

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU

**AZƏRBAYCAN
FOLKLORU
KÜLLİYYATI**

XXVI cild

DASTANLAR

XVI kitab

BAKI - 2011

AMEA Folklor İnstitutu
Elmi Şurasının qərarı ilə nəşr olunur

Muxtar Kazımoglu, filologiya üzrə elmlər doktoru
(məsul redaktor);
Tofiq Hacıyev, AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya üzrə
elmlər doktoru, professor;
İsrafil Abbaslı, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor;
Kamran Əliyev, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor;
Füzuli Bayat, filologiya üzrə elmlər doktoru;
Oruc Əliyev, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru;
Elxan Məmmədli, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru;
Əfzələddin Əsgərli, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru;
Seyfəddin Rzasoy, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru;
Ağaverdi Xəlil, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru;
İlkin Rüstəmzadə, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru;
Əziz Ələkbərli, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru **(məsul katib).**

TƏRTİB EDƏNİ: Əhliman AXUNDOV

YENİDƏN İŞLƏYƏNİ: Əliağa CƏFƏROV

Azərbaycan folkloru külliyyatı, XXVI cild, Dastanlar (XVI kitab), “Qaçaq Nəbi” dastanı, Bakı, “Elm və təhsil” nəşriyyatı, 2011, 428 səh.

Kitabın bu cildinə daxil edilmiş “Qaçaq Nəbi” dastanı Əhliman Axundov tərəfindən tərtib edilmiş, Əliağa Cəfərov tərəfindən yenidən işlənmişdir.

A 4603000000 Qrifli nəşr
N-098-2011

©Folklor İnstitutu, 2011

QAÇAQ NƏBİ

NƏBİNİN QAÇAQ DÜŞMƏSİ

Ərz olsun qulluğunuza: Zəngəzur qəzasının Aşağı Mollu¹ kəndində Alı (Alo) adlı bir kasıb kişi var idi. Alı kişi bəy² rəncbəri idi. Bu kişinin dörd ayaqlıdan qapısında bir qotur keçisi və başlarına çəkməyə bir mitili də yox idi. Amma oğul-uşaq barədə hamıdan varlı idi, o qədər uşağı var idi ki, hürkütməsən, sanamaq olmazdı. Alı kişi uşaqlarını dolandıra bilmirdi, əli ağac tutanı bəyə, hampaya³ bir qarın çörəyə nöker verərdi.

Bəli, ay gəlib il dolandı. Alı kişinin arvadı Gözəl yenə ikicanlı oldu. Alı kişi arvadına dedi:

– Ay arvad, Allaha bax, tanrını yadına sal, ta bəsdə, hər ildə bir uşaq, axı belə olmaz!

Gözəl gülə-gülə dedi:

– Ay kişi, bəyəm mənim öz əlimdədi? Əgər tək məndən olsaydı, indi çoxdan aranı kəsmişdim.

Alı yanıqlı-yanıqlı dedi:

– Hey doğub-tökürsən, bilmirsən heç bunlara axı kim çörək verəcək?

Bəli, doqquz ay, doqquz gün, doqquz saat, doqquz dəqiqə keçdi, günlərin bir günü, xoş gün, xoş saat, xoş dəqiqədə⁴ Gözəl bar-həmliyi yerə qoydu – bir oğlan doğdu. Uşağın adını Nəbi qoydular. Gözəl, uşağı cır-cındıra büküb saxlamağa başladı.

Bu vaxt Alı kişi sələmçilərə o qədər borclu düşmüşdü ki, borc aldığı pulun sələmini də ödəyə bilmirdi, gecə də, gündüz də qan-tərə batıb bəy torpağında işləyirdi, ancaq heç ilin üç ayının azuqəsini də toplaya bilmirdi. Ac ananın da döşünə süd gəlmirdi. Nəbi hey ağlayırdı, kürlük edirdi, bütün külfəti zara gətirirdi. Günlər gəldi keçdi, Nəbi iməyə düşüb, çal-çəpərdən yapışa-yapışa ayağa qalxdı, az sonra baldırını bərkitdi. Bəli illər yavaş-yavaş dolandı. Nəbi doqquz yaşına girdi. Alı kişi onu öz kəndlərində Kərbəlayi Cəfər adında bir hampaya nöker verdi. Kərbəlayi Cəfər Nəbini quzuya göndərirdi. O, Nəbinin

---

¹ Qubadlı rayonundadır.

² Burada mülkədar mənasındadır.

³ Hampa – qolçomaq.

⁴ 1854-cü ildə.

yeməyinə gündə bir cad, yatmağına da elə bir çapıt verirdi ki, itin üstünə atsaydın, altda durmazdı. Nəbi çapıtı bürünüb gecələr arxacda yatırdı. Nəbi on iki yaşına çatdı. İndi Kərbəlayi Cəfər onu qoyuna göndərirdi. Nəbi çox dikbaş, sözyeməyən bir oğlan idi. Elə hey ağası ilə sözü çəp gəlirdi. Ona görə də Nəbi qaçıb Gorusa¹ getdi. Xoca Hayrapet adlı birisinə nökrə oldu. Xoca Hayrapet də Kərbəlayi Cəfər kimi Nəbiyə qarın dolusu çörək vermirdi. Nəbi bir ildən sonra buradan da qaçıb Sisiyanın² Dülüs kəndinə getdi, heyif ki, adı yadımdan çıxıb, bir hampaya çoban oldu. Bu hapma da Nəbi ilə yola getmirdi.

Nəbi bilmirdi başını götürüb haraya getsin, dərdini kimə desin. Nəbinin hampa ilə yola getmədiyini Alı kişi eşitdi, gedib oğlunu evlərinə gətirdi. Bir müddət keçdi, Nəbi hampaların, bəylərin torpağında rəncbərlik eləməyə başladı, amma heç bir bəy və hampa ilə uyuşa bilmədi, onun canı cəzana gəldi. Daha Nəbi dedi: «İti görüm, qurdu görüm, bəyi, hampanı görməyim». İlanın zəhləsi yarpızdan gedən kimi onun da zəhləsi bəydən, hampadan gedirdi. O daha bəyin, hampanın və ağanın zülmünə boyun əymirdi, dikbaşlıq eləyirdi.

Bəli, indi sizə kimdən xəbər verim? Molluda Xanali adlı bir kişidən. Molluda Xanali adlı bir kişi yaşayırdı. Xanali nə varlı idi, nə də kasıb. Onun xışa qoşmağa bir cüt öküzü, minməyə bir atı, sağmağa iki inəyi, iyirmi-otuz baş da davarı var idi. Xanalının qoyununu öz oğlu, quzusunu da qızı Həcər otarırdı. Həcər on beş yaşına çatıb yetkin bir qız olmuşdu. O, göyçək, kök, totuq bir qız idi. yanaqları alma kimi qıp-qırmızı idi. Nəbi Dülüsdən qayıdan gündən, bir könüldən min könülə Həcərə vurulmuşdu. Ancaq fürsət düşmürdü ki, ürəyini ona açsın. Bir gün Nəbi Həkəri çayının kənarında qoyun otarırdı. Bir də gördü, budu, Həcər quzuları suvarmağa gətirir. Nəbi tez ona yaxınlaşıb dedi:

– Ay qız, xoş gördük!

Həcər dedi:

– Sağ ol!

Nəbi dedi:

---

¹ Ermənistanın bir şəhər adıdır.

² Zəngəzur qəzasının bir nahiyəsidir.

– Ay Həcər, istəyirəm sənə bir söz deyəm, aqlın nə kəsir, deyim, ya deməyim?

Həcər dedi:

– Deyəsən hamını barmağına sarıyıb qurtarmısan, indi də mən qalmışam! Bax, gözünü aç, adamını tanı ha! Sən Nəbisənsə, mən də Həcərəm!

Nəbi yerində qup-quru quruyub dedi:

– Ay qız, mənim danışığım çobansayağıdır. Gəl sən məndən incimə. Sənə bir söz demək istəyirdim, ta demirəm.

– Sözü var de, ta niyə gizlədirsən?

Nəbi bir az duruxdu, özünə ürək-dirək verib dedi:

– Ay Həcər, ta niyə gizləyim, sənə aşiqəm. Mənə sözün nədi?

Həcər qulağına qədər qızarıb, ona cavab vermədi, quzunu kisləyib uzaqlaşdı. Nəbi əvvəl bir az sakit idi. İndi lap birtəhər oldu. Nə gecə, nə də gündüz Həcər onun yadından çıxmırdı. O, elə hey fikir eləyirdi. Aradan bir müddət keçdi, Mollu kəndinin yuxarı başında yenə Həcərə rast gəldi:

– Ay Həcər, axı belə olmaz! – deyib söz açdı. – Az qalıb ki məni dəli-divanə eləyb çöllərə salasan!

Həcər başını aşağı salıb dedi:

– Ay Nəbi, səndən dədəmin zəhləsi gedir. Heç vaxt o məni sənə verməz. Bu sözü heç açıb-ağartmasan yaxşıdır.

Nəbi çomağı ilə yer-yurdu qurdalayıb soruşdu:

– Dədəm razı olsa, onda sözün nədi?

Həcər gözlərini dolandıraraq dedi:

– Dədəm razı olsa, bəlkə mən də razı oldum.

Nəbi Həcərin bu sözündən çox şad oldu:

– Dədəni razı salmaq məndə, ay Həcər!

Həcər başını bulayıb, gülə-gülə ondan ayrıldı. Nəbi də qoyununu Mollu yazısına¹ yaydı, özü də qoyunun ortasında ağacına söykək verib tütək çalmağa başladı. Axşam qoyunu çəkib arxaca gətirdi. O, sürüsünü yoldaşına tapşıraraq, evlərinə gəldi. Qapının ağzında çənəsini ağaca söykəyib məlul-müskül dayanmışdı. Nənəsi² Nəbinin halını pis görüb xəbər aldı:

---

¹ Yazı – yüksəkdə olan düzəngah

² Anasına nənə deyərdir.

– Bıy, bu gədəyə nə olub? Olmaya genə ağanla ağız-ağıza gəlmisən?

Nəbi dinmədi. Gözəl təbdən çıxdı, onun çomağını dartıb kənara tulladı:

– Balam, bəylə bəylik eləyəcəksək? Bəy, bəyəm sənın tayın-tuşundu, gündə üzünə ağ olursan?

Nəbinin hövsələsi daralıb bir tikə oldu, özünü saxlaya bilmədi:

– Ay arvad, daha mənım üzümü az danla, bəylə dava-zad eləməmişəm, mənım ayrı dərđim var...

Gözəl oğlunun sözünü yarımçıq kəsdi:

– Nə dərđin var, bəyəm deryada gəmin-zadın batıbdı?

Nəbi əvvəl utandı, fikrini nənəsinə demədi, elə səssiz dayandı. Gözəl ondan əl çəkmədi. Axırda Nəbi utana-utana yavaşca dedi:

– Allaha təvəkkül, deyəcəyəm. Xanalarının qızı Həcəri mənə alın. Almasanız, baş götürüb bu mahaldan ilim-ilim itəcəyəm.

Elə bil ki, bu söz bir qazan qaynar su olub Gözəlın başından töküldü, ayağına qədər onu pörtələdi. Nəbinin başına bir qapaz vurub dedi:

– Ala e..., külü qoyum başına! Arvadı nə ilə alırsan? Heç özün çörək tarpmırsan yeməyə, arvada nə yedirdəcəksən?

Gözəlın səsinə Alı kişi də gəlib çıxdı:

– Ay arvad, ay arvad, nə olub, evi almısan başına? Bir yavaş danışsana!..

Gözəl bir az da bərkdən söyləndi:

– Əşi görmürsən bu oğlunu? Özü yeməyə bir parça çörək tapmır, durub deyir ki, Xanalarının qızı Həcəri alın mənə.

Alı kişi arvadının qolundan tutub cavab verdi:

– Pis söz demir ki, məgər kasıb olan evlənmez?

Nəbi utanıb həyəətə çıxdı. Alı kişi arvadıynan palazın üstündə əyləşib yerlərini rahatladılar.

– Arvad, mənı Məmməd ağa, Kərbəlayi Cəfər, bir də Cəfərqulu bəy çağırmışdı. Elə bax, indinin bu saati oradan gəlirəm. Deyirlər ki, oğlun Nəbi qabağından yeməyən, dikbaşın birisidi! O, böyük-kiçik tanımır, ona öyüd-nəsihət verirsen, ver,

vermirsen, bizdən incimə. Sözlərindən bu çıxdı ki, ya öldürəcəyik, ya da Gorus qazamatına saldıracığıq!

Gözəl dərin fikrə gedib:

– Elə oğulun boyunu yerə soxum, – dedi. – Evində yoxdu urvalıq, könlündən keçir darğalıq.

Alı kişi yırgalandı:

– Bir qulaq as mənə, arvad! Bəlkə deyirəm evlənəndən sonra bu gədə ağıllandı. Gəl onu evləndirək, düzəlməsə, arvadı ilə uzaq bir yerə yola salaq, başı daşdan-daşa dəyər, ağılı başına gələr. Mən elə o fikirdəyəm. Yaxşı düşüb ki, sözü özü açıbdı.

– Axı nə cür evləndirə bilərsən? Gəlinə paltar almaq lazımdı, ya yox?

– Darıxma, arvad, Allah kərimdi. Yenə də əlacımız borcdu. Mən elə günü sabah Xanəlinin evinə elçiliyə gedəcəyəm.

Gözəl əlinin yellədi:

– İndi ki belə oldu, özün bilərsən, bir də oğlun! Mən qarışan deyiləm!

Alı kişi dönüb Nəbini içəri çağırırdı:

– Oğul, sən get qoyunun içinə, – dedi, – mən də sabah Xanəligilə gedərəm!

Nəbi dinməz-söyləməz qapıdan çıxdı, sevinə-sevinə arxaca gəldi. Alı kişi dostu İsmayılı çağırıb öz fikrini ona bildirdi. O da Nəbini evləndirməyi məsləhət gördü. Gecə keçdi, sabah oldu, axşam gəldi, toran düşdü. Əl-ayaq yığışılan kimi Alı kişi İsmayıl kişini də götürüb Xanəlinin evinə getdi. Alı kişi kasıb olsa da, camaatın arasında hörmətli idi. Odur ki, Xanəli onu görəndə özünü yeyib-tökdü:

– Ay Alı kişi, siz bizə xoş gəlmisiniz!.. Bizim bu koma sizə qurbandı!

– Çox sağ ol, xoş günün olsun, ay Xanəli!

Xanəli onları lap yanında oturtdu. Həcər də evdə idi. O, başa düşdü ki, Alıgil nə mətləbə gəliblər. Tez durub həyətə çıxdı. Onun ürəyi quş kimi çırpınırdı. Lap yaxşı bilirdi ki, atası onu Nəbi kimi bir davakara verməyəcək. Həcər bir xəlvət yerdə oturub qulaq asmaqda olsun. Bəli, Alıgil keçmişdən, gələcəkdən söz açıb söhbət elədilər, dağı arana, aranı dağa apardılar. Alı xırda-xırda mətləb üstünə gəlib dedi:

– Ay Xanalı, sənin ocağının qırağına Həcərin elçiliyinə gəlmişik.

Xanalının heç ağlına da gəlməzdi ki, onun qızı Nəbiyə ərə gedə bilər. Odur ki, Xanalı tündməcaz soruşdu:

– Mənim qızımı kimə almaq istəyirsiniz?

Alı kişi yavaşca dedi:

– Bizim Nəbiyə, bizim uşağa!

Xanalı bulud kimi tutuldu:

– Çox zəhmət çəkmişiniz, a kişilər! Dünya dağılsa da, yenə baş tutası sevda deyil! Bu sözü bürün-bükün qoyun palazın altına!

Alı kişi özünü dartmağa başlayıb dedi:

– Bəyəm Nəbi pis oğlandı? Ay Xanalı, sən gəl bizi öz qapından naümid qaytarma. Baş qıza bağlanandan sonra Nəbi mən kimi yumşalacaq.

Xanalı daş atıb başını tutdu:

– Alı kişi, mən öz əlimlə qızımı bədbəxt eləyə bilmərəm, – deyib qara-qışqırıq saldı. – Sənin oğlun heç yerdə üz qoymayıb. Bu gün-sabah onu ya öldürərlər, ya tutub qazamata salarlar.

Alı kişi ilə İsmayıl əl çəkmək istəmədilər, üzlərinə salıb çox yalvar-yaxar elədilər. Xanalı «yox» deyib dayandı. Axırda onlar kor-peşman evlərinə qayıtdılar. Alı kişi əhvalatı arvadına danışdı. Gözəl də pərt olub dedi:

– Axı niyə gedirdin ki, sözün də yerə düşəydi. Mən lap əzəl başdan bilirdim ki, Xanalı qızını Nəbiyə verməz.

Nəbinin kefi yaman qarışdı, sifəti qaraldı, dodaqları titrəməyə başladı. Alı kişinin oğluna ürəyi yandı, boynunu qucaqlayıb dedi:

– Oğul, fikir eləmə. Sabah yenə də gedərəm, minnət-sünnət edərəm. Əgərləri bu dəfə də «yox» desə, onda hünər özünə qalıb, bacararsan, götürüb qaçarsan.

Alının bu sözü Nəbinin beyninə batdı.

Səhər açıldı, üstünü zə çoxlu xeyirli səhərlər açılsın... Alı kişi dörd-beş ağsaqqal toplayıb Xanalının evinə getdi. Xanalı yenə öz sözünün üstündə möhkəm durdu:

– Mən qızımı Nəbi kimisinə vermərəm!

Elçilər zəli kimi Xanalinın yaxasından yapışıb əl çəkmə-dilər ki, çəkmədilər. Axırda Xanali elçiləri başından eləmək üçün dedi:

– Yaxşı, razıyam. Bu şərtlə qızımı Alının oğlu Nəbiyə verə-rəm ki, Alı kişi beş qoyun, beş kəviz¹ buğda, beş yüz manat qızıl pul, ev adamlarımızın hərəsinə də bir dəst paltar gətirsin.

Alı kişinin əli yerdən-göydən üzüldü, yanıxdı:

– Deginən qızımı vermirəm, qurtarsın getsin də. Ta bizim ağzımızı niyə dağa-daşa diryirsən, balam!?

Xanali rişxəndlə gülüb dedi:

– Vermirəm deyəndə əl çəkirsinizmi?

Alı kişi ayağa qalxıb çuxasının ətəklərini silkdi:

– Ay kişilər, durun gedək evimizə.

Sözü yerə düşən ağsaqqallar durub hirsənən çıxdılar.

Alı kişi də düz evinə gəldi. Oğlu Nəbini kənara çəkdi:

– Oğul, Xanali qızını sənə verməyəcək. Fərasətin varsa, götür qaç.

İlin payız fəslı idi. Canına od dolan Nəbi evdən çıxdı, bir-başə arxaca getdi. Qoyunu arxadan çıxarıb örüşə çəkdi. Gü-norta idi. Qayaların, ağacların kölgəsi hələ heç yana əyilmirdi. Nəbi hündür bir təpənin başına çıxıb burada dayandı, o tərəf-bu tərəfə baxdı. Xanalinın quzusu çayın qırağında idi. Nəbi diqqətlə baxıb gördü ki, quzunu otaran Həcər deyil, Xanalinın oğludu. Nəbi barmağını dişləyib başə düşdü ki, Xanali Həcəri onun qorxusundan quzuya göndərməyib. Yenə də qəm-qüssə girəvə tapıb Nəbinin ürəyinə yol aldı. O, tütəyini sazlayıb bir yanıqlı hava çaldı. Yenə də qəmi dağılmadı. Nəbi dönüb tütəyi kəmərinə taxdı, görək nə dedi:

Fələk saldı mənı sağalmaz dərdə,
Əlim çatmaz mənım Həcərə bir də,
Zalımlar çəkiblər araya pərdə,
Yolda gözüm qaldı, yoxdu Həcərim!
Tez gəl, aman, dərdim çoxdu, Həcərim!

Necə oldu mənım gözəl maralım?
Ox, necə kəsildi səbrü-qərarım,

---

¹ Kəviz – ölçüdür. Bir kəviz iki pud taxıldır.

Rəvamı, mən yazıq solub-saralım?
Yolda gözüm qaldı, yoxdu Həcərim!
Tez gəl, aman, dərdim çoxdu, Həcərim!

Hər yanı bürüyüb qapqara duman,
Səbir, həm qərarım tükəndi, aman,
Əhvalım qarışıb olub pərişan.
Yolda gözüm qaldı, yoxdu Həcərim!
Tez gəl, aman, dərdim çoxdu, Həcərim!

Demə Həcər də gəlib Nəbini pusurmuş ki, görsün o nə eləyir. Həcər yavaş-yavaş barmağının ucunda təpə yuxarı dikəlib çobanın arxasında dayandı. Nəbi sözünü deyib qutardı. Həcər əl atıb onun qolundan tutdu:

– Ay zalım, deyəsən Kərəm olmaq istəyirsən?
– Kərəm azdı! Gəlməsəydin, lap Məcnun olacaqdım!
– Bax, sənə dedimmi, atam razı olmayacaq?
– Cəhənnəm, gora razı olsun! Mən səni sevirəm, sən də mənə. Gəl bir-birimizə qoşulub qaçaq!

Həcərin rəngi ağardı:

– Bəs dədəm, nənəm?
– Onları razı salmaq mənim boynuma.

Həcər saçlarını yaylığının altına yığıb, yaylığını boynunun altında bərk düydü; xeyli söhbətdən sonra dedi:

– Hara gedirsən gedək, Nəbi!

Nəbi Həcərin qolundan tutdu, onlar dağı-daşı dolandılar, axırda Almurad adlı bir kişinin evinə gəldilər. Almurad sayılan, tikanlı bir adam idi. Xanəlinin dişi ona batmazdı.

Axşam oldu, axşamlarınız xeyir olsun, adamlar çöl-bayırda evə yığıldı, ancaq Həcər gəlib çıxmadı. Ata-anası, qardaşları ha axtardılar, onu tapmadılar ki, tapmadılar. Alı kişi də böyürdəki təpənin başında oturub papağının dalını qaldırmışdı.

Deyirlər, yer qulaqlı olar. Nəbinin Həcəri qaçırmaq xəbəri hər yana yayıldı. Üstəlik Xanəli və oğlanları da eşitdilər. Xanəligil adama bir yekə dəyənək götürüb, Alı kişinin evinin üstünə yüyürdülər, camaat tökülüşüb qoymadı. Xanəli səsi gəldikcə bağırırdı:

– Daha mənim bu yer üzündə Həcər adlı qızım yoxdu!..

Bir müddət gəlib keçdi, vurulan yara sağaldı, inciklik yaddan çıxdı. Xanalığıl Nəbi ilə Həcəri evlərinə qonaq çağır-dılar, şadlıq elədilər. Nəbi ilə Həcər bir-birilə yağla bal kimi oldular. Hamı elə güman eləyirdi ki, Nəbi daha öz dikbaşlığını yerə qoyacaq, bəylərin, hampaların üzünə ağ olmayacaq. Ancaq gözlənilən olmadı. Nəbi yenə də dikbaşlıq eləyir, bəylərlə, hampalarla barışa bilmirdi..

Molluların kovxası Mahmud bəy¹ adlı bir adam idi. O, bir gün adamları döy-sındır bəyin su arxını çıxarmağa aparırdı. Bu zaman Alı kişi bərk qızdırma içində yerdə yatırdı. Mahmud bəy qapıdan içəri girib dedi:

– Ay kişi, tez ayağa qalx, tülkülük eləmə, biyara gedəcəksən!

Alı yalvarmağa başladı:

– Ay bəy, başın üçün, qızdırmanın içindəyəm, bu dəfə məndən keç, yaxşı olanda ikiqat işlərəm.

Mahmud bəy onun qarnına iki-üç təpik vurub dedi:

– Dərisi bir qəpiyə dəyməyən bir itdən ötrü burada bir saat çənə vuruşduraçağam?! Dur ayağa, köpək!

Alı kişi bərkdən ufuldayıb, yenə ona yalvardı. Mahmud bəy çəkməsinin boğazından şallağını çıxartdı, nə yemisen, turşulu! Alı kişini döyməyə başladı. Gözəl ilə qızı ağlaya-ağlaya özlərini Alı kişinin üstünə atdılar. Bərk səs-küy qopdu. Həcər tez qaçıb bu əhvalatı Nəbiyə xəbər verdi. Nəbi qoyunu çobanlara tapşırıb, düz kəndə yüyürdü. O zaman yetişdi ki, Mahmud bəy onda anasını, bacısını döyüb şilküt eləmişdi. Adamları yara-yara lap yaxına keçib, Mahmud bəyə:

– Qudurğan oğlu qudurğan, məgər bunları yiyəsiz görmüsən ki, belə öldürürsən?! – deyib, çomağını çəkdi, onu budamağa başladı. Bəylər, bəyzadələr hər tərəfdən onun üstünə töküldülər. Nəbi kənara çəkildi, çuxasını bəlgə² elədi, ona tərəf gələnə çomaqla vurub yerə sərdi, sonra kəndin içinə yüyürdü, biyara gedənlərin hamısını dağıtdı. O, camaatın içərisində bərkdən deyirdi: – Bu zalımlar biz yazıqlardan nə istəyirlər?!

---

¹ Xatirəçilərdən bəzilərinin dediklərinə görə bu kovxa xocikli Ala Mahmud bəydir. Bəziləri də başqa yerdən gəlmiş Mahmud bəy adlı bir hampa olduğunu söyləyirlər.

² B ə l g ə – çuxanı qola dolamaq.

Biz də insanıq, biz də insan kimi yaşamaq istəyirik! Hamımız əlbir olsaq, bu ağaların ağızlarını boza versək, bizə heç bir bəyin dişi batmaz. Necə deyərlər:

...El bir olsa, dağ oynadar yerindən,
Söz bir olsa, zərbi kərən sındırar!

Adamlar dağılıb evlərinə getdilər. Bəylər, hampalar da Mahmud bəyi itqısdı götürüb Kərbəlayi Cəfərin evinə aparıldılar. Pristava xəbər göndərdilər. Pristav dəstəsi ilə kəndə gələndə Nəbi yayınıb kənddən çıxdı. Çox axtardılar, az axtardılar, ancaq onu tapmadılar. Mahmudu da götürüb geri qayıtdılar. o gündən Nəbi qaçaq düşdü, daha kəndə gələ bilmədi.

Gündə bəy atlısı, pristav atlısı Mollu kəndinə gəlib, Nəbinin qohumlarını, ata-anasını incidir, onlardan Nəbini istəyirdilər. Həcərin qardaşları çox karlı oğlanlar idi. Onlar Aligili qanadlarının altına alıb saxlayırdılar. Bir müddət belə gəlib keçdi. Bir gecə Nəbi xəlvətcə evlərinə gəlib, dostlarına və qohumlarına dedi:

– Bir müddət buralardan uzaqlaşmaq istəyirəm, nə deyirsiniz?

Hamı razı oldu. Həcərə məsləhət elədi, o da razı oldu. Nəbi xoruzun ikinci banında durub ailəsi ilə görüşdü. Sisiyan deyib yola düşdü. necə deyərlər, az getdi, çox getdi, Sisiyanın Binis kəndinə çatdı, hampaların torpaqlarında rəncbərlik etməklə məşğul oldu.

Nəbi bir ilə qədər rəncbərlik elədi. Günlərin bir günü örüş üstündə hampalarla kənlilərin davası düşdü. Hampalar kəndlilərin örüş yerlərini çəpərləyib özlərinə at qoruğu eləmişdilər. Kəndlilər bundan narazı idilər. Bəylər də onları döyüb qovurdular. Nəbi yüyürüb kənlilərin içinə gəldi. Çomaqla vurub bir mülkədarı atdan saldı. Qalanlarını da budayıb qovdu. Kəndlilər çəpəri dağıdıb, heyvanlarını örüşə doldurdular. Divan atlıları, bəyzadələr tökülüb Nəbini tutmaq istədilər, ancaq kənd camaatı onu gizlədib divana vermədi. – Nəbi qaçıb Naxçıvana tərəf getdi, – dedilər.

1874-cü ildə Nəbi buradan qayıdıb yenə Mollu kəndinə gəldi. Külfəti onun salamat gəlməyinə çox şad oldu. Həcərin qardaşları onu xəlvət yerdə saxlayıb, gəlməyini heç kəsə bildirmədilər.

Xoşbəxtlikdən Nəbi tamam yaddan çıxmışdı. Onun üçün də Nəbi üzə çıxdı, başını aşağı salıb iki il bəy torpağında rəncbərlik elədi. Bəylərin, hampaların dözülməz hərəkətləri ilə Nəbi heç zaman razılaşmırdı. Günlərin bir günü İsmayıl bəy¹ bir dəstə atlısı ilə gəlib Mollu kəndinə düşdü, atlılar evlərə dağıldılar. İki nəfər də Alı kişiylə düşdü. Gözəlin ümidi ancaq bir toyuğa gəlirdi. Bu toyuğu kəsdirib aşın altına qoydu, qonaqların qabağına gətirdi. Bu zalım oğlunun biri razılıq eləməkdənsə, boşqabı götürüb Gözəlin başına çırpdı:

– Köpək qızı, sox gözünə! Biz uşağıq, nəyik ki, bir toyuq kəsmisən?! Məgər toğlu qırılıb qurtarıbdı?

Alı kişi ayağa qalxıb dedi:

– Ay bəy, qurbanın olum, o nəyin yiyəsidir ki, onu döyürsən? Günahkar mənəm ki, kasıbam. Nə sözün var, mənə de. Nə toğlumuz var, nə də bir çəpişimiz!

Srajnik Alı kişinin üstünə qabardı:

– Kəs səsini, köpək! Mən heç zad bilmirəm, bu saat gərək mənə bir quyruqlu erkək kəsəsən!

– Atam sənə qurban, indi biz quyruqlu erkəyi haradan alağ? Olsaydı, elə sən deməmişdən kəsərdik!

Srajnik şallağı çəkdi, bütün külfəti arvadlı-uşaqly budayıb bir-birinə qatdı. Evə çıxırışma düşdü. Nəbi səs-küyə gəldi. Çomağı götürüb, nə yemisən, turşulu şilə, strajnikləri budamağa başladı. Baş, göz demir, hara gəldi ilişdirirdi. Hay-haraya adamlar tökülüb gəldi, strajnikləri Nəbinin əlindən alıb başqa evlərə qaçırdılar. İsmayıl bəyə xəbər çatınca, Nəbi yayınıb kənddən çıxdı. İsmayıl bəy dəstəsi ilə gəlib Nəbini çox axtardı, amma tapmadı. Onlar səhərə kimi güddülər ki, Nəbini ya tutsunlar, ya da güllə ilə vursunlar. Ancaq Nəbi nə gəzirdi? O, Mollunun başı üstündəki düzən yazıları keçib getmişdi.

Nəbi Sisiyanda – Binis və Dülüs bəylərinin torpağında ayrı adla dörd il rəncbərlik elədi, alın təri tökdü. Bir gün dostları ona xəbər verdilər ki, bəs deməyəsən, bəylər, hampalar yerini öyrəniblər, səni tutacaqlar, tez buradan yayın! Nəbi oradan yayınıb Gorusa gəldi, yenə də başqa adla ara işlərdə işləməyə

---

¹ İsmayıl bəy Vəzirov I Qarakilsə nahiyyə pristavı olmuşdur.

başladı. Bəylər duyuyq düşəndə buradan da qaçıb Həkəri¹ kəndlərinə getdi, yenə hampalara rəncbər oldu.

Günlərin bir günü Həcər yadına düşdü. Gecəyarı Molluya, evlərinə gəldi, Həcərlə, anası ilə görüşdü. Alatoran ikən yenə çıxıb getmək istəyirdi. Həcər duyuyq düşüb onu buraxmadı.

– Darıxma, bir neçə gün də qal, görək necə olar?

Nəbi bir müddət Molluda gizləndə qaldı. Deyərlər «igidin başı qalda gərək». Bir gün bəylər molluların ata-baba örsülərini, arxaclarını və sulu yerlərini özlərinə çıxıb, sədd qoydular. Məmməd bəy bir dəstə ilə hücum eləyib molluların heyvan saxlanan binələrini dağıtdı. Bəylər molluların heyvanlarını güllələyib çayağa tökdülər. Kəndlilərin səs-küyü, ağlaşması dərətəpəyə düşmüşdü. Bəy atlıları lap qudurmuşdular. Qabaqlarına çıxanı tərə, göz demir, şallaqla budayırdılar. Öküzləri güllə ilə vurub, qoymurdular ki, kəndlilər yer şumlasınlar. Nəbinin beyninə qan sıçradı, gizləndən çıxdı, kəndin içinə yüyürüb dedi:

– Ədə, əlinizə kəsərdən-zaddan götürün, bura toplanın!

Adamlar əllərinə baltadan, dəhrədən götürüb, bir göz qırpımında onun başına toplandılar. Nəbi bərkdən dedi:

– Qardaşlar, torpaq bəylərin, örsüş bəylərin, binələr bəylərin, ixtiyar bəylərin, bəs biz niyə bu avara dünyada yaşayırıq? Belə yaşamaqdansa, ölüm min pay yaxşıdır!

Nəbi adamların qabağınca, adamlar da onun dalınca arxaca tərəf getməyə başladılar. Arxacın qabağında Nəbi çomağını çəkib bəyləri vurub bir-bir atdan saldı. Nəbi əlinə bir «berdanka» keçirdi. Bir neçə güllə atdı. Bunu görəndə bəy atlıları qaçıb dağılışdılar. Torpağı, örsüşü və binələri kəndlilər tutdular, səddi dağıtdılar. Bu hadisədən sonra, ilin yaz² fəslində xoş gün, xoş saatda Nəbi camaatla, qohum-qardaşları ilə görüşüb, dedi:

– Salamət qal, ay el! Mən gərək zalımlardan bütün yazıq-yuzuqların intiqamını alam! Daha mənim oylağım dağlar, dərələrdir. Yatanda döşəyim göy ot, yorğanım bulud, yastığım da qayalardı. İndi deyın, kim mənəndi?!

---

¹ Həkəri çayının sahillərində olan kəndlərdir. Həkəri çayı Qubadlı rayonundan keçən ikinci böyük çaydır. Bu çay Kəlbəcər və Laçın dağlarından gəlir.

² 1874-cü ildə.

Həcər irəli keçdi:
– Mən... Razı olsan, birinci qaçaq yoldaşın mən olaram!
Nəbinin ürəyi atlandı, o, Həcərin əlindən bərk-bərk yapışdı:
– Həcər, mənim iki gözüm, can-ciyərim... Görünən budur
ki, bizim qismətimiz dağ-daşlardı!

Nəbi adamlarla qol-boyun olub görüşdü, öpüşdü. Həcərin qolundan tutub yola düşdü.

Nəbi hələ başına dəstə toplamamışdı. O, ancaq Həcərlə gəzirdi. Onlar çox vaxt Sisiyan və Zəngəzur tərəflərdə dolanırdılar. Camaat onları gizlədir, yerlərini bəyə, divana bildirmirdilər. Ancaq harada bir oğurluq oldumu, ya bir adam öldürüldümü, hamısını Nəbinin üstünə yığırdılar. Bəylər, hampalar, divan adamları birlikdə yaraqlanıb dağ-daşı gəzir, əldə çıraq Nəbini axtarırdılar.

Aranda isti keçirdi. Elə bil göydən yerə od yağdı. Həkəri çayının o tay-bu tayında o qədər ağcaqanad var idi ki, deyirdin bəs bu aranı boz bir duman bürüyüb. Buna görə camaat heyvanlarını götürüb sərin yaylaqlara qalxmışdı. Nəbi ilə Həcər Salvartı¹ yaylağında elatın içində idilər. Onlar tez-tez yerlərini dəyişir. Hər gün bir oymağa qalırdılar. 1876-cı ildə onlar Salvartı dağının ətəyinə, Ərəfsə kəndinə endilər. Elə oldu ki, onlar burada gecələməli oldular. Nəbi bərk xəstələndi, yorğan-döşəkdən qalxa bilmədi. Nəbi ilə Həcərin Ərəfsədə olmaqlarını, Nəbinin də bərk xəstələnməsini Cəfərqulu bəy² eşitdi. O, çox sevindi, tez bu xəbəri pristav İsmayıl bəyə çatdırdı. İsmayıl bəy təcili bir dəstə atlı topladı Ərəfsənin yaxınlığına gəldilər. Onlar orada-burada gizlənib axşamı saldılar, qaranlıq qovuşanda Nəbi yatan evə hücum eləyib onu tutdular. Nəbinin əl-ayağını bağladılar, aparıb Gorus qazamatına saldılar.

Bəylər, hampalar çox sevindilər, onlar şər-böhtana keçib bütün öldürülən, soyulan adamların günahlarını Nəbinin üstünə atdılar. Silisçi, Nəbinin üstünə iyirmi ölüm, iki yüz soyğun qoyurdu. Əlbəttə, bunlar keçinin su bulandırması idi. Hamıya əyan olurdu ki, Nəbini sorğu-sualsız asacaqlar. Nəbi özü də başa düşürdü ki, bəs, divan adamları nəfəsini kəsməyincə ondan

---

¹ Şahbuz rayonunda olan dağlardandır.

² Elat bəylərindəndir.

əl çəkməyəcəklər. Nəbi qazamatdan qaçmaq üçün yol axtarırdı. O, çox götür-qoy elədi, gördü ki, olsa-olsa pəncərəni söküb qaça bilər, bundan başqa heç bir çarə yoxdur. Nəbinin qəmiri¹ qəlbi yerdə, ikinci mərtəbədə idi. O, fikrini açıb yoldaşına dedi:

– Əgər kömək eləsən, gecə, bax, buranı söküb qaçarıq.

Nəbinin dustaq yoldaşı Aslan əvvəl-əvvəl bu xatalı işdən boyün qaçırdı, sonra bu işə qol qoyub razı oldu. Onların bəxtindən o gecə zülmət qaranlıq idi, göz-gözü görmürdü. Narın, çiskin yağış yağdı. Qazamatın yan-yörəsindəki ağacların yarpaqlarının şıqqıltısı başqa səsi itirirdi, təpələri, dağları üzüaşağı basan qara duman elə bil Nəbiyə köməyə gəlirdi. Nəbi qalxıb işə başladı. Gizlətdiyi qəmältini² çıxartdı. Şeylərini ayağının altına yığdı. Üstünə çıxıb qəmälti ilə pəncərənin yan ağaclarını kəsdi, dartışdırdı, axır ki, birisini sökdü. Dönüb döşəmənin üstünə düşdü, alnından axan tərini sildi. Adyalı cırıb uc-uca bağladı ip düzəltdi, üzüaşağı sallandı. Onlar bir-bir ehməllə aşıb düşdülər, cəld hasarın başına qalxıb çöl tərəfə tullandılar. Çiskin yağış yağdığına görə qarovulçular hərəsi başını bir yerə soxub yatmışdı. Odur ki, Nəbigilin qaçmasından onların heç birinin xəbəri olmadı. Nəbigil bir göz qırpmında buradan uzaqlaşdı dağa dırmandılar. Gorusun başına qalxdılar. Burada Nəbi yoldaşından ayrıldı. Üçtəpədən³ aşdı Sisiyana getdi. O, Dülüs kəndində Həcəri tapdı. Elə həmin gün onlar şadşalayınlı atlanıb yaylaqlara çapmaqda olsunlar, siz də eşidin qazamatın qulluqçularından. Bəli, səhər açılanda onlar baxıb gördülər ki, lələ köçüb yurdu qalıb viranə! Nəbi pəncərəni söküb qaçdı. Əhvalat naçalnikə çatdı. Naçalnik dərhal hər yana atlı saldı, onlar çox axtardılar, ancaq Nəbidən bir iz-toz tapmadılar. Nəbi Həcərlə dağlarda dolanır, bəylərə, hampalara vay verirdi. Bəylərin gününü lap qara eləmişdi. Bu iki qoçağın adı gündən-günə alaçıqdan-alaçığa yayılırdı. Adamolan onların igidliyindən danışdı. Dağdakı aşıqlar bu ər-arvadın qoçaqlığından deyir, onlara söz qoşur, sazda, balabanda dilləndirirdilər.

---

¹ Qəmir – kamera. Nəbi ikinci mərtəbədəki kamerada yatmışdır.

² Bıçaq, qatlanmayan iri bıçaq, xəncər.

³ Zəngəzurda böyük dağdır.

Həmin il Nəbi Salvartıda, Naxçıvan tərəflərdə xeyli dolandıqdan sonra Həcəri Ərəfsə kəndində qoyub özü Xocahan¹ kəndinə qayıtdı, Mehdi adlı birisinin evinə düşdü. O gördü ki, kəndin içindən yaman səs-küy gəlir. Mehdi evdə yox idi. Nəbi boylanıb evin arvadından soruşdu:

– Nə səs-küydü, bacı, nə olub?

Arvad yaşmağını çəkib cavab verdi:

– Qadan alım, biz yazıq baş götürüb haraya qaçaq? Nədən ki, bəylər sulu yerlərin hamısını qapsayıb öz əllərinə alıblar, rəiyyəyə də bir şırım vermirlər ki, bəri fağır-fuğur çəltik əkib düyüsündən balalarına şorbadaşılədən eləsinlər.

Nəbi dayanıb soruşdu:

– Sulu yerləri bu bəylərə təzə qapsayıblar, yoxsa köhnədən onların əlindədi?

– Yox, qardaş, təzə. Gedib öz adlarına qəbalə düzəldiblər. Camaat deyir, qoyun bəri çəltiyimizi biçib götürək, sonra yer sizin olsun, ona da razı olurlar. Görün heç belə də zülm olar?

Nəbi cəld ayağa qalxıb dirəkdən asdığı «aynalım» götürdü, lüləsi aşağı çiyinə keçirdi, üstündən yapıncısını geydi, düz kəndin içinə getdi. Hamı onu Nəbi yox, başqa bir qonaq hesab elədi. Nəbi gördü ki, doğrudan da bəylər rəncbərləri qol-qola calaq bağlayıblar, özü də atdöşü eləyib divan qapısına aparmaq istəyirlər. Arvad-uşaq da döşənib yerə qoyun-quzu kimi mələşirlər. Ancaq bəy olan kəs baş-göz demir, adamları budadır, ata ayaqladırlar. Nəbi lap qabağa keçdi, əlini yuxarı qaldırıb ucadan dilləndi:

– Dayanın, deyin görək bu yazıqlar nə günahın sahibidi ki, belə şil-küt eləyirsiniz?

Bəy qanrılıb soruşdu:

– Bu kimdi, belə ağızdolusu danışır?

Nəbi qabağa durub dedi:

– Qonağam, ancaq siz mənim sözümə düz cavab verin.

Qəzəblənən bəy Nəbinin üstünə cumub bağırdı:

– Sənin bu uzanan dilini çəkib boynunun ardından çıxardaram! – deyib şallağını Nəbinin təpəsindən endirdi.

Nəbi, bəyin şallağını əlindən alıb kənara tulladı:

– Gözünü aç, adamını tanı!..

---

¹ Qubadlı rayonu kəndlərindəndir.

Bəylər Nəbinin üstünə tökülüşdülər. Bəylərdən biri qışqırdı:
– Bunun dilini kəsin, dilini!
Dava-dalaş qopdu, adamolan bir-birinə qarışdı.
Nəbinin adını eşidib üzünü görməyən bəylər Nəbini tanı-
dılar, onlar:

– Ədə vurun! – deyə tapançaya əl atmaq istəyəndə Nəbi yapıncını yerə atıb «aynalı»nı aşdı:

– Kişisinizsə buyurun! Bismillah...

Onların gözləri böyüdü. Oradakı adamların hamısını qaçaq hesab elədilər. Atlarını dəhmərləyib, hərəsi bir yana qaçmağa başladılar. Nəbi onları göz açmağa qoymayıb, gülləni dolu kimi yağdırdı. Bəylər qaçıb Həkəri çayını keçmək istəyən zaman Nəbinin gülləsi onlardan birini tutdu, bəy aşıb tərəsi üstə çaya düşdü. Nəbi bir neçə bəyin anbarını dağıtdırdı, içində olan taxılı yoxsullar evlərinə apardılar. Bir neçə bəyin də ev-eşiyini tonqala tutub yandırdılar. Sonra Nəbi bir kağız yazdırıb naçalnikə göndərdi ki, bil, agah ol, bəylərin evlərini talan-paran eləyən mənəm. Başqa bir kəslə işin olsa, daha vay mənəm, vay sən. Kağız gedib naçalnikə çatdı. divan bir-birinə dəydi. Onlar dəstə ilə Xocahana gəldilər, bir-iki bəyin yurdunu viran gördülər. Naçalnik camaatı döy-sındır toplayıb soruşdu:

– Nəbinin başında neçə atlı var idi?

Dedilər:

– Yüzdən yuxarı!

Bu sözü eşidəndə naçalnikin başından elə bil papaq qalxdı. O, yarpaq kimi əsdi, götürüb qubernata yazdı: «Nə durmusan? Nəbi beş yüz atlıyan gedib Xocahanı alt-üst eləyibdi». Neçə vaxtdan sonra qubernat həmin kağızı oxudu, onun canına üşütmə düşdü. o da götürüb Tiflisə, namesniyə yazdı, Nəbinin dəstəsində olan adamların sayını minə çıxartdı. Üstəlik Zəngəzura, Sisiyana, Qafana da top-tüfəngli qoşun göndərdi. Qoşun hər yana yeridi. O dağ mənəm, bu dağ sənəm, ələk-vələk elədi, Nəbini tapmadı.

Nəbi barəsində hər gün bir xəbər gəzirdi. Onun dəstəsində olan adamların sayını günbəgün artırırıdılar. Halbuki Nəbinin elə böyük bir dəstəsi yox idi. Onlar qoşunla Nəbini axtarırdılar, amma çəvik dolanan Nəbini görmürdülər.

Yadımdadı, bu vaxt Nəbi Tumas¹ kəndinə gəldi, çünki onu burada tək-tük adam tanıyırdı. Kəndin içindən keçəndə bir hacı ondan soruşdu:

– Qonaq, haradan gəlib, hara gedirsən?

Nəbi ona cavab verdi:

– Sisiyandan gəlib, Araz səmtinə gedirəm!

Hacı əl çəkmədi:

– Deyirlər bəs orada Nəbi adında bir qaçaq çıxıb, başına da min atlı toplayıb, bəyləri, xanları qırır, var-yoxlarından camaata paylayır. Bu necə əhvalatdı?

– Doğrudur, elə dediyin kimidir.

– Yəqin Allah bizə göydən bəla göndərirdi.

Əli qoynunda qalan hacı dönüb getdi. Nəbi atını bir yoxsulun qapısına sürüb, gecəni orada qonaq qaldı, səhər tezdən yola düşdü. Yolda pristav İsmayıl bəy ona rast gəldi. Nəbi pristava yanaşdı:

– Deyirlər Nəbi min atlıynan Sirikdədi². Bu necə sözdür?

Nəbinin bu xəbərindən İsmayıl bəyin boğazı qurudu, onun şallağı əlindən yerə düşdü, gözü bərələ qaldı:

– Nəbi özünün min atlısı ilə?! Balam, onda bu Nəbiyə heç Tiflis namestniyinin də dişi batmaz ki?! – deyə atının boynuna vurub geriye qayıtdı.

---

¹ Çay Tumas Qubadlı rayonuna, Dağ Tumas isə Cəbrayıl rayonuna daxildir.

² Cəbrayıl rayonundadır.

HƏCƏRİN HƏBS EDİLMƏSİ

Həcər xəstələndiyindən Nəbi onu Dülüs kəndində öz yaxın dostunun evində qoyub, özü Araz qırağı kəndlərə döndü. Bir gün Həcər bağa gəzməyə çıxmışdı. Bir məlik¹ də kənardan ona tamaşa edirdi. Arxalığın altından Həcərin tapançası göründü. Məlik barmağını dişləyib öz-özünə dedi: «A gidi, bizim bu ara qızlarında tapança-zad olmaz, yəqin elə bu Qaçaq Nəbinin arvadı Həcər xanımdı!» Məlik bir imansız qarının ovcuna puldan-zaddan basıb ona dedi:

– Qarı nənə, get öyrən, gör sənın qonşuluğundakı evdə olan o gözəl gəlin kimdi, haralıdı, nə karədi?

Qarı tumanını çəkə-çəkə gedib, həmin evdə oturdu:

– Darıxdım, gəldim ki, bir az söhbət eləyək! – dedi.

Həcərin qarından gözü su içmədi, dönüb evin böyük qızına dedi:

– Ay qız, bu qarı yaman çuğula oxşayır axı?!

Qız mətləbin dərininə girməyib:

– Yox, Həcər bacı, – dedi, – bu qarı bizim qonşudu, elə adam deyil.

Həcər rahat olmadı. Elə bil bir-ikisi ona deyirdi: bu qarından xəta əskik deyil, ondan uzaqlaş. Qarı xeyli oturub qaravəllidən-zaddan danışdı, qızları güldürdü, axırda evin arvadına dedi:

– Allah sizi şad eləsin, mağıl bu gün eynim açıldı. Dur məni ötür.

Qızlar dil-ağız edib dedilər:

– Qarı nənə, sən allah, hər gün gəl, bizə qaravəlli söylə!

– Yaxşı! – deyib qarı yolux sərçə kimi civildədi: – Lap yaxşı, mənim gözəl-göyçək balalarım!..

Arvad qarını ötürəndə yavaşca ona dedi:

– Qızım, o qırmızı gəlin kimdi?

Arvad qarının yağlı dilinə tez aldandı, o yan-bu yana baxdı, əyilib qarının qulağına dedi:

– Ağzından çıxmaz ki, deyim?

Qarı and-aman elədi:

---

¹ Mülkədar.

– Bu nə təhər sözdü, ay qız? Məgər mən uşaq-zadam?
Mənim ürəyimdə dağ boyda sirr yatır.

Arvad mum kimi yumşalıb dedi:

– Bu gəlin Nəbinin arvadı Həcərdir, özü səfərə gedib,
arvadını bizdə qoyub. Bax, ancaq ağzından çıxmasın!

Qarının acığı tutdu:

– Sən də məni lap uşaq hesab eləyirsən! Sən mənə heç zad
deməmişən, mən də səndən heç söz eşitməmişəm!

Burada yadıma bir nağıl düşdü. O nağılı eşitmək pis
olmaz. Ötüb keçmişlərdə bir cavan oğlan, onun da bir göyçək
arvadı var imiş. Oğlan evdə nə xəlvət söz danışmışsa, bir saat
keçməmiş hamı bilirmiş. Oğlan mat qalıb arvadına deyir:

– Bəlkə bu sözləri sən yayırsan? Axı evin sirri evdə qalar,
«Ev bizim, sirr bizim» deyərlər.

Gəlin özünü yeyib-tökür, gözündən qan-yaş axıdır:

– Heç elə şey olarmı? Adam da ev sirrini heç çölə yayarmı?

Bir gün o arvadını sınamaq istəyir. Bu da elə zaman idi ki,
hər gecə padşahın adamlarından birini öldürüb küçəyə atır-
dılar, nə qədər axtarırdılar, adam öldürəni tapmırdılar... Bir
gecə oğlan arvadını sınamaq üçün deyir:

– Ay arvad, padşahın adamlarından birini öldürüb bulağın
yanındakı təpənin başında basdırmışam. Bax, bu sirri heç kəsə
deməzsən ha! Əgər ağzından qaçırıb başqa bir şəxsə desən,
mənim ölümümə bais olarsan!

Gəlin yenə də and içib, aman elədi, gözlərinin yaşını sel
kimi axıtdı:

– Heç elə şey olar? – dedi.

Oğlan gecənin bir yarısında arvadını yuxuya verib, evdən
çıxdı, gedib təpənin başını qazdı, ora bir böyük kötük basdırdı,
qayıdıb gəldi, yenə arvadının yanına girdi.

Səhərin gözü açıldı, gəlin sənəyini götürüb suya getdi. An-
caq qarğa məndə qoz var deyə, gözlərini təpədən çəkmədi.
Şübhəyə düşən qız-gəlin ondan soruşdu:

– Ay qız, o təpəyə nə çox baxırsan?

– Genə də olsun, sən allah, niyə belə boylanırsan?

– Düzü, təpə mənim gözümə bir cür görünür.

– Necə bir cür? Ay qız, həmişəki təpədi də.

Bu münval ilə beş-altı gün də gəlib keçdi. İndi gəlin bulağa gələndə üz-gözünü ürpəşdirir, ağzını bərk-bərk örtürdü. Bir gün canbir qəlb dostu bu gəлиндən soruşdu:

– Ay qız, sənə nə olub ki, bulağa gələndə ağız-burnunu bərk-bərk yumursan?!

Gəlin başını buladı:

– Məgər sənın burnun yoxdur? – deyib heyrət elədi. – Görmürsən necə qoxu gəlir? Adam az qalır iydən ödünü qusun, bu da deyir niyə burnunu bərk-bərk tutursan?!

Arvad çiyinlərini çəkdi:

– Mən lap yaxşı iy bilirəm, ancaq burada iy-zad yoxdu.

Gəlin başını buladı:

– Bıy, ay qız, – deyib mızıldandı. – Bu qədər iy məgər sənın burnuna gəlmir?!

Arvad mat qalıb dedi:

– Mənim burnuma iy-zad gəlmir. Məgər iy təpədən gəlir ki, o təpəyə bu qədər devikmiş baxırsan?!

Gəlin arvadı kənara çəkib deyir:

– Sən mənim ürəyim, canım, ciyərimdən, ancaq burada sənə bir sirr deyəcəyəm, gərək üstə bir allah bilsin, yerdə bir sən, bir də ki mən!

Arvad irəliləyib:

– Sən mənim öz bacımsan, – dedi. Bu sirri özümlə lap görə apararam!

Gəlin yan-yörəsinə baxdı, yavaşca pıçıldadı:

– Mənim ərim padşahın vəzirini öldürüb, bax, özü də o təpənin başında basdırıbdı.

Bu xəbəri verən gəlinin qarnının burğusu kəsdi, sirr verdiyi arvad da bir neçə vaxt sakit dayandı. Axırda onun da qarnı sancılandı, bir yaxın rəfiqəsinə dedi:

– Bir sən bil, bir allah, bir də mən! Filankəsin əri padşahın bir vəzirin öldürüb, bulağın yanındakı təpənin başında basdırıb.

İndi bulağa gələn arvadlardan daha üçü burnunu tuturdu. Belə-belə hərə öz dostuna deyə-deyə, xəbər-xəbərə calana-calana gedib padşaha çatdı. padşah qırmızı geyinib taxta çıxdı, oğlanı yanına gətizdirdi. Sözsüz-söhbətsiz dar ağacından asdırmaq əmrini verdi. Padşah elə bilirdi ki, hər gecə saray adam-

larından birini öldürüb küçəyə atan bu oğlandı. Cəllad oğlanı yaxalayıb dar ağacının dibinə çəkdi. Kəndiri boğazına keçirmək istəyəndə oğlan bərkdən güldü. Padşah ondan soruşdu:

– Boğazına kəndir keçiriləndə niyə gülürsən, ay sarsaq?

Oğlan cavab verdi:

– Ona güldüm ki, sən də mənim arvadım ağıldasan.

Padşah yaman qəzəbləndi:

– Bu nə sözdür, ədə?

Oğlan sakitcə dedi:

– Şah, sən tərənin başını qazdırt, gör mənim öldürdüyüm kimdi?

Padşah əmr elədi, tez tərənin başını qazdılar. Böyük kö-tükdən başqa heç zad çıxmadı. Padşah yaman təəccüb elədi:

– Burada nə var?!

– Burada təəccübü heç nə yoxdu, – deyib oğlan dik dayandı. – Şah sağ olsun, evdə nə danışırıdığ, hamısı bayırda olurdu. Mən öz arvadımı sınamaq üçün bu işi qurdum. O da yəqin gedib bir dostuna deyib, sonra da o ağızdan bu ağıza gəzib, kötük vəzirə dönübdü.

Bir də yoxladılar, gördülər ki, oğlan deyən düzdü. Onun üçün də onu öldürməyib buraxdılar. Oğlan evinə gəlib arvadına dedi:

– «Sirrini dostuna demə, dostunun da dostu var», daha sən ki sirr saxlayan deyilsən, sənə mənimki tutmaz.

İndi gələk mətləb üstünə, görək Həcərin başına nə qəziyyə gəldi?

Qarı tumanının qabağını dəstələyib, ləhləyə-ləhləyə gəlinin doğrudan da Həcər olması xəbərinin məlikə çatdırdı. Məlik də tez-tələsik atını minib, Gorusa, naçalnikin dəftərxanasına yetişdi, dedi:

– Ağa sağ olsun, bəs niyə durmusan? Nəbinin arvadı Həcər bu saat bizim kənddədir!

Naçalnik Cəfərqulu bəy¹ bığın eşib, bu xəbərdən çox şad oldu, bir dəstə atlı götürüb özünü Dülüs kəndinə yetirdi. Atlılar Həcərin qaldığı evin qapısında aşırılışıb atdan düşdülər. Ev

---

¹ Cəfərqulu bəy Cavanşir 1886 – 1894-cü illərdə Zəngəzur qəza rəisi olmuşdur.

Yiyəsi heç fikrinə gətirmirdi ki, onlar buraya Həcəri tutmağa gəlirlər. O elə bilirdi ki, Həcərin onun evində olmağını yad bir kəs bilmir. Evə girəndə məlik göz vurub yanındakılara Həcəri tanıtdı. Hər tərəfdən tufəngli kişilər tükülüşüb Həcəri tutdular. Arşak baş-gözünə döydü, arvadı, qızları saçını yoldu, naçalnikin ayağına yıxıldılar, naçalnik Həcəri buraxmadı.

Dişi aslan naçalnikin üzünə qabardı, evdəkilərə: «daha düşməyə yalvarmayın!» dedi. Onun qolunu bağlayıb, ata mindirdilər. Dəstənin ortasına alıb Gorusa gətirdilər, o saatca qazamata saldılar. Naçalnik deyirdi:

– Yaxşı oldu, indi daha Qaçaq Nəbi öz ayağı ilə gəlib divana təslim olar.

O biri yandan evin kişisi dabanını bərkitdi, pay-piyada yola düşüb Nəbini axtarmağa yollandı. O, Nəbinin sorağını Çardaxlıda¹ aldı. Oraya gedib onu tapdı. Yanıqlı sözlərlə Həcərin tutulmasını ona xəbər verdi. Nəbi ikiəlli dizinə vurdu. Şəvə bığının ucunu dartışdırdı. Onun sifəti kömür kimi qaraldı.

– Can Həcər, kaş öləydim, səni qamirlərdə görməyəydim!.. Axı mən Həcəri niyə tək qoydum? Nə olur olsun, gərək Həcəri qazamatdan qurtaraq!

Nəbi aynalınsını hərləyib çiyinə saldı, yapıncısını üstədən çiyinə atdı:

– Daha dayanmıyaq, Həcəri qazamatda qoymaq olmaz?...

Bunlar Gorusa getməkdə olsunlar, sizə xəbəri naçalnikdən verək. Naçalnik elə həmin günü qazamatda Həcərin yanına gedib dedi:

– Ərinə sifariş elə, başındakı dəstəni dağıdıb üzə çıxsın, səni buraxım!.. Yoxsa, bax, canın ağzından çıxınca səni burada çürüdəcəyəm!

Həcər başını dik tutub:

– Bacarırsınız, tutun! – dedi.

Naçalnik uzun bıqlarını titrətdi:

– Sənin boynunu əyərək!

– Nəbi var ikən Həcərin boynu əyilməyəcəkdir!

Dil-dodağını gəmirən naçalnik əmr elədi, Həcəri karsa saldılar. Həcər burada güclə ayaq üstə dayanırdı. Oturmağa,

---

¹ Qubadlı rayonunun kəndlərindəndir.

yatmağa yer yox idi. Bir neçə gün gözü yolda qalan Həcər görək Nəbini necə köməyə çağırırdı:

Qazamat istidi yata bilmirəm,
Düşmənim güclüdü, bata bilmirəm,
Ayaqda qandalaq qaça bilmirəm.
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi,
Qazamat dalını dələsən, Nəbi!

Qazamat istidi ağrıyır başım,
Axır gecə-gündüz qanlı göz yaşım,
Olubdu daş divar mənim sirdaşım.
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi,
Qazamat dalını dələsən, Nəbi!

Mən gələndə şamamalar gülüdü,
Dörd yanımi atlı düşmən bürüdü,
Yazıq canım qazamatda çürüdü.
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi,
Qazamat dalını dələsən, Nəbi!

Həcəri intizarda qoyaq, görək Nəbigil necə oldular?

Nəbi Dülüs kəndinə çatar-çatmaz kənd adamları onların başına toplaşdılar. Nəbi gözünü dolandırıb Həcəri tutduran məliki xəbər aldı, dedilər ki, o, evdə yoxdu. Nəbi axşamı saldı. Aynalını əlinə götürdü:

– Mən gedirəm,– dedi.

Ev sahibi cavab verdi:

– Gecənin bu vaxtında hara?

Nəbi dedi:

– Həcəri daş qəfəsdən qurtarmağa gedirəm!

– Səni tək buraxa bilmərəm, – deyib o da qızıqırdı. – Dayan, biz də səninlə gedəcəyik!

Nəbi razı olmadı:

– Özüm gedəcəyəm, siz zəhmət çəkməyin.

O, ayağa durdu:

– Mən gəlincə gözlə, – deyib qapıdan çıxdı.

Beş dəqiqə keçməmiş, o, bir dəstə adamla içəri girdi.

– İndi gedə bilərik, Nəbi qardaş! – dedi.

Nəbi nə qədər yalvardısa, heç kəs qalmadı. Onlar yola düşdülər, dərələrdən sel kimi, təpələrdən yel kimi keçdilər, üçtəpənin çovğunu ilə süpürləşə-süpürləşə Gorusun qaşına çatdılar. Burada Nəbi adamları böldü, dedi:

– Mənim gülləm açılmayınca, siz güllə atmazsınız!.. Gülləm açılanda siz saldatların qazarmasını, bir də naçalnikin dəftərxanasını gülləbaran elərsiniz. Onlar elə biləcəklər ki, iki min atlı ili Gorusu qomarmışıq!..

Nəbi özü bir neçə adamla qazamata tərəf endi. Onlar addım-addım irəlilədilər.

Qarovulçulardan biri qışqırdı:

– Kimsiniz?

Nəbinin gülləsi onun səsinə kəsdi. Dostlar Gorusun yan-yörəsindən kazakların kazarmasını və naçalnikin dəftərxanasını gülləyə tutdular. Qazamat qarovulçuları qorxudan qaçıb gizləndilər. Axırda, Nəbi qazamat naçalniki Ter Qriqoryanı yaxaladı, haçarçı Hayrapeti çağıraraq qapını açdırdı, Həcəri tez karsdan çıxartdı.

Onlar qol-boyun oldular. Həcərin gözlərindən gilə-gilə yaş gəldi. Onlar cəld Gorusun başına qalxdılar.

Nəbi adamları yoxladı, onlar yola düşdülər. Xoruzun axıncı banında Şəki kəndinə¹ çatdılar. Nəbi kəndlilərdən razılıq eləyib dedi:

– Qardaşlar, çox sağ olun! Sizdən yerdən göyə razıyam. Səhər açılmamış evinizə dağılın ki, heç kəs sizin mənimlə qazamat dağıtmağa getdiyinizi bilməsin.

Adamlar bir-bir Nəbi və Həcərlə görüşüb ayrıldılar.

Onları Şəkiddə qoyaraq, görək naçalnik Cəfərqulu bəy nə elədi? Gün günorta yerinə qalxana qədər naçalnik evindən bayıra çıxmadı. Günorta vaxtı gəlib ona xəbər verdilər ki, bəs deməyəsən, Qaçaq Nəbi qazamatı dağıdıb, Həcəri də aparıbdır. Naçalnik bu xəbəri eşitcək özündən çıxıb, basdı-bağladı:

– Bəs niyə, harada ölmüşdünüz?! Sizin hamınızı qulluqdan qovmaq lazımdı!

Başqa çinovniklər araya düşüb dedilər:

---

¹ Sisyan kəndlərindəndir.

– Siz nə danışırsınız, ay naçalnik. Yaxşı ki, Həcəri götürüb gedib, xatası sizdən uzaq olub. Əgər düz-dünyanı bürüyən qaçaqlar istəsəydi, o böyük qüvvə ilə şəhərin altını üstünə çevirərdilər, bizim hamımızı da qırıb-tökərdilər!

Naçalnik Cəfərqulu bəy götürüb bu əhvalatı göz yaşı ilə qubernata bu cür yazdı:

«Qaçaq Nəbi üstünün min atlısı ilə Gorusu qomardı, hər tərəfdən kazarmanı, dəvtərxananı gülləyə tutdular. Göz açmağa fürsət olmadı, axırda qaçaqlar qazamatı dağıdıb Həcəri apardılar!.. Tədbir, çarə eləyin, bizim gücümüz çatmır!..»

Kağız qubernatora çatan kimi, o da bir mini üç min eləyib yazdı Fitolbörk¹, padşahın özünə: «Qaçaq Nəbi üç min atlı ilə Gorus şəhərini qomardı, qazamatı dağıtdı, arvadı Həcəri dustaqxanadan çıxarıb apardı! Çarə, tədbir eləyin. Bizə çoxlu qoşun göndərin!»

---

¹ Peterburq deməkdir.

HƏCƏRİN QARDAŞLARININ SÜRGÜN EDİLMƏSİ

Günlərin bir günü Nəbigil mis mədəninə¹ gəlmişdilər. Fəhlələr onları burjuylardan, bəylərdən gizli saxlayırdılar. Mis mədəninə Nəbi qardaşı Mehdiyə, qayını Lətifə və Məmmədə² dedi:

– Mənimki belə düşüb. Ya allah onlara verər, ya mənə. Mənim məsləhətimə baxsanız, qalib burda mədəndə fəhləlik elərsiniz.

Mehdi dedi:

– Ay Nəbi qağa, qorxuram bizi incitsinlər.

– Kimə nə eləmisiniz ki, sizi incidələr?!

Bəli, heç kəs Nəbinin sözündən çıxmadı. Nəbi onları öz əli ilə xozeyin Bəylər bəyin mis mədəninə işə düzəltirdi, dedi:

– Uşaqlar, Bəylər bəydən³ pünhan dolanın. Özünüzü başqa kəndli isnad verin. İlanın ağına da lənət, qarasına da!

Bəli, Nəbi gecəni saldı, qardaşı, qayınları və fəhlə dostları ilə görüşüb, həmin gecə Mığrı kəndinin altından keçib Təbrizə getdi.

Bu zaman Nəbinin və arvadı Həcərin igidliyi dillərdə dastan olmuşdu. Aşıqların sözü-söhbəti Nəbidən idi. Qaraçılar Nəbi mahnılarını uzaq ölkələrə də yayırdılar. Yal-yamacda çobanlar, toylarda xanəndələr, aşıqlar Nəbidən və Həcərdən deyir, onları tərifləyirdilər. Bəylər, xanlar Nəbi haqqında nəğmə oxuyanları tutur, Nəbidən nəğmə oxunan məclisi, toyları dağıdırdılar. Nəbi nəğməsi lap qaçaq mal olmuşdu. Necə deyərlər, dəyirman bildiyini eylər, çax-çax başını ağrıdar. Nə qədər cəhd eləyirdilərsə, adam tuturdularsa, yenə də Nəbidən oxumağın, deməyin qabağını ala bilmirdilər. Onlar ora-bura at yortmaqdan həlak olmuşdular.

Bəylər, naçalniklər, yaranallar bir də yığıldılar, tədbir tökdülər, götür-qoy elədilər, axırda bu qərara gəldilər ki, Nəbinin nə ki qohumları var, hamısını tutsunlar, tərəfdarlarını incitsinlər, bəlkə Nəbi özü gəlib üzə çıxdı. Naxçıvan, Gəncə, Şuşa,

---

¹ Mis mədəni Ermənistanın Qafan şəhəri ətrafındadır.

² Lətiflə Məmməd Həcərin qardaşlarıdır.

³ Mis mədəni sahiblərindən idi.

Cəbrayıl, Cavanşir, İrəvan bəyləri, hampaları da baltanı lap kökdən vurub deyirdilər:

– Nəbinin qohumlarını tam qırmaq lazımdır.

Niftalı bəy, Məcid bəy¹, Məmməd bəy, Kinokor² bəy, naçalnik, pristav atlandılar, çoxlu qoşunla Mollu kəndinə gəldilər. Əvvəl-əvvəl Nəbinin atası Alı kişinin evinə basqın elədilər. Əllərində tüfəng içəri doldular. Evdə Nəbinin anası Gözəldən başqa heç kəs yox idi. Onun üstünə qışqırıb:

– Oğlanların, ərin haradadırlar? – deyə soruşdular.

Gözəl sakit səsle dedi:

– Mən nə bilim haradadırlar? Onu siz bilərsiniz.

Niftalı bəy dedi:

– Necə biz bilirik? Tez yerini de!

Gözəl gülümsündü:

– Didərgin salan sizsiniz, mən deyiləm.

Naçalnik Gözəlin üstünə qışqırdı:

– Sən bizimlə lap zarafat eləyirsən! Tez ol, oğlanlarının, ərinin yerini de!

Gözəl də bərkədən ona dedi:

– Buna bax, arvad üstünə xoruzlanmağına bax! Kişiliyin var, get axtar, tap! Mən nə bilim?!

Evi tamam axtardılar. Evdə heç nə yox idi. bir həsir idi, bir Məmmədnəsir. Niftalı bəy dedi:

– Bu arvadla danışmağın mənası yoxdu, gedək Həcərin qardaşlarını tutaq.

Naçalnik Gözələ dedi:

– Bax, oğlun Nəbi gələndə deyərsən, üzə çıxar. Əgər üzə çıxmasa, bütün nəslini kəsəcəyəm.

Gözəl ona cavab verdi:

– Yaxşı, sənin sözünü ona çatdıraram.

Bəylər Gözələ tərs-tərs baxıb qapıdan çıxdılar, Həcərin atası Xanalının evinə getdilər. Xanalı kişi evdə təkə oturmuşdu. Naçalnik ondan soruşdu:

– Bəs oğlanların hanı?

Xanalı dedi:

---

¹ Xocahan kənd mülkədarlarından. Ata-oğuldurlar.

² Ermənistanın Sisyan rayonu Tatif kəndindədir, Dağbəyi olmuşdur.

– Sisyana gediblər.

Naçalnik dedi:

– Yəqin Nəbinin yanına gediblər, hə?

– Bilmirəm.

Buradan da əllərinə bir şey keçmədi. Bir neçə yazıq-yuzuğu tutub qazamata göndərdilər, özləri də Qafan tərəfə çıxdılar. Qafanda Bəylər bəyin evinə düşdülər. Bəylər bəy onlar üçün yaxşı bir qonaqlıq təşkil elədi. Yemək, içmək lap dizə çıxmışdı. Məclisin şirin yerində naçalnikə Nəbidən şikayətlənməyə başladılar. Bəylər bəy dedi:

– Nəbinin qardaşı Mehdi və qayınları bizim mədəndə fəhlədlər. Onlarla söhbət eləyin, bəlkə onlar Nəbini üzə çıxara bildilər.

Bu xəbərdən çox şad oldular. Niftalı bəy dedi:

– Dadaş, biz elə onları axtarırdıq. Sən bizə nə yaxşı xəbər verdin!

Bəylər bəy dedi:

– Yox, fəhlələrin gözü qabağında onları tutmaq olmaz, narazılıq əmələ gələr.

Naçalnik dedi:

– Biz onları tutsaq, yəqin Nəbi üzə çıxar.

Bəylər bəy dedi:

– Onda mən onları fəhlələrin içindən bir başqa yerə çıxartdıraram, səssiz-küysüz tutub apararsınız.

Bu söhbətdə Şuşa naçalniki Zeynal bəy, Cəbrayıl qəzası naçalniki Allahverdi bəy, Naxçıvan qəzası naçalniki Slavovçinski də böyük dəstə ilə gəlib çıxdılar.

Allahverdi bəy dedi:

– Yəqin siz də Nəbini axtarırsınız.

– Əlbəttə.

Mehdigilin burada olmasını onlara da söylədilər. Onlar çox şad oldular, Cəfərqulu bəy dedi:

– Mehdigili tutsaq, Nəbi ilə Həcər gəlib üzə çıxarlar.

Slavoçinski başını buladı:

– Mən heç inanmıram. Mehdigili tutsaq, elə bil arı pətəyinin deşiyinə çöp uzatmış olacağıq. Mən Nəbini çox yaxşı tanıyıram. Qardaşı, qayını tutulmaqla gəlib üzə çıxmaz.

Allahverdi bəy onun sözünə etiraz eləyib dedi:

– Sənin başın elə şeylərdən çıxmaz. Mən çox yaxşı bilirəm ki, qohumlarını tutsaq, Nəbi üzə çıxar. O, çoban adamdı, dərinləri başa düşməz.

Slavoçinski dedi:

– Gəl mərc gələk, hər kəs aparsa, uduzan udana bir tünd yorğa at, bir xanlıq gəbəsi, bir dəst paltar versin.

Allahverdi bəy dedi:

– Sözümdən dönən kişi deyil.

– Yaxşı, burada oturanlar da şahid olsunlar.

– Bəli, şahidik.

Onlar xoruzların birinci banınadək Bəylər bəyin evində kefləndilər. Xoruzların birinci banında Qafandan çıxdılar. O biri tərəfdən Bəylər bəy bir adama dedi:

– Get, Nəbinin qardaşı Mehdiyə və qaynına xəbər elə ki, Nəbi kəndin ucqarında dəstə ilə sizi gözləyir, tez ora getsinlər.

Bu adamın da heç zaddan xəbəri yox idi. Gedib Mehdi, Lətifi və Məmmədi yuxudan oyadıb dedi:

– Nəbi dəstəsi ilə sizi əyri yerdə gözləyir.

Mehdigil tələm-tələsik geyinib yola düşdülər. Gedib düz naçalniklərin yanına çıxdılar. Onların hər üçünü tutub, qollarını möhkəm-möhkəm bağladılar, qabaqlarına qatıb, Gorusa tərəf aparmağa başladılar.

Kərəvinc¹ kəndinin altında bir sərin sulu bulaq var idi. Atalar babal saldıği üçün yol ilə keçənlərin hamısı bu bulağın üstündə əylənər, sərin suyundan içər, əl-üzünü yuyardı. Bu bulağın suyuna söz ola bilməzdi. Suyundan bir parçə içən bir qoyunun cəmdəyini yeyib ayağa qalxardı, bulağın çarhovuzunu düzəldən ataya rəhmət oxuyub gedərdi. Bəylər, naçalniklər, pristavlar da bulağın üstünə gəldilər, ədəb-ərkanla atdan düşdülər, atlarını yan-cidar eləyib otlağa buraxdılar. Özləri də bulağın başına toplandılar. Dustaqları bir az kənarda qoymuşdular. Mehdi əllərini yavaş-yavaş tərpedib ipi açdı. Gördü ağaların başı bərk qarışıqdı. Fərsəti fəvtə vermədi, cəld sıçrayıb bir qalın çəpərli bağın içinə düşdü. Taq-taq, onu gülləyə tutdular, ancaq güllələrin heç biri ona dəymədi. Adamlar bağa dolunca Mehdi Tozqan dərəsindən keçib, Unavar təpəsindən

---

¹ Zəngəzurdadır.

aşdı, quş kimi qaçıb uzaqlaşdı. Nə qədər axtardılsa, Mehdini tapa bilmədilər, kor-peşman geri qayıdıb, atlarına mindilər, Həcərin qardaşlarını Gorusa aparıb qazamata saldılar. Bəylər çox pərt olmuşdular, heç danışmırdılar. Necə də pərt olmasınlar, bir qoşun bir adamı gətirib Gorusa çıxarda bilməmişdi, yolda qaçırtmışdı.

Cəfərqulu bəy dedi:

– Bu qədər adamın əlindən Mehdi qaçsın, lap ayıb olan işdi, açıb-ağartmalı deyil.

Allahverdi bəy dedi:

– Bulaq başımızı qatdı, yoxsa qoymazdıq ayağını bir addım kənara atsın.

Bu zaman Gorusun qaşından Last dağından bir oxumaq səsi gəldi. Kim idisə, Nəbinin şənindən oxuyurdu. Sakit dayanıb qulaq asmağa başladılar:

Nəbinin birçəyi oyma-oymadı,
O Həcərdən, Həcər ondan doymadı,
Qırdı bəyi, xanı, birin qoymadı,
Deyirlər igiddi o nadan Nəbi,
Tüfəngi havada oynadan Nəbi!

Qaçaq Nəbi ilə Mehdi qardaşdı,
Onların məkanı qayadı, daşdı,
İgidlər içində hamıdan başdı,
Deyirlər igiddi o nadan Nəbi,
Tüfəngi havada oynadan Nəbi!

Nəbi mərd igiddi, qoçaq oğlandı,
Dosta, yoldaşlara çox mehribandı,
Mənim də bu canım ona qurbandı,
Deyirlər igiddi o nadan Nəbi,
Tüfəngi havada oynadan Nəbi!

Cəfərqulu bəyin adamları mahnı oxuyan adama bir neçə güllə atdılar, adam qaçıb dağın dalına keçdi.

Slavoçinski dedi:

– Di gəlin, Nəbi haqqında oxunan mahnıları qadağan edin!
Canım, gizləməli deyil ki, kişinin camaat arasında hörməti var.

Allahverdi bəylə Niftalı bəy bir dəstə atlı ilə Gorusun qaşına çıxdılar. Burada olan adamları, çobanları, naxırçıları topladılar.

– Nəbi haqqında mahnı oxuyən kim idi? – deyə adamları incitməyə başladılar, heç kəs boynuna almadı. Allahverdi bəy onların hərəsinə beş-altı şallaq vurub, geri qayıtdı.

Bunlar divanxanaya toplandılar, çox tədbir tökdülər, fikirləşdilər, axırda bu qərara gəldilər ki, məhkəməyə, prokurora tapşırınsınlar, məhkəmə uzağı beş günə Həcərin qardaşlarını Sibirə ömürlük sürgün eləsin. Elə də oldu. Yazıq Lətiflə Məmmədi qazamatda beş gün də saxlamadılar. Sibirə ömürlük sürgün elədilər. Deyin görək, bu yazıqlar nə günahın sahibi idi, kimə nə eləmişdilər? Bunlar günahsız müqəssir idilər.

Qulaq asanları nigarançılıqdan çıxarda, görək Mehdi necə oldu? Mehdi Unavar təpəsini aşandan sonra, Üçtəpə yuxarı gedib, Qanlıca¹ yaylağına çıxdı. Oymaqları, yurdları gəzdi, dolandı, Nəbigildən bir xəbər öyrənə bilmədi. Bir gecə o, Şotlanlı² obasına gedib, Məhəmməd adlı bir kürdün evinə düşdü. Məhəmməd Naxçıvandan təzəcə gəlmişdi. Nəbinin Ziyarət yaylağında olduğunu ona xəbər verdi. Mehdi çox şad oldu, ancaq bilmədi Ziyarətə piyada nə cür getsin? Öz-özünə fikir eləyirdi. Ziyarət az yol deyil, atla üç günlük yoldu. O isə piyada idi.

Məhəmməd Mehdiyə bir toğlu kəsmişdi. Yağlı, siyə qabırğa kababı, bozartma, altına əmlək quzu əti qoyulmuş plovu gətirib süfrəyə düzdülər. Məhəmmədin gözü Mehdidə idi. Gördü Mehdi çox könülsüz-könülsüz yeyir. O, əlini dayandırıb Mehdiyə dedi:

– Mehdi qağa, görürəm, çox fikirlisən, çörəyi də könülsüz yeyirsən. Mənim çörəyimi qurd kimi yeməlisən. Nə dərdin var, mənə söylə. Nəbinin canı üçün, nə desən, yerinə yetirəcəyəm.

Mehdi dedi:

– Ay qağa, elə bir şey yoxdu. Mən Nəbinin yanına getmək istəyirəm, fikirləşirəm ki, bu uzun yolu pay-piyada nə cür gedəcəyəm?

Məhəmməd güldü:

---

¹ Zəngəzurda böyük silsilə dağdır.

² Qubadlı rayonunun kəndlərindəndir. Bu kənddə kürdlər yaşayırdılar.

– Elə bu? .. – dedi. – Arxayın çörəyini ye. Səni mən aparıb Nəbinin yanına qoyaram. Qorxma, at var, yaraq da var.

Mehdi çox şad oldu, bir şaqqalıq bozartmanı, yarı şaqqalıq kababı, bir sini buğda bişirilmiş əmlik ətli plovu təkə yeyib, üstündən də iki parç soyuq su içdi. Yerinin üstündə uzanıb qabırğa söhbətinə başladı.

– Əgər bilsəydim Lətiflə Məmməd qaça bilməyəcək, mən də heç qaçmazdım. Görəsən yazıqların başına nə gətirəcəklər?!

Məhəmməd ona dedi:

– Eybi yoxdu, qağa, fikir eləmə, Nəbi onları qazamatda qoymaz, gəlib çıxaracaq.

– Qorxuram Həcərin ürəyinə toxunsun. Mən Həcəri Nəbidən ayırmıram.

– Həcər dişi aslandı, bizim kimi kişilərin minindən qeyrətliidi. Qorxma onun ürəyinə dəyməz.

Söhbət eləyə-eləyə yuxuya getdilər. Bu minvalla Məhəmməd Mehdi üç gün evində qonaq saxladı. Dördüncü gün hərəsi bir at minib Ziyarətə yola düşdülər. Kəndləri, dağları, çayları bir-bir keçib, Ziyarətə çatdılar. Bütün oymaqları, binələri, obaları gəzdirsə də, Nəbini tapmadılar. Soraq aldılar ki, Nəbi Naxçıvan tərəfə Nəsirvaza¹ adlamışdır. Bazarçaydan keçdilər, çox gəzdilər, az gəzdilər, dərə-təpə düz gəzdilər, Nəbini Əshabi-Kəhf² tapdılar. Onlar görüşüb-öpüşdülər. Həcər çox narahat idi, qardaşlarının başında bir bəla olması ona əyan olmuşdu. Salam-kalamdan sonra Nəbi Mehdiyə soruşdu:

– De görüm nə xəbər var?

Mehdi bütün əhvalatı, mən sizə söylədiyim kimi, onlara nağıl eləyib dedi:

– Bilsəydim Lətiflə Məmməd qaça bilməyəcək, mən də qaçmazdım, onlardan ayrılmazdım.

Həcərin gözləri yaşla doldu:

– Yazıq qardaşlarım! Onları buraxmazlar.

Nəbi xeyli fikirləşəndən sonra Mehdiyə dedi:

---

¹ Ordubad rayonunun kənlərindəndir.

² Əshabi-Kəhf – Naxçıvan, Əbrəqunus kəndləri arasındadır. Eyni adla məşhur əfsanə ilə əlaqədar ziyarətgahdır.

– Namərdlik eləmişən, yoldaşlığa yaraşan iş görməmişən. Özün qaçıb, onları əldə qoymusan. Qazamatı yarmalıyıq.

Həcər dedi:

– Beş-altı adamla sən qazamatı yara bilərsənmi? Yerində rahat otur, özünü yüngülsaqqal eləmə!

Nəbi dedi:

– Niyə beş-altı adam?

Mehdi Həcərdən yenə də üzr istədi:

– Həcər bacı, məni bağışla, səhv eləmişəm.

Həcər gözlərinin yaşını sildi:

– Sənin bir günahın yoxdu ki, bağışlayam! Bacarana baş qurban. Sən bacarıb qaçmısan, onlar bacarmayıblar.

Nəbi dedi:

– Uşaqlar, söhbət dananı qurda verər. Atların Gorusa gedək.

Onlar atlanıb yola düşdülər, gecəni gündüzə qatıb Qanlıca-ya, Məhəmmədin evinə gəldilər. Nəbi Mehdi ilə Həcəri Məhəmmədgildə qoydu, özü tək Gorusa endi, öyrəndi ki, Lətiflə Məmmədi qazamatda beşcə gün saxladıqdan sonra Sibirə sürgün eləyiblər. Nəbi kor-peşman Qanlıcaya gəldi, Lətiflə Məmmədin Sibirə sürgün edilməsini Həcərə xəbər verdi. Həcər gözlərinin yaşını töküüb, əziz qardaşları üçün hönkür-hönkür ağlamağa başladı. Nəbi ona təskinlik verib dedi:

– Həcər, əzizim, ağlama, inşaallah, salamat qayıdıb gələrlər.

Həcər tufəngi çiyindənən aşırıb əlləri içində möhkəm tutub dedi:

– Nəbi, tufəngimə, sənin canına and içirəm ki, öluncə düşmənlərlə barışmayacağam, sənə bərabər düşmənlərlə vuruşacağam!

Nəbi onun alnından öpdü:

– Mənim igid sevgilim, – dedi, – bizimki də belə düşüb. Bizim bacı-qardaşımız ac, torpaqsız qalan yazıq-yuzuqlardı.

Elə buradaca şotlanlı Məhəmməd, irəvanlı Hayak, rumuslu Qarapet, Səfərəli kimiləri Nəbinin dəstəsinə qoşuldular. Atlandılar, köhnə Gorusu¹, Kardaşı, Xinzirəyi, Hərəmləri, Yazı

---

¹ Gorusun yanında kənd adıdır.

düzünü¹, Cavanşir atanı², daha nə bilim haranı keçib, düz Molluya çatdılar. Necə deyərlər, qara xəbər xəbər üstündən gələr. Evə gedib gördülər ki, Nəbinin atası Alı kişi rəhmətə gedib. Qara geydilər, üç gün, üç gecə yas keçirdilər. Buradan atlanıb Alyanlı kəndlərinə çıxdılar.

Qulaq asanlara Alyanlı kəndlərini tanış vermək istəyirəm.

Alyanlı kəndləri Həkəri çayının şərq tərəfindədir. Qalın meşələr içərisində xırda-xırda kəndlərdən və obalardan ibarətdir. Burada yaşayanların çoxu əkinçiliklə məşğul olmaz, mal saxlamaz, alver eləməz, heç bir sənəti sevməzdi. Onların işləri oğurluq, quldurluq, çapqınçılıqdan ibarət idi. Alyanlılar nə dinli idi, nə dinsiz. Onlar heç bir əqidəyə qulluq eləmədilər. Onlarda qoçaqlıq – oğurluqda hünər göstərməkdən ibarət idi. burada oğurluq o qədər yayılmışdı ki, oğurluq bacaran adam igid hesab edilirdi. Alyanlılar cavan-cavan bir-birini güllə ilə vurur və ya oğurluqda ölərdilər. Onların əqidəsinə görə əsas ölüm də güllə ilə ölmək idi. Azarlayıb ölənləri aciz adam hesab edərdilər. Analar uşaqlarına balaca vaxtdan yaxşı oğurluq eləmək yollarını və rast güllə atmağı öyrədirdilər. Alyanlı belə Alyanlı idi.

Bunun üçün idi ki, Nəbinin oğru alyanlılarla heç arası yox idi, həmişə onları düz yola dəvət eləyirdi.

---

¹ Zəngəzurda yer adlarıdır. Hərəmlərdə köhnə qəbiristanlıq vardır.

² Qubadlı rayonunda günbəz adıdır. Deyilənlərə görə Cavanşir ata günbəzin içində dəfn edilmişdir.

NƏBİNİN HƏBS EDİLMƏSİ VƏ QAZAMATDAN BURAXILMASI

Yayın oğlan vaxtı idi, istidən çay kəndlərində yaşamaq olmurdu. Heyvanı olmayan kəndlilər də köçüb dağa getmişdilər. Nəbi də Həcərlə Salvartıda idi, şotlanlıların oymağında olurdu. Bir neçə gün sakit dolanmaq istəyirdi.

Nəbigil burada qalsınlar, görək naçalnik nə elədi! Naçalnik bütün bəyləri, hampaları Gorusa toplayıb dedi:

– Nəbi sizin hamınızın düşmənidir. O, torpağı sizdən alıb kəndlilərə paylamaq istəyir. Gözünüz görə-görə kəndliləri sizin əleyhinizə qaldırır. İsti-isti onun başını əzmək lazımdır.

Kərbəlayi Hüseyn¹ bəy dedi:

– Naçalnik, danışdıqlarınızın hamısını bilir. Siz bizə kömək verin, biz o bəlanı yox eləyək.

Naçalnik Cəfərqulu bəy dedi:

– Patron, tufəngdən, qoşundan – nə kömək istəsəniz, mən hazır.

Bəylər, hampalar basdı-bağladı, Nəbi ilə qabaq-qabağa gəlməmişdən onu hədələməyə başladılar.

İskəndər bəy döşünə döydü:

– Sizə nə qədər patron, tufəng lazım olsa, məndə.

Naçalnik dedi:

– Burada kələk də lazımdır. Harada oğurluq, adam öldümü oldu, hamısını onun üstünə atın, onun adını quldur kimi çıxardın. Qoyun camaat ondan ikrah olsun, onu quldur hesab eləsinlər.

Hüseyn bəy dedi:

– Afərin, bu tutdu. Çox gözəl tədbirdi.

Belə-belə sözlərdən çox danışdılar, tədbir tökdülər, yazıb qol çəkдилər, axırda da durub evlərinə dağıldılar. Bu gündən hampalar, bəylər işə bərk girişdilər. Bütün kəndlərdə güdükçü qoydular. O axmaqlar bilmirdilər ki, onların bir güdükçüsü üvarsa, Nəbinin min güdükçüsü var. Bəli, hampalar, bəylər, strajniklər Sisyana, Qafana, Zəngəzura, Gəncəbasara, Cavanşirə, Qarabağa adam saldılar. Nəbinin yerini əliçiraqlı axtar-

---

¹ Xocahan kənd bəylərindəndir.

mağa başladılar. Axırda onun sorağını Çiçəkli¹ yaylağında aldılar. Bəylər hampalara, hampalar pristava, naçalnikə xəbər verdilər. Üç yüz adamlıq qoşun topladılar, Çiçəkli yaylağına tərəf atları çapmağa başladılar. Nəbi Çiçəkliyə Mollu obasında idi. Uzaqdan qoşun gəldiyini görüb dedi:

– Həcər, bunlar bizim üstümüzə gəlirlər. Elə bilirlər ki, mənim başımda on min adam var. Gəl dağın təpəsinə çıxmaq, bizi görməsinlər. Belə yaxşı deyilmi?

Həcər dedi:

– Nə deyirəm, çıxmaq.

Nəbi ilə Həcər alaçıqdan çıxdılar. Dağın başına tərəf dırmaşanda qoşunda olanlar onları gördü. Gülləni dolu kimi onların üstünə səpələdilər. Bəxtlərindən qabaqda bir böyük daş var idi. Nəbi Həcərlə o daşın dalına girdilər. İki hampanı, bir zabiti vurub yerə sərdilər. Qoşunda olanlar cürət eləyib dağın başına çıxmağa bilmədilər. Nəbi ilə Həcər girdiyi daşın üstündən təpənin başına bir xarım var idi. Onlar bu xarımla düz dağın başına çıxdılar. Nəbi bərkədən dedi:

– Ə, yüngülsaqqal olmayın, gəldiyinizə görə barı dağın ortasına qədər çıxın.

Axşama kimi atışdılar. Axşam düşəndə Nəbigil dağın dal tərəfindən keçib, Şəki kəndinə endilər. Dostlarından çoxlu patron alıb, alatoran ikən yenə gəldikləri yolla Çiçəkli dağının başına çıxdılar. Qoşun dağın üstünə elə hey güllə yağdırırdı. Nəbigil iki adam da vurmuşdular. Qoşunda olanların gözləri lap böyümüşdü. Bütün dağın döşündə olan daşlar, kollar hamısı gözlərinə adam donunda görünürdü. Özlərini tamam itirmişdilər. Knikor bəy dedi:

– Ay evi yıxılmışlar, niyə durmusunuz, görmürsünüz, qoşun dağa çınqıl kimi səpələnib?

İsmayıl bəy dedi:

– Bir az da ləngisək, hamımızı diri tutacaqlar.

Geri qayıtdılar, asta qaçan namərddir, qaçıb düz Gorusa getdilər. Onlar əhvalatı naçalnikə xəbər verdilər. Naçalnik götürüb yaranala belə bir tel (teleqram) vurdu: «Nəbi iki min atlı ilə Çiçəkli dağını özünə məskən eləyib. Güclü qoşun düzəldib.

---

¹ Sisyanda dağ adıdır.

Dağa hücum keçdik, hücum zamanı bizdən on nəfər, Nəbinin dəstəsindən də iyirmi adam vuruldu. Nəbinin dəstəsi qaçıb Salvartı tərəfə getdi».

Belə bir kağız da qubernat sərdara, sərdar da padşaha yazdı. Burunlu-qulaqlı yalan eşitmişdim, ta beləsini yox. İki adam iki min oldu, iki adamdan iyirmi adam öldürüldü. Bu yalanı Nəbi də eşitdi, çox güldü. Gecə orada qaldılar. Səhər Çiçəkli-dən adlayıb Qafan tərəfə getdilər. Elat arana köçənə qədər onlar Qafanın Kixi dərəsində və Acbac kəndlərində gizli dolandılar. Elat arana köçəndə onlar da Qubadlıya gəldilər. Nəbi Qubadlıda dostu Alının evinə düşdü. Elə həmin gecə Nəbi ilə Həcər Alının evində olduğunu bir çuğul hampa eşitdi. Tez pristava bildirdi. Pristav bəylər və həmpalarla evi mühasirəyə aldılar. Ev sahibi bunu bilib Nəbiyə xəbər verdi. Nəbi Həcərə dedi:

– Həcər, mən tufəng əlimdə evdən bayıra çıxacağam. Sən də mənim dalınca çıxarsan. Mən bir nəfəri vurub nərə tərəcəyəm. Bəlkə bəxtimiz yar oldu, qaçıb dağıldılar. Ayrı əlacımız yoxdu. Belə eləməsək, tay da qoşun gələcək, evi odlayıb bizi tütüyə boğdurub öldürəcəklər. Tüstü içində ölməkdənsə, güllə ilə ölmək yaxşıdır.

Həcərin gözləri yaşla doldu. Bir-birinin alnından öpdülər.

Həcər dedi:

– Yaxşı fikirdi. Nəbi, nə desən, razıyam.

Nəbi qabaqca, dalınca da Həcər əllərində tufəng tez bayıra çıxdılar. Nəbi o saat bir adamı güllə ilə vurub nərə çəkdi.

– Ə, dallarını kəsin, bu zalımların birini də salamat buraxmayın!

Düşmənlərin canına qorxu düşdü, elə bildilər Nəbinin dəstəsi hər tərəfi kəsib, başını götürüb hərə bir tərəfə qaçdı. Nəbi də Həcərlə Qubadlıdan qaçıb düz Molluya gəldi, nənələri, qohum-qardaşları, dostları ilə görüşdülər, öpüşdülər. Onlar gecə orada qaldılar. Onların gəldiyini həmpalar eşitdilər, atlarını minib divana xəbərə getdilər. Arvadlar bu xəbəri Gözələ çatdırdılar. Gözəl ağlaya-ağlaya Nəbiyə dedi:

– Oğul, çuğullar sizin burada olduğunuzu eşidib divana xəbərə gediblər! Tez yayın! Yazıq balalarım, zalımlar qoy-murlar bir gecə yanımda qalasınız!

Nəbi nənəsinin könlünü aldı:

– Nənə, darıxma, yaman günün ömrü az olar. Həcər, dur gedək, yolçu yolda gərək.

Onlar öpüşüb-görüşüb, dağlar deyibən yola düşdülər. Az getdilər, üz getdilər. Yazının düzündə Nəbi ayaq saxlayıb Həcərə dedi:

– Həcər, o görünən binələr hamısı kəndlilərin idi. Bəylər tutub əllərindən alıblar, indi orada bəylər, hampalar yaşayırlar. Onlar kəndliləri ilan kimi çalır, canavar kimi parçalayırlar. Bilmirəm allah bu hampaları, bəyləri yaradırdısa, yazıq kəndliləri niyə yaradırdı? Birini yaratsaydı olmazdımı? Həcər, yolumuz çox uzaqdı. Gəl gedək bu gecə binələrdə qalaq.

– Başına at təpib, nədi, istəyirsən öz əlinlə bizi ölümə verəsən?

Nəbi dedi:

– Həcər qorxma, heç zad olmaz, bizi tanımazlar.

Həcər dedi:

– Yaxşı, gedək, ancaq talabaxudadı.

Onlar binəyə tərəf qayıtdılar. Bəy heyvan binələrində idi. binələrin lap yanına getdilər. Nəbi kənardan çağırırdı:

– Ə, itləri qoymayın, nabaləd adamlarıq, köçdən qalmışıq.

Adamlar itlərin qabağına çıxdılar. Nəbi ilə Həcər, bəy olan muxurnun qabağına getdilər. Onları elat adamı hesab eləyib qonaq saxladı. Nökər-naib Nəbigilə çox hörmət elədilər. Onu tanıyanlar da oldu, ancaq açıb-ağartmadılar. Bəy ondan soruşdu:

– Qonaq, soruşmaq ayıb olmasın, hansı qohumlardansınız?

Nəbi dedi:

– Qaradolaqlı Hacı Məmmədhüseynin qardaşyam.

Bəy dedi:

Hacı Məmmədhüseyn mənim dostumdu. Xoş gəlmisiniz. Bu ev sizə peşkəşdi. Ay uşaqlar, toğlu kəsin.

Nökər-naib toğlu kəsdilər. Nəbigilə çox hörmət elədilər. Söhbət oradan-buradan gəldi, gəlib Qaçaq Nəbinin üstünə çıxdı.

Nəbi dedi:

– Qaçaq Nəbi lap istirahətimizi pozub. Arxayın yaylağa gedə bilmirik. O varlıların düşmənidir.

Bəy başını yırğaladı:

– Bu günlərdə Qaçaq Nəbini boğazlayacağıq, – dedi, – Onun dərdini çəkməyin. Naçalnik Cəfərqulu bəy bizi Gorusa çağırmışdı. Çox tədbir görmüşük. O, əlimizdən qurtara bilməz.

– Allah, allah!

Çox söhbət elədilər, axırda yığılıb yatdılar. Lap tezdən Nəbi ilə Həcər yerdən qalxdı, çörəklərini yedilər. Bəylə xudahafizləşib yola düşdülər. Nəbi yolu bəyin at qoruğundan saldı. Bəyin iki saz atını hörükdən açıb mindilər. Yola çıxıb bir adamdan bəyə sifariş elədilər:

– Bəy, narahat olma, atları minib aparən qonaqların Həcərlə Qaçaq Nəbi idi.

Nəbi ilə Həcər atları dördəmləyib dağlara getdilər, bu adam da bəyin yanına gəldi, Nəbinin sifarişini ona söylədi. Bəyin canına titrəmə düşdü, elə həmin saat binələrdən kəndə köçdü. Bəylər, bəyzadələr onun başına topladılar. Bəy, Nəbi ilə Həcərin başqa adla onun evində gecələdiklərini onlara danışdı. Bəylər dəstə ilə Gorusa gedib, bu əhvalatı naçalnik Cəfərqulu bəyə danışdılar. Naçalnikin acığı tutdu. Əmr elədi, qoşun qarışqa kimi dağlara dırmandı. Çox gəzdilər, dolandılar, atları yordular, Nəbidən bir nişanə tapmadılar. Naçalnik bu əhvalatı qubernatora, qubernator da padşaha yazdı. Nəbinin dəstəsində olan adamların sayını on minə çatdırdılar.

Bu əhvalatdan sona Nəbi hampalardan, bəylərdən narazı adamları öz başına toplamağa başladı. Hampalardan, bəylərdən qaçaq düşən Tunc Vəli, Şamməd, Lələ və Telli Qara kimiləri də Nəbinin yanına gəldilər. Nəbinin dəstəsində səkkiz adam oldu. Bunların hamısı igid və qəhrəman oğullar idi. Davada hər biri min adama cavab verə bilərdi.

Günlərin bir günü Nəbi ilə Həcər bu altı nəfər yoldaşı ilə Üçtəpə yaylağına gəlmişdi. O, kəndliləri başına toplamışdı, bəylərin zülmündən onlara danışib deyirdi:

– Niyə torpağın, örüşün, yataqların hamısı hampaların, bəylərin olsun? Məgər biz insan deyilik?! Hamımız əl-ələ versək, torpağı onlardan alıb, özlərini də kəndlərdən qova bilərik.

Kəndlilər Nəbinin sözlərinə diqqətlə qulaq asır, ona hər işdə kömək edəcəklərinə söz verirdilər. Elə bu zaman Knikor

bəy Üçtəpədən keçirdi. Qaraqaçlı¹ obasının yanından keçəndə Nəbinin obada olduğunu eşitdi, atının başını geri çevirib, çapa-çapa Gorusa getdi. Nəbinin Üçtəpədə olduğunu naçalnikə xəbər verdi. Naçalnik güclü qoşunla Üçtəpəyə hücum elədi. Qoşun Qaraqaçlı obasını üzük qaşı kimi mühasirəyə aldı. Nəbi yoldaşları ilə Şıx dağına² tərəf qaçmağa başladılar. Naçalnikin qoşunu onların dallarına düşdü. Şıx dağının ətəyində naçalnikin qoşunu Nəbigilə yaxınlaşdı. Elə bu vaxt Nəbi atın başını geri çevirib, yoldaşlarına göz elədi ki, siz də atları geri çevirin, dalımca gəlin. Bunlar da atlarının başını çevirib, naçalnikin qoşununu gülləyə tutdular. Qabaqdakı adamları tamam qırdılar. Yerdə qalanlar da qaçıb hərəsi bir tərəfə dağıldı. Naçalnik özü beş-altı atlı ilə qaçıb köhnə Gorusa getdi. Nəbigil ölənlərdən çoxlu patron götürüb, əvvəl Sisyana, sonra da Yastıxıl³ oymağına getdilər. Nəbi anası Gözəllə və başqa qohumları ilə orada görüşdü. Onların fikri bir neçə gün Yastıxılda qalmaq idi. amma, çifayda, onlar fikirləşdiyi olmadı. Heç yarım saat oturmamışdılar ki, bir çoban gəlib dedi:

– Nəbi qağa, oturmayın, Naxçıvan naçalniki Slavoçinski çoxlu atlı ilə kəndə gəlir. lap yaxınlaşıb.

Nəbigil tez atlanıb Şotlanlı oymağına çıxdılar. Onlar gəndəndən azca sonra naçalnik Slavoçinski, pristav İsmayıl bəy, pristav Şəfi bəy⁴ və başqa bəylər Mollu obasına getdilər. Bunlar salam-kalamsız obada şuluqluq eləməyə başladılar. Heyvanları güllə ilə vurur, adamları baş-göz demir döyürdülər, alaçıqlara qoymurdular. Naçalnik Slavoçinski Nəbinin anası Gözəli yanına çağırıb dedi:

– Nənə, oğlun Nəbi haradadı, onu görürsənmi?

Gözəl ona cavab verdi:

– Oğul, mən nə bilim oğlum hardadı? Didərgin salmısınız, eldən-obadan eləmisiniz?

Slavoçinski dedi:

---

¹ Qubadlı rayonu kəndlərindəndir.

² Zəngəzurdadır.

³ Yastıxıl dağı Sisyandadır.

⁴ Şəfi bəy Fətəlibəyov – Nəbinin qaçaqlıq dövründə Zəngəzur qəzasının 3-cü Arsevanik nahiyyə pristavı olmuşdu.

– Nənə, oğlun bizi lap zinhara gətirib, niyə ona dnmirsən bu yazıq varlıların yaxasından əl çəksin, üzə çıxсын?!

Gözəl dedi:

– Ay bala, oğlumun ağzından süd iyi gəlir. O kimə nə eliyəndi. Siz qoymursunuz o rahat otursun...

Naçalnik başını əsdirib dedi:

– Ana, bax deyirəm, gəlib üzə çıxmasa, axırı yaxşı olmayacaq.

Gözəl dedi:

– Ağlın kəsmir üzə çıxсын.

Slavoçinski gülə-gülə dedi:

– Nəbini heç qınamıram, sənin kimi anadan Nəbi kimi də oğul olar!

– Onu da siz bilərsiniz.

Slavoçinski Gözəli danışdıra-danışdıra kabab yeyir, çaxır içirdi. Bir qasid gəlib ona dedi:

– Ağa, Gorus naçalniki Cəfərqulu bəy ilə Cəbrayıl naçalniki Allahverdi bəy Ərəfsəyə gəlib, orada sizi qoşunla gözləyirlər.

Slavoçinski çörəyini yeyib qurtaran kimi əmr elədi, qoşun atlandı. Təpə aşdılar, dərə keçdilər, gün əyilən zaman Ərəfsəyə çatdılar. Naçalniklər ağız-ağıza öpüşdülər. Slavoçinski Gorus naçalnikindən soruşdu:

– Xeyir ola belə?

Cəfərqulu bəy dedi:

– Qubernat əmr eləyib ki, qoşunla gedib Nəbinin dəstəsini tamam qırmalısınız.

Slavoçinski bərkdən güldü:

– Qubernat da elə siz ağıldadır. Məgər Nəbi toyuqdu, nədi ki, gedib onu tutaq, dəstəsini qıraq?! Çoban olmağına baxmayın, o çox ağıllı dava eləyir, heç bir vuruşmada basılmaz.

Cəfərqulu bəy dedi:

– Bəs nə eləyək, yaranalın əmrini yerə salaq? Hampalar padşaha şikayət eləyiblər. Onlar yazıblar ki, guya biz Nəbinin dalına düşmürük. Onun adını quldur qoyub xalqı ondan ikrah elətdirmirik.

Slavoçinski dedi:

– Axmaq sözdü. Bizim elə hamımız bəy, xanıq. Nəbi məgər bunu bilmir? Səndən, məndən yaxşı bilir. Min dəfə adını qaçaq-

quldur qoysan da, bir şey çıxmaz. Camaat onu çox yaxşı tanıyır. Onu başa düşür ki, kasıb-kusubun başında durub ham-palarla, bəylərlə mübarizə aparır. Onu axtarmağa sözüm yoxdu, ancaq bir şey çıxmıyacaq. Qubernat başqa tədbir görməli idi.

Cəbrayıl naçalniki Allahverdi bəyə dedi:

– Qorxaq olmayın, siz öləniz, göyə çıxalar da tapıb, boğazlarını cücə boğazı kimi üzəcəyəm.

Qərək, çox söhbət elədilər, öcəşdilər, axırda üç naçalnikin qoşunu birləşdi. Cəbrayıldan gələn qoşunun komandiri Səlim bəy Rüstəmbəyov¹ idi. Qoşun Şotlanlı oymağına tərəf çıxmağa başladı. Demə, Nəbi yoldaşları ilə Şotlanlı oymağında imiş. Qoşunun Şotlanlı oymağına tərəf çıxdığını Nəbinin qardaşı Məhərrəm gördü. Kəsə yolla gedib Nəbiyə xəbər verdi:

– Ə, niyə durmusunuz? Budu, qoşun gəlir! Sizi lap haqlayıb.

Nəbi yoldaşları ilə atlanıb Şotlanlı oymağının üstündəki şiş təpəyə çıxdılar. Naçalniklərin qoşunu gülləni oymağın üstünə dolu kimi yağdırmağa başladılar. Ancaq Nəbigilin yeri çox bərk idi, onların qorxusu ancaq patronların qurtarmasından idi. Orası var ki, onlar gülləyə qənaət eləyir, boş yerə atmırdılar.

Axşam oldu. Ayın qaranlıq vaxtı idi. Elə bil ki, yal-yamaca qara pərdə salmışdılar. Düzdü, göydə ulduzlar görünürdü, amma yeri işıqlandıra bilmirdi. Nəbinin yoldaşlarının bir-ikisi vahimələndi:

– Nəbi qağa, gəl qaçıb aradan çıxmaq.

Nəbi məsləhət bilmədi:

– Düşmən meydanından qaçmaq igidlik deyil. Düşməni üstümüzdə ayaqlandırırıq.

Bu söhbətdə kənardan xısın-xısın hənir və ayaq səsləri gəldi. Nəbi tüfəngi üzünə aldı:

– Kimsiniz?

– Güllə atmayın, bizik.

---

¹ S ə l i m b ə y R ü s t ə m b ə y o v 1894-cü ildən qabaq Cəbrayıl qəzasında aşağı dərəcəli zabit (praporşik), 1894-1895-ci illərdə Cəbrayıl qəzasında rəis müavini, 1896-1897-ci illərdə isə Zəngəzur qəza rəisi olmuşdur. Nəbi hərəkəti ilə amansız mübarizə apararlardandır.

Nəbi onları səslərindən tanıdı. Bunlar kim olsun? Molla İsmayıl kiişi, Nəbinin qardaşı Məhərrəm, Şotlanlıdan on nəfər adam. Onlar Nəbigilə çoxlu patron gətirmişdilər.

Nəbinin ürəyi dörd oldu:

– Çox sağ olun, qardaşlar! Yaxşı bilirdim ki, vəfalı dostlarım məni darda qoymazlar.

Şotlanlı Məhəmməd dedi:

– Düşməni sabah qova bilməsəniz, uşaqlar hazırlaşıblar, köməyə gələcəklər.

Nəbinin qanı cuşa gəldi, el köməyi onu sevindirdi, aldı, görək nə dedi:

Dağılmaz qalayam, yarılmaz dağam,
Fəqirin, yoxsulun nə qədər sağam,
Yolunda xidmətkar daşğın irmağam.
Alar qüvvət-gücü elindən Nəbi!
El-obanı salmaz dilindən Nəbi!

Dara düşdüm, elim yetir köməyə,
Patronu bükürlər şala, tirməyə,
Atışma zamanı bizə verməyə.
Alar qüvvət-gücü elindən Nəbi!
El-obanı salmaz dilindən Nəbi!

Nəbiyə hay verir obalar, ellər,
El gücünü daşqın çaylar, gur sellər,
El-obadan kənar bükülər bellər.
Alar qüvvət-gücü elindən Nəbi!
El-obanı salmaz dilindən Nəbi!

Üstəlik dil ilə də dedi:

– El ki mənnəndi, «çaqqal nə qədər ulasa da, obadan heç bir şey əskik olmaz». Atalar «El gücü, sel gücü» deyiblər.

Bəli, o biri tərəfdən, dan yeri ağarar-ağarmaz, qoşun hər tərəfdən təpəni oda tutdu. Naçalniklər baxdı ki, xeyir a, indi işlər ayrı cür olub. Əgər dünən təpənin başından tək-tək güllə açılırdısa, indi dolu kimi güllə səpələnir, özü də səngərdən baş qaldırmaq mümkün deyil, o saat vururlar. Slavoçinski naçalniklərə dedi:

– Di gəl, cavab veri. Bu gecə hər yerdən onlara kömək gəlib. Sabah gecə də görəcəyik ki, biz özümüz mühasirədə qalmışıq.

Cəfərqulu bəy dedi:

– Doğru deyirsən, onlara bu gecə kömək gəlib. Deyirlər, Nəbinin dəstəsində iki minə qədər adam var. Yəqin bu gecə hamısı gəlib.

Slavoçinski dedi:

– Nə, iki min?.. Camaat hamısı onun adamı deyilmi?

Naçalniklər bu söhbətdə ikən, baş zabit xəbər gətirdi:

– Bəs niyə durmusunuz? Qoşunu yarıdan keçirdilər. Qoşundan qalanlar da xırda-xırda qaçıb başlarını gizləyirlər. Əsir düşmək istəyirsiniz, nədi? Tez qaçmaq lazımdı!

Naçalniklər bu söhbətdə qalsın, o biri tərəfdən Nəbi yoldaşlarına dedi:

– İndi hücum eləyib, naçalnikləri diri-diri tutmaq lazımdı.

Bəli, Nəbi bir nərə çəkib səngərdən çıxdı. Siçan pişiyi görəndə qorxusundan ölənin kimi, qoşunda olanlar da Nəbigili görəndə qorxudan güllə-zad ata bilmirdilər. Yüklərini yüngül eləmək üçün tufəngi, patrondaşı atıb qaçmağa başladılar. Elə bil canavar qoyuna təpinmişdi.

Nəbi bir dəstə ilə atı çapıb qaşa çıxdı, oradan qoşunun üstünə güllə yağdırdılar.

Naçalniklər qaçıb düz qubernatın yanına getdilər. Nəbigil də dağlar, dərələr keçdilər. Turşsudan aşıb, Əskərana keçdilər. Demə, bunların Əskəran tərəfə keçdiyini Şuşa naçalnikləri Əbdürrəhim bəy Vəzirov pristav Yüzbaşev¹, İsmayıl bəy², Teymur bəy³, İbrahim bəy⁴ bilib, güclü qoşunla Əskərana kəsiblərmiş. Nəbigil Əskərandan keçmək istəyəndə hər tərəfdən onların üstünə güllə tökdülər. Nəbinin bir yoldaşı öldürüldü. Nəbi özü də ağır yaralandı. Qalan yoldaşları birtəhər aradan çıxdılar. Yoldaşları Nəbini atın belinə qoyub Mollu obasına apardılar.

Nəbinin anası Gözəl elə bildi ki, Nəbini öldürüblər. Bərk-dən: – Bala vay, – deyib yerə yıxıldı.

---

¹ I Xankənd nahiyyə pristavı.

² II Qacar nahiyyə pristavı.

³ III Ağdam nahiyyə pristavı.

⁴ IV Ağcabədi nahiyyə pristavı.

Nəbi gözünü çevirib anasını quru yerdə sərilmiş gördü.
Aldı, görək halına münasib zarıya-zarıya nə vəsiyyəət elədi:

Əskəranda bir gün qürdürdüm bazar,
Bir neçə bəy-xana vermişəm azar,
Qoburnat götürüb sərdara yazar.
Qoy ağlasın elim, obam, oymağım!
Qara geysin anam, bacım, oylağım!

Bizə düşməndi bəy, xan həm şahzadə,
Yaman qomardılar, qaldıq arada,
Dostum, simsarlarım yetsinlər dada,
Qoy ağlasın elim, obam, oymağım!
Qara geysin anam, bacım, oylağım!

Dost odur özünü dostu çatdırsın.
Götürübən bir mənzilə yetirsin,
Dost yolunda özün qana batırsın!
Qoy ağlasın elim, obam, oymağım!
Qara geysin anam, bacım, oylağım!

Öləndə qardaşım gözümü bassın,
Aynalı tufəngi divardan assın,
Göz yaşını elin yaşına qatsın.
Qoy ağlasın elim, obam, oymağım!
Qara geysin anam, bacım, oylağım!

Mən Nəbiyəm, elim saxlar yasımı,
Düşməndən alarsan qisasımı,
Qara ilə yazar qəbir daşımı:
Qoy ağlasın elim, obam, oymağım!
Qara geysin anam, bacım, oylağım!

Sözünü tamam elədi. Əli ilə anasını göstərdi. Onun nə dediyini başa düşdülər.

Arvadlar Gözəli ayıldıb dedilər:

– Qorxma, Nəbi yaralanıb, ölməyib.

Gözəl Nəbinin gözlərindən öpüb ağlaya-ağlaya dedi:

– Sən mənim ölümümü görməlisən, bala! Gecə-gündüz əlim ürəyimin üstündə yolunu gözləyirəm! Hər dəfə dava sözü eşidəndə ölüb, yenidən dirilirəm!

Nəbi yavaşcadan dedi:

– Nənə, ağlama, yaxşı olacağam!

Bəli, Nəbini gizli saxlayır, onun yaralarını müalicə etdirir, ancaq evə gətirildiyini heç kəsə bildirmirdilər. Elə bu zaman kəndə bir dəstə strajnik gəldi. Strajniklər çox şuluqluq eləyirdilər. Uryadnik bir hampanın evində idi. Nəbinin yaralanıb obaya gətirildiyini hampa onun qulağına pıçıldadı. Uryadnik bunu eşidən kimi tez əhvalatı pristav İsmayıl bəyə çatdırdı. Bu xəbərdən İsmayıl bəy çox şad oldu, bir dəstə qoşun götürüb Mollu obasına getməyə başladı. Onun qoşunla Molluya gəldiyini Həcərə və dost-əqrəbalara xəbər verdilər. Onlar tez Nəbini götürüb Salvartı yaylasına Ağulu dərəsinə apardılar, bir alaçıq tikib içində gizlətdilər. O biri tərəfdən pristav İsmayıl bəy bir dəstə atlı ilə obaya töküldü, nə qədər axtardı, aradısa, Nəbini tapmadı ki, tapmadı. Gözləri çanağından çıxdı, qudurmuş it kimi qabağına çıxan adamı qapmağa başladı.

Mollu kəndində İsmayıl adlı bir kasıb kişi var idi, çox halal adam idi, bir kəsin toyuğuna da kiş deməzdi. Ona-buna rəncbərlik eləyib, bir çətən külfətini it kökündə dolandırırdı. İsmayıl kişi biyardan qayıdanda çəltik ləklərinə düşmüşdü, yamaqlı çarıqlarının köşələri tamam sökülmüşdü. Qapısında stol əvəzində qoyulmuş bir yastı daşın üstündə oturub, çarıqlarının köşəsini bərkidirdi. İsmayıl bəyin səsi onun qulağına gəldi, çarığı yerə atdı, ayaqyalın kəndin arasına çıxdı ki, görsün bu nə xəbərdi. Pristav İsmayıl bəy onu görüb, çalağan kimi üstünü aldı:

– Köpək, Nəbi haradadı?

İsmayıl kişi dedi:

– Qadan alım, ağa pristav, mən nə bilim Nəbi haradadı?

Pristav əl atıb onun yaxasından tutdu, təpəsinə bir neçə şallaq çəkib dedi:

– Çox yaxşı bilirsən!.. Əgər düzünü deməsən, dərinə boğazından çıxaracağam!

İsmayıl kişi dedi:

– Ay canım, mənim günahım nədi ki, öldürürsən? Mən nə bilim ki, Nəbi haradadı?

Səs-küyə dörd nəfər də gəlib çıxdı. Bunlar yalvar-yapış elədilər, çalışdılar ki, bəlkə İsmayıl kişini pristavın əlindən alsınlar, amma, necə deyərlər, qaş qayırdıqları yerdə vurub gözü də çıxartdılar, özlərini də tora saldılar. Pristav bunları da İsmayıl kişiyyə qatdı, qollarını qısqıvraq bağladı, atının qabağına qatdı, at döşü eləyə-eləyə düz Xocahana apardı, naçalnikə təhvil verib dedi:

– Nəbinin yoldaşlarındandı.

Naçalnik Cəfərqulu bəy İsmayıl kişigili canları qaralınca döydürdü, bir tövləyə saldırdı ki, tezdən Gorusa qazamata göndərsin. Tövlə o qədər də etibarlı deyildi, hər tərəfi uçuqsökük idi. İsmayıl kişi yoldaşlarına dedi:

– A gədə, sabah bizi Gorusa, qazamata göndərəcəklər, ömürlük qazamatdan buraxmayacaqlar. Gəlin, qollarımızı açıb qaçaq.

Dedilər:

– Lap kitaba yazmalı sözdü.

Onlar dişləri ilə bir-birinin qolunu açdılar, tövlənin divarını dal tərəfdən deşib, kənara çıxdılar, qaçıb Mollu obasına getdilər.

O biri tərəfdən Nəbinin yaraları hələ sağalmamışdı, amma yönü bəri idi, kəfəni cırmışdı. Yoldaşları çox fikir elədilər, sonra Nəbini götürüb qoyun arxasına apardılar. Demə İsmayıl kişilə də soraqlaşa-soraqlaşa gəlib bura çıxmışdılar. Onlar kahanın yanlarında, yal-yamacda dolanırlar, Nəbinin qarovulunu çəkirdilər. Belə-belə bir ay keçdi. Nəbinin yaraları bir az da babatlaşdı. Ancaq burada qalması çox qorxulu idi, hampalar, bəylər hər yeri gəzir, Nəbini axtarırdılar. Onun üçün də Nəbinin yerini tez-tez dəyişmək lazım idi. Yoldaşları Nəbini götürüb, Naxçıvanın Nehrəm kəndinə apardılar. Onlar elə güman edirdilər ki, bura ağılagəlməz yerdə. Ancaq düşmən yatmamışdı, Nəbinin yayındırıldığını eşidib, tez naçalnikə xəbər verdilər. Naçalnik böyük dəstə ilə yola düşdü. Alaöllərdən¹ keçib Naxçıvana zalım Paşa bəyin evinə getdilər.

---

¹ Laçında yaylaqdır.

Paşa bəy kim idi? Paşa bəyin əsli bəy deyildi. O, mülkədar idi. Varlı olduğu üçün o zamanın hökuməti ona bəy adı vermişdi. O, ordubadlı Hacı Fərəcin oğlu idi. Əslini danıb haramzadə olmuşdu. Çox zalım, nanəcib, mərdimazar adam idi.

Bəli, naçalnik Cəfərqulu bəy əhvalatı Paşa bəyə danışdı dedi:

– Nəbi Naxçıvan tərəfə gətirilib. Onu yaralı-yaralı tutub öldürməliyik.

Paşa bəy dedi:

– Mənim yaxşı adamlarım var. Əgər Naxçıvan tərəfə gəlibsə, onun yerini tez öyrənərəm.

Paşa bəy hər tərəfə adam saldı, qardaşı Xosrov bəyə, salmaslı Baron Arzumanyana, naxçıvanlı Allahverdi bəyə, Kərbəlayi Məhəmmədə¹, Kərbəlayi Mürsələ, kimə, kimə xəbər elədi. Axtardılar, soraq elədilər, axırda Nəbinin Nehrəm kəndində olduğunu öyrəndilər. Gecəni saldılar, böyük dəstə ilə Nehrəm kəndinə basqın eləyib Nəbini tutdular. Naçalnik Slavoçinski də gəlib çıxdı. Paşa bəylə Niftalı bəyin fikri o idi ki, Nəbini yolda öldürsünlər. Amma Slavoçinski razı olmurdu. Nəbini sağ-salamat aparıb qazamata salmaq fikrində idi. Çox danışdılar, az danışdılar, bir də gördülər qazamata çatıblar. Söz kəsildi. Nəbini qazamata saldılar. Nəbi qazamatda qalsın, sizə Həcərgildən xəbər verək. Nəbi tutulanda Həcər onun yanında yox idi. Yoldaşları ilə Culfaya getmişdi.

Onun yerini öyrəndilər. Nəsirvazlı Qiyas bu əhvalatı Həcərə xəbər verdi. Həcər yoldaşları ilə atlandılar, hər tərəf kəsili olduğundan Arazdan o tərəfə adlamalı oldular. Arazdan o tərəfə adlayanda sərhədçilər duyuq düşdülər. Bərk atışma oldu. Həcərgil sərhədçiləri qovub o tərəfə keçdilər. Culfada bir həftə qalmalı idilər, amma belə olmadı. Elə gedən gecə Həcər yuxuda gördü ki, qara duman Nəbi yatan evə çökdü, Nəbi qara duman içində qaldı. Duman çəkiləndə Nəbini görmədi. O, sərsəm yuxudan ayıldı, gözlərinin yaşını tökə-tökə görək yoldaşlarını yuxudan nə cür oyatdı:

Firqətdən alışıb yanır bu canım,
Tükənibdi səbrim, tabı-tavanım,
Ərşə qalxıb ahım, zarı-fəqanım!

---

¹ Qafqaz polis idarəsinin rəsmi casusu olmuşdur.

Dara düşüb Nəbim, ay aman, aman!
Dəyişilib halım, olubdu yaman!

Kəndi bürüyübdü qaqqara duman,
Yan-yörəni alıb o zalım düşman.
Onu öldürməyə verilib fərman,
Dara düşüb Nəbim, ay aman, aman!
Dəyişilib halım, olubdu yaman!

Tövlədə bəsdənmiş atı gətirin,
Yollarda izini tamam itirin,
Həcər deyər məni yara yetirin,
Dara düşüb Nəbim, ay aman, aman!
Dəyişilib halım, olubdu yaman!

Yoldaşları səsə yuxudan ayılıb ondları soruşdular:

– Həcər bacı, nə olub?

Həcər yuxusunu onlara nağıl eləyib dedi:

– Nəbinin başı bəlasız deyil. Yəqin onu tutublar! Bu saat yola düşməliyik. Özümüzü tez Nəbiyə çatdırmalıyıq!

Həcər cəld sıçrayıb tufəngini, kəmərinə, tapançasını götürdü. Yoldaşları ilə geyindilər, atlarına minib yola düşdülər. Ayaq üzəngidə, diz qabırğada, atları yelə, boğanağa döndərdilər, səhərdən günortaya kimi at sürdülər, günortaüstü Nehrəm kəndinə çatdılar. Kəndin kənarında bir kişiye rast gəldilər. Kişi çox kefsiz idi. Həcərin o saat dalağı sancdı, kişidən soruşdu:

– Əmi, niyə kefsiz dayanmısan? Körpüdə karvanını kəsiblər, nədi?

Kişi dedi:

– Qadanız alım, adını eşitmiş olarsınız, Qaçaq Nəbi adlı, camaat tərəfdarı bir igid oğlan var. Nəbi bərk yaralanmışdı, bizim kənddə yatırdı. Oğlu ölmüş çuğullar gedib pristava xəbər veriblər. Pristav, Paşa bəy kimi çərxləri çevrilmişlər, gəlib onu yaralı-yaralı tutub apardılar. Onun üçün kənd yoxsulları yasa batıblar.

Həcərin ürəyi döyünməyə başladı. O, davam gətirə bilməyib, gözlərinin yaşını sel kimi qırmızı yanaqları aşağı axıdırdı. Yoldaşları ona təsəlli verə-verə qonaq evinə aparmaqda olsunlar, görək Nəbi necə oldu?

Nəbinin on gün içərisində qazamatda yaraları tamam sağaldı. Özü yaxşı bilirdi ki, onu gec-tez öldürəcəklər. Qazamatdan qaçmaq üçün yol axtarırdı.

Nəbi olan kəmirde İbrahimxəlil, bir iranlı, Qara Nəbi və İbrahim Xəlil adlı bir dustaq da var idi. İbrahimxəlil noraşənli idi. Bir bəyi öldürdüyü üçün tutulmuşdu. Qara Nəbi oğru idi, iranlı da Arazdan bu taya gizli adlayıb, qaçaq mal satdığı üçün tutulmuşdu. Günlərin birində iranlı dustaq xəstələnib canını yoldaşlarına bağışladı. Qaçaq Nəbi tez onun ciblərini axtardı. Başbiletini-zadını, nəyi vardısı, götürdü. Özünün də başbiletini-zadını onun cibinə qoydu. Nəbi İbrahimxəlillə Qara Nəbiyə dedi:

– Mən qazamatdan qurtarsam, sizi də çıxarda bilərəm. Gəlin, bir kişilik eləyin, səs-küy salın, deyin bəs, Qaçaq nəbi öldü. Onsuz da iranlıyı buraxmaq istəyirdilər, qoy mənə buraxsınlar.

Bunlar razı oldular. Qapını döyüb qışqırdılar:

– Ay aman, ay dad! Qaçaq Nəbi ölüb!

Naçalnik, prokuror gəlib töküldü. Ölən adamın cibindən başbiletini-zadını çıxartdılar, baxdılar ki, doğrudan da Qaçaq Nəbi ölüb. Akt bağladılar, qol qoydular, möhür vurdular. Çox sevindilər, şadlıq keçirdilər. Teleqram-teleqram dalınca, yaranaldan tutmuş padşaha qədər hamıya xəbər verdilər. Naçalnik dedi:

– Yaxşı ki öldü, canımız onun şərindən qurtardı. Allaha çox şükür, bundan sonra qulağımız dinc olar.

Nəbi çox tədbirli adam idi. O, yaxşı bilirdi ki, iranlı ilə Qara Nəbinin elə bir cəzası yoxdu. Dillərindən iltizam alıb buraxacaqlar. Elə də oldu. İranlı öləndən bir neçə gün sonra, gəlib Qaçaq Nəbini və Qara Nəbini kameradan çıxardılar, düz qazamat naçalniki Zaxar Domninin yanına apardılar. Naçalnik Zaxar Nəbini heç tanımırdı. Bəxti yar oldu, onu başqa heç kəsin yanına aparmadılar. Naçalnik onların dillərindən bir kağız alıb Nəbiyə dedi:

– Səni buraxırıq. Bu gün Arazdan keçib irana gedərsən. Əgər bir də bu tərəfə adlasan, o zaman sənə ağır cəza verəcəyik. – Qara Nəbiyə də dedi: – Bu gündən sonra bir də oğurluq, quldurluq eləsən, işin zaydı.

Qaçaq Nəbi dedi:

– Naçalnik ağa, qələt elərəm, bir də bu taya adlamaram. Bu da oğurluq eləmz.

Nəbi qazamatdan buraxıldıktan sonra bir müddət Naxçıvan kəndlərində gəzdi, yoldaşlarının sorağını Qafanda aldı. Qafana getmək istəyirdi. Ancaq atı yox idi. o, ölüşdə bir ilxı gördü. İlxinin yanına gəlib ilxıçıya dedi:

– Ə, bu ilxı kimindi?

İlxıçı dedi:

– Paşa bəyindi.

Nəbi ilxıdan bir at tutub mindi və ilxıçıya dedi:

– Paşa bəyə deyərsən, Nəbi ilxıdan bir at tutub mindi, irana keçdi.

İlxıçı çomağı çəkib Nəbinin üstünə yüyürdü ki, onu vurub atdan salsın, atı əlindən alsın. Onun yaxınına gələndə gördü, buy, ədə, bu ki Qaçaq Nəbidi. Nəbi ilə əl tutub dedi:

– Nəbi qardaş, bu ilxı sənə peşkəşdi. Allaha çox şükür, salamat qurtarmısan.

Nəbi gülə-gülə dedi:

– Ə, mən iranlıyam. Dəvə gördüm, qıgını da görmədim.

İlxıçı dedi:

– Nəbi qağa, elədi ki, var.

Nəbi atı çapıb gözdən itdi. Bir az sonra ilxıçı çığır-bağır elədi, adamları haraya çağırırdı. Adamlar ilxıçının səsinə tökülüb gəldilər. İlxıçı Qaçaq Nəbinin sözünü onlara söylədi:

– Atın birini iranlı Nəbi minib qaçdı.

Adamlar ata apararı Qara Nəbi hesab elədilər. Çox axtardılar, aradılar onu tapmadılar. Çünki ilxıçı, Nəbinin getdiyi yeri düzgün deməmişdi. Adamlar geri qayıdıb, atın aparıldığını Paşa bəyə xəbər verdilər. Onlar Qara Nəbi ilə iranlıyı buraxdıqlarına peşman oldular. Son peşmançılıq fayda verməz! Hələ adamlar evlərinə dağılmamışdı. Paşa bəyin qardaşı Xosrov bəy pay-piyada, baş-gözü qanlı səfərdən gəlib çıxdı:

– Qaçaq Nəbi məni öldürürdü, – dedi. Heç kəs onun sözünə inanmadı. Paşa bəy onu töhmətləyib dedi:

– Boyunu yerə soxum! Qaçaq Nəbinin sümükləri də qəbirdə çürüyüb... Sənin tufəng-tapançanı alan olsun ki, Qara Nəbi imiş. Utanmadın, tufəng-tapançanı ona verdin?

Xosrov bəy nə qədər and-aman elədi ki, mənim tufəng-tapançamı alan Qaçaq Nəbi idi, heç kəs inanmadı. Hamı onu ələ saldı. Elə bu vaxt bir dəstə hampa gəlib naçalnikə şikayət elədi:

– Qaçaq Nəbi anbarlarımızı dağıdıb, taxılı fağır-fuqaraya payladı.

Bunların sözünə də inanmadılar, onlara dedilər:

– Gözünüz böyüyüb, sizin anbarları dağıdan Qara Nəbi imiş. Qaçaq Nəbi çoxdan ölüb.

Bunun ardınca Zülfüqar bəy başına döyə-döyə gəlib dedi:

– Qaçaq Nəbi bir böyük dəstə ilə evimə basqın elədi, nə qədər borc veksillərim var idi, hamısını alıb çıxdı. Qəbalələrimi yandırdı. Mücrümü də içi dolu pul götürüb getdi.

Paşa bəy, Slavoçinski, Mehdi bəy Zeynalabdinbəyov¹ və başqa bəylər lap məətəl qaldılar. Ölü də dirilərmə? – dedilər. Bu vaxt pristav Alı bəy² gəlib çıxdı. Onun dili tutulmuşdu. Handan-hana özünə gəlib dedi:

– Kəndlilərdən qızıl pul vergisini yığırdım. Dörd-beş kəndlinin pulu yox idi qızıl pulunu versin. Mən onları dirəyə sarıyıb döydürdüm. Qaçaq Nəbi böyük dəstə ilə gəlib çıxdı. Dirəyə sarıyan adamları açıb buraxdı. Yoldaşlarına əmr elədi, mənə dirəyə sarıldılar, o qədər döydülər ki, canım qarqara oldu.

Slavoçinski dedi:

– Burada bir başqa kələk var. Gedək Nəbinin qəbrini açıb baxaq, bəlkə o dirilib? Ondan hər nə desən, çıxar.

Bəli, bir böyük dəstə ilə gedib qəbri açdılar. Meyidi qəbirdən çıxarıb baxdılar ki, ölən Qaçaq Nəbi deyil, başqa adam imiş. Dəftərxanaya getdilər, baxdılar ki, ölən başbiletli-zadı Qaçaq Nəbinin adınadı. O saat başa düşdülər ki, ölən iranlı imiş. Naçalnik öz əli ilə Qaçaq Nəbini qazamatdan buraxıb. Bəylər, divan adamları bu əhvalatı Tiflisə, sərdara yazmaqda olsunlar, görək Nəbi necə oldu?

Nəbi bir neçə gün dağlarda gəzdi, dostları ilə görüşdü. Həcərin və başqa yoldaşlarının sorağını Qafanda almaqda olsun, sizə xəbər verim Həcərdən.

---

¹ Mehdi bəy Zeynalabdinbəyov Naxçıvan polis ilarəsi rəisi olmuşdur.

² Elat pristavlarındandır.

Həcər Qafanda idi. Nəbidən çox nigaran idi. Nə gecələr səbri, nə gündüzlər qərarı var idi, elə hey ağlayırdı. O, Nəbini qazamatdan qurtarmaq üçün yol axtarırdı. Bir axşam yoldaşlarına bərk acığı tutub dedi:

– Belə də iş olar? Nəbi qazamatda çürüsün, biz də arxayın oturaq! Mən buna dözə bilmərəm, sabah özüm tək gedəcəyəm! Ya məni də öldürürlər, ya da Nəbini qazamatdan qurtararam!

Mehdi ona dedi:

– Ay Həcər bacı, səbr elə, bir-iki günə gedərik. Qoy yoldaşlar toplansınlar.

Həcər bərk əsəbiləşdi:

– Sizin kimi kişidən nə kömək gözləmək? Özüm gedəcəyəm!..

Bu danışıda qapı bərk döyüldü. Qapını döyəni düşmənlərdən hesab elədilər. Hərəsi özünü bir küncə verdi. Həcər əlində tapança qapının arxasına keçib dedi:

– Kimsən?

Demə, qapını döyən Nəbi imiş, dedi:

– Həcər, mənəm, qapını aç!

– Nəbidi, Nəbi! Nəbi!

Tez qapını açdı. Nəbi ilə Həcər qol-boyun oldular. Sarmaşığı kimi bir-birinin boynuna sarıldılar. Sonra Nəbi yoldaşları ilə bir-bir görüşdü. Həcər ondan soruşdu:

– Nəbi, səni nə yaxşı buraxdılar?! Biz səndən ümidimizi lap kəsmişdik.

Nəbi bütün əhvalatı mən sizə nağil eləyən kimi, onlara nağil eləyib dedi:

– Bu kələyi işlətməsəydim, məni indi boğazdan asmışdılar.

Bu söhbətdə Səfərəli içəri girib Nəbi ilə hal-xoş elədi. Həcərə gözaydınlığı verəndən sonra dedi:

– Bir dəstə bəy İrandan çoxlu qaçaq mal gətirib.

Nəbi ondan soruşdu:

– Bu saat haradadırlar?

Səfərəli dedi:

– Kənddə.

– Bu saat gəlirəm.

Nəbi yanındakı yoldaşlarını da götürüb bəylər olan yerə getdilər. Nəbi bəylərin qabağını kəsib dedi:

– Yükünüz nədi?
Bəylərdən biri dedi:
– Qadan alım, yalavaclıqdı, par-parçadı. Külfət üçün almışıq.
Nəbi güldü:
– Əcəb... – dedi, – külfət üçün əlli qatır yükü parça. Olsun ki, bu yalavaclıq parçanın pulunu varlılardan borc almısınız, hə?
– Hə, qadan alım, elədi ki, var.
Nəbi yoldaşlarına göz elədi, bəylərin hamısını bir yerə topladılar. Nəbi onlara dedi:
– Mən Qaçaq Nəbiyəm.
Bəylər Nəbinin ayağına yığıldılar:
– Allah, sənə çox şükür, bu, Nəbi imiş! – dedilər. – Biz də elə bildik ki, hökumət atlılarındandı. Sən kasıbların igid oğlusan. Biz də ki, şükür allaha, kasıbıq.
Nəbi gülə-gülə dedi:
– Allahın yazığı gəlsin sizə... Doğrudan da lap lüt kasıbsınız.
Bir bəy dedi:
– Di bizi azad eləyin, gedək.
Nəbi bir-bir onlara baxıb dedi:
– Yaxşı, Hacı Nəcəf, Yusif bəy, İmran ağa, Mirzə Tağı, Məcid bəy, Niftalı bəy, Əsəd bəy haradan belə yoxsul və muzdur oldunuz? Torpaqdan, mülkdən aldığınız bəhrə sizə bəs eləmirmi, indi də qaçaq mal gətirməyə qurşanımısınız?
Niftalı bəy dedi:
– Nəbi, qoy çıxıb yolumuzla gedək. Bu dəfə bizdən adla.
Nəbi yoldaşlarına göz elədi, parça yüklərini açıb yerə tökdülər. Bəyləri də qol-qola bağlayıb, bir qalın meşədə saxladılar. Car çəkдилər, yan-yörə kəndlərdə olan fağır-yoxsullar gəlib tökdülər. Nəbi bu parçaları qardaş malı kimi yoxsullara paylayıb qurtarandan sonra yola düşüb Qafan dağlarına getdi. O biri tərəfdən bəylər daban alıb, düz naçalnikin yanına getdilər:
– Başına dönüm ay naçalnik, – dedilər. – Qaçaq Nəbi parçalarımızı, pullarımızı əlimizdən aldı! Dad Qaçaq Nəbinin əlindən! Bir çarə eləməsəniz, hamımız bu ölkədən köçüb gedəcəyik.
Naçalnik dedi:
– Mən nə eləyim, başıma nə kül töküm? Öldürüb qəbirdə basdırırıq, yenə dirilir.

Bəy dedi:

– Bəs biz kimə şikayət eləyək? Dərdimizi kimə deyək?

Naçalnik bu əhvalatı sərdara, sərdar da padşaha xəbər verdi. Sonra Nəbinin sorağını əməlli-başlı öyrəndi. Qafan tərəfə qoşun göndərdi. Qoşun kəndləri, oymaqları çox gəzdi, aradı. Nəbidən bir nişan tapmayıb geri qayıtdı.

Bu vaxt Nəbi Şinətağda¹ idi. Onların Zəngibasara getməyə hazırlaşdığını pristav Mehdi bəy² bildi. O, səksən nəfərlə gedib yolu kəsdi. Pristav dəstə ilə yolu elə kəsmişdi ki, oradan heç milçək də keçə bilməzdi.

Bəli, Nəbigil Şinətağ camaatı ilə görüşüb yola düşdülər. Pristav Mehdi bəyin kəsdiyi yerə tərəf gəlib çıxdılar. Boz at fırxırıb yerində dayandı, ayaqlarını yerə döyməyə başladı. Nəbi başa düşdü ki, yolu kəsiblər, yoldaşlarına dedi:

– Qardaşlar, hər tərəfi kəsiblər. Öz ayağımızla gəlib tora düşmüşük.

Hamısı baxdı ki, doğrudan da öz ayaqları ilə gəlib tora düşüblər. Nəbi bərkədən səslənib dedi:

– Ey yol kəsənlər, davasız yol verin keçək! Yoxsa...!

Nəbi göz elədi, ağılları kəsən yerlərə güllə atdılar. Pristavgil dəstə ilə şax-şəvəldən çıxıb tufəngi yerə tökdü və əllərini yuxarı qaldırdılar. Nəbi bu işə çox təəccüb eləyib, pristavdan soruşdu:

– Fürsət sizdə olduğu halda, niyə belə elədiniz? İstəsəydiniz, bir təkimizi də salamat buraxmazdınız. Mən sizə «xoxu gəldi» eləyirdim.

Pristav Mehdi bəy dedi:

– Ay Nəbi bəy, deyirlər sənə güllə batmır, köynəyinə Qur'an ayələri yazılıb. Güllə atsaydıq da, sənə batmayacaqdı. Çıxıb təslim olduq ki, bəlkə bizi bağışlayasan, öldürməyəsən.

Nəbi bərk güldü:

– Düz başa düşmüşünüz, – deyə onların tufənglərini də özlərinə verib buraxdı.

Hər iki tərəf çox şad oldu. Pristav atlıları Şinətağa, Nəbigil də Yüzbulağa³ getdilər.

---

¹ Zəngəzur kəndlərindəndir.

² Mehdi bəy 1895-ci ilə kimi Zəngəzurun nahiyə pristavı olmuşdur.

³ Kəlbəcərdə dağ adıdır.

TƏK ƏLDƏN SƏS ÇIXMAZ

Sizə hardan xəbər verim, Naxçıvan mahalında Anzır adlı bir kənd var idi. Bura elə gözəl və səfalı idi ki, adam görəndə ayrılmmaq istəmirdi. Kəndin hər tərəfi çəmənlik və bağ-bağat idi. Ağaclar baş çəkib göyə qalxmışdı. Elə sərin suları var idi ki, iki qurtum dalbadal içmək olmurdu. Dünyada nə meyvə desən, anzırın bağlarında var idi. İllahım ki əriyi, tay deməli deyildi. Bu kəndin elə gözəl havası var idi ki, gəl görəsən. Havadan adamların sifəti qızılgül rəngi çalırdı. Amma di gəl ki, bu gözəl bağların meyvələrinin xeyirini bəylər, hampalar görürdü. Kəsib-kusublar isə kənardan baxa-baxa qalırdılar. Deyirlər, Qələndər boğaza qədər suya batırdı, yenə deyirdi, ay aman susuzdan yandım, mənə su! Bu yazıqlar meyvələri özləri becərsələrdə, ancaq bəhrəsinə tamarzı idilər.

Buranın əkin yerləri də bağları kimi idi, kəndlilər əkirdi-biçirdi, mənəfətini bəylər, hampalar görürdülər.

Anzır kəndində Şahhüseyn, Məmmədhüseyn, Ağahüseyn və Gülhüseyn adlı dörd qardaş yaşayırdı. Bu qardaşlar Nəbinin dostları idi. Əkinçilik, bağbançılıq elər, ailələrini ölmə-diril dolandırardılar. Bu qardaşların var-dövlətdən iki öküzü, iki inəyi var idi. Sahibkarların torpağında öz öküzləri ilə rəncbərlik eləyirdilər. Ancaq burasını da deyim ki, bu qardaşlar çox qoçaq, həm də dikbaş və sözgötürməyən adamlar idi, bəylərlə, hampalarla heç yola getmirdilər. Bəylərin, hampaların da onlardan gözləri su içmirdi. Hələ indi də yadımdadı, 1880-ci ilin yaz fəsli idi. Rəncbərlik haqqı üstündə hampa Kərbəlayi Heydərlə bu qardaşların arasında sözləşmə oldu. Şahhüseyn Kərdəlayi Heydərin üzünə qayıdıb dedi:

– Getdiyın Kərbəla belini qırsın, bizdən nə istəyirsən? Axı biz də insanıq! Torpaq sənin, örüş sənin, ta bundan artıq nə istəyirsən?!

Kərdəlayi Heydərin üzünə rəiyyəət dursun? Bu, olası iş deyil! O, dişinin dibindən çıxan sözü qardaşlara deyib, öz evinə getdi, papağını qabağına qoyub, qardaşlara ağır yara vurmaq üçün çox fikirləşdi. Neyləsin, nəməne eləsin? ... Axırda tapdı ki, «milçəyin qanını aldın, canını aldın». Odur ki, bir bəhanə ilə

onların öküzlərini öldürmək qərarına gəldi. Bir gün Kərbəlayi Heydər eyvana çıxmışdı, o yan-bu yana baxırdı. Bir də gördü qardaşların öküzləri onun qoruğuna düşüb. Tüfəngi götürüb öküzlərin ikisini də vurdu və qardaşı Kərdəlayi Səfdərə dedi:

– Şahhüseynin öküzləri qoruğa düşmüşdü, güllə ilə vurmuşam. Tez bir adam götür, get öküzlərin cəmdəyini gətir, soy, camaata sat, qoy bağırları çatlasın.

Kərdəlayi Səfdər qardaşı deyən kimi də elədi. Bir neçə adamla getdi, öküzlərin cəmdəyini gətirdi, gönünü soyub, ətini camaata satmağa başladı.

– Ay ət alan, ay ət alan...– deyə qışqırırdı.

Adamlar gəlib töküldülər, Şahhüseynil də gəlib çıxdılar. Baxıb nə gördülər, bunların öküzləridi, öldürüb ətini satırlar. Bunlar bərk acıqlandılar, Kərdəlayi Səfdəri xubunca döydülər. Kərdəlayi Heydər atını minib düz naçalnikin yanına getdi, qardaşlardan şikayətlənib dedi:

– Şahhüseynlə qardaşları məni öldürürdülər, əllərindən birtəhər qurtarıb gəlmişəm.

Kərdəlayi Heydər zor hampa idi. Naçalnikin ağzı nə idi onun sözünə baxmasın.

Naçalnik böyük dəstə ilə Anzır kəndinə getdi. Sorğu-sualsız Şahhüseyn və qardaşlarını tutdu. Bunların qollarını möhkəm-möhkəm bağlatdı. Yerə uzadıb o qədər döydü ki, dördünün də ürəyi keçdi. Üçü ayıldı, ancaq Gülhüseyn ayılmayıb canını qardaşlarına tapşırırdı. Şahhüseyni, Məmmədhüseyni və Ağahüseyni də Naxçıvana aparıb qazamata saldı. Şahhüseynlə qardaşları ağır yaralanmış şirə bənzəyirdilər. Az qalırdılar qandalı, kündəni parçalasınlar. Zarafat deyildi, igid qardaşlarını döyüb öldürmüşdülər. Ancaq qazamatda neyləyə bilərdilər? Çox o yan-bu yan eləyəyirdilər, özlərini də vurub öldürəyirdilər.

Bəli, gecə yarı oldu, xoruzlar səs-səsə verib banlamağa başladılar. Qarovulçuları yuxu tutdu, başlarını bir hərə yerə söykəyib yatdılar. Şahhüseyn qardaşları ilə qazamatın divarını deşib, kənara çıxdılar. Qazamatın barısından aşanda qarovulçular duyuq düşüb onları gülləyə tutdular. Şahhüseyn çiynindən yüngül yaralandı. Yenə də bəxtləri yar oldu, qaçıb uzaqlaşdılar, özlərini dağ ətəklərinə verdilər. Onlar Nəbini

axtarırdılar. Çox gəzdilər, az gəzdilər, soraq aldılar, Nəbini İlanlı dağında tapdılar. Nəbi onları görəndə kimi soruşdu:

– Ə, Şahhüseyn, xeyir ola? Nə hadisə üz verib ki, sifətiniz qaçıb?

Şahhüseyn bütün əhvalatı, mən sizə nağıl eləyən kimi, ona nağıl eləyib dedi:

– Nəbi qardaş, gəlmişik, sənə dəstəyə qoşulaq.

Nəbi dərin fikrə getdi, sonra başını yuxarı qaldırıb dedi:

– Anzır kəndinə!...

Atlandılar, Anzır kəndi deyə yola düşdülər. Az getdilər, çox getdilər, gəlib Anzır kəndinə çatdılar. Atları düz Kərbəlayi Səfdərin qapısına sürdülər. Kərbəlayi Səfdər onları hökumət adamı hesab eləyib bayıra çıxdı. Nəbini görəndə kimi boğazının yolu qurudu, dili dolaşa-dolaşa dedi:

– Xoooş gəlmisən, ay Nəəəbi...

Nəbini atının cilovundan tutmaq istədi. Nəbi onun təpəsinə bir şallaq vurub dedi:

– Köpək oğlanları, bu yazıq-yuzuq sizə neyləyib ki, onları ilan kimi çalırınsız, zəli kimi qanlarını sorursunuz?

Nəbi əmr elədi, Kərbəlayi Səfdərin evini talan elədilər, var-yoxunu yoxsullara payladılar, bünü xanımınımı yandırdılar. Sonra Kərbəlayi Səfdəri qabaqlarına qatıb yola düşdülər. Ərikli dağının ətəyində Kərbəlayi Səfdəri güllələyib Salvartıdan keçdilər. Sisyan çayı ətrafı ilə gedib Ağudu kəndinə¹, sonra da Üçtəpə dağına çıxdılar. Bir həftə buralarda hərləndilər, elat içində vaxt keçirdilər, sonra Çiçəkli yaylağına getdilər.

1882-ci ili yay fəslı idi. Quyrıuq doğduğundan havalar sınımsdı. Qoyundan başqa, heyvanlar xırda-xırda arana endirildi. Mollular da ev şeylərini heyvanlara yükləyib arana köçdülər. Onlar axşamçağı Dülüs kəndinin qabağında köçü dayandırdılar. Gecələmək üçün özlərinə alaçıqdan-zaddan düzəldilər. Qaranlıq düşəndə Nəbi dəstə ilə köçün içinə gəldi. Adamlar arvadlı-uşaqılı tökülüb Nəbigillə görüşdülər. Necə deyərlə, «Şeytan, çuğul olmasa, qurd qoyunla otlayar». Bir çuğul Nəbinin köçdə olmasını kovxaya söylədi. Kovxa da pristav Əliəğa

---

¹ Sisyan kəndlərindəndir.

bəyə¹ xəbər verdi. Pristav Əliğa bəy Dülüsdə idi. Elə oradaca güclü qoşun toplayıb, Mollu köçünü mühasirəyə aldı. Nəbigilin bundan xəbəri yox idi. O, arxayın kəndlilərlə söhbət eləyirdi. Bərk də qaranlıq idi, itlə qurd bir-birindən seçilmirdi. Birdən hər tərəfdən köçün üstünə güllə səpələndi. Nəbigil o tərəf-bu tərəfə dağıldılar, daşların dalına, yarıqlara girib sakit dayandılar, səhərin açılmasını gözlədilər.

Nəbi dedi:

– Uşaqlar, qorxmayın, düşmənlər xamlıq elədilər, bizi ayıltılar. Qaranlıqda güllə atan düşməndən adama xata dəyməz. Ancaq yerimiz biyöntəmdi, möhkəm dayanın.

Səhər açıldı, üstünüzə çox xeyirli sabahlar açılsın. Nəbi baxdı ki, hər tərəfdən onları üzük qaş kimi mühasirəyə alıblar, işləri şuluqdu. Nəbigilin hərəsinin vur-tut iki dolu çiyin qatarkeşi, iki də bel qatarkeşi patronu var idi. Nəbi əlini alınə aparıb fikrə getdi. Fit verdi, yoldaşlarını yanına toplayıb dedi:

– Uşaqlar, bura çox biyöntəm yerdə. Buradan bir saata kimi çıxmasaq, itki verəcəyik. Əlacımız odu ki, özümüzü bir yerdən qoşuna vurub yol açmaq, aradan çıxmaq!

Yoldaşları hamısı razı oldu. Nəbi xəbər elədi, kəndlilər onların atlarını özlərinə çatdırdılar.

Hamısı atın belinə sıçradı. Nəbi elə nərə çəkdi ki, qorxudan Əliğa bəyin qoşunu vahiməyə düşdü. Nəbigil qızmış şir kimi özlərini düşmənin qoşununa vurdular. Düşmən qoşununu yarıb, aradan çıxdılar. Bu davada Nəbinin yoldaşı Əliş, düşmənlərdən də Niftalı bəy yaralandı. Əliğa bəy qoşunu orada qoyub qaçdı. Demə, bu dava olan vaxt aşiq Əhməd köçdə imiş, kənardan davaya tamaşa eləyirmiş Nəbinin on-on beş adamla pristav Əliğa bəyin və Niftalı bəyin qoşununu dağıtması Aşiq Əhmədi ilhama gətirdi, təbi cuşa gəldi, Binis kəndinin ortasında məclis qurdu, telli sazını köklədi, görək Nəbinin igidliyindən nə dedi:

Nəbinin atlısı altıdı-beşdi,
Həcərin gülləsi qayadan keşdi,
Onun zərbəsindən Əliğa qaşdı,

---

¹ Əliğa bəy Cavanşir Zəngəzur qəzasının II Dığ nahiyə pristavı olmuşdur.

Sənin igidliyin aynadan olsun!
Aynalı tufəngi oynadan olsun!

Qoç Nəbi çıxıbdı Dülüs düzünə,
Bədnəzərin bıçaq batsın gözünə.
Niftalının güllə dəyib dizinə,
Sənin igidliyin aynadan olsun!
Aynalı tufəngi oynadan olsun!

Nəbi elimizin qoç qəhrəmanı,
Dünyada Nəbitək igid can hanı?
Zara gətiribdi bəy, xan, sultanı,
Sənin igidliyin aynadan olsun!
Aynalı tufəngi oynadan olsun!

Nəbigil Dülüs kəndinə qayıtmışdılar. Aşığın məclisinə onlar da gəlmişdilər. Aşığa çox ənam verib kəndin içinə çıxdılar görsünlər adama-zada güllə dəyməyib ki. Baxdılar ki, hamı salamatdır. Bir çoban yüngül yaralanıb. Onlar getmək istəyəndə anası Gözəl Nəbiyə dedi:

– Oğul, bu gecə burada qalın, səhər gedərsiniz. Düşmənlər qaçıb getdilər, tay geri qayıtmazlar.

Nəbi anasının sözünü sındırmadı. Ancaq yaxşı bilirdi ki, düşmənlər yenə gələcəklər. Tufəngini çiyindənən aşırıb qucağına aldı. Anasının yanında oturdu. Gözəl ona dedi:

– Ay oğul, bu gəlini niyə özünlə gəzdirirsən? Ayıb deyilmi? Dost-düşmən var. Bunu qoy evdə qalsın.

Nəbi Həcərin üzünə baxıb güldü:

– Ay nənə,– dedi,– mən onu özümlə gəzdirmirəm, özü gəzir. İstəyirsə qalsın.

Gözəl Həcərə dedi:

– Qızım, sən mənim yanımda qal. Arvad xeylağı tufəng, tapança götürməz, qaçaqlıq eləməz.

Həcər bərkədən gülüb dedi:

– Nənə, qalsam məni o saat tutarlar.

– Gəlin xeylağı, səni kim tutacaq?

– Bəylər, pristavlar, nəçənnik...

Gözəl dedi:

– Mən onlara cavab verərəm. Ay qızım, ağlını başına cəm elə, evimizdə qal.

Həcər başını buladı:

– Xeyr, nənə, mən öluncə Nəbidən ayrılmayacağam. Mənimki də belə gətirib.

Nəbi onların danışıqına qulaq asır, altdan-altdan gülüm-sünürdü. Axırda özünü saxlaya bilməyib dedi:

– Ay nənə, niyə başını ağrıdırsan? O, tufəngli, tapançalı qaçaqdı. Çox bəy, hampa öldürüb, onun günahından keçməzlər.

Gözəl dedi:

– Hə də... Belə ayamı dağılsın! Arvad nədi, tufəng, tapança nədi?

Bu zaman ahıllar, cahıllar gəlib töküldülər. Söhbət uzun çəkdi. Bir neçə toğlu kəsib kabab çəktilər, yeməyə başladılar.

Günün batmasına bir boy qalmışdı, alçaq yerlərə kölgə çökmüşdü. Mülayim axşam küləyi əsirdi. Nəbi qulağını yerə dirədi:

– Uşaqlar tez qalxın, qoşun gəlir.

Nəbi ayağa qalxdı. Gözəl oğlunun və gəlininin gözlərindən öpdü, əli qoynunda gözünün yaşını tökdü. Qız-gəlinlər onların dalınca su atdılar. Gözəl hönkürtü ilə ağlamağa başladı:

– Yazıq balalarım, bu gen dünyanı zalımlar sizə dar eləyiblər!

Nəbi davam gətirə bilmədi, anasının yanına gəldi, onu sakit eləmək istəyəndə hər tərəfdən onların üstünə güllə səpələndi. Onlar atlarını da minə bilmədilər, hamısı qaçıb alaçıqların yanındakı dəyirmanı doldular.

Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Ə, patrona qənaət eləyin, boş yerə güllə atmayın. Düşmən qoşunu təpələrdən aşağı enməyincə biz buradan çıxma bilmərik.

Düşmənlər axşama kimi dəyirmanın üstünə güllə yağdırdılar. Ancaq burası var idi ki, Nəbigil hərdənbir güllə atırdılar, atdıqları güllə də boşa getmirdi, hədəfə dəyirdi. Axşam düşmüşdü, hər yeri qaranlıq bürümüşdü. Bir tərəfdən də dağların başından qalxan duman hər yerə yayılırdı, duman Binis, Dülüs kəndlərini elə basdı ki, heç kəs heç kəsi görə bilmədi. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Tez atları tapın, gətirin! Duman bizi qorxudan qurtardı.

Bir neçə nəfər çıxıb atları gətirdilər. Nəbigil atlara minib xatasız-bəlasız aradan çıxdılar.

Düşmənlər Nəbigilin getdiyini bilmirdilər. Elə güman edirdilər ki, onlar dəyirmandadırlar. Səhərə kimi elə hey dəyirmanın üstünə güllə yağdırdılar. Bütün Sisyan, Zəngəzur bəyləri də onlara köməyə gəldilər. Duman çəkiləndə baxdılar ki, dəyirmandan güllə-zad atılmır. Bir kəndlini çağırıb dəyirmana göndərdilər. Kəndli xəbər gətirdi ki, dəyirmanda heç kəs yoxdu. Prismav Əliağa bəy çox qəzəbləndi, qoşunla Mollu köçünün içinə gəldi. Evləri talan elədi. Kəndlilərdən Nəbinin qardaşı Məhərrəmi, qohumları Qəmbəri, Əzizi, Həsəni, Məmmədi və dostlarından on nəfəri tutub Gorusa apardı, qazamata saldırdı.

Bu zaman bir çuğul pristav Əliağa bəyə yanaşdı dedi:

– Bəy, bilirsən nə var? Şahhüseyn qardaşları ilə gəlib Nəbinin dəstəsinə qoşulub. Şahhüseyn özü ilə bir pulkəsən maşın da gətirib. Onlar pul kəsib kənlilərə paylayırlar. İş uzundu...

Pristav bu əhvalatı bir az da üstünə qoyub naçalnikə yazdı, naçalnik də yaranala, yaranal da sərdara, sərdar da padşaha yazdı. Bu axmaq pristav hamını inandırdı. Əslində nə Nəbidə, nə də Şahhüseynə pulkəsən maşın yox idi. Sonralar pristavın yalanı çıxdı, hamıya məlum oldu ki, Nəbigildə pulkəsən maşın yoxdu¹.

O biri tərəfdən Nəbi, dəstəsi ilə bir həftə Qafanda Kığı dərəsi kəndlərində qaldı. Kəndlilər qızıl pulu vergisinin çoxluğundan ona şikayət elədilər. Nəbi yazıq-yuzuğun halına yandı. Gecə dəstə ilə mis mədəninə gəldi. İki nəfərlə xozeyin Bəylər bəyin evinə getdi, onu xırpaladı. Bəylər bəy yalvarıb dedi:

– Nə istəyirsən verim, məni öldürmə.

Nəbi dedi:

– Bəy, səndən bir mücrü pul istəyirik.

Bəylər bəy ona bir mücrü qızıl pul verdi.

Nəbi pulu aparıb Kığı dərəsi kəndlərində olan yoxsullara payladı ki, həm xərcləsinlər, həm də qızıl pul vergilərini versinlər. Yoxsullar ona çox dua elədilər. Nəbi yoldaşları ilə Qarçıvana, Mıgriya getdi, Mıgırının qabağından Arazın o tayına keçdi.

---

¹ Bu əhvalat arxivdə yazılı şəkildə saxlanılır.

Sizə xəbəri haradan verim? Gəncə şəhərindən. Gəncə şəhərində kimdən, çoban İsmayıldan. Gəncədə Bəhram adlı bir kasıb kişi var idi. Bu kişinin gözünün ağrı-qarası İsmayıl adlı bircə oğlu var idi. Bəhram kişi o qədər kasıb idi ki, təkçə övladını da saxlaya bilmirdi. Onu Hacı Qəmbərə nöker vermişdi. İsmayıl Hacı Qəmbərin qoyununa gedirdi. Hacı Qəmbər ona yeməyə qarındolusu çörək, geyməyə paltar vermir, hər gün onu döyürdü. Yazıq İsmayıl neyləsin, əlindən nə gəlirdi? Bir parça caddan ötrü zülmə boyun əyməli idi.

Hacı Qəmbər çox zalım, həm də ağızdan yava adamdı. İsmayıla yaman əzab-əziyyət verirdi. Odur ki, İsmayıl onun nökerçiliyindən çıxıb bəy torpağında rəncbər olmaq istəyirdi. O, öz fikrini atasına söylədi. Bəhram kişi oğluna razılıq verdi. İsmayıl ağasının yanına gəlib dedi:

– Ağa, mənim nökerçilik haqqımı ver, ta sənin yanında işləmək istəmirəm.

Hacı Qəmbər özündən çıxdı:

– Filan-filan şüdə, nə haqq, nə maq?.. Səni zorla işlədəcəyəm. Necə yəni çıxıram?! Bunun ağzına bax! Bəyəm öz xoşunasan çıxasan?!

İsmayıl dedi:

– Ay ağa, mən də insanam, məni də allah yaradıb. Sən mənə heyvanlarından pis baxırsan. Axı belə şey olmaz. Mən sənə satın alınmış qulun-zadın deyiləm ki, zorla saxlayasan? Mənim haqqımı ver, gedirəm.

Hacı Qəmbər barıt kimi açıldı:

– Ədə, ay heyvərə, sən də özünü adam hesab eləyirsən? Sən öləsən, bu saat səni diri-diri şaqqa vurduraram.

İsmayılın səbr kasası daşdı:

– Hacı, təmiz danış, qanın dolmasın! – dedi.

Hacı Qəmbərin Qulam adlı bir oğlu var idi, atası ayağını götürmüşdü, yerinə o qoymuşdu. Xəncərini çəkib İsmayılın üstünə cumdu. İsmayıl ona aman verməyib, tərəsinə elə bir çomaq vurdu ki, qan bir boy kənara sıçradı. Hacı Qəmbər onun üstünə cummaq istəyəndə, İsmayıl bir çomaq da ona ilişdirib, tez qapıdan çıxdı, qaçıb Murov dağına getdi. Hər

yerə səs düşdü. Pristav, naçalnik tökülüb gəldi. Murov dağının ətrafını çəpərləməkdə olsunlar, sizə xəbəri Nəbigildən verim:

1881-ci ilin yazında Nəbi dəstəsi ilə Qızılboğandan¹ Lülpərə² keçmişdi. Bir də gördü çiyində cırıq xurcun olan bir adam gedir. Baxdı ki, bu kişinin ayağı yalın, pal-paltarı da cındırdı. Paltarlarının cırıqları hər tərəfdən asılıb, kişi lap pırə oxşayır. Nəbinin ona ürəyi yandı, atının cilovunu yığıb dedi:

– Hara gedirsən, a yazıq kişi?

Kişi dedi:

– Ağa, kasıblığa, dilənçiliyə.

Nəbi dedi:

– Kişi, mən ağa deyiləm, sənin kimi rəiyyət adamam.

Kişi gözünü çevirib Nəbinin üzünə dik baxdı:

– Ağa, allah eləməsin mənim kimi olasan. Dünya boş qalmasın deyə, allah bizi yaradıb.

Nəbi gördü kişi sözlü adama oxşayır, ancaq onları bəy, hökumət atlıları hesab elədiyindən dərdini deyə bilmir.

– Əmi, mən bəy deyiləm, Nəbiyəm, bu saat sənə pal-paltar və xərclik verəcəyəm. Nə sözün var, açıq de.

Bu kişi kim olsun? İsmayılın atası Bəhram. O, Nəbi adını eşidən kimi, gözlərinin yaşını töküüb, Nəbinin atının ayağına yıxıldı. Nəbi o saat sıçrayıb atdan düşdü, kişinin qolundan tutub ayağa qaldırdı:

– Əmi, dərdini de görüm, niyə ağlayırsan? A başı bəlalı yoxsul!

Bəhram kişi dedi:

– Qadan alım, ay Nəbi, mənim bir madar oğlum var. Hacı Qəmbərə nökrər idi. Hacı Qəmbər onu neçə ildir ki, işlədib haqqını verməyib. Axırda oğlum cana gəlib vurub Hacı Qəmbərin oğlunun başını yarıbdı. Onunçün də oğlum divanın əlindən qaçaq düşüb. Onu axtarıram.

Nəbi dedi:

– Mənim yanıma gəlməyib. Qorxma, heç bir şey olmaz.

Kişi gözlərinin yaşını tökdü:

– Yox, yaqın öldürdülər! Yağılar amansızdı!

---

¹ Laçın dağlarındandır.

² Laçın rayon dağlarındandır.

Bu sözü eşidən Nəbinin beyninə qan sıçradı, gözləri yaşla doldu:

– Deyirlər, allah rahmkardı. Rəhmkardısa, bəs zalımları niyə yaradırdı? Zalımları yaradırdısa, bəs məzlumları niyə yaradırdı? Əmi, bu gün sənin oğlunu taparıq. O, Murovda¹ olacaq.

Mehdi Bəhram kişini tərkinə aldı, atları dördəmləyib iki günlük yolu dörd saata qət elədilər. Murov dağının yeddi ağacılığına çatdılar. Nəbi bir təpənin başından durbinlə baxdı. Gördü strajnik, yasavul qarışqa kimi dağın döşündən yuxarı dırmaşır. Onlar Nəbigilin gələcəyini ağıllarına da gətirmirdilər. Elə bil dəyirmanı un üyütməyə gedirdilər. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Yəqin onlar İsmayılı axtarırlar. Atları burada qoyaq, pusqu ilə onların lap arxalarına keçək!

Elə də elədilər. Atlarını orada qoydular. Özləri xəlvət yerlərnən qoşunun lap arxasına keçdilər. Nəbi işarə elədi, arxadan qoşunu gülləyə basdılar. Qışqırtı dağı bürüdü. Nəbi baxdı ki, strajnik, yasavullar elə hey dağa darmaşırlar. Bir qıyhaqıy var, gəl görəsən. Qaçhaqaç düşdü, qırılanı qırıldı, qırılmayanı da qaçıb Gəncəyə getdilər. Doğrudan da bunlar İsmayılı tutmağa gedirmişlər. İsmayıl gizləndən çıxıb Nəbigilin yanına gəldi, Nəbinin dəstəsinə qoşuldu. Onlar buradan düz Qafana, Qafandan da Kirsə² getdilər. Kirsin ətəyində Nəbi, bəylərin qəflə-qatırına rast gəldi.

Nəbi bunları görəndə çox şad olub dedi:

– Ay allah sizin atanıza rəhmət eləsin. Nə bildiniz ki, bizə parça-paltar lazımdı. Sizdən razı oldum, hərəniz mənə bircə arşın parça verin, sonra varıb gedin.

Xoca bəylər dedi:

– Ay Nəbi, bir arşın nəmənədi, bütün parçamız sənə qurbandı.

Nəbi dedi:

– Yox, bircə arşın lazımdı. Beş-on yalavac kəndlim var, onlara verəcəyəm.

Onların hərəsi Nəbiyə bir arşın parça vermək istəyəndə, Nəbi dedi:

---

¹ Kiçik Qafqaz sıra dağları silsiləsindəndir.

² Laçın ilə Şuşa arasında yüksələn böyük dağdır.

– Mənim öz arşınımla verəcəksiniz.

Bir xoca dedi:

– Yaxşı, arşını ver.

Nəbi bir top göstərib dedi:

– Mənim arşınım o topdu.

Yalan olmasın, top üç ağac olardı. Bəylər yalvardılar. Nəbi onlardan əl çəkmədi. Axırda hərəsi Nəbiyə bir top parça verdi. Xocalar kefsiz idi. Nəbi gülümsündü:

– Deyəsən, arşınım xoşunuza gəlmədi? Oxşayır ki, uzundu.

– Xeyr, Nəbi, bu bazara o arşın hələ gödəkdir.

Nəbidən ayrılıb yola düşdülər. Nəbigil də onlardan aldıkları şeyləri Kirsə gətirdilər. Dərziləri var idi. İsmayılın dədəsinə bir dəst ağayana paltar tikdirdilər. Kişi paltarını geyib Nəbigilə alqış eləyə-eləyə yola düşüb evlərinə getdi. Nəbigil də burada bir neçə gün əylənməli oldular. Kirsin lələzar çəmənlərindən, sərin sula-rından xeyli zaman idi ayrılmışdılar. Muxurları, çadırları, alaçıqları qurdular, bir neçə gün də davasız asudə həyat keçirmək istədilər.

Bunlar burada qalsın, o biri tərəfdən Gəncə qubernatoru bütün naçalniklərə əmr elədi, hər tərəfdən Kirsə hücum elədilər. Bir tərəfdən Zəngəzur naçalnik, bir tərəfdən Şuşa naçalnik, bir tərəfdən Cavanşir naçalnik, bir tərəfdən Cəbrayıl naçalnik, bir tərəfdən də Gəncə naçalnikinin qoşunu Kirsin ətrafını sel kimi bürümüşdü. Ancaq iş burada idi ki, qeyrətləri yox idi, irəli gedə bilmirdilər. Qoşundakıların da çoxu zorla toplanmış adamlar idi. Nəbigilə rast güllə atmırdılar. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Uşaqlar, patrona qənaət eləyin, boşa güllə atmayın. Qorxmayın, qoşunda olanların çoxu bizimkilərdəndi, bizə rast güllə atmayacaqlar, üstəlik lazım olsa, bizə patron da verəcəklər.

Bir neçə nəfər qara verdi, qalanları öz keflərində oldular. Nəbi çadırda böyrünü yerə verib, başını Həcərin dizinin üstünə qoymuşdu, onunla şirin-şirin söhbət eləyirdi, ara vermədən atılan güllələr onların halını poza bilmirdi. İsmayıl ehtiyatsızlıq eləyib açıqlığa çıxır, düşmənlə atışırdı. Birdən onu güllə ilə vurdular. İsmayıl sinəsindən yaralandı. Onu Nəbinin yanına gətirdilər. Nəbi qalxıb yerində oturdu.

- Harasından güllə dəyib? – deyə soruşdu.
- Sinəsindən.
- Nəbi dedi:
- Yəqin ehtiyatsızlıq eləyib, yoxsa burada adama güllə dəyməz. Yarasını bağlayın, qoyun uzansın.
- Nəbi ayağa durdu, bir qəşşər yerə çıxıb çağırdı:
- Ay naçalniklər, ay bəylər, axı bu camaatı niyə yığıb mənim üstümə gətiribsiniz?! Özünüz çox yaxşı bilirsiniz ki, biz onlara rast güllə atmırıq. Kişisinizsə, adamları buraxın getsinlər, siz qalın, bir də biz. Ənib Dəvəboynunda¹ atışaq, kim-kimi öldürərsə, halalı olsun.
- Naçalniklərdən biri dedi:
- İsmayılı ver, qayıdıb gedək. Verməsəniz, sizi bir il mühasirədə saxlayacağıq.
- Nəbi dedi:
- Bu böyüklükdə dağda bizi nə cür mühasirədə saxlaya bilərsiniz? İstəsək, bu dəqiqə mühasirədən çıxarıq. Mən çıxmışam qəşşərə, siz də orada qəşşərə çıxın, sir-sifətinizi görək. Bu mən, nə qədər güllə atırsınız, atın, vursanız, qanım sizə halal.
- Hətəm bəy² əlində tüfəng başını səngərdən kənara çıxardan kimi Nəbinin gülləsi onun beynini göyə sovurdu.
- Di kim başını çıxartmaq istəyir?
- Cahangir bəy dedi:
- Heç kəs. Canımızdan əl çəkməmişik ha!..
- Nəbi qayıdıb yenə çadıra getdi. Həcər səngərdə idi. Onu səsləyib dedi:
- Həcər, Həcər, əzizim, bəri gəl. Uşaqlar gözləyirlər.
- Həcər tüfəngin qayışını çiyinə keçirib Nəbinin yanına gəldi, gülə-gülə dedi:
- Amma Hətəm bəyin təpəsindən nə vurdun! Bəylərə elə lazımdı. Onun cəsədinə tamaşa eləyirdim. Gülməkdən ölmüşəm, səngərdən çox şəstlə çıxırdı.
- Nəbi güldü:
- Mən vurmadım, aynalı vurdu.

---

¹ Laçın dalğarındandır.

² Qarabağdandır.

– Aynalını Şaqqulunun əlinə versən, ağacla onun fərqi olmaz.

Həcər yerə oturdu. Nəbinin başını dizinin üstə aldı, qara saçlarını tumarlaya-tumarlaya dedi:

– Görəsən nə vaxt biz arxayın, dinc yaşayacağıq, oğul-uşaq sahibi olacağıq?!

Nəbi onun gözlərinin içinə baxdı:

– Həcər, gözlərin yaşla dolub, deyəsən ağlayırsan?

– Yox, Nəbi, ürəyim birtəhər oldu.

– Əzizim Həcər, bəyləri, xanları, hampaları qırıb qurtardıqdan sonra dinc, davasız yaşayacağıq. Bu davalar mənim də zəhləmi töküüb.

– Onu da ki, görməyəcəyik.

Nəbi onun ürəyini almağa başladı:

– Biz görmərik, uşaqlarımız görər. Sənin gözünə yaş yaraşmır. Sən aslansan, Həcər. Camaat elə düzünü deyib, «Həcəri özündən qoçaq Nəbi!»

Həcər dedi:

– Nə olsun? Məgər asudə, dinc yaşamaq aslana haramdır?

Nəbi fikrə gedib yavaşca:

– Həcər, darıxma əzizim, hər qaranlığın bir aydınlığı da olar, – deyib sözü dəyişdirdi, – balam, nə oldu görən atışma şiddətləndi?

Həcər yerindən qalxdı:

– Qoy xəbər gətirim. – Gedib tez də qayıtdı. – Bir elə şey yoxdu, düşmənlərdi, elə hey güllə atırlar.

Günün saraltısı qalmışdı, alçaq yerləri kölgə basmışdı. Şahhüseyn gəlib dedi:

– Nəbi qağa, gün doğan tərəfdən düşmənlər xarım yuxarı, dağın başına tərəf dırmaşırlar.

Nəbi ayağa qalxdı:

– Sizin ora ilə işiniz olmasın, qoy irəliləsinlər. Siz gücünüzü o biri tərəflərə verin. Xırımla yuxarı çıxanların divanını Həcərlə mən tutarıq. O tərəfdən səs-küy salın, qara verin, elə bilsinlər ki, hamı o tərəfdədi.

Elə də oldu. Hamı başqa tərəfə yönəldi, Həcərlə Nəbi bir yastanda gizlənib xırımla dağın başına tərəf çıxan adamları

gözləməyə başladılar. Xırımla yuxarı çıxanlar sol tərəfdə olan qayanın dalına çıxmaq istəyirdilər. Həcərlə Nəbi onlardan qabaq, əyilə-əyilə qayanın başına çıxdılar. Düşmənlərin qayanın alt tərəfində olan açıqlığa çıxmasını gözləyirdilər. Az keçdi, günəşin saraltısı çəkildi, alatoran hər yeri basdı, düşmənlər xırımdan qayanın altında olan açıqlığa çıxdılar. Nəbi Həcərə işarə elədi. Hər ikisi aynalını işə saldı. Buraya çıxan doqquz nəfərdən birini də sağ buraxmadılar, hamısını qırdılar. Bu doqquz nəfərin içində bir karlı bəy də var idi, qayanın başına çıxmaq istəyən dəstənin başçısı idi.

Hər yeri qaranlıq basanda, düşmən qoşununun içində pərakəndəlik düşdü, zorla gətirilən kəndlilər qaçıb dağılıdılar. Naçalniklər işi belə görəndə çox danışdılar, götür-qoy elədilər. Axırda onlar da geri qayıdıb, Qalaya¹ getdilər.

Səhər açıldı, üstünüzə çox xeyirli səhərlər açılsın. Nəbigil gördülər ki, naçalniklərin qoşunu nə gəzir, hamısı qaçıb gedib. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Uşaqlar hazırlaşın Ağrı dağına tərəf gedək. Düşmənlərin çəylimini yayındırmaq lazımdı.

Atları gətirdilər, tərklərini patronla doldurdular, atları minib Ağrı deyə yola düşdülər.

NƏBİ ZƏNGƏZURDA

Nəbi iki gün idi Qarçivanda idi. Dostları dəstə-dəstə onun yanına gəlib görüşür, o yandan-bu yandan söhbət eləyirdilər. Nəbi xoşsifət, açıq adam idi. Ondan ancaq bəylər, hampalar, bir də xocalar narazı idilər.

Səhər təzəcə açılmışdı. Adamlardan bəziləri heyvanları narıncının qabağına qatır, bəzisi oduna, bəzisi başqa işə gedirdi. Kəndin içində bərk səs-küy var idi. Nəbi dəhlizin dirəyinə söykənib o tərəf-bu tərəfə baxırdı. Xasay adlı bir kişi ona tərəf gəldi. Nəbi o saat başa düşdü ki, Xasayda söz var:

– Xasay kişi, sözlü adama oxşayırsan, isti-isti de görək, nə xəbər var?

Xasay nəfəsini dərib dedi:

– Sənin burada olduğunu düşmənlərin bilib, naçalnikə çuğullayıblar, tez yerinizi yayındırın.

– Çox sağ ol, ay Xasay kişi, sizin kimi dostu olanın ta dünyada nə dərdi ola bilər?!

Nəbi əmr elədi, yoldaşları atlandılar, camaatla vidalaşib birbaşa Qarabulağın başında tikilmiş Soflu¹ oymağına gəldilər. Atlarını yancidar eləyib otlağa buraxdılar, bir nəfəri qarovul qoyub, çörək yeməyə başladılar. On dəqiqə keçməmişdi ki, qarovulçu Qarabulağa² tərəf güclü qoşun gəldiyini xəbər verdi. Onlar Qarabalağın lap başına çıxıb daldalarda gizləndilər ki, görsünlər qoşun hara gedir. Bəli, qoşun düz Soflu obasına gəldi. Nəbi durbinlə baxıb gördü ki, naçalnikləri Kinkor bəydi. Kinkor bəy itə dönüb, qabağına çıxan adamları şallaqla döyüb deyir:

– Belə-belə olmuşlar, indi də Nəbini saxlayırsınız? Dərinizə saman təpəcəyəm.

Bir neçə saat kəndliləri incidəndən sonra qoşun kənddən çıxıb dağlara tərəf getməyə başladı. Onlar uzaqlaşandan sonra Nəbigil yenə kəndə endilər. Kəndlilər Kinkor bəydən onlara uzun-uzadı şikayət elədilər, Nəbinin qaşığı çatıldı, çox əsəbiləşib dedi:

---

¹ Şuşa şəhəri

² Cəbrayıl rayonunun kəndlərindəndir.

³ Dağdır.

– Ölməsəm, bir-iki günə kimi onunla hesablaşaram.

Kəndlilər bir ağızdan dedilər:

– Elə etsən, bizi ilan ağzından qurtarmış olarsan.

Nəbi güldü:

– Ay yazıqlar, Kinkor bəy, Niftalı bəy kimi min bəy ölməklə siz əzabdan qurtarmayacaqsınız. O zaman əzabdan qurtaracaqsınız ki, zalımların hamısı qırıla.

– Yenə də dərd yarı olur.

Axşam alatoran çalana kimi Nəbi Soflu kəndində qaldı. Alatoran çalan kimi yoldaşları ilə atlandılar, birbaşa Qaraçınqıla getdilər.

1882-ci ilin yay fəslı idi. Səhər yenıçə açılmışdı. Çoban və naxırçılar heyvanları ağıldan, qoyunları arxacdən çıxarıb örüşə aparırdılar. Adamlar gözlərini ova-ova alaçıqdən çıxıb, özlərini Qaraçınqıl yaylağının sərin havasına verirdilər. Elə bu zaman Kinkor bəyin dəstəsi dağ döşündə tikilmiş alaçıqlara tökülüşdü. Atdan düşdülər. Döy-sındır, camaatı bir yerə topladılar. Kinkor bəy ağzı köpüklənə-köpüklənə dedi:

– Sizin hamınızı aparıb qazamata saldıracağam. Bu gecə Nəbini dəstəsi ilə burada saxlamısınız!

Kinkor bəyin adamları nahaq yerdən kəndliləri şallaqla budayırdılar. Elə bu zaman strajnik gəldi. O, atı elə bərk sürmüşdü ki, qan-tər içində idi. Əslində, o, strajnik deyildi, Nəbinin yoldaşı İsmayıl idi, strajnik paltarı geymişdi. Onu obada olan adamların çoxu tanıdı, amma üstünü vurmadı.

İsmayıl Kinkor bəyə baş əyib dedi:

– Bəy, naçalnik sizi Qarakilsədə¹ gözləyir. Deyirdi vacib işim var, tez gəlsin.

Kinkor bəy ata minə-minə deyirdi:

– Görüm naçalnik nə deyir? Qayıdıb sizinlə hesablaşacağam.

Necə deyərlər, sən saylığını say, gör fələk nə sayır. Kinkor bəy öz dəstəsi ilə yola düşdü, az getdi, çox getdi, Ağudu kəndinin başı üstündə bir dəstə kəndliyə rast gəldi. Onlara nalayiq sözlər deməyə başladı:

---

¹ Sisyan rayonunun mərkəzidir. Nəbinin dövründə birinci nahiyənin mərkəzi olub.

– Hamınız Nəbini saxlayırsınız! Dərinizə saman tərəcəyəm. Nəbi öləndən sonra kimə arxalanacqsınız? Onun arvadı...

Bu zaman Nəbigil də Yantəpənin¹ üstündəki kahada idilər. Kinkor bəyin nalayiq sözlərini eşidirdilər. Nəbi lap əsəbiləşdi. Kahadan çıxıb dedi:

– Ə, Kinkor bəy, söydüyün arvad budu, yanımda!

Kinkor bəy Nəbini görəni kimi qaçmaq istədi, ancaq bacarmadı. Nəbinin yoldaşları hər yandan tökülüb onu tutdular. Kinkor bəyin yanında olan adamlar qaçıb, Kinkor bəyin tutulmasını naçalnikə xəbər verdilər. Naçalnik Cəfərqulu bəy Cavanşir dəstə ilə Ağudu kəndinə gəldi. Çox tədbir tökdülər, götür-qoy elədilər, axırda bu qərara gəldilər ki, Nəbinin yanına bir adam göndərib Kinkor bəyin buraxılmasını ondan xahiş eləsinlər. Onlar istəyirdilər ki, Kinkor bəyi pulla Nəbidən satın alsınlar. Nəbinin yanına bir adam göndərdilər. Nəbi naçalnikə rədd cavabı verdi. Bəli, Kinkor bəyin qollarını möhkəm bağlayıb Arpa² təpəsinə apardılar. Nəbi dedi:

– Həcər, Kinkor bəyi sənə ixtiyarına verirəm. İstəyirsən burax, istəyirsən öldür.

Kinkor bəy ağlaya-ağlaya dedi:

– Ay Nəbi, sən allah, məni arvadın ixtiyarına vermə, özün nə cəza verirənsən, ver! Ömrünə duaçı olaram! Gedib evimdə oturaram, heç kəsdə işim olmaz!

Həcər tufəngi üzünə alıb bərkdən dedi:

– Bayaq aslan idin, indi siçan olmusan!

Yal-yamacdan adamlar tamaşa eləyirdilər. Kinkor bəy yerə sərildə çox sevindilər. Hamı Nəbiyə və yoldaşlarına «mərhəbə!» söylədi. Aşıq Əhməd, Ağudu başından keçirdi. Kinkor bəyin öldürülməsini gördü. Aldı, görək Nəbi və dəstəsinin şəninə nə dedi:

Üçtəpə dağına xəbər yayıldı,
El-oba yuxudan onda ayıldı,
Yasavullar dağa-daşa yayıldı,
Nəbi burda genə bir od eylədi!
Kinkor bəyi tutub nə ad eylədi!

---

¹ Sisyandadır.

² Sisyanda Ağudu kəndinin başı üstündə ucalan təpədir. Bu, yan-yana iki təpədir ki, birinin adı Arpa təpəsi, birinin də adı Buğda təpəsidir.

Nəbinin dəstəsi səf-səf quruldu,
Yağı düşmənlərin boynu buruldu,
İki güllə kinkor bəyə vuruldu,
Nəbi burda genə bir od eylədi!
Kinkor bəyi tutub nə ad eylədi!

Nəbi at oynadıb çıxdı buraya,
Tutub Kinkor bəyi çəkdi araya,
Naçalnik qorxudan gəlmir haraya,
Nəbi burda genə bir od eylədi!
Kinkor bəyi tutub nə ad eylədi!

Nəbi tərənin başından qışqırıb kəndlilərə dedi:

– Ay qardaşlar, biz gedirik. Naçalnik Ağududadır. Ona xəbər verin, gəlib Kinkor bəyi aparsın. Günahından keçib onu bağışladıq.

Sözünü qurtaran kimi atlanıb Sarımsaqlı¹ tərəfə getməkdə olsunlar. Nəbinin sifarişini naçalnikə xəbər verdilər. O, elə güman elədi ki, Nəbi kinkor bəyin qollarını bağlı qoyub gedib. Çox sevindi. Dəstə ilə gəlib Arpa tərəsinə çıxdılar. Nə gördülər, Kinkor bəy qan içində üzür. Naçalnikin papağı başından yuxarı qalxıb yerə düşdü., tükləri biz-biz oldu. Gözlənin yaşını tökdü:

– Mənim də bir belə günüm var!– dedi.

Knikor bəyin meyidini götürüb Ağudu kəndinə gətirdilər, sonra naçalnik xəbər verdi, bəylər, hampalar toplandı, meyidi ədəb-ərkanla Gorusa apardılar. Knikor bəyi padşah üzbaşurat tanıyarmış. Özü də yalan olmasın günahı deyənlərin boynuna, xatirini də çox istərmiş, utanıram deyəm, deyildiyinə görə hələ çaşqa-loşka imişlər. Naçalnik padşaha tel vurub, Knikor bəyin Nəbi tərəfindən öldürüldüyünü xəbər verdi. Padşah bığlarını gəmirirdi, bütün yaranallara əmr elədi ki, Knikor bəyin qanını tez alın, Nəbini tutub əzabla öldürün. Padşah elə bilirdi ki, Nəbini öldürmək halvadı. Üstəlk Gorusa çoxlu qoşun da göndərdi.

İndi sizə kimdən, haradan xəbər verim, Knikor bəyin Qarakilsədə Zülfüqar bəy adlı bir qudurğan dayısı var idi. Şallağının şaqqıltısı Araza qədər gedirdi. Knikor bəyin ölümü onu lap

---

¹ Kəlbəcər dağlarındadır.

koğa kimi əymişdi. Zarafat deyil, dağ kimi arxası uçmuşdu. Meyit dəfn edilən kimi gözü yaşlı naçalnikin yanına gedib dedi:

– Naçalnik, mən bir dəqiqə də diz qatlayıb rahat otura bilmirəm. Nəbi kimi bir qarnıyoluq çoban yaranal bacım oğlunu öldürsün, mən də tamaşa eləyim?! Göyə çıxsada, o Nəbini tapıb parça– parça eləyəcəyəm.

Naçalnik onu bərk-bərk qızışdırdı:

– Əlbəttə, canım, o nə adamdır ki, padşah kimi adamı öldürsün, – dedi, – sənə qoşun da verimmi?

– Yox, öz adamlarımla gedəcəyəm.

Zülfüqar bəy döşünə yatan otuz beş bəy, hampa götürüb yola düşdü. O biri tərəfdən də Nəbi Sarımsaqlıdan qayıdıb, Üçtəpəyə tərəf gəlirdi. Gördü uzaqdan bir dəstə adam tozanaq qoparıb, atları quş kimi uçururlar. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Uşaqlar, bu gələn Zülfüqar bəyin dəstəsi olacaq. Atlardan tökülün, yolun kənarlarında gizlənin. Qoyun Zülfüqar bəy dəstəsi ilə gəlib yaxınlaşsın.

Zülfüqar bəyin gözünü qan örtmüşdü, heç bir yana baxmır, elə hey at çapırdı. Onlar gəlib qaçaqların arasından keçmək istəyəndə Nəbi işarə verdi, hər tərəfdən onları gülləyə tutdular. Otuz beş adamdan bircə adam sağ qaldı, qaçıb getdi, qalanlarının hamısını qırdılar. Nəbi Zülfüqar bəyin meyidinin yanına gəlib dedi:

– Kinkor bəyi çox istəyirdin. Onun üçün də səni ondan ayırmadım. Bəy, vaxt var idi, ayağını quru yerə qoymurdun, bəs nə üçün indi toz-torpaqda ağnayırsan?

Zülfüqar bəyin bacısı oğlu İsgəndər bəylə Cavad bəy də köməyə gəldi, Nəbigil onların atlılarından da on üç nəfər öldürəndən sonra, tərənib birbaşa Kirsə getdilər. İsgəndər bəylə Cavad bəy də Qarakilsəyə qayıtdılar.

Zülfüqar bəyin öldürülməsini sərdara, padşaha xəbər verdilər. Şah mahal yaranalarına əmr verdi ki, bir həftəyə kimi Nəbinin başını sizdən istəyirəm. Mahal yaranaları da Naxçıvan, Zəngəzur, Ərəş, Cəbrayıl, İrəvan, Gəncə, Cavanşir, Şuşa, Qazax, Aleksandr, Novobayazid, Sürməli, Eçmiədzin qəza naçalniklərinə əmr elədilər. Onlar elə həmin gün Qalaya toplandı, xosdəvəng elədilər, tədbir tökdülər, axırda bu qərara gəldilər

ki, hərəsi iki yüz adamlıq qoşunla Gorusa getsin, Nəbinin yerini öyrənib, onu ya sağ tutsunlar, ya da öldürsünlər. Bəli, naçalniklər yerlərinə qayıtdılar, qoşun toplayıb hamısı Gorusun üstünə yeridilər. Gorusda lap dəsgah var idi. İtə ağac atsaydın, bəylərə, naçalniklərə, yaranallara, zabitlərə dəyərdi. Özləri də elə şuluq adam idilər, allah göstərməsin, qız-gəlin bayıra çıxma bilmirdi. Camaat qan ağlayırdı, elə bilirdilər ki, Nəbi bu qurdların əlindən qurtara bilməyəcək. Arvadlar birçəklərini yolub, «can Nəbi» deyirdilər. Çarsı-bazar tamam bağlanmışdı. Naçalniklər Kirsə hücum eləməyə hazırlaşmaqda olsunlar, görək Nəbigil nə elədilər?

Nəbi dəstə ilə bir neçə gün idi ki, Kirsədə dinclərini alırdılar. Bir gün lap səhər tezdən Nəbi dağın ətəklərinə baxırdı. Bir də gördü bir adam atını Kirsə tərəf yoxuş demir, eniş demir, elə hey çapır. Nəbi Həcəri yanına çağırırdı:

– Həcər, bax, o kimdisə, bizə xəbərə gəlir, – dedi, – genə görəsən nə var?

Həcər dedi:

– Yəqin bizim üstümüzdə qoşun-zad gəlir. – Həcər diqqətlə baxdı. – Nəbi Misirxandı. O, xəbərsiz gəlməz.

Misirxan¹ əyri-üyrü yollarla düz Kirsə çıxdı. Qaçaqqlar onun başına toplandılar.

– Misirxan qağa, xoş gördük, nə xəbər var?

Misirxan nəfəsini dərəndən sonra dedi:

– Ay Nəbi qağa, on dörd-on beş naçalnik qoşunla Gorusa gəlib. Gorusda bu saat qoşun qarışqa kimi qaynayır. Kirsə hücum eləyəcəklər. Başınıza çarə qılın.

Nəbi fikrə getdi, bir az fikirdən sonra dedi:

– Başqa yerə getsək, naçalniklər deyəcək bizdən qorxdular. Qoy gəlsinlər, ya lələ şələni basar, ya da şələ lələni. Qardaşlar, düşmənləri Kirsin ətəyində qırmalıyıq! Qoy bilsinlər ki, bizim üstümüzdə hücum eləmək istəyən sağ geri qayıtmır.

Misirxandan çox razılıq elədilər. Misirxan da onlara qoşuldu, qayıdıb getmədi. Bəli, Nəbigil əməlli-başlı məşq keçirdilər, tufənglərini yoxladılar, səngərlərini möhkəmlətdilər, yerlərini nişanladılar. Bilirdilər ki, naçalniklərin qoşunu gecə yox,

---

¹ Soflu kəndindəndir. Sonralar həccə gedib Hacı Misirxan olmuşdu.

gündüz gələcək. Hər kəs öz səngərində dayanıb ətrafa baxırdı. Aradan iki gün keçdi. Üçüncü günü gecə yarıdan keçmişdi, xoruzlar ağız-ağıza verib banlayırdılar. Dağın ətəklərində olan kəndlərdən meşəyə oduna, uzaq səfərə gedənlərin səsləri eşidilirdi. Naçalniklərin qoşunu sakitcə gəlib, Kirs dağının ətrafını tuturdu. Nəbinin dəstəsində olanlar qoşunun gəldiyini bir-birinə xəbər verirdilər. Nəbi bütün səngərləri gəzdi, yoldaşlarına tapşırıq verdi.

Bəli, səhər açılarda Nəbigil gördülər ki, Kirs dağının bənd-bərəsini elə kəsiblər ki, bir quş da keçə bilməz. Hələ atışma başlamamışdı. Qasid bir namə gətirib Nəbiyə verdi. Bu namədə naçalniklər Nəbiyə yazmışdılar ki, başında olan dəstənlə bir saata kimi təslim olmasan, hamınızı qıracağıq. Təslim olsanız, xeyir apararsınız.

Nəbi qasiddən onlara xəbər göndərdi ki, bizim dəftərimizə təslim olmaq yazılmayıb. Biz davaya hazırıq. Bacarana baş qurban!

İki gün Nəbigil mühasirədə qaldılar. Nə düşmən onlara, nə də onlar düşməne güllə atmırdı. Elə hey qoşun gəlirdi. Nəbinin dəstəsində olanların bəzilərinin canına qorxu düşmüşdü. Bunlardan biri də Kərbəlayi İman¹ idi.

– Bu qədər ləşkərlə nə biz dava eləyə bilərik, nə də onların arasından çıxma bilərik. Ayrı yol axtarmalıyıq.

Nəbi acıqla onun üzünə baxdı:

– Kərbəlayi İman, gözümə yaxşı görünürsən! Sən öləsən, tərənə on patron boşaldaram! Düşməne qalib gəlib onun ləşkərini dağıtmalıyıq!

Kərbəlayi İman səsinə içəri saldı, qorxusundan daha danışmadı. Günortaüstü qubernator Nakaşidze² özü də qoşunla gəldi. Vəziyyət lap ağırlaşdı. Nəbinin yoldaşlarından bir neçəsində də ümitsizlik əmələ gəldi.

Günortaüstü atışma başlandı. Kirs dağının döşlərinə güllə dolu kimi yağırdı. Pulemyotlar kəklik kimi qaqqıldayırdı. An-

---

¹ Kərbəlayi İman Nəbinin yoldaşlarındanıdır. Çar və İran casuslarının fitvasına uyaraq, Nəbinin öldürülməsində böyük rol oynamışdır.

² Nəbinin qaçaqlığı dövründə Yelizavetpol quberniyasının general qubernatoru olmuşdur.

caq burası var ki, Nəbinin, strajniklərdən Allahverdi, Məmmədəli kimi dostları da var idi. Onlar hər tərəfdən Nəbigilə patron çatdırırdılar. Kirs dağının döşündə bir kaha var idi, gecə kəndlilər çörək, yavanlıq gətirib bu kahaya doldururdular, Nəbigil də gəlib aparırdılar. İki daşın arasından kəndlilər hər xəbəri Nəbigilə çatdırırdılar. Qoşunda olan hazırlığı, qüvvəni cikinə-bikinə qədər onlara deyirdilər. Nəbigil o qədər adam öldürmüşdü ki, dağın ətklərinə meyit çınqıl kimi tökülmüşdü. Görünən adamı o saat vururdular. Qoşunda islahat qalmamışdı. Ancaq buna baxmayaraq, naçalniklər ayaqlarını bərk dirəmişdilər, geri çəkilməklə işləri yox idi. O biri tərəfdən qaçaqların da kefləri kök, damaqları çağ idi. Vaxtlı-vaxtında patronları, azuqələri çatırdı. Bütün dünya tökülsə idi, onları Kirsdən çıxara bilməzdi. Burada yeddi gün, yeddi gecə dava oldu. Naçalniklərin çoxlu qoşunu, sərkərdələri qırıldı, qaçaqların da güllə atmaqdan qolları yoruldu, onlardan bəzilərinin dardan qurtarmaq ümidləri kəsildi. Əlləri yerdən-göylən üzüldü. İki nəfər də vuruldu. Nəbi yoldaşlarına ürək-dirək verib, görək nə dedi:

Nəbi aynalını alar əlinə,
Hoy-hoy edib minər Boz at belinə,
Heç vaxt uymaz yağı düşmən felinə,
Mərd igiddi, dardan qurtarar Nəbi!
Düşmən üstə güllə yağdırar Nəbi!

Duman çökdü, bulud gəldi dağlara,
Külək vurdu, yağış yağdı bağlara,
Görünməyib – Nəbi yada yalvara,
Mərd igiddi, dardan qurtarar Nəbi!
Düşmən üstə güllə yağdırar Nəbi!

Canım Həcər, başa qara bağlama,
Ürəyimi qəmgin edib dağlama,
Nəbi deyib gecə-cüdüz aqlama,
Mərd igiddi, dardan qurtarar Nəbi!
Düşmən üstə güllə yağdırar Nəbi!

Sözünü qurtarıb yoldaşlarından beş-altı nəfər ayırdı. Gecəni saldı. Ayın qaranlığı idi. Adamın gözünə barmaq soxsaydın, yenə görməzdi. İstər düşmən qoşunu, istərsə də qaçaqlar

səngərlərdə uzanıb başlarını gizlətmişdilər. Heç yerdən səs-səmir gəlmirdi. Təkcə bir bayquş elə hey ulayırdı. Nəbigil çarıqlarını çıxartdılar. Səs olmamaq üçün ayaqyalın dağdan enməyə başladılar. Elə ayaqlarının ucunda yavaş-yavaş gedib, düşmənlərin arasından kənara çıxdılar. Çala-çökəkdə gizlənib səhəri gözləməli oldular. Dan yeri yavaş-yavaş sökülürdü. Nəbigil tək-tək o tərəf-bu tərəfə dağılışıb özlərinə səngər düzəltmişdilər. İşıqlanan kimi arxadan Nəbigil, qabaqdan isə Kirsdə olan yoldaşları düşmənləri atəşə tutdular. Düşmənlər başlarını soxmağa yer tapmadılar. Bir saat çəkmədi, düşmənlərdən qırılan qırıldı, sağ qalanlar da qaçıb gözdən itdilər.

Naçalniklər düz Gəncəyə getdilər. Onlar elə başa düşdülər ki, Nəbinin dəstəsində beş-altı min adam var. Ancaq gözləri böyümüşdü. Nəbinin dəstəsində vur-tut qırx beş adam var idi. Naçalniklərin gözlərinə kollar, daşlar hamısı adam donunda görünürdü. Naçalniklər götürüb öz fikirlərini padşaha yazandan sonra, dağılıb dəftərxanalarına getdilər.

Nəbigil naçalniklərin qoşununu dağıdandan sonra mahal yaranalları və qəza naçalnikləri bərk qorxuya düşmüşdülər. Onlar Nəbi ilə vuruşmağa getməkdən boyun qaçırırdılar.

Kirs vuruşmasından sonra Nəbi dəstəsi ilə Murğuz dağına¹ getdi. Bunlar oymaqda göy otun üstündə oturub çörək yeyirdilər. Nəbi deyirdi:

– Naçalniklərin qoşununa elə zərbə vurduq ki, dadı ölüncə damaqlarından getməz.

Əvvəllər ümitsiz olan adamlar da bu davadan çox razı qaldılar, öz səhvlərini boyunlarına aldılar.

Sən demə, bu zaman Cəfərqulu bəy yaxın kənddə imiş. O, Nəbinin oymaqda olduğunu eşidibmiş. Bir istədi səssiz əkilib getsin. Ayıbına gəldi. Ona görə ayıbına gəldi ki, axı qəza naçalniki idi, Nəbi ilə o dava eləməyəndə, kim eləyəcəkdi?! İki-üç yüz adam toplayıb Murğuzə hücum elədi. Nəbigil bu əhvalatdan xəbərsiz idilər. Onların üstünə qoşun gələcəyini gümanlarına gətirmirdilər. Öz keflərində idilər. Birdən qəfildən naçalnikin qoşunu onların üstünə güllə yağdırmağa başladı. Qaçaqqlar tez tüfənglərini götürüb, o tərəf-bu tərəfə dağıldılar,

---

¹ Sisyandadır.

hər tərəfdən düşmən atlılarının üstünə güllə səpələdilər. Naçalnik atlıları qısqıya düşməmiş qaçıb Ağudu kəndinə getdi. Nəbi dəstəsi ilə düz Ağudunun başı üstünə gəldi, qışqırıb dedi:

– Kənddəki hökumət atlılarına deyin kənddən çıxsınlar. Biz kəndə enəcəyik.

Nəbinin sözünü naçalnik Cəfərqulu bəy və pristav Həsənəli bəyə¹ söylədilər. Onlar həmin dəqiqə atlanıb kənddən çıxdılar. Nəbigil kəndə enib kəndlilərlə görüşdülər. Günortaya kimi kənddə qalıb çörək yedilər. Günortaüstü atlanıb Uz² kəndinə getdilər.

Uz kəndində Moses adlı bir kovxa var idi. Moses çox quduz adam idi. Kəndlilərə olmazın əzab verirdi. Adam döyməkdən gündə bir şallaq qırırdı. Kəndlilər ondan Nəbiyə çox şikayət eləmişdilər. Nəbi Uz kəndinə çatan kimi Moses kovxanı soruşdu. Dedilər:

– Bu saat evindədi.

Nəbi atını düz onun qapısına sürdü. Atdan düşüb iki nəfərlə içəri girdi. Moses kovxa döşəyin üstündə uzanıb, qılçalarını bir-birinin üstünə aşırırmışdı. Nəbini görəndə kimi sıçrayıb ayağa qalxdı. Nəbi gülə-gülə ona dedi:

– Kovxa, istirahətini pozma!

Moses kovxa lap pişik görmüş siçana döndü. Əl-ayağı zağ-zağ əsdi, dodaqları yeddi yerdən partladı:

– Ay Nəbi bəy, sən allah, məni öldürmə, – dedi, – yazığam! Qələt elərəm, bir də heç kəsə toxunmaram.

Nəbi onun ağzına bir şillə vurdu:

– Dərisi üç qəpiyə dəyməz! Gör necə qurd olub darışib yazıq-yuzuğun canına! – deyə onun zəncir-möhürünü qırıb bir kənara tulladı.

Moses gözünün yaşını tökə-tökə dedi:

– Ay Nəbi bəy, bu dəfə məni öldürmə! Günü sabah gedib kovxalıqdan çıxacağam, heç kəsə pislik eləməyəcəyəm.

Bu zaman Mosesin arvadı Göhərik ağlaya-ağlaya yüyürdü, özünü Nəbinin ayağına yıxmaq istədi:

– Ay igid, bunu bu dəfə mənə bağışla! – dedi.

---

¹ Elat pristavlarındandır.

² Sisyandadır.

Nəbi Göhərikin qolundan tutub qoymadı yerə yıxılsın, Mosesə dedi:

– Səni arvadın Göhərikə bağışladım. Get, bir də yazıq-yuzuqlarla işin olmasın!

Moses dedi:

– Elə günü bu gün aparıb zəncir-möhürü pristava verəcəyəm. Allah kəmərinə qurşasın, ay Nəbi!

Nəbigil buradan tərənib düz Murğuz dağına getdilər. Gördülər kovxa vergiyiğanla kənddən döy-sındır qızıl pulu vergisi alırlar. Nəbi hampalardan pul alıb, kasıbların qızıl pulunu ödədi, vergiyiğana verib dedi:

– Apar dəftərxanaya ver!

Vergiyiğan dedi:

– Allah səndən razı olsun, ay Nəbi! Nə vaxt idi bu zəhrimar qızıl pulunu yığa bilmirdim. Yaxşı məni bələdan qurtardın.

Nəbi güldü:

– Nə vaxt qızıl pulunu yığa bilməsən, mənə xəbər elə, gəlib yığım, – dedi.

Vergiyiğan dua eləyə-eləyə çıxıb getdi.

Pristavın Murğuzda bir qəmər madyan atı var idi. yerlə, göylə əlləşirdi. Nəbi onu kəməndlə tutub dedi:

– Pristavın malı mənə halaldı.

Telli adlı bir arvad Nəbiyə dedi:

– Nəbi qağa, bu madayanı bağışla mənə.

– Peşkəşdi. Bir at nədi ki, ondan ötrü sənin xətrinə dəyəm, – deyib Nəbi atın cilovunu onun əlinə verdi, atı ona bağışladı. O da Nəbidən çox razılıq elədi.

Bəli, Nəbigil buradan tərəndilər, Zəngəzuru keçdilər, Qafan meşəsinin ortası ilə atları asta-asta sürürdülər. Nəbi diqqətlə qulaq verdi, meşənin lap qalın yerindən bərk səs-küy gəlirdi. Çox təəccüb eləyib atın cilovunu yığdı:

– Balam, bu nə səs olsun? Elə bil şənlik keçirirlər.

– Orada kənd-zad yoxdu. Yəqin cin yığıncağı var.

Nəbi atın başını səs gələn tərəfə döndərdi:

– Nə cin? Dalımca gəlin, görək bu nə sədi, – dedi.

Bir xeyli getdilər. Nəbi uzaqdan gördü ki, bir dəstə seyiddir, yeyib-içirlər. Yemək-içmək dizə çıxıb.

Lap onların yanına getdilər. Nəbi atın cilovunu yığıb dedi:

– Bunlar da bizim peyğəmbər övladı! Ey, bu qoyunları hardan oğurlamısınız?

Seyidlərdən biri dedi:

– Növzənbillah, oğurlamamışıq. Şurnuxuda¹ bizə nəzir veriblər.

– Bəs içki? Onu da nəzir veriblər?

Seyidlər başlarını aşağı saldılar.

– Yəqin onu da ermənilər nəzir verib! – deyib bərkdən güldü.

Nəbi yoldaşlarından beş nəfər ayıraraq dedi:

– Biz Şurnuxuya gedirik. Siz mən gəlincə bunları tərpməyə qoymazsınız. Tez qayıdacağıq.

Nəbi beş nəfər yoldaşı ilə Şurnuxu kəndinə getdi. Seyidlərə nəzir verən adamın evini öyrəndi, birbaşa onun qapısına gedib, ev yiyəsini qapıya çağıraraq, ondan soruşdu:

– Seyidlərə sənmi nəzir vermişən?

Kişi dedi:

– Qadan alım, Nəbi, iki toğlu nəzirim var idi, verdim apardılar, çoxdan boynumda qalmışdı.

Nəbi soruşdu:

– Neçə uşağın var?

Kişi dedi:

– On bir.

Nəbi dedi:

– Hamısını buraya çağır.

Kişi uşaqlarını çağıraraq Nəbinin yanına topladı. Uşaqların hamısı lüt, ayaqları yalın, başları açıq idi.

Nəbi dedi:

– Niyə bu uşaqları belə çılpacaq saxlayırsan?

Kişi dedi:

– Qadan alım, kasıb adamam, yetirə bilmirəm. Sən hələ əyinlərini deyirsən, qarınlarına da çörək tapmıram.

Nəbi bərk qəzəblənib dedi:

---

¹ Zəngəzur kəndlərindəndir.

– Ay axmaq, qoyunları o lotulara verincə, niyə satıb uşaqlarına paltar almırsan?

Kişi üzünü yuxarı tutdu:

– Növzənbillah, onlar seyiddilər...

Nəbi acıqla dedi:

– Uzun danışma, axmaq! Düş qabağıma!

Kişi elə bildi Nəbi onu öldürməyə aparır, ağlaya-ağlaya dedi:

– Ay Nəbi, amandı, bir çətən külfətim var, məni öldürüb, onları başsız qoyma!

Nəbi dedi:

– Sənin kimi atadansa, yetim olmaq yaxşıdı. Tez ol, düş qabağıma!

Onu atdöşü eləyib qabağına qatdı, onunla birlikdə beş-on nəfər kəndli də götürdü, düz seyidlərin yanına gətirdi. Kəndlilər seyidləri belə kefdə görəndə matları-qutları qurudu, donub yerlərində qaldılar.

– Ay Nəbi, bu nə işdi, məgər bunlar içiblər?

Nəbi bərkdən dedi:

– Məgər görmürsünüz? Bu kişini qanacaqsız adam bilirsiniz? Şərabsız ət verməyəcəkdi ki?

Kişi dedi:

– Mən şərab verməmişəm.

– Malınızı nəzir adı ilə belə lotulara verməyin, kasıblara verin.

Nəbi seyidlərin nəyi var idisə, kasıb kişiye verib dedi:

– Aparıb uşaqlarına, arvadına paltar alarsan. Mən geri qayıdanda buradan gələcəyəm. Əgər uşaqlarını genə çılpaq görsəm, səni kəndin ortasında güllələyəcəyəm.

– Baş üstə, baş üstə...

Nəbi seyidlərə dedi:

– Günə bu gün Arazdan adlayıb haradan gəlmisiniz, düz oraya gedərsiniz! Əgər bir də sizi bu tayda görsəm, hamınızı güllələyəcəyəm.

Deyirlər, seyidlər elə həmin gün Arazdan adlayıb o taya getdilər, bir də bu taya adlamadılar.

Nəbi dəstəsi ilə çox yerlər keçdi, dərələr aşdı, sevimli Üç-təpə yurdlarını dolandı, sərin bulaqlarının suyundan içdi, axırda Yantəpəyə getdi. Yantəpədə çörək yeyib istirahət eləyirdilər, bir də gördülər uzaqdan bir karvan yolu tozlayır. Onlar yan-yörədə gizlənilib gözlədilər ki, görsünlər yolla gələn nə karvandı.

Karvan gələndə hər tərəfdən qışqıraraq dayandırdılar. Nə gördülər? Bu karvan iki milyonçu tacirin malıdır, xaricdən gətirirlər. Nəbi şad oldu.

Karvanda iyirmi beş yüklü qatır var idi. Karvanı Yantəpənin dalına döndərdilər. Nəbi adam göndərdi, yan-yörədə olan kasıbları, əlsiz-ayaqsızları topladı. Qatırların yükünü açıdırıb yerə tökdürdü, hamısı parça idi. Özü də elə yaxşı parçalar idi, adam baxanda gözü qamaşırdı.

Nəbi toplaşanlara dedi:

– Bu parçanı aynalı ilə ölçüb sizə paylayacağam, narazı deyilsiniz ki?

Adamların içində Qoşunalı adlı bir kişi də var idi, tamam cılpaq idi. Nəbi ona dedi:

– Qoşunalı, əvvəl-əvvəl sənə parça verəcəyəm. De görüm, nə qədər verim?

Qoşunalı dedi:

– Nə versən, razıyam, allah səndən razı olsun, ay Nəbi qağa!

Nəbi ona bir top parça verdi. Qoşunalı parçanı qoltuğuna alıb, adamların içindən çıxdı. O gün Nəbi səhərdən gün batana kimi yoxsullara parça payladı. Axşam isə atlanıb Araz kənarına getdilər. Atları Araz vurub o taya adladılar.

Payız fəslə idi. Bərk vədə küləyi əsirdi. Nəbigil Arazdan bu taya adlayıb Kürddərliyə¹ gəlmişdilər. Kürddərliyə onun Kərbəlayi Həmzə adlı bir dostu var idi. Gecə onun evinə düşdülər. Kərbəlayi Həmzə iki toğlu kəsdirdi. Nəbinin bütün yoldaşlarını heç yerə buraxmadı, öz evində saxladı. Bir dəstə sazandar da gətirdi. Dost-aşnadan da bir dəstə topladı. Sazandarlar çalır, Nəbi mahnılarından oxuyur, qonaqlar yeyib-içirdilər.

Bir hampa atını minib üçüncü nahiyəyə getdi, pristav Şəfi bəyə Nəbigilin yerini xəbər verdi. Şəfi bəy çoxlu atlı topladı,

---

¹ Zəngəzur kəndlərindəndir.

gecə gəlib Kürddərli kəndini mühasirəyə aldı. Kərbəlayi Həmzə gecə yatmamışdı, Nəbigilin qarovulunu çəkirdi, kəndə qoşun gəldiyini bildi və gəlib Nəbiyə xəbər verdi. Nəbi tufəngi götürüb bayıra çıxdı, hər tərəfi dolandı, gördü, kəndi elə mühasirə eləyiblər ki, gəl görəsən. Geri qayıdıb dəhlizə gəldi, başını aynalıya söykəyib fikrə getdi. Səhər açılmamış aradan çıxmağı lazım bildi. Sonra səssiz yoldaşlarının hamısını oyatdı:

– Qardaşlar, düşmənlər bütün bənd-bərəni kəsiblər. İndi nə cür olur-olsun aradan çıxmaq lazımdı.

Yoldaşları dedilər:

– Sən bilərsən, məsləhət sənindi.

Nəbi dedi:

– Onda tufəngləri götürün, dalınca gəlin.

Hamısı tufəngini götürüb Nəbinin dalınca düşdü. Nəbigil əyilə-əyilə kənddən çıxmaq istədilər. Hara getdilər, gördülər yolları düşmən qoşunları tutublar. Kəndin yanında bir təpə var idi. onlar təpənin başına tərəf dırmaşmağa başladılar. Təpənin başına yaxınlaşanda düşmənlər onları görüb xısın səslə Nəbigildən soruşdular:

– Kimsiniz?

Nəbi dedi:

– Bizik, özümüzünkülərik, qorxmayın.

Təpənin başında beş adam var idi. Nəbi yoldaşlarının qulağına pıçıldadı:

– Güllə atmaq olmaz. Sürünüb boğazlamalı, xəncərlə nəfəslərini kəsməliyik.

Nəbigil təpənin başına çıxdılar. Birdən həmlə edib düşmənləri boğazladılar. Səssiz-səmirsiz nəfəslərini kəsdilər. Təpənin başında Nəbigil özlərinə möhkəm yer düzəltdilər. Düşmən qoşununun bundan xəbər tutmadı. Nəbigil çox şad oldular. Onlara ta heç zad eləyə bilməzdilər. Dan yeri ağaran kimi pristavın atlıları hər tərəf-dən kəndi gülləbaran etdilər. Nəbigil qəsdən bir dənə də güllə at-mırdılar. Onlar təpənin başında rahatca oturmuşdular, kefləri kök, damaqları çağ idi. Pristavın qoşunu yorulunca kəndə, Kərbəlayi Həmzənin evinin üstünə güllə atdı. Ancaq kəndin içindən, ya da Kərbəlayi

Həmzənin evindən onlara bir güllə də atılmırdı. Pristav Şəfi bəy¹ və naçalnikin müavini şübhəyə düşdülər:

– Ay canım, bu nə cür işdi? Onlar bizə niyə güllə-zad atmırlar, bəlkə qaçıb gediblər?

– Haradan qaçıb gedə bilərlər?

Naçalnikin müavini Qəhrəman bəy² Nəbigildən xəbər gətirmək üçün Kərbəlayi Həmzənin evinə bir adam göndərdi. Adam Kərbəlayi Həmzəgilə gedib xəbər gətirdi ki, orada heç kim yoxdu. Ona inanmadılar. Bir dəstə strajnik də göndərdilər ki, onlar lap səhih xəbər gətirsinlər. Strajniklər də geri qayıdıb xəbər gətirdilər ki, Kərbəlayi Həmzəgildə heç kim yoxdur. Qoşun hər tərəfdən kəndə doldu. Nəbi bunu görəni kimi yoldaşlarını bölüklədi, bütün bənd-bərəni kəsdi. Pristav Şəfi bəy, Qəhrəman bəy kəndi talan etmək istəyəndə, Nəbi tərənin başından qışqırdı:

– Ay Şəfi bəy, ay Qəhrəman bəy, kəndlilərlə işiniz olmasın, nə işiniz var, bizlə olsun. Biz burada sizi gözləyirik.

Pristav, naçalnik müavini Nəbinin səsinə eşidəndə atlandı, kənddən çıxmaq istədilər, hansı tərəfə üz çevirdilərsə, yolları kəsi-li gördülər. Əlləri yerdən, göydən üzüldü. Qaçıb divarların dalları-na doldular. Nəbigil baxdılar ki, kəndə güllə atmaq mümkün deyil. Onun üçün də Nəbi yoldaşlarına tapşırırdı, bir tərəfdən düşmənlərə yol verdilər. Onlar qaçmağa başladılar. Nəbigil arxadan onları güllə ilə şiləyib dərəyə tökdülər. Şəfi bəylə Qəhrəman bəy bir dəstə ilə qaçıb Hacılı kəndinə³ Seyid Rzanın evinə getdilər. Seyid Rza onların salamat qurtarması üçün qonaqlıq düzəltdi, şadlıq keçirdi, bütün hampaları, bəyləri də məclisə topladı. Seyid Rza bəylərə xəbər verdi:

– Nəbinin anası Gözəl bu saat bizim kənddədi.

Şəfi bəy əmr elədi, Gözəli Seyid Rzanın evinə gətirdilər. Seyid Rza Şəfi bəylə Qəhrəman bəyə dedi:

– Əgər ona güldən ağır söz desəniz, ya tutsanız, Nəbi mənim evimi tar-mar edər, özümü də öldürər. Təvəqqe eləyirəm, söhbət eləyib buraxasınız.

---

¹ Şəfi bəy Fətəlibəyov Zəngəzur qəzasının 3-cü Arsevanik (Ərsevənik) nahiyə pristavı olmuşdur.

² Qəhrəman bəy Mirzəyev Nəbinin qaçaqlıq dövründə Zəngəzur qəza rəisinin müavini olmuşdur.

³ Qubadlı rayonunun kəndlərindəndir.

Şəfi bəy Gözələ dedi:
– Ay nənə, sənın oğlun çox fırovonluq eləyir. Niyə ona öyüd-nəsihət vermirsən? Lap bizi zinhara gətirib.
Gözəl gülümsünüb dedi:
– Ay bəy, ayda-ildə bir dəfə üzünü görmürəm. Nə cür ona öyüd-nəsihət verim?
Şəfi bəy Gözəlin üzünə tərs baxıb dedi:
– Günəşırı yanında olur. Niyə yalan deyirsən?
Gözəl dedi:
– Bıy, mənı nə üçün çağırıbsınız? Sözüünüzü deyin, çıxım gedim.
Şəfi bəy dedi:
– Qurban olasan Seyid Rzaya. Dur get, gözüm səni görməsin!
Gözəl ayağa qalxdı:
– Elə mənım də gözüm sizi görmək istəmir.
Seyid Rza onun qolundan tutub qapıdan çıxartdı, yaşadığı evə ötürdü. Bu zaman bir nəfər bəy özünü qaranəfəs yetirib dedi:
– Nəbi dəstəsi ilə Bilgər təpəsindədir¹. Məqsədləri nədisə elə orada dayanıblar.
Bu xəbəri eşidəndə pristav Şəfi bəyin və Qəhrəman bəyin boğazında tikə qaldı, yeməyi yarımçıq qoyub atlandılar. Düz Əyin kəndinə çıxdılar.
O biri tərəfdən Nəbi Kərbəlayi Haşım kişini çağırıb dedi:
– Kərbəlayi Haşım əmi. Şəfi bəynən Qəhrəman bəy dəstə ilə Əyin kəndinə getdilər. Onlara deyərsən ki, camaatla işləri olmasın. Biz Bilgər təpəsindəyik.
Kərbəlayi Haşım Nəbinin sözünü Şəfi bəyə demədi. Elə bu zaman pristav Şəfi bəy Kərbəlayi Haşımı çağırıb dedi:
– İndi də Nəbini saxlayırırsınız? Vallah, dərinizi boğazınızdan çıxaracağam.
Şəfi bəy Kərbəlayi Haşımın təpəsinə bir şallaq çəkdi. Kərbəlayi Haşım ufuldayıb dedi:
– Ay bəy, başına dönüm, niyə mənı döyürsən? Bax odu ha, Nəbi Bilgər təpəsindədi, bacarırsan get tut. Ta mənı niyə vurursan?
Bu danışıqda Nəbi Bilgər təpəsindən dəstə ilə Bərgüşad çayına tərəf enirdi. Strajnik Hüseyn onların qabağına çıxdı. Hüseyn Nəbini görən kimi atı dayandıraraq dedi:

---

¹ Bilgər təpəsi Qubadlı rayonunun Əyli kəndinin başı üstündədir.

– Nəbi qağa, xoş gördük.

Nəbi onunla əl tutub gülə-gülə söhbət elədi, atı lap onun yanına sürdü, xəlvətcə ondan bir söz soruşdu. Axırda da əl tutub onlardan ayrıldı. Hüseyinin Şəfi bəydən, Qəhrəman bəydən xəbəri yox idi. Ancaq Şəfi bəylə Qəhrəman bəy onu görürdülər. Şəfi bəy uryadnikə dedi:

– Strajniki gördünmü, Nəbi ilə əl tutub söhbət eləyirdi.

– Çox görmüşəm.

Hüseyin gəlib pristavın yanına çıxdı. Şəfi bəy dartıb onun belindən tapançasını, çiyindən tufəngini aldı:

– Filan-filan şüdə, sən strajnik paltarı geyən qaçaq imişsən, biz də səni tanımırıyıq! Ağamın başı üçün səni başlı-birli itirəcəyəm, – deyib təpəsinə dörd-beş şallaq çəkdi.

Hüseyin yalvardı:

– Ay bəy, bəs mən nə eləyəydim, qabağıma çıxdı. Əgər əl tutmasaydım, məni öldürəcəkdə. Ölümdən qurtarmaq üçün əl tutdum. Amandı, məni öldürmə!

Şəfi bəy bərk hirsləndi:

– Ta mən nə eliyə bilərəm? Bir halda ki, mənim strajniklərim də Nəbi ilə əlbirdirlər, düşəndə ona kömək eləyirlər, mənim pristav olmağım nahaqdır! İndi başa düşdüm ki, Kürddərlidə bizim adamları qırdıran öz strajniklərimiz imiş.

Qəhrəman onu sakitləşdirməyə çalışdı. Şəfi bəy sakit olmadı, düz Gorusa getdi, əhvalatı naçalnik Cəfərqulu bəyə söyləyib dedi:

– Mən bu gündən pristavlıqdan əl çəkirəm.

NƏBİ SİSYAN DAĞLARINDA

Cəfərqulu bəy acıqlanıb onu sakitləşdirdi:

– Bir strajnik xain çıxmaqla sən niyə pristavlıqdan əl çəkirsən? Ayıb deyilmi? Mən o strajnikin lap atasını yandıraram.

Cəfərqulu bəy əmr elədi, Hüseyini tutub qazamata saldılar. O, dörd-beş ay qazamatda yatandan sonra onu buraxıb strajniklikdən çıxartdılar. Onlar elə bildilər ki, Hüseyinə pislik elədilər. Əslində Hüseyin də bunu istəyirdi.

Sizə Camal qalasından danışım. Deyə bilərlər ki, niyə bu dağa Camal qalası deyirlər, bu ad haradan qalıb? Qoy soruşulmamış, özüm cavab verim. Deyirlər üç-dörd yüz il bundan qabaq, Şah Abbas zamanında Qubadlı rayonunun Xoçik kəndində Camal adlı kasıb, lakin çox qoçaq bir oğlan yaşayırmış. O, mülkədarların ağır sözünü götürmür, zümlərinə boyun əymək istəməmiş. Bir gün o, torpaq üstündə kənd mülkədarlarından birini öldürüb qaçaq olur. Camal Sisyan dağlarını özünə məskən eləyir. Salvartı ilə Qırqlar dağı arasında bir şüş dağ var idi, başında da lap çoxdan tikilmiş bir qala var idi. Camal bu qalanı yaxşı-yaxşı düzəldib özünə həmişəlik məskən eləmişdi. O, bu qalada on il yaşayıb, bəylərlə, hampalarla dava eləmişdir. Axırda da elə öz qalasında bəylər tərəfindən öldürüldü. Bu qala və dağ da sonralar onun adı ilə adlanmışdır ki, buna Camal qalası demişlər. İndi mətləb üstünə gələ bilərik.

Camal qalası Nəbigilin də sevdiyi yerlərdən idi. Uzaq səfərə çıxanda burada əylənib bir neçə gün dincələrdilər. Camal qalası çox səfalı yer idi. İlin on iki ayı nə gülü solardı, nə də qarı əriyib qurtarardı. Özü də hər addımda bir bulağı var idi ki, kişi idin barmağını bir dəqiqə içində saxlaya idin.

Bir yay fəslində¹ Nəbi yoldaşları ilə Zəngəzur sə Sisyanda bir çox yerləri gəzdi, dolandı, gedib Camal qalasına çıxdı. Camal qalası Gülüstani-Baği-İrəmə dönmüşdü. Adam onun gül, bənövşə, lalələrindən ayrılmaq istəmirdi. Nəbigilin fikri dəyişildi, bir həftə burada qalmaq fikrinə düşdülər.

Camal qalasının yanında muxurları qurdular, içərisində yaşamağa başladılar. Ancaq ikicə gün qalmışdılar ki, birdən

¹ 1885-ci ildə.

elə bir tufan, çovğun oldu ki, gəl görəsən. Odur ki, Nəbigil başlıqlarını taxıb, yapıncılarını büründülər. Atlarına minib düz Binis kəndinə endilər. Nəbigil kəndlərə gedəndə bəylər, ham-palar evə girir, bayıra çıxmırdılar. Lütlər, yoxsullar, öz kəsbkarlığında olan kəndlilər isə onların qabağına çıxırdılar, onlara bacardıqları hörməti eləyirdilər. İndi di elə oldu, səs-küy qopdu, kəndlilər hər tərəfdən tökülüşüb Nəbigilin görüşünə gəldilər. Bir ev boşaltdılar, Nəbigili o evə apardılar. Nəbi onlarla qardaş kimi söhbət eləyir, hamısının bir-bir halını soruşurdu. Bu zaman Əhməd adlı bir kişi adamları yara-yara Nəbinin yanına gəldi. Nəbi ilə hal-xoş elədi. Nəbi ondan soruşdu:

– Əhməd əmi, haradan gəlirsən ki, bərk tərləmişən, özün də təngənəfəssən?

Əhməd kişi dəsmalı ilə üzünün tərini siləndən sonra dedi:

– Naçalnik çoxlu qoşunla Qarakilsəyə gəlib. Öyrəndim ki, sizin üstünüzə gəlirlər. Odur ki, kəsə yolla Camal qalasına getdim ki, sizə xəbər verəm. Sizin orada olmadığınızı görüb geri qayıtdım.

Nəbi güldü:

- Qayıdanda nəçənniyi görmədin ki?
- Gördüm, qoşunla Camal qalasına tərəf gedirdilər.
- Heyf, orada olsaydıq, onlara ot otladardıq.

Əhməd kişi güldü:

– Onlar otlamağı çox görüblər, hallarına təfavüt eləməz.

Çox söhbət və zarafat elədilər, gecə düşdü. onlar yatmaqda olsunlar, sizə xəbəri naçalnikdən verim. Naçalnik güclü qoşunla Camal qalasının ətəyinə getdi. Onun fikri dağı hər tərəfdən mühasirəyə almaq idi. Kərbəlayi Mürsəl bəy özünü yetirib dedi:

– Nəçənnik, əziyyət çəkmə, Nəbi Camal qalasında deyil, bu saat Binis kəndindədi.

Naçalnik əmr elədi, qoşun Binisə tərəf daşqın sel kimi axmağa başladı. Gecə yarıdan keçəndə Binisə çatıb kəndi tamam mühasirəyə aldılar. Qaş ağarana kimi kəndi mühasirədə saxladılar. O biri tərəfdən Nəbi tez-tez bayıra çıxıb hər tərəfə baxırdı. İtlərin hürüşməsi onu şübhəyə salmışdı. Düşmənlərin kənddə olduğunu lap yəqin eləmişdi. Xoruzun üçüncü banında görək Nəbi yoldaşlarını yuxudan necə ayıltıdı:

Düşmən tamam kəsib bəndi-bərəni,
Salmaq istəyirlər pərən-pərəni,
Tutublar yolları, dar cəmbərəni,
Bu yaği düşməne zərbələr çalaq!
Cumaq, canlarını səngərdə alağ!

Haram olub yatmaq əzəldən bizə,
Narın qum doldurmaq lazımdı gözə,
İgid gərək hər bir əzaba dözə,
Bu yaği düşməne zərbələr çalaq!
Cumaq, canlarını səngərdə alağ!

Pələng kimi qalxın, tufəngə dolun,
Bəndi, bərələri tez ələ alın,
Şiləyin, qoşuna vəlvələ salın,
Bu yaği düşməne zərbələr çalaq!
Cumaq, canlarını səngərdə alağ!

Üstəlik dillə də dedi:

– Uşaqlar, deyəsən, düşmənlər yan-yörəmizi kəsblər. Tez durun, kəndin içinə dağılın, özünüzə səngər düzəldin!

Lap tezdən Nəbi durbinlə baxıb gördü ki, doğrudan da, kəndi mühasirəyə alıblar. Nəbi yoldaşlarına çatdırdı ki, heç kəs güllə atmasın.

Bəli, səhər açıldı, günəş hər yeri işıqlandırdı. Heç yerdən səs gəlmirdi. Hər iki tərəf səngərində sakit dayanmışdı. Düşmənlər elə bilirdilər ki, Nəbigil onların kəndi mühasirəyə aldığı bilmirlər. Onların fikri bu idi ki, Nəbigil kənddən arxayın çıxıb gedəndə, hamısını qırsınlar. Ha gözlədilər, Nəbigil kənddən çıxmədılar. Axırda naçalnik Cəfərqulu bəy Nəbinin yanına bir qasid göndərdi, özü də təklif elədi ki, dəstəsi ilə birlikdə silahı yerə qoysunlar. Qasid gəlib naçalnikin sözlərini Nəbiyə çatdırdı.

Nəbi dedi:

– Get nəçənniyə de ki, Nəbi deyir, hünərinə çoxdan bələ-dəm. Getsin qəzmədaş oynamağına.

Qasid qayıdıb, Nəbinin cavabını Cəfərqulu bəy Cavanşirə söylədi. Cəfərqulu bəy komandirlərə dedi:

– Bu kəndə o qədər güllə yağdırın ki, onlar hamısı barıt tüstüsünün içində boğulub ölsünlər.

Ağzından söz çıxan kimi kəndə gülləni dolu kimi yağdırmağa başladılar. Arvad, uşaq hamısı qaçıb evlərə doldu. Güllə divarları uçurur, ağacların yarpaqlarını, budaqlarını qırıb yerə töküdü. Kəndin içərisində bir çığırışma, bir ağlaşma var idi, adamın tükləri biz-biz olurdu. Nəbi bunu görəndə davam gətirmədi. Qan beyninə vurdu:

– Axı bu yetim-yesir nəyin yiyəsidir? – deyər quş kimi atın belinə sıçrayıb elə bir nərə çəkdi ki, dağ-daş lərzəyə gəldi. Qorxudan naçalnikin ürəyi əsməyə başladı. Naçalnik qoşunu səngərdə qoyub atını mindi, dalda qalan namərddir, deyib qaçmağa başladı. Çaydan keçmək istəyəndə Nəbi onu gördü, o saat aynalını üzünə aldı, güllə Cəfərqulu bəyin atının tərəsindən dəydi. Atın ölüsünü çay apardı, Cəfərqulu bəy birtəhər kənara çıxıb, suyu süzülə-süzülə özünü Qarakilsəyə saldı.

Nəbigil düşmənin qoşununa elə bir divan tutdular ki, onlar qaçıb ilim-ilim itdilər. Nəbigil də binisilərlə xudahafizləşəndən sonra, birbaşa Qırxlardan Şotlanlı oymağına gedib Məhəmmədin evinə düşdülər. Çörək yeyilən zaman Məhəmməd Mehdidən soruşdu:

– Aya, sənin atın necə olmuşdu ki, Telli Qaranın tərkinə minmişdin?

Mehdi dedi:

– Ə, davada atıma güllə dəymişdi.

Məhəmməd dedi:

– At məndə. Mən öz atımı sənə bağışlayıram.

Nəbi dedi:

– Məhəmməd, patronumuz azalıb. Səhər tezdən uşaqlardan bir-ikisini götür, get bizə patron tap.

– Baş üstə. Yerini dibindən də olsa, sizə patron taparam.

Gecə ikən Məhəmməd Mehdini, İsmayılı götürüb düz Ərəfsə kəndinə getdi. Oradan üç-dörd min patron alıb geri qayıtdılar. Səhər Nəbigil göy otun üstündə uzanıb söhbət eləyirdilər. Adamlar, səğirdən kəbirə, onun başına toplaşmışdılar. Bir atlı oymağa tərəf gəlirdi, bunları görəndə atın boynuna vurub geri qayıtdı.

Nəbi dedi:

– O çuğul idi, bizim yerimizi öyrənmək istəyirdi. Tez onu tutub mənim yanıma gətirin.

Mehdi bir yandan, Məmmədağı bir yandan, Telli Qara bir yandan atlarını çapıb həmin adama çatdılar, onu geri qaytarıb, düz Nəbinin yanına gətirdilər. Nəbi diqqətlə onun üzünə baxdı:

– Ədə, bu ki Kərbəlayi Məhəmməd bəydi¹... Xoş gördük, Kərbəlayi, nə əcəb, sən hara, bura hara? Yəqin bir kələyin var?

Kərbəlayi Məhəmməd kəkələyə-kəkələyə dedi:

– Qadan alım, Nəbi bəy, allah eləməsin məndə kələk olsun. Sizi quldur-qaçaq hesab elədim, onunçun geri qayıtdım.

Nəbi acıqlandı:

– Yalansa, getdiyini Kərbəla belini qırsın! – Yoldaşlarına göz elədi. – Bunun qoyun-qoltuğunu axtarın! Bu casus, çuğul Kərbəlayi Məhəmməddi. Yaranallara, padşaha can-başla xidmət eləyir.

İsmayilla Telli Qara onun ciblərini zadını tökdülər. Onun belindən iki tapança açdılar, ciblərindən çoxlu kağız və pul çıxartdılar. Nəbi kağızları bir-bir oxudu. Kağızların içində çox qəribə sözlə yazılmışdı. Demə, Kərbəlayi Məhəmməd yaranal, naçalnikə söz veribmiş ki, Nəbini kəndlərdə pul gücünə öldürsün. Mehdi tufəngi çiyindənən aşırdı:

– Nəbi qağa, lap ciyərim parçalandı, qoy bu zalım oğlunun təpəsinə güllə doldurum.

Nəbi əlini yuxarı qaldırıb dedi:

– Hələ dayan, bununla işimiz çoxdu.

Kərbəlayi Məhəmməd ağladı, gözlərinin yaşını sel kimi töküüb, yalvarmağa başladı:

– Amandı, Nəbi bəy, günahımdan keç! Nə desən, yerinə yetirərəm.

Nəbi ona bir şillə vurub dedi:

– De görüm, bu işə nə vaxtdan başlamısan?

Kərbəlayi Məhəmməd dedi:

– Beş ildi. Amandı, məni yaranal öyrətdi, yoldan çıxartdı. Yazığam, günahımdan keç!

Həcərin qanı cuşə gəldi:

– Qoysana bunun səsinə kəsək, – dedi. – Lap ürəyim partladı. Sənin nə qədər hövsələn var?!

---

¹ Kərbəlayi Məhəmməd Qafqaz polis idarəsinin peşəkar casusu olmuşdur.

Nəbi dedi:

– Həcər, bunu sağ buraxacağam.

Göz elədi, Kərbəlayi Məhəmmədi yerə yıxdılar. Qolları yorulunca onu budadılar. Kərbəlayi Məhəmməd öküz kimi böyürdü. Nəbi dedi:

– Bunun ən gözəl cəzası budu, indi gedə bilərik.

Nəbigil Kərbəlayi Məhəmməddən əl çəkib, atlandılar. Günortaüstü Kərbəlayi Əhməd¹ düzünə çıxdılar. Bura qədimdən Kərbəlayi Əhməd adlı bir adamın oymağı imiş. Kərbəlayi ölüb, oymaq onun adına qalıb. Bu çox qəribə yer idi. Ortasında da bir göl var idi. Günortaüstü heyvanlar gəlib bu göldən su içirdilər. Ətrafi da baldırğanlıq idi. Adamlar baldırğanı soyub yeyirdilər.

Nəbigil Kərbəlayi Əhməd düzündə atdan düşdülər. Bir az rahatlanmaq istəyirdilər ki, bu zaman bir dəstə strajnik lap onların yanına gəldi. Nəbinin yoldaşları onların hamısını tutub Nəbinin yanına gətirdilər. Nəbi onlardan soruşdu:

– Hara gedirsiniz?

Uryadnik dedi:

– Gorusa gedirik.

– Hardan gəlirsiniz?

– Naxçıvandan.

Nəbi dedi:

– Di dayanmayın, gedin!

Strajniklər Nəbiyə dua eləyə-eləyə yola düşüb onlardan uzaqlaşdılar. Kərbəlayi İman Nəbiyə dedi:

– Ay Nəbi, onları niyə cəzasız buraxdın?

Nəbi cavab verdi:

– Onlar bizə nə eləyiblər? Mən sizə genə də tapşırıram, strajniklər, soldatlar sizə toxunmasalar, onlarla işiniz olmasın.

Kərbəlayi İman Nəbinin sözünə razı olmasa da, bu dəfə burnunu çəkib sakit dayandı. Buradan tərənib dağları bir-bir keçib Arxaşana getdilər. Nəbigilin bu səfəri əvvəlkilərə oxşamırdı. Elə bil onların qabağına dovşan çıxmışdı, hər yerdə davaya düşürdülər. Nəbigil lap dilxor oldular, birbaşa Arazın kənarına getdilər, Arazdan o taya adlayıb, Üştibin deyib, atlarını yortmağa başladılar.

---

¹ Sisyandadır.

Nəbi o tayda neylədi, ondan xəbərim yoxdu. Onu bilirəm ki, yayın axır ayı gəlib çatdı, havalar istiləndi. Nəbi Üştibin səfərindən geri qayıdıb, Arazdan bu tərəfə adladı. Ağcaqanad onlara imkan vermədi ki, bir yerdə əylənib, həm çörək yesinlər, həm də dincəlsinlər. Biz görmüşük ki, ağcaqanad qaranlıq düşəndən sonra oynaya qalxar, amma indi iş tərsinə dönmüşdü, gündüz ağcaqanad onların başına kül kimi tökülüb, üz-gözlərini əqrəb kimi sancırdı. Nəbigil padşahın, bəy-xanın sel kimi qoşunu ilə bacarı, toz kimi ağcaqanadla bacara bilmirdilər. Nəbi dedi:

– Uşaqlar, ağcaqanad bizi tamam əldən salacaq, hamımız qızdırmaya tutulacağıq. Atları bərk sürün, bu xarabadan uzaqlaşın.

Onlar axşama kimi dördnala at sürüb Kirsə – Aslan yatağına¹ gəldilər. Yoldaşları ilə görüşüb-öpüşdükdən sonra başlarına gələn əhvalatları mən sizə nağıl elədiyim kimi onlara nağıl elədilər. Aslan yatağının sərin havası, soyuq suyu yayın istisini, ağcaqanadın acısını onların canından çıxartdı, Nəbigil bir həftə Kirsədə dincəldilər, yorğunluqlarını tamam aldılar. Bir gün Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Bənəniyarlı² Əmiralı bəy yazıq kəndlilərə divan tutur, kəndliləri torpağında muzdsuz işlədir. Bizimkilərdən kağız almışam. Biz ondan kəndlilərin qisasını almalıyıq. Naxçıvan tərəfə gedək, bizə burada çox dincəlmək yaramaz.

Yoldaşlarının yanında Nəbinin elə hörməti var idi ki, bir nəfər də olsun, onun bir sözünü iki eləməzdi. Hamısı dedi:

– Gedək, Nəbi qağa, gedək!

Elə həmin günü Nəbigil atlanıb birbaşa Naxçıvana, oradan da Bənəniyara getdilər. Ancaq, Əmiralı bəyi evdə tapmadılar. Nəbi onun evini talan elətdirib, Əbrəqunus yaylağına gətirdi, orada yoxsullara payladı. Bir neçə gün orada qaldılar. Günlərin birində onların üstünə qoşun gələcəyi xəbərini eşitdilər. Səhər lap tezdən atlanıb Qırxlar dağına getdilər. Qırxların gözəl mənzərəsi adamın ruhunu təzələyirdi. Gül, bənövşə, lalə dağ döşlərini naxışlı bir xalçaya döndərmişdi. Qırxlarda Soflu obasında Hacı İsmayıl bəy adlı bir qudurğan bəy var idi. Özü də hökumətdə, bəy-

---

¹ Aslan yatağı Kirsə deyirlər.

² Bənəniyar indi Culfa, sabiq Əbrəqunus rayonundadır.

lər arasında ala itdən məşhur idi. O, Nəbigilin gəldiyini görəni kimi, atını minib Gorusa tərəf yortmağa başladı. Onun Gorusa getməsindən Nəbigilin xəbəri olmadı. O biri tərəfdən Hacı İsmayıl bəy hay vurdu, hər yerə xəbər elədi, bəyləri, ağaları, naçalniki, pristavı topladı. Nəbigilin Qırxlarda olmasını onlara bildirdi.

Bəli, bəylər, hampalar, naçalniklər, pristavlar atlandılar, çoxlu qoşun götürüb Qırxlara yola düşdülər. Yolu tozladılar, uzun yolu gödək elədilər, gün batmağa bir qarış qalmış Qırxlara çatdılar. Bu yazıqlar elə bilirdilər ki, Nəbigil uşaqdı, bir saatın içində hamısını qol-qola çatıb Gorusa aparacaqlar. Nəbigil bulağın başında düşmüşdülər, yaylağa çıxan kəndlilərlə söhbət eləyirdilər. Düşmənlərin bənd-bərələri kəsdiklərini ona xəbər verdilər. Nəbi barmağını dişləyib dedi:

– A gidi, bizim burada olduğumuzu düşmənlərə xəbər aparan Hacı İsmayıl bəy olacaq. Eybi yoxdu. O Hacı İsmayıl bəydirsə, mən də Nəbiyəm.

Nəbi bir təpənin başına çıxdı, bərkədən dedi:

– Ay naçannik, ay ağalar, salamatca çəkilib gedin, qoşunu qırğına verməyin. Bizim heç kəslə işimiz yoxdu.

Naçalnik dedi:

– Deyəsən dalağın sancır?

Düşmənlər hər tərəfdən güllə yağdırmağa başladılar. Güllə Nəbigilin yan-yörəsinə tökülürdü. Nəbi bərkədən dedi:

– Uşaqlar, bu köpəkuşağını bir-bir dənəyin! Gözünüzdə görünəni vurun!

Nəbigilin ilk güllələrinin hamısı ətə dəydi. Odur ki, naçalniklər, bəylər atlarının boynuna vurub qaçmağa başladılar.

Nəbi düşmənin qaçmasını görəni gülürdü. Qaçmaqlar onlara elə divan tutmuşdular ki, naçalnik Cəfərqulu bəy Cavanşir Qırxlar vuruşmasından Gorusa qayıdan kimi bütün bəyləri, xanları yanına toplayıb, onlarla dərdləşməyə başlamışdı. O deyirdi:

– Biz nə qədər çox olsaq da, davada Nəbigillə bacarmırıq. O, allahın bəlasıdır. Deyirlər, onun başında üç min adam var. Niyə görmədiniz? Qırxların döşlərinə qarışqa kimi səpələnmişdilər. Özü də deyirlər, ona güllə batmır.

Amma əslində Qırxlarda Nəbinin dəstəsində cəmi qırx beş adam var idi ki, bunun da beş-altısı arvad idi.

1887-ci ilin avqust ayı idi. Bəylər məsləhətləşdilər, aranı dağa çıxartdılar, dağı arana endirdilər, axırda bu fikrə gəldilər ki, olsa-olsa Nəbigilin öhdəsindən Soflu Vasili ilə qardaşı Ağca gələ bilər. Naçalnik və bəylər Sofluya bir adam göndərdilər, Vasili ilə Ağcanı Gorusa gətirdilər. Əyan, əşrəf bu iki qardaşa çox hörmət eləyib qulluğunda durdular. Naçalnik qardaşlara dedi:

– Sizi buraya çağırmaqda məqsədiniz var. Qaçaq Nəbini yəqin ki, tanıyırsınız?

Vasili dedi:

– Çox yaxşı tanıyıyıq. Çox zor adamdı.

Naçalnik dedi:

– Mültəfit ol. Biz istəyirik ki, o Nəbini siz öldürəsiniz, bizi bəladan qurtarasınız. Deyirlər, o Nəbini olsa-olsa, siz öldürə bilərsiniz.

Ağca başını buladı:

– Siz səhv eləyirsiniz. Nəbi bizdən çox qoçaq adamdı. Biz onunla bacara bilmərik.

Vasili özünü irəli verdi:

– Nəbini öldürməyi mən boynuma götürürəm. Ancaq, gərək mənə kömək verəsiniz.

Ağca dedi:

– Nəçənnik, Vasili yalan deyir. Nəbini öldürmək bizim kimi adamların işi deyil.

Vasili hirsələndi:

– Sənə borc deyil, o mənim işimdi. Mən ki nəçənniyə söz verdim, qurtardı getdi. Nəbi nə adamdı ki, onun adını göyə qaldırıbsınız?

Naçalnik dedi:

– Əhsən, doğrudan da, Vasili şir kimi oğlan imiş! Mən də sənə söz verirəm ki, Nəbini öldürəndən sonra səni padşahın yanına aparım, könlün istədiyi yerə səni naçalnik təyin elətdirəm, özü də sənə çoxlu ənam alam. Canım, bu yer sizindi, qurdları, qaçaqları öldürün, yerinizə özünüz sahib durun. Biz hamımız gəldi-gedərik.

Üstəlik Vasiliyə bir zağlı tufəng, bir qızıl dəstəli xəncər və bir tapança bağışladı. Vasilinin ağzına «bal sürtdü». Ağca qardaşına dedi:

– Qardaş, özünü ölümə verdin. Nəbi əjdaha kimi adamdı, sənin, mənim kimilər onunla bacarmaz!

Vasili onun sözünə qulaq asmadı, naçalnikin yağlı sözlərinə aldı. Bir dəstə mənəm-mənəm deyən adamlardan götürüb Sofluya gəldilər. Nəbigilin sorağını Çiçəklidə aldılar. Vasili buradan da bir dəstə adam götürüb Çiçəkliyə getdi. Vasilinin gəldiyini Nəbi eşitdi, bir yüksək yerə çıxdı:

– Ay Vasili, – dedi, – igid adamsan, özünü ölümə vermə, qayıt, get evinə. Mənim sənən işim yoxdu. Yəqin səni öyrədiblər.

Vasili Nəbiyə dalbadal üç güllə atdı. Az qala güllələr Nəbinin ortasından keçmişdi. Nəbi yenə ona dəlil-dəlalat elədi, bu yoldan çəkəndirmək istədi. Vasili onun sözünə qulaq asmadı. Ona güllə ilə cavab verdi. Nəbi üçüncü dəfə dedi:

– Mən üç dəfədi səni düz yola çağırıram. Genə də deyirəm, səni aldadıblar. Özünü ölümə vermə, qayıt get.

Vasili elə bildi ki, Nəbi ondan qorxur, söyüş söyməyə, latayır sözlər danışmağa başladı:

Nəbi bərk qəzəbləndi:

– Xeyirini bilmədin, al payını, – deyib tufəngi üzünə çevirdi. Nəbinin gülləsi açılan kimi Vasilinin ortasından keçdi. O, yerə yıxılan kimi dəstəsində olanlar qaçıb dağıldılar. Nəbi tufəngin qayığını çiyinə keçirdi. Düz Vasilinin yanına getdi. Vasili hələ ölməmişdi. Nəbi onun başını dizinin üstünə aldı. Onun qanlı üzünə baxanda əhvalı qarışdı: – Hiylə sözə baxan adamın aqibəti belə olur. Heyif! Vasili, dünyaya igid gəldin, dünyadan axmaq getdin! – deyib gözləri yaşla doldu. Vasili gözlərini əbədi yumdu. Nəbi onun meyidinin yanında xeyli dayandı. Üzünü qibləyə çevirib onunla vidalaşdı.

Nəbigil məyus-məlul Camal qalasına tərəf getməkdə olsunlar, Vasilinin atlıları birçəklərini yola-yola Sofluya, Ağcanın yanına gedib dedilər:

– Vasilini Nəbi Çiçəklidə öldürdü.

Ağca başına döyüb ağlamağa başladı:

– Ay zalım qardaş, niyə bilə-bilə özünü ölümə verdin? Aman qardaş! Can qardaş!

O saat atını mindi, bir dəstə ilə Çiçəkliyə getdi. Atdan düşüb qardaşı Vasilinin yaralarından öpdü, üz-gözünü onun qanı ilə boyadı, ağlamağa başladı:

– Oy qardaş! Belimi sındıran qardaş! Qardaş! Qardaş!
Vasilinin meyidini götürüb Sofluya apardılar. Adamlar toplandılar. Toplaşanların hamısı Vasilinin ölməsinə vaysınırdı.

Vasilini dəfn elədilər, yeddi gün, yeddi gecə yas saxladılar. Göz yaşlarını qurutdular. Torpağın üzü soyuq olar deyərlər, soyudular, təskinlik tapdılar. Ağca atını yəhərlədi, tufəngini çiyinə saldı, tapançasını, xəngərini belinə qurşadı.

– Mən gedib o Nəbini tapacağam, ya qardaşımın qanını ondan alacağam, ya da öləcəyəm! Gərək onun ciyərini çəkib çıxardam! – deyib atını mindi. Dost-aşna nə qədər yalvardılar, onu saxlaya bilmədilər. Atına bir şallaq çəkib yola düşdü. elə hey gəldi, hara getdiyini özü də bilmirdi. Camal qalasının ətəyindən keçəndə Nəbi onu gördü:

– Uşaqlar, dağın ətrafı ilə gedən Ağcadı, – dedi. – O, bizi axtarır ki, qardaşımın qanını alsın. Siz dayanın burda, mən təkcə onun yolunu kəsib tufəngini əlindən alacağam. Mən onu öldürmək istəmirəm, heyifim gəlir.

Nəbi dağın o biri tərəfi ilə enib Ağcanın qabağını kəsdi. Ağca gəlib keçmək istəyəndə Nəbi bərkdən dedi:

– Tufəngi yerə at, əlini yuxarı qaldır.

Ağca tufəngi yerə atmaq istəmirdi. Nəbi onun ayağının altından iki güllə vurdu. Güllə, tozu Ağcanın başına sovurdu. Ağca baxdı ki, ehtiyatsızlıq eləyib, fürsəti əldən verib. Tufəngi yerə atıb dedi:

– Ey düşmən, fürsət sənindi! İgidlik təkcə sənə gəlib.

Nəbi səngərdən çıxıb onun tufəngini götürdü, özünü də qabağına qatıb yoldaşlarının yanına gətirdi. İşarə elədi, yoldaşları onun atının cilovundan yapışdılar. Ağca atdan yerə düşdü. Ancaq canavar kimi yerə baxırdı, bir kəlmə də olsun, danışmırdı. Lap yaralanmış aslana oxşayırdı.

Nəbi ona dedi:

– Mən yaxşı bilirəm ki, bizə qanlı kimi baxırsan! Haqqın da var. Əgər bacarsan, qanımızı su yerinə içərsən. Ancaq bunu da deyim ki, sən qardaşın özü-özünü ölümə verdi. Mən neçə dəfə yalvardım-yapışdım, bizdən əl çəkmədi. Yoxsa, mən onu öldürməzdim. Günah öləndə olar, deyərlər. O, igid idi. Mən onun ölümünə hələ də vaysınıram. Çox heyif!

Ağca yenə də danışmadı. O, heç Nəbinin üzünə də baxmaq istəmirdi. Nəbi baxdı ki, onun gözlərindən damla-damla yaş gəlir. Onun tütəngini özünə qaytarıb dedi:

– Al, bu da sənin tütəngin, istəyirsən atışaq, istəyirsən çıx get evinə. Yenə deyirəm, mən səninlə atışmaq istəmirəm.

Ağca tütəngini alıb çiyinə sald, başını yuxarı qaldırdı:

– Mən bundan sonra sizə güllə atmayacağam! – deyib, atını mindi, yola düşüb düz evinə getdi.

Hacı İsmayıl bəy Vasili ilə Ağcanın böyük qardaşı idi. Bu da ağızdan yava adam idi. Özü də bu adam çox zalım və rəhmsiz idi. qardaşı öldürülən zaman İrana qaçaq mal gətirməyə getmişdi. İrandan qayıdıb gəldikdən sonra Ağca, qardaşının öldürüldüyünü Hacı İsmayıla xəbər verdi. Hacı İsmayıl qardaşından ötrü çox ağladı, şivən elədi, sonra qardaşı Ağcaya dedi:

– Gedək qardaşımızın qanını alağ.

Ağca ona cavab verdi:

– Mən payımı almışam, ta gedə bilmərəm.

Hacı İsmayıl qışqırdı:

– Necə gedə bilmərəm? İstəyirsən hamı bizə əl çalıb gülsün? Mən belə işə dözə bilmərəm.

Ağca dedi:

– Mən camaatın gülməsinə razıyam, biabır olmağıma razı deyiləm. Mən Nəbi ilə bacarmaram.

Hacı İsmayıl onu biabır eləyib Qarakilsəyə – pristav İsmayıl bəyin yanına getdi. Əhvalatı ona və naçalnikə söylədi. Naçalnik Cəfərqulu bəy ona çoxlu qoşun verdi. Hacı İsmayıl qoşunla Camal qalasına hücum elədi. Nəbi bunu görüb yoldaşlarına dedi:

– Bizim üstümüzə gələn Hacı İsmayıldı. Bu, yaralanmış aslandı, bərk durun.

Söz ağzından çıxmamışdı, hər tərəfdən bunları gülləyə tutdular. Üç gün, üç gecə atışma oldu. Hər yerə hay düşdü, söz yayıldı. Naxçıvan, İrəvan tərəfdən də qoşun gəldi. Özünə ümidi gələn igidlər də əllərinə tütəng keçirib Nəbigilə köməyə gəldilər. Naxçıvandan və İrəvandan da külli qoşun gəldiyini kəndlilərdən Ağaəli Tağı oğlu Nəbiyə xəbər verdi.

Dağın sol tərəfində Hacı İsmayıl bir dəstə ilə köhnə bir barının dalına girmişdi. Onlardan az yuxarıda Telli Qara

dayaz bir xarımı özünə səngər eləmişdi. Bu, elə xarım idi ki, Telli kənardan tamam görünürdü. Düşmən olanda nə olar, gərək hər tərəfini deyəsen. Hacı İsmayıl bəy də çox igid adam idi. Onun gülləsindən toz da yayına bilməzdi. O, Telli Qaranı gördü. O saat tufəngi üzünə alıb onu nişan aldı, Telli Qaranın ortasından bir güllə keçirdi. Telli Qara yerə yıxıldı, tufəng əlindən düşdü, nə qədər çalışdı tufəngi götürə bilmədi, birçə dəfə Nəbinin adını çəkib canını yoldaşlarına tapşırırdı. O biri tərəfdən Hacı İsmayıl özünü bir divarın dalına atdı. Ora-bura göz gəzdirdi ki, Nəbini görsün, onu da vursun. Hacı İsmayıl Nəbinin yerini öyrənmişdi. Divarın üstünə dırmanırdı ki, onu güllə ilə vursun. Mehdi Hacı İsmayılı görüb aynalını üzünə aldı, onun incəsindən bir güllə keçirdi. Hacı İsmayıl mayallaq aşıb divarın başından yerə düşdü, canını qardaşına tapşırırdı.

Hacı İsmayıl öldürülən kimi düşmən qoşunu geri qayıdıb qaçmağa başladı. Nəbigil düşmənləri qovub gözdən itirdilər. Çiçəklinin ayağında Nəbi, Telli Qaranı görmədi. Yoldaşlarından soruşdu:

– Telli Qara harada qaldı?

Həcərin ürəyi döyünə-döyünə dedi:

– Telli Qara mənim səngərimin yaxınlığında idi. Ay aman, yəqin onu gorbəgər Hacı İsmayıl vurdu!..

Adamlar hərə bir tərəfə dağılıb, soraq saldılar, car çək-dilər, Telli Qaranı axtarmağa başladılar. Həcər atını düz Çətəndaşa, Telli Qaranın vurulduğu yerə sürdü. Baxıb nə gördü? Gözlər olsun görməsin, Telli öz qanına boyanıb. Atı da gəlib başının üstündə dayanıb. At Həcəri görən kimi bərkdən kiş-nədi. Həcər Telli Qaranın qanlı cəsədinin yanında diz çökdü, gözlərinin yaşını abi-leysan kimi tökməyə başladı. Ağlaya-ağ-laya Nəbini görək nə cür haraya çağırırdı:

Telli Qara Çətəndaşda vurulmuş,
Axıb qanı çalalarda qurumuş,
El-obada yas məclisi qurulmuş.
Özünü tez yetir ay Qaçaq Nəbi!
Dəstəsi yanında, ay qoçaq Nəbi!

Telli boyanıbdı qızıl qanına,
Ana-bacı yoxdu gəlsin yanına,
Düşmən qıyıb güllə vurub canına,

Özünü tez yetir ay Qaçaq Nəbi!
Dəstəsi yanında, ay qoçaq Nəbi!

Həcər deyər, zülüm-zülüm aqlaram,
Ciyərimi düyünlərəm, daqlaram,
Başıma zil qara yaylıq baqlaram,
Özünü tez yetir ay Qaçaq Nəbi!
Dəstəsi yanında, ay qoçaq Nəbi!

Nəbi Həcərin ağısını eşitdi, atını düz Çətəndaşa sürdü. Nə gördü? Telli Qaranı vurublar. Həcər özünü onun meyidinin üstünə salıb ağlayırdı. Nəbi Boz atın belindən yerə endi. Telli Qaranın başı üstündə diz çöküb onun qanlı gözlərindən öpdü, hönkürtü ilə ağlamağa başladı.

– Zalım düşmən, ürəyimi parçaladı! Can Qara! And içirəm, öluncə düşmənlə barışmayacağam! Ax zalım düşmən!

Həcər bir ağı çəkdi:

Bu daqlar ulu daqlar,
Çəsməli, sulu daqlar,
Burda bir qərib ölüb,
Göy kişnər, bulud aqlar.

Yoldaşları hamısı gəlib çıxdı. Telli Qaranın meyidi üstündə ağlamayan olmadı. Hər yerə səs düşdü. Hamı axışıb gəldi. Bir şivən var idi ki, dağ-daşa lərzə düşmüşdü. Telli Qaranın ölməsinə hamı yanırırdı. Nəbi lap qovrulurdu. Nə eləsin, nə çarə qılsın, ölənlə ölmək olmaz. Telli Qaranın meyidini Çətəndaşda dəfn elədilər. Yeddi gün, yeddi gecə yas saxladılar. Buradan atlanıb Qırxlara getdilər. Telli Qaranın ölümündən xeyli keçmişdisə də, Nəbinin nə qəlbi açılır, nə də üzü gülürdü.

Bilisdə Qalust adlı bir hampa var idi. Bu, həm də Xoca idi. Nəbinin Qırxlarda olduğunu, Telli Qaranın öldürüldüyünü eşitdi, gedib əhvalatı naçalnikə zəbər verdi. Naçalnik Cəfər-qulu bəy çox şad oldu, xeyli qoşun götürüb Qırxlara getdi. Nəbigil dağın lap başında idilər. Naçalnikin qoşunu oymaqlara gedir, tərəkəməni incidirdilər. Nəbi bunu görürdü. Dağın lap başından çıxırıb dedi:

–Ay nəçənnik, camaatla işin olmasın, gəl, biz davaya hazırıq.

Naçalnik Cəfər-qulu bəy əmr elədi, dağın başına bir neçə yaylım atdılar. Nəbigil birinci güllədə naçalnikin dəstəsindən

dörd adam vurdular. Adamlar vurulan kimi naçalnikin qoşunu meyitləri də qoyub qaçdı.

Nəbigil də ələ çoxlu patron keçirdilər. Hamısı muncuq kimi üst-başını patronla bəzədi, bəziləri də tüfənglərini təzələdi. Həmin gecə Qırxlarda qaldılar. Səhər açılan kimi atlanıb Naxçıvan, İrəvan tərəflərinə gəldilər, axırda da Ərəfsə kəndinə getdilər.

Gecə orada qalıb səhər tezdən atlanıb, Qızılboğazdan, Lül-pərdən keçdilər, Hacısamliya¹, Pəriçinqılına getdilər. Pəriçinqılı deyəndə adamlar elə bilir ki, Pəri adlı bir qız yəqin burada çinqil toplayıb. Məsələ belə deyil, Pəriçinqılı dağ adıdır. Həmin dağın hər tərəfi çinqilliq və qayalıqdı. Burada çinqillardan dağ silsilələri əmələ gəlmişdir. Daş və çinqilları içində minlərlə adam gizlənə bilər. Bu daşlar, çinqilları, qayalar həm də vəhşi heyvanların və quşların məskənidir. Babalı deyənlərin boyuna, belə deyirlər ki, çinqili buraya göydən pərilər töküblər. Pəriçinqılı çox səfəli yerdir. Sərin suları, gözəl havası vardır. Bu çinqillığın ətraflarında yay-yaz zamanı çoxlu elat yaşayırdı.

Nəbigil buraya bir oymağa gəlib, Qasım adlı bir adamın evinə düşdülər. Anasının əmcəyini kəsən çuğul Kərbəlayi Məhəmməd çuxasının ətəyini çırmaladı, yola düşdü. Nəbinin burada olmasını Paşa bəyə xəbər verdi. Çuğul Kərbəlayi Məhəmmədi balaca adam hesab eləməyin. O, Qafqaz ordusunun yaranalı Orbelianinin casusu idi. Nəbi haqqında hər xəbəri qubernatora, naçalnikə çatdırırdı. Bəli, Paşa bəy ondan bu xəbəri eşidən kimi özü güclü qoşun götürüb, Nəbi ilə vuruşmaya getdi. Nəbigil çinqillığa girdilər. Hay düşdü, pristavlar, naçalniklər də qoşunla gəldilər. Hər tərəfdən çinqillığı gülləyə tutdular. Ancaq boş iş idi, çünki çinqilları içində Nəbigilə heç nə etmək olmazdı. Bir saatdan sonra çinqillıqdan iki güllə atıldı, güllələr Paşa bəyin iki adamını yerə sərtdi. Qoşun qaçıb çinqilin yan-yörəsindən uzaqlaşdı; paşa bəy bu fikrə gəldi ki, Nəbi ilə görüşsün, ona dil töksün, bəlkə aldadıb üzə çıxara bildi. Onun üçün də Paşa bəy bir adamı yanına çağıraraq dedi:

– Nəbinin yanına gedib deyərsən ki, sənün üstünə gələn Murad bəyin oğlu Paşa bəydi. Deyərsən, Paşa bəy deyir ki,

---

¹ Laçında bir sahənin adıdır.

çox təvəqqə eləyirəm, çınqılıqdan çıxsın. Gəlin qayasında görüşək, ona bir neçə sözüm var.

Qasid tufənginin başına bir ağ dəsmal bağladı, yellədə-yellədə Pəriçinqılının ayağına gəldi. Nəbi çınqıldan çıxdı, onun yanına gəldi. Qəsid Paşa bəyin sözlərini ona söylədi. Nəbi dedi:

– Get, Paşa bəyə de ki, Nəbi deyir yaxşı, gələrəm. Vədə yerində məni gözləsin.

Nəbi yoldaşlarından beş nəfər götürdü. Pəriçinqılından çıxdı, düz Gəlin qayasına getdilər. O biri tərəfdən Paşa bəy də bir dəstə adamla Gəlin qayasına gəldi. Nəbi Paşa bəylə görüşüb dedi:

– Bəy, sözünü deyə bilərsən.

Paşa bəy dedi:

– Ay Nəbi, bil, agah ol, qaçaqlığın axırı yoxdu. Bəylər, hampalarla səni barışdırmaq mənim boynuma. Gəl sən üzə çıx, sənə bu Hacısamlıda beş-altı kənd bağışlayım, mal-mülk sahibi ol, öluncə kef çək, yaşa.

Nəbi gülümsündü:

– Bundan ötrü mənimlə görüşmək istəyirdin? – dedi.

– Bəli, mən sənin kimi igidləri çox sevirəm, istəmirəm ki, sənə qaçaq desinlər. İstəyirəm padşah səndən razı olsun. Ağaların üzünə ağ olan, elə bil allahın üzünə ağ olur.

Nəbinin qaşları çatıldı, gözləri qızarıb qan çanağına döndü:

– Mən elə bilirdim siz ağıllı adamsınız, – dedi, – amma elə deyilmiş. Mənim davam mal-mülk davası deyil, kasıb-varlı davasıdır. Mənə nə torpaq lazımdı, nə də kənd. Mən istəyirəm kəndlilərin də torpağı olsun, onlar ağaların zülmündən qurtarsınlar. Bəy, sən əslində bəy deyilsən. Böyük mülkədar olduğun üçün sənə bəy adı veriblər. Var-dövlətin həddən aşıb. Hacısamlı mahalında yaşayanların hamısı muzdsuz sənə işləyirlər. Sən izn verməsən, yazıq kəndlilər evlənə də bilməzlər. Sözünü çevirəni itlərə boğdurub öldürürsən. Bu yaxşı işdirmi? Məgər səni allah yaradıb, onları yox?! Axı onlar da insandı. Bəy, mən yazıq kəndliləri, fağırları sizin zülmünüzdən qurtarmağa çalışıram. Mənim sizlə davam buna görədir. Bəy, mən, itə boğdurub öldürtdüyünüz, zülm içində ac-yalavac yaşatdığınız yoxsulların oğluyam!

Nəbi sözünü qurtaran kimi atın belinə sıçradı: «Salamat qal!» – deyə atı dümsükləyib yolu tozladı. Paşa bəy onu ha səslədi, ancaq Nəbi qanrılıb geri baxmadı. Paşa bəy dedi:

– Balam, bu, ipə-sapa yatan adam deyilmiş, allahın bəlası imiş! Onu tezliklə öldürməmək, işimiz xarəbdı!

O da atını minib öz malikanəsinə getməyə başladı.

Nəbi dəstəsi ilə Qaraçınqılda¹ idi. Onlar Kərəmin bacısı Nazpərinin evinə düşmüşdülər. Nazpərinin əri evdə yox idi. O, tut bağına su çəkməyə getmişdi. Nazpəri onlara hörmət eləyib dedi:

– Ay Nəbi qağa, ay Həcər bacı, siz xoş gəlibsiz!

Nəbi gülə-gülə dedi:

– Çox sağ ol, Nazpəri bacı, necəsən?

– Lap yaxşıyam.

– Bəs Kərəm hara gedib?

– Bağa su çəkməyə.

Nəbi zarafatla dedi:

– Nə vaxt sizə gəlirəm, görürəm ki, Kərəm qardaş evdə yoxdur. Bilmirəm, bu qədərvaxt harada olur?!

Nazpəri güldü:

– Yox Nəbi qağa o, sən deyən kişilərdən deyil.

Nəbi güldü:

– Mən o mənada demədim, – deyib, üzünü yoldaşlarına çevirdi, – Kərəm qardaşımızın yanına gedək, həm tut yeyərik, həm də bir az istirahət elərik.

Nazpəri dedi:

– Yox canım, oturun, axşamçağı gələcək.

Nəbi dedi:

– Ora yaxşıdı, bacı, birdən it-qurd gələr, ovqatımıza soğan doğrayar.

– Yaxşı, onda gedin, kişi ilə qayıdıb gələrsiniz.

Nəbigil dağın ətəyinə, Bağat adlanan yerə getdilər. Bağat, dağdan axan çayın kənarında mənzərəli yer idi. Burada hər növ meyvədən vardı. Ancaq tutla üzümü lap çoxudu. Bəli, söhbətimizə qayıdaq: bağlara enən yoxuşun başında Nəbi yoldaşlarına dedi:

---

¹ Sisyan rayonundadır.

– Siz bu qaşda qalın, ətrafları hərlənin. Mən də Həcərlə Kərəmin yanına gedəcəyəm. Axşam hamımız Qaraçınqıla yığışarıq.

Elə də oldu. Nəbi ilə Həcər bağa, Kərəmin yanına getdilər. Onlar bağa çatanda Kərəm tut çırpırdı. Nəbi ilə Həcəri görəndə az qaldı özünü ağacdən atсын. Tez-tələsik ağacdən yerə düşdü.

– Ay Nəbi qağa, xoş gəlmisən. Ay Həcər bacı, xoş gəlmisən!.. Bu bağ-bağat sizə peşkəşdi.

– Kərəm qardaş, xoş gördük.

Kərəm atların cilovundan yapışdı. Nəbi ilə Həcər atdan sıçrayıb yerə düşdülər. Əl-təmənnadan sonra atları yançıdar eləyib otlağa buraxdılar. Kərəm karxananın böyründə palaz açdı, Nəbi ilə Həcər üstündə oturdular. Tut yeyə-yeyə Nazpərinin lə keçmişdən, gələcəkdən söhbət eləyirdilər. Stepan dərini açmışdı, zamandan, haqsızlıqdan şikayətlənirdi. Nəbi ona ürək-dirək verdi:

– Ay Kərəm qardaş, dözmək lazımdı. Yaman günün ömrü az olar! bu dünya həmişə belə qalmayacaq! Bunun bir aydınlığı da olacaq!

Kərəm dedi:

– Ay Nəbi qağa, bu yaman gün sən deyən yaman günlərdən deyil, bunun ömrü çox olur.

Nəbi dedi:

– Baxma, allah var, rəhmi də var.

Nəbigili burada söhbətdə qoyaq, görək Mehdigil necə oldular.

Mehdigil Nəbi ilə Həcəri bağa yola salandan sonra Hafizliyə tərəf getdilər. Bir sərin bulağın üstündə atlarını yançıdar eləyib, göy otlağa buraxdılar, özləri də göy otun üstündə uzandılar, təkcə Hayik ayaq üstündə tufəngə söykənib hər tərəfə baxırdı. Hamı təəccüb elədi.

Mehdi ondan soruşdu:

– Əyən nə var, niyə hər tərəfə baxırsan? Olmaya bir şey var?

Hayik dedi:

– Günbəzdə bir karvanı dayandırırıblar. Elə bir soyurlar.

Adamlar əllərini gözlərinə durbin eləyib, diqqətlə baxdılar. Karvan açıq körünürdü. Mehdi yoldaşlarına dedi:

– Ayə, bizə tərəf gəlirlər, dağılın, çala-çökəkdə, oyuqlarda gizlənin, qoyun gəlsinlər. Dost olar, yol verərik gedərlər, düşmən olar, yal-quyruqlarını yolarıq.

Hərə bir yerdə gizləndi. Çox gözlədilər, az gözlədilər, bil-mirəm, karvan gəlib çıxdı. Mehdi onlardan soruşdu:

– Sizi günbəzdə kim dayandırmışdı?

Karvanbaşı dedi:

– Qurbanın olum, qaçaqlar idi. Nəyimiz var idi, hamısını əlimizdən aldılar.

Mehdi soruşdu:

– Tanımadınız? O necə qaçaq idi?

Karvanbaşı dedi:

– Lap yaxşı tanıdım. Qara Nəbinin dəstəsi idi. Bizə yalandan dedilər ki, Qaçaq Nəbinin dəstəsindənik. Biz də qorxumuzdan bir söz demədik.

Mehdi yoldaşlarına dedi:

– Atlanın, onların dalınca gedək.

Qaçaqqlar atlarına minib, bir yüksək təpəyə çıxdılar. Durbinlə baxıb gördülər ki, quldurlar Arşaxan¹ kəndindən keçib getdilər. Çox uzaq olduğundan dallarına düşə bilməyib, geri qayıtdılar. Mehdi dedi:

– O Qara Nəbi bir dəfə girmizə düşəcək. Onun dərisini diri-diri soymaq lazımdı.

Bəs Qara Nəbi kim idi? Qara Nəbi Arazın hər iki tərəfində soyğunçuluq edən bir quldur idi. O, çox zaman özünü Qaçaq Nəbi adlandırıb hər yerə gedirdi. Qaçaq Nəbinin qorxusundan yerini tez-tez dəyişdirirdi, ağıla gəlməyən yerlərdə gəzirdi. Özünün də yaranallarla, naçalniklərlə, pristavlarla əlaqəsi var idi. Həm də onların casusu idi. Bəli, Mehdigil kor-peşman Qaraçayınqla qayıtdılar.

Axşam idi, toran düşmüşdü. Heyvanlar örüşlərdən evə gətirilirdi. Nəbi ilə Həcər də bir dəstə adamla bağdan gəldilər. Nəbi diqqətlə hər tərəfə baxırdı. Adamlar topa-topa yığılıb, xısn-xısn söhbət eləyirdilər. Nəbi bundan şübhələndi. Atını Kərəmin lap yanına sürüb dedi:

– Kərəm qardaş, biz alaçığa gedirik. Sən adamlara yanaş, gör nə xəbər var?

Kərəm adamların yanında qaldı. Nəbi ilə Həcər də Kərəmin evinə getdilər. Mehdigil də gəlib çıxdılar, quldur Qara

---

¹ Laçın rayonunun kəndlərindəndir.

Nəbinin dəstəsinin karvanı soyduğunu Nəbiyə nağıl elədilər. Nəbi Mehdigilə dedi:

– Fərsiz adamsınız. Bəs onları niyə sağ buraxmısınız?

Nəbi Mehдини danlayan vaxt Kərəm gəlib çıxdı. Nəbi ondan soruşdu:

– Nə var? Bir şey öyrəndinmi?

Kərəm dedi:

– Bir elə şey yoxdu.

Nəbi soruşdu:

– Kərəm qardaş, düzünü de...

– Nəbi qağa, ürəyinə başqa şey gəlməsin. Bizim kənddən bir dəstə adamı soyublar. Quldurlar özləri deyibmiş ki, biz Qaçaq Nəbinin yoldaşlarındanıq. Amma soyulan adamlardan onları tanıyan olub. Qara Nəbinin dəstəsi imiş. Bir fəhlənin də şeylərini alıblar. Adamlar onun haqqında danışmışdılar. Fəhlə, ayın-oyun alıb gətirmiş ki, oğluna toy eləsin.

Hisindən Nəbinin gözləri qan çanağına döndü. Mehdiyə acıqlanıb dedi:

– Boyunu yerə soxum, fərsiz oğul!

Mehdi gözlərini yerə dikdi, xəcalətindən bir kəlmə də danışmadı. Başqa yoldaşları da səssiz dayanmışdılar, heç biri danışmırdı. Onlar Nəbinin xasiyyətinə çox yaxşı bələd idilər. Bilirdilər ki, hər kim ağzını açsa, Nəbi onu biabır eləyəcək. Nəbi üzünü Kərəmə çevirib dedi:

– Kərəm kirvə, bizim uşaqlar fərsizlik eləyib, Qara Nəbini salamat buraxıblar, xahiş eləyirəm, mənle bir yerdə qarət olunan fəhlənin yanına gedək.

Kərəm onu fəhlənin evinə apardı. Fəhlə göy çəməninin üstündə oturmuşdu. Nəbi ilə Kərəmi görən kimi ayağa qalxdı. Hal-xoş, on beşdən sonra Nəbi ondan soruşdu:

– Dostum, sənin şeylərini kim aldı?

Fəhlə o saat başa düşdü ki, bu Nəbidi. Tez özünü düzəldib dedi:

– Nəbi qağa, qadan alım, məni soyan, deyəsən, Qara Nəbi idi.

Nəbi ona dedi:

– Dostum, fikir eləmə, səni soyanları cəzasına çatdıracağam. Əgər mən orada olsaydım, o quldurları salamat burax-

mazdım. Pis yoldaşların üzü qara olsun, gərək Qara Nəbini salamat buraxmayadılar.

Fəhlə dedi:

– Çox sağ ol, Nəbi qağa, allah səndən razı olsun! Ancaq bunlarda günah yoxdu. Bizi soyanlar qaçıb getmişdilər. Axtarsaydılar da, tapmazdılar.

Nəbi fəhləni də götürüb Qaraçınqıla qayıtdı. O, bərk hirslənmişdi, necə deyərlər, çırtma vursaydın, qanı çıxmazdı.

Nəbi yoldaşlarını çox danladı, çox töhmətlədi, axırda Mehdi başını yuxarı qaldırıb dedi:

– Biz nə biləydik Qara Nəbinin dəstəsi hansı tərəfə gedib, dalına düşəydik? Axı bizi niyə bu qədər danlayırsan?

Mehdinin sözü Nəbinin ortasından güllə kimi keçdi:

– Kəs səsini, axmaq! Məgər onlar quş olub göyə çəkilmişdilər?

Mehdi dedi:

– Əlindən xəta çıxanı məgər öldürərlər?

Nəbi bərk hirsləndi, aynalını hərləyib dedi:

– Rədd ol gözümün qabağından, əgər dayansan, bu saat səni vuracağam! Bəs sən bilmirsən ki, o, bizim adımıza quldurluq eləyir?

Mehdi dinməz-söyləməz yola düşüb bir dəqiqənin içində gözdən itdi.

Fəhlə Nəbinin qolundan tutub dedi:

– Ay Nəbi qağa, sən məssəb, bunları bağışla, günahlarından keç, axı bunlar neyləsinlər?

Nəbinin acığı yatdı, ancaq ora Mehdi, bura Mehdi, nə qədər axtardılar, Mehdi tapmadılar. Elə bil Mehdi quş olub göyə çıxmışdı.

Nəbi dedi:

– Eybi yoxdu, qoy bir az tək gəzsin, ağı başına gəlsin.

Nəbi toy gününü müəyyənləşdirdiyi zaman bir nəfər özünü onlara çatdırıb dedi:

– Ay Nəbi kirvə, durma, tez yayın. Nəcənnik güclü atlı qoşunu ilə budu, gəlir.

Bu xəbərdən qoç Nəbi heç halını da dəyişdirmədi:

– Qoy gəlsin, – dedi, – mən onunla görüşməyi arzu eləyirdim. Ancaq xahiş eləyirəm, bizim burada olduğumuzu ona deməyin.

Bəli, naçalnik Cəfərqulu bəy Cavanşir dəstə ilə gəlib məlik Lalazarın evinə düşdü. Strajniklər quldur kimi alaçıqlara darışdılar. Ev yiyələri onlara toğlu, heç olmasa iki xoruz kəsməli idilər. Bu da hamıda yox idi. Onun üçün də şallaqlarının şappıltısı obaya düşmüşdü. Nəbigilin oymaqda olmasından onların xəbəri yox idi. Bir əti acı strajnik də Nəbi olan evə verilmişdi. Nəbini ev yiyəsi hesab eləyib dedi:

– Niyə, cehizi bitmiş qız kimi sakit dayanmısan? Niyə durub toğludan-zaddan kəsmirsən?

Nəbi ona cavab verdi:

– Başına dönüm, strajnik ağa, axı toğlum yoxdu. Mən toğlunu haradan alım, sənə kəsim?

Strajnik pəzəvəngin biri idi, qışqırmağa başladı:

– Mən heç zad bilmirəm, bu saat toğlu kəsməlisən!

Nəbi güldü:

– Səniniki lap «erkəksənsə də doğ, dişisənsə də» məsələsinə döndü... Sərin dağ havası, soyuq su... kim toğlu ətinin kababını yeməz? O da ki, yoxdu. Gümanımız ancaq arpa çörəyinə gəlir, istəyirsən ye, istəmirsən, ac qal.

Strajnik barıt kimi partladı, şallağı Nəbinin təpəsinə vurmaq istəyəndə Nəbi onun biləyindən yapışdı, elə sıxdı ki, şallaq əlindən yerə düşdü. Onun əl-ayağını möhkəm bağlayıb, bir küncə yıxdı:

– Qudurğanlıq eləyənin cəzası, bax, budur. – dedi.

Strajniklərin şuluqluğu getdikcə artırdı. Nəbi yapıncısını çiyinə saldı. Yoldaşlarından beş nəfərini götürüb düz naçalnik Cəfərqulu bəy olan evə getdi. Əvvəl-əvvəl naçalnik onu tanımadı. Tərəkəmə adamı hesab elədi. Acıqlı dedi:

– Niyə icazəsiz içəri girdiniz?

Nəbi gülə-gülə ona cavab verdi:

– Naçalnik ağa, bağışlayın, çoban adamıq, icazə almaq yadımızdan çıxdı.

Naçalnik Cəfərqulu bəy Nəbinin üzünə baxdı. Gördü qa-bağında dayanan Nəbidi, əzrayıl kimi boğazına çöküb. Onun sifəti saraldı, dodaqları yeddi yerdən çatladı, əlini tapançaya

atmaq istəyəndə, Nəbi yapıncısının altında gizlətdiyi aynalını onun döşünə dirədi:

– Zəhmət çəkmə, nəçənnik, biz fürsəti düşməyə verməyə öyrəşməmişik. Ürəyinə başqa şey gətirmə, sənə heç bir şey eləməyəcəyəm. Deməli bir neçə sözüm var, qulaq as, deyim, sonra çıxıb gedim.

Naçalnikin boğazının yolu tamam qurumuşdu. Udquna-udquna dedi:

– Nə qulluğun olsa, yerinə yetirməyə hazırım.

Nəbi ilə Cəfərqulu bəy qabaq-qabağa oturdular. Nəbi dedi:

– Sənin obadakı strajniklərdən xəbərin var, nə eləyirlər?

Naçalnik Cəfərqulu bəy cavab verdi:

– Heç nə eləmir. Hərəsi bir evdə rahatlanır.

Nəbi başını yellədi:

– Sənin strajniklərin camaatın dərisini soyurlar.

– Niyə?

– Deyirlər ki, hərəmizə gərək bir toğlu kəsəsiniz.

– Mən bilsəydim, yol verməzdim.

Nəbi dedi:

– Bu heç, bu, balaca işdi. Sənə başqa sözüm də var.

– Buyur, buyur.

– Sisyan kəndlərinə çox qızıl pulu vergisi gəlib. Həmin pulu yoxsullardan yox, varlılardan alarsınız. Strajniklərin azgınlığına yol verməzsəniz. Onlar kəndliləri nahaqdan yıxdırıb döydürməkdən əl çəksinlər. Mülkədarları başa salarsınız ki, torpaq kəndlilərinə. Onlara da məhsul verən kövşəndən torpaq versinlər. Hələlik bu qədər. İndi əlinə qələm götür, dediklərimi yaz! Əməl eləyəcəyinə söz ver! Möhürünü də üstünə bas, mənə ver! Bir üzünü də sərdara göndər, yaz ki, bunu Nəbi tələb edir.

Naçalnikin gözləri qaraldı:

– Ay Nəbi, kağız nəyə lazımdı? Dediklərinə əməl eləyəcəyəm, lap arxayın ol.

Nəbi acıqla onun üzünə baxdı:

– Nə deyirəm, onu da elə! – dedi, – tez qələmi əlinə götür, mənim bu sözümü yaz, sərdara da bildir.

Naçalnik qələmi götürdü, əli əsə-əsə Nəbinin dediklərini yazdı, altından qol çəkdi. Möhürünü də üstünə basdı, bir surətini də Nəbiyə verdi. Nəbi kağızı alıb dedi:

– Naçalnik, indi obanı tərək eləyib gedə bilərsiniz. Ancaq, genə deyirəm, yazdıqlarına əməl eləməsən, ağa durur, ağacan durur.

Naçalnik şeypur çaldırdı. Strajniklər bir tərəfə, Nəbigil də bir tərəfə getməyin binasını qoydular. Naçalnik canının qorxusundan Nəbinin dediklərinə, az da olsa, əməl elədi, Nəbinin təkliflərini sərdara yazdı.

İndi görək Mehdi necə oldu?

Bəli, Nəbigil çox gəzdilər, az gəzdilər, soraq saldılar, car çəkdiilər, Mehdi tapmadılar ki, tapmadılar. Həcər Nəbini danlayırdı, yoldaşlarının hərəsi Nəbiyə bir söz deyirdi. Ancaq Nəbi tutduğu işdən peşman deyildi. Onlar gedib Çiçəkli dağının başına çıxmışdılar.

Çiçəklii dağını qara, kor duman elə basmışdı ki, gözə barmaq soxsaydılar, bilinməzdi. Qabaq-qabağa gələn adamlar tərək-tərəkəyə dəyərdi. Dumandan şəh damcıları yağış kimi sızırırdı. Otların başı mərca kimi düymələnmişdi. Çox sakit hava var idi. Nəbigil dumanı qova-qova Çiçəkli yaylağına tərəf çıxırdılar. Qabaqdan bir ağı səsi gəlirdi. Kim idisə, yaralı-yaralı ağı deyib ağlayırdı. Nəbi Bozatın başını yığıb diqqətlə qulaq asdı.

Bu dağlar ulu dağlar,
Çeşməli, sulu dağlar,
Burda bir qərib ölür
Göy kişnər, bulud ağlar!

– Özü də arvad səsi. Bu nə işdi?

Atları dağ düşündən gedən yoxuş yolla bərk sürdülər. Gördülər bir arvad bir yaralı oğlanın başını dizinin üstünə alıb şivən eləyə-eləyə ağlayır. Onun göz yaşları çay kimi daşlanıb axır. Ağ saçlarını qom-qom qoparıb yerə tökür, «bala vay!» deyib nalə çəkir. Nəbi atdan sıçrayıb yerə düşdü:

– A nənə, bu oğlana nə olub?

Arvad ağlaya-ağlaya dedi:

– Ürəyi yanmış Aslan bəy¹ vurub! Balamı al qana bulayıb!
Bala vay! Bala vay!

Nəbi öyrəndi ki, bir atdan ötrü Aslan bəy bu oğlanı güllə ilə vurub, atını da aparıb.

Ananın göz yaşı Nəbinin ürəyini parçaladı, dedi:

– Ay zalımlar!... Sizdən bu yazıqların qisasının alındığını görsəydim, ölməzdim. – Nəbi oğlanın biləyindən tutdu: – Aha, oğlan sağdır, onu qan aparıb. Tez bunu oymağa çatdırmaq lazımdı.

Həcər arvadı tərkinə aldı. Hayik də yaralı oğlanı qucağına götürdü, atı döndərdi. Çiçəkli oymağına gətirdilər. Oğlanın ağzına şərbət tökdülər, yaralarını bağladılar. Nəbi Aslan bəyi adamlardan soruşdu. Ona xəbər verdilər ki, Aslan bəy bu saat Təhnəli bulaqdadı. Nəbi bu sözü eşidəndə ayağa qalxdı, yoldaşlarına dedi:

– Uşaqlar, Aslan bəyi tez yaxalamaq lazımdı.

Onlar atlarının belinə sıçradılar. Dərələr keçdilər, dağlar aşdılar, iki gədik keçib, üç oymaq ötüb, Təhnəli bulağa çatdılar. Nəbi yoldaşlarını bölüklədi. Dörd tərəfdən oymağa doldular. Nəbi üç nəfərlə Aslan bəy olduğu alaçığa girdi. Girəvəni elə aldılar ki, Aslan bəy əlini tapançasına ata bilmədi. Nəbi əmr elədi, onun qollarını möhkəm bağladılar. Aslan bəy Nəbiyə yalvarıb dedi:

– Ay Nəbi, bu dəfə günahımdan keç, məni burax! Bir də heç kəslə işim olmaz!

Nəbi ona dedi:

– Sən ağ birçəkli nənənin ürəyinə çarpaz dağ çəkmişən. Nənənin göz yaşını balasının qanına qarışdırmısan! Sənin günahın keçiləsi günah deyil, bəy!

Aslan bəyin qorxudan rəngi sapsarı oldu, dodağı çatladı. Adamlar hər tərəfdən tökülüb gəldilər. Nəbi üzünü camaata tutub dedi:

– Bu bəy bir atdan ötrü cavan bir oğlanı güllə ilə vurub atdan yerə salıb. Nənəsinin ürəyini parçalayıb. İndi siz deyin, bu bəyin cəzası nədi? Buna cəza versək, razı olarsınız?

---

¹ Tərəkəmə bəylərindəndir.

Hamı bir-birinin üzünə baxdı. Üzlərindən məlum olurdu ki, güllələnmək tərəfdarı idilər.

Nəbi dedi:

– Başa düşdüm, bunun cəzası ancaq güllələnməkdir. Necə deyərlər, qozbelin donqasını ancaq qəbir düzəldə bilər.

Kim vursun, kim vurmasın... Həcər tufəngi üzünə alıb onun ortasından dalbadal üç güllə keçirdi. Aslan bəy yerə yığılıb murdar oldu.

Aslan bəyi öldürəndən sonra Nəbigil kəndlilərlə əltəmənlərlə yola düşüb düz Çiçəkliyə gəldilər. Aslan bəyə cəza verdiklərini yaralı oğlanın anasına nağıl elədilər. Arvad çox şad olub, Nəbigilə dua elədi:

– Dünya durduqca yaşayasan, ay Nəbi. Əli kəmərinə qurşasın.

Yaralı oğlan bu sözü eşidən kimi gözlərini çevirib Nəbiyə baxdı. Oğlan yavaş-yavaş qalxıb yerin içində oturdu və yemək istədi. Həcər tez xurcunu açdı, onun qabağına yuxa çörək və qovurma ət qoydu. Oğlan vurulandan sonra ilk dəfə idi ki, çörək yeyirdi. Dedi:

– Ölsəm də, of demərəm!

Oğlan yaralanmamış adam kimi ayağa qalxdı. Nəbidən razılıq elədi. Elə bil oğlanın yaraları yox imiş. Nəbi ona dedi:

– Dostum, biz gedəsiyik. Hara lazımsa, səni aparıb orada qoyaq.

Oğlan dedi:

– Çox sağ olun, ay Nəbi qağa, siz gedin, biz hələ burada qalacağıq. Tamam sağalanda özüm gəlib sizi tapacağam.

Nəbi ondan soruşdu:

– Adın nədi?

– Adım Musadı, atamın adı Məşədi Həsəndi. Ay Nəbi qağa, məni də öz dəstərə qəbul elə.

Nəbi onu öz dəstəsinə qəbul elədi.

Nəbigil, toplaşan camaatla xudahafizləşib yola düşdülər. Gecəni-gündüzə qatdılar, gündüzü gecəyə, bir qırpım yuxu yatmadılar, bir dəqiqə dincəlmədilər, dağlar aşdılar, təpələr keçdilər, gedib Əyin kəndinə çıxdılar. Nəbi, dostu Allahverdi Qəhrəman oğlunun evinə düşdü. Nəbi çox kefsiz idi. Allahverdi

çox təəcüb elədi. Təəcüb eləməyə də haqlı idi, çünki Nəbi hər şeydən ötrü kefini pozmazdı. Allahverdi Nəbidən soruşdu:

– Ə, Nəbi, gözümə kefsiz dəyirsən. Nə olub?

Nəbi ona cavab verdi:

– Allahverdi, səhv danışırısan, kefsiz deyiləm. Ancaq nə müddətə Mehdiyə itirmişik. Bu, bir az kefirmizi pozub.

Allahverdi gülə-gülə dedi:

– Necə yəni Mehdiyə itirmişik? Adam danadı, keçidi, nədi itsin? Zarafat eləmə, düzünü de görək niyə kefsizsən? Həcər bacı, sən de.

Həcər bütün əhvalatı ona söyləyib dedi:

– Ay Allahverdi qardaş. Nəbinin Mehdiyə acığı tutmuşdu. Ona acıqlandı, o da çıxıb getdi. Nə müddətə Mehdiyə itirmişik? Onun ölüsündən, nə də dirisindən xəbərimiz yoxdu.

Allahverdi Nəbiyə lap yaxın oturdu:

– Nə verirsən, Mehdiyə yerini deyim?!

Nəbi dedi:

– Heç nə... deyirsən de, demirsən, demə.

Həcər dedi:

– Allahverdi qardaş, hər nə istəsən, verəcəyəm.

Allahverdi:

– Bu saat, – deyib içəri evə girdi. Mehdiyə qolundan tutub, Nəbigilin yanına gətirdi. – Bu da Mehdi.

Yoldaşları bir-bir Mehdiyə üzündən öpdülər, onun salamat olmasına çox sevindilər.

Mehdi qardaşının gözəl nəsihətlərini sinədəftər elədi. Həcər Allahverdiyə bir aynalı tufəng və bir at bağışladı.

– Allahverdi qardaş, bizə çox xətir qoydun, yaxşılığından çıxmaq bizə borc olsun.

Allahverdi gülə-gülə Həcərə dedi:

– Ay Həcər bacı, atı demirəm, at ölüb gedəcək, ancaq bu aynalı ölünə yadigar aqalacaq.

Nəbi zarafatla ona dedi:

– Allahverdi, onu yadında saxla ki, aynalıdan çıxan güllə zalımlara dəyməlidir.

– Əlbəttə, elə olacaq.

Nəbinin yoldaşları Allahverdi ilə zarafat eləməyə başladılar. Ağahüseyn zarafatla dedi:

– Düşmən deyəndə, sənin kimi strajnikləri demirik, bəyləri, çinovnikləri, onlara kömək eləyənləri deyirik.

– Deyəsən, başım elə şeylərdən çıxır.

Oradan-buradan çox danışdılar. O gecə Allahverdinin evində qaldılar. Səhər tezdən atlanıb Qafana çıxdılar.

Nəbigil beş-on gün Qafan və Bərşad¹ tərəflərdə dolandılar, əllərinə xeyli pul, parça, paltar və başqa şeylər keçirdilər. Sonra Sisyanda kovxa, mülkədar Həsənخان bəyin evinə gəlib ondan beş yüz manat pul, Qarakilsə bəylərindən də on-on beş top ipək parça və on beş qoyun aldılar. Nəbigil güclü tədarüklə Qaraçinqıla gəldilər. O gecəni keçirdilər, lap tezdən fəhlənin oğluna toy eləməyə başladılar. Toyu keçirməyə bir dəstə zurna-balabançı, bir xanəndə, Aşıq Əhmədi, daşkəndli Aşıq Atanı, xinzirəkli² Aşıq Hampanı da gətirdilər. Gündüz söhbət sazandalarla xanəndənin oldu, xanəndə elə hey Nəbidən oxuyurdu. Gün dönəndə aşıqlar söz-söhbətə başladılar. Aşıqlar əvvəl-əvvəl gözəlləmə oxudular. Onların oxuduğu gözəlləmələrdən biri yadımdadı. İzin verin, deyim:

Əmim oğlu, heç məndən utanmadın?

Üç ay keçdi, bir yaylağa gəlmədin.

Yüz min cəfa ilə köç eylədim mən,

Ordan endim Ağbulağa, gəlmədin.

Demədin dağdadı bir sərvinazım,

Bir bəyaz sinəlim, bir xoş avazım.

Bir şahin-şonqarım, şahi-şahbazım,

Şikar üçün sən oylağa gəlmədin.

Mən səni istərdim hamıdan əziz,

Mən sənin yanında oldum bir kəniz.

Gözəl can bəslədim güllərdən təmiz,

Namərd oğlu, kef-damağa gəlmədin.

---

¹ Çay adıdır. Ətrafında olan kəndlərə də Bərgüşad kəndləri deyilir.

² Zəngəzurdadır.

Mən sənin dərdindən qalmışam həsrət,
Yarsız da yar məgər çəkərmə ləzzət!
Niyə belə etdin, ay gədə xilqət?
Şamama dərməyə tağa gəlmədin.

Mənim adım Hamayadı, Hamaya,
Sinəm bənzər həm ulduza, həm aya.
Verdin əməyimi axırda zaya,
Bağlandın arana, dağa gəlmədin.

Aşıq Ata «Tahir və Zöhrə» dastanını söylədi. Aşığın nağılı, mahnıları camaata ləzzət verirdi. Hamı diqqətlə qulaq asır, elə hey:

– Sağ olsun aşıq, aşıq deyən yaxşıdı, – deyirdi.

Müxtəsər, üç gün toy elədilər. Toyun axırncı günü idi. güdükçü gəlib Nəbiyə xəbər verdi:

– Bəs niyə durmusan? Pristav Əliəbə bəy sən burada olduğunu eşidib, budu, güclü qoşunla gəlir.

Nəbi gülə-gülə dedi:

– Heyif ki, pristav Əliəbə bəy toya gecikib. Aşıq, sən işində ol, təzə bəyin mübarəknaməsini oxu.

Aşıq Ata sazının simlərini bərkidib, görək mübarəknaməni necə oxudu:

Xonçaya düzdürdüm noğulu-badam,
Toyunu elədim, ürəkdən şadam,
Sağ olsun məclisə yığılan adam.
Görüm, ay bəy, toyun mübarək olsun!
Sağdışına, soldışına bərc olsun!

Qızılgül dəstəsi, nərgiz butası,
Səndən uzaq olsun düşmən xətası,
Sən olasan yeddi oğul atası,
Görüm, ay bəy, toyun mübarək olsun!
Sağdışına, soldışına bərc olsun!

Qızılgülü dəstə-dəstə dərərlər,
Dəribən də yaylıq üstə sərərlər,
Aşıqlara müjdə, xələt verərlər.
Görüm, ay bəy, toyun mübarək olsun!
Sağdışına, soldışına bərc olsun!

Nəbi yoldaşlarına əmr elədi, ətraflarda gizləndilər, bənd-bərələri kəsdilər. Nəbi özü də üç nəfərlə evdə gizləndi. Tapşırıldı: – Əliağa bəy gələndə deyərsiniz getdilər. Özünü də toy evinə dəvət edərsiniz.

Bəli, Əliağa bəy dəstə-tifaqla toy evinin qapısına gəldi. Salamsız, kalamsız adamları şallaqla döyməyə və nalayiq sözlər danışmağa başladı:

– Köpək uşağı, Nəbini harada gizlətmisiniz? Bu saat verin, yoxsa hamınızı tutub qazamata göndərəcəyəm!

Bir ağsaqqal irəli keçib dedi:

– Ay bəy, bu məxluqu niyə qırırsan, nəyin yiyəsidir? Sən obaya gələndə səni qova bilirik ki, Nəbini də qovaq? Bir atdan düş, rahat ol, sonra da Nəbini istə. Bəlkə Nəbi özü gəldi, bizi bələdan qurtardı!?

Əliağa bəy söyüş eləyə-eləyə atdan düşdü. Strajnikləri kəndə dağıtdırdı, özü də bir neçə uryadnik və starşına ilə içəri girdi. Onu yeddi qat üstündə əyləşdirdilər.

Elə təzəcə oturmuşdu ki, Nəbi gizləndən çıxıb dedi:

– Bəy, xoş gəlmisən!

Əliağa bəy gözünü çevirib Nəbini başının üstündə gördü:

– Xoş gördük, ay Nəbi bəy!

Nəbi gülə-gülə dedi:

– Sən Nəbini camaatdan istəyirdin. Mən də öz ayağımla gəlmişəm. Sözü də, görüm məni neynirsiniz?

Əliağa bəy dedi:

– Nəbi, sən öz canın, məndən əl çək. Bir söz idi deyirdim, ta demərəm. Ay Nəbi, sən allah, insafla danış, pristav olsan, elə sən də mənim kimi edərsən.

Nəbi tapşırıldı, Əliağa bəyə çox hörmət elədilər. Yenidən çalmaq, oynamaq başlandı. Yeməkdən, içməkdən sonra tapşırıldı, atları hazırladılar. Camaatla, Əliağa bəylə görüşüb atlandılar, dağlarda axşama kimi at sürdülər. Çardaxlı kəndinin yanına çatanda bir çoban tərəninin başından qışqırıb dedi:

– Ay Nəbi qağa, Çardaxlıya getməyin, pristav Şəfi bəy dəstəsiyənin Çardaxlıdadı.

Nəbi ondan soruşdu:

– Bəs bizim üç yoldaşımız Çardaxlıya gələcəkdi, onlardan xəbər yoxdu ki?

Çoban dedi:

– Nəbi qağa, Nəzərin evindədilər.

– Ə, biz qoyunu gözləyərək, sən get Əyinli Allahverdiyə de, tez buraya gəlsin.

Çoban ağacını çiyinə alıb, düz Əyin kəndinə getdi, Allahverdinə tapıb dedi:

– Nəbi səni çağırır.

Allahverdi tez Nəbinin yanına gəldi. Xoş-beş, on beşdən sonra Nəbi ona dedi:

– Nəzərin evində üç yoldaşımız var, get onları bura göndər, Şəfi bəyin toruna düşməsinlər.

Allahverdi əllərini gözünün üstə qoydu. Gedib Nəbinin yoldaşlarını xəlvət yerlərdən qaçaqların yanına göndərdi. Nəbi yoldaşları ilə görüşüb-öpüşəndən sonra, Əyin kəndinin başının üstündə olan Bilgərtəpəyə çıxdılar. Şəfi bəy bunları gördü, əmr elədi, dağı gülləyə tutdular. Nəbigil bunları heç saymır, dağın döşü ilə atları sürürdülər. Şəfi bəy atlıları ilə Əyin kəndinə gəldi. Onlar Nəbigilə güllə atır, ancaq Nəbigil onlara güllə ata bilmirdilər. Qorxurdular ki, kənd adamlarına dəyər. Onlar Şəfi bəyin atlılarını Əyində qoyub Xocamsaxlıya tərəf sallandılar. Şəfi bəy onlardan əl çəkmədi, dallarına düşdü. Xocamsaxlının yanında Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Ə, atları geri çevirin!

Atlarının başını geri çevirib, Şəfi bəyin dəstəsini gülləyə tutdular. Pristav atlıları özlərini itirib dağ aşağı qaçmağa başladılar. Nəbigil onları qovub Bərgüşad çayının kənarına tökdülər. Bu davada pristavın dəstəsindən çox adam qırıldı. Nəbinin dəstəsində olanlardan birinin də burnu qanamadı.

Aşıq Səməd pristavın tazılı-tulalı qaçdığını görüb dedi:

Tazılı, tulalı pristav ağa,
Üz tutub qaçirlar sola, həm sağa,
Nəbini görəndə olurlar çağa.
Qoy sənə desinlər, ay nadan Nəbi!
Tüfəngi havada oynadan Nəbi!

Qoburnat, naçalnik gəldi, saymadı,
Düşmənin qanından içdi, doymadı,
Zalımdan qisası aldı, qoymadı.
Qoy sənə desinlər, ay nadan Nəbi!
Tüfəngi havada oynadan Nəbi!

Qoburnat mahaldan cır-cır çığırdı,
Baş sərdar Tiflisdən bar-bar bağırdı,
Aynalıdan güllə seltək yağdı,
Qoy sənə desinlər, ay nadan Nəbi!
Tüfəngi havada oynadan Nəbi!

Şəfi bəy çayda da davam gətirməyib, düz Gorusa getdi,
əhvalatı naçalnikə xəbər verdi.

Nəbigil də Bərgüşad çayından adladılar, dağlar keçdilər,
dərələr aşdılar, gecəni gündüzə qatdılar, ərənlər məskəni Kirsə
gəldilər.

Salvartıda pirin yanında mərəkə var idi. Nəbigil burada
muxurları, alaçıqları qurub içində yaşayırdılar. Nəbinin adamları
oynayı, bir-biri ilə zarafatlaşırdılar. Nəbi, Həcər və İsmayıl da
muxurun qabağında göy ot üstə uzanıb söhbət eləyirdilər. Nəbi
diqqətlə İsmayılın üzünə baxdı. Onu çox kefsiz görüb dedi:

– İsmayıl qağa, niyə kefsizsən? Nə olub? Bəlkə yadına
qohum-qardaşın düşüb?

İsmayıl dedi:

– Ay Nəbi, allahdan gizlin deyil, səndən nə gizlin. Mənim
Ceyranxanım adlı bir nişanım var. Çoxdan nişanlanmışıq.
Allah kasıblığı kəssin, toyunu eləyə bilmədim. Yadıma düş-
müşdü, ona görə fikir eləyirdim. Yazıq qız görəsən necə oldu?
O yazığın da baxtı olsaydı, atası varlı olardı, özü də bir varlı
oğlana nişanlanardı.

Nəbi bir az fikrə getdi, sonra fit verib yoldaşlarını yanına
topladı:

– Gəlin Gəncəyə, İsmayılın nişanlısı Ceyranxanımı
gətirməyə gedək. Kim gedir?

O dedi mən, bu dedi mən. Nəbi özü Hayiki, Həcəri, Tunc
Vəlini götürdü, qalan yoldaşlarına dedi:

– Düşmənlər burada sizi rahat qoymazlar. Düz Kirsə gedərsiniz, biz də oraya gələcəyik.

Nəbi, Həcər, Vəli, İsmayıl və Hayik Gəncəyə, yerdə qalanlar isə çadırları, muxurları söküb Kirsə tərəf getməyin binasını qoydular. Nəbigil dağlar aşdılar, dərələr keçdilər, ta ki gedib Gəncəyə çatdılar. Nəbi gecəni saldı, dostu Hətəmin evinə getdi. Hətəmlə arvadı əldən-ayaqdan getdilər.

– Ay Nəbi qağa, xoş gəlmisən! Ay Həcər bacı, xoş gəlmisən!

– Xoş gününüz olsun.

Oturdular, rahatlandılar, çaydan-zaddan içəndən sonra Nəbi Hətəmə dedi:

– Hətəm, səndən İsmayılın Nişanlısı Ceyranxanımı istəyirəm.

Hətəm dedi:

– Nəbi qağa, Ceyranxanımı neyləyirsən?

Nəbi dedi:

– Aparıb toyunu eləyəcəyəm.

Hətəm dedi:

– Allah sənin ömrünü uzun eləsin! Nə yaxşı iş görürsən! Hacı Qəmbər onu zorla başqasına ərə vermək istəyirdi. Siz çörək yeyin, mən gedim gətirim.

Hətəm qapıdan çıxdı, yarım saat keçməmişdi ki, Ceyranxanımı gətirdi. Hətəmin arvadı Ceyranxanımı qıs-qıvraq ge-yindirdi. Nəbigil çörək yedilər, çay içdilər, səhərə yaxın Hətəmgillə görüşüb bayıra çıxdılar. Atlara mindilər. Ceyranxanımı Həcər tərkinə aldı. Atları sürdülər. Yel kimi getməkdə olsunlar, sizə xəbəri naçalnik Cəfərqulu bəydən verim.

Naçalnik Cəfərqulu bəy Cavanşir qəm dəryasına qərq olmuşdu. Yaranalın, sərdarın töhməti altında qalmışdı. Nə tədbir töküdü, nə hiylə işlədirdi, yenə də Nəbini öldürə bilmirdi. Bir gün kefinin qarışıq vaxtı pristav Şəfi bəy Fətəlibəyov onun yanına gəlib dedi:

– Bəs, Diləli Müskanlı Həsənəli yüzbaşı Muradxan oğlu ki, pəncərədən Saraylı Məmməd bəyi vurmuşdu, o, Şuşada ölübdü.

Nəcəfqulu bəy dedi:

– Balam, güllə ki onun barmağından dəymişdi, məgər barmaq yaralanmaqla adam ölür? Heyif Məmməd bəyə, çox mötəbər ağa idi, heyif, heyif!

Şəfi bəy dedi:

– Naçalnik, o barədə iki məlumat var. Bir deyirlər Məmməd bəy birk qorxub, onun üçün ölüb. Bir də deyirlər, Həsənəli, həkim Qalusa pul verib. O da yaranı müalicə eləyəndə zəhər vurub, kişini öldürüb. Amma heç biri haqqında səhih məlumat yoxdu.

Naçalnik çox vaysındı:

– Şəfi bəy, elə bil, əziz qardaşımın ölüm xəbərini gətirmismən. Heyif Məmməd bəyə!.. Ağır itkidi.

Şəfi bəy dedi:

– Naçalnik, gəlsənə Məmməd bəyin öldürülməsini Nəbinin üstünə ataq. Qoy qardaşı Məmmədəli bəy Nəbini öldürsün.

Nəcəfqulu bəy dedi:

– Elə də ağ iş olar? Vuran adam məlumdu. Özü də yanılıbdı. Məmmədəli bəy özü qardaşını vuranı bilir, bəzə də yazıb. Belə sözü danışma, biyabır olarıq.

Bəylər, naçalniklər Nəbinin Kirs vuruşmasından sonra bərk qorxuya düşmüşdülər. Nəbini öldürmək üçün hər vasitədən və hiylədən istifadə edirdilər. Qəhrəman bəy casus hazırlamaq üçün Tatifə¹ göndərilməmişdi.

Cəfərqulu bəy Tətifdən Qəhrəman bəyi geri çağırıb ona məsləhət elədi:

– Qəhrəman bəy, deyəsən biz Nəbi ilə bacara bilməyəcəyik. Mən yaranalın yanında üzükara olacağam. Sənin tədbirin nədi, neyləyək? Qubernat abrimızı tökür.

Qəhrəman bəy dedi:

– Naçalnik, Nəbini qaçaqların əli ilə öldürməliyik.

Cəfərqulu bəy dedi:

– Hansı qaçaqların? Öz yoldaşlarınınımı?

– Yox, canım, quldur qaçaqların.

– Ay sağ ol, bu heç mənim yadıma düşmürdü. Belə qaçaq tanıyırsan?

Qəhrəman bəy hiyləgər dilini işə saldı:

– Nəcəfqulu ilə Qara Nəbi onu öldürə bilərlər. Onlar çox igid adamlardır, özün ki, yaxşı bilirsən, peşələri quldurluq eləmək, adam öldürməkdir. Bəylərlə, hökumət adamları ilə, ham-

---

¹ Zəngəzur kəndlərindəndir.

palarla işləri yoxdur. Onlarınkı kəndli-kütlüdü. Mən onları sənin yanına gətirərəm.

Naçalnik bu sözü bəyənib dedi:

– Bu çox ağıllı təbiri. Min adam öldürmüş olsalar da, mən onların günahlarından keçərəm. Nəbini öldürəndən sonra da onları kovxa qoyaram. Sən onları günü sabah götür, gəl yanıma.

Bəli, Qəhrəman bəy Sisyanaya getdi. Onsuz da quldurlarla dost idi. Nökər-naibdən birini göndərərək quldur Nəcəfqulu ilə Qara Nəbini yanına çağırırdı. Hal-xoş, on beşdən sonra, Qəhrəman bəy onlara dedi:

– Biz qardaş, gərək ayrı sirrimiz olmasın. Bu Qaçaq Nəbi bizi lap cana gətirib. O, hər yerdə adlı-sanlı, varlı adamlara sataşır, onların evini dağıdır, əlinə düşəndən adlamır. Dünən mən naçalnikin yanına getmişdim. O, sizə salam göndərərək dedi ki, Nəcəfqulu ilə Qara Nəbi birtəhər eləsin, Nəbini öldürsün. Özü də söz verib ki, sizi pristav qoysun. Bax, sizə deyirəm, əgər Nəbini öldürsəz, hökumətdə sizdən adlı adam olmayacaq, hamı başınıza and içəcək. Amma bu sözü heç kəs bilməməli ha! Nəbinin qulağına çatar, işimiz korlanar.

Nəcəfqulu bığlarını bərk-bərk eşdi, xoruz kimi özünü çəkib dedi:

– Qəhrəman bəy, özün yaxşı bilirsən ki, bizim əlimizdən heç kəs can qurtara bilməz. Bizdən naçalnikə ərz-salam yetirib deyərsən ki, bir həftəyə kimi Nəbinin başını onun qabağına atacağıq. Qaldı gerisi, pristav qoysa da sağ olsun, qoymasa da. Onsuz da, sizin mərhəmətinizdən pristav kimi dolanırıq.

Qara Nəbi dedi:

– Bəy, o Nəbi yaman adamdı. Qorxuram, bacara bilməyək.

Qəhrəman bəy onların qoltuğuna qarpız verib dedi:

– Mən sizin hünərinizə təzə ki bələd deyiləm!? Nəbini öldürmək sizin əlinizdə su içmək kimi asandı. Amma, Nəcəfqulu, ad alacaqsınız ha... Padşahın özü sizin görüşünüzlə gələcək.

Qəhrəman bəy onlara bir xeyli də pul verib, Qara Nəbini də razı saldı. Nəcəfqulu ilə Qara Nəbi Sisyanaya getdi. Eşitdilər ki, Nəbinin dəstəsi bu saat Murğuz dağındadı, bu günlərdə Kirsə adlayacaq. Atlarını qamçılıyıb, bir dəstə ilə Murğuz dağına gətirdilər.

Nəcəfqulu Qara Nəbiyə dedi:
– Gəl Nəbinin yanına gedək. Onun dəstəsinə qoşulaq, girəvə tapıb onu öldürərik.
Qara Nəbi başını əsdirdi:
– Mən onu eləyə bilmərəm. Nəbi məni görəndə kimi öldürəcək. Özün get.
Nəcəfqulu razı olub, Nəbinin yanına bir qasid göndərdi.
Qasid gedib Nəbiyə dedi:
– Nəcəfqulu sənənin yanına gəlmək istəyir.
Nəbi dedi:
– Gəlsin.
Nəcəfqulu Nəbinin yanına gəlib salam verdi:
– Ay Nəbi, – dedi, – quldurluqdan əl çəkib gəlmişəm məni dəstəyə qəbul eləyəsən.
Nəbi onun gözlərinin içinə dik baxdı:
– Mənlə səninki tutmaz. Sən quldur, bəylər quldur, get onlara qoşul.
Nəcəfqulu dedi:
– Doğru deyirsən, mən quldur olmuşam, ancaq indi o işi yerə qoymuşam, sənənin dəstəndə olmaq istəyirəm.
Nəbi acıqla onun üzünə baxdı:
– Tülkü tövbə eləyib Həccə gedən kimi eləyirsən? Yəqin sənəni öyrədiblər, hə?
Nəcəfqulu dedi:
– Xeyr, mən qurumsaqlardan deyiləm. Yəqin məni yaxşı tanımırısan!
Nəbi acıqlandı:
– Çox yaxşı tanıyıram, qurumsağın lap böyüyəsən. Salamtca gəldiyin yolla geri qayıt! Rədd ol gözümün qabağından!
Nəcəfqulu atın boynuna vurub, kor-peşman geri qayıtdı, düz Qəhrəman bəyin yanına gedib, hiyləsinin baş tutmamasını ona xəbər verdi:
– Bəy, bu kələk baş tutmadı. İndi biz başqa cür başlarıq. Ağaya deyərsən kefini pozmasın. Verdiyimiz sözün üstündə durmuşuq. Bir həftəyə bizdən Nəbinin başını istəsin.
Qəhrəman bəy onun çiyindənən yapışdı:

– Malım sizə qurban, ay Nəcəfqulu, igidsiniz ki, igidsiniz. Sizi naçalnikin yanına aparacağam.

Qəhrəman bəy Nəcəfqulu ilə Qara Nəbini Cəfərqulu bəyin yanına aparmaqda olsun, görək Nəbigil necə oldu?

Nəcəfqulugil gedəndən sonra Nəbi, Həcər, Musa, Vəli, İsmayıl, Səfərəli və Ceyranxanım atlara minib ayaq üzəngidə, diz qabırğada, düz Kirsə getdilər. Yoldaşları onların pişvazına çıxıb şənliklə Kirsə, oymağa apardılar. Kirsin lələzar çəmənliyində böyük qonaqlıq düzəldilər, sazanda və aşiq gətirdilər, yeddi gün, yeddi gecə İsmayilla Ceyranxanıma toy elədilər. İsmayilla Ceyranxanım murada yetib, Nəbiyə və Həcərə alqış elədilər.

Bir həftə Kirsədə qalandan sonra Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Uşaqlar, deyirəm səfərə çıxmaq, elat əhalisinə baş çəkək. Nə deyirsiniz?

Hamı razı oldu. Atları haylayıb bir yerə topladılar, hər kəs öz atını tutdu. Həcər öz atından başqa bir at da tutub yəhərlədi, bir tufəng, üç patrondaş götürdü, Ceyranxanımın yanına gəlib dedi:

– Bizim qaydamız belədi: arvad, kişi bizim içərimizə gəldi, görək tufəng götürsün, patrondaşa qurşansın, at minsin.

Patrondaşı onun çiyinə saldı, belinə qurşadı, tufəngi çiyinə aşırıdı, atın cilovunu əlinə verib dedi:

– Al, bu da sənin atın. Ceyranxanım, atalar demişkən «çünki oldun dəyirmançı, çağır gəlsin dən, Koroğlu».

Ceyranxanım dedi:

– Həcər bacı, siz nə təhərsiniz, mən də elə olaram.

Hamısı ata minib yola düşdülər. Kirsə, Dəvəboynunu, İrçanı, Alyannını, Həkəri, Bərgüşad çayını geridə qoyub, Sisyan dağlarına çıxmaqda olsunlar, görək Nəcəfqulu ilə Qara Nəbi necə oldu?

Axşam idi. Gorusa qaranlıq çökmüşdü. Qəhrəman bəy Nəcəfqulu ilə Qara Nəbini naçalnikin yanına apardı. Cəfərqulu bəy qarının ağzına qədər onların qabağına gəldi. Onların əlindən tutub yuxarı başa apardı, öz yanında əyləşdirdi:

– Nəcəfqulu bəy, Qara Nəbi, sizin xatirinizi dünyalar qədər istəyirəm. Sizi qardaşlarımdan ayırsam, kişi deyiləm.

– Bəy, allah kərəmətinə artıq eləsin! Biz sizin sayənizdə yaşayırıq.

Naçalnik dedi:

– Gör iş nə yerə çatıb ki, öz qardaşlarımı düşmənin davasına göndərirəm. Nəbini öldürüb qayıdandan sonra, sizi aparacağam yaranalın yanına, öz əlimlə sizi Zəngəzur nahiyələrinə pristav təyin elətdirəcəyəm. Siz mənim qol-qanadımsınız. Ağac qol-qanadına güvənər.

Nəcəfqulu dedi:

– Bəy, sözüm sözdü. Əziz başın üçün. Nəbi dəryanın dibinə getsə də, onu tapıb öldürəcəyik, bir həftəyə başını bu otaqda, sənin qabağında yerə qoyacağıq.

Bu danışıqda Qara Nəbi heç dinmirdi. O, Qaçaq Nəbidən qorxurdu, naçalnikin də sözünü döndərə bilmirdi. O, çuğulluğu çox yaxşı bilirdi.

Naçalnik onların şəninə bir qonaqlıq düzəltdi. Bütün əyanları topladı. Əyanların hamısı Nəcəfqulu ilə Nəbini təriflədi, qoltuğuna qarpız verdi. Şadlıqla onları yola saldılar.

– İgid deyil ha, pəhlivandılar, pəhlivan...

Nəcəfqulugil böyük bir dəstə ilə Sisyana gəldilər. Nəbigilin sorasını Dərələyizdə aldılar. Atları düz Dərələyizə sürdülər. O zaman yetirdilər ki, Nəbigil Dərələyizdən təzəcə çıxmışdılar. Nəcəfqulugil onları görəndə kimi üstlərinə güllə yağdırdılar. Nəbi və yoldaşları atlardan tökülüb səngərlərə doldular. Nəbi diqqətlə baxıb gördü ki Nəcəfqulu ilə Qara Nəbidi. Üzünü yoldaşlarına çevirib dedi:

Döyüş balabanı çalın qavalı,
Qoymayın düşmən qaça ağzı havalı.
Tutun dərələri, təpəni, yalı,
Öyrənin onların bir-bir yerini,
Salamat qoymayın siz, heç birini!

Kəsə yolla gedin, kəsin qabağın,
Dərələrə tökün təhnə, tabağın,
Virana döndərin çəmənli bağın.
Öyrənin onların bir-bir yerini,
Salamat buraxmayın siz, heç birini!

Bəylərlə yoldaşdı quldur oğrular,
Düşməndi onlara bütün doğrular,
Gərək dağıdılısın tamam qurğular.
Öyrənin onların bir-bir yerini,
Salamat buraxmayın siz, heç birini!

Üstəlik bərkdən güldü. Nəcəfqulu ilə Qara Nəbiyə dedi:

– Nəcəfqulu, Qara Nəbi, xoş gördük. Sizi salamat buraxmağımıza peşman idim. Həcər məni danlayırdı, çox yaxşı olub gəlmisiniz. Ə, Qara Nəbi, mən sizi göydə axtarırdım, yerdə əlimə düşmüşünüz!

Qara Nəbi Qaçaq Nəbinin sözlərini eşidən kimi atın boyunu geri çevirdi:

– Nəcəfqulu, sən atış, mən gedib qoşun gətirim, – dedi.

Asta qaçan namərddi.

– Tez qayıt!

Qum çiçəkləyəndə o, geri qayıdacaqdı.

Nəcəfqulunun sarsaq danışması Nəbini acıqlandırdı. Yoldaşlarına işarə elədi. Nəcəfqulunun dəstəsini elə gülləyə tutdular ki, onlar tufənglərini töküb qaçmağa başladılar. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Ə, kəsə yolla enib, qabaqlarını kəsin! Hamısını qırmaq, Qara Nəbi ilə Nəcəfqulunu da diri tutmaq lazımdı!

Nəbinin dəstəsi atlarını kəsə yollarla sürüb, düşmənlərin qabağını kəsdi, hamısını şil-küt eləyəndən sonra, Nəcəfqulunu sağ tutub Nəbinin yanına gətirdilər. Nəbi ona dedi:

– Səni öldürməyəcəyəm, düzünü de görüm Qara Nəbi necə oldu?

– Qoşun gətirməyə getdi.

– Ay axmaq, nə qoşun? Qaçıb. Amma heyif, o zalım yenə girəvə tapıb qaçdı.

Nəbi, Qara Nəbinin salamat aradan çıxmasına çox vaysındı. Nəcəfquludan soruşdu:

– Sizi kim öyrədir?

Nəcəfqulu dedi:

– Səni öldürməyi naçalnikə söz vermişik. O da bizi pristav qoyacaqdı. Fələk gətirib bu yerə çatdırdı! Namərd yoldaş məni qoyub qaçdı. Yalvarıram, məni öldürmə, burax, ölüncə sizə duaçı olaram! Məni aldadıblar.

Həcərin gözlərindən yaş töküldü:
– Nəbini öldürəcəkdiniz? Zalım düşmən! Al payını, – deyib, Nəcəfqulunun ortasından bir güllə keçirdi.
Nəbi naçalnikə bir kağız yazdı.
Kağızda yazılmışdı ki, Nəbini beş yoldaşı ilə birlikdə öldürdük. Meyitləri də Dərələzi dağındadı. Qalanımı da bir həftəyə kimi qırıb gələcəyik.
Sonra yoldaşlarına üz tutub dedi:
– Bir igid istəyirəm, bu kağızı aparıb naçalnik Cəfərqulu bəyə versin.
Mehdi döşünə döyüb dedi:
– Mən apararam.
Hayik dedi:
– Mən apararam.
Nəbi dedi:
– İkiniz apararsınız. Naçalnikin qapısına çatanda qarovulçuya deyərsiniz, bizi Nəcəfqulu ilə Qara Nəbi göndərib. Elə ki içəri girdiniz, kağıcı Cəfərqulu bəyə verərsiniz. Dil cavabı da deyərsiniz Nəcəfqulu ilə Qara Nəbinin dəstəsindən, kağızı Qara Nəbi ilə Nəcəfqulu göndərdi ki, arxayın olarsınız, bir həftəyə kimi özləri də gələcəklər. Amma, Hayik, sən qapıda durarsan, Mehdi içəri girər.
Mehdi kağızı cibinə qoydu, Hayik ilə ata minib, gecə yol getdilər, lap tezdən Cəfərqulu bəyin qapısında oldular. Mehdi qarovulçuya dedi:
– Bizi Qara Nəbi ilə Nəcəfqulu göndərib.
Qarovulçu icazə alıb, onları həyətə buraxdı. Mehdi gil atdan düşdülər. Hayik atın yanında qaldı. Mehdi içəri girdi. Kağızı naçalnikə verib dedi:
– Ağa, kağızı Nəcəfqulu ilə Qara Nəbi göndərib, özləri də, Nəbinin dəstəsindən beş altı nəfər adam qalıb, onları da öldürüb gələcəklər.
Naçalnik bərk şad oldu. Kağızı oxuyub dedi:
– Canım sizə qurban, ay Nəcəfqulu, ay Qara Nəbi! Mən ölüm, mənim ağımdan onların gözlərindən öpərsən. Belə də şad xəbər olar?
Uşaq kimi atılıb-düşdü, çırıq çalıb oynadı. Mehdi dedi:
– Ağa, icazə ver, biz gedək.

– Sizə malım qurban, gedə bilərsiniz! – Əlini cibinə salıb Mehdiyə xeyli pul verdi. – Al, yolda xərclə. İndən belə rahat yataram. O murdar yaxşı cəhənnəmə vasil oldu. Bu günlərdə Gorusda şadlıq keçirəcəyəm.

Mehdi qapıdan çıxdı. Hayik ilə atlara minib, göz açıb yumunca Gorusun qaşına çıxdılar, atlara bir qamçı vurub gözdən itdilər. O biri tərəfdən də Cəfərqulu bəy əvvəl-əvvəl Nəbinin öldürülməsini telinən padşaha, yaranala, sərdara xəbər verdi, sonra bütün əyanları, varlıları, tacirləri, hampaları, bəyləri topladı. Kağızı onlara da oxudu. Gorusda şəndik keçirildi. Bəylər, hampalar, tacirlər çalib-oynayır, içib kefləyirdilər. İrəvanda, Gəncədə də şadlıq keçirilirdi. Heç kəsin ağına başqa şey gəlmirdi.

Bir neçə gün belə gəlib keçdi. Onlar hər gün Nəcəfqulu ilə Qara Nəbini gözləyirdilər. Onları çox təntənə ilə qarşılamaq, atıbtutmaq istəyirdilər. Bir gün Üçtəpədən enən yolla bir atlı dəstəsinin gəldiyini gördülər. Elə bildilər Nəcəfquludu. Yaxına gələndə nə gördülər, budu, bir dəstə bəy, bəyzadə birçəyini yola-yola gəlir. Bəylər düz naçalnikin yanına gedib ağlaya-ağlaya dedilər:

– Nəbigil bizim malikanəmizi dağıtdılar, nəyimiz var idi kəndlilərə payladılar.

Cəfərqulu bəy gülə-gülə dedi:

– Biz neçə gündü şadyanalıq keçiririk, siz də deyirsiniz Nəbi malikanəmizi dağıtdı? Görəsən kim imiş!

Dedilər:

– A kişi boş sözdü. Nəbi iki saat bundan qabaq bizim var-yoxumuzu əlimizdən alıb, yola salıb.

Cəfərqulu bəy dedi:

– Nəbinin meyidi bu saat Dərələzi dağındadır.

Hampalar yaxalarını cırıb dedilər:

– Ay ağa, biz Nəbini yaxşı tanıyıyıq, o sağdı.

Naçalnik acığa düşdü, Dərələziyə bir neçə adam göndərdi. Adamlar gedib xəbər gətirdilər ki, bəs Nəcəfqulugil Nəbini yox, Nəbigil Nəcəfqulunu öldürmüşlər. Meyidi qurd-quşa qismət olmuşdur.

Cəfərqulu bəyin qıçları əsdi, başı gicəlləndi, şappıltı ilə yerə yıxılıb qəşş elədi. Şənlik məclisi yas məclisinə çevrildi. Nəbinin öldürülməsinin yalan çıxmasını təzədən padşaha, sərdara xəbər verdilər.

NƏBİ HƏKƏRİ OYMAQLARINDA

Bəzən Nəbi elə iş görürdü ki, bu iş heç kəsin ağına da gəlməzdi. Kimin ağına gələrdi ki, Nəbi Nəcəfqulu bəyi öldürəcək, onun dilindən naçalnikə kağız yazacaq ki, bəs Nəbini öldürmüşəm, meyidi də filan yerdədi, özüm də qalan qaçaqları tamam qırandan sonra gələcəyəm. Cəfərqulu bəy də nə bilsin ki, kağızı Nəcəfqulu yazmayıb, Nəbi yazıb? Kağıza inanmaqda Cəfərqulu bəyi qınamaq olmaz. O, Nəcəfqulunun öldürüldüyünü bilsəydi, heç olmasa, gedib torpağa basdırardı, qoymazdı qurd-quş yesin. Günahın hamısı Nəbidə idi.

Cəfərqulu bəy Nəbinin bu hərəkətindən çox qəzəbləndi. Böyük bir dəstə ilə Nəbigili axtarmaqda olsun, sizə haradan xəbər verim, haradan danışım – Novruzludan.

Novruzlu kəndliləri gecə-gündüz işləyir, çalışdırlarsa da, yenə də qarınları ac, əyinləri yalavac qalırdı. Qazandıqlarını bir tərəfdən bəylər, bir tərəfdən də quldurlar əllərindən alırdılar. Bəylər, hampalar onları öz torpaqlarında pulsuz işlədirdilər. Vəziyyət həmişə belə qalmadı, onların səbri tükəndi. Xırda-xırda, bəylərdən, hampalardan narazılığa başladılar. Bu narazılıq böyüdü, axırda vuruşmaya çevrildi.

Məsələ belə oldu. Yay girmişdi. Taxıl zəmiləri tamam biçilib tayalara vurulmuşdu. Kəndlilər heşan salır, dərzləri döyür, taxılı sovurub samandan çıxardan kimi, bəylərin, hampaların, xocaların arabaları xırmanın yanına gəlirdi. Yasovul haqqı, hampanın borcu, xocanın nisyəsi adına bütün taxılı bir dənəyə qədər aparırdılar. Kəndlilər də əli qoynunda kənarda qalırdılar. Onlara qalan ancaq quru zəhmətləri olurdu.

Günlərin bir günü kəndlilər xısın-xısın danışib sözü bir yerə qoydular ki, çıxan taxıldan heç kəsə bir dənə də verməsinlər, hamısını özləri götürsünlər. Ancaq bunlar dediyi kimi olmadı. Xırman döyülüb taxıl samandan çıxarılanda yenə də dağalar, hampalar, xocalar, seyidlər, dərvişlər toplandılar. Hərə bir tərəfdən çuvalının ağzını açdı. Cana doymuş kəndlilər yabanı, şananı çəkib dedilər:

– Ta bizi soyduğunuz bədi! Bir-ikicə tayamız qalıb, onun da tıxılını özümüz götürəcəyik.

Darğalar, xocalar, hampalar zorla taxılı onların əllərindən almaq istədilər, kəndliləri orada-burada şallaqla budadılar. Kəndlilər çuxalarını bəlgə elədilər, yaba ilə, şana ilə budayıb darğaları xırmandan çıxartdılar. Başı yarılmış darğalar bəyə şikayətə gedib dedilər:

– Ağa, niyə durmusan, kəndlilər vergi verməkdən boyun qaçırırlar. Bizi döyüb bu günə salıblar.

Bəylər, bəyzadələr atlandılar, böyük dəstə ilə Novruzlu kəndinə gəldilər. Kəndlilər yalvardılar, gözlərinin yaşını tökdülər, ancaq zalım bəylərin onlara yazığı gəlmədi, bütün ağsaqqalları tutub qol-qola bağladılar, onları beş-altı bəyzadəyə, yasovula verdilər ki, Gorusa aparsınlar. Demə, bir dəstə kəndli yolu kəsibmiş. Onlar hər tərəfdən töküldülər, bəyzadələri, yasovulları döyüb şil-küt elədilər, ağsaqqalların qollarını açıb buraxdılar. Bəylər kənara çəkilib kəndlilərin üstünə gülləni dolu kimi yağdırmağa başladılar.

Bu zaman Nəbi Alyanlıdan Xəndək kəndinə enmişdi. Güllə səsini eşidən kimi yoldaşlarına dedi:

– Ə, tez olun gedək, görək bu nə atışmadı?

Bunlar atları yazılara tərəf sürməyə başladılar. Yolda bir nəfər əhvalatı Nəbiyə söylədi. Nəbi düz yazılara çıxdı. Yoldaşlarının hərəsini bir tərəfə dağıtdı. Bəyləri, yasovulları, hampaları gülləyə basdılar. Bəylər atlarını minib Gorusa tərəf qaçmağa başladılar. Nəbigil onlardan beş adam öldürüb yola davam etdilər. Baxdılar ki, zalımlar kənd ağsaqqallarını döyüb tamam əldən salıblar.

Nəbi, bəyin darğalarını dirəyə sarıtdırdı. Əmr elədi, varlıların anbarlarının ağzını açdılar, içində olan taxılın hamısını kəndlilərə payladılar. Nəbigil bir saat orada qalandan sonra, atlanıb yola düşdülər. Onları yolda qoyaq, görək bəylər, hampalar və yasovullar necə oldular?

Nəbigilin gülləsindən salamat qurtaran düşmənlər birbaşa naçalnik Cəfərqulu bəyin yanına gedib, əhvalatı ona söylədilər. Cəfərqulu bəy bərk qəzəbləndi:

– İş ona qalıb ki, hamımız hökuməti Nəbiyə verək!.. Axı nə üçün onu sağ buraxırdınız?

Niftalı bəy dedi:

– İşlər çətinləşib. Nəbinin başında o qədər qoşun var ki, sayı-hesabı yoxdu. Əzi, azı üç min...

Cəfərqulu bəy əmr elədi, Mehdi bəy, Şəfi bəy, Əliağa bəy, bir də İsmayıl bəy böyük qoşunla Nəbinin axtarmağa getdilər. Ham-palar da bunlara qoşuldu. Həkəri kəndlərində bunlar adamları it kimi dalayır, onlardan Nəbini, Həcəri, Mehдини istəyirdilər. Onlar kəndliləri döyür, evlərini dağıdırdılar. Molluda Nəbinin anası Gözəl bərk hirsləndi, kəndin arasına çıxıb bərkdən qışqırdı:

– Bacarırsınız, gedin Nəbini tutun, onlara divan eləyin! Bu yazıq kəndlilər nəyin yiyəsidə ki, onları incidirsiniz?

Bu sözdən sonra pristavlar kənddən səksən adam tutdular. Onların hamısını Bərşad çayı yuxarı, düz Gorusa apardılar. Bu zaman Nəbi Qoşa günbəzdə¹ idi. Bir adam ona dedi:

– Pristavlar çoxlu qoşunla gəlib çay kəndlərini talan elədi, səksən adam tutub Gorusa apardılar.

Həcər dedi:

– Bu, hökumətlik olmadı, talançılıq oldu ki!

Nəbi dedi:

– Nə qədər ki onlar var, belə də olacaq! Gorusa!..

Atları mindilər, el yolu ilə Gorusa tərəf sürməyə başladılar. Toran çalanda Gorusun qaşına çatdılar. Nəbi atın cilovunu yığıb, yoldaşlarına dedi:

– Əl-ayaq yığışanda mən tək Cəfərqulu bəyin yanına gedib, tutulan adamları buraxdıracağam. Ayıq olun. Şər deməsən, xeyir gəlməz, bir iş olsa, güllə atacağam.

Həcər dedi:

– Deyəsən, bilə-bilə özünü ölümə vermək istəyirsən?!..

– Ölümə niyə? Qorxma, heç zad olmaz.

Atları yançidar eləyib otlamağa buraxdılar, özləri də göy otlaqda uzandılar. Bu vaxt Nəbinin başında altıca adam var idi. Bunların hərəsi bir qoşuna bərabər idi.

Nəbi yoldaşlarını Gorusun qaşınla qoydu. Özü Vəlini də götürüb kəsə yolla düz şəhərə endi. Paltarlarını dəyişmədilər, heç kəs onları tanımırda. Tüfəng, tapançaları yapınçılarının altında idi. Əvvəl dəftərxananın qabağına getdilər, Cəfərqulu

---

¹ Laçın rayonunda Cicimli kəndinin başı üstündədir. Ona həm də Malik Əjdər deyirlər.

bəyin yerini öyrəndilər. O, evinə getmişdi. Nəbigil pusqu ilə düz Cəfərqulu bəyin evinin qabağına getdilər. Qəfildən darvazanın ağzında qarovul çəkən jandarmanı xirtdəklədilər, qollarını bağlayıb zirzəmiyə saldılar. Sonra Nəbi Vəlini qapıda keşikdə qoyub, özü həyəətə girdi. Gedib Cəfərqulu bəyin qapısını döydü. Cəfərqulu bəy içəridən qışqırdı:

– Kimdi?

Nəbi yavaşca dedi:

– Mənəm, pristav İsmayıl bəyəm.

Naçalnik İsmayıl bəyin adını eşidən kimi gəlib qapını açdı. Nəbi qapının ağzında onu yaxaladı. Tapançanı döşünə dirəyib dedi:

Uzaq-uzaq yoldan gəldim yanına,
Susamışam yaği düşmən qanına,
Nə düşübsüz yazıq xalqın canına,
Bəylər üçün anam doğub qurd məni!
Bacarırsan, indi özün tut məni!

Mərd oğluyam, mərdəm, bil ki, qoçağam,
Düşmənin gözünə iti bıçağam,
Yoxsullara ipək kimi yumşağam,
Bəylər üçün anam doğub qurd məni!
Bacarırsan, indi özün tut məni!

Qoç Nəbinin yaxşı bax sən boyuna,
Anan, bacın durar matəm loyuna,
Sizin kimi sürü-sürü qoyuna,
Bəylər üçün anam doğub qurd məni!
Bacarırsan, indi özün tut məni!

Üstəlik dillə də dedi:

– Bu saat çay kəndlərindən tutub gətirdiyiniz adamları buraxdırarsan!

Cəfərqulu bəy Nəbiyə dedi:

– Sən ki igid oğlansan, bir əyləş, sonra nə sözün var, de.

Nəbi onun yaxasını buraxdı və kənarda dayanıb dedi:

– Xahiş edirəm, adamları bu saat buraxdırasan!

Cəfərqulu bəy dedi:

– Ay Nəbi, sən də naçalnik olsaydın, belə edərdin. Axı onlar bəylərin, hampaların üzünə durublar, hökumətə vergi verməkdən boyun qaçırıblar!

Nəbi dedi:

– Üzlərinə durmasınlar nə eləsinlər? Yazıqların bütün qazanclarını əllərindən alırlar. Vallah, heyvana da belə baxmaq olmaz ki, siz kəndlilərə baxırsınız. Axı onlar da sizin kimi insandı. Naçalnik çox danışmağa vaxtım yoxdu. Bu saat adamları səndən istəyirəm!

Cəfərqulu bəy dedi:

– Adamlar qazamata salınıb, sabah buraxdıraram.

Nəbi dedi:

– Elə zarafat yoxdu, bu saat bir kağız yaz, aparım qazamat naçalnikinə verim, buraxsın.

Cəfərqulu bəy götürüb bir əmr yazdı, möhürünü də üstünə basıb Nəbiyə verdi:

– Al, bu da kağız. Səndən çox razı oldum, ona görə razı oldum ki, xətasız gəlib, xətasız da gedirsən.

Nəbi dedi:

– Bəy, bu gündən sonra hampaların, bəylərin sözü ilə adam tutmazsınız. Kəndlilərə yazığınız gəlsin. İkinci dəfə buraya gələsən, xətasız qayıtmayacağam ha!

Cəfərqulu bəy dedi:

– Baş üstə. Elə iş görmərəm ki, bir də buraya gələsən.

Nəbi onunla əl tutub qapıdan çıxdı. Vəlini yenə naçalnikin qapısında qoydu, özü düz qazamata getdi, kağızı qazamat naçalniki Ter Qriqoryana verib adamları buraxdırdı. Sonra Vəlini də götürüb, yoldaşlarının yanına getdi. Onların salamat gəldiyinə yoldaşları çox şad oldular. Atlarına minib, Bərgüşad çayının ətəyi ilə gedib Arazın kənarına çatdılar, atları Araza vurub o taya keçdilər. Nəbini o tayda, İran kəndlərində qoyaq, görək naçalnik nə elədi?

Naçalnik Cəfərqulu bəy Nəbinin onun evinə gəldiyini heç kəsə bildirmədi, hər yerə söz yaydı ki, tutulan adamlar günahsız olduğu üçün dillərindən iltizam alıb buraxdım.

Elə bu günlərdə yaranal Nakaşidze Cəfərqulu bəyi Gəncəyə çağırtırdı. O, yaranala bir yalan satıb dedi:

– Yaranal, aldığım xəbərə görə Nəbi ölmüşdür!

Yaranal bu xəbərdən çox şad oldu. Bu xəbəri hər yərə yaydılar. Hampalara, bəylərə gözaydınlığı verdilər.

Bu dəfə Nəbi Arazın o tayında çox qaldı. Ona görə də Nəbinin ölməsi xəbərinə çox adam inanırdı. Kəndlilər qara geyinmişdilər, anası axşama kimi ağlayır, şivən eləyirdi.

Bir gün pristav Mehdi¹ bəy Xocahana getmişdi. Kəndliləri biyara aparırdı. Bu zaman bir hampa birçəyini yola-yola gəlib dedi:

– Nəbi anbarımın ağzını açıb, içində olan taxılı kəndlilərə payladı.

Pristav Mehdi bəy dedi:

– Nəbi çoxdan ölüb, yəqin anbarını dağıdan bir başqası imiş.

Hampa ona dedi:

– Məni hal-zad aparmayıb. Nəbini lap yaxşı tanıyıram. Bu saat Araz qırağındadı, inanmırsan, get, özün gör.

Pristav Mehdi bəy qoşunla Araz kənarına getdi, ancaq heç kəsi tapmadı. Geri qayıdanda bir yasovul ona xəbər verdi:

– Bəy, bil, agah ol. Nəbi, Məşədi Molla İbrahim bəylə bir kovxına tutub dirəyə sarıyıb, canları qaralincaya qədər döyüb, kəndlilərin qızıl vergi pullarını da onlardan alıb.

Mehdi bəy əvvəl istədi buna da inanmasın. Sonra fikirləşdi ki, heç kəs cürət eləyib, qızıl pulunu ala bilməz. Gedim, görüm nə əhvalatdır. Böyük dəstə ilə Qafana getdi. Nə qədər axtardı, aradı Nəbidən bir nişan tapmadı. Odür ki, xəbər gətirən yasovulu bərk döydürdü. Bu zaman bir strajnik özünü ona çatdırıb dedi:

– Nəbi mülkədar Həsənxan bəyi öldürüb.

Mehdi bəy elə bildi ki, onu ələ salırlar. Bərk acıqlandı, strajniki söyüb biyabır elədi. Ancaq məsələ bununla qurtarmadı. Hər addımda bir xəbər gəlirdi. Pristav Mehdi bəy Nəbini axtarmaqdan əl çəkdi. Düz Gorusa – naçalnik Cəfərqulu bəyin yanına gedib, əhvalatı ona nağıl elədi:

– Nəbinin ölüm xəbəri yalan imiş. Bu saat Nəbi Sisyan, Qafan, Cavanşir, Naxçıvan tərəflərdə tüğyan eləyir. Dünən mülkədar Həsənxan bəyi öldürüb.

---

¹ Zəngəzur qəzası IV Qatar nahiyə pristavı olmuşdur.

Naçalnik Nəbinin ölmədiyini yaxşı bilirdi. Bu yalanı özü uydurmuşdu. Özünü kefsiz tutub dedi:

– Dedik öldü, qulağımız dincəldi. Yenə aşımıza zəhər qatılacaq. Evimizdə arxayın çörək də yeyə bilməyəcəyik.

Naçalnik Cəfərqulu bəy əmr elədi, bütün pristavları topladılar, çox danışdılar, çənə yordular, götür-qoy elədilər, axırda bu qərara gəldilər ki, Nəbini kəndlilərin əli ilə ya öldürsünlər, ya da tutsunlar. Onun üçün çoxlu maya qoydular. Bu xosdəvəngdən sonra pristavlar çoxlu yasovul, strajnik götürüb Mollu kəndinə getdilər. Yetirən kimi atlarını yançıdar eləyib taxıl zəmilərinə buraxdılar. Kəndlilər nə qədər yalvardılar, yaxardılar, yasovullar atları zəmidən çıxartmadılar. Kəndlilər lap cana doydular. Əllərinə ağacdən, yarmaçadən aldılar, atları budayıb zəmidən çıxartdılar. Yasovullar, strajniklər yenə zəmiyə doldurdular, yaxın gələn kəndliləri baş demir, göz demir, elə hey şallaqla budayırdılar. Axırda kəndlilər yasovulları da atlarla birlikdə döyüb zəmidən çıxartdılar. Onlar güllə atmağa başladılar. Arvadlar çığırır, kişilər ora-bura qaçırdılar. Kəndlilər qaçıb, Həkəri çayının kənarlarına töküldülər. Pristavlar səkkiz ağsaqqalı, bir də Nəbinin qardaşı Məhərrəmi tutub Arsevanikə apardılar, çox döyəndən sonra bir xaraba pəyəyə saldılar. Bu tutulanların dalınca kəndlilərdən bir dəstə adam qarabaqara gəlib, Arsevanikin yanında gizləndi. Tutulan adamları qaçıрмаq üçün gecəni gözlədilər. Gecə yarı olan kimi adamlar salınan pəyənin yanına getdilər. Pəyənin yanında bir qarovudçu var idi. O, daşın üstündə oturub mürgüləyirdi. Pəyənin dal tərəfindən xəbəri yox idi. Kəndlilər divarı arxadan söküb içəri girdilər, tutulanları qaçırdılar. Tutulan adamlar gizli dolanmaqda olsunlar, görək Nəbigil necə oldular?

Nəbi mollululara edilən divanı, kəndlilərin tutulduğunu Kəpəzdə eşitdi. O, çox əsəbiləşib yoldaşlarına dedi:

– Uşaqlar, gedək, görək bu nə məsələdi?

Bunlar Qafan, Qubadlı kəndlərini bir-bir keçdilər, gəlib Əliqulu-uşağı, Qayalı, Mahmudlu yazılarına çıxdılar. Birdən Bozat yerində dayanıb qulaqlarını şəklədi, ayaqlarını yerə döyməyə və finxırmağa başladı. Nəbi tez atdan sıçrayıb yerə düşdü. Zəminin içərisi ilə əyilə-əyilə gedib, üst tərəfdən Günbəzin

dibinə çıxdı. Diqqətlə baxıb gördü ki, qəbir daşlarının dalları adamlarla doludur. Tüfəng əllərində amadə dayanıblar. Nəbi sürünə-sürünə gedib onların lap kürəyinin arasını kəsdi. Baxıb gördü ki, boy, ədə, öz kəndlilərindəndir. Ayağa qalxıb dedi:

– A İsmayıl əmi, kimin yolunu kəsibsiniz?

Onlar hamısı Nəbinin səsinə eşidən kimi gizləndən çıxıb onun yanına gəldilər. Görüşəndən sonra İsmayıl dedi:

– Görmürsənmi, qaçaq olmuşuq? Elə bildik, siz düşmənsiniz, onun üçün də yolu kəsdik.

Nəbi bərkədən güldü:

– Yaman da qaçaq olmusunuz? Gəlib lap kürəyinizin arxasına çıxırlar, görmürsünüz.

İsmayıl gülə-gülə dedi:

– Biz də belə qaçağıq. Hamı Nəbi olmaz ki!

Nəbi onlardan soruşdu:

– Ə, sizi niyə tutmuşdular? Niyə qaçıbsınız?

İsmayıl bütün əhvalatı mən sizə nağıl eləyən kimi nağıl eləyib dedi:

– Bizi də öz dəstəyə qəbul elə. Tay biz bəylərnən, hampalarnan bacarmadıq.

Nəbi dedi:

– Hərənizin bir çətən külfətiniz var. Qaçaqlıq sizə yaraşmaz, gedin öz kəsbkarlığınızda olun.

Məhərrəm dedi:

– Nə kəsbkarlıq? Gedən kimi bizi tutub dama basacaqlar. Allah kəsin belə kəsbkarlığı!..

Nəbi dedi:

– Qorxmayın, mən kağız verərəm, sizi tutmazlar. Tutsalar, mən gedib buraxdıraram.

Nə qədər yalvardılar, minnət elədilər, Nəbi razı olmadı. Mehdi bəyə bir kağız yazıb onlara verdi. Özü də dəstə ilə Dağ Tuması, Çullu¹ kəndinə getdi. İsmayıl da Qatara gedib, Nəbinin kağızını pristav Mehdi bəyə verdilər, Mehdi bəy açıb kağızı oxudu. Nəbi yazmışdı:

«Mehdi bəy, düşməncilik öz yerində. Bu adamları mən öz evlərinə qaytarmışam, qoyun, öz kəsbkarlıqlarında olsunlar.

---

¹ Cəbrayıl rayonu kəndlərindəndir.

Kasıb adamlardı. Heç kəsle işləri yoxdu. Əgər incidib-eləsəniz, özüm sizlə görüşəcəyəm».

Mehdi bəy bir az fikrə getdi, sonra başını qaldırıb Məhərrəmgilə dedi:

– Azadsınız, evinizə gedə bilərsiniz.

Nəbigil üç gün idi Çullu kəndində idilər. Birdən sizə qərribə gələr, məndən soruşarsınız ki, ay canım, çul uzunqulaqda olar, kənd də çullu olarmı? Qoy bu başdan sizə cavab verim. Kəndin çulu yoxdu, adı Çulludu. Soruşa bilərsiniz, o kəndin adına niyə Çullu deyirlər? Bu kənd qalın meşə, pöhrəlik içərisində və dağların ortasında. Demək, bu kənd meşə və dağla çullanmışdır. Ona görə də bu kəndə Çullu adı verilmişdir. İndi gələk əsl mətləbə. Adamlar Nəbinin başına toplanmışdılar, oradanburadan söhbət eləyirdilər. Nəbinin bir dostu ona yaxınlaşıb Dağ Tumasda biçənək və örüş üstündə kəndlilərin hampalarından narazılığından çox danışdı. Nəbi ona dedi:

– Biz elə ora gəlmək fikrində idik. Biz kəndlilərə kömək edərik.

Bir az dincələndən sonra qaçaqlar atlanıb yola düşdülər. Atların qulaqları oldu ələm, quyruqları oldu qələm. Üç saatlıq yolu bir saata qət eləyib Dağ Tuması çatdılar.

Hampalar Nəbinin dəstə ilə kəndə gəldiyini eşidib qaçdılar. Nəbigil hampaların evlərini talan elədilər. Dağ tumaslı, Allahverdi adlı bir oğlan hampanın evindən bir qızıl bilərzik və bir mirvari boyunbağı götürdü. Həcərə uzadıb dedi:

– Həcər bacı, al, boynuna salarsan, çox qiymətli boyunbağıdır.

Həcər diqqətlə baxıb dedi:

– Mən də elə bildim ki, mənə qızıl vəznəli tapança, ya da xəncəl verirsen. Mənim qızıl bilərziyim, mirvari boyunbağım tufəng, tapança və patronaşdı. Götür, öz arvadına verərsən, boynuna salar.

Allahverdi xəcalət çəkib, boyunbağını və bilərziyi yerə atdı.

Hampalar kəndlilərin biçənək və örüş yerlərini özlərinə qaytardı. Nəbigil getmək istəyəndə, Allahverdi onun atının üzəngisindən yapışdı:

– Ay Nəbi qağa, gəl məni də öz dəstənə qəbul elə. Bəylər məni burada rahat qoymazlar.

Nəbi dedi:

– Mənim dəstəmə girmək üçün çox şərt qoymuşam. Kim o şərtləri qəbul eləsə, gözüm üstə yeri var.

Allahverdi dedi:

– O nə şərti? De, bilim.

Nəbi dedi:

– Yazıq-yuzuğun yolunda candan keçmək, yoldaşa xain olmamaq, düşmənlə davada geri çəkilməmək, düşmənin hiyləsinə aldanmamaq. Belə-belə... Şərtim bunlardı, qəbul eləyirsənmi?

Allahverdi dedi:

– Nəbi qağa, şərtlərini canla-başla qəbul eləyirəm.

Həcər Allahverdidən soruşdu:

– Yaxşı güllə ata bilirsənmi?

Allahverdi cavab verdi:

– Ata bilirəm.

Həcər dedi:

– Mən göyə bir cəviz tullayacağam, əlli addımlıqda onu vura bilsən, əzizimsən, iki gözüksən.

Allahverdi əlli addımlıqda tufəng üzündə dayandı. Həcər bir cəvizi göyə tulladı. Allahverdinin güləsi cəvizi göydə parçaladı.

Həcər dedi:

– Nəbi, götürmək olar.

Nəbi dedi:

– Bir şərt də var, gərək onu da yerinə yetirəsən. Atın bərk çaparağında bir gilizi güllə ilə vursun.

Allahverdi razı olub ata mindi. Aralıqda bir giliz qoydular. Atın bərk çaparağında Allahverdi gilizin ortasından bir güllə keçirdi.

Həcər Allahverdinin qolundan tutub gülə-gülə dedi:

– Nəbinin dəstəsinə layiq oğlansan.

Nəbi Allahverdinin də öz dəstəsinə qəbul elədi. Qaçaqqlar buradan yola düşüb, Tumas dağında olan Ayna bulağına gəldilər. Ayna bulağı çox səfalı yer idi. Suyu ayna kimi par-par parıldayırdı, elə bil göz yaşı idi. Suyu o qədər soyuq idi, barmağı

on sayınca suda saxlamaq olmurdu. Ətraflarında on rəng gül var idi. Su axan yerlərin ətrafları pencərlik idi. Baxan, gözlərini çəkmək istəmirdi. Nəbi diqqətlə bulağa və ətrafına baxdı.

– Gəlin burada bir qədər dincələk, – deyə sıçrayıb atdan düşdü. Su içib əl-üzlərini yuyurdular. Bir də gördülər meşə açıqlığı ilə bir dəstə əlik qaçır. Tez tufəngləri üzlərinə aldılar, əliklərin beşini də vurdular, yüyürüb əlikləri gətirdilər. Nəbi gülə-gülə dedi: – Baxta baxırsınızmı? Bizə burada kabab lazım idi. Allah yetirdi. Bir-iki adam əlikləri soysun, qalanları meşədən odun gətirsin.

Ağahüseyn, Səfərəli, bir də Allahverdi əlikləri soyub doğramaqla məşğul oldular, qalanları da odun gətirməyə getdilər. Meşənin içi quru odunla dolu idi. Çoxlu odun çəkib bulağın yanına tökdülər. On dəqiqədə əlikləri soydular, doğradılar.

Bəli, Tunc Vəli ilə Şahhüseyn qolunu çırmadı, ağacdan çoxlu şiş hazırladılar. Əti bişirib çörəyin üstünə tökdülər. Çörəkləri də bol idi, yaxşı bir məclis düzəltdilər. Əlik ətinin kababı da ki, ələ düşməz. Sizdən naxoş, doyunca yedilər. Sonra atlarını minib, Purullu kəndinin üstündəki təpəyə çıxdılar. Kənddən bərk çığırışma səsi gəlirdi. Nəbi atının cilovunu yığdı, əlini durbin eləyib diqqətlə baxdı:

– Kənddə qulluqçu-zad da var. Deyəsən, adamları döyürlər. Kəndə enək, görək bu nə əhvalatdı?

Nəbi dəstə ilə Purullu kəndinə endi. Kəndin kənarında bir adamdan soruşdu:

– Bu nə səs-küydü?

Adam dedi:

– Qadan alım, qızıl pulu yığırlar. Bu il o qədər qızıl pulu gəlib ki, verib qurtarmaq olmur. Qızıl pulu verməyənlərin evlərini dağıdırlar, nəyi varsa, hərraca qoyurlar.

Nəbi ondan soruşdu:

– Qızıl pulu yığan kimdi?

Adam cavab verdi:

– Yığıcıdı, uryadnikdi, strajniklərdi.

Nəbigil atları düz adamlar çığırışan yerə sürdülər. Baxdılar ki, kasıb-kusubların bütün ev əşyalarını hərraca qoyublar.

Özləri də iki adamı yerə yığıb döydürürlər. Nəbi atını lap yaxına sürüb bərkdən dedi:

– Dayanın, – hamısı mat qalıb Nəbinin üzünə baxdılar. – Bu yazıqların günahı nədi ki, öldürürsünüz?

Uryadnik dedi:

– Qızıl pulunu vermirlər.

Nəbi döyülənlərə dedi:

– Niyə qızıl pulunu vermirsiniz?

Biri dedi:

– Qadan alım, qüvvəmiz çatmır! Canımızdan başqa heç bir şeyimiz yoxdur. Qoy öldürsünlər, bəlkə canımız qəbirdə dincələ!

Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Bunların tufənglərini alın.

Uryadnikin, yığıcının, strajniklərin tufənglərini, tapançalarını aldılar. Nəbi onlara dedi:

– Məgər sizin allahınız yoxdu? İnsafsızlar!

Nəbi üryadniki çox döydürəndən sonra əmr elədi, qızıl pulunu varlılardan toplayıb yığıcıya verdilər. Üstəlik Nəbi bir kağız da naçalnikə göndərdi ki, heç kəslə işin olmasın, qızıl pulunu mən vermişəm. Varlılara da qulaqburması verib dedi:

– Əgər bir kəsə güldən ağır söz desəniz, onda yenə gəlib sizinlə hesablaşacağam. Bax, deyirəm, qatırçının qatırını ürkütməyəsiz ha...

Kəndlilər Nəbiyə alqış elədilər. Qaçaqqlar kəndlilərlə əl-təmənləyib birbaşa Qatırdağa¹ getdilər.

---

¹ Laçımdadır.

PALANTÖKƏN VURUŞMASI

Nəbigil Qatırdağdan qayıdıb Dəvəboynuna gəlmişdilər. Yoldaşlarından Şahhüseyn ağır xəstələndiyindən bir yana gedə bilmirdilər. Nəbi Şahhüseyni İrcan kəndində qoymuşdu. Orada-burada hərlənir, axşam İrcana, Şahhüseynin yanına gəlirdilər. Bu münvalla on beş gün burada qaldılar. Şahhüseyn sağalan kimi Qaladərəsi kəndlərini keçib Turşsuya getdilər. Onlar özləri ilə iki qoyun cəmdəyi də gətirmişdilər. Turşsuyun üstündə atlardan düşdülər. Bu gözəl havadan, mənzərədən, turş sudan kim keçərdi? Tunc Vəlini Turşsu dağında qarovulda qoydular. Qalanları qoyunların ətini doğrayıb bir aləm kabab bişirdilər. Halqalama oturub zarafatlaşa-zarafatlaşa kabab yeyirdilər ki, Tunc Vəli fit verdi. Tikə əllərində qaldı, sıçrayıb ayağa qalxdılar, tufəngləri əllərində yola tərəf yüyürdülər. Bunlar Tunc Vəlinin səsi gələn tərəfə gedib gördülər Tunc Vəli tacir qəflə-qatırını dayandırıb. Nəbi tacirlərdən dörd-beş nəfər ayırıb dedi:

– Siz də xoca olmaq istəyirsiniz?

Dedilər:

– Yox, qadan alım, kasıbçılıq eləyirik.

Vəli Nəbidən soruşdu:

– Məgər bunlar tacir deyillər?

Nəbi dedi:

– Yox, canım, bunlar çərçidirlər. İstəyirlər mayalarını çoxaldıb xoca olsunlar, amma bacarmırlar. – Sonra çərçilərə dedi: – Siz gedə bilərsiniz.

Çərçilər şeylərini götürüb Nəbiyə dua eləyə-eləyə yola düşdülər. Nəbi xocaların üzünə bir-bir baxdı:

– Məgər siz rəiyyətdən aldığınız bəhrə ilə, soyğu ilə kifayətlənmirsiniz, həm də alverçilik eləyirsiniz?

Daşdan səs çıxdı, xocalardan səs çıxmadı. Tunc Vəli Nəbidən soruşdu:

– Bunlar kimdi?

Nəbi cavab verdi:

– Bəylər, varlılar.

Tacirbaşı yalvarıb dedi:

– Ay Nəbi bəy, heç olmasa, atlarımızı, qatırlarımızı ver, minib gedək.

Nəbinin acığı tutdu:

– Bəy babandı. Mən it olaram, bəy olmaram! Sizi ki, öldürməyib salamat buraxıram, sevinin! Tez buradan uzaqlaşın.

Onlar yola düşüb Qalaya tərəf getməyə başladılar. Nəbigil də parça yüklü atları, qatırları qabaqlarına qatıb, Kirs dağının döşünə çıxdılar. Parçanı, atı, qatırı yazıq-yuzuqlara paylaşmaqda olsunlar, al xəbəri tacirlərdən.

Tacir bəylər pay-piyada gedirdilər. Korun karvansarasının¹ qabağında pristav böyük dəstə ilə onların qabağına çıxdı. Bəylər bütün əhvalatı pristava nağil elədilər. Pristav onlardan soruşdu:

– Hansı tərəfə getdilər?

Biri dedi:

– Kirsə tərəf çıxırdılar.

Pristav Kirs dağınna tərəf durbinlə baxdı. Nəbinin dəstəsini Palantökən² yoxuşunun başında gördü. Atları dördəmləyib Palantökənin hər tərəfini kəsdilər. Bərk atışma düşdü. Pristavın dəstəsi Palantökən gavnın başını kəsdi. Nəbigil də Palantökən yanlarında pöhrəliyə doldular, əyilə-əyilə pöhrəlikdə gedib pristavın dəstəsinin arxasına keçdilər. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– İndi fürsətdi, hücum eləyib pristavın qoşununu Palantökən gavi aşağı tökməliyik. Qoy govda şalğam olub qırıl-sınlar. – Nəbi nəyə təpdi: – İgidlərim, qırın bu zalımları!

Pöhrəlikdən çıxdılar, hər tərəfdən düşmənin qoşununa təpindilər. Pristavın qoşunu davam gətirə bilmədi. Palantökənin sıldırım govu elə yol idi ki, buradan piyada getmək mümkün olmurdu. Atlı qaçmaq ağla sığmaz idi. Nəbigil Palantökənin başında dayanıb onları gülləbaran eləyirdilər. Heç güllə atmaq lazım deyildi, gülləni məzə üçün atırdılar. Onsuz da hamısı govdan uçub qırılacaqdılar. Düşmən atlıları yuvarlanıb dərənin dibinə düşür, parça-parça olurdular. Pristav qoşunu ilə birlikdə Palantökən govunda şil-küt olub, leş-leşə söykəndilər. Bir nəfər də salamat qurtarmadı. Palantökənin ətəyində qan gölü əmələ gəldi.

Nəbi bu qırğından çox şad oldu. Kefi bərk duruldu. Bir Palantökən govuna, bir qırılan düşmənlərin leşinə baxıb, görək nə dedi:

---

¹ Şuşanın yeddi kilometrliyində karvansara.

² Dəvəboynudan Həkəri çayına tərəf enən sıldırım gov.

Mən bir qoç igidəm, düşmüşəm qaçaq,
Qardaşım Mehdidi, özümdən qoçaq,
Qoburnat qorxudan olubdu naçaq.
Mahalda deyirlər, qaçaqdı Nəbi!
Arvadın özündən qoçaqdı, Nəbi!

Mehdinin əlindən dad edir fələk,
Nəçənnik dad çəksin əlimdən gərək.
Həcərə yaraşır, desinlər pələng.
Mahalda deyirlər, qaçaqdı Nəbi!
Arvadın özündən qoçaqdı, Nəbi!

Nəbiyəm, enmərəm sultana, xana,
Düşmənin tənəsi kar etməz cana.
Bozadı oynadıb girrəm meydana,
Mahalda deyirlər, qaçaqdı Nəbi!
Arvadın özündən qoçaqdı, Nəbi!

Üstəlik dillə də dedi:

– Uşaqlar burada göstərdiyiniz igidlik dastan olub həmişə dillərdə söylənəcək! Mərhəba, çox sağ olun! Düşməyə belə divan tutmaq lazımdı.

Atlarn boynuna vurub geri qayıtdılar, düz Dəvəboynu yaylağına getməkdə olsunlar, o biri tərəfdən pristavın qoşununun Palantökəndə qırıldığını Şuşa naçalniki Dubrovskiyə xəbər verdilər. Naçalnik Dubrovskinin gözləri hədəqəsindən çıxdı, ağzı köpükləndi. Əmr elədi, qoşun sel kimi Palantökənə yola düşdü. dəqiqələr keçdi, saatlar tamam oldu, naçalnik qoşunla gedib Palantökənə çıxdı. Pristavın və dəstəsinin leşləri üzərində quzğun və qaraquşdan başqa heç nə görmədi. Nəbi burada nə gəzirdi? O meyidlərə qarovul çəkəcəkdi?

Naçalnik əmr elədi, kəndlərdən səkkiz-doqquz öküz və kəl arabası gətirdilər. Meyitləri arabalara doldurub, ədəb-ərkanla Qalaya yola saldılar. Elə yoldaca Dubrovskiyə xəbər verdilər ki, bəs Nəbi dəstəsi ilə Dəvəboynundadır. Dubrovski qoşunla geri qayıdıb, Dəvəboynuna getdi, ancaq Nəbini orada tapmadı. Onun sorağını Kürdhacida alıb Qalaya qayıtdı. Palantökən vuruşmasında qaçaqların igidliyi hər yerdə deyilirdi.

Məmə yeyəndən, pəpə yeyənə, hamı Nəbinin qoçaqlığına afərin söyləyirdi. Nəbinin dəstəsinin burada göstərdiyi igidliklər dillərdə dastan olmuşdu. Bəli, bir müddət gəldi keçdi. Nəbi dəstə ilə Gürcüstanı, Ermənistanı, İrani, Turanı dolandı, çox vuruşmalar elədi, qan tökdü, axırda gəlib Kirs dağına çıxdı. Ağına nə gəldisə, yoldaşlarına dedi:

– Palantökənə gedəcəyik! Atları tez hazırlayın!

Yoldaşları atları hazırlayıb mindilər. Atları məhmizləyib birbaşa Palantökənə getdilər. Nəbi atı Palantökənin başında dayandırıb, gov aşağı diqqətlə baxdı:

– Doğrudan da çox sıldırım govdu. Pristav atlılarının başına gələn müsibət heç yadımdan çıxmır.

Həcər güldü:

– Zalımlara o da azdı.

Nəbi dedi:

– Düzdür, ancaq burası var ki, şər deməsən, xeyir gəlməz, ola bilər ki, düşmənlər bizi də belə bir uçurum govla aşağı qovsunlar. Onda biz də onlar kimi şalğam olarıq.

Mehdi dedi:

– Nə üçün kürəyimizi belə gova dirəyirik ki, bizi də pristav atlılarının gününə salsınlar?

Səfərəli dedi:

– Allah onları vurmuşdu ki, bizi belə gova salsınlar.

Mehdi dedi:

– Uşaqsan... yel olub yanımızdan da keçə bilməzlər.

Nəbi gülümsündü:

– Düşmənin milçək olsa, onu fil hesab elə, – dedi. – Bir də burası var ki, ehtiyat igidin yaraşığıdır. Mən belə məsləhət eləyirəm. Gəlin Palantökən aşağı at çapmağı öyrənək. Siz nə deyirsiniz?

İsmayıl dedi:

– Çox çətindi, hamımız qırılarıq.

Şahhüseyn dedi:

– Öz əlinlə hamımızı qırmaq istəyirsən?

Nəbi dedi:

– Öyrənəcəyik. Əvvəlcə mən Bozatu çaparam, baxarsınız.

Həcər dedi:

– Elə şey olar? Uçurumdan da at sürmək olar?

Nəbi gülümsündü:

– Həcər, qorxma, – dedi, – Bozat belə uçurum qayaları, govları çox görüb! Buradan da keçəcək.

Şahhüseyn dedi:

– Ay keçdi ha...

Nəbi Bozatın yalından tutdu, gözlərindən öpüb dedi:

– Anam sənə qurban, alagözlü Bozatım, quş kimi uç, govun ətəyinə düş.

Bozat ayaqlarını yerə döydü, finxırıb bərkdən kişnədi. Nəbi sol ayağını üzəngiyə qoyub atın belinə sıçradı. Bozat bir neçə dəfə atılıb-düşəndən sonra, özünü Palantökən govundan aşağı saldı. Dal ayaqlarını yerə yatırdı, sürüşüb düz Palantökənin ətəyinə düşdü. Nəbi sıçrayıb atdan yerə düşdü. Cibindən ipək dəsmal çıxarıb Bozatın gözlərinin tərini sildi, gözlərindən öpdü, minib gəldiyi yol ilə yoldaşlarının yanına çıxdı. Yoldaşları bir-bir onun üzündən öpdülər. İndi Bozat ustalaşmışdı. Nəbi qabaqda, yoldaşları onun dalınca, govu bir neçə dəfə endilər. Belə-belə Palantökən govundan ağzıaşağı at sürməyi öyrəndilər. Nəbi yoldaşlarına «afərin!» dedi. Burada göy ot üstündə oturub çörək yeyəndən sonra, Zəngəzurun Goru kəndinə getdilər. Nəbi burada dostu Nurunun evinə düşdü. Nuru onlara bir bəsləmə toğlu kəsdi, kabab və bozartma bişirdi.

Söhbətin şirin yerində moltanı gəldi – allah saxlasın. Bir nəfər içəri girib dedi:

– Nəbi qağa, naçalnik sənə burada olduğunu eşidib, çoxlu atlı ilə kəndə gəlir.

Nəbigil sıçrayıb yerdən qaxdılar. Onlarla görüşüb tez bayıra çıxdılar, atlarına minib kənddən uzaqlaşdılar. Yolda bir strajnikə rast gəldilər. Nəbi bir kağız yazıb, strajnikdən naçalnikə göndərdi. O yazmışdı: «Heç kəslə işin olmasın, mən Üçtəpəyəm, istəyirsən ora gəl». Strajnik aparıb kağızı naçalnikə verdi. Naçalnik Cəfərqulu bəy dedi:

– Mənim başıma at təpib, nədi, Üçtəpəyə çıxam, adamlarımı qırğına verəm! Buradanca Gorusa qayıdacağam.

Kağızı oxuyub qurtaran kimi, atın başını geri çevirib, Gorusa tərəf getməyə başladı. Demə, Nəbigil də Üçtəpəyə çıxmayıb, yolun kənarında gizlənib naçalniki gözləyirmiş. Na-

çalnik Cəfərqulu bəy dəstə ilə gəlib keçmək istəyəndə, hər tərəfdən qışqıraraq onları dayandırdılar.

Nəbi əlindəki aynalı kənara atıb dedi:

– Ay naçalnik, mən sizə min dəfə demişəm ki, mənim üstümdə bu yazıq-yuzuğu incitməyin, nə işiniz var, mənle olsun. Ancaq siz genə də öz bildiyinizi eləyirsiniz! Bu saat güllə ilə beynini sovruram.

Naçalnik dedi:

– Ay Nəbi, vallah, mən heç kəsi sənə üstündə incitməmişəm, inanmırsan, get, kəndlilərdən soruş.

Nəbi yoldaşlarına göz elədi, naçalnikin və atlılarının tüfənglərini, tapançalarını aldılar. Nəbi dedi:

– Sizi bu dəfə də salamat buraxıram. Əgər eşitsəm ki, mənim üstümdə bir adamı incitmisən, gəlib sənənlə hesablaşacağam.

Cəfərqulu bəy dedi:

– Allah səndən razı olsun!

Nəbi dəstə ilə Üçtəpəyə, naçalnik də Gorusa getdi. Naçalnik xəcalətindən bir ay evdən bayıra çıxma bilmədi. Nəbigil də Üçtəpədə üç gün qalıb, sonra Qafanın Ellicə yaylağına keçdilər. Ellicədə Həcər bərk xəstələndi. Nəbi ona dedi:

– Ay Həcər, səni aparım anamın yanında qoyum, sağalınca anam səni gizli saxlasın. Biz də Arazın o tayına keçək, genə də tez qayıdırıq.

Həcər əvvəl-əvvəl razı olmadı, yoldaşları hamısı ona minnət eləyəndən sonra, yarıkönül razı oldu. Nəbi onun anasının yanına apardı. Ana-bala görüşdülər, öpüşdülər. Nəbi anasına dedi:

– Nənə, biz burada çox qala bilmərik. Həcəri sənənlə yanında qoyub gedəcəyəm. Xəstəliyi sağalınca onu gizli saxla. Elə elərsən ki, Həcərin burada olduğunu heç kəs bilməsin. Yaxşı?

Gözəl dedi:

– Lap arxayın ol.

Bəli, Nəbigil çörəkdən-zaddan yeyəndən sonra düşdülər yolun ağına, mənzil kəsdilər, dağ aşdı, gecə-gündüz yol getdilər, gedib Araz kənarına çıxdılar. Atlarını Araza vurub, İran tərəfə keçdilər...

Nəbinin dəstəsi o taydan qayıdıb Kirsə toplanmışdı. Nişan alıb güllə atır, tüfənglərini sınaqdan keçirirdilər. Nişan atmaq

üstündə Mehdi ilə Tunc Vəlinin sözü çəp gəldi, bir-birinə tufəng çəkdilər. Həcər dartıb onların tufənglərini əllərindən aldı, hər ikisini danladı, ancaq onların dalaşmasını Nəbiyə bildirmədi, Nəbi bilsə idi, bərk acıqlanardı. Yenə də tufəng atmağa və zarafatlaşmağa başladılar. Elə bu vaxt Nəbi onların yanına gəldi. Hamı sakit dayandı. Nəbi dedi:

– Üçtəpəyə köçən camaatdan xəbərimiz yoxdu. Atları gətirin, mən bir dəstə ilə Üçtəpəyə gedəcəyəm, görüm naçalnik Avalyan¹ nə fənddədi?

Nəbi yoldaşlarından on beş nəfər götürüb Üçtəpəyə yola düşməkdə olsun, al xəbəri naçalnik Məlik Avalyandan.

Nəbigil yazılardan keçəndə bir çuğul onları gördü, o saat naçalnik Məlik Avalyana xəbər apardı. Məlik Avalyan Qala dərəsində idi, Kirsə hücum eləməyə hazırlaşdı. Bu xəbəri eşidən kimi, döşünə döyən strajnik, yasovullardan bir dəstə götürüb Nəbinin dalına düşdü. Gorus qaşına çatanda durbinlə baxıb gördü ki, Nəbigil Üçtəpədə eşşək meydanında çörək yeyirlər. Ağbulaq tərəfdən eşşək meydanına hücum elədilər. Bir çoban Gorunzu yurdunda qoyun otarırdı. Qoşunu görəndə kimi dabanına tüpürüb, özünü Nəbigilə çatdırdı:

– Nəbi qağa, tez yayın, – dedi, – Ağbulaq tərəfdən sizin üstünüzdə qoşun gəlir.

Nəbi bu sözü eşidən kimi əmr elədi, atları minib dağın təpəsinə çıxdılar. Naçalnik Məlik Avalyanın dəstəsi onları görüb, dağın döşünü gülləyə tutdular. Nəbigilin yeri açıq olduğundan at üstündə getmək çətin idi. Odur ki, atdan düşüb yerə uzandılar və naçalnik Məlik Avalyanın dəstəsi ilə atışmağa başladılar. Nəbi baxdı ki, iş şuluqdu, düşmənlər onları qıracaqlar. Fikirləşdi, götür-qoy elədi, bərkdən yoldaşlarına dedi:

– Uşaqlar, bizim yerimiz açıqlıqdı, amma düşmənin yeri bərkdə. Zalım uşağı bizi qıracaqlar. Hazırlaşın, özümüzü düşmənin qoşununa vuraq. Qorxmayın, bizə heç nə olmayacaq, düşməni qovub, dardan çıxacağıq.

Narın yağış yağır, ara vermədən göy guruldayır və hərdən bir ildırım şaqquldayırdı. Qara duman ilan kimi süzür, hər tərəfə yayılırdı. Otların başı şəhdən işıldayırdı. Duman yan tə-

---

¹ Zəngəzurda 5-6 ay rəis olmuşdur.

rəfdən düşmən qoşununu, üst tərəfdən Nəbigili bürüdü... Nəbi də elə bunu gözləyirdi.

– Qardaşlar, qorxmayın, duman gərəyimizə gəldi, – dedi, – ta bizə heç zad eləyə bilməzlər. Atları minin, duman çəkilməmiş, düşmənə divan tutaq.

Nəbigil quş kimi atların belinə sıçradılar. Nəbi bərk nərə çəkib, atını düz düşmənin içinə sürdü. Qurd qoyuna təpinən kimi, naçalnik atlılarına təpindilər. Naçalnik özünü itirdi, üzü aşağı qaçmağa başladı. Nəbigil onları qovub Gorus şəhərinə tökdülər.

Həcər Nəbinin və yoldaşlarının igidliyini görüb qanı cuşə gəldi, Gorusun qaşında atın cilovunu dartıb görək nə dedi:

Nərə təpib qırğın saldın qoşuna,
Qıra-qarı gəldin Gorus qaşına.
Gör nələr gətirdin düşmən başına,
Əcəldən amansız, ay Qaçaq Nəbi!
Düşmənin gözünə ay bıçaq Nəbi!

Mehdi ilə Vəli mənim ürəyim,
Hayik, Ağakışı möhkəm dirəyim.
Düşmənin məhvidi arzum, diləyim.
Əcəldən amansız, ay Qaçaq Nəbi!
Düşmənin gözünə ay bıçaq Nəbi!

Nəbi minibdi Bozatın üstünə,
Aynalı tufəngi alıb dəstinə,
Yağı düşmənlərin girib qəsdinə.
Əcəldən amansız, ay Qaçaq Nəbi!
Düşmənin gözünə ay bıçaq Nəbi!

Həcər sözünü tamama yetirdi, Nəbigil atların başını geri çevirib, birbaşa Kirsə tərəf getməkdə olsunlar, pristav, naçalnik, bəy, məlik və xanlar Nəbidən qubernatora şikayət eləyib, ondan dad çəkirdilər.

Yaranal Nakaşidze çox qəzəbləndi, naçalnik Məlik Avalyanı Gəncəyə çağırıb zəncir-möhürünü, tapançasını aldı, paqonunu-zadını soyub naçalniklikdən çıxartdı. Cəfərqulu bəy Cavanşiri yenə Zəngəzura öz yerinə naçalnik göndərdi.

QAFAN SƏFƏRİ

Qafan kəndlərinin hamısı dağ ətəklərində, səfali yerlərdə yerləşmişdir. Qafan – göz işlədikcə, dağlıq və meşəlikdir. Özü də çox yaxşı havası, dağları, çəmənlikləri, çoxlu mədənləri vardı.

Qafanda Zeyvə adla bir kənd vardı. Bu kəndin əkin yerlərinin lap çoxu hampaların əlində idi. Kəndlilərin əlində olan torpağın hamısı şorakət idi, məhsul vermirdi. Yaxşı torpaqdan ötrü kəndlilərin burunlarının ucu göynəyirdi. İlin çox vaxtı torpaq üstündə kəndlilərlə ağaların arasında didişmə düşərdi. Ağaların onlara əsla yazığı gəlmirdi. Ağalar baş qaldıran kəndliləri tutdurub dama basdırırdılar. Kəndlilərin şikayəti, ah-naləsi, yalan olmasın, padşaha da gedib çatmışdı. Ay dolandı, il keçdi, günlərin bir günü padşah Zeyvə kəndinə bir komissiya göndərdi ki, hampalarla kəndlilərin davasını kəssin, kəndlilərə öz yerini, hampalara da öz yerini tanıtsın; həm də kəndliləri başa salsın ki, onlar mülkədarlara, hampalara tabedirlər, mülkədarların, hampaların üzünə ağ ola bilməzlər.

Burasını deyim ki, komissiya Zeyvəyə yola düşən zaman Nəbi Sarımsaqlıdan adlayıb Qafana gəlmişdi. O, Zeyvəyə komissiya gələcəyini eşitmişdi. Komissiya Tiflisdən Zeyvəyə yola düşəndə, Nəbi dəstəsi ilə gəlib Zeyvənin altında gizləndi. O qədər gözlədilər, komissiya böyük dəstə ilə gəlib çıxdı. Pristav da komissiyanın yanında idi. Komissiyada olanlar Nəbigilin yanından keçmək istəyəndə Nəbigil onları qəflətən dayandırdılar. Elə oldu ki, onlar heç əllərini də tərpedə bilmədilər. Qaçaq-lar komissiyada olanları dəstə ilə meşənin qalın yerinə apardı-lar. Nəbi onların yanına gəlib bir-bir hamısı ilə əl tutdu və dedi:

– Xoş gəlmisiniz, ağalar. Mən Nəbiyəm. Qorxmayın, sizinlə işim yoxdu, ancaq bircə xahişim var. Siz kəndlilərlə ağaların şərini kəsməyə gedirsiniz. Torpağı mülkədarlar, hampalar tamam özlərinə çıxıblar, yazıq kəndliləri ac-yalavac qoyublar. Mən xahiş eləyirəm, bu məsələni ədalətlə həll eləyəsınız, məhsul verən torpaqdan kəndlilərə də verəsiniz. Mən istəyirəm bu iş sizin əlinizlə görülsün. Elə eləməyin ki, mən mülkədarları, hampaları tamam qırım, torpaq kəndlilərə qalsın. Mən

istəyirəm, siz bu məsələyə ədalətlə baxasınız. Mən sizi qayıdan baş yenə də burada görəcəyəm, işin nəticəsini öyrənəcəyəm.

Komissiyanın böyüyü dedi:

– Biz o məqsədlə getmirdik. İndi ki sən deyirsən, baş üstə, Nəbi. Biz kəndlilərə də torpaq verərik.

Nəbi təzədən onlarla əl tutub dedi:

– Buyurub gedə bilərsiniz.

Komissiya dəstə ilə Nəbigildən ayrılıb Zeyvə kəndinə getdi. İki-üç gün işlədilər, şikayətə baxdılar, torpaqları yoxladılar. Nəbinin tapşırığı komissiyada olanların heç yadlarından çıxmırdı. Onun üçün də qaratorpaq əkin yerlərindən hər evə yarım, ya bir desyatin verməyi qərara alırdı. Bəylər, hampalar çox dara-bara elədilər, səs-küy qopartdılar, komissiya onların sözünə fikir vermədi. Kəndlilərə öz yerini, bəylərə, hampalara da öz yerini tanıtdırdı.

Üçüncü gün komissiya Zeyvədən yola düşdü. Zeyvənin iyirmi beş ağaclığında Nəbi dəstə ilə onların qabağına çıxdı, salam-kalamdan sonra, işin nəticəsini soruşdu. Komissiyanın böyüyü dedi:

– Kəndlilərə də qaratorpaq yerdən müəyyən sahə verdik.

Nəbi xəbər aldı:

– Hər evə nə qədər düşdü?

– Bir, ya yarım desyatin.

– Qənimətdi, – Nəbi dedi, – heç olmasa bir neçə ayın taxılını çıxara bilərlər. Ancaq, az vermişiniz.

– Artıq versə idik, padşah razı olmazdı.

– Eybi yoxdu, çox razıyam. Bəs indi hara gedəcəksiniz?

Komissiyanın böyüyü dedi:

– Güldərə¹ kəndliləri ilə Sulanovlar arasında da torpaq davası var, oraya gedəcəyik. Kəndlilərin vəkili Molla Abbas bizi gözləyir.

Nəbi dedi:

– Onu da ədalətlə həll edib, mənə xəbər verərsiniz.

– Baş üstə.

Nəbigil komissiyanı Güldərəyə yola saldıqdan sonra, Armudlu¹ kəndinin yanındakı bulağın üstünə gəldilər. Armudlu

---

¹ Qubadlı rayonu kəndlərindəndir.

bulağı da bir bulaq idi ki, ustad gərəkdi tərif eləsin. Hər tərəfini gözəl iyli güllər bürümüşdü. Suyun axar yerinin ətrafları gömgöy soğan kimi qıçı və yarpızla örtülmüşdü. Su o qədər duru idi ki, göz yaşı kimi parıldayırdı. Yayın şiddətli istisində barmağı, on sayınca suyun içində saxlamaq mümkün deyildi.

Səfərli dedi:

– Ay Nəbi qağa, heç insaf deyil ki, bu gözəl bulağın başında əyləşməyə, bir kabab yeməyə.

Nəbi güldü:

– Evi yıxılmamışın oğlu, biz əti haradan alağ?

Mehdi dedi:

– Sən izn versən, biz taparıq.

Nəbi dedi:

– İzn verirəm, Tunc Vəli, Səfərli, İsmayıl gedin. Qaya keçisindən-zaddan vurub gətirin.

Mehdigil tufənglərini götürüb, özlərini meşəyə, pöhrəliyə, qayalığa saldılar, bir saatın içində üç əlik, iki dağ keçisi vurub gətirdilər. Əkbər, Ağahüseyn, Gülhüseün, Qasım da qollarını çırmaladı, ovlanmış heyvanların dərisini soydular, ətini xəncərlə doğrayıb tonqal qaladılar, kabab çəkildilər. Təzəcə yeməyə başlamışdılar ki, uzaqdan bir adam göründü. Nəbi dedi:

– O adamı bura çağırın, görək kimdi?

Demə, bu, Niftalı adlı bir kasıb kəndli imiş. Bunun dalınca iki kişi də gəldi, üst-başları tamam cındır idi. Nəbi onların üçünü də əyləşdirdi, qabaqlarına kabab, çörək qoydu, doyunca yedilər. Nəbi onların hərəsinə də bir dəst paltar verdi, əyinlərinə geyib, dua eləyə-eləyə yola düşdülər. Nəbigil də yeyib-İçdikdən sonra atlanıb Gıği² dərəsinə getdilər.

Gıği dərəsi Qafanda ən gözəl, səfalı yerlərdəndir. Buranın dağlarından mis cövhəri çıxır. Əslində, bura dərə deyil, elə adına Gıği dərəsi deyirlər.

Nəbi Gıği dərəsində olan Gecəlan kəndinə getdi. Bu kəndə bir neçə il bundan qabaq Mkırtıç adlı bir erməni gəlmişdi. O, həm keşiş, həm hampa, həm alverçi, həm də sələmçi idi. yeri düşəndə hər şey ola bilirdi. Özü də çox zalım, ikiüzlü və yaltaq

---

¹ Qafan kəndlirəndəndir.

² Qafan kəndlirəndəndir.

idi. Kasıb-kusubu görəndə şirə, ilana dönürdü. Yaranalları, böyük adamları görəndə isə yaltaq, ikiüzlü olurdu. Yüz fəndi vardı, min feli. Camaat hamısı ondan narazı idi. Nəbi kəndə gələn kimi adamlar bu keşişdən ona şikayət elədilər. Nəbi yoldaşlarını kəndin arasında qoydu, özü tufəngini götürüb Mkırtıç keşişin dükana tərəf getməyə başladı. Keşiş onu görən kimi, tanıdı, qaçıb dükanın dalında gizləndi, dükanda qardaşı qaldı. Nəbi dükana gəlib Mkırtıçı soruşdu. qardaşı onu aldadıb dedi:

– Səfərə çıxıb.

Nəbi dükanın içinə keçəndə Mkırtıç tufənci üzünə alıb onu vurmaq istədi. Nəbi tez onun qardaşını tutub qabağa verdi. Mkırtıç o tərəf-bu tərəfə keçdi, Nəbini vura bilmədi, güllə atsa idi, öz qardaşına dəyəcəkdi. Nəbi birdən sıçrayıb onun əlindən tufəngi aldı, qollarını bərk-bərk bağladı. Fit verdi, bütün yoldaşları gəldilər. Mkırtıçın dükanı dağıtdılar. Keşiş Mkırtıçı bir ağaca sarıyıb nəfəsi kəsilincə döydülər. Amma Nəbi qoymadı öldürsünlər. Mkırtıçın dərşini verəndən sonra atlanıb dağlara tərəf yola düşdülər. Bunlar getməkdə olsun, sizə kimdən xəbər verim, Mkırtıçın yaxın dostu Əzizdən.

Gığı dərşində Əziz adlı bir oğan var və igid adam idi. Əziz ata-babadan Mkırtıçla dost idi. Bir-birinin evinə gediş-gəlişləri vardı. Nəbigil yola düşən zaman Əziz Gecəlana gəldi, gördü keşiş Mkırtıç ağır xəstədi. Ona dedilər ki, Nəbi döyüb. Əziz özündən çıxdı, əsdi, coşdu:

– Bilmirəm, – dedi, – o Nəbi nə adamdı ki, hamı ondan qorxur. Mən gedib ona divan tutaram, siz də tamaşa edərsiniz.

Bir nəfər ona dedi:

– Ay dəli musurman, aqlını başına cəm elə. Nəbi keşiş Mkırtıça çox hörmət eləyib. Mkırtıç onu güllə ilə vurmaq istəyirdi. Hər kəs olsaydı, Mkırtıçı öldürərdi, amma nədənsə Nəbi onu öldürmədi. Əslində Mkırtıç ölməli idi.

Əziz ona fikir vermədi, atını mindi, kəsə yolla çapmağa başladı. Atı dördnala sürüb Nəbigilin qabağına keçdi, atdan düşüb bir daşın dalına girdi onun fikri qəfildən Nəbini vurmaq idi. Nəbi uzaqdan onun atını gördü:

– Ay uşaqlar, o yəhərli-yüyenli atın yəqin sahibi var, – dedi, – özü də, deyəsən, o küfül daşın dalında gizləniib. Küfül daşa bir yaylım güllə vurun.

Qaçaqqlar küfül daşa bir neçə yaylım güllə vurdular. Əziz elə bildi ki, onu görüblər. O da qaçaqlara güllə atmağa başladı. Nəbi yoldaşlarına tapşırıdı:

– Hər tərəfə yayılın, o kimdirsə, onu diri tutun. Çox cəsərətli adamdı ki, bizim qabağımızı tək kəsib. Əzizin dal-qabağını kəsdilər. Əziz gördü, xeyr a, işi şuluqdu, tufəngi yerə salıb, əllərini yuxarı qaldırıdı. Nəbi onun yanına gəlib gördü Əzizdi:

– Əziz, sən də belə?! Səni yəqin düşmənlər öyrədib yoldan çıxardıblar?

Əziz dedi:

– Məni heç kəs öyrətməyib, keşiş Mkırtıça divan tutduğun qəlbimə toxunub. O, mənim kirvəmdi. Mən səni qəfildən vurmaq istəyirdim, ancaq səhvim olub, atımı açıqlıqda qoymuşam, sizi duyuq salmışam. İndi fürsət sənindi, istəyirsən öldür, istəyirsən burax.

Nəbi onun tufəngini, tapançasını özünə qaytarıb dedi:

– Get, ağlını başına yığ! Sən çox yaxşı bilirsən ki, keşiş Mkırtıç əhaliyə zülm eləyir. Hamı ondan narazıdı. O, öldürüləsi adamdı.

Əziz bir az fikirdən sonra dedi:

– Düz deyirsən. Ancaq, Nəbi qağa, məndə igidlik yox imiş. İgidlər yanında çox qalmalıyam, onlardan igidliyi öyrənməliyəm. Xahiş eləyirəm, məni də dəstənə qəbul eləyəsən.

Nəbi dedi:

– O zaman qəbul elərəm ki, and içəsən, fağır-füqərəyə dəyməyəsən, öluncə zalımlar, bəylər, hampalar və onların tərəfdarları ilə mübarizə aparasan.

Əziz dedi:

– Nəyə and içim, Qur'ana?

Nəbi güldü:

– Tufəng-tapançana da and içsən, bədi.

Əziz and içdi. Nəbi onu öz dəstəsinə qəbul elədi. Buradan yola düşdülər, düşmənlərlə atışa-atışa birbaşa Oğlanlıca yaylağına getdilər. Oğlanlıca, doğrudan da, çox səfalı yer idi.

Həmişə solmayan gülləri və əriməyən qar yataqları, isinməyən suları, çəmənlikləri olduğu üçün ərənlər ona Oğlanlıca adı vermişdilər. İgidlər məskəni, mərdlər yurdu idi.

Nəbigil burada göy otun üstündə uzanmışdılar, onlardan əlli addım aralıda Alış adlı çoban qoyun sürüsünü yamaqlara yaymışdı, özü də bir təpənin başında dayanıb tütək çalırdı. Həzin-həzin çalınan tütəyin səsi qaçaqlara ləzzət verirdi. Nəbi Tunc Vəliyə dedi:

– A Vəli, get o çobanı buraya çağır.

Tunc Vəli gedib çobanı Nəbinin yanına gətirdi. Nəbi ondan soruşdu:

– Ə, haralısan, kimin çobanısan?

– Kılətağlıyam, Səlim ağanın çobanıyam.

– Ağa genə də firovonluq eləyir?

– Hələ bir az da artırıb.

– Bir az tütək çal, qulaq asaq.

Çoban tütək çaldı, qaçaqlar da qulaq asdılar. Axırda da çobana xələt verib yola saldılar. Axşamüstü Nəbi dəstəsi ilə obaya endi. Əzqəza, həmin gün də qurban bayramı imiş. Nəbi dəstə ilə bütün evləri gəzdi. Onlar gördülər varlıların hamısı qoyun kəsib kabab yeyir, yoxsullar da burunlarını kərmənin tüstüsünə verib sakitcə oturublar. Nəbi fikrə getdi, yoxsulların halına acıdı.

– Ox, yazıqlar, yazıqlar!.. – deyib, düz mülkədar Səlim bəyin arxacının yanına gəldi, arxacdən on saz erkək çıxartdırdı, yalan olmasın, hər birinin quyruğu üç pud gələrdi. Erkəkləri kəsdirdi. Bir neçə çoban, muzdur çağırtdırdı. Kənddə nə qədər yoxsul var idi, siyahısını tutdurdu. Erkəklərin ətini yoxsulların adına bölüşdü. – Aparın, bu əti yoxsul evlərə paylayın, – dedi, – yazıqdırlar, qoy onlar da ildə-ayda bir dəfə ət yesinlər.

Alış dedi:

– Bəs içinə ət yığdığımız ağları neynəyək?

– Ağlar da sizin olsun.

Çobanlarla muzdurlar əti aparıb yoxsul evlərə payladılar. Yoxsullar doyunca ət yeyib, Nəbiyə alqış elədilər.

Qaçaqqlar o gecə obada qaldılar, lap tezdən atlanıb Zeyvə körpüsünə getdilər.

Sizə haradan, kimdən xəbər verim? Zeyvə kəndində beş-altı hampa var idi. Onlar həm tacir, həm də sələmçi idilər. Bunlar dünyanın hər yerindən mal gətirib beş qat artığına camaata satırdılar. Hələ bu azmış kimi, zalımlar bir arşın parçanın yerinə üç çərək, bir girvənkə şeyin əvəzinə yarım girvənkə verirdilər. Bu hampalardan Nəbinin ürəyi yaralı idi. Zeyvə tərəflərə gedib dolanırdı ki, bəlkə onlara rast ola.

Bu dəfə Zeyvə körpüsünə gələn kimi, dovşan kaba, sən kaba, tacirlər karvanının ağzı açıldı. Nəbigil Zeyvə körpüsünün ətraflarını kəsdilər, tacir karvanını yoldan kənara döndərdilər. Car çəkdilər, yoxsullar toplandılar. Nəbi parçanı və başqa şeyləri qardaş malı kimi yoxsulların arasında bölüşdü.

Aşıq Əhməd balabançısı ilə toydan gəlirdi. Nəbinin pulsuz bazarını görəndə təbi cuşə gəldi, telli sazını köynəyindən çıxartdı, təzanə ilə simləri görək nə cür dilləndirdi:

Zeyvə körpüsünü eyləyib bazar,
Qubernat götürüb sərdara yazar,
Nəbinin əlindən olubdu bezar.
Sənin igidliyin aynadan olsun!
Aynalı tufəngi oynadan olsun!

Nəbinin əynində bir cüt arxalıq,
Gümüşdən vəznədi, atlas yaxalıq.
Nəbini saxlasın yaradan xalıq.
Sənin igidliyin aynadan olsun!
Aynalı tufəngi oynadan olsun!

Aynalı əlində, xəncər belində,
Nəbini gördülər Qafan elində,
Bozatın üstündə, qamçı əlində,
Sənin igidliyin aynadan olsun!
Aynalı tufəngi oynadan olsun!

Nəbi aşıq Əhmədə və balabançılarına çoxlu par-parça verdi. Günortaya kimi aşığı oxutdular. Günortaüstü atlanıb Araza tərəf getdilər. Susan meşəsi ilə yavaş-yavaş gedirdilər. Bir də gördülər meşənin içi ilə yüzə qədər adam gəlir. Ya-

xınlaşanda gördülər nə?! İrandan bu tərəfə adlayan mərsiyə-xanlar və dərvişlərdi. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Xalis quldur, çapavulçu, bax bunlardı! Min fırlaqla əhalini soyub, talan eləyirlər.

Nəbi dəstə ilə onlara yaxınlaşıb soruşdu:

– Haraya gedirsiniz?

Biri cavab verdi:

– Məhərrəmlik yaxınlaşıb, kəndlərə təziyə keçirməyə gedirik.

Nəbi atının cilovunu yığdı, tufəngini hərlədi:

– Kəndlilərin özlərinin təziyə keçirməyə mərsiyəxanları var. Bu saat geri qayıdın.

Baş mərsiyəxan dedi:

– Ay Nəbi, qoy yolumuzla gedək. Təziyə keçirəndə hər gecə sənə dua elərik.

– Sizin duanız mənə lazım deyil! Bu saat Arazı o tərəfə adlayın!

Mərsiyəxanlar getmək istəmədilər. Nəbi patronu aynalının lüləsinə itələyəndə mərsiyəxanlar Araz qırağına endilər. Nəbi gördü onların o tərəfə keçməklə işləri yoxdu. Yoldaşlarına dedi:

– Güllə ilə onları şiləyib Arazı tökün. Bir də qələt eləyib bu taya gəlməsinlər. Ancaq adam vurmayın ha!

Nəbigil dərvişlərin, mərsiyəxanların üzərinə gülləni dolu kimi yağdırdılar. Dərvişlər, mərsiyəxanlar təbərzinlərini də tökdülər, özlərini Arazı vurub o taya keçdilər. Dərvişlərlə mərsiyəxanların bu kökə salınması bəylərin, xanların əlində dəstəvuz oldu. Kəndlərə düşüb dedilər:

– Gördünüzü, Nəbi və arvadı Həcər kafərdi. İndi bil-dinizmi, onların qanı halaldı, onları öldürən cənnətə gedər.

Belə-belə çox söz danışdılar, bəzi kütbeyin adamlar da onların sözüne inandılar.

Nəbigil dərvişləri, mərsiyəxanları qovub Arazdan o taya adladandan sonra, birbaşa Güldərə kəndinə getdilər. Kəndə o zaman çatdılar ki, komissiya bəylərlə kəndlilərin torpaq mə-sələsini həll edib qurtarmışdı, getməyə hazırlaşdı. Nəbini görəndə bəylər qaçmaq istədilər. Nəbi dedi:

– Heç kəslə işimiz yoxdu. Gəlmişik görək bəylərlə kənd-lilərin torpaq məsələsini komissiya nə cür həll edib.

Komissiya nəticəni Nəbiyə danışdı. Üstəlik kəndlilər komissiyadan razılıq ələdilər. Nəbi baxdı ki, komissiya məsələni insafla həll edib, kəndlilər tələb etdikləri əkin yerlərindən və bağ-bağatdan kəndlilərə xeyli veribdi. Nəbi də komissiyadan çox razı qaldı. Komissiyanı hörmətlə Gorus tərəfə yola salıb, özləri Araz tərəfə endilər.

Ərənlər deyiblər, dünyada dişi seyrək, göygöz, kosasaqqal, bir də üç-dörd-beş mərtəbəli adı olan adamlardan nə qədər uzaq gəzsən, canın bir o qədər salamat olar. Bu cür adamların biri haqqında bir az danışmaq istəyirəm. Bu da kim olsun? Əncilli¹ Hacı Kərbəlayi Məşədi Molla Həsən. Bu adam göygöz, kosasaqqal, seyrəkdişlinin lap tündündən olub, bəy və mülkədar idi. Məşədi Molla Həsənin kəndliləri öz torpağında haqsız-muzdsuz işlətməyi bir yana qalsın, onlara iki metr yerinə bir metr parça satırdı. Özü də çox nainsaf sələmçi idi. Kəndlilərdən manata manat sələm alırdı.

Nəbi Məşədi Molla Həsəni güdüdü. Günlərin bir günü eşitdi ki, Məşədi Molla Həsən bir dəstə ilə Ordubad tərəfdən gəlir. Onlar bənd-bərələri kəsdilər. Məşədi Molla Həsən dəstə ilə gəlib Gıgı dərəsindən keçmək istəyəndə Nəbigil onları dayandırdılar. Onların tüfənglərini, tapançalarını aldılar. Nəbi xocaların hamısını buraxdı, təkcə Məşədi Molla Həsəni saxladı.

Nəbi orada bir bazar açdı. Ətraf kəndlərdə olan yoxsullar tökülüb gəldilər. Nəbi Məşədi Molla Həsənin gətirdiyi parçanı aynalı ilə ölçüb kəndlilərə paylamağa başladı. O, parça ölçə-ölçə Məşədi Molla Həsəndən soruşdu:

– Məşədi, bu arşın uzun deyil ki?

Məşədi ona cavab verdi:

– Yox, başına dönüm, bu bazara hələ gödəkdi. Ancaq, ay Nəbi bəy, mənə heç rəhmin gəlmir, parçamı alıb lütlərə paylayırsan? Sən allah, mənə rəhm elə. Parça sənin olsun, salamat burax, çıxıb gedib.

Nəbi dedi:

– Atalar yaxşı deyib: «Qozbeli qəbir düzəldər». İndi siz öyrənmisiniz, bu yazıq-yuzuğu incitməməsiniz, aldatmasanız, yuxunuz gəlməz.

---

¹ Qafan kəndlərindəndir.

Məşədi Molla Həsən yavaşcadan mızıldandı:
– İncitmədiyimiz yoxsul da sənin kimi olur da!..
Nəbi onun gözünün içinə dik baxdı:
– Nə, nə, nə?

Məşədi Molla Həsən dinməz dayandı. Nəbi üç top parçanı saxlayıb paylamadı.

– Acbacda bir fağır kişi var, ona verəcəyəm, uşalarına paltar tikdirsin. Məşədi, bu dəfə səni ölüdrüm rəm. Get, ancaq kimsəni incitmə!

Nəbigil atlandılar, birbaşa Acbac kəndinə gəldilər. Nəbi dəstə ilə yoxsul kişinin qapısına getdi. Doğrudan da, bu kişinin uşaqları, arvadı tamam çılpaq idi, adam içinə çıxmalı deyildilər. Nəbi üç top parçanı kişiye verib dedi:

– Kişi, bu parçanı götür, uşaqlarına paltar tikdir. Yorğan-döşəyinə üz çək. Al, bu da yüz manat pul, gön alıb uşaqlarına çarıq tikdirərsən.

Kişi parçanı, pulu alıb dedi:

– Allah səni bizim üstümüzdən əskik eləməsin, ay Nəbi!

Nəbi kişi ilə xudahafızlaşdı, birbaşa Pirdavdan dağına, oradan da Qlican dərəsinə¹ getdi. Qlicanda yaşayan əhalinin qızıl pulu vergisini varlılardan alıb vergiyığana verəndən sonra Baharlı² tərəfə getdilər. Baharlıda mülkədar Allahqulu ağa ilə kəndlilərin torpaq üstündə davaları düşmüşdü. «Parası mənim, bütövü mənim, doğra, doyunca ye» məsəli elə bil Allahqulu ağanın ağzından çıxan söz idi. Allahqulu ağa kəndlilərə deyirdi: «Torpağın yaxşısı mənim, pisi mənim, nə qədər əkirsiniz, əkin». Yazıq kəndlilər bilmirdilər, nə əkə idilər?

Günlərin bir günü kəndlilər sözü bir yerə qoydular. Öküzlərini cütə qoşub öz ata-baba yerlərini əkdilər. Bu, o yerlər idi ki, ağa onların əlindən almışdı. Ağa da bir ağa idi. Deyirdi, bu Baharlı dərəsində mənəm, Mazandaranda kor eşşək! Nə hır qanırdı, nə zır! Gör nə aləm idi ki, naçalnik, pristav əllərini döşlərinə qoyub, qanmaz Allahverdi ağaya salam verirdilər. Elə bil Allahqulu ağa yaranal idi.

---

¹ Qubadlı və Zəngəzur rayonlarında böyük sahədir.

² Qafan rayonundadır.

Məxləs, Allahqulu ağa əmr elədi, kəndlilərin öküzlərini boyunduruqlu, cütə qoşulu güllə ilə vurdular. Üstəlik bir neçə adama da güllə dəydi. Kənddə bərk şivən var idi. Adamlar birbirinə qarışmışdı. Allahqulu ağanın adamları kəndliləri qoyun sürüsü kimi qabaqlarına qatıb, hey budayırdılar. Elə bu vürhəvurda Nəbi dəstə ilə kəndə gəldi. Bəy adamları Nəbini görə kimi Allahqulu ağanın imarətinin yanına torplaşdılar. Nəbi əhvalatı öyrəndi. Yoldaşlarını dörd yerə böldü, ağanın imarətini üzük qaş kimi araya aldılar, hər tərəfdən evi gülləyə tutdular. Ağa evin dal tərəfindən çıxıb qaçmaq istəyəndə, Nəbi tütəngi üzünə aldı:

– Ey zalım, elə bilirsən səni salamat buraxacağam, – deyib, onun ortasından bir güllə keçirtti, ağa yerə sərildi. Yerdə qalanların da qırılanı qırıldı, qırılmayanı da qaçıb uzaqlaşdılar. Nəbigil ağanın bütün imarətini yandırdılar. Kəndlilər də ata-baba yerlərinə sahib durub Nəbigilə alqış elədilər. Bu zaman aşiq Əhməd də orada idi. Sazını döşünə basıb, görək Nəbinin şənini nə dedi:

Əyninə geyibdi çərkəzi çuxa,
Aman vermir xana, varlıya, toxa.
Fağıra, yoxsula olubdur arxa,
Basılmaz igiddi o nadan Nəbi!
Aynalı tütəngi oynadan Nəbi!

Xurmayı papaqlı, qırmızı başlıq,
Məskəni qayalıq, çinqilliq, daşlıq,
Uçurum dərələr, kollu yamaclıq.
Basılmaz igiddi o nadan Nəbi!
Aynalı tütəngi oynadan Nəbi!

Tütəngi hərleyib alar əlinə,
Qoşa-qoşa kəmər qurşar belinə.
Əsla yalan gəlməz onun dilinə.
Basılmaz igiddi o nadan Nəbi!
Aynalı tütəngi oynadan Nəbi!

Hamı:

– Sağ ol, aşıq, sağ ol, – deyib ona çox ənam verdi. Nəbigil kəndlilərlə, aşıqla görüşüb Qarçıvana tərəf getməkdə olsunlar, Allahqulu ağanın öldürülməsini, imarətinin yandırılmasını naçalnikə xəbər verdilər. Naçalnik Cəfərqulu bəy güclü qoşunla Qafana gəldi. Nəbinin Qarçıvana getməsini eşitdi, gedib Qarçıvanı mühasirəyə aldı, hər tərəfdən kəndin üstünə güllə yağdırmağa başladılar. Nəbigil kəndin üst tərəfində olan təpəyə toplaşdılar. Ancaq bura çox pis yer idi, hər tərəfi açıqlıq idi. Dörd gün bərk dava oldu, Nəbigilin patronları tamam qurtardı, hərə-sində ancaq on patron qaldı. Nəbi baxdı ki, basqın eləyib keçməkdən başqa çarə yoxdu. Yoldaşlarına dedi: – Uşaqlar, özümüzü qoşuna vurub aradan çıxmasaq, hamımızı diri-diri tutacaqlar. İgid, düşməne yaxa verməz! Hamınız mənim ardımca!

Nəbinin elə səsi var idi ki, nəre çəkəndə düşmənin əl-ayağı əsirdi. Bozatin belinə sıçrayıb elə bir nəre çəkdi ki, düşmənlərin əllərindən tüfəngləri yerə düşdü. Bozat ağzını naqqa kimi açıb, özünü qoşuna vurdu. Nəbigil mühasirəni yarıb, dardan çıxdılar, dağlara tərəf getməyə başladılar. Zeyvədən yuxarı yolda bir molla ilə keşişə rast gəldilər. Nəbi atını bunların yanında saxladı:

– Mən molla ili keşişi bir yerdə çox az görmüşəm. Görəsən bunlar nə kələk düzəltmək istəyirlər?

Yaxında xırman var idi, taxıl döyürdülər. Nəbigil molla ilə keşişi xırmanın qırağına gətirdilər. Nəbi xırman döyənlərə dedi:

– Sizin xırmanı bu molla ilə keşiş döyəcəklər. Buğdasını təmiz halda sizə verəcəklər.

Molla öküzləri sürdü, keşiş xırmanı çevirdi. Molla heşanı topladı, keşiş heşanı sovurdu, molla dəni şüşələdi, keşiş buğdanı xəlbirlədi. Molla taxılı topladı, keşiş çuvallara yığdı. Təmiz buğdanı xırman sahibinə verdilər. Nəbi molla ilə keşişə dedi:

– Di indi gedə bilərsiniz!

Molla ilə keşiş, elə bil, ilan ağzından qurtardılar. Onlar bir tərəfə, Nəbigil də o biri tərəfə yola düşdülər.

Dağ ətəyində qaçaqlar beş manat verib, Süleyman adlı çobandan bir qoyun aldılar, başını kəsib ətindən kabab çəkdikdən sonra Qafanı tərk edib Sisyana getməyə başladılar. Bunlar, yolda mülkədar Abbas bəyə rast gəldilər. Nəbi onu görəndə dedi:

– Abbas bəy, səni xoş gördük! Mən səni göydə axtarırdım, yerdə əlimə düşmüşsən.

Abbas bəy qaçmaq istəyəndə Nəbi güldü:

– Abbas bəy, zəhmət çəkmə, gecikmişən.

Abbas bəy dedi:

– Ay Nəbi, igid tutduğu yerdən kəsməz. Mənim pis yerdə boğazlamışan, istəsən öldürərsən, istəsən buraxarsan. Gəl məni öldürmə!

Nəbi dedi:

– Səni bu şərtlə öldürməyəm ki, bu saat gedəsən Axlatan kəndinə, yoxsullara gələn qızıl pulun vergisini ödəyəsən. Dülüsdə Nuruş adlı bir kasıb kişi var, ona iki yüz manat pul verəsən ki, uşaqlarına paltar alsın.

Abbas bəy əlini gözünün üstünə qoyub dedi:

– Mənim gözüm üstə.

Nəbi dedi:

– Sabah gəlib yoxlayacağam ha!

Abbas bəy dedi:

– Nəbi bəy, gəlin yoxlayın, verməsəm, mənə nə eləsəniz, haqlısınız.

Nəbi Abbas bəyi buraxdı. Abbas bəy elə həmin günü Nəbinin dediklərini yerinə yetirdi. O gün keçdi, sabah açıldı. Üstünüzə çox xeyirli sabahlar açılsın. Nəbi, Dülüs və Axlattyan kəndlərinə getdi, baxdı ki, Abbas bəy tapşırıqları yerinə yetirib. Nəbigil atdan düşüb istirahət eləyirdilər. Bir də gördülər ki, bir dəstə adam gəlir. Adamlardan biri Nəbinin yanına gəlib dedi:

– Ay Nəbi qağa, on iki adam idik. Naxçıvandan duz gətirirdik. Beş-altı quldur qabağımızı kəsib, bizi soydular.

Nəbi dodaqlarını gəmirirdi:

– Sizi harada soydular.

– Göy dağda.

Nəbi dedi:

– Sizi soyan quldurları taparıq. Onlar hansı tərəfə getdilər?

Dedilər:

– Qara pirə tərəf.

Nəbi yoldaşlarına göz elədi, hamısı atlandılar. Dərələrdən sel kimi, təpələrdən yel kimi, badeyi-sərsər kimi, gözü yumub-

açınca Göy dağda oldular. Nəbi durbinlə baxıb gördü ki, quldurlar pirin kölgəsində oturublar. Yoldaşlarını hər tərəfə yaydı. Pusqu ilə quldurların lap beş-altı addımlığına getdilər. Məqsədləri quldurları diri tutmaq idi. Hər tərəfdən qışqırdılar:

– Tüfəngləri yerə tökün!

Quldurlar əllərini yuxarı qaldırıb davasız-şavasız tüfənglərini yerə tökdylər. Bunlar Nəbigili hökumət adamı hesab eləmişdilər. Nəbi quldurbaşına elə bir şillə çəkdi ki, gözlərindən od parladi.

– Oğru itlər, camaat əlinin qabarı ilə mal qazanır, siz əllərindən alırsınız?!

Quldurbaşı yalvarıb dedi:

– Ay Nəbi, qələt eləmişik, günahımızdan keç! Bir də oğurluq eləmərək.

– Sizin günahınız çoxdu. Yazıq kəndlilər özlərini bəylərdən, hampalardan qorusun, yoxsa sizdən?

Nəbigil quldurları qabaqlarına qatıb, düz Axlatan kəndinə gətirdilər. Soyulan kəndliləri çağırdılar. Quldurlar kəndlilərin çuxalarını da almışdılar. Nəbi onların şeylərin-zadını özlərinə qaytardı. Kəndlilər Nəbidən çox razı qaldılar. Nəbi quldurları kənddən kənara çıxartdı. Dülüsün başının üstündə quldurbaşını güllələdi, qalanlarını da buraxıb dedi:

– Düz evinizə gedin, əgər bir də eşitsəm ki quldurluq eləyirsiniz, gəlib sizi də bunun kimi güllələyəcəyəm!

Nəbi buraxdığı quldurlar evlərinə gəldilər, bundan sonra quldurluqdan əl çəkdilər, kimsənin toyuğuna da kiş demədilər.

Yay girmişdi, havalar bərk isti keçirdi. Hamı yaylağa çıxmışdı, aranda ancaq əlsiz-ayaqsızlar qalmışdı. Nəbigil də Kirsədə idilər.

Bir gün Nəbinin yoldaşları kənd cahılları ilə çiling-ağac oynayırdılar. Amma nədənsə, bu gün Nəbinin kefi açılmırdı. Musa ona dedi:

– Ay qağa, bu gün gözümə çox kefsiz dəyirsən. Xəstə-zad deyilsən ki?

Nəbi dedi:

– Ay Musa, kefim haradan saz olsun? Bu zalım mülkədarlar kəndlilərə qəbir əzabı verirlər. Aclıqdan hamı qaçıb

qürbətə gedir. Bu gün mənə xəbər gəlib ki, Qəzyan¹ mülkədarı lap azğınlaşıb.

Musa dedi:

– İstəyirsən, gedək Qəzyana.

Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Gəlin gedək, görək camaat necə dolanır? Bəy camaatdan nə istəyir?

– Gedək.

Nəbigil atlandılar. Dağlar aşdılar, dərələr keçdilər, gedib Qəzyana çıxdılar. Qəzyanda beş-altı arançıdan başqa heç kəs yox idi. Nəbigil arançılardan Qəhrəman bəyi soruşdular. Arançılar Qəhrəman bəyin yaylağa çıxdığını ona xəbər verdilər. Atlarının başını vurub dağa, Qəzyan obasına tərəf getməyə başladılar. Az getdilər, çox getdilər, Qəzyan obasının yaxınlığına çatdılar. Bunları Qəzyan obasının yaxınlığında qoyum, sizə xəbəri naçalnikin müavini Qəhrəman bəydən verim.

Çuğullar Nəbigilin Qəzyan obasına gəldiyini Qəhrəman bəyə xəbər vermişdilər. Qəhrəman bəy bir dəstə ilə Qəzyan obasının yanındakı yüksək təpəyə çıxıb Nəbigilin gəlməsini gözləyirdi. Onların məqsədi o idi ki, Nəbigil düzə çıxan kimi hamısını qırsınlar. Qəhrəman bəy yoldaşlarından soruşdu:

– Kim rast güllə atır?

Hamı dedi:

– Həsənqulu bəy. Onun bir gülləsi də nişanadan yayınmır.

Qəhrəman bəy dedi:

– Həsənqulu bəy, gözünə dönüm, gözlə, Nəbi düzə çıxan kimi onun ortasından bir güllə keçir.

Bəli, gözlədilər, Həsənqulu bəy patronu tufəngin lüləsinə itələyib, amadə dayandı. Nəbigil düzə çıxan kimi Nəbini nişan aldı. Qorxudan onun əlləri titrədi. Gülləsi Nəbinin atının ayağının altını tozladı. Nəbi aynalını çiyindən aşırıb dedi:

– Həsənqulu bəy, ay bacısı göyçək, gülləni elə atmazlar, öyrənmək istəyirsənsə, bax, belə atarlar.

Nəbinin gülləsi Həsənqulu bəyin beynini havaya sovurdu. At, Həsənqulu bəyin cəmdəyini götürüb, dərə-təpədə parça-parça elədi.

---

¹ Qubadlı rayonu kəndlərindəndir.

Həsənqulu bəy vurulan kimi Qəhrəman bəyin canına qorxu düşdü. Qaçıb Gorusa tərəf getdi. Nəbi dəstəsi ilə Həsənqulu bəyin oymağına getdi, var-yoxunu, davarlarını kəndlilərə payladı.

Nəbigil gecə orada qaldılar. Səhər tezdən atlanıb Qarabaşlıya¹ getdilər. Elə təzəcə atdan düşmüşdülər ki, bir nəfər qantər içində özünü yetirib dedi:

– Nəbi qağa, ayıq ol, naçalnik çoxlu qoşunla Qarabaşlıya gəlir, yəqin sizin burada olduğunuzu bilir.

Nəbi yoldaşlarını Qarabaşlının hər tərəfinə səpələdi, özü də Həcərlə bir qənşər yerdə dayandı. Naçalnik dəstəsi ilə Qarabaşlı dərəsinin ağzına qədər gəldi. Cürət eləyib Qarabaşlı dərəsi ilə gedə bilmədilər. Naçalnik Cəfərqulu bəy üzünü strajniklərə tutub dedi:

– Bir nəfər istəyirəm, bir qaşiq qanından keçsin, dərə ilə Qarabaşlıya tərəf getsin. Nəbigilin yerini öyrənib geri qayıtsın.

Heç kəsdən səs çıxmadı, hamı başını aşağı saldı. Allahverdi atını naçalnikin bərabərinə sürüb dedi:

– Naçalnik ağa, mən gedib xəbər gətirərəm.

Naçalnik Cəfərqulu bəy dedi:

– Biz burada səni gözləyirik. Qoçağım, get, tez qayıt. Amma yaxşı öyrən ha!

Allahverdi Qarabaşlı dərəsi ilə getməyə başladı. Ağahüseyn kənardan onu gördü. Tüfəngi üzünə alıb vurmaq istəyəndə İsmayıl onun əlini tutdu:

– Ədə, əl saxla, görmürsən Allahverdidir!

Ağahüseyn pusqudan çıxıb Allahverdi ilə görüşdü və onu Nəbinin yanına göndərdi. Allahverdi Nəbi ilə görüşüb hal-xoş elədi. Nəbi dedi:

– Çox şükür, Allahverdi, yaxşı ki, uşaqlar səni tanıyıb vurmayıblar. Belə vaxtlarda həmişə bir işarə elə, ya da kəküldaraq quşun səsinə oxşar bir səs çıxart.

Allahverdi dedi:

– Ay Nəbi qağa, məni naçalnik göndərüb ki, sizin yerinizi öyrənib ona xəbər aparım.

Nəbi dedi:

---

¹ Qafan kəndlərindəndir.

– Allahverdi, sən onlara qulluq eləyirsən, onun üçün də onlara yalan satmamalısan, get düzünü de. Söylə ki, Nəbigil bəndi-bərəni kəsiblər, dərə ilə getmək qorxuludu.

Allahverdi geri qayıtdı, Nəbinin dediyi sözləri naçalnikə çatdırdı. Naçalnik Cəfərqulu bəy qoşunla geri qayıtdı. Onlar bir talaya toplanıb, Qarabaşlı dərəsini gülləbaran elədilər. Boş yerə patron korlayırdılar, göydən dolu kimi güllə töksə idilər, yenə də Nəbigilə bir şey eləyə bilməzdilər. İki-üç gün elə hey güllə atdılar. Üçüncü gün Nəbigil dərədən çıxıb Sisyana tərəf getməyə başladılar.

Nəbigil iki gün idi getmişdilər, hələ naçalnik meşə talasında idi. Onlar yeşik-yeşik patronu havayı yerə korlayırdılar. Bir axşam naçalnik öz qoşununu bölükləyib, dərənin hər tərəfinə yaymaq istəyirdi. Ba vaxt bir hampa gəlib naçalnikin yanına çıxdı və Nəbigilin Ağudu kəndinin başı üstündən keçdiyini ona xəbər verdi.

Naçalnikn burnundan tüstü çıxdı:

– Ay canım, sən düz demirsən. Nəbigil bu dərədədi. Biz beş gündü onları mühasirədə saxlayırıq.

Hampa dedi:

– Nəbi mənə dedi ki, yolun Qarabaşlının yanından düşsə, naçalnikə deyərsən, ki, ay naçalnik, havayı yerə patronu korlama, sonra sənə lazım olar.

Naçalnik Cəfərqulu bəy təəccüb eləyib dedi:

– Biz də elə bilirik ki, Nəbigil Qarabaşlı dərəsindədi. Axı bunlar haradan getdi, biz görmədik? Mən başa düşə bilmirəm, bu zalım oğlu cindi, şeytandı, nədi?

Naçalnik taladan çıxıb Ağuduya tərəf getmək istəyəndə Nəbinin sorağını Qara pirdə aldı. Qoşunla Qara pİRə tərəf getməyə başladı. Az getdi, üz getdi, gedib Qara pİRin ətəyinə çıxdı. Tərslikdən, Qara pİR o il bərk qar bağlamışdı, təpəsinə çıxmaq hər oğulun işi deyildi. Bunlar baxıb gördülər, Nəbigil tufənglə qarın üstündən ayaq yeri düzəldib, Şinətağ binələrinə tərəf keçiblər. Qar sıldırım qaya kimi dik və sıvırçaq idi. Naçalnikin dəstəsində olanlar nə qədər çalışdılar, qardan o taya adlaya bilmədilər. Nəbi o taydan bunları görürdü, bərkdən çığırıb dedi:

– Ay nəçənnik, ay Cəfərqulu bəy, siz qardan adlaya bilmirsiniz, dava da eləyə bilməzsiniz. Qayıdın, gəldiyiniz yolla salamat evinizə gedin.

Naçalnik baxdı ki, Nəbi doğru deyir, qardan adlaya bilməyən qoşun onlara nə eləyə bilər? Kor-peşman atların boyuna vurub geri qayıtdılar.

İndi sizə kimdən xəbər verim, Allahverdidən.

Allahverdi Qarabaşlı dərəsi ilə Nəbigilin yanına gələndə bir çuğul görmüşdü. Naçalniki girələyirdi ki, ona desin. Naçalnik Cəfərqulu bəy Qara pirdən geri qayıdan vaxt bu çuğul onun dəftərxanasına getdi, Allahverdinin Nəbi ilə görüşməsinə ona söylədi. Üstünə də önündən çoxlu yalan söz artırdı.

Naçalnik o saat Allahverdinə çağırtırıb dedi:

– Eşitdiyimə görə Nəbiyənin dostluq eləyirsən, hər xəbəri ona çatdırırsan!

Allahverdi dedi:

– Bəy, elə şey yoxdu, şeytan sözüdü. Nəbi mənim düşmənimdi. Amandı, hər çuğulun sözünə inanıb məni bədbəxt eləmə!

Naçalnik Cəfərqulu bəy qəzəbli dedi:

– Uzun danışma! Biz hamısını öyrənmişik! Səni boğazından asdırmasam, kişi deyiləm!

Naçalnik Allahverdiyə bir neçə şillə çəkdi, əmr elədi, strajnik paltarını soyundurub qazamata saldılar.

Allahverdinin bir sürü çolma-çocuğu qaldı başsız. Bilmədi öz dərini çəksin, yoxsa qara damda ac qalan uşaqlarının dərini. Bir gün bərk kədərləndi, aldı, görək Nəbini nə cür köməyə çağırırdı:

Hərcayı düşmənlər məndən qandırdı,
Məni qazamata yağı saldırdı,
Pal-paltarım tamam soyub aldırdı.
Məni qazamatdan gəl qurtar, Nəbi!
Gəlməsən, dərd-qəmim çox artar, Nəbi!

Nəçənnik, pristav verir əzabı,
Canım bu zülümə gətirməz tabı,
Gözlərim görməyir günü, aftabı.
Məni qazamatdan gəl qurtar, Nəbi!
Gəlməsən, dərd-qəmim çox artar, Nəbi!

Mən Allahverdiyəm Qəhrəman oğlu,
Əyinli sakini, babamdı Qulu,
Mənə uzatginən mərhəmət əli, –
Məni qazamatdan gəl qurtar, Nəbi!
Gəlməsən, dərd-qəmim çox artar, Nəbi!

Allahverdinin Gorusda Ataş adlı bir dostu var idi, özü də çox qoca idi. Allahverdi söylədiyini kağıza yazdırdı, Ataşa verib dedi:

– Ataş kişi, məni çevir balalarının başına, bu kağızı Nəbiyə çatdır.

Qoca Ataş kağızı ondan alıb, Nəbini axtarmağa getdi. Çox yerlər axtardı, axırda Nəbini Alagöldə¹ tapdı. Hal-xoşdan sonra, Allahverdinin kağızını ona verib dedi:

– Səninlə dost olduğun üçün Allahverdinin tutub qazamata salıblar.

Nəbi naçalnikə bir kağız yazdı: «Allahverdinin biznən heç bir əlaqəsi yoxdu. İstəmirəm ki, mənim üstümdə yazıq-yuzuğu incidəsiniz. Onun bir çətən külfəti var, başsız qalib. Mən xahiş eləyirəm, aramızda qeyl-qal olmamış, kağızı alan kimi Allahverdinin buraxasan. Əgər buraxmasan, onda başqa cür başlayacağam».

Nəbi kağızı Ataşa verib dedi:

– Ataş dayı, buyruq olmasın, bu kağızı nəçənnikə çatdır. Kağızı alan kimi Allahverdinin buraxacaq. Əgər buraxmasa, özüm gələcəyəm.

– Buyruq nə üçün? Özüm aparıb nəçənnikə verərəm.

Ataş yola düşüb Gorusa qayıtdı, kağızı naçalnik Cəfərqulu bəyə verdi. Naçalnik canının qorxusundan elə həmin gün Allahverdinin buraxdırdı, bir də Nəbi ilə görüşməyi ona qadağan elədi.

Nəbigil də Pürülü² yurduna getməyin binasını qoydular. Əvvəl-əvvəl Meydanlıya³ çıxdılar. Meydanlının gözəl havası, sərin suları, güllü çəmənlikləri onların çox xoşlarına gəldi. Nəbi atın başını yığıb dedi:

---

¹ Sisyanda dağ oymağı.

² Sisyanda dağ oymağı.

³ Sisyanda dağ oymağı.

– Heç kişilikdən deyil belə yerdə bir az dincəlməyəsən. Atlardan düşün, bir az dincələk.

Onlar bir ırmağın yanında atdan düşdülər. Əl-üzlərini sərin su ilə yudular. Dağın döşündə bir çoban qoyun otarırdı. Nəbi dedi:

– Gedin o çobandan pulnan iki toğlu alıb gətirin, kəsib kabab çəkək.

Mehdi ilə Ağahüseyn çobanın yanına getdilər. Mehdi çobandan soruşdu:

– Çoban qardaş, bizə iki toğlu satarsanmı?

Çoban dedi:

– Necə satmaram?

Mehdigil dolu qiymətlə ondan iki toğlu alıb Nəbinin yanına gətirdilər. Odun yığıb tonqal qaladılar. Qoyunların ətini doğrayıb kabab çəktilər. Toqqalarının altını möhkəm-möhkəm bərkitdilər. Elə təzəcə yeyib qurtarmışdılar ki, naçalnik Cəfərqulu bəy yüz atlıyan gəlib Meydanlıya çıxdı. Nəbi qarovulçuya tapşırılmışdı ki, təhlükə olarsa, bapbo quşunun səsinə oxşar səs çıxartsın. Qarovulçu naçalnikin qoşunla gəldiyini görən kimi bapbo səsinə oxşar səs çıxartdı. Nəbigil o saat atlanıb Meydanlıdan yola düşdülər. Naçalnik bunları gördü, qoşuna əmr elədi, Nəbigilə güllə atdılar. Nəbigil onlarla dava eləmədilər, sürətlə oradan keçib Acbac kəndinə getdilər.

Acbac kəndində Haqverdi ağa adlı bir nanəcib mülkədar var idi. Onun itdən fərqi ikiayaqlı olması və danışa bilməsi idi. Çox əclaf və zalım adam idi. Rəiyyəti kürədə ütürdü. Acbac kəndində bir qoçaq və mərd oğlan da var idi. Özü də çox kasıb idi.

Nəbi Acbacda atdan düşən kimi adamlardan Aslanı soruşdu. Ona dedilər:

– Aslan xəstədi, yatır.

Nəbi dedi:

– Niyə, xəstəliyi nədi?

Dedilər:

– Haqverdi ağa döyüb.

Üstəlik Haqverdi ağadan Nəbiyə çox şikayət də elədilər. Nəbi yoldaşlarından beş nəfər götürüb düz Haqverdi ağanın evinə gəldi. Haqverdi ağa üst-üstünə salınmış yeddi döşəyin üstündə üzanmışdı, arvadları ilə zarafatlaşırdı. Onun o qədər arvadları

var idi ki, ürkütməsəydin saymaq olmazdı. Nəbi təklifsiz qonaq kimi qapıdan içəri girdi. Haqverdi ağa səksənib ayağa qalxdı, Nəbini görən kimi boğazının yolu qurudu. Nəbi dedi:

– Zəhmət çəkib yerindən durma.

Haqverdi ağa özünü tülkülüyə vurdu:

– Mən çoxdan arzu eləyirdim bizə gələsən, qulluğuna duram. Ay uşaqlar, tez toğlu gətirin.

Nəbi güldü:

– Qəribə hiyləgər ağa imişsən!.. Bizə qulluq eləməyin öz yerində, de görüm, bu yazıq-yuzuqlardan nə istəyirsən? Haqverdi ağa, onu bil ki, o çulucırıqlar olmasa, siz ağa olmazsınız! Sizə ağa deyən onlardı. Barı sizdə də insaf olsun.

Haqverdi ağa dedi:

– Nəbi bəy, onu yaxşı bilirəm. Ancaq toyuğa dedilər: taxılı yeyirsən, ta niyə eşləyirsən? Dedi: məndə günah yoxdu, kəsilməşlərim öyrənibdi. Nəbi, biz də toyuq kimiyik.

Nəbi güldü:

– Yaxşı ki, boynuna alırsan.

Nəbinin gözü dirəkdən asılmış bir şallağa sataşdı. Bu şallağı Haqverdi ağa adamları döymək üçün qayırtmışdı.

Nəbi şallağı dirəkdən aldı:

– Bu şallağı adamları döymək üçün qayırtdırmısan, hə?

Haqverdi ağa səsini içəri saldı. Nəbi şallağı sındırıb kənara tulladı.

– Ağsaqqal kişisən, yoxsa öz şallağınla özünü döydürərdim, ləzzətini görərdin.

– İxtiyar sahibisən.

Nəbigil Haqverdi ağanın taxıl anbarlarının ağzını açıdırıb nə qədər taxılı vardısı, hamısını yoxsullara paylatdıqdan sonra, tərənib yenə Qarabaşlıya gəldilər. Qarabaşlıda mülkədar Niyazalı yüzbaşıya, xoca Artun bəyə divan tutandan sonra, Ucanısa¹ gedib gecə orada qaldılar.

---

¹ Qafandadır.

ASLANIN ERKƏYİ, DIŞISI OLMAZ

Ucanıs kəndinin lap altında Ağçəsmə adlı bir bulaq var idi. Ustadlar bu bulağı dirilik suyu «abikövsər»ə, şəfa suyu Kəklik bulağına oxşadırdılar. Ancaq, əslində, bu bulaq nə dirilik suyu «abikövsər», nə də şəfa bulağı idi. Bunların hamısı sözdü. Amma Ağçəsmənin çox sərin və saf suyu var idi. Bu sudan bir parç içən, qoyunun bir şaqqasını bir oturuma yeyib ayağa qalxa bilərdi. Onu deyim ki, mənim özüm də bu sudan içmişəm, bir şaqqa yox, bir cəmdək yeyib ayağa qalxmışam, baxmışam ki, yenə acından ölürəm.

Ağçəsmənin suyunun yaxşı olduğunu heyvanlar, quşlar da bilirdilər. Həmişə gözəl quşlar və heyvanlar onun üstünə gəlib su içirdilər. Ağçəsmə maral, ceyran, kəklik oylağı idi.

Ağçəsmə Nəbinin də çox xoşuna gəlirdi. Yolu düşəndə həmişə onun üstündə əylənərdi. Qarabaşlıdan qayıdanda Nəbi dəstəsi ilə gəlib Ağçəsmənin üstündə atdan düşdü. Özləri ilə ət də gətirmişdilər. Əti kabab çəkib yeməkdə olsunlar, Ucanıslı Bala Nəbigilin Ağçəsmədə olduğunu eşidib onların yanına gəldi. Hal, xoş-beşdən sonra Bala onları öz evinə qonaq apardı. Nəbigil axşama kimi Balagildə qaldılar. Axşamçağı Nəbi Balaya dedi:

– Bala, biz Arazın o tayına adlayacağıq, vacib işimiz var, icazə ver gedək.

– Ay Nəbi qağa, heç xoşuma gəlmədi. Mən istəyirdim bu gecə qulluğunuzda duram.

Nəbi dedi:

– Onda Həcər arvadlarla burda qalsın, bir neçə günə qayıdıb gələrik.

Bala çox şad oldu. Həcər arvadlarla orada qaldı. Nəbigil atlanıb Arazın o tayına keçdilər. Aradan bir-iki gün keçməmiş Həcərin Balagildə olması xəbəri arvadlar arasında yayılmağa başladı. Bu sirin açılmasının əsas səbəbkarı Balanın öz arvadı olmuşdu, çünki o, Həcərin onlarda qaldığını yaxın sirdaşlarına söyləmişdi. Odur ki, həmin xəbəri o arvad bu arvada, bu arvad o arvada söylədi. Belə-belə, Həcərin Ucanısa olmasını hamı bildi.

Bu xəbər külək kimi gedib naçalnikə də çatdı. Naçalnik bir böyük dəstə atlı ilə Ucanısa gəlib, Balanın evini mühasirəyə

aldı. Həcər bostanda idi. Qız-gəlinlərlə gül dəriridi. Birdən o, naçalnikin atlılarını gördü. Tez yüyürüb dəhlizdə özünü bir küncə verdi.

Naçalnik Cəfərqulu bəy bir adam çağırıb dedi:

– Gedib Həcər xanıma deyərsən naçalnik deyir ki, tufəngini, tapançasını yerə töküüb təslim olsun! Əgər təslim olmasa, evi yandıracağıq.

O adam naçalnikin sözlərini Həcərə söylədi. Həcər ona dedi:

– Get nəçənnikə deginən, əlindən gələni beş qaba çəksin! Həcər hələ ölməyib tufəngi yerə qoya!

Bu adam Həcərin cavabını naçalnikə çatdırdı. Naçalnik bərk qəzəbləndi. Əmr elədi Balanın evinin üstünə gülləni dolu kimi yağdırmağa başladılar. Mərdan bəy hamıdan çox canfəşanlıq eləyirdi. Mərdan bəy sol tərəfdə dəhlizə tərəf sürünürdü. Onun fikri Həcəri güllə ilə vurmaq idi. O, Həcərə rast güllə atdı. Güllə Həcəri çiyindənən azca yaraladı. Həcər onu görüb bərkdən dedi:

– Ey tülkü! Gülləni elə atmazlar, bax, belə atarlar!

Həcərin gülləsi Mərdan bəyin ortasından keçdi. O, palıd ağacı kimi yıxılıb, canını naçalnikə tapşırırdı. Haşım adlı bir hampa evin üst tərəfindən dəhlizin böyrünə tərəf ilan kimi sürünməyə başladı. Onun fikri də özünü dəhlizin küncünə salmaq, Həcəri güllə ilə vurmaq idi. Həcər onu görüb ortasından bir güllə vurdu. Belə-belə, Həcər Cəfərqulu bəyin mənəm-mənəm deyən adamlarından beş nəfərini öldürdü. Bu, Avanes bəyə bərk toxundu, dedi:

– Canım, bir arvad bizim canımıza nə od olub!? Padşah kimi igidlərimizi tamam qırdı.

Avanes bəy dal tərəfdən divarı deşməyə başladı. Çox çətinliklə bir balaca deşik açdı. Həcər onu gördü. Bir güllə atmasına da imkan vermədi. Naçalnik lap itə döndü. Evi üzük qaşı kimi mühasirəyə aldılar. Həcər güllə ata-ata, görək Nəbini nə cür köməyə çağırırdı:

Zalım düşmən gəlib kəsdi aranı,
Həcərin alıbdı ağır yaranı,
Yağılar gözləyir axşam toranı,
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi!
Zalımlar əlindən alasan, Nəbi!

Ellər köçdü, həsrət qaldıq bu dağa,
Biz qonmadıq bülbül kimi budağa,
Qoşun yayılıbdı sola, həm sağa.
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi!
Zalımlar əlindən alasan, Nəbi!

Həcər deyər, Nəbi, halım yamandı,
Mənnən dava tutan sultandı, xandı,
Bərk darda qalmışam, ürəyim yandı.
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi!
Zalımlar əlindən alasan, Nəbi!

Həcəri burada vuruşmada qoyum, sizə xəbəri Nəbidən verim. Nəbi Arazın o tayında Aynalı kəndində idi. Həcərdən çox nigaran idi. Yoldaşlarına dedi:

– Nahaq yerə Həcəri Ucanısa qoyduq. Geri qayıdaq, Həcərdən bərk niyaranam.

Nəbi Bozatın belinə sıçradı, yoldaşları da atlarını minib quş kimi Ucanısa tərəf uçmağa başladılar. O biri tərəfdən Həcər düşmənlərlə elə hey vuruşurdu. Amma, çifayda, patronu azalmışdı, bircə çiyin patrondaşı dolu qalmışdı. Bu da ancaq-ancaq ki, bir-iki saata çatardı.

Axşam idi. Gecə öz qara pərdəsini yer üzünə çəkmişdi. Bir dəstə kəndli xəlvət yollarla Həcər olan evə doldu. Həcər onların hənirini aldı, xısın səslə «kimsiniz?» deyər soruşdu. Adamlardan biri yavaşca dedi:

– Həcər bacı, bizik, güllə atma.

Həcər onları səmindən tanıdı.

– Sizsiniz, əzizlərim?

On dörd nəfər tufəngli adam onun yanına gəldi. Yapıncıya bürünmüş bir adam xısın səslə dedi:

– Həcər bacı, dayanmaq olmaz, tez aradan çıxmaq lazımdı.

Həcər dedi:

– Qardaşım, çıxmaq!

Bunlar Həcəri götürüb xəlvət yerlərlə salamat aradan çıxdılar. Onlar birbaşa dağın başına çıxdılar. Həcər dedi:

– Mən buradan xəlvətcə çıxıb getsəm, naçalnik deyəcək Həcər qorxub meydandan qaçdı.

İndi Həcərin kefi kök, damağı çağ idi. bütün dünyanın bəy, xanı gəlsəydi, ona heç bir şey eləyə bilməzdi. Həcər Nəbini yadına saldı, aldı görək Nəbini necə haraya çağırırdı:

İndi Nəbi yatar yəhər qaşına,
Bir quş kimi çıxar dağın başına,
Aynalını sıxıb basar döşünə.
Özünü tez yetir, ay nadan Nəbi!
Tüfəngi havada oynadan Nəbi!

Meydanda Bozatın belinə yatar,
Tüfəngi doldurub düşməne atar,
Bəyi-xanı biri-birinə qatar.
Özünü tez yetir, ay nadan Nəbi!
Tüfəngi havada oynadan Nəbi!

Hər tərəfi düşmən – yağılar kəsdi,
Məni öldürməkdə onların qəsdı,
Həcər deyir, daha ayrılıq bəsdı.
Özünü tez yetir, ay nadan Nəbi!
Tüfəngi havada oynadan Nəbi!

Sözünü qurtardı. Bu, o zaman idi ki, naçalnik Cəfərqulu bəy kənd ağsaqqallarını qol-qola bağlatdırıb onlardan Həcəri istəyirdi. Şallağın səsi pulemyot səsi kimi hər tərəfə yayılmışdı. Bunu Həcər dağın başından gördü. Bərkədən çağıraraq naçalnikə dedi:

– Ay bəy, mən sənə bildiyin arvadlardan deyiləm, sənə kimi kişilərdən də deyiləm! Mən buradayam, heç kəslə işin olmasın, bacarırsan, gəl mənə tut.

Cəfərqulu bəy baxıb gördü Həcər dağın başındadı. Başa düşdü ki, onu kəndlilər qaçırlar. Qoşuna əmr elədi, dağa tərəf hücumə keçmək istəyən zaman uzaqdan bir dəstə atlı görüdü, bunlar gücləri gəldikcə atları çatladırdılar. Bu atlılar kim olsun? Nəbigil. Nəbi elə nərə çəkirdi, dağ-daş lərzəyə düşürdü. Bir qaçhaqaç var idi, gəl görəsən. Cəfərqulu bəyin tozu da görünmürdü. Həcər dağın lap başında dayanıb qaçanlara tamaşa eləyirdi. Hərdən bir də güllə atırdı.

– Ay zalım uşağı, məgər tüfəng sizə lazım olmayacaq, niyə yerə töküüb qaçırsınız? – deyirdi.

Düşmən elə qaçırdı ki, onların tozuna da çata bilmirdilər. Onlar qaçdı, bunlar baxdı. Axırda atların boynuna vurub geri qayıtdılar. Birbaşa Həcərin yanına çıxdılar. Həcər zarafatla onlara dedi:

– İstəsəydim, sizi də buraya buraxmazdım. Köməyə yaman tez gəlibsiniz!

Nəbi onun gözlərindən öpdü:

– Həcər, yolda üç yerdə davaya düşdüyümüzdən, gec gəldik, – dedi. – Gərək bizi bağışlayasan.

Həcər bütün əhvalatı onlara nağıl elədi:

–Kəndli dostlarımız olmasaydılar, gəlib meyidimi görəcəydiniz. Mənə patron lazım idi, o da vaxtında gəlirdi. Baxırsınızımı, qaraltılar hamısı meyitdir.

Nəbi onun əlindən tutub gülə-gülə dedi:

– Həcər, camaat nahaq yerə «Qoy sənə desinlər, ay Qaçaq Nəbi, arvadı özündən, ay qoçaq Nəbi» demir ha. Görürlər ki, sən məndən igidsən, onunçun da deyirlər.

Həcər güldü:

– O qədər də yox, – dedi, – biz hamımız sənə güvənib igid olmuşuq, igidliyi səndən öyrənmişik.

Hamı Həcərin igidliyinə afərin söyləyəndən sonra atlanıb Əyin kəndinə getdilər. Gecə Allahverdinin evində rahatlandılar. Səhər lap tezdən tərənib Sarımsaqlı dağına getdilər. Meydanlı yurdunda atdan düşdülər. Meydanlının hər tərəfi elat idi. Alaçıqlar çınqıl kimi dağ döşlərinə, düzlərə yayılmışdı. Nəbigil gələndə elə bil Meydanlıya gün doğdu. Elat camaatı hər tərəfdən tökülüb Nəbinin görüşünə gəldi. Nəbidən xəlvət bir adamı qarovul qoymuşdular. Bu qarovul Sarımsaqlıqdan kənara çıxmağa da adam qoymuşdu. O istəyirdi Nəbigilin burada olmasını heç yerə xəbər aparmasınlar.

Meydanlıya o qədər adam toplanmışdı, göyə ağac atsaydın, yerə düşməzdi. Hamısı Nəbigili görməyə gəlmişdi. Nəbi onlarla söhbət eləyirdi.

Nəbigil iki gün Meydanlıda qalandan sonra, elatda xudafafizləşdilər, atlarına minib dərə, təpə getdilər, dağ aşdılar, Şabadinə getdilər. Şabadində Ataməli ağanın var-yoxunu dağdıb kəndlilərə payladılar. Mehdiqulu adlı bir şalvarı cırıq kişi

də bu kəndlilərin içində idi. Onun cındırından cin ürküdü. Nəbi ona çoxlu xərclik verib dedi:

– Geri qayıdanda sizə dönəcəyəm. Gərək o vaxta kimi üst-başını təzələyəsən, yaxşı!

– Yaxşı, elə günü bu gün təzələyəyəm. Ay Nəbi qağa, altı baş külfətim var, hamısı təzələnəcək, sənə dua eləyəcəklər.

Nəbinin mərhəməti sayəsində kişi bir qədər kasıblıq daşını atdı: yorğan-döşəyinin üzü təzələndi, uşaqları, özü, arvadı təzə paltar geydilər.

Nəbigil də Şabadindən ayrıldılar, İydəli¹ kəndini geridə buraxıb Oğlanlıcaya, Oğlanlıcadan da keçib Ağbisə getdilər. Ağbisədə bir zalım mülkədar var idi, kasıb-kusublar həmişə ondan şikayətlənirdilər. Nəbigil bu mülkədara divan tutandan sonra tərپənib Çalbayıra² getdilər.

---

¹ Qafan kəndlərindəndir.

² Kəlbəcərdə böyük dağdır.

HACISAMLI SƏFƏRİ

Nəbigil Çalbayırda məskən salıbdılar. Çalbayırın başında şahin, çalağan, qaraquş hərlənir, gözlərinə görünən, gücləri çatan heyvanları caynaqlarına alıb havaya qaldırır, dağın ən yüksək zirvəsinə aparırdılar. Çalbayır o qədər yüksək idi ki, onun başından hər yeri görmək olurdu. Düşmən qoşunu hər tərəfdən sel kimi gəlsə idi, yenə də Çalbayırda olan qaçaqlara bata bilməzdi. Bunun üçün də Nəbigil burada bir həftə davasız qaldılar, qulaqları güllə səsi eşitmədi, yedilər, içdilər, əməlli-başlı dincəldilər.

Gözəl havalar keçirdi. Ruhu təzələyən meh, güllərin iyini hər yana səpələyirdi. Qaçaqqlar bir sərin sulu bulağın başına toplaşmışdılar. Bir-birinin üstünə su atır, zarafatlaşırdılar. Bir fit səsi eşidildi, hamısı tufənglərini götürüb Nəbinin yanına toplandılar. Nəbi bütün yoldaşlarını nəzərdən keçirdikdən sonra dedi:

- Ə, nə məsləhət görürsünüz, deyirəm, İstisuya gedək!
- Gedək!

Atlandılar. Çalbayırdan aşıb dağları bir-bir keçdilər, az getdilər, çox getdilər, Qoturlu¹ mahalının Nərdivan dağına çatdılar. Nərdivan çox gözəl yer idi, burada xeyli əhali var idi. Alaçıqlar çınqıl kimi dağın döşündə bir-birinə söykənmişdi. Nəbigil Gəlinqaya oymağında atdan düşdülər. Atları yancidar eləyib dağın döşünə buraxdılar. Adamlar hər tərəfdən tökülüb gəldilər. Onları alaçıqlıran arasına apardılar. Nəbigilin Nərdivana gəlməsi xəbəri hər tərəfə yayıldı. Bu xəbəri bəylər də eşitdilər. Bəylər bir adam göndərüb Nəbinin Nərdivanda olmasını Hacısamlı paşa bəylə Əsəd bəyə çatdırdılar. Paşa bəylə Əsəd bəy bütün bəyləri, hampaları, bütün anasının əmcəyini kəsənləri topladılar. Atlarını Nərdivana tərəf sürməyə başladılar. Nərdivan o qədər də bərk yer deyildi. Burada çox dava eləmək xeyirli olmazdı. Nəbi bunu fikirləşdi, düşmənlərin dəstəsinə təpinmək fikrinə gəldi. Üzünü yoldaşlarına tutub dedi:

- Qardaşlar, Nərdivan çox solaxay yerdi, burada qalmaq qorxuludu. Mən belə fikrə gəlmişəm ki, düşmənin qoşununa təpinək! Heç qorxmayın, allah qoysa, salamat aradan çıxacağıq.
- Dedilər:

---

¹ Kəlbəcərdədir.

– Məsləhət sənindi, Nəbi!

Nəbi bir nərə təpib atın belinə sıçradı, yoldaşları da ata mindilər. Qıy vurub özlərini düşmənin qoşununa vurdular. Düşmənləri güllə ilə şiləyib, orada-burada yerə sərirdilər. İki saat çəkmədi, düşmənləri qovub Kürdhacı¹ dərəsinə tökdülər, amma çifayda, atışmada Nəbinin bir igid yoldaşı vurulmuşdu. Nəbigil öldürülən yoldaşlarını Lələbağır kəndinin qəbiristanlığında dəfn eləyib birbaşa Ziyarət dağına endilər.

Paşa bəy Nəbinin bir nəfər yoldaşının öldürüldüyünü və özlərinin qaçıb Ziyarət dağına getdiyini eşitdi, ağzına çullu dovşan yerləşmədi:

– Hələ bu harasıdı, Nəbinin özünü də öldürəcəyəm, – dedi.

– O elə bilir qaçıb Ziyarətə getməklə əlimdən qurtaracaq!

Nəbigil Ziyarətdə üçcə gün qaldılar. Yorgunluqlarını almamış, atlanıb bir də Hacısamlıya qayıtdılar. Nəbi dəstə ili düz Kürdhacı kəndinə getdi, yoldaşlarını kəndin ətrafında qoydu, özü İsmayılı, Ağahüseyni və Balakişini götürüb, düz Paşa bəyin qapısına ketdi. Nəbinin qapıya gəlməsini Paşa bəy gördü. O, tez qaçıb içəri evə girdi, qapısını da möhkəm bağladı. Nəbigil evə girib çox axtardılar, ancaq Paşa bəyi tapmadılar. Arvadından onu soruşdular. Arvadı «səfərə çıxıb» deyib onlara cavab verdi.

Nəbigil Paşa bəyin evini talan elədilər. Bahalı şeylərdən atlara çatıb kənddən çıxartdılar. Bir az getməmişdilər ki, Mahmud bəyə rast gəldilər. Nəbigil onu göydə axtarırdılar, çünki qaçaq yoldaşlarını vuran Hacısamlı Murad bəy idi.

Kəndlilərin içində şirə, pələngə dönən Mahmud bəy indi siçan kimi cıvıldaırdı. Nəbi əmr elədi, Mahmud bəyi güllələyib, oradan uzaqlaşdılar.

Paşa bəyin evindən götürdüklərini Minkənddə, Lülpərdə, Qara göldə², Üçtəpədə, Qarakilsədə olan əlsiz-ayaqsızlara paylaya-paylaya Püsək³ kəndinə getdilər. Onların görüşünə gələnələr hamısı Səməd bəydən şikayət elədi. Nəbi şikayətin hamısını ürəyinə yıgdi. Gözlədi, axşam düşdü. Qaranlıq hər yeri basdı, əl-ayaq qapı-bacadan tamam çəkildi. Nəbi yoldaşlarından

---

¹ Laçın rayonunda kənd adıdır.

² Laçındadır.

³ Sisyandadır.

üçünü götürüb düz, Səməd yüzbaşının evinə getdi. Yüzbaşı onları gördü. O, siçan deşiyi axtarırdı ki, satın alıb içində gizlənsin. Qaçıb tövlədə gizləndi. Nəbi ha axtardı Səməd yüzbaşını tapmadı. Qayıdıb getmək istəyirdi, elə bil kimsə onun qulağına pıçıldadı, a gidi, getmə, tövləni də axtar. Nəbi yoldaşları ilə tövləyə girdi. Çox axtardılar, axırda onu otun altında tapdılar. Nəbinin yoldaşları onun başına bir çatı salıb tövlədən kənara çıxartdılar, çəkə-çəkə kəndin ortasına gətirdilər. Bir ağaca sarıyıb, o ki var döydülər. Öldürmək istəyəndə arvadı gəldi, Nəbinin ayağına yığılıb, ağlaya-ağlaya dedi:

– Qadan alım, ay Nəbi, bunu bu dəfə mənə bağışla! Bir də bir adamı incitsə, özüm sifariş elərəm, gəlib cəzasını verərsən.

Nəbi arvadın qolundan tutub Səmədə dedi:

– Səni bu arvadın göz yaşına bağışlayıram! Bir də qələt elərsən, kimsə ilə işin olmaz.

Səməd yüzbaşı dedi:

– Başına dönüm, günü sabah gedib yüzbaşılıqdan çıxacağam, öz kəsbkarlığımda olacağam.

Nəbi arvada dedi:

– Bacı, ərini götür, evinə get.

Səmədlə arvadı evlərinə, Nəbigil də atlanıb Kəlbəcərə getdilər.

Elə həmin gün Səməd bəy Gorusa getdi, zəncir-möhürü pristava verib dedi:

– Mən yüzbaşı olmuram, alın, bu da sizin zəncir-möhür.

Səməd bəy evinə gəldi, heç kəslə işi olmadı. İndi sizə kimdən xəbər verim, Paşa bəydən.

Paşa bəy yarım padşah bir adam idi. Hər adam bir dövlətin-varın bazı olduğu kimi, o da heyvandarlığın bazı idi. Özü də «lap azca» heyvan saxlayırdı. Hər yaşda, hər cinsdə olan heyvanlardan vur-tut mincə baş saxlayırdı. Bəlkə bəzi adamlar başa düşmədilər. Qoy açığını deyim. Məsələn, bir yaşda olan heyvandan min, iki yaşda olan heyvandan min, üç yaşda olandan min..., cins də ki, özünü əlinizin içi kimi məlumdur. Birdən çaşıb qoyunları da bu heyvanlardan hesab elərsiniz ha! Qoyunların sayı ayrıldı. Qoyunlardan da çox saxlamırdı, «lap az», çinqılın sayı qədər. Altıca yüz də iti var idi. paşa bəyi külfət basmışdı. Özü də çoxu arvad külfəti idi. Bircəsini desəm,

hesabınızı apararsınız. Onun hər kənddə və hər şəhərdə bir arvadı var idi. Bu arvadların hərəsindən ən azı dörd uşaq hesab eləsək, Paşa bəyin mindən çox övladı çıxardı. Paşa bəy Nikolay padşahla çaşka-loşka idi. Onunla qardaşlıq olmuşdu. İki polk əsgərini öz hesabına saxlayırdı. Paşa bəy belə bəy idi... Demə görmədim, Hacısamlıda o idi, Bağdadda Kor xəlifə. Elə bil bir alma idilər, yarı bölünmüşdülər.

Qərək, Nəbi Kəlbəcərdən geri qayıdandan sora yenə Hacısamlıya getdi. Hansı kəndə ayaq basdısa, Paşa bəydən şikayət eşitdi. Qan Nəbinin beyninə sıçradı. Yoldaşlarına dedi:

– Paşa bəyə elə divan tutmalıyıq ki, ölüncə dadı damağın-
dan getməsin! Düz Kürdhacıya!... Yazıq-yuzuğun hayıfını
gərək ondan alaq! Bu yazıqların canına Paşa bəy bir od olub!

Şahhüseyn dedi:

– Biz Kürdhacıya bir də girə bilmərik, hamımızı qırarlar. Ağlın ayrı yerə getməsin, ona Paşa bəy deyirlər, barıt anbarlarının arasında yaşayır! İndi yəqin bənd-bərəni kəsdirib.

Nəbi onun sözünə cavab da vermədi. Nəbigil Lələbiğirda idilər. Lələbiğirlə Kürdhacının arası da xeylaq yol idi. Axşam da düşmüşdü. Yal-yamacla getmək çətin idi. Ancaq Nəbi tüpürdüyünü yalayan adam deyildi. Bozatın yalmanından yapışib belinə sıçradı. Onun ardınca başqa yoldaşları da ata minib yola düşdülər. Meşələr, pöhrəliklər arası ilə dərə-təpə, qayalıqla gedib Kürdhacıya çıxdılar. Nəbi yoldaşlarına tapşırırdı, Kürdhacını hər tərəfdən qomarlədilər. Ağacların arası ilə Paşa bəyin sarayına hücum elədilər. Amma çifayda, Paşa bəy duyuc düşdü. İlan ağzından qurtaran qurbağa kimi, evladı, əcdadı ilə qaçıb kəndin içinə çıxdı. O, evinin dağıdılmasının hayına qalmırdı. Evi dağıdırdı, kəndlilər sağ olsun, yenə kürəklərindən çıxarardı. O, özünün salamat qurtarmasını qənimət bilirdi. Paşa bəy belə hesab eləyirdi ki, Nəbinin dəstəsində ən azı yeddi-səkkiz min adam var. Kürdhacıdan çıxıb özlərini meşəyə saldılar. Qaçıb Hacısamlıdan çıxdılar. Nəbigil də onun kök heyvanlarından gətirib kəsdilər, kəndliləri ətlə doyurdular. Paşa bəyin beş-altı yüz iti var idi, acığı tutduğu kəndliləri bu itlərə boğdurub öldürürdü. Nəbi bu itlərin çoxunu güllə ilə qırırdı:

– Bunlar da zalımdı! Çox məzlum adamı bunlar dişləri ilə parçalayıblar!

Nəbi itləri güllə ilə vurdurandan sonra yoldaşlarına dedi:

– Ə, yola düşmək lazımdır. Atları hazırlayın.

Gün əyilən zaman onlar atlanıb, dağları bir-bir geridə qoydular, Zəngəzuru keçdilər, birbaşa Qafana getdilər. Gecə Qafanda qaldılar, səhər açılan kimi Gığı dərəsinə getməkdə olsunlar, sizə xəbəri Paşa bəydən verim.

Paşa bəy, doğrudan da, çox zor adam idi. Onun yanında naçalnik, pristav ağız açıb danışa bilməzdi. Onun hər nə sözü olsaydı, ya yaranala, ya sərdara, ya da şəxsən padşahın özünə deyərdi. Bu dəfə də Gəncəyə, yaranal Nakaşidzenin yanına gedib dedi:

– Bir gədəynən bacarmırsınız, adınızı niyə hökumət qoyubsunuz? Birdəfəlik rədd olun gedin, başımıza çarə qılaq.

Nakaşidze dedi:

– Toxdaq danış görüm, nə olub, gədə kimdi? Niyə acıgın tutub?

Paşa bəy dedi:

– Nəbi gəlib var-yoxumu talan eləyib!

Nakaşidze gülümsündü:

– Bu yaxşı xəbər olmadı. Bəy həzrətləri, bəs o gədə idi, niyə cavab vermirdiniz, qoyurdunuz var-yoxunuzu talan eləyirdi?

Paşa bəy dedi:

– O, gədə deyil, zor adamdı, allahın bəlasıdır. On min qoşunla mənim üstümə gəlmişdi. Yoxsa, mənim ölümə də səmt gələ bilməzdi!

Nakaşidzenin çalğı kimi bıqları var idi. Acığı tutanda, hirsini bıqlarından alırdı, qolları yorulunca eşirdi. İndi də bıqlarını bərk-bərk eşib dedi:

– Gədədə də qoşun olarmı? Gör nə güclü düşməndisə, Paşa bəy kimi yarım padşahı da qaradalaq eləyib. O, kəndli hərəkətinin başçısıdır.

Nakaşidze bir kağız yazdı, qasiddən İrəvan general-qubernatoru Frezeyə¹ göndərdi. O, kağızda bütün əhvalatı yazıb ürəyini boşaldandan sonra, üstəlik qeyd elədi: «Bu xına o

---

¹ Nəbinin qaçaqlıq illərində İrəvan quberniyasının general-qubernatoru olmuşdur; 1896-cı ildə vəzifədən götürülmüşdür.

xınadan deyil. Sən oradan güclü qoşun göndər, mən də buradan. Allah ya ona verər, ya bizə».

Qasid kağızı aparıb Frezeyə verdi. Freze kağızı oxuyub məzmunundan hali oldu, canına üşütmə düşdü.

– Bu yaxşı olmadı! Paşa bəyin təzəreyini qoparan adamlar heç kəs bacara bilməz. Allaha təvəkkül, görək nə olur!?

Yaranal Freze əmr elədi, qoşun Sisyan tərəfə su kimi axmağa başladı. Qoşun yeddi gün, yeddi gecə yol getdi, Qarakilsəyə çatdı. Yadımdan çıxmayıbsa, bu vaxt Qarakilsədə pristav – anasının əmcəyini kəsən İsmayıl bəy Vəzirov idi.

O biri tərəfdən də Nakaşidzenin qoşunu Gəncədən Qarakilsəyə yola düşdü.

Yaranalların onun üstünə qoşunla gəldiyini Nəbi eşitdi. Yoldaşlarına dedi:

– Qardaşlar, bir fənd işlətmək istəyirəm. Allaha təvəkkül, görək baş tutacaqmı? Siz Qafana gedin. Sizin Qafana getdiyinizi qoyun Qarakilsədə olan qoşun da bilsin. Mən təğyir-libas olub buralarda girlənəcəyəm.

Qoçaqlar atlanıb Qafana tərəf getdilər. Nəbi də təğyir-libas olub Qarakilsənin yan-yörəsində dolanır, Nakaşidzenin qoşununun gəlməsindən əhval öyrənirdi. Bir gecə Nəbi eşitdi ki, Nakaşidzenin qoşunu Gorusdan Qarakilsəyə tərəf keçibdir. O saat başına bir yekə papaq basdı, üz-gözünü kömürlədi, Qarakilsəyə, qoşun böyüyünün yanına gedib dedi:

– Nakaşidzenin qoşunu Gorusdadı, Qaçaq Nəbi güclü qoşunla Üçtəpədən el yoluna enmişdir. Ayıq olun, bənd-bərələri kəsin. Onlar Qarakilsəni və Gorusu mühasirəyə almaq istəyirlər.

Qoşun böyüyü bu xəbəri Frezeyə və naçalnikə çatdırdı. Hamı təşvişə düşdü. Komandir əmr elədi, qoşun Gorusdan gələn el yoluna yürüş elədi, bənd-bərələri kəsdilər. Gözlədilər, Nakaşidzenin qoşunu yaxınlaşdı. Hər tərəfdən onları gülləyə tutdular. Axşamdan səhərə kimi Nakaşidze ilə Frezerin qoşunu bir-birini qırdılar, qanlarını su yerinə axıtdılar. Alatoranda Nakaşidzenin qoşunu sınıb Gorusa töküldü. Səhər açıldı, atışma sakitləşdi. Nə gördülər? Nakaşidzenin qoşunu Frezerin qoşunu ilə dava eləyirmiş. Hər iki tərəf qoşunlarının yarından çoxunu itirmişdir. O saat başa düşdülər ki, onları aldadan

Nəbi olub. Bir-birinin canına düşdülər. Axırda hər iki tərəf bu fikrə gəldi ki, bu məsələni açıb-ağartmasın, üstünü örtsün, qırılan adamları Nəbinin üstünə yıxsınlar. Elə də oldu, götürüb padşaha, sərdara yazdılar ki, bəs Nəbi on min atlı ilə bizi mühasirəyə aldı, filan qədər itki verdik.

Naçalnik Cəfərqulu bəy dedi:

– Nəbi bizə elə yara vurdu ki, qiyamətə kimi sağalmaz. Ondan əl çəkmək olmaz!

Naçalniklər bir neçə gün orada qalıb təzədən qoşun topladılar. Bir səhər yola düşüb dağları aşdılar, dərələri keçdilər, Qafana çatdılar. Qoşun gecə mis mədənlərində qaldı, mədən sahibi Bəylər bəyə qonaq oldu. Nəbinin Gıgı dərəsində olduğunu ona xəbər verdilər.

Qoşun Gıgı dərəsinə tərəf getməyə başladı. Günortaüstü, gün təzə əyilən zaman Gıgı kəndinə yaxınlaşdı. Bu zaman Nəbigil Gıgıdan çıxmaq istəyirdilər. Qoşunu görəndə atlardan yerə düşüb, özlərini çala-çökəyə saldılar. Qoşun arxayın kəndə dolmaq istəyəndə Nəbigil onların üstünə güllə səpələdilər. İlk dəfə beş adam vurub atdan yerə yıxdılar. Qoşun hər tərəfə səpələndi, yal-yamacı gülləyə tutdu. Nəbigil onları güllə ilə bir-bir dənləyib yerə səyirdilər. Onlar meyitləri görüb qaçmağa başladılar. Nəbigil güllə ilə onları uçurumdan, qayadan tökürdülər, qovub şil-küt eləyirdilər. Qoşun qaçıb gözdən itəndən sonra qaçaqlar atlanıb yola düşdülər. Gecəni gündüzə qatıb Lülpərə getməkdə olsunlar, qubernatorların qoşunu da gəlmişdi yol ilə geri qayıdıb getdi. Buna deyiblər: gəlmişdi saqqal dalınca, bıgı da qoyub getdi. Onlar Nəbigilin əvəzində arabalarda öz adamlarının meyitlərini aparırdılar. Komandirlər yolda sözü bir yerə qoydular, gedib qubernatorlara dedilər: «Dünya hamısı Nəbinin dəstəsinə qoşulub, onunla bacarmaq olmaz». Qubernatorların da canına qorxu düşdü. o biri tərəfdən Nəbigil Lülpərdə xəbər tutdular ki, Paşa bəy lap azğınlaşıb, Nəbinin üstündə kəndlilərə divan tutur. Nəbigil bu xəbəri eşidən kimi düz Kürdhacıya getdilər. Xəlvət yollarla Paşa bəyin qapısına çıxdılar. Bəyin qulluqçuları duyuq düşməmiş evə doldular. Paşa bəy əlini tapançaya ata bilmədi. Nəbi ona dedi:

Nə düşübsüz fağır xalqın canına?
Rəhminiz gəlməyir axan qanına.
Mərd-mərdanə durub gəldim yanına,
Bacarırsan, indi özün tut məni!
Bəylər üçün anam doğub qurd məni!

Mərd oğluyam, bəydən, xandan qaçağam,
Düşmənin gözünə iti bıçağam,
Yoxsul üçün ipək kimi yumşağam.
Sizin üçün anam doğub sərt məni!
Bacarırsan, indi özün tut məni!

Gəl Nəbinin yaxşı bax sən boyuna,
Evini döndərər matəm toyuna,
Sizin kimi sürü-sürü qoyuna
Anam doğub itidişli qurd məni!
Bacarırsan, indi özün tut məni!

Paşa bəy kəkələyə-kəkələyə dedi:

– Nəbi bəy, gəl məni bihörmət eləmə, qanıma öz evimə axıtma! Ta heç kəslə işim olmaz.

Nəbi onun üzünə acıqlı baxıb dedi:

– Səni bu dəfə də öldürmürəm, ancaq, Paşa bəy, yaxşı iş görmürsünüz. Axı bu yazıq kəndlilərə nə vermisiniz, ala bilmirsiniz? Məgər sizdə insaf yoxdu?

Paşa bəy dedi:

– Ay Nəbi, doğru deyirsən, bizimkilər çox nainsaflıq eləyirlər. Bu dəfə də mənim günahımdan keç, vaxt gələr əvəzini çıxaram.

Nəbi dedi:

– Yaxşı ki, boynuna alırsan. İnsaf yaxşı şeydi. Bu dəfə səni salamat buraxıram. Bəy, elə et ki, bir də səndən şikayət eşitməyim.

– Daha məndən şikayət eşitməzsən.

Nəbigil Paşa bəyi öldürmədilər. Kürdhacıdan çıxıb Ərəblər kəndinə gəldilər. Süleyman bəyin evinə düşdülər. Axşam idi. Birdən naçalnik dəstəsi ilə Süleyman bəyin qapısında atdan düşdü. Süleyman bəy naçalnikin gəldiyini Nəbiyə xəbər verdi.

Nəbi başqa bir otaqda paltarlarını dəyişirdi, üz gözünü hissə buladı. Qonaq adı ilə naçalnikin yanına gəldi. Süleyman bəy Nəbini naçalnikə tanış verib dedi:

– Bu qonaq Zilanlı kürdlərindəndir. Özü də çox qoçaq və varlı adamdır.

Naçalnik dedi:

– Kürdlər çox qoçaq xalqdırlar. Hər gözəldə bir eyib olan kimi, bunlar da qaçaq-quldur olurlar.

Nəbi naçalnikə və dəstəsinə hörmət elədi. Obaşa yaxın naçalnikdən qabaq gedib bənd-bərələri kəsdilər. Naçalnik Ərəblərdən qayıdanda hər tərəfdən qışqırıb onların tufənglərini yerə tökdürdülər. Sonra, nələri var idisə, alıb özlərini salamat buraxdılar. Buradan yola düşdülər, gecə-gündüz yol getdilər, əvvəl Bal-dırğanlı kəzinə¹, sonra da Şamsıza² çatdılar. Hara-dansa Cəfərqulu bəylə Mahmud bəy də Şamsıza gəlmişdilər. Nəbigilin orada olduğunu bilən kimi tez kənddən çıxdılar. Nəbi onları görüb dedi:

– Ay nəçənnik, ay Mahmud bəy, qaçmaqla əlimizdən qurtarmayacaqsınız! Əvvəl-axır cələməə ilişəcəksiniz.

Cəfərqulu bəy, Mahmud bəy heç dala da baxmadılar, atı dördnala sürüb gözdən itdilər.

Nəbigil də atlanıb Tatifi, Kürdərlini³, Gorusu, Həkərini keçdilər. Kirsə çatdılar. Çadır-muxur və alaçıqlarını qurub yaşamağa başladılar. Bir həftə hazırlaşandan sonra Kəlbəcərdən aşıb Gəncəbasara tərəf getdilər.

Onlar Gəncəbasarda az dolandılar, çox dolandılar, axırda gedib Göygölə çıxdılar. Göygöl də bir Göy göldü. Hər tərəfinin meşəliyi, çəmənliyi bir yana qalsın, gölün içi də meşəlik, çəmənlik idi. suyun altında ağaclar çiçək açır, meyvə gətirirdi. Babalı deyənlərin boynuna, deyirlər çox qədim zamanlarda Göygölün yerindən çay gedərmiş. Çayın hər tərəfi də meşəlik imiş. Yer tərənib, Kəpəz dağı uçuşur. Dağın bir parsçası yerindən uçub çayın qabağına tökülüb, böyük göl olub. Yan-

---

¹ Zəngəzurda dağ adıdır.

² Zəngəzurda kənd adıdır.

³ Zəngəzur kəndlərindəndir.

larında olan meşəlik də suyun altında qalıb. Göygöl də belə əmələ gəlib.

Nəbigili bu gözəl gölün kənarında qoyaq, sizə xəbəri Gəncə yaranalı Nakaşidzədən verək.

Nakaşidze bütün naçalniklərə, pristavlara, bəylərə xəbər verdi. Nəbigilin üstünə getmək üçün hazırlıq gördülər. Amma Nəbinin yerini ağıllı-başlı bilmirdilər. Onu çox-çox uzaqlarda axtarırdılar. Elə bu zaman bir çuğul içəri girib dedi:

– Yaranal sağ olsun! Nəbi dəstəsi ilə Göygöldədi.

Yaranal Nakaşidze əmr elədi, qoşun atlandı, gedib dörd tərəfdən Göygölə hücum elədilər. Yer yöndəmsiz olduğundan Nəbigil burada çox ləngiyə bilməzdilər.

Atışma başlanan kimi, Nəbigil basıb Goranboy tərəfə keçdilər.

Goranboyda Haqverdi ağanın ilxısında bir aygır var idi ki, ilxının yeddi ağaclığına qoymazdı quş səksin. Onun yanında şir, pələng pişiyə oxşardı. Nəbi bu aygırın sorağını eşitmişdi. Yoldaşlarına dedi:

– Haqverdi ağanın aygırını tutmalıyıq.

Onu danladılar:

– Ay Nəbi qağa, ağlın Üçtəpədəki aygıra getməsin, bunu tutmaq mümkün deyil. Bəlkə güllə ilə vurub öldürək, ayrı çarəsi yoxdu.

Nəbi dedi:

– Qorxaq olmayın, Üçtəpədəki atı tutduğumuz kimi bunu da kəməndlə tutarıq.

Nəbiyə güldülər, elə bildilər çaşıb. Nəbi isə sözünün üstündə möhkəm dayandı. İlxi otlayan örüşün üç ağaclığına getdilər. Aygır uzaqdan bunları gördü. Qızmış şir kimi ağzını ayırıb bunlara tərəf yüyürdü. Nəbi atlardan birini onun qabağına buraxdı. Aygır atı süpürüb öldürmək istəyəndə Nəbi fürsəti fəvtə verməyib kəməndi tulladı. Kəməni aygırın boynuna ilişdi. Nəbi kəməndin bir ucunu bir böyük çinar ağacına bağladı. Aygır o yan-bu yana nə qədər yüyürdü, dartındı, qaça bilmədi. Nəbi cəld sıçrayıb onun belinə mindi. Aygır düzlərdə o yan-bu yana o qədər yüyürdü ki, tamam heydən düşdü, axırda Nəbiyə ram oldu. Bütün kəndlilər tamaşaya toplaşmışdılar, hər

tərəfdən «afərin!» sədası göyə qalxdı. Hamı Nəbiyə «sağ ol» söylədi. Aygır çox tünd idi, yerlə-göylə əlləşirdi. Ağzını əjdaha kimi ayırmışdı, hamını udmaq istəyirdi. Ancaq Nəbi onun ağzına dörd dəhnəli cilov vurmuşdu. Bir-iki günün içində aygır mum kimi yumşaldı. Nəbigil Dəliməmmədiyə getməkdə olsunlar, sizə xəbəri Haqverdi ağadan verim. Haqverdi ağa bir həftədən sonra evlərinə gəldi. Ona dedilər:

– Bəs Nəbi aygırı minib apardı.

– Hansı aygırı?

– İlxıda olan qəmər aygırı, ceyranbasanı.

Haqverdi ağa dedi:

– Ona səmt getmək mümkün deyil, siz səhv eləyirsiniz.

Yəqin ayrı at aparıb.

Dedilər:

– Yox, canım, lap həmin aygırı kəməndlə tutdu, minib apardı.

Haqverdi ağa dedi:

– Siz deyən doğrudursa, onu Nəbiyə halal elədim. Nə di-vana xəbər verərəm, nə də dalınca gedərəm, halal xoşu olsun.

O biri tərəfdən Nəbigil bir həftə Dəliməmmədi, Qarasuçul¹ tərəflərdə girlənəndən sonra Gəncədən adlayıb Şamxora getdilər. Bir həftə də Şamxorda qaldılar, iki dəfə vuruşmaya düşəndən sonra Tovuzda getdilər.

Qaraxanlı, Cilovdar, Cirdəxan, Mənsurlu kəndlərini bir-bir keçib Qozdərədə bərk davaya düşdülər. Bu dava belə oldu: Nəbigil hələ Goranboyda ikən, yaranal Nakaşidze gündə onlar haqqında məlumat alırdı, onları qırmaq üçün qoşun yığırdı. İrəvan yaranalı Frezeyə də xəbər vermişdi. Nakaşidze Nəbigili sərvaxtdan salmaq üçün onlara kələk gəlirdi.

Nəbi Qozdərədə bir neçə gün qalmaq fikrinə düşdü. çox arxayın idi, elə bilirdi ki, onun izinə düşən yoxdu, amma bilmirdi ki, düşmənlər yatmayıblar, onu güdürlər.

Yaranal gecə ikən əmr elədi, qoşun sel kimi axıb Yanıxlı, Qurudərə, Hoşdarlı, Sadıqlı kəndlərinə doldu. Qozdərə kəndi lap ortada qaldı. Yaranal çox bic idi, qoşun böyüklərinə tapşırırdı ki, Qozdərəyə nə hücum eləsinlər, nə də güllə

---

¹ Goranboy rayon kəndlərindəndir. Dəli Alı bu kənddəndir.

atsınlar. Qoysunlar Nəbigil arxayın kənddən çıxsınlar. Hansı kəndə girsələr, şabba-xeyir hamısını qırsınlar.

İki gün rahatlandıktan sonra Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Ta gemək lazımdı, çox yemək adamı az yeməkdən də qoyar.

Atlanmaq istəyəndə bir nəfər ona yanaşib yavaşca dedi:

– Ay Nəbi, hara gedirsən, hər tərəf tutuldu? Yaranalın qoşunu bütün yan-yörədə olan kəndlərə dolub.

Nəbi barmağını dişlədi:

– Ehtiyat igidin yaraşığıdı, deyərlər. Biz ehtiyatsızlıq eləyib düşməyə fürsət vermişik.

Nəbigil yola düşdülər. Bozat ayaqlarını yerə döydü. Az qaldı ildırım olub düşmənin üstünə şığasın. Nəbi atı elə bərk sürürdü ki, ayaqlarından hər yana qor səpələnirdi. Köçdərənin altında düşmənlər bunların üstünə gülləni dolu kimi tökdülər. Nəbigil burada olan düşmən qoşununu vurub aradan çıxdılar. Ta işıqlanıncə at sürdülər. İşıqlananda baxdılar ki, yoldaşlarından ikisi yoxdu. Bıkef-məlul yola davam eləyib, Çoban-sığnağını keçib Qəribliyə gəldilər. Buradan adlayıb çox yerlər, kəndlər keçdilər, dağlar aşdılar, axırda Qazağa çatdılar. Kəndlilər hər yerdən tökülüb Nəbigilin görüşünə gəlirdilər. Nəbi hər yerdə mülkədarların anbarlarının ağzını açıdırıb içində olan taxılı kəndlilərə paylayırdı.

Bəylərin anbarlarında olan bütün taxılın kəndlilərə verilməsini qubernata xəbər verdilər. Qubernatın ürəyi gumbultu ilə yerə düşdü, varından yox oldu:

– Yaxşı qulağımız dinc idi. Bu zalım oğlu yenə haradan gəlib çıxdı? Yenə də işimizi töküb onun dalına düşəcəyik.

O saat Ağstafa, Aşağı Salahlı, Dilican və Şərifbəyli nahiyə pristavlarına xəbər verdilər. Pristavlar dəstə ilə Qazağa toplandılar. Özündəndeyən bəylər də gəlmişdilər. Nəbigilin soruşmasını Kosalarda aldılar. İki yüz atlı ilə Kosalara getməyin bınasını qoydular. Kosaların yaxınlığında atışma başlandı. Nəbigil yarım saatın içində onlardan altı-yeddi adam öldürdükdən sonra, sel kimi axıb Alpovut kəndinə keçdilər. Eşitdilər ki, Qara Nəbi buralarda gəzir, çapavulçuluq eləyir. Bir adam onlara dedi:

– Qara Nəbi ilə Hilal bəy kəndlilərə dedi ki, Qaçaq Nəbi sizdən filan qədər şey və pul istəyir, verməsəniz, bu gecə gəlib hamınızı qıracaq. Sənin adına kəndlilərin evində nə qədər qiymətli şey varsa, hamısını döy-sındır aldılar.

Nəbi hirslənib dedi:

– Bu əhvalat nə vaxt olub?

– İki-üç gün bundan qabaq.

Nəbi Hilal bəyin evinin yerini öyrəndi. Dəstəsi ilə düz onun evinə getdi. Nəbi Hilal bəyi evdə tutub dedi:

– Mənim adıma Qara Nəbi ilə topladığın şeylər haradadır? Deməsən, dərini boğazından çıxaracağam!

Hilal bəy dedi:

– İçəri evdədi, get hamısını apar, məni salamat burax.

Nəbi içəri evə girib gördü ki, zalım uşağı kəndlilərin yorğan-döşəyini də alıblar. Nəbi car çəkdi, bütün kəndliləri topladı, üzünü kəndlilərə tutub dedi:

– Hər kəs öz şeylərini götürsün.

Hərə öz şeylərini götürdü. Nəbi Hilal bəyi çölə çıxarıb qarnına beş patron doldurdu. Amma çifayda, Qara Nəbini tapmadı. O qaçıb getmişdi.

Nəbigil gecə burada qaldılar. Səhər tezdən atlanıb Çaylıya gəldilər. Demə, naçalnik də Çaylıda imiş. Nəbigilin gəldiyini eşidən kimi ölüm gözünün qabağına gəldi. Öz-özünə dedi: «Qoy Nəbinin yanına bir adam göndərim, bəlkə məni xətasız buraxdı». Elə bu vaxt Nəbi üç yoldaşı ilə qapıdan içəri girdi. Naçalnikin sifəti sapsarı saraldı. Özünə toxdaqlıq verib dedi:

– Ay Nəbi, xoş gəlmisən.

Nəbi ona dedi:

– Sağ ol. Ancaq de görüm, bəyləri hara qaçırtmısan?

Naçalnik dedi:

– Ay Nəbi, məni qınama, sən naçalnik olasan, mən qaçaq, sən də mənim kimi elərsən.

Naçalnikin bu sözü Nəbinin xoşuna gəldi:

– Düşmən olduğunu boynuna alırsanmı?

– Elədi, ay Nəbi, ancaq igid tutduğu yerdən kəsməz.

– Mən ki sənə bir şey eləmirəm. Ancaq səndən bir xahişim var. Qızıl pulu vergisi üstündə tutdurduğun iyirmi adamı buraxarsan.

– Baş üstə. Daha nə qulluğun var?

– Elə yox, mənim yanımda bir kağız yaz veri, bir strajnik aparıb versin, tutulan adamları buraxsınlar.

Naçalnik o saat bir kağız yazıb strajnikə verdi, strajnik ata minib getdi. Nəbigil də naçalnikdən ayrılıb, atlarına mindilər, birbaşa Dilicana getdilər. Dilicanın gözəl havası, sərin sularından heç kəs ötüb keçməzdi. Bunlar da ötüb keçmədilər. Orada bir həftə qalandan sonra, tərپənib Gürcüstana keçdilər. Onlar əvvəl Borçalıya getdilər. Borçalılılar Nəbini birinci dəfə görmürdülər. Nəbi buraya çox gəlmişdi. Onun burada hörməti var idi. Burada da kasıb-kusublar onunla dost idi, bəylər, tavatlar, knyazlar da ona düşmən idi. Nəbi hansı şəhərə, kəndə gedirdi, adamlar tökülüb onun görüşünə gəlirdilər. O, payızı Gürcüstanda qaldı. Tiflis şəhərində və ətrafında dolandı, çox vuruşmalara düşdü, amma bunu deyim ki, Nəbi Gürcüstanda haralarda oldu, kimlərlə vuruşdu, bu barədə məlumatım yoxdur. Bunu bilirəm ki, Gürcüstanda vuruşmalarda Həmzə adlı bir yoldaşı öldürülmüşdü. Bunu da deyim ki, Nəbigil Gürcüstandan adlayıb İrəvana keçdilər. Zəngəbasarı-zadı dolanıb, Qaraquşa¹ getdilər.

---

¹ Naxçıvan mahalında dağdır.

BƏRŞAD DÖYÜSLƏRİ

Yaz yenicə girmişdi, hava çox xoş keçirdi. Ağaclar çiçək açmışdı. Mərəvcə, dağdagəzər, kəkkevv, çiriş, xincilovuz çıxmışdı. İsti ölkələrə gedən quşlar qayıdıb öz yerlərinə gəlmişdi. Xocahan bazarı həmişə həftədə bir dəfə toplanırdı, amma bu il İrandan qaçaq mal gətərən o qədər çoxalmışdı ki, hər gün bazar olurdu. Sif çay, kişmiş, xurma, istiot, sarıkök, zəncəfil, quluncan, darçın, hil, mixək, hər cür parça çinqil kimi bazara dolmuşdu. Daqqapapaq tacirlər ağız-ağıza verib müştəri çağırırdılar.

– Səbzə var, səbzə var...

– Kişmiş, kişmiş...

– Zəncəfil, darçın, qülünca, can dərmanı, gəl, müştəri, – kimi səslər bir-birinə qarışmışdı. Şeylər o qədər baha idi ki, yaxın düşmək olmurdu. Birdən bazarda bir çaxnaşma qopdu, tacirlər bahalı şeylərini, qızıllarını gizlətməyə, dükanlarının dal qapılarını bağlamağa başladılar. Elə bu zaman Nəbi bir dəstə atlı ilə bazara gəldi. Bazarda səs-küy tamam kəsildi. Nəbigil at yedəyində dükanların qabağına gəlir, bir-bir tacirlərin üzünə baxırdılar. Qaçaq Nəbi öz pulu ilə tacirlərdən paltar-parça alıb yoxsullara və dilənçilərə verirdi. Bəylər Nəbinin bazara gəlməsini xəlvətcə bütün hampalara, prismavlara, naçalnikə xəbər verdilər. Bu zalımlar o saat çoxlu qoşunla gəlib hər tərəfi tuttular. Birdən bazarda olan adamların üstünə dolu kimi güllə yağdırdılar. Nəbi bərkədən yoldaşlarına dedi:

– Tez atlara minin bazardan çıxmaq, biz çıxmasaq, adamlara güllə dəyəcək.

Onlar atlarına minib bazardan çıxdılar. Hər tərəfdən Nəbigilə güllə atmağa başladılar. Nəbi bərk qəzəbləndi, nərə çəkib özünü qoşuna vurdu. Bir saatın içərisində düşmən qoşununu dağıdıb yenə Xocahana qayıtdı. Məşədi Abbas bəyin, Kərbəlayi Hüseyn bəyin dükanını dağıtdı, içində nə vardısı, hamısını kəndlilərə payladı. Amma çifayda, onların özlərini ələ keçirə bilmədilər. Xocahanda nə ki bəy var idi, hamısı qaçıb şamlıqda gizlənmişdi. Nəbi bir tərənin başına çıxıb bərkədən dedi:

– Həmişə şamlıqda qalmayacaqsınız, vaxt olacaq bayıra çıxacaqsınız, onda siznən hesablaşaram!

Nəbi sözünü tamam eləyəndən sonra, yoldaşları ilə Qafana, Qafandan da Sarımsaqlıya getdi. Sarımsaqlıda Tarverdi və Haqverdi adlı iki qardaş var idi, o qədər varlı idilər ki, bircə donuzları əskik idi. Özlərinin də otuz-qırx para kəndləri var idi. bunlar kəndliləri də özlərinin qulu hesab eləyirdilər. Nə hır bilirdilər, nə də zır. Ağıllarına gələn işi pis-yaxşı, görürdülər. Kəndlilər bunlardan Nəbiyə çox şikayət eləmişdilər. Nəbi bunların hamısını ürəyində saxlamışdı. Sarımsaqlıya çatan kimi atlarını düz Tarverdinin qapısına sürdülər. Tarverdi evdə yox idi. Nəbi yoldaşlarına göz elədi, onun var-yoxunu dağıtdılar. O biri tərəfdən Haqverdi ağa qardaşı Tarverdinin evinin talan olduğunu bildi, bir dəstə bəyzadə ilə kənara çəkilib Nəbigili gülləyə tutdular. Nəbigil bəyləri qovub Sisyan çayına tökdülər. Onlar Haqverdi ağaya elə divan tutdular ki, vuruşmadan sonra onun başına hava gəlib dəli oldu. Nə qədər tas qurdurdular, dua yazdırdılsa, yaxşı olmadı ki, olmadı. Ağa Haqverdi oldu dəli Haqverdi. Bunlar burada qalsın, sizə Hacılı Niftalıdan xəbər verim.

Hacılı¹ kəndində Niftalı adlı bir oğlan Qafanda mis mədəninə işləyirdi. Çox diribaş fəhlə idi. Bəylərin, varlıların sözünü götürmürdü. Günlərin bir günü Niftalı fəhlələrin qabağına düşdü, xozeyinin qapısına gedib dedi:

– Ağa, səndən təvəqqə eləyirik, bizi bir qədər az işlədəsən. Pulumuzu da bir qədər artırasan.

Xozeyinlər fəhlələri hörmətdən saldı. Bir xozeyin də tapançanı çəkib Niftalını vurmaq istədi. Niftalının da Nuh əyyamından qalma bir berdankası var idi. Xozeyinə aman vermədi, onun ortasından bir güllə keçirdi. Xozeyin yerə sərildi. Niftalı qaçıb Sarımsaqlıya getdi. Orada Nəbinin dəstəsinə qoşuldu. Pristav, naçalnik, – it-qurd – hamısı gəlib çıxdı. Niftalını evdə tapmadılar. Alıbəyli² yüzbaşı Ələkbər bəy şeytançılıq eləyib dedi:

– Niftalının arvad-uşağını tutub aparın qazamata salın! Onda Niftalı qayıdıb gələr.

Naçalnik Ələkbər bəyin ağına afərin dedi, əmr elədi, Niftalının arvad-uşağını tutdular. Kəndlilər bu əhvalatın hamısını

---

¹ Qubadlı rayonu kəndlərindəndir.

² Zəngilan kəndlərindəndir.

Nəbiyə çatdırdılar. Nəbi dəstəsi ilə Alıbəyliyə gəldi. Ələkbər bəyi tutub kəndin içində güllələdi. Naçalnikə kağız yazıb Niftalının arvad-uşağını buraxdırdı. Gecə geri qayıdıb Bərşada gəldilər. Bir müddət Qafan, Çardaxlı, Əyin, Soltanlı¹, Xocahan tərəflərdə gəzməkdə, kəndlilərin şikayətlərinə baxmaqda ol-sunlar, sizə haradan xəbər verim, Korçalanlı² ilə Çardaxlı kəndlilərindən. Bu kəndlərin mülkədarları bütün məhsullu torpaqları özlərinə götürmüşdülər. Kəndlilərə də dəmiyə, şora-kət yerdən bir şırım vermişdilər. Rəiyyət lap cana gəlmişdi. Neyləsin cana gəlməsin? Gecə-gündüz işləyirdilər, bircə ayın azuqəsini də bəylərdən ala bilmirdilər. Bəylərdə də insaf-mürvət yox idi. Kəndliləri müftə, pulsuz-parasız işlətdikləri bəs deyildi, qazandıqlarını da əllərindən alırdılar. Hələ bu azdı, onları həftədə bir dəfə də biyara göndərirdilər. Bəylərin əlindən kəndlilər padşaha, yaranala, qubernatora o qədər ərizə vermişdilər ki, on dəvəyə yükləsəydin, apara bilməzdin.

Günlərin bir günü bəylərlə kəndlilərin şərini kəsmək üçün padşah Korçalanlı və Çardaxlıya komissiya göndərdi. Komissiya baltanı lap dibindən vurdu, kəndliləri günahkar elədi, bəylərin torpağı ilə kəndlilərin torpağı arasında zahman basdırdı, kömür qoydu, yenə də yaxşı torpağı bəylərə verdi. Komissiyanın işi kəndlilərin xoşuna gəlmədi. Ağacını, dəhrəsini, baltasını götürən bəylərin üstünə cumdu. Məşədi Murad³ adlı bir adam balta ilə iki bəyi yaraladı, kəndlilər bəyləri də komissiyaya qatdılar, döyüb kənddən çıxartdılar. Bəylər düz Gorusa getdilər, əhvalatı pristav Şəfi bəyə xəbər verdilər ki, rəiyyət üzümüzə durub, bizi döyüb kənddən qovdular.

Pristav naçalnikə, naçalnik də qubernatora xəbər verdi. Qubernator Çardaxlı və Korçalanlıya güclü qoşun göndərdi, əmr elədi, bütün ağsaqqalları və Məşədi Muradı qol-qola çatıb Gorusa göndərsinlər. Üstəlik qubernator dedi:

– Yəqin burda yenə də Nəbinin əli var. Nəbi olmasa, kəndlilər bu qədər qudurub yolundan azmazlar.

---

¹ Cəbrayıl kəndlərindəndir.

² Qubadlı kənlərindəndir.

³ Məşədi Murad on ilə qədər Nəbinin dəstəsində olmuşdur.

Şəfi bəy qoşunla əvvəl-əvvəl Çardaxlıya gəldi. O, elə bilirdi ki, kəndlilərin hamısının tüfəngi var, onlarla dava eləyəcəklər. Ancaq kəndlilərdə tüfəng nə gəzirdi? Onların silahı balta, yaba, bel, çomaq idi. Şəfi bəy qoşunla kəndə dolub çox şuluqluq elədi. O, kəndin ağsaqqallarını qabağına qatıb Dünderli kəndinə apardı. Şəfi bəy burada tutulan adamları çox döydürdü. Məşədi Murad yaxşı bilirdi ki, onu buraxmayacaqlar. Odur ki, Nəbigili arzulayırdı. Bəxtindən Nəbigil qonşu Hal kəndində idilər. Çardaxlı və Korcalanlılarla bəylərin davasını və ağsaqqalların tutulmasını eşidib yoldaşlarına dedi:

– Uşaqlar, atları minin. Çardaxlı və Korcalanlı kəndlilərinin köməyinə gələcəyik. Bu gecə ağsaqqalları azad eləməliyik.

Qaçaqqlar yolda pristavın Dünderlidə olduğunu öyrəndilər. Onlar düz Dünderli kəndinə gəldilər. Nəbi yoldaşlarından bir neçəsini ayırıb dedi:

– Gedib Şəfi bəyə çatdırın ki, Nəbi deyir, bu saat tutulan ağsaqqalları, məşədi Murad da içində olmaqla, buraxsın!

Adamlar Şəfi bəyin yanına gedib dedilər:

– Bizi Nəbi göndərib. Deyir tutulan adamları buraxsın.

Şəfi bəyin kürkünə birə düşdü, canı yarpaq kimi əsməyə başladı.

– Nəbi bu saat haradadı?

– Bu kənddədi, sizdən cavab gözləyir.

Şəfi bəy uryadnikə dedi:

– Get, o adamları burax, qoy xatasız varıb gedək.

Nəbinin göndərdiyi adamlar qayıtmaq istəyirdilər, Şəfi bəy onları dayandıraraq dedi:

– Bir az dayanın, tutulan adamlar da gəlsin, bir yerdə gedərsiniz. Özü də Nəbiyə deyərsiniz, Şəfi bəy təvəqqə eləyirdi ki, xatasız sovuşub getsin.

Bu danaşaqda uryadnik içrə igirib dedi:

– Bəy, adamları buraxmışam, qapıdadırlar, getsinlərimi?

Şəfi bəy Nəbinin yoldaşlarına dedi:

– Adamları buraxdıq, apara bilərsiniz. Təvəqqə eləyirəm, mənim sözümlə Nəbiyə çatdırarsınız.

– Çatdıraraq, – deyib qapıdan çıxdılar, buraxılan adamlarla birlikdə Nəbinin yanına getdilər. Nəbi adamlara xərclik

verib evlərinə yola saldı. Ancaq Məşədi Murad evinə getməyib Nəbiyə dedi:

– Məni öz dəstənə qəbul elə.

Nəbi dedi:

– Yaxşı, qəbul eləyəyəm. Ancaq sənün üçün çətin olacaq, uşaqların var.

Nəbi dəstəsi ilə buradan tərənib Xocahana, Şəfi bəy də Ərsevanikə öz dəftərxanasına getdi.

Bəylər gözdə-qulaqda idilər. Nəbigili gördülər, qaçıb bağlarda, şamlıqda gizləndilər. Bu dəfə Nəbinin dəstəsində çox adam yox idi, vur-tut beş nəfər adam var idi. Yoldaşlarının çoxu Kirsədə qalmışdı. Onun yanında olanlar İsmayıl, Həcər, Musa, Tunc Vəli, bər də Məşədi Murad idi. Nəbi dəstəsi ilə bəylərin hamısının qapısına getdi, onların heç birini evdə tapa bilmədi, onlar porsuq kimi qaçıb kollara girmişdilər. Kərbəlayı Hüseyn bəylə Hətəm bəyi qaçdıqları yerdə tutdular, qollarını bağlayıb, bir evə saldı. Bir-bir barmaq hesabı ilə bəylərin anbarlarını dağıtdılar, nə qədər taxıl, düyü var idi, hamısını yazıq-yuzuqlara payladılar. Kəndlilərdən on gəvizdən az düyü alan olmadı, hamı çuval-çapıdını taxılla doldurdu.

Nəbi yoldaşlarına tapşırırdı, Kərbəlayı Hüseyn bəylə Hətəm bəyi bir yoğun tut ağacına sarıdılar. Nəbi bəylərə dedi:

– Bəy, axşama qədər kəndliləri bu ağaca sarıyıb döydürürsünüz! Bir dəfə də özünüz döyülün, ləzzətini görün.

Kərbəlayı Hüseyn bəy dedi:

– Ay Nəbi, sən çox insafli və rəhmli adamsan. Gəl, bizi öldür, amma camaat içərisində döydürüb bihörmət eləmə. Sən mərd adamsan.

Nəbi dedi:

– Bəs siz niyə kəndliləri bihörmət eləyirsiniz? Bəyəm onlar insan deyillər?

Kərbəlayı Hüseyn bəy dedi:

– Biz insanlıqdan çıxırıq.

Nəbi onların hərəsinin təpəsinə bir neçə şallaq çəkəndən sonra, ağacdən açıdırıb buraxdı.

– Biz gedirik, – dedi, – əgər bizim üstümüzə bir adama cəza versəniz, lələ durur, şələ durur.

Kərbəlayi Hüseyn bəy dedi:

– Bu barədə heç kəsdə işimiz olmayacaq.

Nəbigil Kərbəlayı Hüseyn bəylə Hətəm bəyi cəzasız buraxandan sonra, atlanıb yola düşdülər. Sisyanı, Alxatyanı, Ərəfsəni dolandılar, oymaqları gəzdilər, dağları aşdalar, gəlib Fərməştəpəyə¹ çıxdılar. Bunları Fərməştəpədə qoyaraq, sizə xəbəri Xocahan bəylərindən verək:

Nəbigil Xocahandan gedəndən sonra bəylər şamlıqlardan, kollardan çıxıb Xocahan kəndinə gəldilər. Anbarlarının dağıldığını görüb çox kefsiz oldular. Onlar hər tərəfə atlı yollayıb bu əhvalatı qubernatora, naçalnikə, Arazın o tayında da sərbazlara, xanlara xəbər verdilər. Hər yerdə olan bəylər, Arazın o tayından xanlar it xılı kimi tökülüb Xocahana gəldilər. Qubernatorlar da gəlmişdi. Çox danışdılar, tədbir tökdülər, axırda İrəvan prokuroru Jukovski dedi:

– Nə oğurluq, yol kəsmək, adam öldürmək olursa, yenə hamısını Nəbinin üstünə yıxın. Bəlkə bu adla onu camaat arasında hörmətdən sala bilək. Yoxsa, ona heç bir şey eləyə bilməyəcəyik. Qara Nəbini də çağırın, ona kömək eləyin, qoy elədiyi oğurluğun, öldürdüyü adamların hamısını Qaçaq Nəbinin üstünə atsın.

Gəncə mahal general-qubernatoru Nakaşidze, prokuror Jukovskinin qolundan tutdu:

– Əhsən, çox ağıllı, kitaba yazılmalı sözdü. Canım, güc deyil, kişinin başı var. O Qara Nəbini mənim yanıma da gətirin. Onun əli ilə biz Nəbini tez öldürə bilərik.

– Əhsən, əhsən!

Cəbrayıl naçalnikinin müavini Səlim bəy dedi:

– Sağlığınızı görüm, əziz canınız üçün, uzağı bir ilə, tezi üç aya Nəbini Qara Nəbiyə öldürmək olar. Ancaq gərək Qara Nəbiyə hər köməyi eləyək, onun günahlarının üstündən keçək.

Bu danaşığıda Alxatyanlı Səfərəli bəy alından tər axa-axa gəldi. O, elə eybəcərləşmişdi, üzünə baxan qorxurdu.

– Səfərəli bəy, nə xəbər var?

– Nə xəbər olacaq? Nəbi var-yoxumu talan elədi, kəndlilərə payladı. Dış qurdalamağa bir çöpüm qalmayıb. Əlac ona

---

¹ Sisyan mahalındadır.

qalıb ki, biz bəylər köçüb bu ölkədən gedək, ölkəni qarnı aqlara verək.

– Bəs Nəbi necə oldu?

Bu saat Balaban təpəsindədir¹.

Naxçıvan, İrəvan, Cavanşir, Zəngəzur, Şuşa, nə bilim daha hara naçalnikləri, pristavlar, bəylər atlandılar, çoxlu qoşun götürdülər. Qoşun gecə-gündüz yol getdi, sel kimi axıb Balaban təpəsinin hər tərəfindən keçid yollarını kəsdi. Onu deyim ki, bunların dağı mühasirəyə almasından Nəbigilin xəbəri yox idi. Nəbigil arxayın oturmuşdular. O yan-bu yandan söhbət eləyirdilər. Ərnaqlıq eləyib gülüşürdülər. Həbib adlı bir kişi Nəbinin yanına gəlib dedi:

– Nəbi, oğul, nə durmusan, qoşun sizi çətən kimi qomarıb. Dağın hər tərəfində qoşun qarışqa kimi qaynayır. Üstünüzdə yeddi naçalnik qoşunla gəlib. Tez başınıza çarə qılın.

Nəbi sıçrayıb ayağa qalxdı:

– Yaxşı deyiblər, ehtiyatlı igidin anası ağlamaz! Gör nə qədər ehtiyatsızlıq eləmişik ki, qarovulçu da qoymamışıq. Çox sağ olsun kəndli qardaşlarım. Ə, tez hərəniz bir tərəfə yayın, tək-tək dağın lap başına çıxaq. Dağın başına çıxa bilsək, bizə heç nə eləyə bilməzlər.

Onlar bir-bir, iki-bir dağın başına çıxmağa başladılar. Düşmənin qoşunu onları gördü, hər tərəfdən dağın üstünə güllə yağdırdılar. Nəbigilin bəxtləri gətirdi, dağın başını duman basdı, düşmən qoşunları onları görə bilmədilər. Odur ki, hamısı salamat yuxarı çıxdılar. Amma onu deyim ki, duman olmasaydı, onların çoxunu qıradılar. Duman çəkildi, Nəbi hər tərəfə göz gəzdirdi, gördü dağın ətəklərini düşmənlər qarışqa kimi tutublar. Amma Nəbinin yoldaşları elə şirin dava eləyirdilər ki, adamın xoşu gəlirdi. Onlar qoymurdular qoşun irəli bir addım atsın.

Nəbi əlini saxlayıb yoldaşlarının güllə atmasına tamaşa eləyirdi. Aşıq Ata da Şinher təpəsinin başından onlara tamaşa eləyirdi. Nəbigilin vuruşması ona da ləzzət verirdi. Sazını çiyindən aşırı, simini kök elədi, bəmini bəm, mizrabı üçtelli saza çəkib görək nə dedi:

---

¹ Zəngəzur mahalındadır.

Camal qalasında səngərə yatdı,
Aynalı tütəngi doldurub atdı,
Bəy, xanları biri-birinə qatdı!
Qoy sənə desinlər, ay nadan Nəbi!
Aynalı tütəngi oynadan Nəbi!

Həcər minib kürən atın belinə,
Vəli tütəngini alıb əlinə,
Uymaz yağların fitnə-felinə.
Qoy sənə desinlər, ay nadan Nəbi!
Aynalı tütəngi oynadan Nəbi!

İgid Nəbi Koroğludan yamandı,
Bəylər, xanlar deyir: allah, amandı!
Gəlin, bir görüşək, axır zamandı!
Qoy sənə desinlər, ay nadan Nəbi!
Aynalı tütəngi oynadan Nəbi!

Vəli bərkədən qışqırır dedi:

– Sağ ol aşiq, sağ ol!..

Bəylər isə aşığa güllə atdılar. Aşiq tez dağın o biri tərəfinə keçdi, yenə də oxumağa başladı. İndi onun səsi eşidilirdi, amma özü görünmürdü.

Söhbəti müxtəsər eləyək, Nəbigil üç gün mühasirədə qaldılar. Üçüncü gün elə bir çovğun başladı, yer-yurd gölə döndü. Külək vıyıldaıır, yağışı şallaq kimi adamların üzünə çırpırdı. Göy guruldayır, şimşək çaxır, ildırım şaqquldaıırdı. Bəylər, naçalniklər başlarını soxmağa yer axtarırdılar. Nəbigil yapınçılarını çiyinlərinə saldılar, başlarını başlıqla möhkəm-möhkəm örtüldür. Atlarına minib davasız-şavasız mühasirədən çıxdılar. Qoşundan çox uzaqlaşmışdılar, Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Siz burada dayanın, mən Vəli ilə bir yerə gedəcəyəm. Tez qayıdacağam.

Nəbi Vəlini də götürdü, ayağının ucunda yavaş-yavaş naçalniklərin səngərinə getdi. Onlar hərəsi başını bir daşın oyuna, bəziləri də kola soxmuşdular, yanlarını da kəssəydin, xəbərləri olmazdı. Onları qınamalı deyildi, bəy adam idilər, çöl-bayır görməmişdilər, bərkə-boşa düşməmişdilər. Bərk tu-

fan, gürşad və çovğun idi. Nəbigil yavaş-yavaş gedib naçalnik Allahverdi bəyin, onun müavini Səlim bəyin və başqa naçalniklərin tapançalarını və tüfənglərini xəlvətə götürüb yenə geri qayıtdılar. Nəbigil atlarını minib birbaşa Qafana getməkdə olsunlar, axşamçağı çovğun, boran sakitləşdi, hava açıldı, duman uca dağların başına toplandı. Naçalniklər və bəylər baxıb gördülər ki, lələ köçüb, yurdu qalıb, Nəbi nə gəzir, onlar çoxdan çıxıb gediblər. Allahverdi bəy, Səlim bəy baxıb gördülər tüfəng və tapançaları yoxdu. Başa düşdülər ki, bu işi Nəbigil eləyiblər. Utandıqlarından işin üstünü vurmədilər. Kor-peşman geri qayıdıb öz dəftərxanalarına getdilər.

O biri tərəfdən Nəbi dəstəsi ilə Qafanda bir neçə gün qalandan sonra Oxçu dərəsinə, Gəcəlan kəndinə getdilər. Gəcəlan kəndi elə gözəl yerdə idi ki, gəl görəsən. Dağın ətəyində, meşənin içərisində idi. Dağa köçən elat yaz zamanı bazara bu kənddə toplaşardı. Onun üçün də Mığrı alverçiləri hər yay bu kəndə axışır, mallarını xırtd eləyirdilər. Bu kənd bazarına həm də Arazın o tayından mal gətirirdi.

Nəbigil hələ kəndə girməmişdi. Tacirlər öyrəndilər ki, Nəbi Gəcəlana gəlir. Nəbigil bazara gəldilər. Bir az istirahət eləyəndən sonra buradan keçib Ələngəz dağına getdilər. Ələngəz dağı da bir dağ idi... Nağıllarda Gülistani-Baği-İrəm ki deyirdilər, bəlkə də bura imiş. Sərin suları, allı-güllü çəmənlikləri adamı heyran eləyirdi. Ayağı bura düşən, geri qayıtmaq istəmirdi. Nəbigil burda iki həftə qalıb dincəldilər. İkinci həftənin tamamında Naxçıvan tərəfə keçdilər. Onun fikri Kalbalı xana divan tutmaq idi. Amma çifayda, onu evdə tapmadılar, sarayını yandıraraq, var-yoxunu talan eləyəndən sonra, Saltaq kəndinə gəldilər. Kəndlilər onun yanına toplanıb kovxadan o ki var, şikayət elədilər:

– Amandı, bizi kovxanın zülmündən qurtar. Bəy birdisə, o ikidi!

Bu vaxt Nəbinin yanında doqquzca adam var idi. Kovxa çox quduz adam idi, həm də böyük mülkədar idi. Demə o, Nəbinin Saltağa gəlməsini qabaqcadan bilib, pristavlara xəbər veribmiş. Bütün bənl-bərələri bəylər, hampalar kəsiblərmiş. Bundan Nəbigilin xəbəri yox idi. Onlar arxayın kənddən

çıxmaq, kovxanı tapmaq istəyəndə hər tərəfdən onlara güllə açıldı. Nəbinin yoldaşlarından Babakişi, Musa və Niftalı vuruldu. Nəbi bərkdən dedi:

– Ə, özünüzü qırğına verməyin, atdan yerə tökülün!

Yoldaşlarının vurulması Nəbiyə pis təsir eləmişdi. Hirsindən az qalırdı dünyanın altını üstünə çevirsin. Güllə açılan yeri nişan alırdı. Qaçaqqlar sürünə-sürünə pöhrəliyə doldular. Düşmənlərin lap arxasına keçdilər. Kovxa sürünə-sürünə özünü daldaya salmaq, oradan Nəbini vurmaq istəyirdi. Nəbi onu görüb, aynalını üzünə aldı:

– Ey, al payını!

Kovxa səngərə tullanmaq istəyəndə Nəbinin gülləsi onun ortasından keçdi. Kovxa öldürülən kimi yerdə qalanlar qaçmağa başladılar. Nəbigil onları bir-bir vurub yerə sərirdilər. Söhbətin gödəyi ki, düşmənləri toyuq kimi bir-bir dənləyə-dənləyə qovub uzaqlaşdırdılar.

Kəndlilər də tökülüb gəldilər. Babakişi, Movses və Niftalının meyitlərini götürüb kəndə apardılar. Arvadlar, kişilər öz əziz oğulları, qardaşları kimi onları dəfn-kəfn elədilər. Ağız acısı, xeyrat verdilər. Nəbi camaatdan çox razılıq eləyəndən sonra yoldaşlarına dedi:

– Qardaşlar, böyük davalardan çıxdıq, tələfat vermədik. Burada ehtiyatsızlıq üzündən üç igidimizi itirdik! Birbaşa Kirsə gedək, yoldaşlarımızla görüşək, ürəyim doludu.

Onlar kəndlilərlə sağollaşdılar, Babakişinin, Musanın, Niftalının qəbir daşlarından öpdülər, atlarına minib Kirs deyibən yola düşdülər. Sisyanı, Zəngəzuru, Qafanı keçib, Həkəri, Bərgüşad çayından adlayıb Xanlığa¹ getdilər. Xanlıq camaatı səqirdən-kəbirə tökülüb Nəbigilin yanına gəldilər. Hal-xoşdan sonra hampa Hacı Səfərdən şikayət eləməyə başladılar.

– Başına dönək, ay Nəbi! Hacı Səfər baramamızı, çəltiyimizi əlimizdən alır. Bu il də lap ağ elədi. Nə qədər baramamız var idi, əlimizdən aldı ki, sizə parça verəcəyəm, ancaq bir arşın da parça vermədi. Bizi onun zülmündən qurtar, ona qulaq-burması ver.

Nəbi ayağa qalxdı:

---

¹ Qubadlı rayonunda böyük kənddir.

– Yaxşı gedək, haqqınızı Hacı Səfərdən alıb verim.

Nəbi dəstəsi ilə Hacı Səfərin qapısına getdi. Onu bayıra çağırırdı. Hacı Səfər bayıra çıxanda Nəbini görüb qorxudan əl-ayağı titrədi, boğazının yolu qurudu. Nəbi ona dedi:

– Hacı, getdiyin Məkkə belini qırsın, bu kəndlilərin barama pulunu niyə vermirsən? Dur, bunların barama haqqını mənim yanımdaca ver!

Hacı Səfər dili dolaşa-dolaşa Nəbiyə yalvarmağa başladı:

– Amandı, Nəbi, məni öldürmə, bu saat verim! Bütün var-dövlətimin hamısı sənə qurbandı!

– Di, tez ol!

Hacı Səfər nöqər-naibi topladı, anbarların ağzını açdı, kəndlilərin haqqını artıqlığına verdi. Nəbi ona dedi:

– Hacı, bax deyirəm, bir də səndən şikayət eşitsəm, onda gəlib bir-iki patrondan keçəcəyəm.

– Allah ömrünü uzun eləsin, ta məndən şikayət eşitməzsən.

Nəbi axşamçağına qədər Xanlıqda qaldı. Axşamçağı atlandı. Dağ Tuması, Çullunu, Başaratı, Hatı, Milanlı, Xoza-bürdü, İrçanı keçib Kirsə çatdılar. Orada qalan yoldaşları ilə öpüşdülər, görüşdülər, əhval-pürsən oldular. Nəbi başlarına gələn əhvalatı, mən sizə nəgıl eləyən kimi, yoldaşlarına nəgıl elədi. Babakişinin, Musanın, Niftalının öldürülməsinə hamı yandı, qara geyib qırx gün qırx gecə yas saxladılar. Axırda yorulub sakit oldular. Qaçaqqlar hərəsi bir işə dağıldılar.

Axşam hamı qayıdıb gəldi, amma çaya enən beş nəfər gəlib çıxmadı. O gecə səhərə kimi gözlədilər. Beş nəfərdən yenə də xəbər çıxmadı. Nəbi çox narahat idi, elə hey deyirdi:

– Hayik başqa yerdə qalan deyil. Yəqin başlarında bir qəzavü-qədər var.

Günortaya qədər gözlədilər, yollara baxdılar. Günortaüstü Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Mən bir neçə nəfər götürüb onların sorağına gedəcəyəm. Siz mən gəlincə buradan heç yana tərپənməzsiz.

Həcər ona dedi:

– Mən də sənənlə gedəcəyəm.

Nəbi razı oldu. Həcəri, Qasımı, Əkbəri, İsmayı, Səfərəlini, Ağahüseyni də götürdü, atlanıb yola düşdülər. Məlik

pəyəsindən keçəndə gördülər ki, bir nəfər atını ağzı yuxarı çapır. Nəbi dedi:

– Uşaqlar, o kimdirsə, xəbərsiz adam deyil. Tez onu bura gətirin, görək kimdi.

Atlı geri qaytardılar. Atlı kim olsun? Nəbinin dostu Nəsir Məmməd oğlu. Salam-kalamdan sonra Nəsir Nəbiyə dedi:

– Ay Nəbi, sənın yanına xəbərə gedirdim. Hayıkgili tutublar. Bu saat Padardadırlar¹. Sabah Gorusa aparacaqlar. Mahmud bəy, pristav Şəfi bəy, İsmayıl bəy, Mehdi bəy də qoşunla Padara gəlib.

Nəbi, dostu Nəsidən çox razı qaldı. Bozatın gözlərinə əlini çəkdi, yalını tumarladı:

– Əzizim, Bozat, mənı yarım saata Padara çatdır. Yoldaşlarımmın gözü yoldadı.

Bozat iki dəfə kişnədi, qüş kimi uçmağa başladı, yarım saata Nəbini Padarın yanına çatdırdı.

Nəbi atdan düşdü. Cibindən dəsmal çıxarıb Bozatın gözlərinin tərini sildi, bir az gəzdirib tərini soyutdu. Yoldaşları da gəlib çıxdı. Ucqar evlərə gedib əhvalatı öyrəndilər. Pristav Şəfi bəy, İsmayıl bəy, Mehdi bəy də hələ kənddə idilər. Onlar Nəbinin tutulan yoldaşlarını aparmağa hazırlaşırdılar. Nəbigil bağların içi ilə gedib Maltəpənin² hər tərəfini kəsdilər, pristavın və bəylərin gəlməsini gözləməyə başladılar. O biri tərəfdən pristavlar Padardan çıxıb maltəpəyə tərəf bir qədər getdilər. Sonra ağillərinə nə gəldisə, dönüb çaya tərəf endilər. Onlar istəyirdilər Həkəri çayından adlayıb Sarıyatağa getsinlər, oradan da Yazıya çıxsınlar. Nəbi baxdı ki, pristavlar dəstə ilə çaya tərəf endilər, Maltəpə yolu ilə getmədilər. Qəflətən onları güllə ilə şilədilər. Pristavlar dəstə ilə qaçıb şamlığın içinə doldular. Hayıkgil də yolun alt tərəfində olan təpənin dalına keçdilər. Nəbigil şamlığa o qədər güllə vurdular ki, ağacların yarpaqları tamam töküldü. Pristavlar dəstə ilə qaçıb özlərini Həkəri çayına vurdular. Nəbigil onların dəstəsindən çox adam qırıb çaya tökdülər. Nəbi yoldaşları ilə sən-gərdən çıxıb Hayıkgilin yanına gəldilər. Onların qollarını açıb öpü-şüb-görüşəndən

¹ Qubadlı kəndlərindəndir.

² Padar kəndinin üstündə təpədir.

sonra Padar kəndinə gəldilər. Aşıq əhməd Padar kəndində idi. İlhamı cuşa gəldi, sazı döşünə basıb, görək nə dedi:

Gümüş stəkanlı, qızıl tavalı,
Uşaqlara deyin, döysün qavalı,
Atlananda qubernatdan havalı,
Yağıdı sultana, bəy, xana Nəbi!
Bac alar, bac verməz divana Nəbi!

Maltəpədə qəndi-şəkər əzdilər,
Kanvoyları yolun üstə düzdülər,
Nəbinin adını qaçaq yazdılar.
Yağıdı sultana, bəy, xana Nəbi!
Bac alar, bac verməz divana Nəbi!

Nəbinin Bozadı dəlidə, dəli,
Çiyində aynalı, belində əli,
Nəbinin köməyi o mövlam Əli.
Yağıdı sultana, bəy, xana Nəbi!
Bac alar, bac verməz divana Nəbi!

On altı yaşında o, qaçaq oldu,
Düşmənlər gözüne bir bıçaq oldu,
İgidlər içində baş qoçaq oldu.
Yağıdı sultana, bəy, xana Nəbi!
Bac alar, bac verməz divana Nəbi!

Adamlar tamam toplanmışdılar. Aşığa «sağ ol» deyib çoxlu ənam verdilər. Nəbigil günortaya kimi Padarda qaldılar. Günortaüstü Padardan çıxıb Dağ Tumasdan, Altıağacdən, Dəvəboynundan keçib Kirsə çatdılar. Onların salamat gəlməsinə yoldaşları çox şad oldular. Başlarına gələn əhvalatı bir-birinə danışdılar. Kirsədə iki gün qalıb, buradan Göyəne getdilər.

Onlar Göyəndə Tək günbəzin yanında atları örüşə buraxıb özləri göy ot üstündə uzanmışdılar. Göyən də bir Göyən idi. Eşidənlərin başını ağrıtsam da, bir neçə kəlmə danışacağam. Göyən Xanlıq kəndi ilə Cəbrayıl arasında böyük düzənlikdi. Atı səhərdən axşama kimi çaparaq sürsən, yenə də bir başından o biri başına çata bilməzsən, çox solaxay verdi,

yayda isti, qışda soyuq olur. Bu böyük düzəngahda kölgəsində daldalanmaq üçün bir ağac da yox idi. Burada çoxlu zəhərli ilanlar olurdu. Bu düzənliyin lap ortasında bir günbüz vardı, yolçular həmin günbəzin kölgəsində əyləşib dincəldirdilər. Günbəzin yaxınında bir balaca dağdağan da var idi. Pir olduğundan onun dibinə o qədər daş atmışdılar ki, ağac daş qalağının altında qalmışdı, ancaq ucları görünürdü. Göyənin şərq tərəfi Bərgüşad çayı, qərb tərəfi də Cəbrayıl mahalıdı.

Nəbigil günbəzin yanında əyləşmişdilər. Tüfənglərini silir, patrondaşlarını patronla doldururdular. Bir də gördülər ki, uzaqdan bir neçə adam onlara tərəf gəlir. Heç biri yerindən tərpənmədi. Adamlar düz onun yanına gəldilər. Nəbi onları tanıyıb dedi:

– Oho, İsmayıl əmi, Haqverdi əmi, Həsən dayı, siz hara, bura hara?

İsmayıl kişi dedi:

– Ay oğul, Nəbi, Qırxadına¹ gedirik.

– Qırxadında nə işiniz var?

– Gedirik bazardan bir az taxıl alağ.

Nəbi dedi:

– Niyə Xocahan bazarından almırsınız, bu qədər uzağa gedirsiniz?

Kişi cavab verdi:

– Xocahanda bəylər taxılın qiymətini ulduza qaldırıblar, ala bilmirik.

Kəndlilər Nəbigillə xeyli söhbət eləyəndən sonra xudaha-fizləşib, Qırxadına tərəf yola düşdülər.

– Yazıqlar! Dolanmaq üçün heç bilirsən nə əzab çəkirlər?

Nəbigil yedilər, içdilər, yola hazırlaşdılar: altdan geyinib üstədən qıfıllandılar, üstədən geyinib altdan qıfıllandılar, atlara süvar oldular. Düzü keçdilər, təpələri aşdılar, enişlərdən, kəndlərdən adlayıb Mıqrıya çatdılar. Əzqəza, həmin gün Mıqrıda həftəbazar idi. Nəbigil Mıqrının yanında atdan düşdülər. Nəbi buraya dava eləməyə gəlməmişdi. Gəlmişdi ki, kəndlilərə kömək eləsin. Bu da ki, xoşluqla olası iş deyildi. Nəbi bir kağız yazıb pristavdan xahiş elədi ki, yoxsul kəndliləri qızıl pulu vergisindən azad eləsin. Qasid kağızı aparıb pristava verdi.

---

¹ İndiki Cəbrayıl rayonunun mərkəzidir.

Pristav kağızı oxuyub bəylərin yanına getdi. Kağızın məzmunu ilə onları tanış elədi. Ağız-ağıza verib doyunca gülüşdülər.

– Gör nə günə qalmışq ki, qaçaq da bizə göstəriş verir! Görəsən özü hardadı?

– Yerini yazmayıb. Yəqin kəndin kənarındadı.

Nemət özündən çıxdı, bığlarını ağızına salıb çeynəyəndən sonra dedi:

– Mamay, tez bizimkilərə xəbər ver, tüfənglərini götürüb kənddən çıxsınlar! O, Nəbini tapıb dərisini soymaq lazımdı! Qudurğanın hərəkətinə baxırsanmı?!

Mamay bəy çox zalım və rəhmsiz adam idi. O saat bəyləri, hampaları Nemət bəyin qapısına topladı. O biri tərəfdən Nəbi yoldaşlarını dörd yerə böldü, hər dəstəni bir tərəfə göndərdi. Özü isə beş nəfərlə Nemət bəyin evinə hücum elədi, kəndə gələn qızıl pulunu ondan alıb pristava verdi. Nəbigil atlanıb geri qayıtdılar. onlar Xocahandan keçməli idilər. Xocahan bəylərinin bənd-bərələri kəsdiyindən onların xəbəri yox idi. Bazarın üstündən keçmək istəyəndə Əhməd bəy dəhlizdən güllə ilə Mahmudu vurub atdan saldı. Həcər Əhməd bəyi gördü. Tüfəngi aşırıb qışqırdı:

– Ey zalım, əlimdən can qurtara bilməzsən!

Əhməd bəy sıçrayıb divarın dalına keçmək istədi, Həcər aman vermədi, onun təpəsindən bir güllə vurub beynini göyə sovurdu. Qaçaqqlar hərəsi bir tərəfə səpələndilər. Həcər tez atdan düşüb Mahmudun meyidinin yanına gəldi, gördü Mahmud qanına boyanıb. Gözlərinin yaşını tökdü, aynalını saz eləyib, görək Nəbini nə cür çağırırdı:

Qoç Nəbi çıxıbdı kəndin qaşına,
Əl atıbdı dərə, təpə, daşına,
Çevrilib baxmayır gözüm yaşına.
Vuruldu Mahmudun, ay nadan Nəbi!
Tüfəngi havada oynadan Nəbi!

Yağılar, düşmənlər nizama durdu,
Fəndi-feli onlar gör necə qurdu,
Mahmudu dəhlizdən gülləynən vurdu.
Vuruldu Mahmudun, ay nadan Nəbi!
Tüfəngi havada oynadan Nəbi!

İnanmayın şeytan-şərin sözüne,
Hiyləgərdi pərdə çəkər üzünə,
Düz gülləni sığın yağı gözünə.
Vuruldu Mahmudun, ay nadan Nəbi!
Tüfəngi havada oynadan Nəbi!

Həcər qəmli idi, səngərə girmək-zad yadından çıxmışdı. Mə-cid bəy onu gördü. Tüfəngi qaldırıb dalbadal Həcərə üç güllə atdı. Güllə ona dəymədi. Həcər tez özünü daşın dalına atdı. İsgəndər bəy atı minib dağa çıxmaq, Nəbigilin arxa tərəfini kəsmək istədi. Dağ tərəfdə olan adamalar onu güllələ tutub geri qaytardılar. Bəylər atlarını minib xəlvət yolnan asta qaçana imam qənim, yolu tozladılar, qaçıb ilim-ilim itdilər. Nəbi dəstə ilə kəndə doldu, bəylərin evlərini talan elədi. Mahmudun meyitini dəfn edəndən sonra Xocahandan çıxıb, bir-başa, Qırxadına getdilər, naçalnikin dəftərxanasının qapısında atdan düşdülər, dəftərxanaya doldular. Naçalnik Allahverdi bəyin və müavini Səlim bəyin boğazı qurudu, qorxudan duruxdu, gözləri ölü dana gözünə döndü, qıçları payız yarpağı kimi əsməyə başladı. Nəbi onlara yaxınlaşıb salam verdi:

– Qorxub-eləməyin, sizlə işim yoxdu. Nəçənnik, sənin yanına bir iş üçün gəlmişəm.

Naçalnik Allahverdi bəyin boğazının yolu iynə deşiyi qədər açıldı, kəkələyə-kəkələyə dedi:

– Nəbi bəy, qulluq?

Nəbi güldü:

– Başa düşdüm nə deyirsən. Sənə dağ olmuş yağ içirtmək lazımdır ki, boğazının yolu açılsın. Ona da vaxtımız yoxdu. Sözüm budu: Mığrı kəndlilərindən qızıl pulu vergisi toplamazsınız. Onların qızıl pulunu mən almışam.

Allahverdi bəy dedi:

– Baş üstə, Nəbi bəy, dediklərinə əməl edəcəyəm.

– Di sağ ol, getdik. Xahiş edirəm tapşırıgımı yerinə yetirəsən. Bir də görüşərik.

Nəbigil çıxıb getməkdə olsunlar, naçalnik o saat əmr verdi, Mığrı kəndlilərindən qızıl pul vergisi almadılar. Nəbigil naçalnikin əmrini biləndən sonra Arazdan keçib İran kəndlərinə getdilər.

Nəbi Namazalı kəndinin başı üstünə gəlib çıxdı. Diqqətlə kəndə baxdı. Nə vardısı, adamlar kəndin ortasına toplaşmışdılar. Elə bil, camaatdan döy-sındır vergi yığırdılar. Nəbi kəndə enmək fikrində deyildi. Əhvalatı öyrənmək üçün kəndə endi. Baxdı ki, camaat hamısı bir seyidin ayağına döşənib ağlaşır. Seyid də onları baş demir, göz demir, elə hey budayır. Nəbi bərkdən dedi:

– Ay camaat, nə olub?

Adamlar bir az sakit oldular. Bər nəfər ona dedi:

– Başına dönüm, bu il taxılımız az gəlib, seyidə həmişəki qədər taxıl verə bilməmişik. İndi seyidin acığı tutub, deyir, tərənin başına çıxacağam, əmmaməni götürüb, göyə üz çevirib kəndi xaraba qoyacağam. Biz də yalvarırıq ki, gəl, nə qədər taxılımız var, hamısını götür, kəndimizi xaraba qoyma. Razi olmur. Qadan alım, Nəbi, sən də minnət elə, bəlkə sənin sözünü eşitdi. Bunun nəfəsi çox ağırdı.

Nəbi dedi:

– Baş üstə.

Nəbi atdan düşdü, adamları yara-yara seyidin yanına gəldi:

– Ağa, nəzirin az olub, deyir, kəndi xaraba qoymaq istəyirsən? – dedi və camaata qışqırdı, – ağaya yol verin!

Camaat seyidə yol verdi. Nəbi onu tərənin başına çıxarıb dedi:

– Di, əmmaməni götür, göyə üz çevir, qoy kənd xaraba qalsın, əhalisi qırılsın!..

Seyid dedi:

– Allahın lənəti dəymiş məlun, məndən əl çək! Elə bir nalə çəkərəm, parça-parça olarsan!

Nəbi bərk acıqlandı:

– Tez əmmaməni götürüb göyə üz çevir, görək kəndi dağıda bilərsənmi?

Seyid dedi:

– Nəbi, məndən əl çək, qoy birtəhər dolanaq! Göyə üz çevirməklə kənd-zad dağılmayacaq. Bir sözdü deyirəm, mənə çox nəzir versinlər.

Nəbi seyidin qolundan tutub yavaşca dedi:

– Ağa, bu camaat məgər sənin dədənə borcludu, qazandığının çoxunu sənə versin? Bu avam camaatın yaxasından əl çək, çıx get! Camaatdan qorxmasaydım, sənə cəza verərdim. Ancaq xahiş edirəm, çıxıb gedəsən.

Seyid düz Araza tərəf, Nəbi də Kirsə tərəf getməyin binasını qoydular.

Xeyli getmişdilər ki, qarşılarına bir atlı gəldi. Atdın sıçrayıb yerə düşdü. Kəməli-ədəblə hamı ilə görüşdü. Nəbi ondan soruşdu:

– Xeyir ola? Bizim üçün nə qulluq?

Kişi əli qoynunda dedi:

– Qadan canıma, ay Nəbi, məni Daşkəndində¹ yaşayan əlsiz-ayaqsızlar sənin yanına göndərib. Bu il onlara o qədər qızıl pulu vergisi gəlib ki, bütün var-yoxlarını satsalar, ödəyə bilməzdər.

– Onlar məndən nə kömək istəyirlər?

– Deyirlər bizə kömək eləsin, bizi vergidən azad elətdirsin.

Nəbi alını qırışdırdı, yoldaşlarına dedi:

– Daşkəndinə gedəcəyik. Kəndlilərə kömək eləmək lazımdı.

Birbaş Daşkəndinə tərəf getməyin binasını qoydular. Ayaq üzəngidə, diz qabırğada atları yelə döndərib Daşkəndinin yanına gəldilər. Nəbi yoldaşlarını kəndin yan-yörəsində qoyub, özü bir neçə atlı ilə kəndə girdi. Adamlar onun gəldiyini eşidib yanına toplandılar. Nəbi onların hamısı ilə bir-bir görüşdü. Sonra bir nəfərdən soruşdu:

– Vergiyiğan kənddədirmi?

– Bəli kənddədi.

– Bütün başpapaqlıları buraya toplayın!

Bir neçə adam kəndə düşdü, bütün adamları Nəbinin yanına topladılar. Vergiyiğanə da gətirdilər. Nəbi ona dedi:

– Möhürünü çıxart, yoxsulların hamısına qəbz ver ki, qızıl pulunu almışam.

Vergiyiğanı yalvarmağa başladı:

– Sizə qurban olum, Nəbi bəy, amandı! Onda qızıl pulunun hamısını məndən alarlar! Yazığam, mənə rəhmin gəlsin!

Nəbi ona axıqlandı:

---

¹ Zəngəzurdadır.

– Deyəsən, başın bədəninə ağırlıq eləyir? Sənə nə deyirəm, yerinə yetir! Qızıl pulunu mən verəcəyəm, onun fikrini eləmə.

Vergiyiğan əli əsə-əsə qəbzləri möhürləyib yoxsullara payladı.

Nəbi ona dedi:

– Di, hesab elə görüm, hamısı nə qədər eləyir?

Vergiyiğan sayğaca saldı:

– Ağrın alım, səkkiz yüz manat.

– Bir saatdan sonra gəlib pulu məndən ala bilərsən.

Nəbi Pənah bəyi çağıraraq dedi:

– Mənə bu saat səkkiz yüz manat pul verərsən.

– Ay Nəbi bəy...

Nəbi onun sözünü kəsdi:

– Uzun danışma, bu saat get, pulu gətir! – dedi. – Mehdi, sən də bununla get, pulu al.

Mehdi Pənah bəyi qabağına qatıb evinə apardı. Sandığının ağzını açdırdı, səkkiz yüz manat pul əvəzində, min manat alıb geri qayıtdı, pulu Nəbiyə verdi. Nəbi bu pulun səkkiz yüz manatını vergiyiğana verdi, iki yüz manatını da yoxsullara, muzdurlara payladı, atlanıb dəstə ilə getməkdə olsun.

Pənah bəy Gorusa gedib naçalnikə Nəbidən şikayət elədi. Üstəlik dedi ki, mənim pulumu adamlardan alın, özümə qaytarın. Naçalnik Cəfərqulu bəy Gorus şəhər pristavı Vasonu çağıraraq dedi:

– Daşkəndinə gedərsən, Pənah bəyin pulunu camaatdan toplayıb özünə qaytararsan!

Pristav ikiqat olub dəftərxanadan çıxdı. Bir dəstə mənəm-mənəm deyən strajnik, yasovul götürdü. Daşkəndinə tərəf atlarını yortmağa başladılar. Gün əylən zaman Daşkəndinə çatdılar. Pristav əmr elədi. Nəbi qızıl pulu qəbzi verən adamların hamısını topladılar. Pristav onlara dedi:

– Sizin qızıl pulunuzu Nəbi Pənah bəydən alıb verib. Bir saat möhlətdi, pulları gətirin Pənahə verin. Əgər gətirməsəniz, hamınızı aparıb qoduqluğa basacağam.

Bir ağsaqqal kişi dedi:

– Ağa pristav, bizim evimizdə üzə çəkməyə bir ovuc urvalıq yoxdu, bu saat pulu haradan düzəldib Pənah bəyə verək? Heç olmasa, üç-dörd gün möhlət ver.

Pristavın gözləri bərəldi:

– Mən heç bir şey bilmirəm, bu saat pulları gətirməlisiniz!

Kəndlilər bir-birinə qarışdılar, ağız deyəni qulaq eşitmədi. Pristav bərk hirsləndi. Ağsaqqalları yerə yıxdırıb döyməkdə olsun, sizə xəbəri Nəbidən verim.

Nəbi yaxşı bilirdi ki, Pənah bəy şikayət eləyəcək, hökumət adamları da kəndliləri incidəcəklər. Onun üçün də Daşkəndinin yan-yörəsindən uzaqlaşmırdı. Kəndin yanındakı dağın başındaydı. Durbinlə baxırdı. Pristavın gəldiyini gördü, yoldaşlarını da götürüb:

– Daşkəndinə! – deyib atının belinə sıçradı. Ağlagəlməz yollarla kəndə gəldi, öyrəndi ki, pristav Pənah bəyin qarısındadır. Atları düz, Pənah bəyin qarısına sürdülər. O vaxt çatdılar ki, pristav Vaso iki nəfər ağsaqqalı yerə yıxdırıb döydürürdü. Nəbi əmr elədi, pristavın və atlıların tüfəng, tapançalarını aldılar. Yerə yıxdırılmış ağsaqqalların qollarını açıb yerdən qaldırdılar. Nəbi əmr elədi, pristavın və Pənah bəyin qollarını möhkəm bağlayıb yerə yıxdılar. Musa, Əziz, Məşədi Həsən, Mehdi, İsmayıl, Ağahüseyn, Dəli Mamay hərəsi bir ağac götürdülər, nə yemisen turşulu şilə, prismav Vaso ilə Pənah bəyi o qədər döydülər ki, canları qara tuluğa döndü. Nəbi onları yerdən qaldıraraq dedi: – Gedin, bir də camaatla işiniz olmasın! Kəndlilərin qızıl pulunu mən öz cibimdən vermişəm, bunun Pənah bəyə dəxli yoxdu.

Nəbi dəstəsi ilə atlanıb dağlara çəkildi, pristav da Gorusa getdi. Pristav bir ay yatdı. Döyüldüyünü naçalnikə-zada bildirmədi. Deyərlər «keçinin buynuzu gicişəndə çobanın dəyəninə sürtər». Pristav Vaso sağalan kimi öz-özünə dedi: «Bu qisası yerdə qoymaram. Gərək Daşkəndlilərə divan tutam». Bir dəstə atlı götürüb düz Daşkəndinə getdi. Pənah bəyin evinə düşdü. Adamları bir yerə toplayıb dedi:

– Siz nə üçün məndən Nəbiyə şikayət elədiniz, o da gəlib məni bihörmət elədi? Sizin hamınızı aparıb dama basdıracağam.

Kəndlilər ağlaşıb dedilər:

– Ay ağa, bizə rəhmin gəlsin, nə işin var, Nəbiyə nə olsun. Axı biz nə günahın sahibiyik, belə incidirsən?

Pristav əmr elədi, strajniklər kəndliləri şallaqla budamağa başladılar. Kənddə şivən qopmaqda olsun, sizə xəbəri Nəbidən verim. Bu vaxt Nəbi dağ kəndində idi. Bir çoban onu yanlayıb dedi:

– Pristav Daşkəndlilərə yenə divan tutur. Deyir, siz mən-dən niyə Nəbiyə şikayət eləmisiniz?

Nəbi bərk qəzəbləndi, əmr elədi, hamı atlandı. Yarım saata gəlib Daşkəndinə çatdı. O vaxt yetirdi ki, pristav Vaso kənd ağsaqqallarını qol-qola bağlayıb Gorusa aparmaq istəyirdi. Nəbigil girəvəni elə aldılar ki, onlar əllərini də tərpedə bilmədilər. Nəbi kənd ağsaqqallarının qollarını açdırıb buraxdı. Pristav Vasoyla Pənah bəyin qollarını bərk bağlatdı. Pənah bəyi dili tulunca döydürdü. Pristav Vasonu da atların qabağına qatıb kənddən çıxartdılar. At döşü eləyib onu köhnə Gorusun altına qədər gətirdilər, orada güllələyib Gorusun qaşına çıxdılar.

Aşıq Səməd toydan gəlirdi. Nəbinin Vasonu öldürdüyünü gözü ilə gördü. Bu zalımdan onun da ürəyi yaralı idi. Elə oradaca ilhamı cuşə gəldi, sazı döşünə alıb görək nə dedi:

Qoç Nəbi çıxıbdı Gorus başına,
Quş kimi qonubdu yəhər qaşına,
Aynalı tütəngi sıxıb döşünə.
Qoy sənə desinlər, ay nadan Nəbi!
Tütəngi havada oynadan Nəbi!

Yan tətədə atın belinə yatdı,
Daşkəndində düşməni qol-qola çatdı,
Aynalı tütəngi doldurub atdı.
Qoy sənə desinlər, ay nadan Nəbi!
Tütəngi havada oynadan Nəbi!

Nəbinin yoxsula köməkdi qəsdi,
Zalımları görcək hirsindən əsdi,
Hey qırar düşməni, deməz, ta bəsdü!
Qoy sənə desinlər, ay nadan Nəbi!
Tütəngi havada oynadan Nəbi!

Nəbigil Aşiq Səmədə çoxlu ənam verəndən sonra atlara dəyib, mənzilbəmənzil Əyridağa getdilər. O biri tərəfdən strajniklər başı lovlı naçalnik Cəfərqulu bəyin yanına gedib dedilər:

– Niyə durmusan? Nəbi pristav Vasonu öldürüb, meyiti köhnə Gorusun altındadı.

Elə bil Cəfərqulu bəyin başına bir qazan qaynar su tökdülər. Car çəkdilər, bütün bəylər, ağalar, çinovniklər, xanımlar toplandılar. Gorusun arası adamlarla doldu. Adamlar köhnə Gorusun altına gəldilər. Nə gördülər? Vasonun meyiti qan içində üzür. Bəylər dəsmal çıxarıb ağladılar. Meyiti götürüb ədəb-ərkanla Gorusa gətirdilər. Gəncə qubernatoru Nakaşidze və İrəvan qubernatoru Freze də gəlib çıxdı. Vasonu dəfn-kəfn eləyib basdırdılar. Yaranallar Cəfərqulu bəyə, naçalniklərə, pristavlara tapşırdılar:

– Ta bu xına o xınalardan deyil, nə olur-olsun, ayın axırına kimi Nəbini və yoldaşlarını qırmalı, bəylərin, xanların, hampaların canını onların əlindən qurtarmalısınız.

Daşdan səs çıxdı, onlardan səs çıxmadı. Qubernatorlar elə bildilər ki, dinməmək razı olmaqdı. Ancaq məsələ elə deyildi, hamısı qorxusundan dinmirdi. Qorxurdu, söz versin, sonra əməl eləyə bilməsin. Söhbətin gödəyi, yedilər, içdilər, kəsdilər, bağladılar, dəbdəbə ilə yaranalları yola saldılar.

Qubernatorlar gedəndən sonra naçalniklər papaqlarını qa-baqlarına qoyub fikirləşdilər, baş sındırdılar, axırda bu qərara gəldilər: «A gidi, bizim də belə günümüz olacaq. Vaso kimi yarım-paşa öldürən, bizi də öldürəcək. Yatmamaq lazımdı!»

Elə bu zaman bir hampa onların yanına gəlib dedi:

– Nəbi dəstəsi ilə Əyridağdadı.

Bu xəbəri eşidən kimi Cəfərqulu bəy güclü qoşun topladı. Bəylərə xəbər verdi, onlar da gəldilər. Başqa naçalniklər də onlara qoşuldu.

Qoşun Əyridağa tərəf sel kimi axmağa başladı. Naxçıvan naçalniki Slavoçinski də o tərəfdən gəldi. Əyridağın dörd tərəfdən bənd-bərəsini kəsdilər. Nəbigilin bundan xəbəri yox idi. Bir çoban bunları gördü. Qoyunu yiyəsiz qoyub Nəbinin yanına getdi, görək, qoşunun Əyridağı mühasirə etdiyini ona nə cür xəbər verdi:

Əyridağa gəlib düşmən qoşunu,
Hər tərəfdən tutub səngər başını,
Ələ alıb torpaq ilə daşını.
Sənə qurban olsun canım, ay Nəbi!
Yolunda tökərəm qanım, ay Nəbi!

Düşmən hər tərəfdən tutacaq oda,
Sizdən uzaq olsun o yaman qada,
Qorxunu salmayın heç zaman yada.
Sənə qurban olsun canım, ay Nəbi!
Yolunda tökərəm qanım, ay Nəbi!

Deyin uşaqlara, dolsun tüfəngə,
Dava meydanında dönsün nəhəngə.
Tüklər neyləyər şirə, pələngə?
Sənə qurban olsun canım, ay Nəbi!
Yolunda tökərəm qanım, ay Nəbi!

Çoban sözlə də dağın ətrafını qoşun bürüdüyünü ona xəbər verdi. Nəbi çobanın alnından öpüb dedi:

– Çox sağ ol, mənim əziz qardaşım! Çox sağ ol!

Çoban qoyunun yanına qayıtdı. Nəbi də yoldaşlarına xəbər elədi, çala-çökəklərə doldular. Nəbi hər tərəfə göz gəzdirdi. Doğrudan da işləri şuluq idi, düşmənlər bənd-bərələri tamam tutmuşdular.

İşıqlanma-ışığın idi. Adam qaraltısı ilə kol-kos qaraltısını bir-birindən güclə seçmək olurdu. Çox sakitlik idi. Gecə səhərə kimi qarovul çəkib hürən itlər də başını əlləri arasına qoyub yuxuya getmişdilər. Elə bu zaman hər tərəfdən Əyridağa – Nəbigilin üstünə güllə səpələndi. Nəbigilin hallarına təfavüt eləmirdi, çünki yerlərini möhkəmləndirmişdilər. Çox seyrək güllə atırdılar. Atdaqları güllələrin biri də boşa getmirdi. Amma naçalniklərin qoşununun güllələri dağa-daşa səpələnirdi. Üç gün, üç gecə ara vermədən atışma oldu. Üçüncü gün bərk yağış yağmağa başladı. Adamlar başlarını kol-kosa soxdular. Atışma tamam kəsildi. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Uşaqlar, fürsətdi, atlanın, xətasız-bəlasız sovuşub gedək.

Bəziləri Nəbinin sözünə narazı oldu, ancaq bürüzə vermədi. Nəbigil dağın başında köhnə yapınçıdan-zaddan bir neçə oyuq qoydular, səssiz-küysüz aradan çıxıb getdilər.

Yağış sakitləşdi. Dağın başından oyuqlar apaydın görünməyə başladı. Qoşun hər tərəfdən oyuqları güləyə tutdu. Yalan olmasın, üç gün-üç gecə bu oyuqları gülləyə tutdular. Axırda bir adam çağırır dedilər:

– Dağın başına çıx, gör Nəbigil hamısı qırılıb, nədi, niyə güllə-zad atmırlar?

Bu adam dağın başına çıxıb xəbər gətirdi ki, Nəbigil yoxdu, çıxıb gediblər. Sizin gözünüzə görünən oyuqlardı. Cəfərqulu bəy bir dəstə atlı da göndərdi, onlar da xəbər gətirdilər ki, Nəbi yoxdu.

Naçalniklər meyitləri də atların üstünə qoydurub Gorusa qayıtdılar. Bunlar Gorusda qalsınlar, görək Nəbigil necə oldular, hara getdilər?

Nəbigil aradan çıxandan sonra Çalbayırdan keçib birbaşa Ağababaya¹ getdilər. Burada nahar elədikdən sonra geri qayıdıb Süddərəyə² gəldilər. Nəbigil Süddərədə bir dəstə xocaya rast gəldilər. Xocaların birinin adı Kərbəlayı Təhməz idi. Nəbi onu tanıyır dedi:

– Kərbəlayı, Ağudu kəndində toyda güləşdiyimiz yadımdan hələ çıxmayıb. O da yadımdan çıxmayıb ki, sən istəsəydin, mənə yıxardın, ancaq şəxsiyyətimə toxunub yıxmadın. İndi necəsən? Yenə də elə qüvvətliyə?

Kərbəlayı Təhməz gülə-gülə dedi:

– Həmin xakəm ki, həstəm.

Nəbi Kərbəlayı Həmzəylə bir qədər zarafat elədikdən sonra xocalardan ayrılıb yoldaşları ilə Gəlinqayasına tərəf getməyin binasını qoydu.

Nəbigil Zəngəzur, Laçın dağlarından qayıdıb Turşsuya gəlmişdilər. Hava o qədər gözəl idi ki, tərpnəmək istəmirdilər. Onların gözünə uzaqdan bir dəstə atlı göründü. Bir dəstə tacir qəflə-qatırla gəlib Turşsuya çıxdı. Nəbigil hər tərəfdən tökülüb onları dayandırdılar. Nəbi tacirbaşına dedi:

---

¹ Kəlbəcərdə dağ adıdır.

² Zəngəzurdə dağ adıdır.

– Ə, bu malı haradan gətirirsiniz?
 Tacirbaşı dedi:
 – İrandan. Amma, Nəbi, bilsən nə çətinliklə bu malı Arazdan keçirmişik, heç bizə toxunmazsan. Özü də mərdi-mərdanə deyirəm, gətirdiyimmiz şeylərin hamısı sənə qurbandı.
 Nəbi gülə-gülə dedi:
 – Deməli şeyləri mənə könüllü bağışlayırsan?
 Tacirbaşı dedi:
 – Lap könüllü.
 Bu danışqda bir cındır paltarlı kişi gəlib çıxdı. Nəbi tacirbaşına dedi:
 – Bax, belə lütlərdən ötrü bəzən sizin parçanızı alıram. Buna parça ver, aparıb özünə paltar tikdirsin.
 Tacirbaşı kişiyə bir top qalın parça verdi. Kişi parçanı götürüb Nəbiyə dua edə-edə getdi.
 Tacirbaşı Nəbiyə dedi:
 – Ay Nəbi, eşitmişəm, padşah sənin bütün günahlarından keçib, niyə üzə çıxmırsan?
 Nəbi dedi:
 – Mənə əl vermir, mən özüm üçün çalışmıram. İndi parça verdiyin cındır paltarlılar, aclar üçün çalışıram. Onlar aclıqdan qurtarsa, mən üzə çıxaram.
 Tacirbaşı dedi:
 – O çətin məsələdi, ay Nəbi. Allah köməyin olsun. Özün bilən yaxşıdı.
 Nəbi tacirlərdən bir qarış da parça almayıb salamat buraxdı. Özləri də tacirlərlə Kor karvansarasına qədər getdilər. Burada onlardan ayrılıb Həkəriyə tərəf getməyə başladılar. Tacirlər qalaya gedirdilər. Naçalnik dəstə ilə onların qabağına çıxdı. Onlardan Nəbigili soruşdu. Tacirbaşı dedi:
 – Nəbi dəstə ilə Ağoqlana tərəf getdi.
 Tacirbaşı naçalniki elə uzağa saldı ki, öluncə gəzsəydi, Nəbini tapa bilməzdi. Naçalnik güclü qoşunla Nəbini axtarmağa başladı. Kəlbəcərə qədər getdilərse də, Nəbidən bir iz tapa bilmədilər. Həkəri tərəfdə də pristav Şəfi bəy, bir də Mehdi bəy hər yerə gedəndə Nəbini soruşurdular. Nəbi orada olsaydı səssiz qayıdıb başqa yerə gedirdilər. Naçalniklər elə bilirdilər ki, Şəfi bəy

bütün günü Nəbi ilə dava eləyir. Şəfi bəyin yanında beş-altı nəfər ağızdan yava bəy də var idi. Şəfi bəyin dəftərxanası Arsevanıkdə idi. O, öz nahiyəsini buraxıb o biri nahiyələrə də gedirdi. İstəyirdi Nəbini öldürüb ad qazansın. Bir gün onlar Tumasda gedirdilər. Kəndin yaxınlığında bir adamdan xəbər aldılar:

– Nəbi kənddə yoxdur ki?

O adam cavab verdi:

– Bəy, kənddədi.

Şəfi bəy Nəbi adını eşidən kimi geri qayıdıb bir başqa kəndə getdi. Bəylər onun üstünə düşdülər:

– Bu nə kələkdə eləyirsən? Deyəsən, Nəbi ilə dost olmusan? Niyə o olan kəndə getmirsən?

Bu söhbətdən sonra Şəfi bəy qorxusundan yenə geri qayıtdı. Lap uzaqdan kəndi gülləbaran elədilər. Bura o qədər uzaq idi ki, güllə kəndə güclə çatırdı. Nəbi gülüb dedi:

– Bu nə qaravəlli atışmadı? Yəqin qorxularından yaxın gəlmirlər. Atları minin, onlara tərəf gedək, görək nə eləyirlər?

Nəbigil atları minib iki boy sürməmişdilər, Şəfi bəyi Çay Tumasda gördülər. Başa düşdülər ki, Şəfi bəy qorxusundan belə eləyir. Bir az gülüşəndən sonra atlara minib kəndləri, dağları keçdilər. İsti və sərin sülardan içdilər, axırda Kilsəliyə çatdılar.

Dağ Tumasda Nəbini bərk soyuq tutmuşdu. Kilsəli yaylağına çatan kimi yorğan-döşəyə düşdü. Elə bərk xəstələnmişdi ki, özünü heç bilmirdi. Onu Çiçəkliyə apardılar. Anası Gözəl, bacıları və Həcər onun başının üstündə oturub gözlərinin yaşını axıdirdilər. Gündən-günə onun xəstəliyi artırdı, sağalmasına heç ümid yox idi. Bir neçə gün keçdi, yenə Nəbi bəbatlaşmadı. Həcər yoldaşlarına dedi:

– Biz burada çox qalsaq, düşmənlər şübhələnər, Nəbinin xəstə olduğunu bilərlər. Yaxşısı budu ki, buradan uzaqlaşsaq, düşmənlər bizdən şübhələnməsinlər.

Yoldaşları razı oldular. Nəbini anası Gözəlin yanında şoyub, Çiçəkli dağından bir az uzaqlaşdıb Pırnavuta getdilər. Demə, Nəbinin xəstə olub evdə yatmasını düşmənləri eşidiblərmiş. Naçalnik Cəfərqulu bəy pristav Şəfi bəyi çağıraraq əhvalatı ona xəbər verdi:

– Dayanmaq olmaz, gedib Nəbini xəstə-xəstə tutmalıyıq. Elə adamı yorğan-döşəkdə güllələmək lazımdır.

Cəfərqulu bəy dörd pristav və bir dəstə strajnik götürüb Çiçəkliyə, Mollu obasına getdi. Onlar çox arxayın idilər, yaxşı bilirdilər ki, Nəbinin əhvalı çox qarışıqdı. Nəbinin yatdığı alaçığa doldular. Gözəl üz-gözünü cırıb Cəfərqulu bəyin ayağına yığıldı. Cəfərqulu bəy onun döşündən bir təpik vurub yerə sərdi. Nəbini yorğan-döşəklə bayıra çıxartmaq istədilər. Gözəl yenə özünü Cəfərqulu bəyin ayağına salıb ağlaya-ağlaya dedi:

– Ağalar, rəhm eləyin, ağır xəstədi!

Cəfərqulu bəy əmr elədi, Gözəli o qədər döydülər ki, ürəyi keçdi. Nəbini bayıra çıxartdılar. Nəbi elə hey sayıqlayırdı. Onu atın belinə sarıyıb Gorusa aparmağa başladılar. Gözəl sürünə-sürünə bayıra çıxdı, birçəklərini yola-yola dedi:

Ağlamaqdan hayam yox,
Qanadım yox, mayam yox.
Yükləndi qəm karvanı,
Qəmdən artıq mayam yox.

Nəbinin xəstə-xəstə tutulması elat camaatına toxundu. Adamlar hər tərəfdən tökülüb yolları kəsdilər. Naçalnikin bu adamlardan xəbəri yox idi. Gəlib keçmək istəyəndə hər tərəfdən naçalnikin dəstəsini gülləyə tutdular. Naçalnikin dəstəsi qorxudan qaçmağa başladı. Kəndlilər Nəbini götürüb Naxçıvan tərəfə qaçırdılar. Bu davada pristav Şəfi bəy qolundan, Cəfərqulu bəy də ayağından yüngül yaralanmışdı. Cəfərqulu bəy elə bilirdi ki, bir də qayıtsa, Nəbini gətirəcəkdir. Odur ki, yenidən çoxlu qoşun toplayıb yenə Çiçəkliyə hücum elədi. Bütün alaçıqları, oymaqları axtardı, Nəbinin tapmadı. Camaatdan da heç kəsi tuta bilməzdi, hamı qaçıb başqa yerlərə yayınmışdı. Cəfərqulu bəy kor-peşman yenə geri qayıtdı. Nəbinin yerini öyrənmək üçün hər yerə adam saldı, qasid göndərdi, yenə də tapa bilmədi ki, tapa bilmədi.

Bu zamanlar Nəbi Şahbuzda idi. Yoldaşları onun yan-yörəsində qarovulunu çəkirdilər. Nəbi bərk sətəlcəm olmuşdu, ancaq yönü bəri idi, halı xırda-xırda yaxşılaşırdı. Amma hələ də çöl-bayıra çıxa bilmirdi. Bu minvalla Nəbi Şahbuzda iyirmi beş gün başbürülü yatdı. Sonra sağalıb ayağa qalxdı. Yoldaşları,

dostları çox sevindilər. Nəbinin sağalması münasibəti ilə nəzir payladılar, qurban kəsdilər. Nəbi tam sağaldıqdan sonra yoldaşları ilə birbaşa Sisyana gəldilər. Nəbi xəstələnəndə yoldaşları Bozatu aparıb Şıxlar kəndində dostlarının birinin evində qoymuşdular. Bunun üçün də Nəbi Şahbuzdan ayrı ata minib Sisyana gəlmişdi. Bu at heç ürəyinə yatmırdı. Elə hey Bozatu arzulayırdı. Bozatin başında bir iş olması onun ürəyinə dammışdı.

– Uşaqlar, mənim ürəyim çox narahatdı. Deyəsən, Bozatin başına bir iş gəlib.

– Ay canım, fikir eləmə, Bozata heç nə olmaz.

– Siz deyən olsun, allah ağzınızdan eşitsin.

Bunları Şıxlar kəndinə getməkdə qoyum, sizə xəbəri İskəndər bəydən verim.

İskəndər bəy eşitdi ki, Nəbi xəstələnəndə onun Bozatını Şıxlar kəndində qoyublar. O saat Məmməd bəyi yanına çağırıb dedi:

– Məmməd, bilirsən nə var?! Nəbinin Bozatu Şıxlar kəndindədi. Özün də yaxşı bilirsən, Bozat Nəbinin sağ əlidir. Onu oğurlayıb gətirsək, elə bil, Nəbinin sağ əlini kəsmiş olarıq.

Məmməd bəy dedi:

– Müskanlı¹ Həsənalı yaman oğrudu. Onu öyrədib yoldan çıxararıq, Bozatu oğurlayıb gətirər.

İsgəndər bəy bir strajnik çağırıb dedi:

– Gəl, Müskanlı Həsənalını mənim yanına gətir.

Strajnik yabısını minib Müskanlıya getdi, ancaq Həsənalını evdə tapmadı. Strajnik bəyin qorxusundan geri qayıtmadı. Müskanlıda oturub Həsənalını gözləməyə başladı. O, yaxşı bilirdi, Həsənalı harada olsa, axşamçağı gəlib evinə çıxacaq. Demə, Həsənalı İsgəndər bəyin sürüsündən beş qoyun oğurlayıb örüşdə gizlədibmiş. Strajnik onu yaxalayıb dedi:

– Dur, bu saat gedək, səni İsgəndər bəy çağırır.

Həsənalının boğazının yolu qurudu, dili tutuldu, elə bildi oğurladığı qoyunlar üçün çağırır.

– Bəy məni neyləyir, – dedi, – mən kimə neyləmişəm? Bir oğurluq idi, ondan da əl çəkmişəm.

Strajnik dedi:

---

¹ Qubadlı rayonundadır.

– Mənə deyib ki, get Həsənalını gətir! Mən də onun buyruğuna əməl eləməliyəm. Nə üçün çağırır, onu bilmirəm. Mənimki «ağa deyir sür dərəyə»di.

Kar könlündəkini anlar. Həsənalı da elə bilirdi ki, İsgəndər bəy onu oğurladığı qoyunlar üçün çağırır. Onunçun dedi:

– Canım, məndən əl çək, get de, evdə tapmadım. Vallah, billah onun oğurlanan qoyunlarından mənim xəbərim yoxdu.

Srajnik onun boynunun dalından bir-iki yumruq qoyub dedi:

– Deyəsən, mələ zarafat eləməyə başlamısan? Düş qabağımıza, nə qoyun?

Həsənalı qapıya çıxı-çıxa arvadına dedi:

– Ay arvad, bilirəm, İsgəndər bəy məni qazamata göndərəcək. Uşaqlardan muğayat ol. Örüşə get, otdan-zaddan yığ, qaynat, uşaqlar yesin.

Arvad o saat başa düşdü ki, kişi qoyun oğurlayıb, örüşdə gizlədib. Gözünün yaşını tökə-tökə dedi:

– Ay kişi, sağ get, salamat qayıt, örüşə gedib otdan-zaddan yığaram, qaynadıb uşaqlara verərəm, ölüm-dirim yaşayarlar.

Srajnik Həsənalını pay-piyada qabağına qatıb Qubadlıya gətirdi. Bəy yatmışdı. Qorxusundan onu durğuza bilmədi. Həsənalını aparıb qoduqluğa saldı, əl-ayağını da bərk-bərk bağladı. Səhər açıldı, üstünüzə xeyirli səhərlər açılsın. İsgəndər bəy yuxudan durdu. Bəy adam idi, özü də bir az ağıldan kasıb idi, günortaya kimi yeməklə, bəzənməklə məşğul oldu. Günortada Məmməd bəyi yanına çağıraraq dedi:

– Ay Məmməd, strajnik necə olud? Gəlmədimi?

Məmməd bəy dedi:

– Xəbərim yoxdu.

Bəy gədələrinin birini çağıraraq dedi:

– Get Müskanlıya, gör Həsənalını gətirməyə göndərdiyim strajnik gəlib, ya yox?

Gədə dedi:

– Ağa, başına dönüm, strajnik gecədən gəlib, Həsənalını da gətirib.

İsgəndər bəy soruşdu:

– Bəs Həsənalı hanı?

Gədə dedi:

– Əl-ayağını bağlayıb qoduxluğa salıblar.
İsgəndər bəy əlini-əlinə vurub bərkdən güldü:
– Gör yazığın başına nə oyun gətiriblər? Tez onu mənim yanına gətirin.

Gedib Həsənalını qolubağlı bəyin yanına gətirdilər. Bəy onu qolubağlı görüb, o qədər güldü ki, az qaldı qarnı yırtılsın. Qarnını əlləri ilə tutub gülə-gülə dedi:

– Tez, bu dilsiz-ağızsızın əllərini açın!

Həsənalının əllərini açdılar. Həsənalı İskəndər bəyin ayağına yığılıb dedi:

– Allah kəmərimini qurşasın, ağa! Ağa, vallah sənın qoyunlarından mənim xəbərim yoxdur.

İskəndər bəy dedi:

– Ədə, nə qoyun, bəyəm bizim qoyunlardan oğurlanıb elə-yən var?

Oğlu dedi:

– Üç-dörd gün bundan qabaq beş qoyunumuzu oğurlayıblar. Yəqin bu oğurlayıb.

İsgəndər bəy dedi:

– Axı deyirəm, xain xoflu olar. Qoçağım, səssiz-küysüz gətir qoyunları ver, yoxsa dərini boğazından çıxardacağam.

Həsənalı yaxasını cırdı:

– Ağa, başın üçün, sənın qoyunlarından mənim xəbərim yoxdu. Özü də çoxdan tövbə eləyib oğurluqdan əl çəkmişəm.

İsgəndər bəy adamların hamısını bayıra çıxartdı, evdə bir-cə Məmməd bəy, bir də Həsənalı qaldı. Bəy Həsənalıya dedi:

– Həsənalı, dürüst öyrənmişik ki, bizim qoyunları sən oğurlamısan. Ancaq bir buyruğum var, yerinə yetirsən, yaxandan əl çəkəcəyəm. Özü də apardığın qoyunları sənə halal elə-yəcəyəm, satıb uşaqlarına paltar alarsan.

Həsənalı dedi:

– Bəy, ağrın alım, nə desən, canla-başla yerinə yetirərəm.

İsgəndər bəy dedi:

– Nəbi Bozadı Şıxlar kəndində qoyub. Əgər onu oğurlayıb gətirsən, sənə işim olmayacaq.

Həsənali dinmədi, başını aşağı saldı. Zindanı, uşaqlarının başsız qalmasını gözünün qabağına gətirdi. O biri tərəfdən də Nəbini yadına saldı. İsgəndər bəy ona dedi:

– Hə, niyə dinmirsən? Elə bilirsən səni tanımıram? Sən kahanın ağzında yatan adamın üstündən iki camış çıxarıb oğurlayan Həsənali deyilsən? Sən, yer qar olan zaman izi yerə düşməsin deyə, bir öküzü çiyində aparın Həsənali deyilsən?

Həsənali dedi:

– Bəy, Nəbidən qorxuram.

İsgəndər bəy acıqlı onun üzünə baxdı:

– Aparın bu donuzu yenə qoduqluğa salın!

Həsənali gözlərini yaşla doldurub dedi:

– Bəy, yaxşı, oğurlayıb gətirərəm. Sonrası nə olar, olar.

İsgəndər bəy dedi:

– Hə, qoçağım, nə vaxt oğurlayıb gətirə bilərsən?

Həsənali dedi:

– Lap sabah gecə. O mənim əlimdə çətin iş deyil. Lap Nəbinin yanında da oğurlaya bilərəm.

İsgəndər bəy bərkdən güldü:

– Bilirəm, sən ələndə çətin iş deyil, – dedi. – Yaxşı deyiblər: «Kürdün ələndən hər şey gələr, bircə oğurluq gəlməz». Get, qoçağım, get! Oğurladığın qoyunlar halalın olsun.

Həsənali oradan yola düşüb, düz Şıxlar kəndinə getdi. Orada burada pusquda dayandı, gecə Bozadı tövlədən oğurlayıb mindi, gətirib bəyə verdi. İsgəndər bəy ona bir zəy də verməyib dedi:

– Oğurladığın qoyunların da hesabını səndən sonra çəkəcəyəm. Atı gətirdiyin üçün səni hələlik buraxıram.

Həsənali evinə getdi. İsgəndər bəydən, Məmməd bəydən həmişə qorxulu yaşamaqda olsun, görək Nəbigil necə oldu?

Nəbigil Şıxlar kəndinə gəldilər. Nəbi dostunun evinə getdi, hal-xoşdan sonra Bozadı soruşdu:

– Bozadı necədi?

Dostu dedi:

– Nəbi, bəs bilmirsən? Bozadı oğurlayıblar.

Elə bil Nəbinin başından bir qazan qaynar su tökdülər. Görək bu zaman Nəbi nə dedi:

Oğurlandı yaman yerdə Bozadı,

Qırılıbdı tamam qolum, qanadım.
Bozatsız mən necə rahatca yatım?
Ürəkdən istərəm səni, Bozatım!
Sənsən mənim qolum, həmi qanadım!

Bozatu vermərəm dünya malına,
Qızıl düzdürərəm ipək yalına.
Gözmuncuğu taxaram qaşqa xalına,
Ürəkdən istərəm səni, Bozatım!
Sənsən mənim qolum, həmi qanadım!

Bozat bərabərdir aslana, şirə,
Meydana girəndə çəkər bərk nəre,
Bir deşik axtarar girməyə hərə.
Ürəkdən istərəm səni, Bozatım!
Sənsən mənim qolum, həmi qanadım!

– Bozatu düşmənlərim oğurladıb, qanadımı kəsiblər. Dəmir qapı Dərbəndə getsə də, Bozatu tapmalıyam.

Çox fikirləşdilər, götür-qoy elədilər, axırda Nəbi dedi:

– Bozatin oğurlanmasında Həsənalının əli olacaq, ondan başqa adam Bozatu oğurlaya bilməz.

Gecəni orada keçirdilər, səhər tezdən atlanıb birbaşa Müsəqanlıda Həsənalının qapısında atdan düşdülər. Nəbini görəndə Həsənalının dalağı sancdı, mətləbi başa düşdü, özünü bilməməzliyə vurub onlarla hal-xoş elədi:

– Nəbi qağa, xoş gəlmisiniz.

– Xoş günün olsun, ancaq Həsənalı, de görüm, Bozatu sən oğurlamamısan ki?

Həsənalı dedi:

– Nəbi qağa, necə məgər, Bozatu oğurlayıblar? Allah haqqı xəbərim yoxdu.

Nəbi onun üzünə baxdı:

– Həsənalı, mən Nəbiyəm ha, – dedi, – ağlın o yan, bu yana getməsin. Bircə dəfə de «Nəbi, sən öl, xəbərim yoxdu», çıxım gedim.

Həsənalı yerə baxdı, bircə kəlmə də danışmadı.

– Niyə dinmirsən? – deyə Nəbi ondan soruşdu.

Həsənalı dedi:
– Niyə sənə «sən öl» deyirəm? Sənə dünya-aləm qurban!
Atı mən aparmışam. Məni İsgəndər bəylə Məmməd bəy baş-
dan çıxartdılar. Bu saat onlar mənim qanıma içmək istəyirlər.
Bağışla, bir qələtdi eləmişəm!

Nəbi dedi:

– Bəs Bozatu aparıb nə elədin?

Həsənalı dedi:

– Aparmışam, aparmamış olum. Sən burada ol, sabah ax-
şama Bozatu sənə çatdıraram. İsgəndər bəyə vermişəm.

Nəbi dedi:

– Yaxşı, get, gətir. Ancaq sənə deyirəm, bir də İsgəndər
bəy, Məmməd bəy kimi anasının əmcəyini kəsənlərin hiyləsinə
aldanma!

Həsənalı:

– Ondan keçib, – deyə qapıdan çıxdı, bərkitdi çarıqların
dabanını, qırdı yerin damarını, günə bir mənzil, teyyi-mənazil,
İsgəndər bəyin oymağının yanına çıxdı. Gecə Bozatu İsgəndər
bəyin lap qapısından oğurladı, belinə sıçradı, Bozat quş kimi
qanad açdı, səhərə yaxın Şıxlara gəldi.

Nəbi yuxuya getməmişdi, mürgüdə idi. Atın ayaqlarının
tappılısını eşidən kimi dik sıçrayıb qalxdı, Həcəri çağırıb:

– Həcər, Bozat gəldi, – dedi.

Həcər dedi:

– Nə bildin, deyəsən yuxu görürsən?

Nəbi dedi:

– Həcər, ayağının tappılısını eşitdim.

Tez aynalını götürüb bayıra çıxdı. Baxdı ki, Həsənalı
Bozatu gətirib. At Nəbinin hənirini alan kimi bərkdən kişnədi.
Nəbi onun boynunu qucaqlayıb gözlərindən öpdü:

– Ay insanlardan vəfalı heyvan, sən də düşmənin
zindanına düşmüşdün?

Nəbi Həsənalıya xeylaq pul da verdi. Bozatu əməlli-başlı
tumarladıqdan sonra, yəhəri belinə basdı, sıçrayıb mindi.
Dəstə ilə Şıxlardan çıxıb Qafan dağlarına getməkdə olsunlar, o
biri tərəfdən İsgəndər bəyin adamları tezdən baxdılar ki, Bozat

yoxdu. Tez İsgəndər bəyə, Məmməd bəyə xəbər verdilər ki, Bozətı aparıblar. İsgəndər bəy dedi:

– Heç kəs cürət eləyib mənim binəmdən at apara bilməz. Bu, yenə Həsənalının işidi. Məmməd, özün gedib o Həsənalının evini talan edərsən, özünün də qolunu bağlayıb buraya gətirərsən.

Məmməd bəy bir dəstə atlı ilə Müskanlıya gəlib Həsənalını evində tapa bilmədi. Həsənalı Məmməd bəyi görüb qaçmışdı. Məmməd bəy Həsənalının kasıb komasına süpürgə çəkib geri qa-yıtdı. Həsənalının evinin dağıdılmasını Nəbi Kəpəzdə eşitdi. Bəy-lərə çox acığı tutdu. Dəstə ilə, düz, İsgəndər bəyin evinə getdi. İsgəndər bəylə Məmməd bəyi evdə tapmadı. Onların ev-eşiyini da-ğdıb Sisyana getmək istəyəndə uzaqdan Məmməd bəyi gördülər. Onu gülləyə tutdular. Amma, çifayda, ona güllə dəymədi. O qaçıb uzaqlaşdı. Nəbigil də buradan keçib Sisyana getdilər. Nəbi gedəndən sonra İsgəndər bəylə Firidun bəy evlərinə qayıtmışdılar. Evlərinin dağılması onlara çox təsir elədi. Onlar Nəbini öldürmək üçün hər yerə adam saldılar. Bir gün İsgəndər bəylə Firidun bəy biçənəyə gədir-dilər. Nəbigil onların qabağını kəsib dedi:

– Ə, İsgəndər bəy, daldada nə qələt eləyib hərzə-hərzə danışır-san. Bu mən, bu sən, bu meydan, bu da şeytan. Nə bacarırsan, elə.

İsgəndər bəy dedi:

– Ay Nəbi, bizdən adla. Daldada sənin haqqında bir söz demə-mişəm, o düşmən sözüdü. İkincisinə qalanda, daldada it də hürər.

Nəbi güldü:

– Əlbəttə, düşmən sözüdü, – dedi, – dost sözü deyil ha. Daldada danışmağa dair məsələnin də özü dedin, mən demədim.

İsgəndər bəy dedi:

– Biz sənə nə eləmişik ki, düşmən olmuşuq? Hər nə eləmişən, sən eləmişən.

Nəbi bərk hirsələnib onun təpəsinə bir şallaq çəkdi:

– Nə dili uzun danışırısan, – dedi. – Elə bilirsən, genə biz sə-nin rəiyyətinik?! El-obamdan didərgin salmısınız, bu azdırmı?

Aynalını hər-ləyib bəyləri vurmaq istədi, şeytana lənət eləyib əlini saxladı:

– Bu dəfə də sizi öldürmürəm. Gedin, bir də qatırçının qatırını ürkütməyin!

Nəbigil İsgəndər bəylə Firidun bəydən ayrılıb yola düşdülər. Mənzil kəsdilər, məkan aşdılar, Darabas¹ kəndinə, Darabasdan da Hovuzlu düzünə getdilər.

Payızın orta ayı idi, havalar xırda-xırda soyuqlaşdı. Xəzan əsir, ağacların yarpaqlarını töküdü. Kəndlilər güzdək şum edirdilər. Nəbigil dəstə ilə Culfanın yanında yerləşən Yaycı kəndindən keçib Arazın o tayına getdilər.

---

¹ Sisyan kəndlərindəndir.

ARAZIN O TAYINA SƏFƏR

Yayın axır ayı idi. Elat xırda-xırda yaylaqdan arana gəlirdi. Dağlarda saxlanan davar, qaramal, ilxı da dağın yüksək yerlərindən ətəklərinə endirilmişdi. Nəbigil də Kirsin ətəyinə, Aslan yatağına enmişdilər. Aslan yatağı çox münasib yer idi. Nəbigil bəzən qışın yarısını burada keçirirdilər. Ancaq buranın bir pis cəhəti var idi ki, o da Aslan yatağının ətrafında yaşayanların çoxunun oğru olması idi. Nəbigil burada həm də camaatı oğrulardan, quldurlardan qorumalı idilər. Nəbi oğruların əl-ayağını tamam yığışdırmışdı. Oğurluğu özünə peşə eləyən adamları zorla əkinə-zada göndərirdi, bağ-bağatda işlədirdi.

Günlərin bir günü, yenə də qaçaqların hərəsi bir yana dağılmışdı. Aslan yatağında Nəbi, arvadlar, bir də Hayik qallmışdı. Bir də gördülər ki, Qasım bir nəfəri tufəngin qabağına salıb gətirir. Nəbi soruşdu:

– Qasım, bu kimdi?

Qasım cavab verdi:

– Kim olduğunu bilmirəm, ancaq onu bilirəm ki, ağıla gəlməyən yollarla Qalaya tərəf gedirdi. Özü də məni görəndə qaçmaq istədi. Deyəsən şübhəli adamdı.

Nəbi dedi:

– İşin olmasın, bu saat onun kim olduğunu bilərik. A kişi, əyləş.

Kişi oturanda Nəbi ona diqqətlə baxdı. Onun çuxasının altında nəşə bir şey var idi. Nəbi kişidən soruşdu:

– A kişi haraya gedirsən? Niyə bizim adamları görəndə qaçırdın?

Kişi dedi:

– Qalaya gedirdim, elə bildim sizin adamlar quldurdular, ona görə qaçırdım.

Nəbi ona dedi:

– A kişi, görürəm abırlı adama oxşayırsan. Səndən bir söz soruşacağam, düzünü desən, heç, səninlə işim olmayacaq. Deməsən, vayındı.

Kişi dedi:

– Hər nə soruşsan, düzünü deyərəm.

Nəbi soruşdu:
– Bu saat səndə tapança varmı? Düzünü de!
Kişi dedi:
– Ay Nəbi, tapança mənim nəyimə lazımdı. Belimə çörək bağlamışam, donqa durub, yəqin onu deyirsən.
– Sən ki, düzünü demədin, başqa cür başlarıq. Ə, Vəli, bunu axtarın!
Vəli ilə Mehdi onu axtardılar. Paltarlarının altından iki tapança, çoxlu patron çıxartdılar. Nəbi kişiyyə dedi:
– Genə də səni öldürürəm. De görüm, bu tapançaları nə üçün gəzdirirsən?
Kişi alnının tərini silib dedi:
– Qurd-quşdan qorunmaq üçün götürmüşəm.
Nəbi dedi:
– Mehdi, bu adam gözümə yaxşı dəymir. Tez bunun səsini kəsin!
Mehdi onun boynunun ardından basıb adamların içindən çıxartmaq istəyəndə, kişi dedi:
– Amandı, ay igidlər, məni öldürməyin, düzünü deyim!
Nəbi dedi:
– Düzünü desən, səni salamat buraxacağam.
Kişi dedi:
– A Nəbi, mən Arazın həm o tay, həm də bu tay hökumətinin casusuyam. Mən həmişə sizin yerinizi öyrənib onlara xəbər verirəm. Onlar da mənə donluq verirlər. Qalaya gedirdim, sizin yerinizi naçalnikə xəbər verəm. Düzü budu, dedim. İnanmırsan, al, bu da Hacığa xanla Əhməd xanın kağızı. Gəncə yaranalı ilə İrəvan yaranalına yazıblar. Əgər məni SALamat buraxsanız, bu gündən casusluqdan əl çəkib, düz xarabama gedərəm.
Nəbi kağızı aldı, oxuyub nə gördü? Hacığa xanlı Əhməd xan qaçaqları qırdırmaq üçün Arazın o tayında çox tədbir görüblər. Hər yerə də casus göndəriblər. Nəbi kişiyyə dedi:
– Səni salamat buraxıram. Get kəsbkarlığında ol. Kişi də zətqırıqların, xalqın qanını içənlərin casusu olarmı? Get, özünə iş tap! Yenə casusluq eləsən, lələ durur, şələ durur.

Kişi Nəbidən çox razılıq elədi. Yola düşüb Sarıbabaya¹ tərəf getməyə başladı. Nəbi də yoldaşlarına dedi:

Atları hazırlayın, Arazın o tayına gedəcəyik.

Qaçaqqlar atları gətirib yəhərlədilər. Geyindilər. Aranları, çayları bir-bir keçib Arazın kənarında olan Qızılvəngə² çatdılar.

Bunlar gizlənib gecəni saldılar. Alaqaranlıq olan kimi atlandılar. Xatasız-balasız Arazdan o taya keçdilər.

Xan, Qızılqışlaqda idi. Özü də çox zor adam idi. O, ölkənin valisi idi. Padşahın yanına sözsüz-söhbətsiz gedirdi. Şah çox kəndin ixtiyarını ona vermişdi. Kəndlilər bəhrəni, vergini də ona verirdilər.

Nəbi dəstə ilə Qızılqışlağa gəlib, Hacığa xanın orada olduğunu öyrəndi. Atlarını düz Hacığa xan olan evin qapısına sürdülər. Demə, Hacığa xana Nəbinin gəldiyini casuslar xəbər veribləmiş. O, atını minib sərdara xəbərə gedibmiş. Nəbi Hacığa xanın darğasına dedi:

– Hacığa xana deyərsən Nəbi gəlmişdi. Qaçmaqla əlimdən yaxa qurtara bilməyəcək!

Nəbigil buradan yola düşüb Daşxatun kəndinə getdilər. Gecəni o kənddə qalmaqda olsunlar, sizə Hacığa xandan xəbər verim. Hacığa xan atını sürüb, düz, valinin, sərdarın qoşun böyüyünün yanına getdi, əhvalatı onlara xəbər verdi. Onlar güclü qoşunla Nəbini axtarmağa başladılar. Onun Daşxatun kəndində olması xəbərini eşitdilər. Qoşunu hər tərəfə böldülər. Daşxatunu üzük qaşı kimi mühasirəyə aldılar. Nəbi Murtuza adlı bir adamın evində idi. Hacığa xanın kəmfürsətliyini tamam yadından çıxartmışdı. Bir adam tövşüyə-tövşüyə onun yanına gəlib:

– Nəbi qağa, nə durmusan, – dedi, – qoşun Daşxatunu çədən kimi qomarıb! Tez başına çarə qıl!

Nəbi ayağa qalxdı:

– Bu, Hacığa xanın işidi, – dedi. – Onun dərisini boğazından çıxartmaq mənə borc olsun!

Yoldaşlarının hamısı onun yanına topladı. Gözlərini Nəbinin üzünə zillədilər. Nəbi ucadan yoldaşlarına dedi:

---

¹ Laçınla Şuşa arasında böyük dağdır.

² İndi Naxçıvandakı Təzəkəndin yanındakı köhnə kilsədən ibarətdir.

– Qardaşlar, belə mühasirələri biz çox görmüşük. Padşah bütün qoşununu buraya töksə, genə də Hacıağa xanı öldürməliyik! Qoy, o bizim əlimizin zərbini görsün!

Bu danışqda bir nəfər içəri girdi, salam verib Nəbiyə dedi:

– Düşmən tərəfindən bir qasid gəlib, səni görmək istəyir.

Nəbi dedi:

– Qoy gəlsin!

Qasid içəri girib dedi:

– Məni sizin yanınıza sərdar göndərib. Deyir ki, tufəngi yerə töküb təslim olsunlar.

Nəbi güldü:

– Tufəngi yerə töküb təslim olmaq sonranın işidi. Hələ qabaqca de görək, sən özün kimsən?

Qasid dedi:

– Mən baş zabitəm. Özüm də Salman xanın oğluyam.

Mehdi dedi:

– Çox əcəb... Nəbi qağa, izin ver, sərdara bir cavab qaytaraq!..

– Yaxşı, izindi.

Musa qasidin lap yanına gəlib dedi:

– Bunun qulaqları çox yekədi, yazığa ağırlıq eləyir.

Balakişi əlində bıçaq dedi:

– O çətin iş deyil. Mən çobanlıqda o qədər kiçük qulağı kəsmişəm ki, qulaq kəsməyi çox yaxşı öyrənmişəm. Bu saat kəsərəm, ağırlıq eləməz.

Adamlar gülüşdülər. Balakişi qasidin qulaqlarını kəsmək istəyəndə Nəbi qoymadı:

– Ağa zabit, bizim sinəmizə təslim olmaq yazılmayıb, – dedi, – əlinizdən gələni iki qaba çəkin!

Qasid yola düşdü. Valinin, sərdarın yanına getdi. Qoşun böyükləri ondan soruşdular:

– Nə dedilər?

Qasid xavab verdi:

– Nəbigil az qala qulaqlarımı kəsmişdilər! Nə təslim, onlar zor igiddirlər.

Qoşun böyükləri. Bəylər, xanlar özlərindən çıxdılar, əsib-coşdular. Haxnəzər kimi bir zərbədə min milçək qırmaq fikrinə

düşdülər. Əmr elədilər, hər tərəfdən kəndi gülləyə tutdular. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Kənddən çıxmaq, düşmənin ağzını şenlik olmayan yerə salmaq lazımdı. Kənddə qalsaq, yazıq-yuzuğa güllə dəyəcək.

Nəbinin ağzından söz çıxan kimi hamı atlandı. Araz tərəfdəki qoşunu güllə ilə dağıdıb aradan çıxdılar. Düşmən qoşunu belə hesab elədi ki, Nəbi qaçır. Qoşun sel kimi onun dalınca axdı. Nəbigil Araz kənarında atların başını geri çevirdilər. Muradquşu çəyirtkə dənləyən kimi düşmən qoşununu güllə ilə «dənləyirdilər». Qoşunun qabaq cərgəsindəkilər tamam qırıldılar, geridəkilər də qayıdıb qaçmağa başladılar. Qaçaqqlar onları qovub gözdən itirəndən sonra yenə geri qayıdıb, Araz kənarında dincəlməyə başladılar.

Bunlar dincəlməkdə olsun, Hacığa xan onların yerini çuğullardan öyrəndi. Arazın o tayında olan naçalnikə, pristava, bəylərə xəbər verdi. Onlar Araz kənarına töküldülər. Bunlar bu taydan, onlar o taydan hamısı çoxlu qoşunla Araz qırağında kolluğa doldular. Hər tərəfdən Nəbigilin üstünə gülləni dolu kimi yağdırdılar. Həcərə sağ budundan güllə dəydi, amma o, yaralandığını heç kəsə bildirmədi, yoldaşlarının ruhdan düşəcəyindən qorxdı. Güllə dəyən yerə dəsmaldan, parçadan-zaddan basdı ki, qanı dayandırsın, amma çifayda, qan dayanmadı. Nəbigil İran tərəfdə olan qoşuna təpinib onu dağıtdılar. Hacığa xanı da idiri tutdular. Arazın şamlığında Hacığa xanı güllələyib Gürşadlı kəndinə keçdilər.

Gürşadlıda Mehdi diqqətlə Həcərə baxdı:

– Həcər bacı, atının yanlarından qan axır, deyəsən ata güllə dəyib, tez yerə düş.

Həcər yavaşca dedi:

– Ata yox, mənə güllə dəyib, ağır yaralanmışam.

Söz ağzından qurtarmamışdı, ürəyi bihal oldu, əlləri boşaldı, başı gicəlləndi, atdan aşıb yerə yıxıldı.

Kəndin içində idilər. Hamı atdan düşdü. Adamlar hər tərəfdən tökülüb gəldilər. Nəbinin başı hərləndi:

– Nə olub, nə səs-küydü?

Mehdi dedi:

– Qağa, Həcər bacım ağır yaralanıb.

Nəbinin gözləri yaşla doldu:

– Can Həcər! – deyib onun başını dizinin üstünə aldı. – Həcər!.. Həcər!..

Həcəri götürüb Misirxan adlı bir kişinin evinə apardılar. Misirxan bir türkəçarə həkim tapıb gətirdi. Türkəçarə qantəpərdən-zaddan qoyub, onun yarasının qanını dayandırdı. Həcər gözlərini açdı. Nəbi onun başını dizinin üstünə almışdı, qalan yoldaşları da əlləri qoynunda kənarda dayanmışdılar. Həcər gözlərini dolandırıb yoldaşlarına baxdı, gülümsünüb dedi:

– Mənə nə olub ki, bu qədər qəmlisiniz? Ayıbdı, ayıbdı, özünü ələ alın! Heç olmasa, Koroğlunun sözlərini yadınıza salın!

Bir aşiq saz çiyində kənardə dayanmışdı. Həcər ona dedi:

– Aşiq, sən mənim canım, Koroğlunun o «Talanmaq gərək» sözünü oxu.

Aşiq sazı sinəsinə basıb, görək Koroğludan nə oxudu:

Dəlilərim, bu gun dava günüdür,
Müxənnət ölkəsi talanmaq gərək!
Qoç igidlər yarasından bəllənər,
Şərbəttək qanına yalanmaq gərək!

Mərd igidlər nəyə çəksin davada,
Laçın kimi şikar tutsun yuvada.
Misri qılınc cövlan vursun havada,
Bağırsaq cəmdəyə dolanmaq gərək!

Koroğlu içəndə düşmən qanını,
Mərd, meydanda nərəsindən tanını,
Qırın vəzirini, tutun xanını,
Leş, leşin üstündə qalanmaq gərək!

Hamı «sağ ol, aşiq, sağ ol» dedi.

Həcər dedi:

– Görürsünüzmü, Koroğlu igidə nə vəsiyyəət eləyib? O deyir ki, igid şərbət yerinə öz qanını içməlidir.

Qaçaqların kefi açıldı. Nəbi dedi:

– Həcər kaş mənə güllə dəyəydi, sənə dəyməyəydi.

Həcər dedi:

– Niyə? Allah eləməsin! Təki biz hamımız qırılaq, sən bir barmağın qanamsın.

– SİZSİZ NƏBİ NƏYƏ LAZIMDI?
Bu zaman Hüseyn adlı bir nəfər içəri girib dedi:
– Nəbi qağa, kəndə qoşun gəlir, tez daldalanın.
Nəbi yoldaşlarına dedi:
– Həcər yaralıdı, onu apara bilmərik, ancaq özümüzün düşməndən yayınmağımız məsləhətdi.
Onlar Həcəri Misirxan kişinin evində qoydular. Özləri atlarını minib, kənddən uzaqlaşdılar. O biri tərəfdən sərdar bir dəstə sərbazla Gürşada gəldi. Çox axtardılar, Nəbini tapmadılar. Hampalar sərdara dedilər:
– Nəbigil qaçıb getdilər.
Elə bil onlar hənir almışdılar, Həcərin burada olduğunu bildirdilər. Sərbazlar çıxıb getmədilər, it kimi kəndə dağıldılar, evləri axtarmağa başladılar. Bir zabit də Misirxan kişinin evinə gəldi, Həcəri yataqda xəstə görüb Misirxan kişidən soruşdu:
– A kişi, bu yatan kəmdir?
Misirxan dedi:
– Ağa zabit, qızımdı.
Zabit sözün üstünü vurmayıb, sovuşdu. Həmin gün axşama kimi zabitlər, sərbazlar it kimi kəndə dərşdilər, bir toyuq-cüce qoymadılar, hamısını güllə ilə qırdılar. Onlar qızlara, gəlinlərə sataşırdılar. İnsanlıqdan tamam çıxmışdılar. Qaranlıq düşəndə, çəkilib Makuya getməkdə olsunlar...
Nəbigil on beş gün Təbriz ətrafında dolandılar, sonra qaçıdıb Gürşada gəldilər. Bu zaman Həcərin yarası babatlaşmışdı, yavaş-yavaş sağalırdı. Canını dişinə tutsa idi, at minib yoldaşları ilə gedə bilərdi. O, Nəbiyə dedi:
– Nəbi, mən də sizinlə gedəcəyəm, ta burada qalmayacağam. Yaram lap yaxşıdı. Misirxanın ailəsini lap əldən salmışam.
Misirxan dedi:
– Həcər bacı, ayıbdı, elə sözü danışma, ölüncə sənə xidmət eləsək, genə inciməriik. Məndən olsa, bir həftə də qalarsan. Qorxuram, yaran hovlaya.
– Çox sağ olun, mənə çox hörmət eləmişiniz, ölüncə yardımdan çıxmaz. Ancaq getməyim məsləhətdi.
Bəli, dörd-beş saat Gürşadda qaldılar. Gün əylən zaman atlandılar. Ayaq üzəngidə, diz qabırğada, atları yelə döndər-

dilər. Qaranlıq düşəndə Arazın kənarına gəldilər. Atlarını Arazda vurub Naxçıvan tərəfə keçdilər. Həmin gecə Bənəniyar kəndində qaldılar. Zalım Əmirəli bəy bu kənddə yaşayırdı. Onun evinə getdilər, amma çifayda, Əmirəli bəyi yenə evdə tapmadılar. Onun evinə süpürgə çəkib, bütün var-yoxunu dağıtdılar. Gecə yarısı kənddən çıxdılar. Qazan göl, Üçtəpə, Pəriçinqılı, Nəhəcir, Tənzur, Hacısamli, Lulpər, Çalbayır tərəflərini dolanıb Aslan yatağına gəldilər.

Nəbigil Aslan yatağında üç gün qalandan sonra, Üçtəpəyə getdilər. Gecə Gorusa enib, dostlardan çoxlu patron aldılar. Səhərə yaxın atlanıb uzun yazıları, uca dağları, kəndləri, meşələri bir-bir keçib yenə də Aslan yatağına qayıtdılar. Aslan yatağı lap cənnətə dönmüşdü. Elə bilirdin oraya heç insan ayağı dəyməyib. Çadırları, alaçıkları düzəldilər. Həcər Ceyranxını, Baharı, götürüb qarnağa getdi, gül-çiçəklərdən dəstə bağladılar, gətirib yoldaşlarına verdilər. Mehdi, Allahverdi, Qasım, Murad və Lələ ova çıxıb iki əlik və dağ keçisi vurdular. Balakışı ilə Hayik çoxlu dombalan və göbələk yığdılar. Ağahüseyn, Ağakışı, Məmmədhusseyn, Səfərəli, Məmmədtağı meşəyə girib iki xurcun meyvə yığdılar. İsmayıl, məşədi Həsən, Əkbər və başqaları odun topladılar. Vəli ilə Musa da tonqal qaladılar. Kabab bişirmək də yerdə qalan adamlara tapşırıldı. Belə-belə, hərə bir işə getdi, işsiz adam qalmadı. Belə də olmalı idi, çünki «işləməyən dişləməz!» Yeməkləri ayrı-ayrı alaçıq və muxurlara apardılar. Hamı bir yerdə otura bilməzdi. Alaçıq və muxurların arasında sazandalar çalır, kefi istəyənlər oynayırdılar. Bəzən də Aşıq Səməd oxuyurdu. Bir həftə belə gün keçirdilər. Həftənin tamamında Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Mən bir dəstə ilə Arazkənarı kəndlərə enəcəyəm, görüm, camaat necə dolanır, həm də Xocahanın bəyləri ilə hesablaşacağam. – Nəbi yoldaşlarından on beş adam ayırdı, yerdə qalana dedi: – Mən gəlincə buradan tərpənməzsiz. Özü də gözdə-qulaqda olarsınız, sifariş eləsəm, gələrsiz.

Yoldaşları ilə görüşüb-öpüşüb yola düşdülər. Palantökəndən, Məlik pəyəsiyəndən, Həkəri çayından keçdilər. Aşıq günbəzində¹ nahar elədilər. Nahardan sonra Həkəri çayı aşağı at-

---

¹ Aşıq günbəzi məşhur bayatılar müəllifi Sarı aşığın qəbrinin yanındakı günbəzə deyirlər.

ları sürdülər. Düşmənlərlə vuruşa-vuruşa gedib, gecənin birində Tinli kəndində qaldılar. Səhər tezdən Arazın o tayına keçmək qərarına gəldilər. Səhərin aləqaranlığında Xudafərin körpüsünün yanına gəldilər. Araz bərk daşmışdı, çayı keçmək çox qorxulu idi. Nəbi Bozatın belində şallağın sapını alnına söykəyib bir az fikirləşdi. Sonra başını yuxarı qaldırıb dedi:

– Xudafərinə keçməliyik. Qarovulçulara təvəqqə edərik, bəlkə davasız-şavasız bizə yol verdilər. Xudanəkərdə, bəlkə dava oldu. Sizə tapşırıram, adam vurmazsınız, yalandan güllə ilə qarovulçuları qaçırdırıq.

Biri dedi:

– Bəlkə bizdən vurdular, durub tamaşa eləyək?

– Vurmazlar.

Hamı dodağını dodağının üstünə qoyub sakit dayandı. Nəbinin sözünü haqlı hesab elədilər. Axı qarovulçular nəyin yiyəsidi, niyə də vursunlar? Demə, sərhəd qarovulçuları bunları görəndə kimi bayaqdan gizlənilmiş. Nəbigil də bunu istəyirdilər. Davasız-şavasız Xudafərin körpüsündən o taya adladılar. Kəndbəkənd gəzdilər, bir çox kəndləri xanın bəhrəsindən azad elədilər. Bir gün Əhər şəhərinə getdilər. Bir qoca kişi gecə onların yanına gəldi, gözlərinin yaşını tökə-tökə dedi:

– Qadan alım, ay Nəbi, gözümlə ağı-qarası bircə oğlum var. Bu oğlan çox dikbaşdı, xanın üzünə ağ olub, bir neçə adamla birlikdə xanın pisləyinə danışbdar. Xan onları tutdurub qazamata saldırıb. Qadan alım, əl atıb ətəyindən yapışırım, sənə yalvarıram, mənim oğlumu xanın zindanından qurtar. Xan səndən qorxur, ona desən, buraxdıracaq.

Nəbi dedi:

– Əmi, buralısan?

– Yox, qadan alım, qonşu kənddənəm. Oğlumdan ötrü bura gəlmişəm. Xan onu buraya gətizdirib.

– Yaxşı, əmi, ya zorla, ya da xoşluqla oğlunu zindandan qurtarıq, apararsan.

Kişi əllərini yuxarı qaldırdı:

– Əli kəmərinə qurşasın, – dedi, – min budaq olasınız!

Nəbi üzünü yoldaşlarına tərəf çevirib dedi:

– Nə deyirsiniz, aqlınız nə kəsir, bu kişinin oğlunu zindandan qurtara bilərikmi?

Oradan-buradan səs gəldi:

– Niyə qurtarmırıq, o nə çətin işdi?

Çörək yeyib çay içəndən sonra Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Əvvəl xana bir kağız yazım, bəlkə öz xoşu ilə buraxdı. Əgər buraxmasa, qazamata basqın eləyib tutulmuş adamları azad elərik.

– Razıyıq, razıyıq!

Nəbi xana bir kağız yazdı, kişinin oğlunu, onunla birlikdə tutulanların buraxılmasını ondan xahiş etdi. Nəbi kağızı bir nəfərlə xana göndərdi. Xan kağızı oxudu. Canının qorxusundan tutdurduğu adamları o saat buraxdırdı. Özü də qaçıb Təbrizə getdi. O biri tərəfdən, buraxılan adamlar Nəbinin yanına gəlib ona razılıq elədilər. Kişi də oğlunu götürdü, Nəbiyə dua eləyə-eləyə evlərinə getdi.

Nəbigil də səssiz-səmirsiz atlarına minib Araz kənarı deyibən yola düşdülər. Dərələrdən sel kimi, təpələrdən yel kimi, ayaq üzəngidə, diz qabırğada, atı yelə döndərib Araz kənarına çatdılar. Bu zaman Xudafərinin hər tərəfi saldatlarla dolu idi. Araz qudurub göylə gedirdi. Xudafərinəndən də ancaq tufəng zoruna keçmək mümkün idi. Nəbi fikirləşdi, götür-qoy elədi, yoldaşları ilə məsləhətləşdi, bu qərara gəldi ki, qoşun böyüyünün yanına adam göndərsin, yol istəsin, bəlkə verdi.

Nəbi qoşun böyüyünə yazdı ki: «Biz sizlə dava eləmək, SA-vaşmaq fikrində deyilik. O taya adlayacağıq. Xahiş edirik, kənara çəkilib yol verəsiniz, adlayıb keçək. Əgər yol verməyəsiniz, zorla basıb keçəcəyik. Tanımırınsızsa, bilin, mən Nəbiyəm.»

Bir nəfər kağızı aparıb komandirə verdi. Komandir kağızın məzmunundan hali olandan sonra, yoldaşları ilə məsləhətləşib, dedi:

– Yaxşı, gəlib keçsinlər, ancaq heç yerdə deməsinlər ki, komandir bizə icazə verdi.

Qasid xəbəri Nəbigilə çatdırdı, Nəbi dəstə ilə komandirin yanına gəldi, komandir Nəbigili gülər üzlə qarşılayıb, Xudafərinəndən bu taya keçirdi. Nəbigil də ondan razı oldular. Sağ-salamat yaylaqlara getdilər.

Nəbi Arazın həm o tayında, həm də bu tayında bəylərlə, hampalarla həmişə mübarizə aparırdı. Arazın hər iki tərəfində bəylər, xanlar, hampalar onun düşməni, kəndlilər isə dostu idi. İlanın zəhləsi yarpızdan gedən kimi, onun da zəhləsi xanlardan, bəylərdən, hampalardan gedirdi. Nəbi dostluqda da, düşmənçilikdə də çox möhkəm adam idi. Hara getsə, yoxsullarla, muzdurlarla dost olurdu, onlara kömək eləyirdi. Onun məskəni yal-yamac, dağ-meşə, kasıbların yoxsul koması idi.

Arazın bu tayında olan xanlar, bəylər, hampalar əlbir olub sözü bir yerə qoymuşdular ki, Nəbini öldürsünlər.

Qışın oğlan vaxtı idi. Bərk çovğunlar keçirdi, hər yer sırsıra bağlamışdı. Bir neçə gün idi Nəbi Arazın o tayında Aynalı kəndində gizlin yaşayırdı. Paşa bəy, Kərbəlayı Məmməd, Hüseyin bəy, Allahverdi bəy də Arazın o tayına keçmişdilər. Onlar Aşağılı kənd mülkədarları ilə birləşib Əhməd xanın, Eynüddövlənin yanına getdilər. Nəbinin İran tərəfə keçdiyini onlara xəbər verdilər. Bunlar Nəbinin yerini öyrənmək üçün hər yerə adam göndərməkdə olsunlar, görək Nəbigil necə oldular?

Aynalıda Mehdi bərk xəstələnmişdi. Odur ki, Nəbigil onu qoyub bir yana gedə bilmirdilər. Günlərin bir günündə qapıda dayanmışdılar, bir də gördülər ki, budu Nəbinin qardaşı oğlu Məmiş gəlir. Nəbi ondan soruşdu:

– İsti-isti de görüm, nə xəbər var? Nə üçün gəlmisən?

Məmiş dedi:

– Nənəm bərk xəstədi, səni arzulayır.

Nəbinin gözləri yaşla doldu:

– Can nənə! Allah, onun başından bir tük əskik eləmə! – Üzünü Həcər çevirdi, – Həcər, sən Mehdinin yanında qal, biz o taya keçək. Yenə tez qayıdırıq. Amma elə dolan ki, sən burada olduğunu kimsə bilməsin.

Həcər dedi:

– Yaxşı, mən qalaram, siz gedin. Özünüz tez gəlməseniz, arvaddan mənə bir xəbər çatdırın.

Nəbigil gecəni saldılar, atlanıb yola düşdülər. Arazı adlayıb Mollu kəndinə getməkdə olsunlar, görək Əhməd xanın adamları necə oldular?

Əhməd xanın çuğulları gəzdlər, dolandılar, axırda Aynalı kəndinə gəlib öyrəndilər ki, Mehdi ilə Həcər buradadırlar, özü də Mehdi xəstədir. Odur ki, bu xəbəri tez Əhməd xana çatdırdılar. Əhməd xan güclü sərbaz topladı. Gecə qoşunla Aynalıya hücum eləyib Mehdi xəstə-xəstə tutdular. Amma Həcəri tapa bilmədilər, onu qonşular, tay-tuşları gizlətmişdilər. Mehdi atın üstünə sarıyıb, Təbrizə – qazamata salmağa apardılar. Qoşun gedəndən sonra Həcər evə gedib gördü Mehdi aparıblar. Onun dərdi tüğyan elədi, görək Nəbini nə cür haraya çağırdı:

Dağların döşləri çisgin, dumandı,
Vətəndən ayrıldıq xeyli zamandı,
Ürəyim yaralı, halım yamandı,
Mehdi tutdular, gələsən, Nəbi!
Düşmənin əlindən alasan, Nəbi!

Burda qışdı, dağlar qardı-borandı,
Arazın kənarı yaydı, arandı,
Mehdi tutdular, qəlbim virandı,
Belə bir günümdə gələsən, Nəbi!
Mehdi əllərdən alasan, Nəbi!

Qohumdan, qardaşdan üzüldü əlim,
Gülüb-danışmağa varmayır dilim.
Yanımda yoxdu o qoç oğlu Kərim,
Belə bir günümdə gələsən, Nəbi!
Mehdi əllərdən alasan, Nəbi!

Aynalı kəndinin tən ortasından karvan yolu keçirdi. Bu böyük cadədən hər yerə yol ayrılırdı. Həmin gün yoldan bir dəstə karvan keçirdi. Karvanda olanlardan bir nəfəri Həcərin səsinə eşidib tanıdı:

– Qardaşlar, qəflə-qatırı əyləndirin, qulağıma Həcərin səsi gəldi.

Qəflə-qatırı kəndin ortasında əyləndirdilər. Karvanbaşı kim olsun, Soflu Hacı Misirxan. Hacı Misirxan karvandan ayrılıb səs gələn tərəfə getdi. Nə gördü? Həcər eyvanda alını aynalıya söykəyib, məlul-məlul dayanmışdır. Qızlar, gəlinlər yan-yörəsinə toplaşib onun qəmini dağıtmağa çalışırlar. Hacı Misirxan adamları yara-yara Həcərin lap yanına getdi:

– Həcər bacı, nə olub? Bəs yoldaşların hardadı? Onlardan niyə ayrı düşübsən?

Həcər Hacı Misirxanı səmindən tanıdı. Başını yuxarı qaldirıb ona dedi:

– Qağa, Mehdini naxoş-naxoş tutub, qazamata aparıblar. Özünü Nəbiyə çatdır. Başını orada islatsın, burada qırxdırsın, durmayıb tez gəlsin.

Hacı Misirxan dedi:

– Həcər bacı, heç fikir eləmə. Nəbi dünyanın qurtaracağında da olsa, karvanı qanadlı quşa döndərəcəyəm, sən tapşırığını ona çatdıracağam.

Hacı Misirxan karvandan bir qıvraq qatır götürdü, qəfləqatırı yoldaşlarına tapşırıldı. Arazdan Mincivana keçdi. Dostlardan soruşdu, soraq saldı, Nəbigilin sorağını tinli Fətəlinin evində aldı. Qatırı dördnala tinli Fətəlinin evinə sürdü. Baxdı ki, Nəbi buradadı. Həcərin sifarişini, mən sizə nağıl eləyənkimi, ona çatdırdı. Nəbi fikrə getdi, bir az dinmədi. Nəbidə bir xasiyyət var idi, fikrə gedəndə elə bil bütün dünya onun başına dar olurdu. Nə qədər dərdi, qəmi var idisə, gəlib yadına düşmürdü. Onun dərdini, fikrini ancaq çobanın tütək səsi dağırdı. Bu dərman da ki, Balakişidə idi. Nəbi fikrə gedənkimi Balakişi bir kənara çəkilirdi, tütəyini çıxardıb dünyanı yandırıb-yaxan «Çobanı» havası çalırdı.

Bu dəfə də Nəbi fikrə gedəndə Balakişi bayıra çıxdı, tütəyini toqqasından çıxarıb çalmağa başladı. «Çobanı» havasına həm də «Bənəyi» deyirlər.

«Bənək» adını nahaq çəkdim, başıma iş açdım. Eşidənlər soruşurlar ki, axı niyə oxunu atıb yayını gizlədirsən, Bənək harada idi ki, çoban onu çağırırdı? Mən də özüm öz sözümü kəsib, «Bənək çağırmaq» nağılını danışacağam ki, birdəfəlik canım danlaqdan qurtarsın.

Belə nağıl eləyirlər ki, keçmişdə bir çoban var imiş. Bu çobanın Bənək adlı bir iti var imiş ki, çoban bu iti yaman çox istəyirmiş. İt də bir it imiş! Bunun qorxusundan heç bir oğru, quldur, çobanın qoyununun beş ağaclığında hərlənə bilməzmiş. Günlərin bir günü qəza üz verir, çobanın sevimli Bənəyi xəstələnir. Çoban Bənəyi evdə qoyub, özü tək qoyunu örüşə

aparır. Haramilər Bənəyin xəstələndiyini eşidir, hücum edib sürünün yarısını aparırlar, çoban bunlarla bacarmır, bir təpənin başına çıxıb, yaxıb-yandırıcı hava ilə Bənəyi çağırmağa başlayır:

Haramilər gəldi qoyunu basdı,
Bənək ha, Bənək ha, Bənək ha, ha...
Lap sabah ertəsi, çox bərk yel əsdi,
Bənək ha, Bənək ha, Bənək ha, ha...
O yel mənim səbr-qərarım kəsdi,
Bənək ha, Bənək ha, Bənək ha, ha...

Bənək ağır xəstə idi. Çobanın səsinə eşidən kimi yerindən qalxdı, zingildəyib yelə döndü, çobanın səsi gələn tərəfə yüyürdü. O, çobanın yanına heç dönmədi, izi aldı, haramilərin dalınca getdi. Arxadan onlara çatdı, bir-bir üçünü də atdan salıb öldürdü. Bu səs-küydə qoyunlar qaçıb bir bərəyə doldular. Bənək onların qənsərində çömbəlib bir neçə dəfə hüdü. Çoban onun yanına gəldi. Bənəyin gözlərindən öpdü, qoyunu haylayıb örüşə apardı.

Bax, həmin «Bənək çağırmaq» havası buradan qalıb. Ona «Çoban havası» da deyilir.

İndi gələk əsl mətləb üstünə. Balakəşi tütəyi çalan kimi Nəbi fikirdən ayıldı:

– Qardaşlar, mən beş nəfərlə Mehdini qazamatdan qurtarmağa gedəcəyəm. Siz Kirsə, Aslan yatağına gedin, tez qayıdıb gələcəyik. Ancaq deyirəm, biz gəlincə, heç yerə getməzsünüz.

Nəbi yoldaşlarından beş nəfər ayıraraq, Aynalı deyə yola düşdü. uzağı yaxın elədi, Arazı keçdi, dağları aşdı, gedib Aynalıya çıxdılar. Həcər olan evə gedib gördülər ki, Həcər tamam qara geyinib, hara isə getmək istəyir. Nəbigili görəndə onlara acıqlı baxdı:

– Azca gec gəlsəydiniz, məni görməyəcəkdiniz, – dedi.

Nəbi gülümsündü, ondan soruşdu:

– Haraya getmək istəyirdin?

– Danışmaq vaxtı deyil. Atndan düşməyin, Mehdi zindanda bizi gözləyir, onu qurtarmağa gedəcəyik.

Nəbi gülümsündü:

– Yaxşı, – dedi, – biz gəlməsəydik, tək gedib nə eləyəcəkdin?

Həcər dedi:

– O mənim işimdi. İstəyirsiniz, geri qayıdın. Mən tək gedib Mehdini zindandan qurtararam.

Nəbi gülümsündü:
– Xalis aslansan, mislin yoxdu, ay Həcər, – dedi.
Aynalıda heç atdan da düşmədilər. Atların başlarını geri çevirib kənddən çıxdılar, Təbrizə tərəf getməyə başladılar. Az getdilər, üz getdilər, gedib Divarqana çıxdılar. Divarqanın yaxınlığında iki çoban qoyun otarırdı. Çobanlardan biri Nəbigilin qabağına çıxıb dedi:
– Olmaya Nəbinin dəstəsindəsiniz?
Tunc Vəli ona cavab verdi:
– Qara soran-zad deyilsən, hər kimik!..
Çoban dedi:
– Soruşmaq olmaz?
Nəbi dedi:
– Sözü nü de, yaxşı tapmısan, Nəbinin adamlarındanıq.
Çoban Nəbinin atının cilovundan yapışdı:
– O ağacın dibində gözəl bir bulaq var, – dedi. – Orada atdan düşün, iki saz toğlum var, kəsib sizə kabab verəcəyəm.
Nəbi güldü:
– Çox sağ ol, çoban! Yemişkən varıq, – dedi.
Çoban atın cilovunu buraxmadı.
– Yox, yox, – dedi. – Elə söhbət yoxdu, düşəcəksiniz.
– Bizi ki kababa qonaq eləmək istəyirsən, onda ağanın toğlularından kəsəcəksən ha.
– O da olar, deyərəm, canavar apardı.
Nəbi üzünü yoldaşlarına çevirib gülə-gülə dedi:
– «Acdın çobana, yoruldun sarvana» deyərlər, atdan düşün, çobana qonaq olacağıq.
Həcər əsəbiləşdi:
– Bəxtəvər arxayın başına, Mehdi qazamatda əzab içində qoyub, kabab yemək istəyir! – deyib atdan düşmək istəmədi.
Nəbi zarafata saldı:
– Rəhmətliyin qızı, – dedi, – Mehdi tutulub deyir, özümü-zü qıracağıq? – Sonra dedi – Məndi tutulub qurtaracağıq...
Nəbigil çoban dediyi ağacın dibində atdan düşdülər. Ağac deyəndə, ağılıza hər ağac gəlməsin. Sağlığınıza görüm, bu, elə ağac idi ki, altında bir padşahın qoşunu gecələyə bilərdi. Özü də o qədər sıx yarpaqları var idi ki, yağış yerinə göydən sel

tökülsə idi, dibinə bir damcı düşməzdi. Qışda istiliyi çəkib gətirirdi, yayda sərinliyi. Adına da Karvanağacı deyərdilər. Kötüyünün lap dibindən elə bir su çıxırdı ki, nə qədər özündəndeyən igid olsaydı, birməfəsə iki qurtum içə bilməzdi. Bu sudan bir parçə içən adam bir qoyunun ətini yesəydi, yenə doymazdı.

Bəli, baxdılar ki, erkəklərin cəmdəyi göydən asılıb. Demə, çoban bunları çoxdan kəsibmiş. Nəbi dedi:

– Ay çoban qardaş, sən bu erkəkləri nə vaxt kəsibsən? Olmaya oğurluq erkəklərdi?

– Ağılıma damdı ki, siz gələcəksiniz, onun üçün də kəsdim.

Kabab çəkərdilər, yeməyə başlayanda çoban dedi:

– Mənim bir yoldaşım var, qoyun o da gəlsin, bir yerdə yeyək. – Bərkdən səsləndi. – Çoban qardaş, kənarda durma, qonaqların içinə gəl.

Bir də nə gördülər? Mehdi pöhrəlikdən çıxıb onların yanına gəldi.

– Oho, ho, ho... Xoş gördük, xoş gördük, – deyə, bir-bir onunla görüşüb-öpüşdülər.

Balakişi dedi:

– İndi də çoban olmusan, bu nə işdi?

– Əslini danan haramzadədi.

Süfrə başında əyləşdilər. Nəbi Mehdidən soruşdu:

– Qazamtdan nə cür qurtardın? Bu nə əhvalatdı? Bu sirdən bizi agah elə?

Mehdi dedi:

– Məni naxoş-naxoş aparıb Təbriz qazamatına saldılar. Onların fikri məni öldürmək idi. Ancaq onlar deyən olmadı. Bir də ki Allah saxlayana heç zad olmaz. İnsanın üzü bərk olar, kərpicin üstündə sağaldım. Bir gün axşam mənə xəbər verdilər ki, sabah səni İsfahan zindanına aparacaqlar. Mən yaxşı bilirdim ki, İsfahana aparılanların mindən biri gedib oraya salamat çatır, yolda hamısını tələf eləyirlər. Mən gecəyarını gözlədim. Xoruzlar banlayan zaman, ya bəxt səndən mədəd, deyib divarı sökməyə başladım. Bir saat, iki saat, söküb kənara çıxdım, barının başına dırmandım, barıdan aşanda qarovulçular duyuq düşdülər. Məni gülləyə basdılar. Baxtım yar oldu, dolu kimi səpələnən güllələrin heç biri mənə dəymədi. Düşmənlər məndən əl çəkmədilər, qov-

mağa başladılar. Yolda bu çobana rast gəldim. Çoban qoyunu yaylıma çıxartmışdı. Məni qoyunun içində gizləyib, dalımcə gələnləri azdırdı. Soraqda idik, sizin gəldiyinizi bildik.

Hamı çobandan razılıq elədi. Mehdi dedi:

– Bu çoban mənə o qədər yaxşılıq eləyib ki, öluncə xidmətində dursam, yenə xəcalətindən çıxma bilmərəm.

Çobana dönə-dönə razılıq elədilər. Yeməlini yedilər, içməlini içdilər, çobanla görüşüb-öpüşdülər, atlarına minib yola düşdülər. Az getdilər, çox getdilər, gedib Üştibin¹ kəndinə çıxdılar. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Mən bir neçə gün burada qalacağam. Siz də Kirsə gedin, Mehдинin salamat qurtarmasını uşaqlara xəbər verin, nigaran-dırlar.

Yoldaşlarını yola saldı, özü Həcərlə Üştibinə getdi. Bunlar Üştibində qalsın, yoldaşları Kirsə getməkdə olsun, sizə xəbəri casuslardan, bəylərdən verim.

Casuslar öyrəndilər ki, Nəbi Həcərlə birlikdə Üştibində qalıb. Bu əhvalatı tez Cəbrayıl naçalnikinin müavini Səlim bəyə xəbər verdilər. Səlim bəy Xocahana gəldi. Öz aralarından beş seytal, özündəndeyən casus seçdilər ki, o taya keçsin, xanın yanına gedib xəbər versin, Nəbigili öldürsünlər. O casusların içində Kərbəlayı Hüseyn bəylə Paşa bəy də var idi. Canım sizə ərz eləsin, bu bəylər Arazı adlayıb o taya keçdilər. Əvvəl-əvvəl Əhməd xanın yanına getdilər. Əhməd xan deyəndə elə başa düşməyin ki, bu da bir bəy idi. Elə başa düşsəniz, günah eləmiş olarsınız. Əhməd xan yarım padşah bir adam idi, həm də ağızdan yava idi. Həmişə deyərdi: «Burda mənəm, Bağdadda Kor xəlifə». Amma, orası da var idi ki, bərkə düşməmişdi, qısqı görməmişdi, özünü həmişə isti otaqda, tük döşəyin üstündə öyərdi.

Gələk əsl mətləb üstə. Paşa bəylə Kərbəlayı Hüseyn bəy bütün əhvalatı Əhməd xana söylədilər. Əhməd xanın ürəyi Nəbidən çox yaralı idi. Özü də əlinin içi kimi bilirdi ki, Nəbigillə döş-döşə gələ bilməz. Ancaq burası da var idi ki, Əhməd xan hiyləgərlikdə çox usta idi. Elə bil hiyləgərlik məktəbi qurtarmışdı. Paşa bəy dedi:

---

¹ Üştibin kəndi Arazın o tayında Ordubadla üz-üzədir.

– Ağalar, biz Nəbigillə döş-döşə çıxma bilmərik. O, çox solaxay adamdı. Burada bir hiylə işlətmək lazımdı. Tez şeytan Güzəməlini mənə yanına çağırın.

Nökər-naib gedib şeytan Güzəməlini onun yanına gətirdilər. Şeytan Güzəməli də bir şeytan Güzəməli idi. Saç-saq-qalını şeytanlıqda, çuğulluqda ağartmışdı. Ondan buna, bundan ona xəbər aparmaqdan, şeytançılıq eləməkdən canı üzül-müşdü. Əhməd xan onun qoltuğuna qarpız verib dedi:

– Ağa Güzəməli, sənə xatirini dağlar qədər istəyirəm. Bir işdə gərək bizə kömək eləyəsən, Nəbini tora saldırasan.

Şeytan Güzəməli dodaqlarını yalayıb dedi:

– Ağa xan, qadan alım, o Nəbi yaman adamdı. Fənd-fel işlədərəm, görək nə cür olur!

Əhməd xan dedi:

– Bu saat Nəbi arvadı ilə Üştibindədi. Sənə onun başı ağırlığında qızıl verəcəyəm. Birtəhər elə, onu öldürt...

Üstəlik ona bir ovuc qızıl verdi. Qızılı görəndə şeytan Güzəməlinin gözü buğda yemiş dananın gözünə döndü, qapıdan çıxıb, düz, Üştibinə getdi. Öyrəndi ki, Nəbigil Daşkəsənə gediblər. Bərkitdi çarıqların dabanın, qırdı yerin damarın, gedib Daşkəsənə çıxdı. Nəbigil burada Səfdər adlı bir adamın evinə düşmüşdülər. Demə, bu adam da şeytan Güzəməlinin dostu imiş. Şeytan Güzəməli ona ümid bağlamışdı. Onun evinə gedib gördü Nəbigil oradadı. Xəlvət yerlərdə əsdi, sovurdu, dilini işə saldı, fənd-fel işlətdi, dostu Səfdəri yoldan çıxartdı. O da xain qurd donuna düşdü. Əlaltınca sərbazlara, əfsərlərə xəbər verdilər, onlar xəlvətcə gəlib evin yan tərəfində gizləndilər. Nəbi ilə Mehdi kişilər yatan evdə, Həcər də arvadların içində yatmışdı. Gözlədilər. Nəbi ilə Mehdi tamam yuxuya getdilər. Şeytan Güzəməli ilə Səfdər onların tüfəng-tapançalarını oğurladılar. Sonra adamları bir-bir evə doldurdular. Adamlar hər tərəfdən süpürləyib Nəbi ilə Mehdi tutdular. Qollarını möhkəm bağlayıb, toy-nağara ilə xanın yanına apardılar.

Əhməd xan çox şad oldu, şadlıq keçirdi, toy-nağara çaldırdı. Elə həmin gün Nəbi ilə Mehdi böyük dəstə ilə Təbriz zindanına göndərdi. Sevincək olmuşdular. Həcər tamam yadlarından çıxmışdı. Nəbigil qazamata aparıldıqdan sonra Həcər

Əhməd xanın yadına düşdü.. o, şeytan Güzəməlini Həcərin yerini öyrənməyə göndərməkdə olsun, görək Həcər necə oldu?

Nəbi ilə Mehdi tutulan günü Həcər lap tezdən Nəbigilin otağına gəldi, onları görmədi. O tərəf-bu tərəfə baxırdı ki, görsün onlar necə oldular. Eyvanda Səfdəri gördü. Nəbinin aynası onun çiyində idi. Həcər barmağını dişlədi, elə o saat başa düşdü ki, Səfdər xain çıxıb, Nəbigili ələ verib, heç səs eləmədi, divarın küncünə qısılib Səfdəri gözlədi. Səfdər yavaşca arvadını bayıra çağırdı:

– Həcər yatıb, yoxsa oyaqdı? – deyə ondan soruşdu.

Arvadı dedi:

– Durub, Nəbigilin yanına getdi.

– Hay-hay, sənin dünyadan xəbərin yoxdu. Nəbi ilə Mehdi-ni tutub Əhməd xanın yanına apardılar. Yəqin indi güllələdilər.

Arvad əlini üzünə atdı.

– Sən nə eləmişən? – dedi. – Belə də binamusluq olardımı?

Səfdər dedi:

– Bu saat Həcəri də tutub Əhməd xanın üstünə göndərəcəyəm.

Arvad bərk qəzəbləndi, gözünün yaşını axıtdı:

– Binamus!.. Özümü öldürərəm, qoymaram onun başından bir tük əskik olsun! Özü də ta bu gündən sonra mən sənin arvadın deyiləm! Mən belə namussuzluğu götürməyəm! Tfu sənə, binamus!..

Səfdər tufəngi hərlədi, arvadını vurmaq istəyəndə Həcər gizləndiyi yerdən çıxıb dedi:

– Tufəngi yerə at, xain!

Səfdərin əli titrədi, tufəng yerə düşdü. Həcər tufəngi yerdən götürüb dedi:

– Səni qurban olasan gəlin bacıma, yoxsa beynini güllə ilə göyə sovurardım.

Arvad dedi:

– Həcər bacı, bu binamusu mənə bağışlama, nə istəyirsən, elə! Mənim də ciyərimi yandırıb, Nəbi ilə Mehdi-ni düşmənlərin əlinə verib!

Həcər acıqla Səfdərin üzünə baxdı:

– Səni indi öldürürəm, – dedi, – amma onu bil ki, əlimdən yaxa qurtara bilməyəcəksən!

Həcər gedib atını tövlədən çıxartdı, yəhəri belinə basdı, tapqırlarını bərkitdi, ata minib yola düşdü, üç günlük yolu üç saata qət eləyib Qaradağa getdi. Məhəmməd adlı bir adamın evinə düşdü. Məhəmməd evdə yox idi, arvadı evdə tək idi. O, Həcərə ayrıca bir otaq ayıraraq dedi:

– Həcər bacı, Nəbigil gəlincə bu otaqda olarsan. Bu otağı həmişəlik sizə verdim.

Səfdər Həcəri güdüdü. Onun Qaradağda Məhəmmədin evində ayrıca bir otaqda qaldığını bildi. Atını minib, düz, Əhməd xanın sarayına tərəf yortmağa başladı. Əhməd xan evdə yox idi. Padşahın yanına getmişdi hökm alsın, qayıdıb Nəbigili öldürsün. Əhməd xanın oğlu Ağa Niyazı evdə idi. Səfdər Həcərin yerini Ağa Niyazıya söylədi. Ağa Niyazı Həcəri çox görmüşdü, onun lələ kimi alışıb-yanan yanaqlarını yadından çıxara bilmirdi, həmişə arzu eləyirdi ki, kaş Nəbi öldürüləydi, Həcəri mən alaydım. Səfdərdən bu sözü eşidən kimi, öz-özünə dedi: «Özüm Həcərin yanına gedim, bəlkə yoldan çıxarıb evə gətirə bildim.» Ağa Niyazı qəşəng geyindi, bəzəndi, tufəngini, qılıncını götürdü, atına mindi, üç sərbazla, düz, Qaradağa gəldi. Həcər yaşayan evin qapısına yaxınlaşıb onu səslədi. Həcər içəridən dedi:

– Qapını döyən, kimsən?

Xan oğlu Ağa Niyazı dedi:

– Mənəm, Həcər xanım, xanın oğlu Niyazıyam. Sənə qonaq gəlmişəm, qapını aç!

Həcər dedi:

– Sənin kimi qonaq mənə lazım deyil. Çıx get!

Niyazı dedi:

– Həcər xanım, sənə deməli sözüüm var, qapını aç deyim, sonra çıxım gedim.

Həcər ona cavab verdi:

– Sözüünü oradan de, ağlım kəssə, qapını açaram.

Xanın oğlu dedi:

– Həcər xanım, gəlmişəm səni aparam. Sən xanlara, şahzadələrə layiqsən. Mən rəva bilmərəm ki, bir qaçaqda ərdə olasan.

Həcər bərkdən güldü:

– Ax, belə de! – dedi, – demək adaxlıbazlığa gəlmisən. Nə yaxşı, qaçaqlıqdan lap bezmişdim. Xanzadələrlə kef elmək, xanım kimi yaşamaq istəyirdim.

Ağa Niyazi ürəkləndi:

– Əhsən... İndi haqqın yolunu tapmısan, – dedi. – Arvad gərək yeddi qat üstündə otursun, əri ilə mazaqlaşsın. Axı sən yazıq Nəbi kimi qaçaqda nə görmüsən?

– Bu saat, qoy qapını açım, üz-üzə danışaq, – deyən Həcər qapını açdı. Xanın oğlu keəi kök içəri girən kimi Həcər tufəngi onun döşünə dirədi: – Donuz, sən mənə nə cür arvad hesab eləyirsən?!.. Bu saat əzrayıl kimi canını alacağam!

Xanın oğlunun qorxudan əl-ayağı əsdi, kəkələyə-kəkələyə dedi:

– Ay Həcər xanım, qələt eləmişəm, günahımdan keç! Amandı, mənə öldürmə!

Xanın oğlu uşaq kimi ağlayıb Həcərin ayağına yığılmaq istədi. Həcər görək ona nə dedi:

Ürəyi vermişəm bir mərd igidə,
Tay olmas sən kimi ona hər gədə.
Nəbini sevirlər hər bir ölkədə,
Bab gəlməz aslana səntək tülkülər!
Batırmaz günəşi qara bürkülər!

Alaram əzrayıl kimi canını,
Sel kimi tökərəm düzə qanını,
Yığıb töksən əgər İran xanını,
Bab gəlməz aslana səntək tülkülər!
Batırmaz günəşi qara bürkülər!
Yağı düşməni ayaq alıb üstümə,

Fəndi-fellə düşüb mənim qəsdimə,
Aynalı tufəngi alsam dəstimə,
Bab gəlməz aslana səntək tülkülər!
Batırmaz günəşi qara bürkülər!

Üstəlik sözlə də dedi:

– Sən mənə oxşadırsan? Kənizlərinizəmi? Al, bu da sənə hədiyyən...

Onun tərəsinə bir güllə vurub yerə sərdi. Sərbazlar bunu görən kimi qaçıb xana xəbərə getdilər. Həcər də ev sahibəsi ilə görüşüb atını mindi, özünü Qaradağın başqa oymaqlarına verdi.

O biri tərəfdən, oğlunun Həcər tərəfindən öldürülməsini Əhməd xana xəbər verdilər. Əhməd xan saçlarını yolub yerə tökdü, ağlamağa başladı. O, çoxlu qoşunla Qaradağa gəlib, oğlunun meyitini apardı, dəfn-kəfn elədi, yas saxladı. Həcəri tapmaq üçün hər yerə qoşun göndərdi. Çox gəzdilər, dolandılar, soraq saldılar, hiylə işlətdilər, ancaq Həcərin yerini öyrənə bilmədilər. Əhməd xan padşaha yazdı ki, izin ver, Nəbi ilə Mehdini öz əlimlə öldürüm, oğlumun qanını alım, ürəyim soyusun. Qasid xanın kağızını şaha aparmaqda olsun, al xəbəri Tunc Vəlidən.

Tunc Vəli Arazdan adlayıb Aynalıya gəldi. Aynalıda ona xəbər verdilər ki, Nəbi ilə Mehdini tutublar, Həcər də xanın oğlunu öldürüb, indi bilmirik haraya gedib. Xanlar, divan adamları onu bərk axtarırlar.

Tunc Vəlinin gözlərindən yaş gəldi, bərk kefsizlədi. Elə bil onun başına daş saldılar. Çox gəzdi, dolandı, Həcəri tapmadı ki, tapmadı. Axırda o, Qaradağdakı oymaqlara gəlib Həcəri burada tapdı. Həcər bütün əhvalatı ona söyləib dedi:

– Əgər Nəbigili iki günə qədər qazamatdan qurtarmasaq, onları öldürəcəklər.

Tunc Vəli ona cavab verdi:

– Necə deyirsən, elə də eləyək.

– Qazamatı yarmalıyıq. Ayrı yol yoxdu. Mən bu gecə bir dəstə kəndli dostlarımızla qazamatı yarmağa gedəcəyəm. Razi olsan, sən də gedərsən.

Tunc Vəli dedi:

– Gedək! «Razi olsan» nə deməkdir?

Onlar axşamı saldılar. Bir dəstə kəndli ilə yola düşüb, yerin damarını qırdılar, uzaq yolu yaxın eləyib, Təbrizə çatdılar. Qazamatın lap yanına getdilər. Hər tərəfdən özlərinə səngər düzəldib içində dayandılar. Üç nəfər sürünü-sürünə qazamatın barısının dibinə getdi. Kəmənd atıb barının başına bənd elədilər, üsulluca barıdan içəri aşdılar. Bir qarovulçunu xırpaladılar, ondan Nəbi ilə Mehdi olan kameranı öyrəndilər. Divarı

daldan söküb Nəbi ilə Mehdini çıxartdılar. Gecə barıdan aşıb salamatca, davasız-şavasız qazamatdan uzaqlaşdılar.

Səhər açıldı, qazamatın yarıldığını, Nəbi ilə Mehdinin qaçdığını bildilər. Hər tərəfə qoşun göndərdilər. Arazın qıraqlarını kəsdilər.

O biri tərəfdən Nəbigil baxdılar ki, işlər xarabdı. Hər yeri kəsiblər. Nəbi ilə Mehdinin silahı da yox idi. Kəndlilər də çıxıb getmişdilər. Bir dəstə qaraçı Araz qırağında çadır qurmuşdu. Nəbigil onlara pənah apardılar. Nəbi dedi:

– Mən Nəbiyəm, bizi gizlədə bilərsinizmi?

Qaraçılar o saat onlara paltar verdilər, Nəbigil paltarlarını dəyişdilər. Üzlərinə də hisdən-zaddan sürtdülər. Qaraçılar onların əlinə qıl verdi, guya onlar ələk toxuyurlar. Bəli. Qoşun gəlib qaraçılardan Nəbigili soruşdu.

– Nəbigil Arazdan adlayıb o taya keçdilər, – deyə onlara cavab verdilər.

Qoşun kor-peşman geri qayıtdı, Nəbigil də qaraçılara çox razılıq elədilər. Qaraçılar onları bir gün qonaq saxladılar. Nəbigil silah əldə etdilər. Qaraçılarla xudahafizləşib ayrıldılar. Arazın bu tayındakı yoldaşları da gəlib çıxdılar.

Casuslar onların yerini öyrənib Hüseynəli xana xəbər verdilər. Hüseynəli xan da bütün xanları, hampaları, sərbazları topladı. Güclü qoşun götürdülər, aradılar, axtardılar, Nəbinin sorağını Qaradağın ətəyində aldılar. Qoşunla gəlib Qaradağın ətəyinə çıxdılar. Bu, o zaman idi ki, Nəbi, kəndlilərə əzab verdiyi üçün darğanı ağaca sarıdıb döydürürdü. Kəndlilər, düşmən tərəfindən qomarlandığını ona söylədilər. Nəbi bu xəbəri eşidən kimi, darğanı güllələdib kəndin ucqarında olan qalaya çıxdı. Bu, elə qala idi ki, patronları çox olsaydı, bütün İran tökülsə, onlara bir şey eləyə bilməzdi.

Sən demə, Nəbigilin qalada olmasını Hüseynəli xan bilmirmiş. Bir zabiti çağırıb dedi:

– Gəl, bir dəstə sərbazla o qalaya çıxmaq. O qaladan hər yer görünür. Bircəsi də qaçıb gedə bilməz. Birdəfəliyə hamısını qırarıq, başımız qal-quldan qurtarar.

Zabitlə Hüseynəli xan bir dəstə ilə qalaya çıxmağa başladı. Zalım uşağı o qədər ehtiyatsız idilər ki, elə bil dəyirmanı ge-

dirdilər. Nəbigil onların hənirini alıb o tərəfdə, bu tərəfdə gizləndilər. Hüseyinli xanla zabit dəstə ilə, düz, qalaya çıxdılar. Atlardan düşəndə Nəbigil hər tərəfdən səsləndilər:

– Tüfəngləri yerə qoyun! Təslim olun!

Elə tora düşdülər ki, təslim olmaqdan başqa heç nə edə bilməzdilər. Sözsüz-söhbətsiz tüfəngləri yerə töküb əllərini yuxarı qaldırdılar. Nəbigil onların əl-ayaqlarını möhkəm bağlayıb qalının mağarasına saldılar, mağaranın ağzını da daşla möhkəm-möhkəm hördülər. Sonra atlarını mindilər, Hüseyinli xanın, zabitin və sərbazların atlarını da götürüb Araza tərəf getdilər.

Bəli, səhər açıldı, sabahınız xeyir olsun, düşmənlər hər tərəfdən kəndin üstünə güllə yağdırdılar. Bu axmaqlar elə bildilər ki, Hüseyinli xanla zabit, dəstə ilə qaladadırlar, onlar oradan, bunlar da buradan Nəbigili tamam qıracaqlar. Amma onlar deyən olmadı. Nə qaladan, nə də kənddən güllə atılmırdı. Onlara xəbər verdilər ki, Nəbigil kənddə yoxdu, aradan çıxıblar. Hüseyinli xanla zabiti də dəstəsi ilə tapmadılar. O gün axşama kimi axtardılar. Axırda padşaha yazdılar ki, Nəbigil Hüseyinli xanı və dəstəsini əsir eləyib aparıblar.

Hüseyinli xanla zabitin dəstə ilə başlı-birli itdiyi hər yerə yayıldı. Bu münvalla on gün gəlib keçdi. Çoban-çoluq qalının mağarasında zarılı səsi eşidib hörgünü dağıtdılar, Hüseyinli xanla zabiti dəstə ilə əl-qolları bağlı mağarada gördülər. Hələ sağ idilər. Valiyə xəbər verildi. Gəlib nə gördülər, bircə gün də geciksəymişlər, hamısı acından qırılacaqmış.

Bu xəbəri Araz kənarında Nəbigilə də çatdırdılar. Nəbi əlini-əlinə vurdu:

– Vay sənin, yazıqlara lap zülm olub. Nə Malbaş hökumətdi, bir qalaya çıxıb, mağaraya baxmayıblar. Mən bilsəydim belə olacaq, açıb buraxardım.

Qaçaqqlar gülüşdülər:

– Lap yaxşı olub. Bax, ədalət divanı buna deyərlər. Xan çoxlarına belə əzab verib. Yaxşı deyiblər, gen qaz, dərin qaz, özün düşərsən.

Nəbinin sərbazlara yazığı gəlirdi, tutduğu işdən peşman idi, amma yoldaşları bu işdən xoşlanırdılar.

Nəbi səssiz dayanmışdı. Yoldaşları isə zarafatlaşırdılar. Bu zaman bir aşiq onların yanına gəldi. Hüseynəli xanın və zabitin on gün dəstə ilə mağarada qalması əhvalatını danışdı. Qaçaqqlar gülüşdülər. Aşiq dedi:

– Ay Nəbi, izin ver, bir qatar söz düzmüşəm, oxuyum.

Hamı dedi:

– Aşiq, oxu.

Aldı aşiq:

Bərk ilişdi tora Hüseynəli xan,
Tük döşək üstündə bəsləmişdi can.
İndi toz-torpaqda ağnayı, ay can!
Sən həmişə var ol, ay Qaçaq Nəbi!
Düşmənin gözünə ay bıçaq Nəbi!

Hüseynəli idi xanların xanı,
Ağalar yolunda qoymuşdu canı.
Daim axıdırdı məzlumlar qanı,
Sən həmişə var ol, ay Qaçaq Nəbi!
Düşmənin gözünə ay bıçaq Nəbi!

Aslanın üstünə gər gəlsə pişik,
O, qaçıb girməyə tapmaz bir deşik.
Yalvarıb siçana deyər, ver deşik.
Sən həmişə var ol, ay Qaçaq Nəbi!
Düşmənin gözünə ay bıçaq Nəbi!

Hamı Nəbigilə alqış elədi, çünki hamının ürəyi xandan və zabitdən yaralı idi.

Nəbigil aşığa çox xələt verəndən sonra elə həmin gün Arazın o tayına adladılar.

Payızın orta ayında Nəbigil Arazdan o taya adlayıb Şıx-həmzəli kəndinə getmişdilər. Nəbigilin Arazdan o taya adlamasını Naxçıvan naçalniki Slavofçinski İran hökumətinə xəbər vermişdi, özü də güclü qoşunla Arazdan o taya adlamışdı.

Nəbigil kəndin lap kənarında Əhməd adlı bir kişinin evində idilər. Onlar arxayın, çörək yeyib uzanmışdılar. Qoşunun Şıxhəmzəliyə gəlməsindən xəbərləri yox idi. Yatmaq vaxtı Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Bu gecə üç-dörd adam qarovul qoyun. Özünüz də sayıq yatın. Bu ev çox yöntəmsiz yerdədi. Üstümüzdə gəlib-eləyən olar.

Qarovul olsa da, Nəbi yenə də soyunub arxayın yatmadı. Həcər onun yanında oturub dedi:

– Nəbi, nə vaxtdı soyunub rahat yatmırsan. Yuxusuzluqdan gözlərin qan çanağına dönüb. Bu gecə, soyun, rahat yat, mən özüm də qarovul çəkəcəyəm.

Nəbi dedi:

– Həcər, elə bil ürəyimə damıb ki, bu gecə bizə hücum eləcəklər. Belə narahat olduğum heç vaxt olmayıb.

Həcər dedi:

– İnşallah, heç zad olmaz, uşaqlar yatmazlar, sən paltarını soyun, gözünün acısını al. Mən yatmayacağam.

Nəbi dedi:

– Onda, Həcər, sən sayıq yatarsan, durub hərdənbir də qarovul çəkənlərə baxarsan, qoymazsan yatsınlar.

Həcər dedi:

– Lap arxayın ol.

Nəbi paltarını soyunub yorğan-döşəyə girdi. Çox yuxusuz olduğundan, o saat yuxuya getdi. Həcər tufəngi götürdü, qapıya çıxıb Ağahüseynin yanına gəldi, yavaşcadan ona dedi:

– Ağahüseyn qağa, ayıq olun, barmağınızı yarın, içinə duz doldurun. Nəbini güclə yatızdırmışam.

Ağahüseyn dedi:

– Həcər bacı, lap arxayın ol, get, yıxıl yat.

Həcər evə qayıdıb paltarlı, Nəbinin yanına uzandı. Onun gözünə qəti yuxu gəlmirdi. Elə bil bir neçə adam ona deyirdi ki, Həcər, yatma, düşmən sizi qomarıb. Həcər patrondaşını da açmamışdı, çox səksəkəli idi, hərdənbir durub çölə çıxır, o tərəf-bu tərəfə baxırdı.

Xoruzlar şaqqıltı ilə banlayırdı. Kəndin lap kənarında bir it bərkdən hürdü. Birdən bir uzun fit verildi. Həcər yerindən sıçrayıb bayıra çıxdı. Diqqətlə o tərəf-bu tərəfə baxdı, hər yerə qulaq verdi, ancaq qarovulçuları görə bilmədi, hər yerə getdi, qarovulçuların hənirtisini eşitmədi. Fit səsi bir də eşidildi. Həcər gülləni aynalının ağzına verib, ayağının ucu ilə fit verilən

tərəfə getməyə başladı. O, diqqətlə baxıb, bir neçə qaraltı gördü. Tüfəngi qaldırıb xısın səslə dedi:

– Ey, kimsiniz?.. Bir addım irəli atsanız, yox olacaqsınız.

Ayaq səsi yavaşdı. Həcər diqqətlə qulaq verirdi.

– Həcər bacı, tanış adamıq, Nəbini bura çağır, ona sözü-müz var.

Həcər dedi:

– Yaxın gəlməyin, sözünüzü uzaqdan deyin.

Adamlar dedilər:

– Həcər bacı, kənd adamlarındanıq, tez başınıza çarə qılın! Qoşun bənd-bərələri tamam kəsib, sizi üzük qaşı kimi mühasirəyə alıb.

Həcər bu sözləri eşidəndə, bir neçə addım adamlara tərəf getdi, diqqət eləyib onlardan bir neçəsini tanıdı. Onların yanına gedib hər şeyi öyrəndi.

– Kəndin qabağında olan yalı da tutublarmı? – deyə adamlardan soruşdu.

– Aqlım kəsmir ora çıxsınlar!

Həcər başını tüfəngə dayayıb bir az fikrə getdi, sonra yavaşcadan dedi:

– Yalın başına çıxma bilsəm, uşaqları qorxudan qurtararam.

Həcər pöhrəliklərin içi ilə, daşların arası ilə yala tərəf getməyə başladı. Yalın başına çıxmaq hər igidin işi deyildi. Yal, düşmən qoşunlarının lap ortasında idi. Həcər əyilə-əyilə yalın başına çıxdı. Elə bu zaman düşmənlər Nəbigil olan evi gülləyə basdılar.

Həcər özünü yalın başındakı bir qədim qalanın dalına SA-lıb, dörd tərəfə güllə atır, düşməni qorxuya salırdı. Güllə sə-sindən qulaqlar tutulurdu. O biri tərəfdən, Nəbi güllə səsini eşidib yuxudan ayıldı, tez paltarını geyinib bayıra çıxdı. Yoldaşları onun yanına toplandılar. Nəbi hər tərəfə baxdı, Həcəri görmədi. Ürəyi döyünməyə başladı, yoldaşlarından soruşdu:

– Həcər hanı?

Qarovulçular dedi:

– Gecə tez-tez bizim yanımıza gəlirdi. Ancaq bilmirik necə oldu?

Dünya Nəbinin başına hərləndi, onun gözləri qaraldı, acıqla dedi:

– Yaldan güllə atan Həcər olacaq. O, qıymayıb məni yuxudan durğuzsun, özü tək yala çıxıb. Nə bilim, bəlkə onu vurub, ciyərini parçalayıblar!

İşıqlanma-ışığılandı. Qaranlıq xırda-xırda çəkilirdi. Nəbinin başında qiyamət qopmuşdu, hirsindən elə hey dodaqlarını çeynəyirdi. Hər tərəfə göz gəzdirdi. Gördü onları elə qomarlayıblar ki, milçək də qaçıb qurtara bilməz. Ancaq güllə onlara yox, yala atılır.

Nəbi lap yaqın elədi ki, Həcər yalın başına çıxıb, düşmənlərin yönünü onlardan yayındırıb. Nəbi elə bir nərə çəkdi ki, yer-göy titrədi, yatanlar hamısı diksinib yuxudan ayıldı. Nəbinin nərəsini eşidəndə Həcərin ürəyi dörd oldu, görək Nəbini nə cür köməyə çağırıdı:

Təpənin başında yalqız qalmışam,
Aynalı tüfəngi ələ almışam,
Yağın səngərdən uzaq salmışam,
Özünü tez yetir, ay nadan Nəbi!
Bu Həcərin alsın, ay qadan, Nəbi!

İrənin xanları tökülüb bura,
Güllələr gətirib məni lap zara.
Göylər fəryad çəkir, yer gəlib zara,
Özünü tez yetir, ay nadan Nəbi!
Bu Həcərin alsın, ay qadan, Nəbi!

Çovğun, yağış yağır, bərk külək əsir,
Zalımlar yağılar hər yanı kəsir.
Həcər deyər, yarım bura tələsir,
Özünü tez yetir, ay nadan Nəbi!
Bu Həcərin alsın, ay qadan, Nəbi!

Nəbi Həcərin səsini eşitdi, arxadan düşmənin üstünə dolu kimi güllə yağdırdı. Bir neçə dəfə Həcəri səslədi. Onun gözlərini pərdə aldı, dodaqları gömgöy göyərdi. Bozatın yalına əlini çəkib belinə sıçradı.

Bozat qızmış şir kimi ayaqlarını yerə döyüb özünü düşmən qoşununa vurdu. Düşmən qoşunu dörd tərəfə dağıldı. Bozat şahin kimi qanad açdı, Nəbini yalın ayağına çatdırdı. O biri tərəfdən, Həcər dörd tərəfi güllələyib Nəbiyə yol açdı. Nəbi

özünü yalın başına çatdırdı. Atın belindən yerə sıçrayıb Həcər in gözlərindən öpdü:

– Afərin Həcər! Sən bizi ölümdən qurtarmısan!

Həcər gülümsündü:

– Çox böyük iş görməmişəm, – dedi.

Nəbi, yalın başından elə nərə çəkdi ki, düşmənlər qorxuya düşdülər, qaçıb hərəsi bir tərəfə dağıldılar. Amma, çifayda, yenə də qoşun gəlib hər tərəfdən yalı gülləyə tutdu. Ancaq Nəbigil daha qorxudan çıxmışdılar. Həcər onları ölümdən qurtarmışdı. Nəbigil düşmənlərlə üç gün, üç gecə dava elədilər, qan tökdülər. Üçüncü gecə bərk qaranlıq idi. Nəbi yoldaşlarını başına cəm eləyib dedi:

– Uşaqlar, bu təpənin başında çox qalmaq da bizə xeyirli deyil. Bərk qaranlıqdı, fürsət əldə ikən, gəlin buradan çıxıb gedək.

Yoldaşlarının elə ürəyindən idi. Nəbigil balaca bir hücumdan sonra oradan çıxıb, düz, Qızıltaya dağına gəldilər. Qoşun onlardan əl çəkmədi. Çox bərk dava oldu. Qubernator qoşun böyüklərini toplayıb dedi:

– Dağın hər tərəfinə ətdən çəpər çəkin, gülləni qaçaqların başına dolu kimi yağdırın, qoymayın qaçsınlar! Bir neçə günə onların patronları, çörəkləri qurtaracaq, öz xoşları ilə gəlib bizə təslim olacaqlar. Doğrudan da, dava bir həftə çəkdi. Nəbigilin patronları, çörəkləri tamam qurtardı.

Onların dardan qurtarmalarına bircə yol var idi, o da özlərini qoşuna vurmaq. Nəbi yoldaşlarını başına cəm eləyib, mühasirədən qurtarmaq üçün tədbir töküdü. Bir də gördülər, dağın bir tərəfindən hənirti gəlir. Qaçaqqlar hərəsi bir tərəfə dağıldı. Nəbi özünü bir daşın dalına salıb yavaşca dedi:

– Kimdi?

Xıssın səs gəldi:

– Nəbi qağa, bizik – Hatəm, Əli, Hüseyin.

Nəbi onları yanına çağırdı, baxıb gördü kəndli dostları. Hal-xoşdan sonra, kəndlilərdən biri dedi:

– Sizə patron və yemək gətirmişik.

Nəbi onlara razılıq eləyib dedi:

– Çox sağ olun, əziyyət çəkmisiniz. İstəyirik aradan çıxaq, ancaq yol tapa bilmirik, hər yeri kəsiblər.

Kəndlilərdən biri dedi:

– Biz sizi aradan çıxarda bilərik.

Kəndlilər onların qabağına düşdülər. Ağla gəlməyən bir yerdən onları davasız-şavasız kənara çıxartdılar. Nəbi kəndlilərlə xudahafizləşib Müzəffərabad kəndinə getdi.

Adamlar Nəbinin gəlməsini eşidib, onun yanına gəldilər. Nəbigil adamlarla salamatlaşib kənddən çıxdılar. Az getdilər, çox getdilər, Yuxarı Qabanbasan kəndlərini keçib Qasım kəndə gəldilər. Qasım kənddə bir molla vardı. Bu molla kəndlərdə yayırdı ki, bəs Nəbi müsəlmançılıqdan çıxıb kafər olub. O, yanında rus, erməni, gürcü saxlayır. Molla, Həcər haqqında da kəndlərdə çox hədyan söz danışdı. Hər yerdə deyirdi:

– Nəbinin arvadı Həcər də kafər olub. Kişi kimi üzü açıq, tufənglə gəzir, qaçaqlıq eləyir, onun öldürülməsi caizdir. Kim onları öldürsə, cənnətə gedəcək.

Belə-belə sözləri Nəbi çoxdan eşitmişdi. Molla ilə hesablaşmaq istəyirdi.

Məhəmməd adlı bir kişi Nəbini yanlayıb mollanın kəndlərdə yaydığı sözləri nağıl elədi. Nəbi gülə-gülə dedi:

– Eşitmişəm.

Nəbi iki yoldaşı ilə mollanın evinə gəldi. Onlar şappaxeyir qapıdan içəri girdilər. Molla Nəbini görəndə ayağa qalxdı, başladı Nəbiyə yalvarmağa. Nəbi onu yaxalayıb dedi:

– Ay molla, biz sənə nə yamanlıq eləmişik, camaatın içində bizim haqqımızda pis-pis sözlər danışsın? Niyə bu camaatı bir-birinin canına salırsınız? Kafər olmuşuq, olmamışıq, onun sənə dəxli var?

Molla dedi:

– Ay Nəbi, bu dəfə günahımdan keç! Bir də sənin adını pisliyə çəkmərəm.

Nəbi onun yaxasını buraxıb dedi:

– Səni öldürürəm, ancaq yadında saxla ki, əgər bir də bizim haqqımızda bir söz danışsan, onda yenə yanına qayıdacağam.

Molla dedi:

– Bir də sənin haqqında pis söz desəm, qanım sənə halaldı.

Nəbi molladan ayrılıb, birbaşa Qumbasar dağına getməkdə olsun, sizə hardan xəbər verim, zabitin, bəyin Nəbi tərəfindən

öldürülməsini divana xəbər eləmələrindən. Padşah Qasımkində güclü qoşun göndərdi. Qoşun Nəbinin xəbərini Qumbasar dağında alıb ora hücum elədi, ancaq Nəbinin tozunu da görmədilər. Nəbigil o dağdan çəkilib Şeytanlar dağına, oradan da Qaradağa getmişdilər. Kəndlilər qoşun böyüklərini aldadıb dedilər:

– Nəbigil Arazdan adlayıb o taya keçdilər.

Qoşun kor-peşman geri qayıdıb gəldiyi yerə getdi. Nəbigil bir müddət Qaradağ ətəklərində yaşadılar, gözəl, səfali yerləri özlərinə məskən elədilər. Qız-gəlinlər dəstə ilə Həcərin görüşünə gəlir, onu evlərinə qonaq aparırdılar.

Günlərin bir günü Nəbi yoldaşları ilə Qaradağın ətəklərində olan kəndləri gəzirdi. Ona xəbər verdilər ki, bəs, xan yaxın kənddədir, camaatdan bəhrə toplayır. Nəbi dəstəsi ilə, düz, xan olan kəndə gəldi, baxdı ki, bir çıxırışma var, gəl görəsən. Düz, çıxırışma olan yerə getdi, gördü ki, xan kəndliləri ağaca sarıtdırıb döydürür. Nəbi atdan sıçrayıb yerə düşdü. Xan onu görən kimi tapançaya əl atdı. Nəbi elə qışqırdı ki, tapança xanın əlindən yerə düşdü. Xanı tutub bir dama saldılar. Xanın taxıl anbarlarının qabağına getdi. Baxdı ki, zalım oğlu kəndlilərin məhsullarını tamam əllərindən alıbmiş. Anbarın ağzını açıdırıb, içində olan taxılı kəndlilərə paylatdırdı. Kəndlilər əllərini göyə tutub Nəbiyə dua elədilər. Nəbi kəndlilərlə xudahafizləşib yenə də Qaradağa getdi. O biri tərəfdən, xan damdan çıxdı. Ata minib yol getdi, özünü padşaha çatdırdı. Bütün əhvalatı, mən sizə danışan kimi, padşaha danışdı. Nəbinin Qaradağda olmasını padşaha xəbər verdilər. Padşah Qaradağa çoxlu qoşun göndərdi.

Qoşun yeddi gün, yeddi gecə Nəbigillə vuruşdu. Həcər, Nəbidən xeylaq aralıda özünə bir səngər düzəltmişdi, düşmənləri bir-bir yerə sərirdi. Xanın yaxın adamlarından biri onu görmüşdü. Çox əziyyətlə yuxarı dırmaşmaq istəyirdi ki, onu vursun. Selav yuxarı dırmaşa-dırmaşa Həcərin lap yanına çıxdı. Tüfəngi üzünə alıb Həcərə tərəf üç güllə atdı. Ürəyi tingişdiyi üçün rast güllə ata bilmədi. Güllələrin ancaq biri Həcərin sol çiyindən dəydi. Həcər tovlanıb yerə yıxıldı. Birtəhər özünü düzəldib ayağa qalxdı. Geri qanrılıb gördü onu vuran selav aşağı qaçır, bərkdən qışqıraraq dedi:

– Əlimdən yaxa qurtara bilməzsən! Mən öz qanımla öz əlimlə almamış, ölməyəcəyəm!

Həcərin gülləsi onun ortasından keçdi. O, mayallaq aşılıb, canını xana tapşırırdı. Həcər ağır yaralanmışdı, davam gətirə bilməyib yerə yığılırdı. Qan onu apardı, rəngi sapsarı saraldı, Nəbini yadına salıb dedi:

Nəbi çıxıb Qaradağın başına,
Qıy vurub təpinir güclü qoşuna,
Güllə, Həcərinin dəyib döşünə.
Özünü tez yetir, ay nadan Nəbi!
Aynalı tufəngi oynadan Nəbi!

Qaradağ döşləri qardı-borandı,
Arazın kənarı yaydı-arandı.
Həcəri vurdular, qana boyandı,
Özünü tez yetir, ay nadan Nəbi!
Aynalı tufəngi oynadan Nəbi!

Qanımla axdı çalalarda duruldu,
Həcər xanım yaman yerdə vuruldu.
Düşmənin meyiti yerə sərilirdi,
Özünü tez yetir, ay nadan Nəbi!
Aynalı tufəngi oynadan Nəbi!

Nəbi bu sözləri eşitdi, tez özünü yetirdi, gördü nə, Həcəri qızıl qan bürüyüb, qanı sel kimi axır. Həcərin gözlərindən öpdü:

– Düşmən mənim qanadımı kəsdi! Həcərimi əlimdən aldı!

Həcərin başını dizi üstə aldı, köynəyini cırıb yandırdı, Həcərin yarasına basdı, bərk bağladı. Hannan-hana Həcər özünə gəldi. Nəbi Həcəri sənğərin dal tərəfində olan çökəyə çəkib dedi:

– Həcər burada uzan, yaralansan da, allaha çox şükür, salamat qurtarmısan.

Həcərin dodağı qaçdı:

– Hamı öləcək. Kim bu dünya durduqca qadıb, ölməyib?

– Həcər, ürəyimi xarab eləmə!

Həcər dedi:

– Uşaq-zad deyilsən ki, gözlərinin yaşını tökürsən? Sənğərinə get!

Nəbi yenə səngərinə girib, gülləni düşmən başına yağdırdı. Bu zaman Ağahüseyn özünü qaranəfəs yetirib dedi:

– Ay aman, Nəbi qağa, İsmayilla Hayiki, qomarıb tutdular.

Nəbi bunu eşidən kimi kefi qarışdı, elə hirsləndi ki, çırtma vursaydın, qanı çıxmazdı, üzünü yoldaşlarına tutub dedi:

– Hazır olun, özümüzü düşmənin qoşununa vuraq, tez İsmayilla Hayiki qurtaraq!

Onlar atları minib özlərini düşmənin qoşununa vurdular, bir tərəfdən yol açıb, aradan çıxdılar, ancaq Vəli ilə İsmayılı qurtara bilmədilər. Bikef, Həcərin yanına gəldilər, onu da götürüb Qasım-kəndə getdilər. Həcəri Qasım-kənddə bir dostlarının evində qoydular. Nəbi özü Sığın kəndinə gəlib Məhəmməd adlı bir dostundan Hayiklə İsmayılın yerini öyrəndi. Onları Təbriz qazamatına salmışdılar. Nəbi elə həmin gün buradan yoldaşları ilə yola düşüb Təbrizə getdi. Gecə qazamatı yarıb Hayiklə İsmayılı, eləcə də başqa dustaqları qazamatdan çıxartdı, birbaşa Qasım-kəndə gəldi. Nəbi Qasım-kəndin yanlarından uzaqlaşma bilmirdi. O, hər gün gəzib-dolanır, axşam Həcərin yanına gəlirdi. Onun səbri, qərarı tamam kəsilmişdi. Nəbinin dostları iki həkim gətirmişdilər. Həkimlər gecələr gizlin Həcərin yarasını müalicə eləyirdilər. Bu müvəllə bir aya Həcərin yarasını sağaldılar.

Nəbigil dostları ilə sağollaşdılar, Həcəri də götürüb Xanköçü, Qaradağa tərəf getməyə başladılar. Dərələrdən sel kimi, təpələrdən yel kimi gedib, Savalanda yaylayan elatın içinə çıxdılar. Bir həftə bu yaylaqda qaldılar. Həcərin yarası tamam sağaldı. Günlərin bir günü onlar bu taya keçməyə hazırlaşdılar. Elat camaatı da toplanmışdı. Qız-gəlinlər Həcərin üzündən öpür, ondan ayrılacaqları üçün hönkür-hönkür ağlayırdılar. Nəbigil birbaşa Dirliyə getdilər. Bu uzaq yolda onlar çox incimşdilər. Bir qədər dincəlməyə ehtiyacları var idi. Diriliyin yaşıl otları üzərində uzanıb gecəni keçirdilər, səhər tezdən Diriliyin ətklərinə endilər. Dirilik oymaqlarında üç gün dincəldikdən sonra camaatla xudahafızlaşib yola düşdülər. Kəndlilər yığılıb dəstə ilə onu yola saldılar. Arvadlar bir verstə kimi yolu Həcərlə getdilər. Bir böyük dəstə atlı Nəbigili dağın ətəyinə endirdi. Nəbigil dağın ətəyində onlarla görüşdülər. Salamat, Arazdan adlayıb Qırxadına, sonra isə Mincivana getdilər.

NİFTALI BƏYİN VƏ ƏSƏD YÜZBAŞININ ÖLDÜRÜLMƏSİ

Ağakışilər kəndində Əhədoğlu¹ Əsəd adlı sələmçi bir yüzbaşı var idi. Əsəd çox zalım adam idi. Bütün kəndliləri özünə qul eləyirdi. Bunun, Balakışı və Mehdi adlı nöqərləri var idi. Balakışı çoban, Mehdi də ev nöqəri idi. Əsəddə belə bir xasiyyət var idi ki, nöqər tutardı, iki-üç il saxlayardı, sonra isə haqqını vermədən qovardı.

Əsəd, Balakışı ilə Mehdiyə də olmanın əzab verirdi, hər öynə onlara bir əl böyüklüyündə darı cadı verərdi. Cındır-çarpıq da verməzdi ki, bürünüb yatsınlar. Onları hər gün özü, arvadı və oğlanları iki-üç dəfə döyərdilər. Əsəd bu yazıqların başına lap Şam müsibəti gətirirdi.

Balakışinin Bahar adlı gözəl bir arvadı, bir sədaqətli də iti var idi. Arvadının adı Bahar olduğu kimi, elə özü də bahar günəşinə oxşayırdı. Hər gözəldə bir eyib olar, ancaq bu zalım qızının eyibi yox idi, bircə eyibi vardsa da, o da kasıblıq idi. cındır paltar geyinər, ayaqyalın gəzərdi. Gündə bir dəfə qarındolusu çörək tapmırdı yesin. Amma, di gəl, ərinə çox məhəbbətli idi. Əyin-başı cındır olmasına baxmayaraq, suya-zada gedəndə hamı ona tamaşa eləyir, gözəlliyinə afərin deyirdi. Bir gün Bahar ərinin yanına getdi. Əsəd pəncərədən onu gördü. Kişi yerində donub qaldı, öz-özünə dedi: «Bu insandı, yoxsa mələkdə? Ayığam, yoxsa yuxu görürəm». Gəlin qayıdıb gedəndən sonra Əsəd Balakışini yanına çağıraraq dedi:

– Sənin yanına gələn kim idi?

Balakışı utana-utana dedi:

– Ağa, ayıb olmasın, külfətimdi.

Əsəd başını əsdirdi:

– Bala, get özünə bab arvad tap, o, sənə layiq arvad deyil.

Balakışı:

– Ağa, o mənə layiqdi, mən də ona, – deyib getdi.

Əsəd ürəyindən yaralanmışdı, hər dəqiqə Baharı görmək istəyirdi. Onun fikri Baharı zorla almaq idi. O, öz fikrini dostlarına söylədi, amma dostları razı olmayıb ona dedilər:

---

¹ Əsəd Əhədoğlu – Qubadlı tərəfdə kənd yüzbaşısı və hampa idi.

– Əvvəl-əvvəl qızla danış, onu yoldan çıxart. Ərindən boşanandan sonra evinə gətirə bilərsən.

Əsəd, yumurtası tərs gəlmiş toyuq kimi çox vırxıxdı, evə girdi, bayıra çıxdı, axırda bulağın yolunda Baharın qabağını kəsdi:

– Ay qız, dayan, sənə bir neçə sözüm var, – dedi.

Bahar Əsəd ağanı görən kimi üzünü bərk-bərk бүrүdü:

– Buyurun, ağa, nə sözün var, de, – dedi.

Əsəd ağa çox kələ-kötür adam idi, ona törpü-zad dəyməmişdi:

– Ay qız, – dedi, – sən Balakişiyə layiq gəlin deyilsən. Sən mənə layiqsən. Get boşan, mənə arvad ol.

Bahar yerində donub qaldı, dili-dodağı qurudu, tutula-tutula dedi:

– Ağa, sən bizim atamızsən, ayıb deyil, elə söz danışırısan? Bəyəm ağa nökerə belə baxar?

Əsəd ağa acıqlandı:

– Uzun danışma! Mənə qulaq as! Əgər razı olmasan, səni şallaq zoruna evimə aparacağam!

Bahar dedi:

– Onu görməyəcəksən!

– Baxarsan!

Bahar Əsəd ağadan ayrılıb kasıb komasına gəldi, quru yerdə oturub, gözlərinin yaşını bahar buludu kimi tökməyə başladı. Əri evdə yox idi ki, dərđini ona söyləsin. Bilmirdi nə eləsin. Gecə yarı idi, adamların çoxu yatmışdı. Bahar qapıdan çıxıb, düz, arxacın yanına gəldi. Xıssın səslə Balakişini səslədi:

– Balakişi! Balakişi!

Balakişi cəld yerindən sıçrayıb səs gələn tərəfə yüyürdü:

– Bahar, sənsən? Ay qız, tez de, görüm nə olub, gecənin bu vaxtında niyə gəlmisən?

Bahar gözlərinin yaşını tökə-tökə Əsəd ağanın ona dediyi sözləri ərinə söylədi:

– Gəl, buradan qaçıb başqa yerə gedək. Sən birinə çoban olarsan, mən də birinə qulluqçu, birtəhər dolanarıq.

Balakişi bir az fikirləşdikdən sonra dedi:

– Bahar, get evə, qoy səhər açılsın, mən ağa ilə hesablaşaram, mұzd-haqqımı alaram, sonra çıxıb gedərik.

– Bilmirəm, alah bizi niyə yaradırdı?
Balakişi onun üzündən öpüb dedi:
– Bahar, əzizim, ağlama. Bizimki də belə gətirib, alnımıza belə yazılıb. Allah kərimdi. Get evə.
Balakişi Bahara ürək-dirək verib yola saldı, Bahar ağlaya-ağlaya kasıb komasına getdi. Balakişi də gecəni qayğılı keçirdi. Səhər açılanda qoyunu örüşə çıxartdı, yoldaşına tapşırıb. Ağasının yanına qayıtdı:
– Muzd-haqqımı ver, məni çobanlıqdan azad elə.
Əsəd ağa acıqlandı:
– O nə muzd-haqqıdı? – deyə bağırdı.
Balakişi dedi:
– Beş ildi sənə çobanam. Şərtimizə görə hər il üçün bir toğlu verməlisən. Zəhmət çək ver, çıxım gedim.
Əsəd ağa qışqırdı:
– Qudurğan oğlu qudurğan! Sən nə sayaqalayırısan?! Bəs canavara verdiyin heyvanların cəriməsini kim verəcək? Dış qurdalamağa sənə bir çöp də vermərəm. O yan, bu yan da elə-sən, pristavı çağırtdırıb səni qalaya göndərtdirərəm, işıqlı dünyaya həsrət qoyaram.
Balakişinin gözlərinin yaşı axıb üzə aşağı töküldü. O, beş il ağaya müftə, ac-susuz işləmişdi.
– Ağa, səni and verirəm yaradana, mənim haqqımı üz, yola sal! Yazığam! – deyib yalvardı.
Əsəd ağa bağırdı:
– Çıx bayıra, it oğlu! Həyasızlığa bax, utanmır, məndən haqq istəyir!
Əsəd ağa adamlarına göz elədi, tutub Balakişinin qollarını bağladılar, elə həmin saat pristavın yanına göndərdilər. Üstəlik bir akt da bağladılar ki, oğurluqda tutulub.
Sizə nədən xəbər verim, Balakişi tutulandan üç gün sonra Əsəd ağa gecəni saldı, bir neçə adam götürüb Balakişinin evinə getdi. Balakişinin arvadı Baharı döyə-döyə, zorla öz evinə gətirdi, söz yaydı ki, Balakişi arvadını da götürüb, hara isə qaçıb, qaçaq olub. Camaat da bu sözə inandı. Balakişinin evinin qabağına qaratıkan basdılar. Əsəd ağa özü pristavın yanına gəlib dedi:

– Sən bir yəhərli-yüyenli at, bir dəst paltar, yüz manat pul boyun oluram. Balakişini qazamata göndərəndə yolda öldürərsən.

Pristavın gözü siçan yemiş pişiyin gözünə döndü. Əlini gözünün üstünə qoyub dedi:

– Mənim gözüm üstə, min Balakişi kimi adam Əsəd ağanın bir dırnağına qurban.

Pristavdan xətirçəm olandan sonra Əsəd ağa öz evinə qayıtdı. Həmin gün gəlib keçdi. Pristav öz yaxın adamlarından iki strajniki çağıraraq dedi:

– Balakişi adlı bir dustaq var. Bu gecə onu Gorusa, qazamata apararsınız. Özü də yolda öldürüb, akt bağlarsınız ki, qaçırdı, vurduq. Paltarını da mənə gətirərsiniz!

Strajnikin biri bu əhvalatı Allahverdinin qulağına pıçıldadı. Axşam olanda Allahverdi atını minib, strajniklərdən qabaq yazıya çıxdı, gözlədi. Strajniklər gələndə onları dayandırdı:

– Ə, bunu gecənin bu vaxtı haraya aparırsınız? – deyər soruşdu.

– Gorusa, qazamata, – deyib ona cavab verdilər.

– Mən də sizinlə gedəcəyəm.

– Gedək.

Allahverdi də onlara qoşuldu. Strajniklər pristavın tapşırığını gizləncə Allahverdiyə söylədilər, Allahverdi dedi:

– Bu, Əsəd ağanın hiyləsidir. Bu yazıq çoban adamdır. Kimə nə eləyəndi? Gəlin siz belə eləyin: bunun paltarlarını alın, dovşandan-zaddan vuraq, paltarı qana bulayaq, aparıb pristava verin, deyin ki, öldürdük, bu da paltarı.

Bu təklif elə strajniklərin də ürəyindən idi. Onların Balakişiyə yazıqları gəlirdi. Axı bu yazığı niyə öldürə idilər? Balakişinin qollarını açıb buraxdılar. Onun cındır paltarlarından birini aldılar. Bir dovşandan-zaddan vurub paltarı qana bulladılar. Geri qayıdıb qanlı paltarı pristava verdilər. Pristav da bu qanlı paltarı Əsəd ağaya göndərdi. Əsəd ağanı kefdə qoyum, sizə xəbər Bahardan verim.

Baharı Əsəd ağa bir otağa salıb, qapı-bacasını bərk-bərk bağlamışdı. Bahar elə hey gözlərinin yaşını tökürdü. Onu nə qədər incidirdilər, yenə Əsəd ağaya razılıq vermirdi. Bir gecə Əsəd ağanın ev nökrü Mehdi Baharın saxlandığı otağın yanın-

dan keçirdi. Otaqdan ağlamaq səsi eşitdi. Təəccüb elədi: balam, bu nə ağlamaq səsidir? Lap divarın dibinə gedib qulaq asdı, gördü qadın səsidir. Evin bircə pəncərəsi vardı, o da lap yuxarıda idi. Mehdi bir ağac gətirib divara söykədi, yuxarı qalxdı, baxıb gördü ki, ağlayan Bahardı, quş kimi tutulub qəfəsə salınıb. Mehdi xısnın səslə dedi:

– Bahar bacı, Bahar bacı, bu nə işdi, səni buraya kim salıb?
Bahar yuxarı baxanda Mehdiyi gördü:

– Mehdi qağa, amandı, kömək elə, mənə bu qəfəsdən qurtar!
Məni Əsəd ağa zorla gətirib!

Mehdi dedi:

– Bacı, axı mənə əlimdə nə əlac var?! Bəs Balakişi necə oldu? O qaçıb?

Bahar dedi:

– Bilmirəm nə olub.

Mehdi dedi:

– Yaxşı, mən Balakişinin yerini öyrənib sənə deyərəm.

Mehdi özünü ora-bura vurdu. Balakişinin yerini öyrənməyə çalışdı, amma öyrənmə bilmədi.

Bahara nə qədər əzab verirdilər, yenə də Əsəd ağaya yaxa vermirdi. Əsəd ağa da qorxurdu ki, hiyləsinin üstü açılsın. Belə-belə beş-on gün gəlib keçdi. Bir gün bir strajnik Balakişinin ölüm xəbərini və qanlı paltarını Əsəd ağaya verdi. Əsəd ağa çox şad oldu. Qanlı paltarını gətirib Baharın qabağına atdı:

– Balakişi öldürülüb. Ondan tay gözünü çəkə bilərsən. Mən səni elə saxlayacağam ki, xanımlar içində barmaqla göstərilərsən.

Bahar Balakişinin qanlı paltarını görəndə, bir qıy çəkib yerə yıxıldı, qəşş elədi. Az sonra ayıldı. Başına döyüb ağlamağa başladı.

Bəli, bu əhvalatdan bir həftə keçdi. Bir axşam Əsəd ağa yenə də Baharın yanına getdi. Bahar ona dedi:

– Mənə qırx gün möhlət ver, ərimin qırxı çıxsın, sonra sənə arvadım olaram.

Əsəd ağa razı oldu. Elə həmin gecə nökrə Mehdi gəlib baxdı ki, Bahar gül kimi solub, elə hey ağlayır. Bahar Mehdiyi görəndə ağlaya-ağlaya dedi:

– Qağa, Balakişini öldürüblər. Mən Əsədə arvad olmaya-
cağam! Mehdi qağa, yazığam, mənə kömək elə! Bir neçə sözüm
var, onu qoç Nəbiyə yetir! Bəlkə, mənim də dadıma yetdi, mə-
ni Əsəd ağanın zindanından qurtardı!

Mehdi ağlaya-ağlaya dedi:

– Bacı, sözlərini de, ölsəm də, Nəbiyə çatdıraram!

Bahar, görək Nəbiyə nə sifariş elədi:

Atasız-anasız yetim bir qızam,
Gündüzlər şəfəqəm, gecə ulduzam,
Ürəyindən yara almış pərvazam,
Köməyimə yetiş, ay Qaçaq Nəbi!
İgidlər içində, ay qoçaq Nəbi!

Məni Əsəd ağa salıb kəməndə,
Halıma ağlar dağ, dərə, çəmən də.
Başına dolannam səni görəndə,
Köməyimə yetiş, ay Qaçaq Nəbi!
İgidlər içində, ay qoçaq Nəbi!

Hey durmayıb axır gözümün yaşı,
Yağı düşmənlərin ağımdı başı,
Yolunda qoyaram canımla başı,
Köməyimə yetiş, ay Qaçaq Nəbi!
İgidlər içində, ay qoçaq Nəbi!

Üstəlik ağlaya-ağlaya dillə də dedi:

– Əgər sifarişimi Nəbiyə çatdırsan, o, mənim dadıma çatar!

Mehdi yoldaşı Balakişi üçün doyunca ağladı, ağacını çiy-
ninə aldı, diyarbadiyar düşüb Nəbini axtarmaqda olsun, görək
Balakişi necə oldu?

Strajniklər Balakişini buraxandan sonra, Balakişi düz evlə-
rinə gəldi, gördü heç kəs yoxdu, qapılarına qaratıkan basılıb.
Arvadını ondan-bundan soruşdu, heç bir xəbər verən olmadı.
Ondan-bundan xəbər tutdu, ona dedilər: «arvadın Əsəd ağaya
ərə gedib». Bu da Balakişiyə çox təsir elədi. Öz-özünə dedi:

– Ay vəfasız!

Bu fikrə gəldi ki, Nəbini tapsın, onun dəstəsinə qoşulsun,
düşmənidən intiqam alsın. Gecə ikən kənddən çıxıb üz qoydu

dağlara tərəf getməyə. Amma az axtardı, çox axtardı, Nəbini tapa bilmədi ki, bilmədi..

Aprel ayı qurtarhaqurtar idi. Nökər Mehdi Nəbini Ləkətağda¹ tapdı. Baharın sözlərini ona söylədi. Qan Nəbinin beyninə vurdu.

– Uşaqlar, Əsəd ağagilə gedək!

Onlar atlandılar, uzaq yolu yaxın elədilər. Xoruzun ikinci banında Əsəd ağanın qapısına çatdılar. Nəbi nökrə Mehdiyə dedi:

– Çağır, Əsəd ağaya de ki, pristav adamları ilə gəlib.

Mehdi qapını döydü:

– Kimdi?

Mehdi dedi:

– Əsəd ağa, pristav atlıları ilə gəlib. Qapını aç.

Əsəd ağa tez qapını açdı, bayıra çıxmaq istəyərkən Nəbi onu qapının ağzında yaxalayıb evinə qayıtdı.

– De görüm Bahar haradadı? Deməsən, Əzrayıl kimi canını alacağam!

Əsəd ağa əsə-əsə dedi:

– Bahar mənim arvadımdı. Onu neynəyirsiniz?

Nəbi onun təpəsinə bir şallaq çəkdi:

– Uzun danışma, tez de, qudurğan oğlu qudurğan! Nökərin arvadını da əlindən alırsan? Allaha rəvadırımı?

Əsəd ağanı qabaqlarına qatdılar, Bahar salınan otağa getdilər. Baharı görəndə Nəbinin ürəyi soğan qabığı kimi soyuldu:

– Ox, yazıq qız, yazıq qız!

Bahar hönkürtü ilə ağlaya-ağlaya onun ayaqlarına yıxıldı:

– Amandı, Nəbi qağa, məni bu adamın əlindən qurtar! Nəbi qağa, mənə kömək əlini uzat! Səndən başqa kimsəm yoxdu! Ümidim ancaq sənə gəlir!

Nəbi onun əlindən tutub ayağa qaldırdı. Onun gözünün qabağında Əsəd ağanı öldürdü. Qaçaqqlar Əsəd ağanın ev şeylərini dağıtdılar. Bir sandıq veksili var idi, hamısını yandırdılar. Baharı da götürüb, alatoran ikən kənddən çıxdılar.

Nəbi Həcərə dedi:

---

¹ Culfa rayonunun dağ kəndlərindən biridir.

– Həcər, nə qədər bacarırsan, Bahara hörmət elə. Elə bil bizim doğma bacımızdı. Əri öldürülüb, yaşlı-yaralı bir gəlindi, qəlbi sınıqdı!

Onlar hamısı Bahara hörmət eləyir, ona təskinlik verirdilər. Bahar da sakit olmuşdu, Nəbinin yanında özünü möhkəm tutur, ağlamırdı. Çox gəzdilər, dolandılar, axırda Baharı Əyin kəndində Allahverdi Qəhrəman oğlunun evində qoyub, özləri İrəvan tərəfə, Qarsa getdilər. Nəbi Qarsda bir neçə gün qalası oldu. Onun Qarsda olması gizli qalmadı, xəbər hər yana yayılmaqda olsun, sizə xəbəri Balakişidən verim.

Balakişi çox yerlər, ölkələr gəzib-dolanıb Qarsa gəlmişdi. Nəbinin ora gəldiyini eşitdi, çox şad oldu, axtardığını tapmışdı. Düz. Nəbinin yanına getdi. Salam-kalamdan sonra dedi:

– Ay Nəbi qağa, mən ağanın zülmündən didərgin düşən bir çobanam. Nə vaxtdı səni axtarıram. Mən də sənin dəstənə qoşulub, düşməndən qisas almaq istəyirəm. Xahiş eləyirəm, məni də dəstənə qəbul eləyəsən.

Nəbi onu, and içdirib, dəstəsinə qəbul elədi. Balakişi arvadı haqqında və ağasının kim olması haqqında Nəbigilə bir söz demədi, ayıbına gəldi. Elə bilirdi arvadı binamusluq eləyib, vəfasız çıxıb, Əsədə ərə gedib. Onun üçün də bu sirri gizli saxlayırdı. Nəbinin Qarsda olmasını İrəvan qubernatı Frezeyə xəbər verdilər. Freze Qarsa hücum edəndə Nəbi Qarsdan çıxıb birbaşa Ağrı dağına getdi. Frezenin qoşunu ondan əl çəkmədi, atı Ağrı dağa tərəf çapmağa başladı. Onlar elə bilirdilər ki, Nəbi onlardan qorxub qaçıb. Ağrı dağa çatanda Nəbi qasiddən yaranala bir kağız göndərdi. O, kağızda yazmışdı: «Bizim siznən işimiz yoxdu, qoşunu qırdırma, geri qayıt, get».

Freze onun kağızını cırıb yerə tökdü:

– Bunların hamısını qırmaq lazımdı! – dedi.

Hər tərəfdən Nəbigili gülləyə tutdular. Nəbigil aynalılarını işə saldılar, güllə səsi dağa-daşa düşmüşdü. Nəbigil düşmənin qoşununu dağıtdılar. Aşıq Əhməd də Nəbigilin yanında idi. Vuruşmadan ilhama gəlib sədəfli sazını dilləndirdi, görək nə dedi:

Döyüş-dava günü girər meydana,
Boz atı oynayıb gələr cövlana,
Aynalı əlində, dönər aslana.

Əvəzsiz igiddi mahalda Nəbi!
Düşməni məhv edər hər halda Nəbi!

Ağrının qaşları dumandı, duman,
Nəbidən düşmənlər çəkirlər aman.
Döyüşə girəndə igid, qəhrəman,
Əvəzsiz igiddi mahalda Nəbi!
Düşməni məhv edər hər halda Nəbi!

Yanında dayanıb qəhrəman Həcər,
Düşməni birbəbir çin kimi biçər.
Yağının qanından bir ovuc içər,
Əvəzsiz igiddi mahalda Nəbi!
Düşməni məhv edər hər halda Nəbi!

Nəbigil yaranalın bütün qoşununu birbəbir vurub Araza qərq eləyirdilər. Bir saatin içində Frezenin qoşununu tamam dağıdıb, atlara mindilər, üç gün, üç gecə yol gedib Barqasa çatdılar. Barqasda dost-aşna ilə görüşəndən sonra Sofluya, Aynalıya, sonra da Kirsə getdilər. Çox yorğun idilər. Burada üç gün, bəlkə də çox dincəlmək istədilər. Nəbi Mehdiyə dedi:

– Ay Mehdi, qadan alım, uşaqlardan birini də götür get, Baharı Əyindən gətir. Onun toyunu Balakişiyə eləmək istəyirəm. Görək Balakişi razı olacaqmı?

Balakişi başını aşağı saldı, bir kəlmə də danışmadı. Balakişi Baharın öz arvadı olduğunu ağına da gətirmirdi. Bəli, Mehdi Balakişini də götürdü, hərəsi bir dəst strajnik paltarı geydilər, Əyin deyə yola düzəldilər. Səkkiz saatlıq yolu üç saata qət eləyib Əyinə çatdılar. Allahverdinin evinə getdilər. Allahverdi evdə yox idi. Arvadı evdə idi. Mehdi o saat tanıdı.

– Mehdi qağa, xoş gəlmisiniz. Nə oldu ki, bu səfəriniz çox uzun çəkdi.

– Çox qovğaya düşdük, bacı.

– Uşaqlar hamısı salamatdırmı? Həcər bacı necədir?

– Hamı salamatdı.

Bu söhbətdə Bahar qapıdan içəri girdi, Balakişi onu görəndə başı gicəlləndi. Bahar da bircə dəfə «Balakişi» dedi.

Hər ikisi qəşş eləyib yığıldılar. Mehdi ilə Allahverdinin arvadı donub qalmışdılar.

– Ay balam, bunlara nə oldu?

Üzlərinə su səpib bunları ayıtdılar. Bunlar elə bil dəli olmuşdular, elə hey ağlayırdılar, elə bilirdilər yuxu görürlər. Nitqləri də tutulmuşdu. Bahar yavaş-yavaş özünə gəldi, yerdən qalxıb ağlaya-ağlaya Balakişiyə dedi:

– Balakişi, sən sağsan? Axı sənın qanlı paltarını mənə verdilər!

Balakişinin də nitqi açıldı:

– Bahar, bəs sən Əsəd ağaya ərə getməmişdin? Ərini buraxıb burada nə gəzirsən?

Bahar dedi:

– Yalandı, Əsəd ağa mənı zorla evinə aparmışdı! Nəbi onu öldürdü, mənı zindandan qurtardı.

Mehdigil təəccüblə onlara baxırdılar. Əhvalatdan tamam xəbərsiz idilər. Mehdi ondan soruşdu:

– Ay Balakişi, bizə də de görək, bu nə əhvalatdı, niyə ürəyiniz getdi?

Balakişi bütün əhvalatı ona nağıl eləyib dedi:

– Bu mənım arvadımdı. Allah sizə ömür versin, düşmənin əlindən qurtarıbsınız.

Mehdi güldü:

– Demək belə. Sənın arvadındı? Əsəd ağanı gedib murdar elədik, daha onun fikrini çəkmə. Sənın arvadın aydan arı, sudan durudu. Nəbi bunu sənə almaq istəyirdi. Bu lap möcüzə kimi oldu. Ay zalım, bəs bizə niyə demirdin?

Balakişi dedi:

– Arımdan demirdim. Elə bilirdim Bahar vəfasız çıxıb, Əsəd ağaya ərə gedib. Ay Mehdi, heç gözümə də inanmıram, elə bilirəm yuxudu. Allaha çox şükür.

Bu işə hamı şad oldu, Balakişiyə gözaydınlığı verdi. Mehdigil Baharı da götürüb Kirsə qayıtdılar. Mehdi bütün əhvalatı Nəbiyə və yoldaşlarına danışdı. Hamı bu işdən çox şad oldu. Balakişi ilə Bahara gözaydınlığı verdilər.

Elə həmin gün Balakişi ilə Baharın sağlığına bir şadyanalıq düzəltdilər, çalıb-oynadılar. Balakişi ilə Baharın əhvalatı kəndlərdə nağıl və dastan kimi söylənirdi.

Sarımsaqılı yaylağı yaylaqların şahı hesab olunurdu. Hər il yazda, yayda hər tərəfdən buraya elat sel kimi axıb gəlirdi. Alaçıqlar kövsəndə vurulan dərz bərdəkləri kimi dağın döşlərinə səpələnirdi. Qoyun, quzu, qaramal çınqıl kimi dağ döşlərinə yayılırdı. Bu gözəl dağın yasəmən, bənövşə, lalə kimi gülləri heç solmur, necə deyərlər, gül-gülü, bülbül-bülbülü çağırır. Sarımsaqılın başından qar əskik olmurdu. Qar həmişə onun qonağı idi. Sarımsaqılın təmiz havası, buz kimi soyuq suları dərdlərin dərmanı, təbiblərin loğmanıdır. Bu gözəl yaylağın döşlərində Nəbi çox qoyun otarıb, sərin suyundan içib, əriməz qarından, dadlı baldırğan və xımısından yemişdi.

Bəli, başınızı çox ağrıtmayım, Nəbi dəstəsi ilə Siçanlı dağdan¹ gəlmişdi. Alaçıqların böyründə yanlarını göy ota verib uzanmışdılar. Nəbi adamlara çobanlıq vaxtlarından söhbət eləyirdi. Həcərlə Ceyranxanım da özlərini dağın döşlərinə verib çiçək və pencər toplayırdılar. Nəbigilin kefləri kök, damaqları çəğ idi. Kənddə olan adamlar da onların yanına toplanmışdılar.

Həcərlə Ceyranxanım gül dərə-dərə suyu qarnaxdan axan bir bulağa çıxdılar. Bulaqda olan qız-gəlinlər yüyürüşüb onları hər tərəfdən qomarladılar. Həcər onların hamısı ilə görüşdü, öpüşdü.

– Ay Həcər bacı, xoş gəlmisən!

– Ay Həcər bacı, həmişə sən gələsən!

Sənəm adlı bir cavan gəlin əlini Həcərin qoluna keçirtdi:

– Həcər bacı, buralarda gəzdiyimiz, gül yığdığımız yadına düşürmü?

Həcər bərkdən güldü:

– Niyə düşür? – dedi. – Hələ nişanlı güddüyümüz də yadıma düşür. Nəbi ilə Məmməd qoyun otarırdı. Biz də gül dərmək, pencər yığmaq bəhanəsi ilə hər gün dağ döşlərinə çıxırdıq, onlarla görüşürdük.

Sənəm bir az düşündü, başını qaldıraraq dedi:

---

¹ Kəlbəcərdədir.

– Ay Həcər bacı, kaş indi də elə olaydı. Mən həmişə sənin gününə ağlayıram. Sən yazıq harada oynamaq, gülmək gördün?!

Həcər yerə baxdı, sonra gözünü çevirib ona baxdı:

– Eybi yoxdu, – dedi, – hamının baxt-taleyi bir olmaz. Mənim də qismətim belə imiş, bəzəyim – patron, tufəng, tapança, xəncər, toyum – dava meydanı, vuruşma büsəti.

Sənəm dedi:

– Nə olar, tufəngi at, bizim kimi kənddə qal.

Həcər güldü:

– Nə qədər ki, bəylər, zalımlar var, belə olacağam, – dedi, – bəylər, zalımlar məhv olandan sonra, sən dediyini eləyəyəm, nə tufəng götürərəm, nə patrondaş.

Qızlardan biri dedi:

– Ay Həcər bacı, tufəngini ver mən götürüm, sən rahat güldür.

Həcər onun üzünə baxıb güldü:

– Çox sağ ol, – dedi. – Tufəng mənə ağırlıq eləməz.

Bunları burada qoyum, sizə xəbəri Xocahan bəylərindən verim. Xocahanda Şahhüseyn bəy uşağı rəiyyəti görəndə ütür, məngənədə sıxırdılar. Lap azıb yollarından çıxmışdılar. Elə deyirdilər, gərək rəiyyət hər gün bizə işləsin. Bu zalım uşağı heç başa düşmürdülər ki, bu rəiyyət də insandı, onların da uşaqları var. Uşaqları qırılsa, bəs gələcəkdə onların rəiyyəti kim olar? Baş qaldıran kəndlini məhkəməsiz-filansız öldürür, ailəsini sürgün eləyirdilər. Nəbinin dostlarını, Nəbiyə tərəfdar olanları gözümçixdiyə salmışdılar. Özləri də həmişə naçalnikin, pristavin yanında olur, yaranallarla gəzirdilər. Hər kəs onların sözünə baxmasa idi, kürəyinin arasından bir zol gön soyurdular. Keflərini pozurdular, hər nə istəsələr, eləyirdilər.

Bugünkü kimi yadımdadı. Yazın axır ayı idi, ancaq il yadımdan çıxıb. Niftalı bəy, Kərbəlayı Hüseyn bəy Qubadlıya gəlmişdilər. Eşitdilər ki, Nəbigil Sarımsaqlı yaylağındadırlar. Bütün bəylərə xəbər verdilər. Şallaq zoruna kənddən üç yüz də adam topladılar. Lap yaxşı öyrəndilər ki, Nəbigil Sarımsaqlının Qazangöl yurdundadırlar. Qoşunla yola düşüb Sarımsaqlıya gəldilər. Bu zaman Həcər qız-gəlinlərlə oynaya-oynaya güldürirdi. Başını yuxarı qaldırıb hər tərəfi nəzərdən keçirdi. Bax-

dı ki, düşmənlər dağın ətrafına səpələniblər. O saat yüyürüb oymağa gəldi. Nəbi elat camaatı ilə söhbət eləyirdi. Həcərin sifətini qaralmış görüb soruşdu:

– Həcər, nə var? Sifətin niyə qaralıb?

Həcər dedi:

– Düşmənlər dağın bənd-bərələrini kəsiblər.

Nəbi yerindən qalxdı, fit verdi, yoldaşları toplandılar:

– Düşmənlər dağı mühasirəyə alıblar, – dedi, – tufəngləri götürün, yanıma toplanın.

Hamı Nəbinin yanına toplandı. Nəbi onları səngərlərə payladı. Özü durbini götürüb tamaşa eləyirdi. Bəylərin xanımları bir təpənin başına toplanmışdılar. Gözləyirdilər ki, görsünlər ərləri Nəbigili nə cür leş-leşə söykəyir.

Dava başlandı, hər tərəfdən Nəbigili gülləbaran elədilər. Gülləni dağın üstünə, oymaqlara elə yağdırırdılar, elə bil, dolu səpələnirdi. Nəbi qışqıraraq yoldaşlarına dedi:

– Ə, qabaqkı adamlara rast güllə atmayın. Hamısı kəndlilərdəndi, bəylər onları qabağa veriblər. Qardaşlar, Niftalı bəyi allah yaxşı yetirib, onu salamat buraxdı yoxdu. Gərək meytini o təpənin başından tamaşa eləyən xanımı aparsın.

Balakişi bərkdən dedi:

– Arxadan mənə rast güllə atırlar. Bu saat məni vuracaqlar.

Həcər yan tərəfdən qanrılıb diqqətlə geri baxdı. Gördü ki uzaqdan, qayanın arasında bir balaca deşik var, güllə o deşikdən atılır. Tufəngi üzünə aldı, deşikdən bir güllə keçirdi. Demə, deşikdən güllə atan bir bəy imiş. Həcərin gülləsi onun gözündən keçdi. Bəy, palıd ağacı kimi yerə sərildi, dığırlandı dərəcə düşdü. Nəbi qanrılıb Həcərə baxdı:

– Əlinə qurban olum, ay Həcər! – dedi. – Zalım oğlu arxadan bizi lap karıxdırmışdı. Ay nə elədin! Yanımda olsaydın, gözlərindən öpərdim. – Sorna üzünü yoldaşlarına tərəf çevirib dedi:

Qazangöl yurdları qana boyansın,
Aynalı səsinə dünya oyansın,
Bəylərin yer-yurdu od tutub yansın,
Buraxmayın bircə təkin bəylərin!

Ovuc-ovüc içək düşmən qanını,
Alaq qoburnatın, bəyin canını,
Dağıdaq onların xanimanını,
Buraxmayın bircə təkin bəylərin!

Nəbi deyər, sayıq olun, yatmayın,
Düşməyə havayı güllə atmayın,
Amandı, kəndlini bəyə qatmayın,
Buraxmayın bircə təkin bəylərin!

Doğrudan da lap ağ idi. Nə kəndlilər Nəbigilə, nə də Nəbigil onlara güllə atmırdı. Kəndlilər tufənglərin ağzını yuxarı tutub elə hey atırdılar. Qəsdən patronu qurtarırdılar. Nəbigil də ki, gözlərinə görünən bəyi vururdular. Bəyi görməyəndə də səngərdə zarafatlaşırdılar. Niftalı bəyin başı bir balaca səngərdən göründü. Nəbi nişan alıb Niftalı bəyin beynini kül kimi göyə sovurdu¹.

Bir adam Niftalı bəyin meyitinə baxmaq istəyəndə onu da Ağahüseyn vurdu. Belə-belə Nəbigil bəyləri tamam şil-küt elədilər. Bəylərin xanımları birçəklərini yola-yola tərənin başından dərəyə töküldülər. Lap mərəkə idi, yeddi qat üstündə özlərini əzdirən xanımların yaylıqları, tumanlarının cırıqları kollarda qalmışdı. Onlar başmaqlarını da tullamışdılar. Nəbi dərə enişə, düz, Niftalı bəyin meyitinə yanına endi. Aynalı ilə onu arxası üstə çevirdi. Niftalı bəyin ağzı qanla dolmuşdu. Nəbi başını əsdirib dedi:

– Bunlarınkı qanla gəlib. Sağ olanda rəiyyətin qanını içirdi. İndi də öz qanını içir. Zalımların hamısının axırını belə görsəydim, arzum qalmazdı!

Bəylər qaçıb bir dərəyə toplanmışdılar. Nəbinin yanına bir nəfər göndərdilər ki, bəs meyitləri versinlər. Nəbi gələn adama dedi:

– Gedib deyərsən, gəlib meyitləri apararlar. Bizim tay onlarla işimiz olmayacaq.

Nəbi sözünü qurtarıb yoldaşlarının yanına çıxdı. Bəylər cürət eləyib meyitləri aparmağa gəlmədilər. Soflu Misirxanla bir

---

¹ Niftalı bəy və oğlu Məcid bəy 1895-ci il aprel ayının 25-də öldürülmüşlər.

dəstə kəndli göndərdilər ki, meyitləri aparsınlar. Gələn kəndlilər də lap oyun çıxartdılar. Meyitləri itqusdu götürüb, bəylərin yanına apardılar. Nəbigil bunlara baxıb, doyunca güldülər.

– Ölmüş gününə, ay Niftalı bəy! Gör nə günə qalıbsan ki, kəndlilər səni itqusdu aparırlar.

Xanımların şivən səsi dağı, dərəni bürümüşdü. Bəylərin elə həmin gün alaçıqlarını söküb arana köçmələrinə Nəbigil Soflu obasından tamaşa eləyirdilər. Nəbi gülüb dedi:

– Bəylər elə bilirlər ki, arana köçməklə əlimizdən qurtaracaqlar. Uşaqlar. Atları minib Xocahana gedək. Bizi öldürmək üçün İran xanları ilə əlbir olan Xocahan bəylərinə divan tutuq!

Nəbigil atları dağlarla yel kimi sürüb Xocahanın qaşına gəldilər. Qulaq verirdilər, Xocahandan şivən səsi gəlirdi. Nəbigil hücum eləyib qalan bəyləri də qırmaq istəyirdilər. Ancaq bunların fikirləşdiyi olmadı, bir anasının əmcəyini kəsən çuğul gedib bəylərə xəbər verdi. Necə deyərlər, ilan vuran ala çatıdan qorxar. Bəylərin hamısı atlarını minib Xocahandan qaçdılar. Nəbi dəstəsi ilə kəndə girdi. Bəylərdən heç kəsi tapmadı. Bircə Niftalı bəyin oğlu Məcid bəyi at tövləsində tapdılar. Onu da Niftalı bəyin qapısında olan tut ağacına sarıyıb güllələdilər.

Məcid bəyi güllələyəndən sonra Xocahandan çıxdılar, atlarını, düz, Araz kənarına sürdülər. Arazdan İran tərəfə adladılar. Araz kənarında istirahət etmək istəyirdilər. Bir də gördülər ki, bir dəstə sərbaz, budu, gəlir. Nəbi yoldaşlarına əmr elədi, hər tərəfə yayıldılar. Sərbazlar gəlib keçmək istəyəndə qışqırdılar:

-Tüfəngləri yerə tökün! Əllərinizi yuxarı qaldırın!

Elə, hoha demək qara öküzün canından imiş. O saat Tüfəngləri yerə töküb əllərini qaldırdılar. Qaçaqqlar daşın dalından çıxıb onların tüfənglərini yığdılar. Nəbi onlardan bir zərf tapdı. Açıb oxudu, gördü Əhməd xan Niftalı bəyə, Kərbəlayı Cəfər bəyə, Kərbəlayı Hüseyn bəyə yazıb: «Nəbini və dəstəsində olanları qırmaq üçün bərk hazırlaşmışıq. Casuslarımız kəndlərə yayılmışdır. Siz də orada bənd-bərələri bağlayın, bu həftənin içində Nəbigili tamam qıraq. padşah da söz verib ki, bizə çoxlu qoşun versin. Nə qədər ki, Nəbi sağdır, xoş günümüz olmayacaq».

Belə-belə sözlərdən çox yazılmışdı. Nəbi baş sərbazdan soruşdu:

– Bu kağızı Xocahan bəylərinə özünüz aparacaqsınız?

Baş sərbaz dedi:

– Yox, axşam Niftalı bəyin oğlu Məcid bəy gəlib aparacaq.

Nəbi güldü:

– Xana xəbər verərsən ki, Nəbi deyirdi, başı sağ olsun! Zəhmət çəkib getsin, dostları Niftalı bəyin, Məcid bəyin ailəsinə başsağlığı versin!

Nəbi sərbazları öldürməyib salamat buraxdı. Sərbazlar ona dua eləyə-eləyə geri qayıtdılar. Nəbigil də bir həftə o tayda qaldılar, nə qədər vuruşduqlarından, xana nə divan tutduqlarından xəbərim yoxdu. Onu deyə bilərəm ki, həftə tamamında Arazdan adlayıb Mıgriya və oradan da Qarçıvana gəldilər. Birdə onu bildim ki, Urmiyada bərk davaya düşüblər. Vuruşmada padşah qoşunlarını dağıdıblarsa da, yoldaşlarından da iki nəfər öldürülübüdü.

ƏRİKLİ VURUŞMASI. QOCANIN ÖLDÜRÜLMƏSİ

Havalar yavaş-yavaş soyuqlaşdı. Elat yaylaqdan arana köçməyə hazırlaşır, dağ ətəklərinə enməklə yurdlarını dəyişir-dilər. Nəbigil də Donuzqıran (Ordubaddadır) vuruşmasında, polis idarəsinin rəisi Mehdixan bəy Zeynalabdinbəyovun qoşu-nunu dağıdıb, Şərura, oradan da Dərələyəzə gəlmişdilər. Onlar Donuzqıran vuruşmasından danışdılar. Elə bu zaman Nəbinin dostu Qiyasəddin gəlib çıxdı. Hal-xoş, on beşdən sonra Qalust dedi:

– Nəbi qağa, yaranal, Mehdixan bəy Zeynalabdinbəyova qızıl medal verib.

Nəbi soruşdu:

– Nə üçün?

Qiyasəddin dedi:

– Guya Mehdixan bəy Donuzqıran vuruşmasında sizin dəstədən on adam qırıb, dəstənizi dağıtmışdır.

Nəbi bərkdən güldü:

– Düzdür, igidlik eləyib başını götürüb qaçıbdır. Qoşunun da yarısı başına təsəddüq olmuşdur. Amma bunu deyim ki, Donuzqıran vuruşması çox ağır keçdi. Mehdixan bəyin qoşunu bərk dayanmışdı. Yaxşı kamandirləri var idi. Bizim uşaqların bu davada göstərdikləri igidliklər heç vaxt yadımdan çıxmaz. Amma, hayıf ki, bir neçə yoldaşımızı vurdular. Hər halda, Mehdixan bəy qaçıb canını ölümdən qurtardı.

Qiyasəddin gülə-gülə dedi:

– Mehdixan özünü salamat qurtardıbı üçün yaranaldan qızıl medal alıb

Nəbi dedi:

– Mehdixan bəylə bir dəfə hesablaşarıq.

Qiyasəddin da bunlara qoşuldu. Arazın o tayına keçmək qərarına gəldilər.

Bu, uzun səfər olduğundan dost-aşna ilə görüşmək lazım idi. Onlar əlləri çatan dost-aşnaları ilə görüşdülər. Yol tədarükünü gördülər, çoxlu patron aldılar. Geyindilər, kəmərlərini qurşadılar. Nəbi dedi:

– İndi, yolçu yolda gərək, gedə bilərik.

Hər kəs yüyürüb öz atını tutdu, yəhərin üstünə sıçradı. Atları məhmizləyib Arazın kənarına endilər. Keçələldən Arazın o tayına adladılar. Az getdilər, çox getdilər, Qızılqışlaq kəndində nahar elədilər. Qızılqışlaq kəndliləri topa-topa Nəbinin görüşünə gəlir, onun əhvalını soruşurdular. Qaçaqqlar Qızılqışlaqda bir gün qalandan sonra keçdilər Həsənkəndə. Buralar hamısı Rəhmətulla xana baxırdı. Rəhmətulla xan Nəbidən başqa heç kəsdən qorxmurdu. Nəbigilin yerini biləndə də üstünü vürmür, qorxusundan heç kəsə demirdi. Nəbi nə sifariş eləsə, Rəhmətulla xan o saat yerinə yetirirdi. Rəhmətulla xan eşitdi ki, Nəbi Həsənkənddədir. O, qorxusundan bu xəbəri heç kəsə demədi. Bu söhbəti burada qoyum, sizə xəbəri Arazın bu tayının qubernatorundan, bəylərindən verim.

Gəncə general-qubernatoru Nakaşidze ilə İrəvan general-qubernatoru Freze xəlvətə çox söhbət elədilər, tədbir tökdülər, axırda bu qərara gəldilər ki, Nəbini qış zamanı Arazın o tayında öldürsünlər. Bu fikrə gəldilər ki, İrəvanda bəylərin, hampaların bir yığınağını çağırınsınlar, bu yığınağa İranın, Türkiyənin də xanlarını, paşalarını, bəylərini, hökumət adamlarını çağırınsınlar. Nəbini ya İranda, ya da Türkiyədə öldürsünlər. Yaranalların hər ikisi İrəvana getdi. Bəyləri, xanları da topladılar. İrandan, Türkiyədən də adam gətirdilər. Danışdılar, tədbir tökdülər, bu qərara gəldilər ki, Nəbini bu qış İranda öldürsünlər. Amma Nəbini öldürməyi kimə tapşırmaq üstündə xeyli mübahisə getdi, axırda Rəhmətulla xanın oğlu, Paşa bəy, Xosrov bəy, Allahverdi bəy, Kərbəlayı Məhəmməd, Kərbəlayı Mürsəl, İsgəndər bəy, Arzumanyan kimi çuğullar Nəbini öldürməyi öhdələrinə götürdülər.

Bu, təzə iş deyildi, çağırılmış bayatı idi. Nəbini öldürməyi dəfələrlə boyunlarına almışdılar. Onlara çoxlu ənam verməyi boyun oldular. Üstəlik hərəsinə bir medal verməyi rus hökuməti, bir medal İran hökuməti, bir medal da Osmanlı hökuməti boyun oldu. Toplaşanlar onların alnından öpüb, «malım qurban, igidsiniz, xalis igid», dedilər. Hamı arxayın oldu ki, bu dəfə çuğullar su içim kimi arxayınlıqla Nəbini öldürəcəklər. Onları ədəb-ərkanla yola salıb, dağılıdılar. Üstəlik Nikolay padşah da İrana çoxlu adam göndərdi ki, çuğullara kömək eləsinlər.

İnsafən, gərək zəhmətlərini itirməyə, çuğullar işə çox ciddi girişdilər. Təğyir-libas olub kəndlərə dağıldılar, Nəbigili axtar-mağa başladılar. Rəhmətulla xanın oğlu Həsənkənd mülkədə-rından Nəbigilin Gürşadlıda olduğunu öyrəndi. O, bir sərbazla Həsənkəndə gəldi. Demə, o gün Nəbigil Gürşadlıya gedibmişlər, Həsənkənddə Mehdi ilə Həcər qalıbmış. Mehdi dəhlizdə oturub dostu ilə söhbət eləyirdi. Rəhmətulla xanın oğlu onu gördü, elə bildi Nəbidi. Onu zabitə göstərdi. Zabit əmr elədi, Mehдинin üstünə güllə yağdırdılar. Həcərlə Mehdi özlərini dəhlizə atdılar.

Bir saatin içində xanın dəstəsində olanların çoxunu qırdılar. Necə deyərlər, xanın oğlu getmişdi saqqal dalınca, bığı da qoydu qayıtdı. Bəli, qoşun sel kimi axıb Həsənkəndi mühasirəyə aldı. Üç gün, üç gecə dava oldu, qan töküldü. Axırda Mehdi ilə Həcər qaçıb özlərini dağlara verdi. Onlar dağın lap yuxarısına çıxdılar. Mehdi yaralı idi. Həcər onun yarasını bağladı. Təklük Həcərə üz verdi, tufəngə söykənib dərin fikrə getdi. Bu zaman Nəbigil gəlib çıxdı. Nəbi yerində donub qaldı:

– Həcər, nə olub, niyə kefsizsən? Olmaya Mehдинi öldürüblər? – deyə Mehдинin yanında dizlərini yerə qoydu.

Aldı Həcər, görək Mehдинin yaralanmasını Nəbiyə necə xəbər verdi:

Qara düşmən gəldi kəndi bürüdü,
Düşmən səf çəkib irəli yürüdü.
Mehдинi vurdular, əlim qurudu,
Aparar zindana yağı, Mehдинi.
Boyayar al qana yağı, Mehдинi.

Əlimə keçirdim kəndin yalını,
Yerə sərdim xanın əziz oğlunu.
Qırdım yağılardan mən əl-qolunu.
Aparar zindana yağı, Mehдинi.
Boyayar al qana yağı, Mehдинi.

Mehdi yaralıydı, qaça bilmədi,
Düşməne gülləni saça bilmədi.
Həcər deyir, əlim çata bilmədi,

Aparar zindana yağı, Mehdini.

Boyayar al qana yağı, Mehdini.

Dillə də dedi:

– Mehdini yaralayıblar.

Nəbi Mehdinin alnından öpdü:

– İgid yaralanar, qan axıdar, heç fikir eləmə, – deyə, ona təsəlli verdi.

Nəbigil Mehdini götürüb, elə o gecə Arazdan bu taya adladılar.

Düşmənlər işi ciddiləşdirmişdilər. Nəbini nə Arazın o tayında, nə də bu tayında dinc qoymurdular. Pul tökürdülər, maya qoyurdular, dalınca düşürdülər, onu öldürməyə çalışırdılar.

Bəli, Nəbigil Arazın bu tayına adlayan kimi xanlar, hökumət adamları tez yaranal-qubernata və əlləri çatan bəylərə xəbər verdilər:

– Ayıq olun, Nəbigil iki zabit, çoxlu sərbaz öldürüb siz tərəfə adladılar.

Naçalnik Cəfərqulu bəy Cavanşir ora-bura soraq salıb Nəbinin yerini öyrənməyə çalışdı. Bunlar Nəbigili əliyandımda axtaran zaman bir hampa Gorusa gəlib şikayət elədi ki, Nəbigil anbarlarımı dağıdıb içində olan taxılı yoxsullara payladı. Naçalnik soruşdu:

– Özü hara getdi?

Dedi:

– Qafana.

Naçalnik qoşun cəmləyib Qafana göndərmək istəyəndə Xoznavardan¹ bir hampa gəlib şikayət elədi:

– Nəbigil mənim anbarlarımı dağıdıb içində olan taxılı yoxsullara payladı.

Cəfərqulu bəy Xoznavara qoşun göndərmək istəyəndə pristav gəlib dedi:

– Nəbigil Keçilidə² yaşayan elatdan qızıl pul vergisi toplamışlar. Bu da verdiyi qəbzlər.

---

¹ Sisyan kəndlərindəndir.

² Şahbuz rayonundadır.

Naçalnik başını itirdi, bilmədi nə eləsin, hara qoşun göndərsin? Bu zaman ikinci nahiyə pristavı Əliğa bəy Cavanşir gəlib dedi:

– Mülkədar Hacı Hüseyin ağanın kəndliləri bəyin üzünə qalxıblarmış. Nəbi kəndlilərin köməyinə gəlib, mülkədar Hacı Hüseyin ağanı öldürüb, malikanəsini yandırır.

Beləbelə çox xəbər gəldi. Naçalnik özünü itirdi. Dalbadal gələn qara xəbərlər onu qorxuya saldı. Padşaha, sərdara, yaranala danos yazdı, tel vurdu. Naçalnikin kefi qarışıq idi.

Güclü qoşun götürdü, döyüş təbili vurdura-vurdura Keçiliyə getdi. Nəbigil Keçili dağının lap başında dincəldilər. Bir nəfər qoşun gəldiyini onlara xəbər verdi.

Nəbi dedi:

– Qoy gəlsin, allah ya onlara verər, ya da bizə.

Naçalnikin qoşunu gəlib dağın ətəyinə çatana qədər qaçaqlar özlərinə səngər düzəltdilər. Nəbi səngərlərə baxıb dedi:

– Ölmək istəyirsən, get Mazandarana. Bundan yaxşı nə ola bilər? Ta onlar bizə neyləyə bilərlər?

Qoşun qarışqa kimi dağı bürümüşdü. Atışma başladı. Nəbigil birinci vuruşmada naçalnikin qoşunundan beş adam vurdular. Qoşun bu adamların ölməsindən qorxuya düşdü, qaçıb Keçili kəndində töküldü. Elə bil, bütün vurhavur elə bu beş adam üçün imiş. Nəbigil də dağın dal tərəfindən enib Mollu oymağına getdilər. Nəbi anası, qardaşları ilə görüşdü, öpüşdü, üç gün anasının yanında qaldı. Dördüncü günü atlanıb Arşaxan tərəfə getdilər. Yerlərini isitməmiş, naçalnik iki yüz atlı ilə Arşaxana gəldi.

Nəbigil naçalnikin gəldiyini eşidib, xəlvət yollarla çəkilib Qaraçinqıla¹ getdilər. Naçalnikin qoşunu Arşaxandan keçib Qaraçinqıla hücum elədi. Qaraçinqıla gələn Nəbinin sorağını Qaraquş dağında² aldılar. Qoşun Qaraquşa gəldi. Bir nəfər bəy Nəbigilin Ərpikliyə getdiyini onlara xəbər verdi.

Onlar elə bildilər ki, Nəbigil onlardan qorxub qaçırlar. Ürəkləndilər. Ərikli dağına hücumə keçdilər. Qoşun elə hey dalbadal gəlirdi. Onların fikri bu idi ki, birdəfəlik Nəbigili

---

¹ Ordubaddadır.

² Ordubaddadır.

tamam qırıqlar. Nəbinin igid yoldaşlarından biri – Qoca, bir daşın dalına keçmişdi, onun girdiyi daşın hər tərəfini düşmənlər kəsmişdi. Qoca hər gülləyə bir adamı yerə sərirdi. Amma çifayda, yan tərəfdən ona rast güllə atılırdı. Qoca nə qaça bilirdi, nə də özünü gizləyə bilirdi. Bidən yan tərəfdən Qocanı vurub yerə sərtilər. O, hələ ölməmişdi, ancaq ağır yaralıydı. Yaralı Qoca, görək Nəbini köməyə necə çağırırdı:

Baraban vurulub qoşun düzüldü,
Aynalı tufəngdən güllə süzüldü.
İndi bildim əlim sizdən üzüldü.
Özünü tez yetir, ay Qaçaq Nəbi!
Həcəri yanında, ay qoçaq Nəbi!

Qocanın səngəri dumandı, duman,
Qoşunun əlindən halımdı yaman,
Vermədi Qocaya güllələr aman,
Özünü tez yetir, ay Qaçaq Nəbi!
Həcəri yanında, ay qoçaq Nəbi!

Tufəngi doldurub aldım əlimə,
Kəməri bağladım tezcə belimə.
Əcəlim gəlməmiş getdim ölümə.
Özünü tez yetir, ay Qaçaq Nəbi!
Həcəri yanında, ay qoçaq Nəbi!

Səngərdə yatmışam indi yaralı,
Qoç Mehdidən düşdüm xeyli aralı.
Ölüm gəldi cavan ömrüm saralı,
Özünü tez yetir, ay Qaçaq Nəbi!
Həcəri yanında, ay qoçaq Nəbi!

Tufəngi doldurub dalbadal atdım,
Sürünüb qabağa səngərə yatdım,
Güllə dəydi mənə, al qana batdım,
Özünü tez yetir, ay Qaçaq Nəbi!
Həcəri yanında, ay qoçaq Nəbi!

Yoldaşlarım hanı, gəlməz yanıma,
İndi qan eləsin gərək qanıma,
Qoca deyər, xəbər verin anama!
Özünü tez yetir, ay Qaçaq Nəbi!
Həcəri yanında, ay qoçaq Nəbi!

Nəbi Qocanın səsinə eşidib, özünü onun səngərinə saldı. Amma heyif ki, Qocanı sağ görmədi. O, tufəngini qucaqlayıb, gözlərini həmişəlik yummuşdu. Nəbi onun qanlı gözlərindən öpdü:

– Can Qoca! – deyib, düşmənləri bir-bir güllə ilə yerə sərməyə başladı.

Vəziyyət çox pis idi. Nəbigildən bir nəfərin də salamat qurtarmasına ümid yox idi. Düşməndər Nəbinin yoldaşlarından ikisini də vurdular. Nəbinin gözləri qızdı, elə bir nərə çəkdi ki, yer-göy lərzəyə düşdü. Qızmış şir kimi özünü düşmənin qoşununa vurdu. Qoşun sınıq düşüb qaçmağa başladı. Nəbigil onları qıra-qıra dərəyə tökdülər. Nə qədər qırırdısa, ürəyi soyumurdu. Düşmənləri qovan zaman aldı, gərək yoldaşlarına nə dedi:

Qoymayın, qoymayın yağı yayına,
Gülləni yağıdırın düşmən sayına,
Canım Həcər, hücum elə xayına!
Nəbi gərək burda bir ad eylesin!
Düşmənin işini bidad eylesin!

Aynalıdan güllə getməsin boşa,
Güllənin səsi, qoy çatsın dağ-daşa,
Düşmənlər mat qalsın bu cür savaşa,
Nəbi gərək burda bir ad eylesin!
Düşmənin işini bidad eylesin!

Nəbi düşmənləri indi qovalar,
Bəyləri, xanları tutub yaxalar,
Qocanın qisasın bəylərdən alar,
Nəbi gərək burda bir ad eylesin!
Düşmənin işini bidad eylesin!

Nəbigil düşmənləri qovub gözdən itirəndən sonra Ərikliyə qayıtdılar. Öldürülən yoldaşlarının meyitlərini götürüb Ərəfsə

kəndinə apardılar. Onları mafi-qaydaynan dəfn-kəfn elədilər. Qaçaqqlar bir həftə yoldaşlarına yas saxladılar, qara geyindilər.

Qoza kimi üç nəfər igid yoldaşının öldürülməsi Nəbiyə çox təsir eləmişdi. Onun qəlbi açılmır, üzü gülmürdü, necə deyərlər, qəm dəryasına qərç olmuşdu. Nəbi bir müddət yaslı-yaralı Naxçıvan tərəfdə dolandı. Naxçıvanda Zeynalabdın adlı bir qaçaq var idi. Bəy zülmünə tab gətirməyib qaçmışdı. Bunun da davası ancaq bəylər, hampalarla idi. Ağasının malını aparır, binələrini yandırır, yenə də dağlara, meşələrə qaçır. Nəbi onun xatirini çox istəyirdi.

Günlərin bir günü bir adam Nəbiyə dedi:

– Əbrəqunusda pristav qoşunla Zeynalabdını araya alıb-dır. Zeynalabdın səni köməyə çağırır.

Nəbi o saat dəstəsi ilə Əbrəqunusa gəldi, düşmən qoşunununu dağıdıb, Zeynalabdını dardan qurtardı. Elə həmin gündən Zeynalabdın da Nəbinin dəstəsinə qoşuldu.

Nəbi buradan tərpənib dəstəsiynən Şıxmahmud¹ kəndinə gəldi. Adamlar onun başına yığılıb Məlik Barsamdan şikayət elədilər. Nəbi, Barsamın evinə getdi, onu evdə tapmadı, ev-eşiyini talan eləyib kasıblara payladı. Demə, naçalnikin qoşunu gəlib kəndi mühasirəyə alıbmiş. Nəbigilin isə bundan xəbərləri yox imiş. Nəbigil kənddən çıxmaq istəyəndə qəflətən onları gülləyə tutdular. Zeynalabdınla birlikdə Nəbinin iki yoldaşına güllə dəydi. Bunların vurulmasından Nəbigilin xəbəri olmadı. Düşmənləri qovub dağıdandan sonra baxdılar ki, Zeynalabdın və iki nəfər də başqa yoldaşlarını vurublar. Geri qayıtdılar. Zeynalabdının və başqa vurulan yoldaşlarının meyitlərini aparıb kənddə basdırdılar. Yoldaşlarının öldürülməsinə Nəbi və Həcər çox yanırdılar.

Buradan da yola düşüb İlanlı dağına getdilər. Bir müddət burada hərlənib yoldaşlarının qanını aldılar. Dörd-beş yerdə vuruşmalar keçirəndən sonra İstisuya gəldilər. İstisuda Nəbi, çiyini xurcunlu bir kişiye rast gəldi. O, kişini dayandıraraq dedi:

– A kişi, hara gedirsən?

Kişi cavab verdi:

– Qadan alım, Bakıya gedirəm.

---

¹ Naxçıvan kəndlərindəndir.

Nəbi dedi:

– Bakıya nəyə gedirsən?

Kişi cavab verdi:

– Başına dönüm, fəhləyəm, icazə alıb gəlmişdim qohum-
larımı görməyə.

Nəbi dedi:

– Fəhlələr necə yaşayırlar?

– Necə yaşayacaqlar? İt kökündə. Xozeyinlər gündə on
dörd saat işlədir, bir tulapayı qəpik-quruş verirlər. Fəhlələrin
hamısının cibi boş, qarnı acdır.

Nəbi başını bulayıb dedi:

– Nə işində işləyirsən?

– Dartayçıyam, quyudan neft çəkirəm. Gecə səhərə kimi
gözümü calonkaya zilləməkdən gözlərimin kökü saralıb. Neft
başımdan su kimi axır.

– Barı eviniz-zadınız varmı?

– Yox canım, mədənin içində, qazarmada yaşayırıq. Bizim
qazarmada yüzdən çox adam var, divarlardan üstümüzə his
yağır. Göydən yağan yağış evin içinə tökülür. Ay Nəbi, gəl,
bizim vəziyyətimizi soruşma, ürəyin xarab olar. Zalımlar bizi
qəbir əzabında yaşadırlar.

Nəbi dedi:

– Görəsən biz bu zalım xozeyinlərin, bəylərin zülmündən
nə vaxt qurtaracağıq? Allah nə onları qırıb qurtarır, nə də bizə
bir qapı açır. Deyirlər, Nəbi, üzə çıx, ağalarla barış. Bu zalım-
larla barışmaq olarmı? Ölüncə bunlarla vuruşmaq lazımdır!

– Bir sən vuruşmaqla nə olacaq? Hökumət onlarda, qoşun
onlarda, var onlarda. Ay yazıq Nəbi, sən tək nə eləyə bilərsən?

Nəbi dedi:

– Bir mən olaram, bir sən, bir o birisi, bacarıyıq. – Nəbi çı-
xarıb fəhləyə yüz manat pul verdi: – Al bu pulu, yolda xərc-
ləyərsən.

Fəhlə Nəbigillə xudahafizləşib, dua eləyə-eləyə yola düzəl-
di. Nəbigil də atlarını sürüb Qarabağa getdilər. Qarabağda
Əbdülkərimlə görüşəndən sonra Qafana getdilər. Düşmənlər
onların gecə Cıfır¹ kəndində Əlinin evində qaldığını eşitdilər.

---

¹ Qafan kənlərindəndir.

Dəstə ilə Cıfır kəndinə gəldilər. Əlini xeyli döydükdən sorna onu tutub Gorusa qazamata göndərdilər. Əlinin arvadı ərinin tutulma xəbərini Nəbiyə çatdırıb ondan kömək istədi. Nəbi, gecə yoldaşları ilə Arsevanikə – pristavie evinə getdi. Pristav bərk qorxuya düşdü. Nəbi ona dedi:

– Heç qorxma, sənnən işimiz yoxdu.

Bərk ac idilər. Pristavın arvadına dedi:

– Bacı, acıq, çörəkdən-zaddan bir şey varımı, verəsən, yeyək?

Arvad dedi:

– Niyə yoxdu, qardaş, altı cücəli bir plov bişirmişəm. Meyliniz çəkərsə, gətirim yeyin, çəkməzsə, deyin, ayrı şey bişirim.

Nəbi dedi:

– Plovdan yaxşı nə olar?

Pristavın arvadı plovu qablara çəkib gətirdi. Əməlli-başlı yeyib qarınlarını doyurdular. Gecə yarı idi. Nəbi pristava dedi:

– Siz mənim dostlarımı niyə incidirsiniz? Əl-əli yuyar, əl də üzü. Mən onlara kömək eləyirəm, onlar da mənə. Bax, gəlib sizdə çörək yedim, niyə verdiniz? Onlar da elə. Nə işiniz varsa, mənle olsun. Biz gedirik, səhər tezdən Əlini buraxdırarsan. Buraxdırmasan, yenə geri qayıdacağam.

Pristav dedi:

– Baş üstə, günü sabah buraxdıraram.

Gecəyarı Nəbigil atlanıb getdilər. Pristav da lap tezdən naçalnikin yanına gedib Əlini buraxdırdı, xata-baladan canını qurtardı.

O biri tərəfdən Nəbigil Gorusdan Üçtəpəyə çıxmışdılar. Nəbi gördü ki, bir dəstə biçinçi başına döyüb ağlayır. Biçinçilərdən soruşdu:

– Ay qardaş, niyə ağlayırsınız, sizə nə olub?

Biçinçilər cavab verdilər:

– Ay başına dönüm, Nəbi kirvə, bir aydı ki, kəndlərdə biçinçilik eləyib, bir az qəpikdən-quruşdan qazanmışdıq. İki nəfər quldur üstümüzə düşüb qəpik-quruşumuzu tamam aldı. Bilmirik, biz əliboş uşaqlarımızın yanına necə gedək?

Nəbi qaşqabağını qarışdırdı, əlini cibinə salıb bir dəstə pul çıxartdı, biçinçilərə verib dedi:

– Alın, görün sizdən alınan pul qədər olarmı?

Biçinçilər dedi:

– İki dəfə çoxdu. Əli kəmərini qurşasın, ay Nəbi.

Biçinçilər dua eləyə-eləyə yola düşdülər. Nəbigil də Qannlıcadan Keçəldağa keçmək istəyəndə Cəfərqulu bəyin dəstəsi ilə qabaq-qabağa gəldilər. Bərk atışma oldu. Nəbigilin patronu az olduğundan çox atışmadılar, çəkilib dağın lap başına çıxdılar.

Nəbi gecə yoldaşlarını Şıx dağında qoydu. Özü iki atlı ilə Gorusa – Cəfərqulu bəyin evinə getdi. Cəfərqulu bəy evdə yox idi. Arvadı, Nəbini görəndə bərk qorxdu. Nəbi ona dedi:

– Xanım, qorxma, sənle işimiz yoxdu. Patron üçün gəlmişik, bizə patron ver.

Cəfərqulu bəyin arvadı onları patron anbarına aparıb dedi:

– Nə qədər istəyirsiniz, götürün.

Nəbigil çoxlu patron götürüb Şıx dağına gəldilər. Baxıb gördülər ki, naçalnik Cəfərqulu bəyin dəstəsi Həcərgili tut-hatutdadırlar. Arxadan hücum edib naçalnikin qoşununu dağıtdıqdan sonra çəkilib Süleyman dağma¹ tərəf getdilər.

Nəbigil Süldeyman dağının ətəyində olan kəndlərdə çox ac-yalavac, əlsiz-ayaqsız adam gördülər. Nəbinin ürəyi soğan qıbığı kimi soyuldu. Ac-yalavacların halına yanıb öz-özünə dedi: «Bunlara köməklik göstərməmiş, buradan getməyəcəyəm».

Onlar mülkədar malikanəsinə hücum elədilər, taxıl anbarlarını açıb, ac-yalavac kəndlilərə payladılar. Sonra birbaşa Dəmirdağa² gəldilər.

Pristav böyük dəstə ilə Dəmirdağa – Nəbi ilə vuruşmağa getdi. Davanın başlanması ilə pristavın təstəsinin qaçması bir oldu. Nəbigil onları qovub dağın ətəklərinə tökdülər. Düşmənlər qaçıb Ordubada getdilər. Nəbigil də yola düşüb Sisyan, Zəngəzur, Bərdaş, Həkəri çaylarını adlayıb, Qlıçan dərəsinə getdilər. Bəylər, hampalar, pristavlar da qoşunlarını çoxaldıb Qlıçan dərəsinə hücum getdilər, hər tərəfdən Nəbigilin üstünə güllə tökdülər. Nəbi nəre çəkib dedi:

– Qardaşlar, bunlara elə divan tutarsınız ki, dadı qiyamət kimi damaqlarından getməz! Qlıçan dərəsi bunların qanına boyanmalıdır.

---

¹ Zəngəzurdadır.

² Ordubad tərəfdədir.

Nəbigil özlərini düşmənin qoşununa vurdular. Bu zaman aldı Nəbi, görək, yoldaşlarına nə dedi:

Qılıçan dərəsi mərdlərə meydan,
Qırılsın meydanda o namərd düşman,
Bəyə, pristava verməyin aman!
Aynalı tüfəngi doldurub ataq!
Zalım yağılara divanlar tutaq!

Nəbinin düşməni xanlardı, bəydi,
Zərbəsi düşmənin qəddini əydi,
Açılan güllələr düşməne dəydi,
Aynalı tüfəngi doldurub ataq!
Zalım yağılara divanlar tutaq!

Qaçaq Nəbi qorxmaz bir qəhrəmandı,
Yoxsula, fağıra çox mehribandı,
Arvadı Həcər də qoçaq aslandı,
Aynalı tüfəngi doldurub ataq!
Zalım yağılara divanlar tutaq!

Sözünü qurtaran kimi boz atın belinə sıçradı, yoldaşları da atlarına minib düşmənin qoşununa təpindilər. Nəbigil doğrudan Qılıçan dərəsini düşmənlərin qanı ilə boyadıldı. Düşmənlərdən tək-tək adam sağ qalıb qaçdı.

Nəbigilin Qılıçan vuruşmasında göstərdikləri qəhrəmanlıq hər yerə yayıldı. Dostlar onlara afərin söylədi, düşmənlər də qorxuya düşdülər. Nəbigil bu vuruşmadan sonra Gorusa tərəf getdilər. Seytasın¹ yanından keçmək istəyəndə kənddən bərk səs-küy eşitdilər. Nəbi atın başını yığıb, diqqətlə qulaq asdı. Ağlamaq səsi də gəlirdi. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Gedək, görək bu nə sədir?

Kəndə qayıdıb gördülər ki, pristav Mehdi bəy bir qoca kişini dirəyə sarıtdırır döyür. Nəbi atdan sıçrayıb yerə düşdü. Pristavın yaxasından yapışdı:

– Ay heyvan, bu qocanın günahı nədi, belə öldürürsən, ağ saqqalını qana boyayırsan?!

Bir adam dedi:

---

¹ Qubadlınmı kəndlərindəndir.

– Biyara göndərmək istəyir, kişi də çox qoca olduğundan gedə bilmir. Onun üçün döyür.

Nəbi dedi:

– Qansız oğlu qansız, bu sənin atan yerindədi, özü də xəstədi. Məgər səndə heç insaf yoxdu?!

Nəbi, kişini ağacdən açırdı, Mehdi bəyi ağaca sarıtdırdı. Qoca kişini o qədər döymüşdülər ki, yeriyə bilmirdi. Nəbi kişinin qolundan tutub kənardə oturtdu:

– Əmi, burada otur, tamaşa elə.

Yoldaşlarına göz elədi, hərəsi əlinə bir yekə zopa alıb, Mehdi bəyi o qədər budadılar ki, canı keçə kimi qapqara oldu. Mehdi bəyə zopa dəyəndə, elə bil kişinin ürəyindən tikan çıxırdı. Nəbigil Mehdi bəyi ağacda sarılı qoyub, kənddən çıxdılar.

Mehdi bəyin döyülməsi naçalniklərə çox təsir elədi. Yaranal-qubernatlar bütün naçalniklərə əmr elədilər ki, iş ciddi başlasınlar, Nəbini tez öldürsünlər.

O biri tərəfdən, Nəbigil Qarakol tərəfi hərlənib Quduzdağa¹ getdilər. Çox yerlər gəzib yorulmuşdular. Quduzdağda bir neçə gün dincəlmək fikrinə gəlmişdilər, ancaq bunların dediyi olmadı. Naçalniklər qoşunla hücum eləyib Nəbigillə vuruşmağa başladılar. Nəbi, birinci gülləsində pristav Əli ağanın xəzinədarını vurdu. Qoşun qaçmaq istəyəndə Cəfərqulu bəy qışqırdı:

– Geri dönmək yoxdu! Gərək bu davada ya ölək, ya öldürək!

Nəbigil düşmənin hədə-qorxusunu veclərinə də almadılar. Buradan birbaşa Ellicəyə getdilər. Düşmənlər onlardan əl çəkmədilər. Ellicədə şiddətli atışma başlandı. Qaçaqqlar bir saat içərisində naçalnikin dəstəsindən on iki adam öldürdülər. Nəbi baxdı ki, yoldaşları aslan kimi vuruşurlar. Onun gözləri güldü. İgid yoldaşlarının qəhrəmanlığı onun qüvvəsini yüz qat artırdı. Həcər Nəbiyə baxırdı, Nəbinin şadlandığını hiss etdi, tufəngi hərləyib sinəsinə basdı, görək nə dedi:

Nəbi deyir, Ellicədə durmuşam,
Əlimdə tufəngim, bığım burmuşam,
Əzəl başdan xəznədarı vurmuşam,

---

¹ Sisyan dağlarındadır.

Mahalda desinlər – qaçaqdı Nəbi!
Həcəri yanında, qoçaqdı Nəbi!

Nəbinin atlısı ondu, on beşdi,
Meydana girəndə alıcı quşdu,
Qoxusundan bəylər durmayıb qaşdı,
Mahalda desinlər – qaçaqdı Nəbi!
Həcəri yanında, qoçaqdı Nəbi!

Nəbi bir oğlandı, hər yeri gəzər,
Üstü götürdükcə patronu düzər,
Əldə tüfəng düşmən üstünə süzər.
Mahalda desinlər – qaçaqdı Nəbi!
Həcəri yanında, qoçaqdı Nəbi!

Həcərin ağızından söz qurtaran kimi qaçaqlar atın belinə sıçrayıb qoşuna təpindilər. Həcər, atı oynadıb tüfəng atırdı. Onlar düşmənləri Əngələvürd¹ kəndinə qədər qovub, yenə geri qayıtdılar. Bu dava zamanı kəndlilər yollara toplaşib tamaşa eləyirdilər. Hər bir xəbəri əl altınca Nəbiyə çatdırır, ona hər cür kömək eləyirdilər.

Düşmən qoşunu qaçıb dağılanda, hər tərəfdən:

– Anam sənə qurban, ay Nəbi! Allah, sən ona kömək ol! – səsələri eşidilirdi.

Bu davadan sonra Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Uşaqlar, bizim dalımızca çox qoşun düşübdü, hər gün yerimizi dəyişib onlara xəbər vermək, onları gəzdirib əldən salmaq lazımdı.

Nəbigil yola düşüb Pəriqalasına getdilər. Naçalniklər Ellicədən Pəriqalasına gələndə, buradan tərənib Dabaxlıdağa getdilər. Düşmənlər Dabaxlıdağa hücum eləyəndə, Nəbigil birbaşa Şükürbəyli yurduna getdilər. Düşmənlər onların sorağı ilə Şükürbəyli yurduna gələndə, Nəbinin sədasını Hovuzludüzdə aldılar. Hovuzludüzdə beş bəyi qarın-qarına sarının gördülər. Düşmənlər beş yüz nəfərlə bir ay Nəbinin dalınca gəzdilər. Axırda qoşun da, özləri də yorulub Gorusa qayıtdılar. Naçalniklər, pristavlar çox

---

¹ Sisyan dağlarındadır.

pərt olmuşdular. Onlar başa düşmüşdülər ki, Nəbi onları ələ salır, biabır eləyir. Çəkdikləri zəhmət də havayı gedir.

O biri tərəfdən, Nəbigil Abadçuxurdan tərənib Qarabağa getdilər. O beş gün Ağdam, Tərtər və Bərdədə Əbdülkərimin dəstəsi ilə birlikdə dolandılar. Qarabağdan geri qayıdandan sonra Sisyanın Borisovka kəndinə getdilər. Borisovka kəndində yaşayanlar qızıl pulu vergisinin çoxluğundan Nəbiyə şikayət elədilər. Nəbi dedi:

– Sizin qızıl pulu verginizi mən verərəm.

Onların qızıl pulu vergisini hampalardan toplayıb verdi. Vergiyiğan da ondan çox razı qalıb dedi:

– Allah sənin kəmərinə qurşasın, mənim yaxamı həm naçalnikin, həm pristavın, həm də kəndlilərin əlindən qurtardın.

Bunun kimi də Sisyanın başqa beş para kəndindən qızıl pulu vergisi topladı. Burada nə hökumətə ziyan dəydi, nə kəndlilərə, ziyan ancaq hampalara dəydi. Nəbi də dua sahibi oldu. Həm yoxsul kəndlilər, həm də vergiyiğan ona alqış elədilər.

Bir gün Nəbigil Qırxlarda idilər. Demə, naçalnik onları güdürmüş. Cəfərqulu bəyə qubernator bərk qulaqburması vermişdi. Cəfərqulu bəy Məmməd bəylə birlikdə çoxlu atlı götürüb Qırxlara getdilər. Dağı hər tərəfdən gülləyə basdılar. Nəbigilin kefi pis deyildi, onlar özlərinə münasib səngər düzəlmişdilər. Ehtiyatsızlıq üzündən Nəbinin Zaman adlı bir yoldaşı vuruldu. Nəbi bərk acıqlandı. Bozadı minib düşmənin qoşununa təpinmək istəyəndə Bozata güllə dəydi. Nəbi Bozadın yarısından öpdü, Bozat oynayır, atılıb-düşür, yaralandığını Nəbiyə hiss elətdirmirdi. Nəbi elə bilirdi ki, qanadı qırılıb. O, Bozadı bir qoşuna bərabər sayırdı. Geri qanrılıb baxanda yoldaşı Zamanın kola yıxıldığını gördü. Aldı, görək Nəbi nə dedi:

Qırklar dalında bir dava qurdular,
Hər yanda bəy, xanlar möhkəm durdular,
Zalımlar atımı yaman vurdular,
İndi apararlar həbsə, yar, məni!
O qara zindanlar edər xar məni!

Dağlar uca idi, aşa bilmədim,
Atım yaralandı, qaça bilmədim,

Düşmənə gülləni saça bilmədim.
İndi apararlar həbsə, yar, məni!
O qara zindanlar edər xar məni!

Düşmənim güclüdü verib qol-qola,
Zamanı vurdular, yıxıldı kola,
Anası yoxdu ki, saçların yola,
İndi apararlar həbsə, yar, məni!
O qara zindanlar edər xar məni!

Ayın qaranlıq gecəsi idi. Kol-kosla insan bir-birindən seçilmirdi. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Mənim əziz qardaşlarım, Bozadı vurub qanadımı qırıblar. Tez olun, qaranlıqda yayımb aradan çıxacaq.

Nəbi yoldaşlarından birinin atına mindi. Bozadı da yedəklərinə aldılar. Sağ tərəfdəki qoşuna təpinib, aradan çıxdılar, birbaşa Keçili yaylağına getdilər. Qoşun çəkilib gedəndən sonra yenə Qırxlara qayıdıb Zamanın meyitini dəfn elədilər. Həmin ili Cəfərqulu bəy beş yüz nəfərlə Nəbigilin dalınca düşdü, çox vuruşdu, davalar keçirdi. Nəbigilə bir şey eləyə bilmədi.

Bozadın yarası babatlaşan kimi Nəbigil yola düşüb Arazın o tayına keçdilər. Qışı Arazın o tayında Təpədəlik, Ələmdar, Qarqar, Qarabulaq, Zal kimi kəndlərdə dolandılar. On səkkizcə dəfə davaya düşdülər. Yayın orta ayında yenə Arazın bu tayına keçib, çay yuxarı birbaşa Dəlidağa getdilər.

Nəbigilin Arazdan bu tərəfə keçməsinə İrandan yaranalara, naçalniklərə xəbər verdilər. Cəfərqulu bəy iki yüz atlı ilə soraqlaşsa-soraqlaşsa gedib Dəlidağa çıxdı.

Nəbigil bunları görəndə dırmaşib dağın başına çıxdılar. Naçalnikin qoşununun qeyrəti çatmadı, dağın başına çıxmayıb geri qayıtdılar.

Nəbigil də iki gün Dəlidağda qalandan sonra geri qayıdıb, Yantəpəyə gəldilər. Burada bir az dincələndən sonra Üçtəpəyə, Korunzur yurduna çıxdılar. Yadımdan çıxmayıb, ilin payız fəsli idi. Nəbi burada yaranala bir kağız yazıb göndərdi. Kağızda yazılmışdı:

«Zəngəzurun səkkiz kəndindən, Sisyanın beş kəndindən, Qafanın altı kəndindən, Ordubadın on iki kəndindən qızıl pul

vergisini mən toplamışam. Bir daha o kəndlərdən qızıl pul vergisini toplamağa ixtiyarınız yoxdur».

Kağız gedəndən bir neçə saat sora naçalnik qoşunla Gorus qaşına hücumu keçdi. Nəbigilin üstünə güllə yağdırmağa başladılar. Nəbigil atlarını minib ildırım kimi sürətlə hücumu keçdilər. Bir saat içində düşmən qoşununu qovub Gorusa tökdülər. Nəbigilin 9u qəhrəmanlığı Aşıq Səmədi ilhama gətirdi. Aldı, görək bu münasibətlə nə dedi:

Gorusun qaşına qoşun yürüdü,
Nəbinin dəstəsi qalxıb yeridi,
Dörd tərəfi aldı düşmən bürüdü,
Nəbinin dəstəsi fəğan eylədi,
Düşmənin işini yaman eylədi.

Düşmən qaçıb girdi bir qalın kola,
Hayik ilə Mehdi verdi qol-qola,
Zalımları qırıb tökdülər yola,
Nəbinin dəstəsi fəğan eylədi,
Düşmənin işini yaman eylədi.

Gəncəli İsmayıl şax tutdu başın,
Ağahüseyn tutdu Gorusun qaşın,
Səlim bəy axıtdı gözünün yaşın.
Nəbinin dəstəsi fəğan eylədi,
Düşmənin işini yaman eylədi.

Sözünü qurtaran kimi tərədən enib gəldi Nəbigilin yanına. Qaçaqqlar ona çoxlu ənam verdilər. Sonra kəmərlərinə yenidən patron düzüb, gecəyarısı Hacaxuna getdilər.

Bu davadan sonra yaranal Nakaşidzenin Gorus naçalniki Cəfərqulu bəy Cavanşirə, ikinci nahiyə pristavı Əliəğa bəy Cavanşirə və Qatar pristavı Mehdi bəyə acığı tutdu. Onları Zəngəzurdan başqa yerə dəyişdirdi. Zəngəzurda Suşevskini naçalnik, ikinci nahiyəyə Qulu bəy Novruzovu, dördüncü nahiyəyə isə Ağamalovu pristav göndərdi. Təzə naçalnik və pristavlar işə ciddi girişdilər.

MEHDİNİN ÖLDÜRÜLMƏSİ

Nə başınızı ağrıdım, Nəbigil üç ölkənin mülkədarları, hampaları, hökumət məmurları ilə vuruşurdular. Naçalniklər, pristavlar öz aralarında Nəbini qaçaq hesab eləmişdilər. Bəyləri, mülkədarları qırmaq istəyən kəndlilərin başçısı hesa eləyirdilər. Əslində də elə idi. Lap düz başa düşmüşdülər. Mülkədarlar, bəylər, hampalar üz-üzə davada Nəbi ilə bacarmırdılar, onu kəndlilərin əli ilə öldürə bilmirdilər. Onlar hampaları öyrədib kəndlərə dağıtmışdılar. Bu casuslardan biri Qarçıvanlı Cavadın oğlu Sarı Savad idi.

Sarı Savad çox hiyləgər və yaltaq adam idi. Adına da Şeytan Savad deyirdilər. Savadı, İrəvan yaranal-qubernatı Freze və Gəncə yaranal-qubernatı Nakaşidze öz yanına çağırırdı. Hər ikisi ona vəd etdi ki, Nəbini öldürsən, sənə medal verib Zəngəzura naçalnik təyin edəcəyik, həm də Nəbinin başı ağırlığında sənə qızıl verəcəyik. Savad onlara söz verib dedi:

– Mən onu öldürüm, siz də tamaşa eləyin. Əvvəl Nəbini, ondan sonra Həcərlə Mehdiyi öldürəcəyəm, ancaq xahiş edirəm, üçünü də öldürməyə qədər mənim adıma çəkməyəsiz.

Qubernatorlar razı oldular. Şeytan Savad onlardan çoxlu patron və tapança alıb Qarçıvana qayıtdı.

Bəli, günlər bir-bir gəlib keçdi. Nəbi dəstə ilə Qarçıvana gəldi. Savad Nəbinin Qarçıvana gəlməsini Slavoçinskiyə, Suşevskiyyə, Şəfi bəyə və Paşa bəyə xəbər verdi. Bunlar çoxlu qoşunla gedib hər tərəfdən Qarçıvan kəndinin üstünə güllə yağdırdılar. Nəbi vəziyyəti belə görüb dedi:

– Uşaqlar, kənddən çıxmaq lazımdı, kənddə qalsaq, camaata güllə dəyəcək.

Onlar düşmənlərlə atışa-atışa kənddən kənara çıxdılar. Demə, Şeytan Savad bir samanlıqda gizləniş girəvə axtarırmış ki, bəlkə Nəbidən, Həcərdən, Mehdidən biri gözünə göründü, güllə ilə xəlvətcə vursun. Mehdi Savadın gizləndiyi samanlığın qabağından keçmək istəyirdi. Savad tüfəngi üzünə alıb, Mehdiyi nişan aldı. Mehdi yana çevrilib Savadı gördü, ancaq ayaq üstə dayana bilməyib yerə yıxıldı. Zarıya-zarıya aldı görək Nəbini nə cür haraya çağırırdı:

Elimdən, günümdən üzüldü əlim,
Söz deməyə indi varmayır dilim,
Ayrıldım qardaşdan, qırıldı belim!
Tez yetir özünü haraya, Nəbi!
Düşmən məni aldı araya, Nəbi!

Düşmənlər daraşib mənim canıma,
Gedin, xəbər verin yazıq anama,
Gəlsin ellərim, qan etsin qanıma!
Tez yetir özünü haraya, Nəbi!
Düşmən məni aldı araya, Nəbi!

Nəbi çıxdı uca dağın başına,
Güllə səpdi torpağına-daşına,
Yaralıyam, gücüm çatmır qoşuna,
Tez yetir özünü haraya, Nəbi!
Düşmən məni aldı araya, Nəbi!

Düşmənlər çoxudu qaça bilmədim,
Heç bu hiylədən baş açma bilmədim,
Ciyərim yandı, su içmə bilmədim,
Tez yetir özünü haraya, Nəbi!
Düşmən məni aldı araya, Nəbi!

Güllə dəyib, Mehdi batıb al qana,
Namərdlər qıydılar bu əziz cana,
Nəbi gərək min qan etsin bu qana,
Tez yetir özünü haraya, Nəbi!
Düşmən məni aldı araya, Nəbi!

Ağzından söz qurtaran kimi canını yoldaşlarına tapşırırdı,
gözlərini həmişəlik yumdu.

O biri tərəfdən, Nəbigil kənddən kənara çıxanda gördülər
Mehdi yoxdu. Onların ürəyi gumbultu ilə düşdü. Nəbi əlini
dizinə çırpıb dedi:

– Vay səni, yəqin Mehdini vurublar!

Hamısı yasa batdı, Həcərin gözləri yaşla doldu. Ancaq ye-
nə də öldü-qaldısını dəqiq bilmədilər. Bir də gördülər ki, na-

çalnik Allahverdi bəy dəstə ilə gəlir. Hər tərəfi kəsdilər, naçalnik gəlib keçəndə qışqırdılar:

– Tüfəngləri yerə tökün!

Naçalnik baxdı ki, təslim olmaqdan başqa çarəsi yoxdu. O saat tüfənglərini yerə töküüb təslim oldular. Nəbigil onların üst paltarlarını, tüfənglərini alıb, özlərini salamat buraxdılar. Nəbi naçalnikin, yoldaşları isə uryadnikin, starjnikin paltarlarını ge-yindilər, sir-sifətlərini dəyişdirdilər.

Musanı kəndə göndərdilər ki, naçalnikin gəlməsini kəndlilərə xəbər versin. Özləri də, qazamatdan yenicə qaçıb onlara qoşulmuş Qənbər adlı bir adamı qabaqlarına qatıb Qarçıvana qayıtdılar. Nəbi bütün hampaları bir evə yığıb dedi:

– Yaranala tel vurulub ki, Nəbinin qardaşı Mehdi öldürüblər. Yaranal bizi göndərib görək, bu xəbər səhihdirmi? Gələndə də sizin kəndin yanından qazamatdan qaçmış bir dustaq tutmuşuq.

Cavad dedi:

– Səhihdi, yaranala biz tel vurmuşuq.

Nəbi özünü heç itirməyib dedi:

– Mehdi vuran kimdi? – soruşdu.

Cavad dedi:

– Mənim oğlum Savaddı.

Nəbi Savadı yanına çağırıb dedi:

– Qoçağım, de görüm, Mehdi nə cür vurdun?

Savad əvvəl danışmaq istəmədi, sonra gördü atası gönü suyaya verib, dedi:

– Samanlıqda gizlənmişdim, gördüm Mehdi bir gəlinə SA-taşmaq istəyir, güllə ilə vurdum.

– Gəlinin adı nədi?

– Əmim qızı Təzəgül.

Nəbi soruşdu:

– Mehdiyin meyiti haradadı?

– Samanlıqda.

Nəbi o saat Təzəgülü çağırtdırdı, ondan soruşdu:

– Bacı, düzünü de, görüm, qaçaqlardan sənə söz-zad atan olmayıb ki?

Gəlin dedi:

– Qardaş, nə mən qaçaq görmüşəm, nə də onlar mənə söz atıb. Bu, düşmən sözüdü.

Savad Nəbiyə diqqətlə baxıb onu tanıdı, çölə çıxıb qaçmaq istədi, amma qoymadılar. Nəbi dedi:

– Arvad sözü böhtandı. Doğrusunu de, görüm Mehdini niyə vurdun?

Savad udquna-udquna dedi:

– Qubernatlar məni yoldan çıxartdılar.

Nəbi bərk qəzəbləndi. Qapını bağlayıb hampaların hamısını içəridə qoydu. Var-yoxlarını dağıdıb kəndlilərə payladı. Sonra geri qayıdıb Mehdinin ölümünə fitva verənlərdən beşini öldürdü, qalanını buraxdı.

Qardaş itkisi onu kaman kimi əymişdi. Düşmənlərinə divan tutandan sonra Mehdinin meyitinin üstünə gəldi, onun qanlı gözlərindən öpdü, ağlaya-ağlaya görək nə dedi:

Napak hiyləsinə düşmüşəm mən də,
Şad gedərkən birdən düşdüm kəməndə.
Qoç Mehdim vuruldu bu Qarçıvanda,
Anama de, öldü Mehdim, ağlaram!
Ay haraylar, arxam, elim, ağlaram!

İgid Mehdi, mənim qoçaq qardaşım,
Ağladım, üzümü islatdı yaşım.
Zalımlardan nələr çəkməyib başım?!
Anama de, öldü Mehdim, ağlaram!
Ay haraylar, arxam, elim, ağlaram!

Nəbi deyər, qürbət mənim elimdi,
Mehdi öldü, bildim, sılan belimdi,
Axan Araz gözüm yaşı, selimdi,
Anama de, öldü Mehdim, ağlaram!
Ay haraylar, arxam, elim, ağlaram!

Nəbi sözlə də dedi:

– Axı mən nənəmə nə cavab verəcəyəm? Onun gözüne nə cür görünəcəyəm?

Nəbi yanıb-qovrulurdu, nə eləyirdisə, ürəyinin yanğısı kəsilmirdi, fələyin əleyhinə qalxırdı, ona acığı tuturdu:

– Axı bu zalımları yaradırdın, bəs məzlumları niyə yaradırdın, məzlumları yaradırdınsa, zalımları niyə yaradırdın? – deyirdi.

Həcər Mehdinin meyitinin üstünə yıxıldı, özünü onun qanına boyayıb dedi:

Ağlayan başdan ağlar,
Kiprikdən, qaşdan ağlar.
Qardaşı ölən bacı
Durar obaşdan, ağlar.

Mehdinin ölümü Nəbiyə, Həcərə və başqa yoldaşlarına çox pis təsir etmişdi. Bunlar qara geyib Mehdinin yasını saxlamaqda olsun, sizə xəbəri qubernatordan və naçalniklərdən verim.

Qubernator naçalnikləri Gəncəyə çağıraraq dedi:

– Özünüz Nəbinin qardaşı Mehdiyi yaxşı tanıyırsınız. O, öldürüldü. Bu, Nəbiyə çox böyük zərbə oldu. Nəbi ta ruhdan düşəcək, dava eləyə bilməyəcək. Möhkəm tərpinin, yaşlı-yaşlı onu qardaşının yanına göndərin!

Üstəlik, onlara çoxlu xələt də boyun oldu. Bu tərəfdə sadıq keçirilirdi, o biri tərəfdə yas. Qubernatorun sözləri naçalniklərin ağına batdı. Geri qayıdan kimi Nəbini öldürmək üçün hər yerə qoşun göndərdilər. Naçalnik müavini Səlim bəy də Cəbrayıldan qoşunla Qarçıvana gəlməkdə olsun, görək Nəbigil necə oldular.

Nəbi Mehdinin meyitini aparıb Mollu qəbiristanlığında dəfn eləyəndən sonra yoldaşlarına dedi:

– Yas saxladıq, göz yaşı tökdük, ta bəsdə. Ağlayıb-sıtqamaqla Mehdiyi geri qaytara bilmərik. Başımız qarışar, düşməni bizi yaxalar. Yas saxlamaq öz yerində, ehtiyatlı olmaq öz yerində. Ruhdan düşmək olmaz! Mehdi Telli Qaradan, Qocadan, Zeynalabdından, Zamandan atırıq deyil. Bunların hamısı bizii igid qardaşlarımızdı. Biz bunların qanını almalıyıq!

Onlar atlanıb Molludan çıxdılar. Camaat ağlaşa-ağlaşa onları yola saldı. Yazı düzündə naçalnikin dəstəsi ilə qabaq-qabağa gəldilər. Birinci güllədə Nəbi bir bəyi vurub atdan yerə saldı. Fikri, Suşevskini, Səlim bəyi də öldürmək idi. Ancaq onlar özlərini daldaya vermişdilər. Nəbi yoldaşlarına göz gəzdirdi, Mehdi yenə yadına düşdü, görək yoldaşlarına nə dedi:

Necə tuş olduq biz namərd oxuna,
Bir-birinə gərək dünya toxuna,
Hücüm eyləyin tez qoşun topuna,
Gərək düşmənlərdən qan alıb gedək!
Zalımlar yurduna od salıb gedək!

Ax, həsrət oldum, görmədim elimi,
Mehdinin ölməyi əydi belimi,
Qanmadım düşmənin fitnə-felini,
Gərək düşmənlərdən qan alıb gedək!
Zalımlar yurduna od salıb gedək!

Düşmənlərin gərək pozaq işini,
Qıcıdıbdı bizə qırıq dişini,
Zalım yağılarn gərək leşini,
Biz çəkib çıxardaq, qan alıb gedək!
Düşmənlər yurduna od salıb gedək!

Nəbi deyər, dərdim lap yüzü keçdi,
İndi bildim, düşmən qanımdan içdi,
Yağılar taxiltək nəslimi biçdi,
Qoçaq igidlərim, qan alıb gedək!
Düşmənin yurduna od salıb gedək!

Söz qurtaran kimi özlərini qoşuna vurdular. Qoşuna elə bir divan tutdular ki, hərə başını götürüb bir yana qaçdı. Amma, çifayda, Suşevskini, Səlim bəyi ələ keçirə bilmədilər. Suşevski Gorusa, Səlim bəy də Cəbrayıla, öz dəftərxanasına getdi.

Bu davadan sonra Nəbi, öz yoldaşı Muradı yanına çağırıb dedi:

– Murad, biz bu gündən sonra daha ciddi vuruşmalar keçirəcəyik. Sən ailəli adamsan, uşaqların var, mən məsləhət görürəm, üzə çıx, evinə get. Mən sənə bir kağız verib Şəfi bəyin yanına göndərəm, o, səni strajnik qoyar. Nə deyirsən, fikrin nədir?

Murad dedi:

– Ay Nəbi, qorxuram pristav məni tutsun. Əgər bilsəm tutmaz, gedərəm.

Nəbi bir kağız yazıb ona verdi:

– Bu kağızı Şəfi bəyə verən kimi səni strajnik qoyacaq, – dedi, – qoymasa, mən özüm gəlib danışaram. Mən ölməmişəm ki, səni incitsinlər.

Murad Nəbigillə öpüşdü, görüşdü, kağızı götürüb, düz, Şəfi bəyin yanına getdi, kağızı ona verdi. Nəbi kağıda yazmışdı: «Şəfi bəy, Muradı sənin yanına göndərdim, o, strajnikilyə yaran adamdır. Xahiş eləyirəm, onu strajnikliyə qəbul eləyib yanında saxlayasan. Əgər qəbul eləməsən, özüm yanına gələcəyəm. Naçalnikə də deyərsən, onunla heç kimin işi olmaz!»

Şəfi bəy kağızı oxuyub qurtarandan sonra Nəbinin qorxusundan Muradı o saat strajnik qoydu, öz dəftərxanasında saxladı.

Bəli, ona strajnik paltarları verdilər. Əməlli-başlı strajnik oldu.

Düşmənlər belə güman eləyirdilər ki, Mehdi ki öldü, Nəbi ruhdan düşəcək, ya tezliklə öldürüləcək, ya da gəlib təslim olacaq. Amma bunların fikirləşdikləri olmadı. Nəbi mülkədarlara, bəylərə, hampalara göz verdi, işıq vermədi. Yenə də onların var-yoxlarını dağıdıb kəndlilərə paylayırdı, malikanələrini yandırırdı.

O biri tərəfdən, Mehdi öldəndən sonra naçalniklərin, bəylərin dişi qana batmışdı. Onlar belə güman eləyirdilər ki, Nəbi qüvvədən düşüb, onu öldürmək, ya tutmaq daha asandır. Onun üçün də Nəbinin dalına əvvəlkindən çox düşdülər.

Günlərin bir günü Nəbigilin sorağını Üçtəpədən alıb güclü qoşunla Üçtəpəyə hücum elədilər. Hər tərəfdə özlərinə səngər düzəldib atışmağa başladılar. Nəbigil naçalniklərin karlı adamlarından səkkiz nəfərini öldürdülər. Bu davadan sonra naçalnik Suşevski, Sisyan və Zəngəzur kəndlərinə getdi. Şübhələndiyi adamların altmış nəfərini tutub Gorusa apardı, qazamata saldırdı. Nəbigil bunu eşidən kimi gecə gedib qazamatı dağıtdılar, dustaqların hamısını qaçırdılar. Naçalnik duyuc düşdü, əmr elədi, qoşun Nəbigilin arxasınca düşdü. Qazamattan aşağıdakı bağlarda bərk dava oldu. Bu davada Nəbinin yoldaşlarından Alı ilə Qulam vuruldu. Nəbinin kefi qarışdı. Özünü qoşuna vurub, qanlarını sel kimi axıtdı. Güllədən yayınıb qalan düşmənlər qaçıb kollarda, qayalarda gizləndilər. Nəbi, Alı ilə Qulamin meyitlərinin yanına gəldi, onların yaralarından öpdü, yanlarında diz çöküb dedi:

– İgid yoldaşlarımı bir-bir itirirəm. Deyəsən, nobat mənə gəlir! Can Qulam! Can Alı!

Onların meyitlərini aparıb Üçtəpədə dəfn elədilər. Üç gün, üç gecə yas saxlayıb Sisyana endilər. Sisyanda öyrəndilər ki, Aşıq Avanesi İvan bəy öldürmüşdür. Nəbi, Hayik ilə Ağahüseyni ayıraraq dedi:

– Bu gecə gedib İvan bəyi öldürüb gələrsiniz.

Hayik ilə Ağahüseyn gecəni saldı, atlanıb, düz, İvan bəyin qapısına getdilər. İvan bəy çıxdı ki, görsün gələn atlılar kimlərdi. Qapıya çıxan kimi Hayik ilə Ağahüseyn onu yaxalayaraq, nəfəsini kəsdilər. Geri qayıdaraq tapşırığı yerinə yetirdiklərini Nəbiyə xəbər verdilər. Nəbi onlara «afərin!» söylədi, alınlarından öpdü. Gecəni burada keçirdilər. Səhər tezdən atları mindilər, uzun yolu yaxın elədidilər, Həkəriyə gəldilər. Kəndlərdə bir neçə gün hərhləndən sonra Qısırdağa getdilər. Qısırdağda Nəbigili Mahmud bəy gördü. O, pristava, pristav da bəylərə, hampalara xəbər verdi. Tüfənglərini götürüb, it xızanı kimi, Qısırdağa getdilər, hər tərəfdən Nəbigilə güllə atmağa başladılar. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Uşaqlar, hücumla keçəcəyik!

Nəbigil atlarının belinə atılıb qoşuna təpindilər. Nəbi atını, düz, Mahmud bəyin səngərinə sürdü. Mahmud bəy qorxusundan səngərdən çıxıb qaçmaq istəyəndə Nəbi arxadan onu güllə ilə vurdu. Bəyin, öz dəstəsini qoyub qaçdığını görəndə Həcər, aldı görək nə dedi:

Meşəyə toplandı elin qabağı,
Qırıldı, qalmadı malın dabağı,
Tökdülər dəreyə köhnə tabağı,
Nəbi yenə burda bir kar eylədi!
Mahmud bəyin halın naçar eylədi!

Maltəpədə düşmən bizə tuş oldu,
Naçalnik, pristav qabaqda durdu,
Güllə atılcağın, təbil vuruldu,
Nəbi yenə burda bir kar eylədi!
Mahmud bəyin halın naçar eylədi!

Nəbi sözün deyər mərd-mərdana,
O, göz verər, işıq verməz divana,
Boyanıbdı qarı düşmən al qana,
Nəbi yenə burda bir kar eylədi!
Mahmud bəyin halın naçar eylədi!

Nəbigil Mahmud bəyin dəstəsində olanları qovub ilim-ilim itirəndən sonra Molluya getdilər. Gözəl, Nəbini görəndə hönkürtü ilə ağlayıb onu qucaqladı, göz yaşını oğlunun göz yaşına qatdı.

– Oğul, Nəbi, Mehдинin toyuna gəlmisən? Hanı mənim balam?

Araz aşanda mələr,
Kür qarışanda mələr.
Analar balasından
Ayrı düşəndə mələr.

Nəbi anasının gözlərindən öpdü:

– Axı bizi niyə doğurdun? – dedi. – Bizi doğurdun ki, üreyinə çarpaz dağlar çəkilsin? Yazıq nənə, sən gözündən axıt-
dığın yaş dəryadan axsaydı, indi qurumuşdu.

Arvadlar, kişilər töküldülər. Gözələ təsəlli verməyə başladılar. Həcər Gözələ dedi:

– Nənə, bəs mənim yerimə olsaydın, neylərdin? Sən üç oğul dağı görmüsən. Amma mən yüzdən çox Mehdi, Telli Qara, Qoca, Zeynalabdın, Alı, Zaman, Qasım kimi igid qardaşlarını itirən bacıyam!

Nəbigil burada yeddi gün, yeddi gecə qaldılar. Hər gün Mehдинin qəbri üstünə getdilər, Gözələ təsəlli verdilər. Yed-dinci gün yenə də dağlara çəkildilər.

ZİNDAN ƏZABI

Nəbi hər yerdə kəndlilərə kömək edir, onları qızıl pul vergisindən azat elətdirirdi. Nəbinin kəndlərdən qızıl pulu vergisi toplaması və onlara hər cür kömək etməsi naçalnik Suşevskiye çox toxunmuşdu. O, el içində tamam biabır olmuşdu, utandığından qapıya da çıxıb bilmirdi. Belə də iş olardı, Nəbi varlılardan pul alıb, kasıbların qızıl pul vergisini ödəyirdi, naçalnik də bunun qarşısını ala bilmirdi. Suşevskinin yerinə başqa naçalnik olsaydı, qaçıb bu ölkədən itərdi. Ancaq o, arı yeyib, namusu kürəyinin arasına atmışdı. Bir də neyləsin, Nəbi ilə bacarmırdı. Nəbi buralarda lap ağalıq, bəylik eləyirdi.

Bir müddət gəldi keçdi, qızıl pulu vergisi toplanması hər yerə yayıldı. Suşevski Zəngəzur mahalındakı bütün bəyləri, hampaları, tacirləri yanına çağıraraq dedi:

– Nə kələyə əl atdıq, biz Nəbi ilə bacara bilmədik. İndi kəndlilərdən vergi də toplaya bilmirik, hamısını Nəbi toplayır. Gücsüzlüyümüzü hamı bilir. İndi biz onun qohumlarını, annasını tutmalıyıq ki, özünü qələmə pərçim eləsin.

Qulu bəy dedi:

– Naçalnik, o qaçan gündən gərək biz onun nəslini kəsəydik. Elə eləsəydik, belə firovonluq eləməzdi.

Kərbəlayı Hüseyn bəy əlini yellədi:

– Bu da söz danışdı! Onda gərək bütün kəndliləri qıraq, hamısı ona kömək eləyir, onun qohumudu. Bu bir söz olmadı. Qoşun lazımdı. Əgər padşah biz bəylərə, hampalara kömək eləmirsə, köçüb bu ölkədən gedək. Belə yaşamaq olmaz.

Suşevski dedi:

– Yazıq padşah neyləsin, bizə az kömək eləyir? Əgər yaranal olmasa idi, bu ölkədə bir bəy qalmamışdı, hamısını Nəbi qırmışdı. Yaranaldan yenə də qoşun istərəm. İndi tədbiriniz nədi?

Bunları Gorusda tədbir axtarmaqda qoyum, sizə xəbəri Nəbigildən verim.

Səkkiz kənddən qızıl pulu vergisi alıb naçalnikə xəbər verəndən sonra Nəbi dəstə ilə Araz kənarına endi. Tinli kəndində Həcər bərk xəstələndi. Nəbigil əlləri qoynunda qaldılar.

Əlacları kəsildi. Həcəri aparıb Molluda anasının yanında qoydular, özləri Arazdan o taya adladılar.

Həcəri soyuq bərk tutmuşdu. Gözəl ona yükün dalında yer düzəltdi. Heç kəs güman eləməzdi ki, yükün dalında adam yatmış olar. Gözəl hər axşam onun kürəyinin arasına həcəmət qoyurdu, üst-başını möhkəm basdırırdı ki, bəlkə tərləsin. Bu minvalla bir həftə gəlib keçdi. Gözəl nə qədər çalışdı, çabaladı Həcərin evdə yatması sirrini gizli saxlaya bilmədi. Ağzıboşlar eşidib hər yerə yaydılar. Axırda bu xəbər gəlib düşmənlərə də çatdı. Həcərin Nazlı adlı bir baldızı var idi, pətəyəsi dar gəlin idi. Həcərin evdə gizli saxlanması sirri bu yazığın qarnını cırırdı. Nə eləsin, nə eləməsin?

Dəllək, İskəndərin buynuzu olması məsələsini quyuya dediyi kimi, bu da gedib bu sirri quyuyamı desin? Quyuya demək də çətindi. Bəlkə qamış bitib onun sözünü hamıya söylədi. Əlacı kəsildi, Həcərin evlərində saxlandığını dostlarından birinə dedi. Dostu da o biri arvada söylədi. Belə-belə, söz gedib Kərbəlayı Cəfərə çatdı. Kərbəlayı Cəfər atını minib, düz, Xocahana getdi, Həcərin Molluda olmasını Niftalı bəyə xəbər verdi. Niftalı bəy o saat bütün bəyləri, hampaları toplayıb dedi:

– Həcər Molludadı, tez hazırlaşın, gedib tutaq.

Bəli, bugünkü kimi yadımdadı. 1895-ci il sentyabr ayının 29-u idi. O qədər isti idi ki, günün altında yumurta bişərdi. Pristav, bəylər, hampalar atlandılar, böyük dəstə ilə dərə keçdilər, təpə aşdalır, çaylar yuxarı gedib Mollu kəndinə çıxdılar. Nəbigilin evini qomardılar. Evə dolub Həcərin xəstə-xəstə qollarını bağladılar.

Gözəl özünü didib-tökdü:

– Ay zalımlar, o xəstədi, onu incitməyin! – dedi.

Zalımlar onun sözünə fikir vermədilər, Həcəri bayıra çıxartdılar. Doğrudan da, Həcər bərk xəstə idi, ayaq üstündə dura bilmirdi. Gözəl bir ağac götürüb bəylərin üstünə hücum elədi:

– Köpək uşağı, – dedi, – fikriniz Həcəri aparmaqdı?! Buradan uzaqlaşın!..

Hər tərəfdən Gözəli şallaqla döyüb yerə sərdilər. Həcəri götürüb Xocahanlı Mehdi yüzbaşının evinə apardılar. Elə bil Qarsın qalasını almışdılar. Sevinirdilər, şadlıq keçirirdilər.

Mehdi yüzbaşı bir neçə toğlu kəsdi, kabab çəkdlər, bəylər yeyib-içməyə başladılar. Həcər də bir küncdə oturub zarıyırdı. Bəylərin başı yeməyə qarışanda Nəbinin kəndli dostları Həcəri oğurlayıb başqa evə apardılar. Bəylərin başı yeməkdən açıldandan sonra baxdılar ki, Həcər yoxdu. Ora Həcər, bura Həcər, nə qədər axtardılar onu tapmadılar. Bərk əl-ayağa düşdülər. Elə bildilər ki, Nəbi gəlib onu aparıb. Bu zaman naçalnik Suşevski çoxlu atlı ilə gəlib çıxdı. Bəylər əhvalatı ona söylədidər. Naçalnik dedi:

– Nəbi bura gəlib onu aparmayıb. O, kənddə olacaq.

Bəli, it kimi kəndə dağıldılar, evləri axtardılar, axırda Həcəri tapdılar. Yenə də qollarını bağladılar. Qubadlıya, müəllim Rəhim bəyin evinə apardılar. Yeməkdən-içməkdən qabaq naçalnik Həcərə dedi:

– Həcər, sən müsəlman arvadısan, sənə nə yaraşır ki, ta-pança götürüb ərinlə birlikdə qaçaqlıq eləyirsən, ağaların üzünə ağ olursan? Bu hərəkət bütün müsəlmanlara başalçaqlıqdır. Başqa müsəlman arvadları kimi ağzına yaşmaq vurub evdə otursana! Gəl Nəbidən boşan, tutduğun işlərdən tövbə elə, günahından keçək. Birinə ərə gedib xoşbəxt olarsan.

Həcər güldü:

– O mənim öz işimdi, sizə dəxli yoxdu. Ancaq onu bilin ki, xəstə olmasaydım, məni tuta bilməzdiniz.

Naçalnik bərk hirsləndi, əlini alnına çəkib dedi:

– Mənim ta heç sözüm yoxdu! Səni qazamatda kərpic üstündə öldürməsəm, kişi deyiləm!

Həcər əsəbiləşdi:

– Əlindən gələnə beş qaba çək! – deyib üzünü yana çevirdi.

Naçalnik bığlarını ağzına salıb çeynədi və Şəfi bəy dedi:

– Yaxşı, Şəfi bəy, sən bunu bu saat Gorusa apar, qazamata sal! Sabah özüm gəlib cəzasını verərəm.

Şəfi bəy Həcəri bir ata mindirib, böyük dəstə ilə Gorusa aparmaqda olsun, müəllim Rəhim bəyin evində bəylər naçalnik üçün böyük bir qonaqlıq düzəltmişdilər. Kabab, plov, soyutma, çığırtma, dolma, basdırma lap dizə çıxmışdı. Plovun başına yorğa beçələr və əmliklər qoyulmuşdu. Şərab da ki, stolun üstünə öz qaydası ilə düzülmüşdü. Bəzəkli şərab badələri

bəyzadələrin, xanımların əllərində par-par parıldayırdı. Bəylər, xanımlar zarafatlaşa-zarafatlaşa çörək yeyib, şərab içirdilər. Bunları kefdə-damaqda qoyaq, görək Nəbi necə oldu.

Nəbinin Təbriz səfəri uzun çəkmədi. O, bir həftə Təbrizdə qalandan sonra geri qayıtdı. Xudafərin körpüsündən adlayıb Aladinə çıxdı. Aladində Həcərin tutulması xəbərini eşitdi. Nəbi çörək yeyirdi, tikə əlində yarımçıq qaldı, sifəti qapqara qaraldı, qaşları çatıldı.

– Can Həcər!.. Bu murdar dünyada bir azad gün görmədin! Gəlin vaxtlarında zindan, qazamat!.. Çiyinlərini patrondaş yara eləyib! Yasdığı daş, döşəyin quru torpaq, yorğanın bulud, duman olub!

Əhvalı bərk qarışdı, tez durub bayıra çıxdı. Yoldaşları da onun dalınca çıxdılar. Atlar hazır idi. Nəbi sol ayağını üzəngiyə qoyub quş kimi atın belinə sıçradı:

– Bozat, mənim etibarlı yoldaşım, Həcərim qazamatda əzab çəkir, yelə dön, məni Qubadlıya çatdır.

Bozat ayaqlarını yerə döyüb bərkdən kişnədi. Üç günlük yolu üç saata qət edib Nəbini Qubadlıya çatdırdı.

Qaranlıq düşmüşdü. Kəndin içində bir adam da yox idi. İtlər də hürmür, başlarını əllərinin üstünə qoyub yuxuya getmişdilər. Elə bil Qubadlı kəndi xarabalıq idi. Bircə Rəhim bəyin evindən səs-küy gəlirdi. Bəylər yeyib-içir, kef eləyirdilər. Nəbi elə bildi ki, Həcəri Rəhim bəyin evinə gətiriblər. Atları, düz, Rəhim bəyin qapısına sürdülər. Onlar atlardan sıçrayıb yerə düşdülər. Əvvəl Nəbi, sonra yoldaşları əllərində tufəng qapıdan içəri girdilər. Bəylər yerdən qalxmaq istəyəndə Nəbi əlini yuxarı qaldıraraq dedi:

– Ağalar, zəhmət çəkib yerinizdən tərپənməyin, kefinizdə olun!

Müəllim Rəhim bəy ayağa qalxıb dedi:

– Ay Nəbi, mənim evimə qan tökmə! Otur, sən də bir tikə çörəyimizi ye.

Nəbi Rəhim bəyin qolundan tutub dedi:

– Müəllim, qorxma, heç kəslə işim yoxdu. Naçalnikə bir neçə sözüm var, qoy onu deyim.

Rəhim bəy kənardayandı. Görək Nəbi naçalnikə nə dedi:

Mərd oğluyam, mənə bacarmaz fələk,
Dava günü düşməyə gəldim kələk.
De yerin Həcərin, üzünü görək,
Buraxmasan, allam canını indi!
Ovucla içərəm qanını indi!

Nəbinin adını qoyubsuz qaçaq,
Dəstəsi başında, hamısı qoçaq.
Olargınız siz də bu işdən naçaq,
Buraxmasan, allam canını indi!
Ovucla içərəm qanını indi!

Nəbi deyər, doymam düşmən qanından,
İntiqam alaram zalım xanından,
Xain paşasından, bəd sultanından.
Buraxmasan, allam canını indi!
Ovucla içərəm qanını indi!

Naçalnik payızın sazağından əsən yarpaq kimi əsir, budaq kimi titrəyirdi:

– Nəbi, Həcər burada yoxdu. Onu Şəfi bəy tutub Qalaya aparıb. Mənim xəbərim yoxdu.

Nəbi bərk hirsləndi, aynalını çəkdi, bəyləri qırmaq istədi, müəllim Rəhim bəyin arvadı Natəvan xanım yaylığını onun ayaqlarının altına atdı, gözlərinin yaşını töküb dedi:

– Ay Nəbi qağa, əgər səndə igidlik qanı varsa, mənim ləçəyimi qana bulama! Bu üzqaraları bu dəfə mənə bağışla!

Nəbinin qolları boşaldı, közün üstünə su səpən kimi, acığı yatdı. Natəvan xanımın yaylığını yerdən götürüb özünə verdi:

– Bağışla, bacı, səni incitdim. Bunların nə qədər günahları olsa da, sənə bağışlayıram, – sonra üzünü naçalnikə çevirib dedi: – Ay qurumsaqlar, sizi bu zənənə bağışlayıram. Əgər Həcər xəstə olmasaydı, səmtinə də gedə bilməzdiniz. Canınızı şan-şan edərdi. Amma onu bilin ki, quş olub göyə çıxsaz da, əlimdən qurtara bilməyəcəksiniz. Niftalı bəy, sənənlə öz evində hesablaşacağam.

Sözünü qurtarıb qapıdan çıxdı. Atlarını Qalaya tərəf sürməkdə olsunlar, görək Şəfi bəy necə oldu.

Şəfi bəy Həcəri Gorusa aparıb qazamata saldı, ayağına qanldal, boynuna kündə vurdurdu. Bəylərin kefləri duru idi, elə bilirdilər, Nəbinin sağ əlini kəsiblər. Bir neçə gün keçdi. Həcər qazamatda babatlaşdı. Onu prokuror, silistçi, naçaalnik o qədər incidirdilər ki, Həcər lap canından bezikdi, ölümünü gözünün altına aldı. Odur ki, onlara ağır cavab verdi. Bir gün Həcəri çox döyüb əzab verəndən sonra xüsusi kameraya salmışdılar. Bir tərəfdən naxoşluq, bir tərəfdən işgəncə onu lap əldən salmışdı. Nəbini yadına saldı. Aldı görək, halına müsənasib nə dedi:

Atıldım qalaya, düşdüm kəməndə,
Ayaqda qandalaq, boynumda kündə,
Heç kimsə görməsin məni bu gündə.
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi!
Qazamat dalını dələsən, Nəbi!

Yorğanım ədyaldı, döşəyim həsir,
Qanadlar möhkəmdir qolumu kəsir,
Silistçi dindirir, prokuror kəsir -
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi!
Qazamat dalını dələsən, Nəbi!

Nəbinin yolunu düşmən bağladı,
Həcər xanım «yarım» deyib ağladı,
Düşmən qazamatda məni saxladı,
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi!
Qazamat dalını dələsən, Nəbi!

Qazamat istidir, yata bilmirəm,
Barısı qəlbidi aşə bilmirəm,
Qapısı bağlıdı açə bilmirəm,
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi!
Qazamat dalını dələsən, Nəbi!

Elə buradaca Dural-kurdəşt vuruşmasında düşmənlər tərəfindən vurulub Araza qərç edilən yoldaşlarını yadına saldı. Aldı axırncı bəndini:

Həcər xanım, sözün gəldi avaza,
Bir kimsə tapılmır dərdimi yaza,
Bir cüt igidim qərq olub Araza,
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi!
Qazamat dalını dələsən, Nəbi!

Həcərin salındığı kamera Əyinli Aslanın, Nəcəfqulunun və Həsənalının yatdıqları kameranın yanında idi. Onlar Nəbiyə kömək etdikləri üçün tutulmuşdular. Bayıra çıxaranda Həcərin görüşünə gəlib ona təsəlli verirdilər:

– Ay Həcər bacı, fikir eləmə, Nəbi səni burada qoymaz, bütün hər yer odla çəpərlənsə, genə də səni çıxaracaq.

Hələ bu azdı. Gündə kəndlərdən dəstə-dəstə arvad-kəşi Həcərin görüşünə gəlir, ona yemək gətirirdilər. Naçalnik nə qədər çalışdı, bunların qabağını ala bilmirdi. buna baxmayaraq, Həcər, qəfəsə salınmış quş kimi çırpınır, yoldaşlarını və Nəbini arzulayırdı. Onun könlü qəmdən, qəlbi kədərdən açılmırdı. O, tora düşmüş aslan kimi, bütün qazamatı dağıtmaq istəyirdi, ancaq hər tərəfi düşmən idi. Boynunda kəndə, ayağında qandal var idi. Üzünü dağlara tərəf tutub Nəbini haraya çağırırdı:

Təllərim tökülüb, üzüm laladı,
Qaşlarım qaradı, gözüm aladı,
Yan-yörəm düşməndi, yerim qaladı,
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi!
Düşmənin əlindən alasan, Nəbi!

Döşəyim kərpicdi, yadığım saman,
Yorğanım həsirdi, üşüdüm, aman,
Hər tərəf hasardı, hər tərəf duman,
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi!
Düşmənin əlindən alasan, Nəbi!

Gorusun qaşında qopubdu sazaq,
Düzülüb qarovul, soldatdı, kazak,
Nəcənnik qoymayı bir kağız yazaq,
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi!
Düşmənin əlindən alasan, Nəbi!

Aslangil Həcərin səsini eşitdilər, onun fikir elədiyini başa düşüb, çox kədərləndilər. Nə eləyə bilərdilər, əllərindən nə gəlirdi? Görəndə dil-ağız eləməkdən başqa çarələri yox idi. Həcər, bir dəmirdən-zaddan ələ keçirmək, naçalnik gələndə onun təpəsinə çırpmaq istəyirdi.

Bir müddət gəlib keçdi, Həcəri cəza kamerasından çıxarıb adi kameraya gətirdilər. Bir gün naçalnik Suşevski onun kamerasına gəldi:

– Bax belə ha... Bilmirdin axırın belə olacaq?

Həcər dodaqlarını gəmirdi, ona acıqlı-acıqlı baxıb dedi:

– Deyəsən əlinə fürsət keçib, kişilənirsən?! Həcər xəstə olmasaydı, sizin kimi tülkülərin əlində əsir olmazdı!

Suşevski dedi:

– Ay Həcər xanım, mənim məsləhətimə baxsan, xoşbəxt olarsan. Gəl Nəbidən boşan, səni buraxım, bir bəyə ərə verim, başın da bəla çəkməsin.

Həcər onun üstünə qışqırdı:

– İtil gözümün qabağından, alçaq! Buna bax, mənə nəsihət verməyinə bax! O nəsihəti arvadına, qızına elə!

Suşevski onun təpəsinə bir şallaq çəkdi:

– Sənin dilini kəsməsəm, kişi deyiləm!

Həcər:

– Əlindən gələni əsirgəsən, namussuzsan! – deyib üzünü yana çevirdi, – kişi olmadığını bəyəm bilmirsən?

Suşevski ona bir şallaq da vurub dedi:

– Səni Gorusun içində güllələtməsəm, bu papaq mənə haram olsun!

Həcər yenə bərkdən dedi:

– Güllələt! Porsuq, mənə qazamatda gücünü göstərirsən?!

Suşevski barmağını ona silkələyib qapıdan çıxdı. Həcəri karsa salmağı qazamat naçalniki Ter Qriqoryana tapşırırdı.

Həcəri yenə də aparıb karsa saldılar. Bu dəfə Həcərlə görüşməyə nə adam qoyurdular, nə də ona ağıllı-başlı yemək verirdilər. Həcəri burda əzab-əziyyətdə qoyaq, görək Nəbi necə oldu?

Nəbi dəstə ilə birbaşa Qalaya getdi, çox gəzdi, dolandı, Həcərin qazamatda olması haqqında bir şey öyrənə bilmədi. Ceyranxanımı Məlik pəyəsində qoymuşdular. Ora gəldilər ki,

ondan xəbər öyrənsinlər. Qapıdan pusub gördülər ki, Ceyranxanım ağlaya-ağlaya deir:

Həcəri düşmənlər tutub apardı,
Ciyərimi yağı dartıb qopardı,
Üçtəpə yolları borandı-qardı,
Özünü tez yetir, ay aman, Nəbi!
Halımız olubdu çox yaman, Nəbi!

Duman-çən basıbdı o Qaradağı,
Dörd bir tərəfimi kəsibdi yağı,
Gözləyirəm hava açılan çağı,
Özünü tez yetir, ay aman, Nəbi!
Halımız olubdu çox yaman, Nəbi!

Düşmən dövrəsini qomarıb aldı,
Ürəyə çəkilən çal-çarpaz dağdı,
Ceyran göz yaşıyla bu sözü yazdı:
Özünü tez yetir, ay aman, Nəbi!
Halımız olubdu çox yaman, Nəbi!

Nəbi içəri girib Ceyranxanımdan soruşdu:

– Bacə, Həcərdən nə xəbər?

Ceyranxanım ağlaya-ağlaya dedi:

– Həcər Gorus qazamatındadı.

Üstəlik dostlarından Nəsirlə İsgəndər də gilb Həcərin Gorus qazamatında əzab çəkməsini ona xəbər verdilər.

Qan Nəbinin beyninə vurdu, Bozatın yalından tutub dedi:

– Bozatım, qanad aç, Həcər qazamatda məni gözləyir.

Bozat ayaqlarını yerə döyüb, ağzını şir kimi açdı, Nəbi onun belinə sıçradı. Nəsirlə İsgəndəri də qaçaqlar tərklərinə aldılar. Bozat yernən-göynən gedirdi. Nəbi bunu görüb dedi:

Bozatım davada pələngdi, pələng,
Qızılquş baxışlı gözləri qəşəng.
Belimdə qılıncım, çiynimdə tüfəng,
Bozatım, yeri ha, aman günüdü!
Həcərin qalada yaman günüdü!

Nəçənnik, qubernat hey kağız yazar,
Onların yazdığıın qoç Nəbi pozar.

Yeri, Bozat, Həcər qaldı intizar,
Bozatom, yeri ha, aman günüdü!
Həcərin qalada yaman günüdü!

Nəbi yağılının atar daşını,
Düşmənlərinin toz elər başını,
Bir qıy vurub alar Gorus qaşını.
Bozatom, yeri ha, aman günüdü!
Həcərin qalada yaman günüdü!

Atlar bir günlük yolu bir saata qət eləyib onları Gorus qaşına gətirdi. 1895-ci il oktyabr ayının 28-i idi. Nəbi atlılarını Gorusun hər tərəfinə yaydı, Gorusu üzük qaşı kimi qomardılar. Özü Bozatu sürüb qazamatın başı üstündə olan tərəyə çıxdı, bir kağız yazıb Suşevskiyə göndərdi. Kağızda yazmışdı: «Naçalnik Suşevski, ya Həcəri burax davasız ötüşüb gedək. Ya da, qazamatı dağıdıb aparacağıq!»

Suşevski yazılanlara əməl eləmək istəmədi.

Qoşun qərargahından bir neçə güllə atılmağa bənd idi. Hər tərəfdən qərargahın üzərinə güllə dolu kimi yağdı. Suşevskinini canına qorxu düşdü. Baxdı ki, hər tərəf kəsilməmişdir. O, elə bildi ki, Gorusun ətrafında on min qoşun var. Tez qazamat naçalniki Ter Qriqoryansı çağırıb dedi:

– Get, Həcəri burax, bu xatanı başımızdan rədd elə!

Qazamat naçalniki getdi. Həcərin boynundan kündəni, ayağından qandalı açdı. Allahverdi ilə Mirzəliyə qoşdu ki, aparıb Nəbiyə versinlər. Özü də Həcəərə dedi:

– Həcər xanım, sən allah, Nəbiyə de, davasız çəkilib getsin, Gorusu qana çağlatmasın.

Həcər güldü:

– Qorxma, deyərəm davasız çəkilib gedər.

Nəbi kənardan Həcəri tufəngsiz görüb qazamat naçalniki Ter Qriqoryana dedi:

– Onu tufəngsiz hara göndərirsən? Məgər dəyirmanı gedəcək? Tez ona bir tufəng ver.

Qazamat naçalniki Ter Qriqoryans Həcəərə bir tufəng, iki patronlaş da verdi. Həcər Nəbinin yanına gəldi, bir-birinin

boynuna sarıldılar, beş dəqiqə sonra ayrılıb ata mindilər. Nəbi bir fit verdi. Gorus qaşlarından çəkilib Qarnıyarığa getdilər.

Nəbigil gedəndən sonra naçalnik qoşuna əmr elədi, bir saat Gorusun ətrafını gülləyə tutdular. Bunu onun üçün eləyirdi ki, camaat elə bilsin ki, Nəbi qazamatı yarıb Həcəri aparıb.

Nəbigil Qarnıyarığın səfəli yaylaqlarının birində atdan düşdülər. Atlarını yancidar eləyib örüşə buraxdılar. Özləri də bir sərin bulağın başında oturdular.

Həcər bütün başına gələnləri Nəbigilə söylədikdən sonra dedi:

– Bu səfərdən niyə gec gəldiniz?

Nəbi dedi:

– Həcər, o tayda şah qoşunları ilə hey vuruşmuşuq. Yazıq əhalini bu İran padşahı ilan kimi çalır. Yazıqları əzab içində qul kimi yaşadır.

Bir saat dərdləşəndən sonra atlanıb Qarnıyarıqdan uzaqlaşdılar.

NAXÇIVAN SƏFƏRİ

Nəbigil beş-altı gün Bərşad çayının ətrafında olan kəndləri dolandıqdan sonra Şıxlar kəndinin qabağındakı Mənsur obasına getdilər. Burada bir neçə gün dincəlmək qərarına gəldilər. Obanın hər tərəfinə qarovul qoydular ki, lap arxayınlıq olsun. Bir-iki saat dincəlməmişdilər, qarovulçular gördülər ki, budu, bir dəstə hökumət atlısı gəlir. Onlar Nəbigilə xəbər verdilər. Demə, hökumət atlıları Nəbigilin Mənsur obasında olduğunu bilmirmiş. Onlar Nəbinin burada olduğunu eşidən kimi qayıdıb yolu tozlada-tozlada bir dəqiqənin içində gözdən itdilər. Hökumət atlılarının qaçdığını Nəbiyə xəbər verdilər. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Uşaqlar, onlar gedib xəbər verəcəklər, qoşun gələcək, qoymayacaq dincələk. Gəlin, yerimizi dəyişək.

Hamısı ata minib birbaşa Təzəkəndə getdilər. Kəndin kənarında bir kişi arvadı ilə yer belləyirdi. Nəbi onların yanında atının cilovunu yığıb kişiyyə salam verdi. Kişi qəddini qaldırıb Nəbinin salamını aldı.

– Əmi, nə eləyirsən?

Kişi dedi:

– Qadan alım, şum eləyirəm, taxıl səpəm.

Nəbi dedi:

– Ay yazıq kişi, ayaqla sən nə qədər yer şumlaya bilərsən ki, oraya taxıl səpəsən?

Kişi dedi:

– A qadan alım, bəs əlacım nədi? Kasıbam, öküzüm yoxdu.

Nəbi atdan yerə düşdü. Yoldaşlarına dedi:

– Hamı cibini silksin. Nə qədər pulu var, mənə versin.

Qaçaqqlar ciblərində olan pulları çıxarıb Nəbiyə verdilər. Bir aləm pul oldu. Nəbi pulu kişiyyə uzadıb dedi:

– Əmi, al bu pulu. Get özünə iki öküz, bir inək al. Bir də ki bir cüt bağlat, bu yeri cütlə ək.

Kişi başa düşdü ki, bu adam Nəbidi. Pulu ondan aldı:

– Allah kəmərinə qurşasın, ay Nəbi, – deyə beli çiyinə alıb arvadı ilə evinə getdi.

Nəbigil kəndə daxil olanda ona xəbər verdilər ki, pristav beş atlı ilə kənddədir. Nəbi, pristavın olduğu evi öyrənib, düz, oraya getdi. Qapıda atdan düşdülər. Onların atlarını tutub axur başında bağladılar. Nəbi iki nəfərlə pristav olan evə girdi. Pristav onu görəndə çox qoxdu. Elə bildi ki, Nəbi onu öldürəcəkdir. Nəbi onun qoxduğunu hiss edib dedi:

– Pristav, qonaq qəbul eləmirsənsə, qayıdıb gedək? Qonağı da qaşqabaqla qəbul elərlərmi?

Pristav bir neçə dəfə udqundu, ayağa qalxdı:

– Xoş gəlmisiniz, Nəbi bəy.

Yeməyə hər şey var idi. Nəbi güldü:

– Bildik ki, pristava yaxşı yemək hazırlanacaq, onun üçün də gəldik, boğazınıza şərək olaq.

Pristavın dili açıldı:

– Ay Nəbi bəy, siz xoş gəlmisiniz!

Nəbigil süfrə başında əyləşib söhbət edə-edə pristavlıv çörək yedilər. Çörək yeyəndən sonra da pristavlıv acıqlı danışmadılar. Nəbigil salamatlaşıb çıxmaq istəyəndə pristav dedi:

– Nəbi bəy, bu gündən pristavlıqdan çıxacağam. Mən sənə pis baxsam, sənə güllə atsam, namussuzam! Həmişə sənə alqış eləyəcəyəm.

Nəbi onun qolundan yapışdı:

– O sənə öz işindi. Biz gedirik, salamat qalın!

Nəbi yoldaşları ilə evdən çıxıb atlandılar, pristavla, bütün toplaşanlarla görüşüb yola düşdülər. O gedəndən sonra pristav üzünü camaata tutub dedi:

– Belə qəhrəman igidə həmişə kömək eləyin. Halal olsun onu doğan anaya! Mən bu gündən sonra ona pislik eləməyəcəyəm. Pristav da deyiləm, sizin birinizəm.

Pristav dəstə ilə kənddən çıxıb, düz, Gorusa – Suşevskinin yanına getdi.

– Mən bu gündən işdən çıxıb evimə gedəcəyəm, – dedi, – mənim yerimə ayrı pristav qoyarsan.

Naçalnik nə qədər acıqlandı, dəlil-dələlət elədi, pristav razı olmadı, çıxıb evinə getdi. Naçalnik onun yerinə başqa adamı pristav qoydu.

O biri tərəfdən, Nəbigil birbaşa Qafanın Baharlı kəndinə getdilər. Adamlar hamısı onun başına toplaşdılar. Nəbi onların hamısı ilə əl tutub, bir-bir əhvallarını soruşdu. Nəbigil gecə bu kənddə qalmalı oldular. M gecə yoxsulları topladı, onların dərini öyrəndi, hamısı sələmçi Molla İsmayıldan şikayətlənməyə başladılar.

– Qazandığımızın hamısını Molla İsmayla sələmə veririk. Zalım oğlu, bizdən manata manat sələm alır.

– Mən, bir saata kimi Molla İsmayla hesablaşaram. Bir tez öyrənin, görün o, evdəirmi?

– Evdədi. Haraya getmişdisə, elə indicə gəldi.

Nəbi Karpeti, İsmayılı və Balakışını göndərdi. Gedib sələmçi, cadukün Molla İsmayılı gətirsinlər. O vaxt çatdılar ki, Molla İsmayıl yadığa söykək vermişdi, bir gəlinə göbək duası yazırdı. İsmayıl onu götürüb Nəbinin yanına apardılar. Molla İsmayıl Nəbini görən kimi, ayaq üstündə ölüyə döndü. Birtəhər şirin dilini işə saldı:

– Ay Nəbi bəy, sən bizim kəndə xoş gəlmisən!..

İsmayılın onun göbəyə dua yazdığını Nəbiyə söylədilər. Nəbi lap onun yaxınına getdi:

– Ay molla, göbəyə də dua yazarlarmı? Göbəyini sənə açan arvadların ləçəyi yerə girsin!

Molla İsmayıl dedi:

– Mən zorla arvadların göbəyinə dua yazmıram, özləri zorla yazdırırlar. Yəqin sən məni yaxşı tanımırsan. Mən milçəyi ayaqlamaram ki, ölər. Göbəyinə dua yazdığım arvadlar mənim anam, bacımdı.

– Doğru deyirsən. Lap Şirvan qazısının tayısan, həm də manata manat sələm alırsan! Doğrudan da həhmli adamsan...

Molla İsmayıl yalvarmağa başladı:

– Nəbi bəy, bilmirəm məni sənə kim pis qələmə verib. Məni nəzərindən salma, bu gündən sonra heç kəsin göbəyinə dua yazmaram.

Nəbi acıqlı onun üzünə baxdı:

– Düş qabağıma, sənle başqa işim var. Nə dua?

Nəbigil Molla İsmayılın evinə getdilər. Nəbi acıqlı dedi:

– Dur, səndə olan veksilləri mənə ver!

Molla İsmayıl dilini işə salıb veksilləri vermək istəmədi. Nəbinin hirsini tutdu onun döşündən aynalı ilə bir dürtmə vurdu:

– Sandığın açarını mənə ver! Verməsən, ortandan bir güllə keçirəcəyəm.

Molla İsmayıl əli titrəyə-titrəyə:

– Aman, evim yıxıldı,– deyib sandığın açarını ona verdi.

Nəbi sandığın ağzını açdı, veksilləri çıxartdı. Sandıq veksillə dolu idi. Veksillərə od vurdu. Yanıb qurtarıncaya qədər Molla İsmayıl başına döyüb ağladı. Veksillər yanıb qurtarıncadan sonra ürəyi bitaqət ovlub yerə yıxıldı. Demə, canavara dönmüş adamın canı dəridə olan kimi, onun da cına veksillərdə imiş. Veksillər yandı, o da qəşş eləyib yerə yıxıldı.

Adamlar toplanıb ona baxır. Nəbiyə alqış eləyirdilər. Bu zaman Ağakəşi adlı bir çoban gəldi, yavaşca Nəbinin qulağına dedi:

– Nəbi qağa, nəçənnik dəstəsi ilə gəlir, buradan aralanın, sizi görməsinlər.

Nəbi dedi:

– Eybi yoxdu, qoy gəlsin. Yəqin bizim burada olduğumuzu bilmir. Bilsə, belə arxayın gəlməz. Sən get kəndin altında dayan, gələndə ona de ki, Nəbi kənddədir.

Ağakəşi gedib kəndin altında dayandı. Naçalnik gələndə dedi:

– Ağa, Nəbi kənddədi.

Naçalnik bu sözü eşidən kimi atın başını geri qaytardı, asta qaçan namərddir, qaçıb uzaqlaşdı. Nəbi bunu eşidəndə çox güldü. Gecəni orada qaldılar. Səhər tezdən atlanıb dağa çıxdılar. Nəbi Gurud kəndinə getdi. Həmin gün də bayram imiş. Baxdı ki, varlılarını hamısı qoyun kəsib yeyir, şadlıq keçirirlər. Ancaq yoxsullar burunlarını kərmə tüstüsünə verirlər. Yeməyə quru çörək də tapmırlar. Nəbi yoxsulların halına çox acıdı. Dəstə ilə hampa Pirəlinin arxasına getdi, qırx dənə kök qoyun ayırdı, başlarını kəsdirib, ətlərini yoxsullara paylatdı. Pirəli qaçıb kənddən getmişdi. Nəbi onun evinə gedib, arvadına dedi:

– Ərin gələndə deyərsən, Nəbi gəlmişdi, səni evdə tapmadı. Bu gündən sonra əgər bir nəfər ondan narazılıq eləsə, ya qoyunlar üçün bir kəsə güldən ağır bir söz desə, gəlib dərisini soyacağam.

Arvad gülə-gülə dedi:

– Onun üzü qara olsun, əziz gün idi, gərək yoxsullara özü kömək eləyəydi. Kömək eləmədi, sən kömək elədin. Pis iş ki görməmişən?

Nəbi güldü:

– Ərindən elə şeyi gözləmə.

Alatordan düşən, it qurddan seçilməyən zaman Nəbi dəstəsi ilə atlanıb, uzun yollar keçdi, dağlar aşdı, Arazdan o taya adladılar.

Arazın o tayında Nəbigilin nə işlər gördüklərindən xəbərim yoxdu, ancaq ucundan-qulağından eşitdim ki, Nəbigil o tayda xan-larla, şah qoşunları ilə çox vuruşublar, qan axıdılar. Bunu bilirəm ki, Nəbigil yazın orta ayında Arazdan bu taya keçdilər, dağları bir-bir keçib Tozqopana¹ getdilər. Demə, Suşevski də Tozqopanda imiş. Nəbigil Tozqopanın yanında yüksələn bir təpənin başına çıxmışdılar. Suşevskinin dəstəsi onları görüb atışmağa başladılar. Güllə səsi dağları bürümüşdü. Nəbi bərkdən deyirdi:

– Kəndlərdən davaya zorla gətirilən adamlar varsa, başlarına başlıq keçirsinlər.

Doğrudan da, kəndlərdən çox adam gətirilmişdi. Suşevskinin qoşununun yarından çoxu başına başlıq keçirdi. Nə kəndlilər Nəbigilə rast güllə atırdılar, nə də Nəbigil kəndlilərə. Davanın şiddətli vaxtında dağın döşündə bir sürü əlik göründü. Yazıq heyvanlar suya gəlirdilər. Suşevskinin dəstəsində olan kəndlilər güllə ilə əlikləri tamam qırdılar. Suşevski bunu görəndə qəzəblənib dedi:

– Əliklər Nəbigildən çox uzaqdadı, nə üçün onları vura bilərsiniz, ancaq Nəbigili vura bilmirsiniz? Görünür, siz Nəbigilə rast güllə atmırsınız. Mən sizə bel bağlaya bilmərəm.

Suşevski acıq elədi, atını minib geri qayıtdı. Suşevski gedən kimi Nəbigil kəndlilərin yanına gəldilər, öpüşüb-görüşdülər. Aşıq Əhməd sazı qucağında kənardı, bir daşın üstündə oturmuşdu. Naçalnikin acıq eləyib getdiyini, Nəbigilin kəndlilərlə gülüşdüyünü görən kimi sazı əlinə aldı, gərək nə dedi:

Nəbinin gözləri aladı, ala,

---

¹ Sisyan dağlarındadır.

Qoç Nəbi olubdu düşmənə bəla,
Nəbinin məskəni uca bir qala.
Qoy sənə desinlər, ay Qaçaq Nəbi!
Həcəri özündən ay qoçaq Nəbi!

Dağların başları dumandı, duman,
Nəbidən çəkirlər zalımlar aman,
Qoç Koroğlu kimi Nəbi qəhrəman,
Qoy sənə desinlər, ay Qaçaq Nəbi!
Həcəri özündən ay qoçaq Nəbi!

Nəbinin qaşları qaradı, qara,
Düşmən ürəyinə vurubdu yara,
Bəyləri, xanları gətirib zara,
Qoy sənə desinlər, ay Qaçaq Nəbi!
Həcəri özündən ay qoçaq Nəbi!

Gün çıxıbdı günortanın yerinə,
Həcər xanım qalxdı atın belinə,
Əsrəfi, mirvari düzüb telinə,
Qoy sənə desinlər, ay Qaçaq Nəbi!
Həcəri özündən ay qoçaq Nəbi!

Aşığa «afərin!» söyləyib, ona çox xələt verdilər. Aşığı bir neçə ağız da oxutduqdan sonra, atlanıb, düz Naxçıvan tərəfə adladılar. Yarımcı kəndində Nəbinin Sarvan adlı bir yaxın dostu var idi. O, hər xəbəri Nəbiyə çatdırırdı, Nəbi də ona kömək eləyirdi. Həmişə Naxçıvan tərəfə gedəndə əvvəl-əvvəl Sarvanın evinə gedərdi, onun özünün, ailəsinin əhvalını soruşardı. Sarvanın bir yaxşı bağı var idi. Nəbi onun evinə gələndə Sarvan onu bağda əyləşdirərdi. Hələ bu azdı, bir sazəndə də gətirib çaldırardı. Cahıl-cuhullar Nəbigillə oynayıb, zarafatlaşardılar.

Bu dəfə də Nəbigil Sarvanın evinə gəldilər. Sarvan bunlar üçün qoyun kəsmişdi. Bir sazəndə də gətirmişdi. Sazəndənin səsinə camaat toplanmışdı. Nəbinin yoldaşları cahıllarla oynayırdı, zarafatlar eləyirdi. Həbil adlı bir yetim, atasız-anasız uşaq var idi. Nəbi bu uşağı tez-tez ortaya çıxarıb oynadardı.

Oyun qurtaranda Nəbi bu uşağa bir yüzlük verib yanında otuzdurdu.

Sarvanın Qlam adlı bir oğlu var idi. Bu uşaq Nəbi ilə o qədər dost idi ki, ondan ayrılmaq istəmirdi. Nəbigil gələndə uşaq evdə yox idi, kəndin içində uşaqlarla oynayırdı. Evə gələndə gördü bağda toy var. Nənəsindən görüşdü:

– Nənə, bu nə toydu?

Nənəsi dedi:

– Nəbi əmin gəlib.

Uşaq bağa yüyürdü, Nəbi onu qucağına alıb gözlərindən öpdü. Onu oynadıb, göyə atıb-tutdu. Sarvandan soruşdu:

– Bu uşağı oxudursanmı?

Sarvan dedi:

– Hə, şəhərdə oxuyur.

Nəbi dedi:

– Çox yaxşı eləyirsən, savadsız adam kor kimidi. İndi ehtiyatsız gəlmişəm. Gələn dəfə gələndə bu uşağa paltar gətirəcəyəm.

– Gətirsən də sağ ol, gətirməsən də.

Bunları söhbətdə qoyum, sizə kimdən deyim? Yarımcə kəndində Karapet, Kültəpə kəndində Qaprel adlı iki hampa var idi. Bu hampalar camaatı öz torpaqlarında pulsuz-parasız işlədirdilər. Sözlərinə baxmayıanı da başlı-birli itirirdilər.

Nəbigil bu gəlişdə Karapetnən Qaprelin evlərini talan elədilər, taxıllarını kəndlilərə payladılar. Amma çifayda, özlərini tapmadılar. Onlar şəhərə getmişdilər. Kənddə Saho adlı bir yoxsul var idi. Saho bir berdanka tüfəng, çoxlu patron, bir də bir xəncər gizlətməmişdi. Nəbi Yarımcə kəndində idi, Saho berdanka tüfəngini, xəncərini və patronunu gətirib Nəbiyə verdi.

– Nəbi qağa, bunları sizə bağışlayıram.

Nəbi onun patronundan bir az götürdü, qalan şeyləri özünə qaytarıb dedi:

– Al saxla, yüz gün yaraq, bir gün gərək, deyərlə. Sənə lazım olar.

Nəbi üstəlik ona iki yüz manat da pul verdi. Saho Nəbidən çox razı qaldı.

Balaca Qulam Nəbi ilə Həcərdən əl çəkmək istəmirdi. Qulam elə hey Bozata baxırdı. Nəbi gülə-gülə ona dedi:

– Oğlum, Qulam, sənə bir qulan bağışladım. Gələn dəfə bura gələndə gətirəcəyəm. Minərsən.

Qulam qulan adı eşidəndə çox sevindi.

Bəli, axşam hava qaranlıqlayanda Nəbigil dost-aşna ilə xudahafizləşdilər, atlanıb Sirab təpəsinə getdilər. Nəbigil gedəndən az sonra Naxçıvan naçalniki Slavoçinski güclü atlı dəstəsi ilə Yarımca kəndinə gəldi, gördü Nəbigil mülkədar Karapetlə Qaprelin evini talan eləyiblər. Naçalnik Slavoçinski Nəbinin sorağını Ordubadda aldı. Xeyli qoşunla, düz, Ordubada getdi. Slavoçinskinin gəldiyini Nəbiyə Qalust xəbər verdi. Bir dar yol var idi. Oradan keçmək hələm-hələm igidin işi deyildi. Çox solaxay yol idi. Nəbi yoldaşlarını keçid yolun hər iki tərəfinə yayıb tapşırırdı:

– Qoşun gələndə hər tərəfdən qışqırıb, tufənglənini alarıq, özlərini də əsir götürərik.

Nəbi yoldaşlarını bu yolun hər tərəfinə yaydı. Bugünkü kimi yadımdadı. Quyruq doğmağa on beş gün qalmışdı. Naçalnik Slavoçinski gəlib keçmək istəyəndə, hər tərəfdən qışqırdılar:

– Silahları yerə tökün! Təslim olun!

Slavoçinski baxdı ki, səhv eləyib, özlərini tora salıblar, təslim olmaqdan başqa çarələri yoxdur. Pristavları, komandirləri başına yığdı. Hamısı dedi:

– Təslim olmaqdan başqa çarəmiz yoxdu.

Tufəngləri yerə tökdülər. Bir neçə nəfər səngərdən çıxıb onların tufənglərini, tapançalarını topladı. Nəbi kənara çıxanda Slavoçinski ehtiyatla onun qabağına gedib dedi:

– Nəbi, mərhəbə, sənin igidliyini, düşməni məğlub etdiyini eşitmişdim, ancaq naçalniki qoşunla birgə əsir götürdüyünü eşitməmişdim. İgid tutduğu yerdən kəsməz. Təvəqqə edirəm, bizi salamat buraxasan.

Nəbi dedi:

– Sizlə işimiz olmayacaq, heç qorxmayın. Ancaq, naçannik, düşmənlə vuruşmaya belə getmək olmaz.

Slavoçinski dedi:

– Bu, saymamazlığın və ehtiyatsızlığın nəticəsidir.

Nəbi dedi:

– Sizi bu dəfə bağışlayıram, tufənglərinizi götürün, geri qayıdın. Ancaq, naçalnik, vaxt olacaq, siz də elin gücünə inanaçaqsınız. Naçalnik Mehdixan bəyə deyərsən ki, Nəbi deyirdi, əlimdən yaxa qurtara bilməyəcək! Çəkib onun ciyərini çıxaracağam. Az bu yazıqları incitsin.

Tufənglərini götürdülər. Slavoçinski qoşunu geri qaytardı, özü isə pristavlarla Ordubada getdi. Çox fikir elədi, öz-özünə dedi: elə də igid adam olar? Heyif ki, bu qaçaqdı.

Slavoçenski Nəbinin yanına bir qasid göndərdi, sifariş elədi ki, harada istəyir mənimlə görüşsün.

Nəbi qasidə dedi:

– Mən bu saat Culfanın yanından Araz qırağına gedirəm. İstəyir gəlsin, orada görüşək.

Qasid gedib Nəbinin sözünü Slavoçenskiyə çatdırdı. Slavoçinski pristavlarla Araz qırağına getdi, Nəbi ilə görüşdü.

Salam-kalamdan sonra Slavoçinski Nəbiyə dedi:

– Ağə Nəbi, sən çox igid, mərd oğlan olduğun üçün mən sənə yaxşılıq eləmək istəyirəm. Gəl, qaçaqlıqdan əl çək, üzə çıx. Söz verirəm ki, səni özüm yaranalın yanına aparım, istədiyin yerə naçalnik qoydurum. Gəl, sən bu dəfə mənim sözümü eşit.

Nəbi gülümsünüb dedi:

– Elə bundan ötrü mənə görüşmək istəyirdin? Çox əziyyət çəkmisən. Naçalnik, mən o vaxt üzə çıxacağam ki, torpaq, su mülkədarlardan alınıb kəndlilərə verilsin. Kəndlilər mülkədarların, jandarmaların zülmündən qurtarsın. Baxıram, nə qədər ki siz varsınız, bu, mümkün olmayacaq.

Slavoçinski dedi:

– Yaxşı bilirsən ki, beş-altı il bundan qabaq Əlahəzrət Nikolay şah torpağın kəndlilərə verilməsi haqqında qanun çıxarıb. Nikolay kəndliləri mülkədar zülmündən azad edib. Ta nə istəyirsən?

Nəbi dedi:

– O, qanun deyildi, gözdən pərdə asmaq idi. Mülkədar genə həmin zalım mülkədarı, kəndli də həmin torpaqsız, ac kəndli. Naçalnik, siz özünüz kəndlilərə çox zülm eləyirsiniz. Onlardan çoxlu vergi alırsınız, günlərinin çoxunu biyara

aparırırsınız. Naçalnik, bunu allah götürmüz. Kəndlilər sizin qoyduğunuz vergiləri ödəyə bilmirlər. Vergidən başqa, Nəbi-nin saxlayıblar deyə, kəndliləri tez-tez cəzalandırırsınız. Tivi, Nəsirvaz, Anzır, Əylis və başqa kəndlərin sakinləri nə günah sahibi idi ki, bu il 26 iyulda əmr verdiniz, hər evdən üç manat, bundan başqa hər kənddən üç yüz manat cərimə aldılar. Nəbi olmasa idi, bu kəndlilər cəriməni necə verə bilərdilər? Məni saxlamaq üçün camaatı cərimələsəniz, onda gərək bütün əhali-ni cərimələyəsiniz. Hamı məni saxlayır. Naçalnik, Nəbi camaatdan ayrı deyil! Camaata nə cəza versəniz, Nəbini tutub sizə verməz!

Slavoçinski dedi:

– Elə şeylər çox olur. Ayrı əlacımız yoxdu, bizə deyirlər, biz də eləyirik. Dediklərinin hamısı düzdü. Nəbi bəy, sən gəl inad eləmə, üzə çıx. Gələcəkdə xoşbəxt olarsan.

Nəbi dedi:

– Ayrı sözün var, danış. Mənim sözlərimi yaranala da çatdır. Camaat azad olanda, mən də üzə çıxacağam.

Elə bu zaman Culfanın yanlarında sərhəddən güllə səsi eşidildi. Atışma var idi. Nəbi, İsmayıl Musaya dedi:

– Gedin, tez xəbər gətirin, görək bu nə atışmadı? Birdən Həcərgil olar?

Slavoçinski-nin canına üşütmə düşdü, dedi:

– Necə Həcər?.. Birdən ...

Nəbi güldü:

– Qorxma, naçalnik, qoymaram başından bir tük əskik olsun.

Az keçdi, İsmayıl gəlib çıxdı. Nəbi soruşdu:

– Nə atışmadı?

İsmayıl gülə-gülə dedi:

– Culfada olan xandarmalara, komandirlərə xəbər veriblər ki, Nəbigil bu gün gəlib sərhəddən keçəcəklər. Bunlar da hazırlaşmış, bənd-bərələri kəsiblər. Elə bu zaman Həcər dəstəsi ilə Araz qırağına gəlib. Sərhəd qoşunları qorxularından güllə ata-ata şamlıqlarda gizləniyə. Həcərgil də sağ-salamat Arazdan o taya adlayıblar.

Nəbigil çox güldülər və Həcər in o taya salamat keçməsinə şad oldular. İsmayıl gülə-gülə dedi:

– Həcər gedəndən sonra Arazın qırağından bir çətir tapıblar, elə biliblər ki, Həcər in di. Demə, bu da qaraçılardan qalıbmış.

Nəbi güldü:

– Məgər Həcər çətir götürür? Ağılı öz xanımlarına gedib.

Həcər in çətirinin qalması sözünə Slavoçinski də gülüb:

– Yazıqların gözü böyüyüb, – dedi. – Belə işlər çox olur!

Nəbi Slavoçinskiyə dedi:

– Naçalnik, Həcər bizi o tayda gözləyəcək. Sözünü qurtar, biz gedəcəyik.

Slavoçinski dedi:

– Mən çox çalışdım, səni üzə çıxara bilmədim. Sənin şəklin mənə lazımdı.

Nəbi güldü:

– Mənim şəklim nəyinə lazımdı, – dedi, – casuslara vermək istəyirsənsə, lazım deyil, hamısı məni tanıyır.

Slavoçinski dedi:

– Yox canım, şəklini Peterburqa göndərəcəyəm, sənin şəklin olan açıqca buraxsınlar.

Nəbi bərkədən güldü:

– Naçalnik. Sən nə danışırsan? Mən kiməm ki, şəklim olan açıqca buraxsınlar? Deyəsən, danışmağa söz tapmırsan?

Slavoçinski dedi:

– Sənin nə işinə qalıb? Qoy şəklini çəkdirim.

Slavoçinski çox minnət elədi, Nəbini razı saldı. Bir şamlıqda Nəbinin şəklini çəkdi. Bir qədər söhbətdən sonra Nəbi ilə xudahafızlaşdı, şəkli də götürüb Naxçıvana, Nəbigil də Əbrəqunusa getdilər. Gün dolandı, ay keçdi, Nəbinin şəkli olan açıqcalar çıxdı. Hamı bu işə təəccüb elədi.

Bəli, Nəbigil buradan yola düşüb Əbrəqunusa getməkdə olsunlar, günlərin bir günü uryadnik Hayrapet bir dəstə strajniklə Zeynədin kəndinə gəlib, zorla kəndlilərdən qızıl pulu toplayırdı. Qasım¹ kəndin qabağında xinicilovuz² yığırdı. Gördü, qapısında çoxlu adam toplanıb, özü də bərk səs-küy gəlir. Də-

¹ Sonralar Kərbəlaya gedib Kərbəlayı Qasım olmuşdu.

² Yeməli ot, pencər adıdır.

rindən qulaq verdi, gördü arvadı Güllünün səsi. Uzun saplı beli çiyinə alıb evinə tərəf yüyürdü, çatıb gördü, nələri varsa, hamısını çölə töküblər. Yorğan-döşəyin bir ucundan arvadı Güllü tutub, bir ucundan da strajnik, hərəsi bir tərəfə çəkir. Güllü ərini gören kimi ürəklənib dedi:

– Gəl görək bu zalımlar bizdən nə istəyirlər? Bütün var-yoxumuzu qızıl pulunun əvəzinə aparmaq istəyirlər.

Qasım nə qədər yalvardısa, strajniklər əl çəkmədilər. Güllü yorğanı buraxıb yerdən bir yarmağa götürdü, bir strajnikin başına elə çırpdı ki, strajnik gicəllənib yerə yığıldı. Qalan strajniklər şallaqla Güllünü budamağa başladılar. Güllünün başına elə şallaqlar çəkdilər ki, yerə yığılıb qəşş elədi. Qasımın səbr kasası daşdı, əlindəki bellə strajnikləri bir-bir vurub yerə uzatdı. Hər tərəfdən strajniklər onun üstünə düşdülər. Qasımı vurub arvadının yanında yerə yıxdılar. Strajniklər Qasımın nəyi varsa, hamısını ata yükləyib Naxçıvana apardılar. Yaralı Qasım o gecə ailəsi ilə quru yerdə yatdılar. Səhər açılan kimi Qasım arvadı ilə görüşdü, xurcununu çiyinə atdı, yola düşüb Nəbini axtarmağa başladı. Qasım öyrəndi ki, Nəbigil Göybulaqdadır. Çarıqlarının köşələrini bərkidib, Göybulağa tərəf getməyə başladı. Göybulağın yanına çatanda Nəbinin qarovulçusu onun qabağını kəsib gördü Qasımdı.

Qarovulçu onu Nəbinin yanına apardı. Hal-xoşdan sonra Nəbi ondan soruşdu:

– Nə xəbər var, niyə kefsizsən?

Qasım bütün əhvalatı, mən sizə nağıl elədiyim kimi, ona nağıl elədi. Nəbi bərk hirsələndi:

– Eybi yoxdu, gedib o uryadniklə hesablaşarıq.

Qasım dedi:

– Yəqin arvadım öldü.

Nəbi ona dedi:

– Fikir eləmə, heç zad olmaz.

Bir müddət gəlib keçdi. Xoş gün, xoş saatda Nəbigil yola düşüb Naxçıvan tərəfə adladılar. Əvvəl-əvvəl Zeynədin kəndinə getdilər. Qasım gördü ki, sevimli arvadı ölmüşdür. Çox ağladı, sıtqadı. Ağlamaq, sıtqamaqla Güllü dirilməyəcəkdi. Üç gün yas saxladılar. Gecə uryadnik Hayrapetin evinə getdilər, özünü evdə

tapmadılar, evini talan elədilər. Onlar gecə çəkilib Milax kəndində qaldılar. Gecəyarısı bir nəfər adam Nəbiyə xəbər verdi ki, pristav qoşunla kəndin hər tərəfini kəsiblər. Nəbi dedi:

– Qardaşlar, hələlik dağılıb gizlənməliyik.

Nəbi, yoldaşı Əşrəfi göndərdi ki, bir xəbər gətirsin. Əşrəf gəlib xəbər gətirdi ki, Hayrapet üç nəfərlə qoşun gətirmək üçün şəhərə gedib.

Nəbi, Hayik ilə Ağahüseyni yanına çağıraraq dedi:

– Kəsə yolla gedib Hayrapetin qabağını kəsərsiniz, qoymazsınız şəhərə getsin!

Hayik ilə Ağahüsenyn dərə-tərəp ilə gedib Ərəzin kəndi ilə Əbrəqunus kəndi arasında dar bir yolun kənarında gizləndilər. Bunların baxtlarından bərk qaranlıq idi, göz-gözü görmürdü. Birdən at ayağının tappıltısı gəldi. Lap yaxına gəldilər, hər tərəfdən qışqıraraq yol ilə gələnləri dayandırdılar. Bunlar kimlər olsun? Hayrapet və dəstəsi... Hayrapeti öldürüb strajnikləri salamət buraxdılar. Ağahüseynlə Hayik yenə gəldikləri yolla geri qayıdıb Milax kəndinə gəldilər. Tapşırığı yerinə yetirdiklərini Nəbiyə söylədilər. Nəbi onlara afərin söylədi, yoldaşlarına dedi:

– Qardaşlar, fürsət var ikən aradan çıxmaq lazımdı!

Bunlar pusa-pusa lap qoşunun yanına gəldilər. Birdən qoşunu gülləyə basdılar. Birinci güllələrlə pristavın on səkkiz adamını öldürdülər. Qalanları qaçıb dərələrə, bağlara doldular. Başlarını kol-kosun içinə soxub gizləndilər. Nəbigil də salamət aradan çıxıb dağlara çəkildilər. Aşıq Əhmət Nəbinin bu qəhrəmanlığından ilham aldı, sazı sinəsnə basıb, görək nə dedi:

Ərikli dağından Nəbi yeridi,
Düşmən ürəyinin yağı əridi.
Mənəm, mənəm deyən sarlar kiridi,
Qoy sənə desinlər, ay nadan Nəbi!
Aynalı tütəngi oynadan Nəbi!

Nəbi çıxıb Milax dağı düzünə,
Aynalı tütəngi alıb üzünə,
Güllələri atır düşmən gözünə,
Qoy sənə desinlər, ay nadan Nəbi!
Aynalı tütəngi oynadan Nəbi!

Nəbinin birçəyi xalis xınalı,
Bozatin üstündə başı havalı,
Qoşunu salıbdı tamam aralı,
Qoy sənə desinlər, ay nadan Nəbi!
Aynalı tüfəngi oynadan Nəbi!

Kəndlilər:

– Afərin, aşıq, afərin! Allah Nəbinin ömrünü uzun eləsin, –
deyə aşığa çoxlu ənam verdilər.

İl çox nəş gəlmişdi. Nəbigilin bir dəqiqə də başları davasız keçmirdi. Düşmənlər nə qədər çox itki verirdilərsə, yenə də onlardan əl çəkmirdilər.

Bir gün Mahmudoba kəndində pristavın atlıları ilə qabaqlaşdılar. Nəbigil davasız keçib getmək istəyirdilər. Amma çifayda, onların fikirləşdiyi olmadı. Pristavın atlıları onların üstünə güllə yağdırdılar. Nəbigil düşmən qoşunundan səkkiz adam öldürdülər. Düşmənlər davam gətirə bilməyib hərəsi bir tərəfə qaçdı. Nəbigil də buradan tərənib kəndlər keçərək Yuxarı Əylisə tərəf getməyin binasını qoydular. Burada da Mehdixan bəy Zeynalabdinbəyovun qoşunu ilə rastlaşdılar. Düşmənlər hər tərəfi kəsmişdilər. Atışma başladı. Bu zaman Nəbinin dəstəsində qırxca adam var idi. Amma düşmən qoşunu çinqil kimi hər tərəfə səpələnmişdi. Az sonra Nəbigilə kəndlilərdən də kömək gəldi. Nəbinin dəstəsində iki yüzdən çox adam oldu. Elə şiddətli atışma oldu ki, barıt tüstüsü duman kimi hər yeri tutdu. Atışma üç gün çəkdi. Düşmənlərdən çox adam qırıldı. Meyit çinqil kimi dağa-daşa səpələnmişdi. Nəbinin dəstəsindən də üç adam öldürüldü. Zeynalabdinbəyovun qoşunu sınıq düşüb qaçmağa başladı. Nəbigil onları qovub gözdən itirəndən sonra Əylisdən uzaqlaşdılar. Zeynalabdinbəyov çox hiyləgər və yalançı adam idi. Bu davadan sonra götürüb naçalnikə, yaranala, namestnikə və padşaha yazdı ki, Nəbinin dəstəsini qırıb dağıtdım. Özü də yaralı qaçdı. Özümüz də vur-tut yetmişcə adam itirdik. Padşah-zad nə bilsin ki, Nəbinin dəstəsində qırxca adam var imiş. Onlar elə bilirdilər ki, Nəbinin dəstəsində dörd-beş min adam var imiş, onları da Zeynalabdinbəyov qırıb

İndi görək, Nəbigil necə oldular? Mehdixan bəyin qoşununun dağıtdıqdan sonra, Nəbi çox fikir elədi, tədbir tökdü,

axırda Əlincə qalasında məskən salıb, fürsət düşəndə Arazı o taya keçmək üçün gözlədi. Demə, Naxçıvan qəzasının naçalnik müavini Karqanov və Mehdixan bəy güclü qoşunla Əlincə qalasının yolunu kəsiblərmiş. Nəbigil keçmək istəyəndə onları hər tərəfdən gülləbaran elədilər. Atışma səhərdən axşama kimi çəkdi. Nəbigil uryadnik – qalalı Lazım bəyi, komandiri və qoşundan çox adam öldürəndən sonra gəlib Arazdan o taya keçdilər. Amma Nəbigildən də üç adam və on at vurulmuşdu. Bu, Nəbi üçün ikinci ağır itki idi. Heç bir vuruşmada Nəbi bu qədər itki verməmişdi. O, çox məyus oldu, kədərləndi, yoldaşları üçün yeddi gün, yeddi gecə yas saxladı.

O biri tərəfdən, düşmənlərdən sağ qalanlar gedib Naxçıvana çıxdılar, əhvalatı Naçalnik Slavoçinskiyə xəbər verdilər. Çoxlu adam qırdığı üçün naçalnikin öz müavini Karqanova acığı tutdu.

– Sizin hamınızı işdən qovmaq lazımdı. Sənə və Mehdixan bəyə ayıb olsun ki, qoşunu qırdırıb mənə tərəf atıla-atıla gəlmisiniz. Padşahın başı üçün, sizi cəzasız buraxmayacağam.

Karqanov dedi:

– Ağa naçalnik, bizdə günah yoxdu, kəndlilərin hamısı Nəbiyə kömək edir. Nəbi hərəkəti o qədər genişləniş ki, Yelizavetpol, İrəvan, Maku, Salmas, Təbriz, Qars kimi altı böyük mahalın jandarmaları, qoşunu, mülkədarları onunla bacara bilmirlər. Bütün kəndlilər Nəbinin tərəfindədi. Naçalnik, bu, nədən əmələ gəlmişdir? Boynumuza almalıyıq, bu, ondan əmələ gəlmişdir ki, torpaq, su mülkədarın əlindədi. Hökumət qulluqçuları və mülkədarlar kəndlilərə heyvan kimi baxırlar. Nəbi də bu qanunun əleyhinə olan qüvvətli kəndli hərəkəti başçısıdır. Onun üçün də bu hərəkət gündən-günə qüvvətlənir və həmişə vuruşmalarda bizə qalib gəlir. Mən bunu sərdara da, padşaha da yazmışam.

Slavoçinski dedi:

– Sənin sözlə, hökuməti qarnıyoluqlara verməliyik, hə? Əsas məsələ budu ki, sizin kimi qorxaq və aciz adamlarımızın ucbatından Nəbi hərəkəti güclənir. Bunun qarşısını almalıyıq! Bu, çox qorxulu hərəkətdi.

Bəli, çox danışdılar, sözləşdilər, çənə yordularsa da, heç bir nəticə çıxmadı. Hərəsi çəkilib öz mənzilinə getdi. Bu əhvalatı da götürüb sərdara və padşaha yazdılar. Nəbinin dəstəsində olan adamların sayını on minə qaldırdılar.

Sizə kimdən xəbər verim, ordubadlı Hüseynqulu kişidən. Hüseynqulu xırdavat şey alıb kəndlərdə satır, külfətini birtəhər dolandırır. Bir gün Hüseynqulu bir xurcun xırdavat götürdü, evinə taxıl almaq üçün səfərə çıxdı. Hüseynqulu meşədən keçirdi, gördü, talada bir dəstə yaraqlı adam tonqal qalayıb kabab bişirir. Hüseynqulu bunlardan xoflandı, meşənin qalın yerindən xəlvət keçmək istədi. Demə, bunlar Nəbigil imiş, kənarda qarovulçuları da var imiş. Qarovulçu qışqırıb Hüseynqulunu dayandırdı və onu Nəbigilin yanına apardı. Hüseynqulu Nəbini görən kimi tanıdı. Nəbi Hüseynquludan soruşdu:

– Əmioğlu, haralısan?

– Ordubadlıyam, Nəbi qardaş!

– Hara gedirsən?

– Başına dönüm, ay Nəbi, bir az xırım-xırda şeylərim var, aparıram xırtd eləyəm, taxıl alam. Taxılıma qurtarıb, uşaqlarım acdı.

Nəbi dedi:

– Otur, çörək ye, sonra gedərsən.

Hüseynqulu əyləşdi, doyunca çörək yedi. Yemək qurtaranda Həcər ondan soruşdu:

– Xurcununu aç, görüm, nəyin var?

Hüseynqulu xurcunu açıb içində olan xırım-xırdanı ona göstərdi. Həcər soruşdu:

– Bunları taxıla dəyişəcəksən, yoxsa pula satacaqsan?

– Əvvəl pula satacağam, sonra pulu çevirib taxıl eləyəcəyəm, – deyə Hüseynqulu cavab verdi.

Həcər soruşdu:

– Bunu satsan, neçə manat ala bilərsən?

– On manat, lap çoxu on beş manat.

Həcər çıxarıb ona iyirmi beş manat verdi:

– Al, bu pulu sənə verirəm, geri qayıt, uşaqlarına taxıl al, bu şeyləri də qoy evində qalsın.

Kişi Həcərdən iyirmi beş manatı alıb, onlara dua eləyə-eləyə evlərinə qayıtdı. Uşaqlarının birillik azuqəsini aldı.

Günortaüstü Nəbigil atlandılar, gəlib Arazın o tayına keçdilər. Bu zaman Ordubad tərəfdə Əkbər adlı bir qaçaq var idi. Bu adam bəy torpağında rəncbər imiş. Ağası ona çox zülm edər, qarın dolusu çörək verməzmiş. Axırda Əkbər cana doyur, ağasını öldürüb qaçaq olur. Əkbər qoçaq oğlan idi, dağlarda, meşələrdə gəzirdi, heç kəslə də işi yox idi. Onun da düşməni bəylər, hampalar idi. Bunun dolandığı yer Ordubad və Naxçıvan tərəfləri idi. Əkbər Nəbinin, Nəbi də onun adını eşitmişdi. Əkbərin beş nəfər də yoldaşı var idi.

Günlərin bir günü Əkbər Arazın lap kənarında olan Kilid kəndinə getdi. Salamməlik postundan Arazın o tayına adlamaq istəyirdi. Sərhəd qarovulçuları duyuq düşdülər, hər tərəfdən onun üstünə güllə yağdırdılar. Əkbərgilin işləri şuluq oldu, nə geri qayıda bildilər, nə də irəli gedə bildilər. Onlar elə darda qalmışdılar ki, ya qırılmalı idilər, ya da tüyəngi yerə qoyub təslim olmalı idilər. Bir gün səhərdən axşama kimi atışma oldu. Sərhədçilər Əkbərin üç yoldaşını güllə ilə vurdular. Bu zaman yol ilə karvan gedirdi. Əkbər üzünü karvana tutub, görək Nəbini necə köməyə çağırdı:

Mənim əziz dostum, əziz sirdaşım,
Atabir, anabir igid qardaşım,
Daşlardan, qayadan möhkəm yoldaşım,
Özünü tez yetir, dardayam, Nəbi!
Köz-alov içində, nardayam, Nəbi!

Alıbdı düşmənlər bəndi-bərəni,
Dostlarım geyiblər tamam qaranı,
Tutublar yamacı, yalı, dərəni,
Özünü tez yetir, dardayam, Nəbi!
Köz-alov içində, nardayam, Nəbi!

Düşmən yaxalayıb pis yerdə məni,
Nişana qoymuşam gülləyə canı,
Mən qova bilmirəm zalım düşmanı,
Özünü tez yetir, dardayam, Nəbi!
Köz-alov içində, nardayam, Nəbi!

Adım qoç Əkbərdir, Ordubad elli,
Atam Ələsgər xan, anamdı Telli,
İgiddi nəslimiz, hamıya bəlli,
Özünü tez yetir, dardayam, Nəbi!
Köz-alov içində, nardayam, Nəbi!

Karvanda olanlardan biri karvandandan ayrıldı. Daban alıb Əkbərin darda qalması xəbərini Nəbiyə çatdırdı. Nəbi o saat dəstə ilə Əkbərin köməyinə gəldi, sərhədçiləri qovub, onu dardan qurtardı. Qaçan sərhədçilər bu əhvalatı Ordubad pristavı İsnikirova xəbər verdilər. O, böyük dəstə ilə Nəbinin üstünə hücum çəkdi. Hər tərəfi düşmən qoşunu tutdu, çox şiddətli atışma oldu.

İsnikirov bir böyük daşın dalına girmişdi. Nəbigil daşa o qədər güllə vurdular ki, daş parça-parça oldu. İşlər getdikcə şuluqlaşdı. Bir tərəfdən iran qoşunu, bir tərəfdən də Naxçıvan qoşunu gəlib Nəbigili mühasirəyə aldılar. Nəbigil Arazın bu tayındakı qoşunu dağıdıb Araz qırağı ilə Culfaya tərəf getdilər.

Kərimqulu Dizə kəndində iki gün qalandan sonra Nəbigil yenə Ordubada qayıtdılar. Ordubadın dağ kəndlərindən olan Bist kəndində Ağayev adlı sərhəd komandirinə rast gəldilər. Özünün də yüz nəfər atlı əsgəri var idi. Ağayev, Nəbigili görəndə kimi qoşuna əmr elədi, hər tərəfə səpələndilər, səngərlərə doldular. Nəbi bunu görəndə bərkəndən dedi:

– Ə, komandir, canına yazığın gəlsin, yolunla çıx get, bizim səninlə işimiz yoxdur!

Ağayev, Nəbinin sözünə fikir vermədi, əmr elədi, Nəbigilin üstünə gülləni dolu kimi yağdırdılar. Nəbi baxdı ki, xeyr a, Ağayevin qoşunu onların hamısını qırmaq istəyir.

Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Ə, bu zalım uşağını şil-küt eləyin! Komandir, al gəldi, atının təpəsi!

Nəbinin gülləsi Ağayevin atının təpəsindən dəydi. At malyallaq aşıb yerə yıxıldı, Ağayev yerdən qalxıb bir daşın dalına girdi. Nəbiyə bir neçə rast güllə atdı. Güllə az qala Nəbinin ortasından keçmişdi. Nəbi dedi:

– Ə, Ağayev, özünü ölümə vermə, çıx, yolunla get!..

Ağayev dedi:

– Hara gedirəm, səni güclə tapmışam, başını aparıb qubernatora verəcəyəm.

Nəbiyə yenə dalbadal beş-on rast güllə atdı. Nəbi baxdı ki, Ağayev onu vuracaq.

– Ağayev, mən səni vurmazdım, cavansan, ancaq özün özünü ölümə verirsən. Gülləni, bax, belə atarlar!

Nəbinin gülləsi Ağayevi yerə sərdi.

Ağayev vurulan kimi dəstəsində olanlar hamısı qaçdılar. Nəbi, Ağayevin yanına gəldi. O, hələ ölməmişdi. Nəbi onun başını dizinin üstünə aldı:

– Hayıfsan, cavan komandır, – dedi. – Namərd, bilə-bilə özünü ölümə verdin!

Ağayev yavaşca dedi:

– Nəbi, səndə günah yoxdu! Günah özümdə oldu!

Sözünü qurtaran kimi gözlərini həmişəlik yumdu. Ağayev öldürüləndən sonra Naxçıvan naçalniki Slavoçinski Ordubad pristavı İsnikirovu işdən çıxartdı, onu yerinə Pavlov adlı bir adamı pristav qoydu. Pavlov Nehrəm kəndində Nəbi ilə üz-üzə gəldi. İki-üç saat atışmadan sonra, Nəbi onun qoşununu dağıtdı, özünü isə sağ tutdu. Nəbi ona dedi:

– Pristav, heç qorxma, səni öldürməyəcəyəm. Siz niyə mənim dalmca düşübsünüz?

Pavlov dedi:

– Bilirəm, məni öldürəcəksən, qoy doğrusun deyim, ay Nəbi. Ağa deyir sür dərəyə, sür dərəyə. Bizim özümüznən olsa, dalınca düşmərik.

Nəbi dedi:

– İlanı ağına da lənət, qarasına da. Sənin özün də onlardansan. Elə bilirən, bilmirəm?!

Nəbi Pavlovu sağ-salamat buraxıb dedi:

– Mən səni öldürməyib salamat buraxıram, ancaq bir də əlimə keçsən, buraxmayacağam ha.

Pavlov Nəbidən çox razı qaldı. Öz-özünə dedi: «Mən bir də Nəbi ilə dava eləməyəcəyəm!» Doğrudan da elə oldu. O gündən sonra o, Nəbinin yerini öyrənirdi, böyük dəstə ilə guya Nəbinin üstünə gəlirdi. Qabaqcadan bir kəndlidən Nəbiyə sifariş göndərirdi ki, kefini pozmasın, gələn mənəm, başqa yerə

gedəcəyəm. Belə-belə, axşama qədər kefi istədiyi yerləri gəzirdi, naçalnikə də deyirdi ki, Nəbini axtarıram. Bir müddətdən sonra da pristavlıqdan çıxıb evində oturdu.

İndi sizə Nəbidən xəbər verim. Nəbi Kilid vuruşmasından sonra Naxçıvan tərəflərdə bir həftə yaşamalı oldu. Günlərin bir günü Nəbigil Ordubaddan adlayıb Kənzə kəndinə kətdilər. Gecəni Kənzə kəndində qaldılar. Səhər tezdən Kənzə çayından aldayıb Ordubadın Üstürəngə məhləsinə keçdilər. Nəbi baxdı ki, bir aşiq Həcərin və başqa yoldaşlarının igidliklərindən oxuyur. Nəbigil atları dayandırır qulaq asdılar. Aşiq deyirdi:

Döyüş-dava günü girər meydana,
Bozadı gətirər coşa, cövlana,
Aynalı əlində dönər aslana.
Əvəzsiz igiddi mahalda Nəbi!
Düşməni məhv edər hər halda Nəbi!

Gorusun qaşları dumandı, duman,
Nəbidən düşmənlər çəkirlər aman,
Döyüşə girəndə igid, qəhrəman,
Əvəzsiz igiddi mahalda Nəbi!
Düşməni məhv edər hər halda Nəbi!

Yanında dayanıb qəhrəman Həcər,
Düşməni birbəbir çin kimi biçər,
Yağının qanından bir kasa içər,
Əvəzsiz igiddi mahalda Nəbi!
Düşməni məhv edər hər halda Nəbi!

Sözünü tamama yetirdi. Nəbi atını bu aşığın yanına sürdü:

- Ə, adın nədi?
- Adım Aşiq Həşimdi.
- Bu sözləri kim qoşub?
- Mən özüm.
- Bir-ikisini də oxu.

Aşiq bir-iki mahnı da oxudu. Nəbigil ona çoxlu xələt verib, Arazın qırağı ilə Ordubadın qırx ağaqlığında olan Dural-Gürdəşt kəndinə getdilər. Nəbi baxdı ki, camaatın çoxu ac, çılpaq, yalavacdı, elə bil hamı dilənçidi. Əhali Nəbigilin başına

toplaşdı. Nəbi kənddəki bütün hampaları və mülkədarları bir evə topladı, evin qapısını möhkəm bağladı. Bəylərin, hampaların evlərinin, anbarlarının ağzını açdılar. Ev şeylərini və taxıllarını yoxsullara payladılar. Sonra evin qapısını açıb hampaları buraxdı.

– Evinizdə nəyiniz var idi, apardım. Kimsə ilə işiniz olmasın.

Hampaların heç kəslə işi olmayacaqdı, çünki onlar salamat qurtardıqlarına sevinirdilər. Nəbigil buradan tərənib Anzır, Nəsirvaz və Urmus kəndlərinə tərəf getməyə başladılar. Həmin il də Anzır, Nəsirvaz, Urmus və başqa kəndlərə çoxlu qızıl pulu vergisi gəlmişdi. Kəndlilərin bu vergini ödəməyə qüvvələri çatmırdı. Pristav Əliyev, əhalidən döy-sındır qızıl pulu vergisi toplayırdı. Kəndlilərin yorğan-döşəklərini, ev əşyalarını və heyvanlarını hərraca qoyub satırdılar.

Nəbigil kəndə girhagirdə bir adam, pristav Əliyevin, şallaq zoruna Bist, Nəsirvaz, Ələhi, Urmus və başqa kəndlərdən qızıl pulu vergisi topladığını ona xəbər verdi. Nəbi qulaq verdi, kənddə çığırışma var idi. Nəbi, Əliyevin yanına bir qasid göndərdi, qızıl pulu vergisi toplamaqdan əl çəkib kəndi tərək eləməyi ona təklif elədi. Pristav Əliyev, Nəbinin təklifini rədd eləyib atışmağa başladı. Bərk atışma oldu. Nəbi qəzəblənib dedi:

– Mənim igid qardaşlarım, Əliyevi sağ buraxmamalıyıq!

Nəbinin ağzından söz çıxan kimi yoldaşları Əliyevin dəstəsinin üstünə gülləni dolu kimi yağdırdılar. Yarım saatın içində Nəbigil Əliyevi, onun uryadnikini öldürdülər, sağ qalanları qovub kəndə doldurdular. Nəbi, Əliyevin tərəfindən kəndlilərdən toplanmış pulu və şeyləri ələ keçirdi. Vergiyiğanı çağırırdı. Əmr elədi, qızıl pulu vergisi əvəzinə kəndlilərdən yığılmış yorğan-döşək, qab-qacaq özlərinə qaytarıldı, tutulan adamlar buraxıldı. Kəndlilərə vergi pulunu ödədikləri haqqında möhürlü qəbzlər verildi.

– Qızıl pulu vergisi toplamağa kim gəlsə, qəbzləri göstərib deyərsiniz, qızıl pulunu bizdən Nəbi toplayıb. Əgər qəbzi qəbul eləməsələr, mənə xəbər verərsiniz. Mən naçalnikə də kağız yazacağam.

Nəbigil gedəndən sonra naçalnik öz atlıları ilə kəndə gəldi. Bir ağsaqqal qəbzləri ona göstərib dedi:

– Başına dönüm, naçalnik, qızıl pulu vergisini bu dəfə Nəbi özü aldı. Al, bu da onun verdiyi qəbzələr.

Naçalnik Naxçıvana qayıtdı, qəbzələri bir-bir nəzərdən keçirib dedi:

– O kəndlərdən ikinci dəfə qızıl pulu vergisi yığmaq olmaz, Nəbi bizdən qabağa düşüb, yığıb. Ancaq, heyif Əliyevə, nahaq yerdən öldürüldü.

Qəbzələri toplayıb yaranala göndərdilər, yaranal da prokuror Jukovskiyyə verdi.

Nəbinin sayəsində həmin il Nəsirvaz, Urmus və başqa səkkiz kənddən qızıl pulu vergisi yığılmadı.

İndi sizə xəbəri Nəbigildən verim. Naxçıvan səfərindən qayıdıandan sonra Nəbi dəstə ilə Alaçadıra¹ getdi. Alaçadırdə yaşayan elat Nəbinin görüşünə gəldi. O il havalar çox xoş keçirdi. Alaçadır yaylağında gül-gülü çağırırdı, hər yer lələ-bənövşəlik idi. Gül-çiçəklər o qədər idi ki, elə bil yer üzünə rəngarəng naxışlı xalça salınmışdı. İstiyə davam gətirməyən quşlar və heyvanlar hamısı yaylağa çıxmışdı. Qaz-gəlinlər dağ döşlərindən, qayaların yanlarından əvəlik, qantəpər, qırxbuğum, kəklikotu, baldırqan və xımı yığdırlar. Alaçadır lap cənnətə dönmüşdü. Bu yaylağın sərin havasını və soyuq sularını hələ demirəm, bu, lap başqa aləm idi.

Alaçadır Nəbigili valeh elədi, özlərinə söz verdilər ki, beş gün burada qalsınlar. Bir neçə alaçıq, muxur tikdilər, içində yaşamağa başladılar. Həcər, Anuş, Ceyranxanım gündə qızlarla gül və pencər yığmağa gedirdilər. Necə deyərlər, «sən saydığını say, gör fələk nə sayır!»

Çuğullar Nəbinin Alaçadırdə olması xəbərini naçalnik Suşevskiyyə çatdırdılar. Naçalnik beş yüz adamlıq bir qoşun götürdü, Alaçadıra hücum elədi. O zaman idi ki, Həcər, Ceyranxanım və başqa qızlarda Alaçadırın lap başına çıxmışdılar. Həcər diqqətlə dağın ətklərinə baxırdı. Bir də gördü ki, dağın ətəyinə qoşun sel kimi axır. Qaç-qaçə gəlib Nəbiyyə xəbər verdilər. Nəbi başını buladı:

– Zalım uşağı, lap aşımızı zəhərə döndərirlər, qoymurlar bu gen dünyada bir neçə gün asudə dolanaq.

¹ Naxçıvan dağlarındadır.

Hamı Nəbinin yanına toplandı. Nəbi dedi:

– Hamı tufəngini sınaqdan çıxarıbmı?

– Bəli, – dedilər.

Nəbi dava eləmək qaydasını sinədəftər eləmişdi. Düşməne qalib gəlmək yollarını Nəbidən yaxşı bilən yox idi. Yoldaşlarını iki-bir, üç-bir bölüb hər tərəfə göndərdi, mühüm yerlərdə səngərlər düzəltirdi.

O biri tərəfdən də Suşevskinin qoşunu irəliləyib, dağın keçid yerlərini tutdu. Düşmənlər elə hesab eləyirdilər ki, onların gəlməsindən Nəbigilin xəbəri yoxdu. Nəbi düşməni aldatmaq üçün orda-burda oyuq qoydurmuşdu. Kənardan baxanlar bu oyuqları adam hesab eləyirdilər. Onun üçün də düşmən qoşunları hər tərəfdən oyuqları gülləbaran elədilər. Görək Nəbi yoldaşlarına nə dedi:

Genə duman basdı bizim dağları,
Az qalib ki, düşmən ala bağları,
Qırın, qalmasın bir nəfər sağları,
Ay aslanlar, vurun düşməni daşa!
Bu meydanda cəmdək qarışsın başa!

Əkbər sağdan cumsun igid qoç kimi,
Hayik səngərində dursun daş kimi,
Həcər ata minsin tərən quş kimi,
Ay aslanlar, vurun düşməni daşa!
Bu meydanda cəmdək qarışsın başa!

Nəbinin gücünü düşmənlər bilsin,
Yağılar ağlasın, dost-aşna gülsün,
Zalımlar dünyadan tamam silinsin.
Ay aslanlar, vurun düşməni daşa!
Bu meydanda cəmdək qarışsın başa!

Nəbigilin atdıqları güllələrin hamısı düşmən qoşununda olanları ot kimi biçib yerə tökürdü. Suşevskinin adamları lap çəşmişdilər. Baxdılar ki, atdıqları güllələr qaçaqların heç tükünü də tərptəmir. Pristav İsmayıl bəy dedi:

– Deyirdilər Nəbiyə güllə batmır, inanmırdım, amma indi inandım. Bunlarla bacarmaq olmaz, mən qaçıram.

Əvvəl pristavlar, sonra naçalniklər, uryadniklər. Bəylər, lap axırda qoşundan qırılmayıb qalanlar qaçıb getdilər. Hər yerə səs saldılar ki, doğrudan da Nəbiyə güllə batmırmış. Hələ bu azdı, bu barədə qubernatora, namestnikə, padşaha da yazdılar.

Nəbigil bu xəbəri eşidib çox güldülər. Qaçaqqlar atlarını dördnala Çəmənəkəndə sürdülər. Nəbigil mülkədar İsmayıl Yusif oğlunun evinə hücum elədilər. Amma çifayda, İsmayılı evdə tapmadılar. İsmayılın qardaşı və qohumları Nəbigilin üstünə güllə tökdülər. Nəbigil onları mühasirəyə alıb hamısını qırandan sonra Çəmənəkəndən keçib Novobayazidə getdilər. Burada çörək yeyib, çay içəndən sonra atlanıb yola düşdülər. Şərur-Dərələyəzə daxil oldular, burada gecə qaldılar. Səhər yola düşüb dağları bir-bir keçə-keçə Qafana qayıtdılar. Naçalnik Nəbinin xəbərini hər saat bir mahalda eşidib, lap başını itirmişdi.

UZAQ ÖLKƏLƏRƏ SƏFƏR

Nəbi təkcə İrana, Türkiyəyə getmirdi. O, başqa uzaq ölkələri də gəzirdi. Orada da bəylərlə, hampalarla, xanlarla vuruşurdu. Kasıb-kusblara kömək eləyirdi. Günlərin bir günü Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Dağıstana, Həştərxana getmək fikrinə gəlmişəm. Aqlınız nə kəsir, gedəkmi?

– Nəbi qağa, getsək, pis olmaz, – deyə yoldaşları ona cavab verdilər.

Onlar hazırlaşdılar, çörəkdən-zaddan götürdülər. Çox getdilər, az dayandılar, kəndlər, şəhərlər keçdilər, gedib Dağıstana çatdılar. Dağıstan camaatı Nəbini yaxşı tanıyırdı. Hər yerdən adamlar onun görüşünə gəlir, onun əhvalını soruşurdular. Nəbi bu səfərdə Dağıstanın çox kəndlərini, obalarını, aullarını gəzdi. Dağıstan bəyləri və çinovnikləri Nəbinin dalına düşdülər, onu öldürməyə çalışdılar. Nəbi hər vuruşmada onların da qoşunlarını dağıdırdı. Nəbigil, bir ay Dağıstanın səfəli yerlərində gəzdilər, adamlarla görüşdülər, sonra atlarını orada qoydular, gəmiyə minib Həştərxana getdilər. Gəmidə İsmayıl adamlara dedi:

– Qaçaq Nəbinin adını eşidibsinizmi? O, nə cür adamdı?

Dedilər:

– Nikolayın jandarmalarını, bəyləri cana gətirən Nəbini deyrən? Yaxşı eşitmişik.

İsmayıl dedi:

– Onda izin verin o Nəbidən sizə bir neçə söz deyim.

Dedilər:

– De gəlsin! Sən allah, bir elə iş gör.

Aldı İsmayıl, görək nə dedi:

Həştərxan gəmisi doludu balıq,
Nəbi geyinibdi şirvanı çarıq,
Gəl, ona kömək ol, yaradan xalığ,
İgiddi, qayıdar səfərdən Nəbi!
Ancaq əl götürməz ilqardan Nəbi!

Nəbi deyər, gecələri yatmaram,
Düşməyə havayı güllə atmaram,

Yolum uzaq, Həştərxana çatmaram,
İgiddi, qayıdar səfərdən Nəbi!
Ancaq əl götürməz ilqardan Nəbi!

Həştərxan yolları dənizdi, dəniz,
Nəbi qoç oğlandı, Həcər gülbəniz,
Bəylərin kökünü kəsək gərək biz.
İgiddi, qayıdar səfərdən Nəbi!
Ancaq əl götürməz ilqardan Nəbi!

Hamı İsmayla afərin söylədi.

Gəmi gecəni gündüzə qatıb Həştərxana çatdı. Nəbinin Həştərxanda olmasını oranın qubernatoru eşitdi. Güclü qoşunla Nəbigili gırləməyə başladı. Nəbigil düşmən qoşununu dağıdıb bir kəndə getdilər. Həştərxan kəndliləri dəstə-dəstə Nəbinin, Həcərin və yoldaşlarının görüşünə gəlir, onlarla söhbət eləyirdilər. Nəbigil iki ay Həştərxanda qalıb bütün kəndlərə getdilər, kəndlilərlə görüşdülər. Sonra Həştərxan camaatı ilə görüşüb gəmiyə mindilər. Dərbəndə gəldilər. Bir neçə gün də Dərbənddə qaldılar. Günlərin birində yola düşüb ölkələr keçdilər, əvvəl İrəvana getdilər. İrəvanda üç gün qalandan sonra Arazdan o taya adladılar.

Qış idi, elə hey qar yağırdı. Nəbigil Arazın o tayında Sərab şəhərində idilər. Boran, çovğun vaxtında da padşahın qoşunu, xanın atlıları onları rahat qoymurdu. Nəbigil bərkə-boşa öyrəşmişdilər. Odur ki, şah qoşunlarını qar-boranda qırıb məhv edirdilər.

Nəbigil bir aya yaxın Savalan, Ərdəbil, Sərab və Miyana tərəflərdə dolandılar. Bir ay ərzində çox davalara düşdülər. Bir neçə xanın anbarlarını dağıdıb kəndlilərə payladılar. Nəbi Astarada üç gün ləngiyəndən sonra Züvanda adladı. Burada onlar əvvəl-əvvəl Bərcana gəldilər. Nəbi, Bərcan camaatı ilə görüşdü, hal-əhval tutdu. Gecə burada qaldılar, səhər tezdən Nisəqalaya getdilər ki, naçalniklə davasız ötüşsünlər. Amma olmadı. Naçalnik onların gəldiyini eşidib, qoşunla Nəsirçaya tərəf yola düşdü. Üstündə də vur-tut əlli atlısı var idi. Bu axmaq naçalnik başa düşmürdü ki, əlli atlı ilə Nəbiyə heç nə eləyə bilməz. Özü də arxayın gedirdi, ağına-qarasına baxmırdı. Elə bil

duza gedirdi. Nəbigil uzaqdan onları gördülər. Nəbi yoldaşlarını yolun ətrafına yaydı, bənd-bərəni tamam kəsirdi. Naçalnik dəstəsi ilə gəlib keçmək istəyəndə hər tərəfdən qışqırdılar:

– Tüfəngləri yerə tökün!..

Naçalnik baxdı ki, hər tərəfi kəsiblər, əllərini tərپətsələr, hamısını qıracaqlar. Əlacsız qalıb tüfənglərini, patrondaşlarını, xəncərlərini yerə tökdülər. Nəbi dedi:

– Ay naçalnik, boynuna al ki, çox axmaq adamsan. Əşi, düşmənlə də belə davaya gələrləmi? Bilmirəm, bu fərasətlə necə naçalniklik eləyirsən?!

Naçalnik dedi:

– Nə bilim, elə bildim ki, qaçıb gedəcəksiniz. Ay Nəbi bəy, amandı, bizim günahımızdan keç! Bir də sənın dalına düşmərəm!

Nəbi güldü:

– Buraxacağam, – dedi, – ancaq nə cür buraxacağam, bunu özüm də bilmirəm.

Nəbi yoldaşlarına göz elədi, yoldaşları naçalnikin paqonlarını sökdülər, adamlarının şinellərini çıxartdılar, atlarını da əllərindən aldılar. Nəbi dedi:

– Di, gedə bilərsiniz! Bağışlayın, bu paqonunuzla şinelləriniz bizə lazım olduğu üçün götürdük.

Naçalnik dedi:

– Bu qarda piyada, şinelsiz necə gedək? Heç olmazsa, atlarımızı ver.

Nəbi dedi:

– Çox yaxşı gedərsiniz, yeriyəndə qızısaçaqsınız!

Nəbigil onları qarın, boranın içində qoyub Tələvar kəndinə gəldilər. Tələvarda bir, ətiacı, zalım darğa vardı. Bu darğa o biri darğalara bənzəməzdi. Bu kəndlilərdən özünə də bəhrə alırdı, adamları it kimi dalayırdı. Bəy bir idisə, bu, on idi. Adamlar bu darğanın əlindən dad-aman çəkirdilər. Darğanın acığı tutmuşdu, kəndlilərə latayır sözlər deyirdi. Elə bu zaman Nəbi onu kovxa ilə bir yerdə yaxaladı. Nəbi kovxanı salamat buraxdı, darğanı isə kəndin içində güllələdi. Kənd hampası Məhəmməd ağanın da anbarlarını dağıdıb, taxılını yoxsullara payladılar. Nəbigil Tələvardan Peştəsərə gələndə qalın meşə arasında bir dəstə saldata rast gəldilər. Bunlar iki araba patron

aparırdılar. Nəbigil onları araya alıb bütün patronlarını aldı-
lar. Amma özlərini salamat buraxdılar. Yollarını yayındıraraq,
Ləzran kəndinə getdilər. Nəbigil kəndə o zaman çatdı ki, pris-
tav döyə-döyə kəndlilərdən vergi yığırdı. Pristavın başı qarışıq
olduğundan Nəbigili görmürdü. Nəbi onun çiyindən tutdu.
Pristav qanrılıb Nəbinin üzünə baxdı, o saat onu tanıdı. Ye-
rindən sıçrayıb Nəbiyə bir hərbi salam verdi. Bu elə bir salam
idi ki, yüz manata dəyişmək olardı. Nəbi ona dedi:

– Deyəsən, qızıl pulunu toplamaqda çətinlik çəkirsən? Pris-
tavın boğazı qurudu, kəkələyə-kəkələyə dedi:

- Eybi yoxdu, camaatdı, gərək bir cür yola verəsən.
- İstəyirsən, mən sənə kömək eləyim.
- Yox canım, sən əziyyət çəkmə, özüm yığaram.
- Sən dalımca gəl.

Pristavın əl-ayağı əsdi, elə bildi ki, Nəbi onu öldürməyə
aparır.

– Ay Nəbi bəy, vallah qatma-qarışıq bəylərdənəm, sən
canın, məni öldürmə!

– Dalımca gəl, uzun danışma!

Məmmədağı onun boynunun dalına bir tufəng dürtməsi
vurdu:

– Sənə nə deyirlər, əməl elə, murdar!

Nəbigil pristavı bir bəyin evinə gətirdilər. Bəyin Nəbigildən
xəbəri yox idi. Nəbini görəndə lap ayaq üstündə öldü. Nəbi ona
dedi:

– Sənlə işimiz yoxdu, qoxma. Bu saat bu kənddə olan
kasıbların hamısının qızıl pulunu pristava ver!

Nəbi pristavdan siyahını alıb bəyə verdi. Bəy hesabladı,
bütün kasıbların qızıl pulunu verdi. Nəbi vergiyığandan da
qəbz alıb kəndlilərə payladı. Pristava dedi:

– Məndən razı qaldınmı? Gördünmü sənə necə kömək
elədim?

Pristav dedi:

– Çox sağ ol, ay Nəbi bəy, səndən çox razı oldum.

Boğazdan yuxarı olsa da, pristav Nəbidən razı qalmışdı.
Onu salamat buraxdığına çox şad idi. Pristav, ilan ağzından
qurtaran qurbağa kimi dəstəsi ilə kənddən çıxdı. Atları dörd-

nala sürüb gözdən itdilər. Nəbigil də buradan tərənib Qarovuldaşa getdilər. Camaat hər tərəfdən toplanıb Nəbigilin görüşünə gəldilər. Nəbigil gecə Qarovuldaşda qaldılar, səhər tezdən yola düşüb kəndlər, şəhərlər, dağlar keçib ərənlər yurdu Murova gəldilər.

Nəbi indi gizli yox, açıq gəzir, istədiyi yerə gedir, istədiyi adamla görüşürdü. Lazım gələndə sözünü divan adamlarına, bəylərə özü üz bəüz deyirdi.

Murovdağda tərəkəmə camaatı hər yandan tökülüşüb Nəbigilin görüşünə gəlirdilər, ordan, burdan söhbət eləyirdilər.

O biri tərəfdən, qubernator Nakaşidze Nəbinin Murovda olduğunu eşitdi. Beş yüz atlı ilə Murova getdi. O, əlaltınca İravan qubernatoru Frezeyə də xəbər verdi. O da gəlib çıxdı. Hər tərəfdən Nəbigili gülləyə basdılar. Həcər tək cə bir səngərə girmişdi. Gülləni hər tərəfə dolu kimi səpələyirdi. Freze Gəncə yaranalı Nakaşidzeyə dedi:

– Baxırsanmı, o səngərdən güllə atan Həcərdir. Mən, belə igid arvad görməmişəm. Adam ona güllə atmağa qıymır.

Nakaşidze dedi:

– Nəbinin sağ əlidir, hələ onun nəyini görmüsən?

Axşamçağı Nəbigil qoşunu heç veclərinə də almadan, atlarına minib dağyuxarı getməyə başladılar. Qubernatorların qoşunu nə qədər güllə atdırsa da, heç qanrılıb geri baxmırdılar, elə bil onları adam hesab eləməyirdilər. Nəbigil dağları gəz-gəzə gəlib Alaçadıra çıxdılar. Naçalnik Suşevski də qoşunla dağları gəzir, guya Nəbigili axtarırdı. Nəbigil onları gördü. Suşevski Nəbigili görəndə kimi geri qayıdıb Gorusa getdi. Demə, Suşevski qubernatorların gözündən pərdə əasmaq üçün Nəbini axtarırmış.

Günlər keçdi, Nəbigil yenə də Murovdağa getdilər. Murovdağa hər tərəfdən qoşun gəldi. Vuruşma başlandı. Əvvəl-əvvəl Nəbigil bir pristavı vurub yerə sərdilər. Düşmən qoşunu bərk qorxuya düşdü, geri qayıdıb qaçmağa başladılar. Aşıq Ata da yaylaqda idi. Nəbinin vuruşmasını gözü ilə gördü. Aldı, görək Nəbinin şəninə nə dedi:

Murovun başında quruldu dava,
Çəkdi qoşunları qubernat ağa,

Güllələr yağanda pozuldu hava,
Nəbi burada da cövlan eyelədi!
Düşmənin işini fəğan eyelədi!

Yal-yamacdan qopdu bir böyük sazaq,
Aynalı işlədi, qopdu bərk tozaq.
Nəbinin şəstinə bu sözü yazaq,
Nəbi burada da cövlan eyelədi!
Düşmənin işini fəğan eyelədi!

Qoşunu sərdilər çölün düzünə,
Gülləni sıxdılar düşmən gözünə,
Qoşun qubernatın baxmır sözünə,
Nəbi burada da cövlan eyelədi!
Düşmənin işini fəğan eyelədi!

Düşmənin qoşunu yüyürdü dağa,
Qabaqda durmuşdu pristav ağa,
Nəbi qoymaz düşmən keçə qabağa,
Nəbi burada da cövlan eyelədi!
Düşmənin işini fəğan eyelədi!

Elat camaatı aşığa çox xələt verdilər. Nəbi aşığın yanına gəlib dedi:

– Aşıq, onu bil ki, Nəbini Nəbi eləyən yoldaşları, yoxsul qardaşlarıdır. Onlar olmasa, Nəbi heç şeydi. Bir məndən deyəndə, beş də yoldaşlarımdan de. Balığı sudan çıxardanda ölən kimi, məni də elin içindən çıxartsan, ölərəm.

Aşıq gülə-gülə dedi:

– Yaxşı, Nəbi, bundan sonra bir səndən deyəndə, bir də dostlarından deyərəm.

Aşığa çoxlu ənam verəndən sonra Nəbigil yola düşüb, uzaq yolu yaxın elədilər. Günortaüstü Sarıdağa getdilər. Burada beş-altı gün dincələndən sonra Dərəkənd, Göycik, Kilsəli, Dəmirdağ, Hovuzlu düzü, Uzunyal kimi çox dağları hərənib Xocahana getdilər. Xocahan bəyləri bunların gəldiyini eşidəndə qaçıb Gorusa getdilər. Nəbigil onların var-yoxlarını talan eləyib, Bərgüşad çayı yuxarı yoxsullara paylaya-paylaya

Gorusa getdilər. Burada iki gün qalıb çoxlu patron toplayandan sonra, əvvəl Qarçıvana, sonra Bayandıra, Xonzavara getdilər. Gecə Qəbirlidağda qaldılar. Səhəri Qarakilsəyə gedib pristav İsmayıl bəyin qapısında atdan düşdülər. Pristav İsmayıl bəy o İsmayıl bəy idi ki, Nəbini əli çıraqlı axtarırdı.

Nəbi qapıdan içəri girdi. İsmayıl bəy tük döşəyin üstündə uzanıb qılçalarını bir-birinin üstünə aşırırmışdı. İçəri girən Nəbini görmədi. Nəbi dedi:

– İsmayıl bəy, qonaq gəlib, qanacağın olsun, ayağa qalx!

İsmayıl bəy sıçrayıb ayağa qalxdı, yanında Nəbini görüb, ədəb-ərkanla ona hərbi salam verdi.

– Nəbi bəy, əyləşin, qulluğunuzda duraq, – dedi.

Nəbi dedi:

– İsmayıl bəy, heç qorxma, səni öldürməyəcəyəm. Dur, bizə patron və xərclik ver! Özü də de görüm, bizi öldürmək üçün nə qədər almısan?

İsmayıl bəy dedi:

– Heç nə almamışam.

Gedib Nəbigilə min patron və beş yüz manat pul gətirdi. Nəbi gülüb dedi:

– Mən az istəyəcəkdim, sən hələ çox gətirmisən.

Nəbi patronu və pulu İsmayıl bəydən alandan sonra tərənib birbaşa Südgölə getdilər. Onun Südgöldə olduğunu Suşevski eşidib xeyli atlı ilə Südgölə tərəf getməyin binasını qoydu. Südgölün yaxınlığında kəndlilərdən soruşdu:

– Nəbi oymaqqadarmı?

Onu aldadıb dedilər:

– Yox, Nəbi Naxçıvan tərəfə getdi.

Naçalnik də Naxçıvan tərəfə getməyə başladı, halbuki, Nəbigil oymaqqada idilər.

İki gün Südgöldə qalandan sonra yola düşdülər, çox kəndlər keçdilər, yallar aşdılar, dağlar dolaşdılar, axırda Kirsə getdilər. Çadırlarını qurub burada bir az dincəlmək fikrinə gəldilər.

NƏBİNİN ÜZƏ ÇIXARILMASI

Bugünkü kimi yadımdadı: 1895-ci iln yaz fəsli idi. Elat dağa gedirdi. Yollar qoyun sürüləri, qaramal naxırı, at ilxıları ilə dolu idi. Gəlinlər bəzənmiş, zıncırovlu dəvələrin üstündə əyləşmişdilər, çobanların, naxırçıların, qoyun-quzuların səsi bir-birinə qarışmışdı. Qaradolağın, Qiyaməddinin¹, Təhlənin² köçü lap qabaqda idi.

Nəbi də dəstəsiynən Salvartıdan adlayıb Qırqlar dağına³ gedirdi. Naxçıvn naçalniki Slavoçinski Nəbigilin Qırqlara getdiyini eşidib, Zəngəzur naçalniki Suşevskiyə, Cavanşir naçalniki Qalabəyova, Şuşa naçalniki Əbdürrəhman bəy Vəzirova, Cəbrayıl naçalniki Allahverdi bəyə xəbər verdi. Naçalniklər də bəylərə, pristavlara, pristavlar uryadniklərə, strajniklərə xəbər verdilər. Böyük qoşun düzəldilər. Qoşun Qırqlar dağına yürüş edib, hər tərəfdən keçid yollarını kəsdi. Nəbinin ilk gülləsi açılan kimi İsaqulu bəyin⁴ ortasından keçdi. İsaqulu bəyin ölümü bəylərin lap belini qırdı. Bu dəfə də naçalniklər, bəylər özlərinə söz vermişdilər ki, Nəbigili tamam qırmamış geri dönməsinlər. Geridən köməyə elə hey qoşun gəlirdi. Nəbi qoşunun dalbadal gəldiyini görüb, yoldaşlarına görək nə dedi:

O qarlı dağları duman bürüdü,
Düşmən tərəfindən qoşun yürüdü,
İgidlərim, bu gün dava günüdü,
Mərd olub nər kimi girək meydana!
Gücümüzü göstərək bu divana!

Əlağa düşməndi, zərb vurun ona,
Məmmədəli girib canavar dona,
Yağı baş götürüb qaçsın hər yana,
Nər oğlu nər kimi girək meydana!
Gücümüzü göstərək bu divana!

---

¹ Qaradonlunun köçəri kəndlərindəndir.

² Bərdə rayonunun köçəri kəndlərindəndir.

³ Naxçıvan mahala yaylağı idi.

⁴ Elat bəylərindəndir.

İgid Nəbi möhkəm tutub işini,
Ac qurdlara qıcaıbdı dişini,
Qırın, bu bəydərin tökün leşini,
Dərə dosun, tökək leşi meydana!
Gücümüzü göstərək bu divana!

Nəbinin sözündən sonra onlar qoymadılar bir nəfər də başını səngərdən bayıra çıxartsın. Bu minvalla dörd gün dava elədilər, qan tökdülər. Nəbi yoldaşlarının patrondaşlarını bir-bir yoxladı, gördü, patronları az qalıb ki, qurtarsın. Yoldaşlarına dedi:

– Çox səhv eləmişik, gülləni boş yerə atıb patronu qurtarmışıq. Gərək patrona qənaət eləyəydik. Mən sizə min dəfə tapşırıbmışam ki, havayı güllə atmayın.

Hamı bir-birinin üzünə baxdı, heç kəsdən səs çıxmadı. Dağın bir tərəfi qarlı örtülü idi, elə sürüşkən yoxuş idi ki, heç kəs cürət edib keçə bilməzdi. Qalan tərəfləri də divan qoşunu çəpər kimi tutmuşdu. Əgər səngərdən çıxsa idilər, onları vurardılar. Naçalniklər bunu bilir, onların patronlarının qurtarmasını gözləyirdilər. Düşmənlərin fikrini Nəbi çoxdan başa düşmüşdü. Ona görə də fikirləşib dardan çıxmağa yol axtarırdı. Həcər yoldaşlarına ürək-dirək verib deyirdi:

– Biz Nəbinin dəstəsinə qoşulanda darda qalmağı, bütün əzab-əziyyətlərə dözməyi, hətta ölməyi də qəbul eləmişik. Fikir eləməyin, inşaallah, dardan salamat qurtarıq.

Bu danışıqda Nəbi başını yuxarı qaldıraraq dedi:

– Uşaqlar, heç fikir eləməyin, mən nicat yolunu tapmışam. Gecəyarı atların ayaqlarını möhkəm bağlayıb qarın üstündən enişə buraxarıq. Özümüz də ayaqlarımızı atlara söykəyib sürüşərik. Bizə heç zad olmaz, bəlkə atlardan ölən oldu. Ona da inanmıram.

Bu tədbir hamının xoşuna gəldi. Mehdi dedi:

– Mən uşaq vaxtı belə qarlı yoxuşlarda çox sürüşmüşəm. Amma indi heç yadıma düşmürdü. Sağ olsun Nəbi qağa! Bu yadına düşməsəydi, hamımızı qıracaqdılar.

Bəli, Nəbigil gözlədilər gecəyarı oldu. Atların ayaqlarını möhkəm çatdılar, qarlı dağın başından aşağı buraxdılar, özləri də ayaqlarını atlara söykəyib, dağın ətəyinə kimi sürüşdülər. Dərənin axırına qədər ancaq dörd at öldü, adamlar isə salamat

düzə çıxdılar. Atların ayaqlarını açıb yola düşdülər. Taxtakörpüdə¹ İsmayıl bəyə rast gəldilər. Nəbi İsmayıl bəyə dedi:

– Ay İsmayıl bəy, səni xoş gördük. Nə bildin ki, bizə at lazımdır? Düş atdan!

İsmayıl bəy düşmək istəmədi, Məmmədtağı çəkib onu atdan saldı:

– Bəyəm sənə söz kar eləmir?!

Atsızlardan biri sıçrayıb İsmayıl bəyin atına mindi, birini də tərkinə aldı. Nəbi İsmayıl bəyə dedi:

– Səni salamat buraxmazdım, ancaq, naçalniklərə sifarişim olduğundan buraxıram. Gedib naçalniklərə deyərsən ki, Nəbi deyirdi: biz getdik.

İsmayıl bəy pay-piyada Qırqlar tərəfə, Nəbigil də o biri tərəfə getməkdə olsun, görək, naçalniklər neylədilər?

Nəbigilin qaçdıqlarından naçalniklərin xəbərləri yox idi. Onlar elə hey dağın başını güllələyirdilər. Güllə səsindən yer-yurd lərzəyə düşmüşdü.

Günorta idi. Nəbigil tərəfdən bir güllə də atılmaması onları lap şübhəyə salmışdı. Bəziləri deyirdi tamam qırılıblar, bəziləri də deyirdi ki, özləri güllə atmırlar. Ancaq qaçdıqları heç kimin ağlına gəlmirdi. Bu zaman İsmayıl bəy pay-piyada gəlib çıxdı. Adamlar lap məəttəl qaldılar. İsmayıl bəy – piyada? Bu, olası iş deyil...

– Ay bəy, bu nə işdi, niyə piyadasan?

İsmayıl bəy dedi:

– Atımı Nəbi alıb. Özü də deyirdi, naçalniklərə deyərsən ki, biz getdik, nahaq yerə patronu korlamasınlar.

Naçalniklər təəccüb elədilər. Oranı-buranı nəzərdən keçirdilər. Baxdılar ki, Nəbigil qar sıldırımından sürüşüb qaçıblar. Slavoçinski təəccüb eləyib, dedi:

– Nəbi doğrudan da igiddi. Onunla heç kəs bacarmaz! Bir baxın, buradan da insan sürüşə bilərmi? Zalım oğlu, od-alovdu, od-alov!

Naçalniklər kor-peşman geri qayıtdılar. O biri tərəfdən də Nəbigil Salvartıya gəldilər. Orada olan adamlarla görüşüb,

---

¹ Camal qalasından axan çayın üstündən salınmış qədim körpü.

düz, Həkəri tərəfə getdilər. Cavanşir ata günbəzində¹ atlardan düşüb yemək yedilər. Bir az dincələndən sonra çay qırağı kəndlərə endilər.

Həkərinin havası Nəbiyə xoş gəlmədiyindən bir də dağlara qayıtmağa məcbur oldu. Onlar Qanlıca dağının ətəyində qaldılar. Səhər açıldı, sabahınız xeyir olsun. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Mən bir az xəstə kimiyəm, burada qalacağam. Siz atlarını, hər tərəfi gəzin, görün üstümüzdə gəlib-eləyən varmı? İşdi, naçalnikin atlılarını-zadını görsəniz, düz buraya gəlin, atışb-eləməyin!

Nəbi Həcərlə dağın ətəyində qaldı. Yerdə qalanları isə atlanıb Üçtəpə, Taplıcı və Keçəldağın ətraflarında dolanmağa başladılar. Bunlar Üçtəpədə dörd rus zemləməyə (yer ölçən) rast gəldilər. Qaçaq rusları götürüb, düz, Nəbinin yanına apardılar. Nəbi ruslarla xeyli söhbət eləyib yoldaşlarına dedi:

– Bunlara nahaq əziyyət veribsiniz! Bunlar qonaqdırlar. Biz bunlara əlimizdən gələn hörməti eləməliyik.

– Ay Nəbi, vallah bilmədik, elə bildik naçalniklərin qoşunlarından, yayınıb yaylaqda qalıblar. Özü də, onlara güldən ağır söz deməmişik.

Nəbi yerölçənlərə dedi:

– Gərək mənə üç gün qonaq olasınız. Hər günü gündüz hara gedirsiniz, gedin, axşam buraya qayıdın.

Yerölçənlər üç gün Nəbinin yanında qaldılar. Nəbi onlara çox hörmət elədi. Üç gündən sonra Nəbi gecə gətirib onları Gorusda qoydu. Qonaqlar Nəbidən çox razı qalmışdılar. Nəbi onlara xeyli xərclik də vermişdi.

Nəbinin xoş sifəti, yaxşılığı yerölçənlərin yadından heç çıxmırdı. Onlar Nəbidən dağlar qədər razı olmuşdular. Çox fikir eləyirdilər, bilmirdilər Nəbiyə nə cür yaxşılıq eləsinlər. Günlərin bir günü baş yerölçən yoldaşlarına dedi:

– Belə də qanacaqlı, yaxşı adam olarmı? Biz onun yaxşılığından çıxmalıyıq! Gəlin onun adından Nikolay padşaha ərizə yazaq, bəlkə günahından keçib üzə çıxmasına icazə verdi.

---

¹ Qubadlı rayonu, Qayalı kəndinin başında tikilmiş çox qədim günbəzdür.

Hamısı razı oldu. Rus zemlemerləri Nəbinin adından padşaha ərizə yazdılar, tel vurdular. Nikolay ərizələrə əncam verdi, Nəbinin günahından keçdi. O zaman qayda belə idi. Çox qoçaq olan adam bağışlanırdı, Nəbi də bu hesaba salındı.

Onun dəstəsində Cəfər¹ adlı bir adam var idi. O da çoxdan qaçaq idi, onun da günahından keçildi. Ancaq Cəfər Nəbini görmək istədi. Padşahın Nəbinin günahlarını bağışlamaq haqqındakı kağızı yaranallara, Gorus və Naxçıvan naçalniklərinə, Gəncə və İrəvan general-qubernatorlarına da gəldi. Qubernatorlar hər yerə adam saldılar ki, Nəbini tapıb, bu şad xəbəri ona çatdırsınlar. Naxçıvan naçalniki Slavoçinski Nəbinin bağışlanması xəbərini Ərikli dağında aldı. Bir kağız yazıb qasidlə Nəbiyə göndərdi. Qasid naçalnikin kağızını aparıb Nəbiyə verdi. Nəbi kağızı oxuyub yoldaşlarına dedi:

– Naçalnik Slavoçinski sabah bizi qonaq çağırır. Xeyir olsun!.. Naçalnik də qaçağı qonaq çağırarmı? Fikriniz nədir, gedəkmimi?

Həcər hamıdan qabaq dedi:

– Çağırılan yerə getmək lazımdı. Gedək, görək nə deyir.

Nəbinin yoldaşları bu işə təəccüb qalmışdılar. Şahhüseyn bozara-bozara dedi:

– Ər-arvad bilə-bilə bizi ölümə aparırlar. Bu yaxşı işdi?

Murad dedi:

– Onlar bizi xırpalayıb zindana salacaqlar.

Belə-belə, hərə bir söz dedi. Nəbinin tərəfində Həcər, Ha-yik, Cəfər və İsmayıl qaldı. Axırda Nəbi dedi:

– Birinizin başından bir tük əskik olsa, mən zamin. Mən gedəcəyəm, kim istər mənle getsin, kim istər qalsın. Çağırılan yerə getməmək igidlik nişanı deyil.

Bir nəfərdən də səs çıxmadı. Adamlar dedikləri sözdən peşman oldular. Nəbi qasidə dedi:

– Get, naçalnikə de, sabah gələcəklər.

Qasid çıxıb getməkdə olsun. Nəbigil gecəni keçirdilər. Sabah sübh tezdən atlanıb, Naxçıvan deyə yola düşdülər.

---

¹ Qaçaq Cəfər Ağcabədi rayonunun Hindarx kəndindəndir. Əvvəllər Qaçaq Əbdülkərimin, 1890-cı ildən sonra isə Nəbinin dəstəsində olmuşdur.

O biri tərəfdən naçalnik Slavoçinski bütün strajnikləri, saldatları uzaqlaşdırıb özü bir dəstə əyan-əşrəflə Nəbini qarşılamağa çıxdı. Möhkəm əl tutandan, hal-xoşdan sonra, dəstə ilə Slavoçinskinin evinə gəldilər. Slavoçinskinin arvadı Mariya xanım qulluqçularıyla Nəbi ilə Həcərin qabağına çıxdı. Həcər-lə öpüşdü, Nəbi ilə əl tutdu.

– Həcər xanım, xoş gəlmisiniz, səfa gətirmisiniz! Buralar sizə peşkəşdi.

– Çox sağ ol, Mariya xanım, çox razıyıq.

Mariya xanım Həcərin patrondaşlarına, tufənginə baxdı, gülə-gülə dedi:

– Mən Həcərin adını çox eşitmişdim, amma özünü görməmişdim. Bunun qəhrəmanlığından mənə çox danışılar. Kaş mən də belə olmağı bacaraydım!

Həcər güldü:

– Mariya xanım, – dedi, – mənim kimi olmağı siz xanımlar bacarmaz!

Mariya xanım Həcərin tufənginə baxmaq istədi, əlini uzadıb:

– Ver, tufənginə baxım, – dedi.

Həcər tufəngi qoltuğunun altına hərlədi, Mariya xanımın üzünə mənəli baxdı:

– Mariya xanım, mənim tufəngim başqa adamın əlinə keçməz, – deyə, ondan bir addım uzaq dayandı.

Mariya xanım əlini geri çəkdi.

Nəbigili təntənə ilə içəri apardılar. Gözəl bir məclis düzəlmişdilər. Məclisdə yemək-içmək başlananda Slavoçinski ayağa qalxıb dedi:

– Nəbi bəy, sizi ürəkdən təbrik edirəm, indi daha Qaçaq Nəbi deyilsən, Nəbi bəysən.

Nəbi dedi:

– Bu nə sözdü, məni nə üçün təbrik eləyirsən? Haradan belə mən bəy oldum?

Slavoçinski padşahın kağızını ona uztdı:

– Əlahəzrət padşah mərhəmət əlini açıb, sənin və Cəfərin günahından keçib. Hər ikinizi azad eləyib, üzə çıxarıb. Bu gündən azadsınız.

Nəbi başını əsdirdi:

– Padşahı sağ olsun, heç olmasa məni yada salıb. Mən tək adamam, məni yada salmasaydı da olardı. Yada salmalı yoxsul kəndlilərdi. Əvvəl onları bəylərin, hampaların zülmündən azad eləsin, sonra məni.

Slavoçinski dedi:

– Onları allah yoxsul yaradıb. Padşah nə cür azad eləsin?

Nəbi ded:

– Padşah hamını bir gözdə görsün, onlara da torpaq versin, onlar da aclıqdan, əzabdan azad olsunlar.

Slavoçinski dedi:

– O sonrakı işdi. Hələlik sənə Cəfəri azad eləyib. Özü də yanına çağırıb, orada özünə sözünü deyərsən.

Nəbi dedi:

– Padşaha yazarsan, Nəbi deyir, mənim azadlığım yoxsul kəndlilərlə bir yerdə olmalıdı. İstəyir, hamımızı azad eləsin. Qaldı Cəfər, o, səhərdən uşaqlarının yanına gedə bilər.

Slavoçinski dedi:

– Nə bu yoxsulların quyruğundan tutmusan? Özünü düşün, nə yoxsulbazlıqdı?

Nəbi dedi:

– Mənim özüm yoxsulam, adamım da yoxsullardır.

Slavoçinski çox dedi, Nəbi az eşitdi. Mariya xanım şıltaqlıq eləyib söhbəti dəyişdirdi. Slavoçinski o gecə Nəbigili qanaq saxladı, çox hörmət elədi. Səhər tezdən Nəbiyə bir də minnət elədi, amma Nəbi razı olmadı. Nəbigil onlarla görüşüb yola düşdülər. Az getdilər, çox getdilər, dağlar keçdilər, gedib Sisyana çıxdılar. Slavoçinski də Cəfəri götürüb Gəncəyə – yaranal Nakaşidzenin yanına apardı. Nakaşidze ona kağız verib evinə buraxdı.

O biri tərəfdən Nəbigil Sisyanda zemlemerlərə rast gəldilər. Hal-xoşdan sonra zemlemerlər Nəbiyə dedilər:

– Biz səni axtarıyıq.

Nəbi dedi:

– Nə var, xeyir ola?

Baş zemlemer dedi:

– Padşah mərhəmət eləyib, səni üzə çıxarıb. Sənə xəbər verməyə gəlmişik.

Nəbi güldü:

– Yaxşı bilirəm, – dedi, – bunu yəqin siz eləyibsiniz. Mənim adımdan padşaha ərizə yazmışınız. Çox razıyam, çox sağ olun. Ancaq mən üzə çıxmıyacağam. Mən yoxsullarla bir yerdə üzə çıxacağam.

Nəbi Slavoçinskiyə dediyi sözləri zemlemerlərə də dedi. Zemlemerlər Nəbini bir az haqlı bildilər, ancaq üzə vurmədilər. Oradaca baş zemlemer Nəbi ilə qardaşlıq oldu, şərt bağladı. Onlar Nəbigillə xudahafizləşib Gorusa, Nəbigil də Arpa-buğda təpəsinə getdilər. Arpa-buğda təpəsinin yanında olan yol ilə tacir bəylərin karvanı gedirdi. Bunlar xaricdən mal gətirirdilər. Nəbigil təpədən enib onların qabağını kəsdilər, karvanı yoldan döndərüb, Arpa-buğda təpələrinin arasına aparıldılar. Nəbi göz elədi, qatırlara və atlara yüklənmiş parçanı açıb yerə tökdülər. Parça taylarını ot tayası kimi bir-birinin üstünə qalaqladılar. Nəbi parçanın yarısını götürdü, yarısını isə tacirlərin özlərinə verdi. Fağırlar, yoxsullar eşitdilər, hər tərəfdən tökülüb gəldilər. Nəbi götürdüyü parçanı adamlara paylayırdı. Yalan olmasın, elə bil Nəbi burada bir böyük bazar açmışdı. Zarafat eləyə-eləyə parçanı aynalı tüfəng ilə ölçüb adamlara paylayırdı. Bəylərdən biri ona bir arşın uzadıb dedi:

– Heç olmasa, al, bu arşınla ölç, payla. Tüfəng qolunu yorur.

Nəbi arşını onun əlindən alıb diqqətlə baxdı:

– Bu ki qarış imiş. Bununlamı kəndlilərin başını aldırdınız? Bu qısa arşınla düz versəniz, dərd yaradı. Hər arşında dörd barmaq da az verirsiniz, – deyə, arşını qolu gəldikcə tulladı, yenə aynalı ilə parçanı ölçüb paylamağa başladı. Darabası¹ Ələsgər kişi də burada idi. Nəbi ona da on arşın parça verdi. Ələsgər parçanı qoltuğunda tutub kənardə dayanmışdı. Nəbinin danışığına qulaq asırdı. Nəbi gözünü çevirib onu gördü:

– Ə, niyə getmirsən? İstəyirsən parçanın pulunu verəsən? Zəhmət çəkmə, mən pulnan parça satan xocalardan deyiləm. Bu bəylər özləri mənə tapşırıblar ki, parçamızın yarısını pulsuz payla. İnanmırsan, özlərindən soruş. Ay qoçaq, deyəsən payını çoxaltmaq üçün dayanmışsan? O da mənim gözüm üstə, – deyib gülə-gülə onun qucağına bir top parça tulladı.

Ələsgər Nəbiyə dua eləyə-eləyə çıxıb getdi.

---

¹ Sisyan kəndlərindəndir.

Nəbi parçanı paylayıb qurtarandan sonra, atlanıb yola düşdülər. Bir gün, bir gecə at sürdülər, Üçtəpəni dolandılar. Axırda Qara ayağında¹ atdan düşdülər. Fikirləri bu idi ki, bir az dincələndən sonra Urud kəndinə ensinlər. Camal adlı bir çoban Nəbinin yanına gəlib dedi:

– Nəbi qağa, pristav Movses bəy Urudda Kərbəlayı Dünyamalıının evindədi, kəndə getməyin.

Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Mən Movses bəyi çoxdan axtarırdım. Gedək onun yanına, ona bir neçə sözüm var.

Atlarına minib yola düşdülər, gedib Kərbəlayı Dünyamalıının qapısında atdan düşdülər. Movses bəyin yanında olan strajniklər əllərini də tərpedə bilmədilər. Movses bəyin sifəti zəfəran kimi saraldı, ürəyi döyünməyə başladı. Nəbi, Movses bəyə salam verdi. Onun dili tutulduğundan Nəbinin salamının cavabını verə bilmədi. Nəbi dedi:

– Ay Movses bəy, bu camaatı niyə incidirsən? Hamı səndən narazıdır. Bəyəm bunları sən yaratmısan?!

Movses bəy kəkələyə-kəkələyə dedi:

– Ay Nəbi bəy, mən camaatı incitmirəm, padşahın buyruqlarını yerinə yetirirəm.

Nəbi dedi:

– Padşah deyir, camaatı şişə tax? O bir deyirsə, siz beş eləyirsiniz!

Nəbi tapşırırdı, yoldaşları Movsesi ağaca sarıdılar, dana kimi böyükdə-böyükdə döyməyə başladılar. Bu əsnada Kərbəlayı Dünyamalı təsbeh çevirə-çevirə gəlib çıxdı:

– Ay Nəbi, ayıb deyilmi, mənim qonağımı belə biabır eləyirsən? – dedi.

Nəbi çevrilib onun üzünə baxdı:

– Yaxşı oldu sən də gəldin, – dedi. – Sən Movses bəydən geri qalan adam deyilsən. Sələmçilikdə şöhrət qazanmısan. Kərbəlayı Dünyamalı, ağsaqqallığına keçirəm. Yoxsa səni Mosvesdən də pis günə salardım.

---

¹ Sisyanda dağ adıdır.

Nəbigil Kərbəlayı Dünyamalının evini talan eləyib, yoxsul-lara payladılar və yola düşdülər. Axşam Üçtəpədə xıdırli Xudaverdinin evində qaldılar. Gecə Xudaverdi Nəbiyə dedi:

– Ay oğul, eşitmişəm, padşah sənin günahlarını bağışlayıb. Niyə üzə çıxmırsan? Nənən yazıqdı, onu da incidirlər. Qaçaq Cəfər üzə çıxıb, uşaqlarının yanında oturub, o, ağıllı iş görüb.

Nəbi cavab verdi:

– Tək mən üzə çıxmaqla dünya düzəlməyəcək. Siz öz düşməninizi tanımırsınız. Hampalar, bəylər nə yara qalıb ki, sizə vurmasınlar? Qazanan biz, işləyən biz, əzilən biz. Boş gəzən, kef çəkən isə ağalar!

Xudaverdi dedi:

– Ay oğul, dünya yaranandan belə olub, belə də olacaq. Onu sən düzəldə bilməzsən.

Nəbi dedi:

– Mən istəyirəm belə olmasın. Nə qədər ki belədi, mən də üzə çıxmıyacağam!

Nəbi sözünü bitirib fikrə getdi, əhvalı qarışdı, qanı qaraldı. Xudaverdi də dediyi sözdən peşman oldu. Baxdı ki, Nəbinin davası bir adamın davası deyil, o, hamı üçün ağlayır. Nəbinin haqlı olduğunu o da təsdiq elədi. Nəbigil səhər tezdən atlanıb Uz kəndinə gəldilər, gördülər uryadnik vergiyiğanı qabağına qatıb kəndlilərdən döy-sındır vergi yığır. Nəbi vergiyiğanı öz yanında əyləşdirdi. Kəndlilərə gələn qızıl pulunu varlılardan alıb ona verdi, qəbz alıb kəndlilərə payladı.

Dülsədə olan bəylər, hampalar bunu eşitdilər. Bir yerə toplandırlar, götür-qoy elədilər. Bu fikrə gəldilər ki, şamlığa dolunsunlar, Nəbigil gəlib keçəndə hamısını qırınsınlar. Əsib-coşandan sonra dedilər:

– Gör necə madyan olmuşuq ki, gədənin biri gəlib bizdən qızıl pulu alır. Onların hamısını qırmasaq, canımız dincəlməyəcək!

Yay fəslı idi. Elat arana köçməyə hazırlaşırdı. Binis və Uz kəndlərinin bəyləri, hampaları tufənglərini götürüb qalın söyüdlüyə doldular. Nəbigil də Uzdən çıxıb çaylaq yuxarı getməyə başladılar. Çaylaqda bir çoban onların qabağını kəsib dedi:

– Nəbi qağa, amandı, geməyin, yolları kəsiblər.

Nəbigil atları saxladılar, geri qayıtmaq istəyən vaxt birdən hər tərəfdən onların üstünə güllə yağmağa başladı. Nəbi bərkədən dedi:

– Ə, güllə atmayın, qoyun yolumuzla gedək. Bizim heç kəslə işimiz yoxdu.

Onu sözünə baxan olmadı. Nəbigil tez söyüdlüyə girib düşmənləri gülləyə tutdular. Elə ilk vuruşmada düşməndən yeddi nəfərini öldürdülər. Bəylər, hampalar qaçıb Dülüs kəndinə doldular, Nəbigil də onların ardınca kəndə girdilər. Moyses bəyin, Yaqubcan bəyin evlərinə getdilər, ancaq onları evdə tapmadılar. Onların var-yoxlarını talan eləyib kəndlilərə payladılar. Bundan sonra mülkədar Givergə divan tutub Dülüsdən çıxdılar. Nəbigil o tərəf-bu tərəfə səpələndilər. Düşmən qoşunu qaçmağa da yol tapmırdı. Nəbigil bunlardan çox adam qırıldılar. Qırılanlar içərisində Baxşı bəy də var idi.

Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Birbaşa Kirsə gedək.

Onlar atlanıb Kirsə tərəf getməkdə olsunlar, sizə xəbəri bəylərdən verim. Bəylər Nəbigilin Üçtəpədən keçəcəklərini öyrəndilər. Qaraktlsə bəylərindən İsgəndər bəylə Cavad bəy Sisyan bəylərini və hampalarını topladılar, gedib Göbəkdaşı¹ kəsdilər. Bu bəylər çox zalım adamlar idi. Gözlərinə xoş gəlməyən və ya sözlərinə baxmayan kəndliləri məhkəməsiz, divansız gülələyirdilər. Sisyan mahalında bu zalımların zülmünü dadmayan adam yox idi.

İndi qayıdaq əsas mətləb üstünə.

Nəbigil atlarını arxayın sürürdülər. Göbəkdaşın döngəsində Bozat finxırıb yerində dayandı. Nəbi sıçrayıb atdan yerə düşdü. Diqqətlə baxıb, gördü yol kəsilidi. Yoldaşlarına him elədi, hamısı atdan düşdü, çala-çökəyə girdilər. Nəbi bərkədən dedi:

– Ə, kimsiniz, yol verin gedək, bizim sizinlə işimiz yoxdu.

Ağzından söz qurtarmamış Nəbigilin üstünə güllə tökdülər. Birinci güllələrdə Nəbinin bir yoldaşı vuruldu. Nəbigil hər tərəfə səpələnib düşmənlə atışmağa başladılar. Nəticədə, Nəbigil bəylərdən çoxunu səngərlərdə öldürdülər, qalanları da qaçıb gözədən

---

¹ Sisyan, el yolunun kənarında bir yumru daşdır. Sancılananlar qarınlarını bu daşa sürtərdilər. Daş pir hesab edilir.

itdilər. Nəbigil onların tufənglərini, patronlarını götürüb, Sisyan dərəsinə endilər. Elə həmin gün bəylərin qırılması xəbəri hər yerə yayıldı. Kəndlilər çox şad olub Nəbiyə alqış elədilər. Aşıq Əhməd də burada idi. sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Gecədən kəsdilər Göbəkdaşını,
Axıtdılar gözdən qanlı yaşını,
Xanımlar yoldular tamam başını,
Nəbi burda yenə bir ad eylədi,
Bəylərin yurdunu bərbad eylədi!

Ağa Zülfüqar bəy özün öyərdi,
Kəsi bəyənməzdi, mənəm deyərdi.
Fağır-füqəranı döyər, söyərdi.
Nəbi burda yenə bir ad eylədi,
Bəylərin yurdunu bərbad eylədi!

Seyrana çıx, gəl sən də bax bu işə,
Bəyləri söykəyib Nəbi leş-leşə,
Qul-qaravaş yoxdu, bıqların eşə,
Nəbi burda yenə bir ad eylədi,
Bəylərin yurdunu bərbad eylədi!

Hamı afərin söyləib aşığa çoxlu xələt verdi.

O biri tərəfdən hökumət adamları hər yerə xəbər verdilər, atlarını minən, tufənglərini götürən bəylər, hampalar Göbəkdaşı tərəfə getməyə başladılar. Gəlib nə gördülər? Mənəm-mənəm deyən bəyləri Nəbigil şalğam eləyib Göbəkdaşının yanlarına töküblər. Bəylər gözlərinin qorasını sıxmağa başladılar. Xanımlar kəşgül dırnaqları ilə üzlerini parçalayıb qanlarını axıdırdılar.

Bəli, meyitləri ədəb-ərkanla götürüb apardılar. Bəylər, hampalar, xanımlar, naçalnik, pristav – hamısı qara geyindi. Hər yandan bəylər, mülkədarlar tökülüb gəlmişdilər. Matəm mərasiminin başçısı Movses bəy, Kərbəlayı Hüseyn, bir də Paşa bəy idi. Molla və keşişlərininki lap dəstgah idi. Onların səsləri birbirinə qarışmışdı, ağız deyəni qulaq eşitmirdi. Kərbəlayı Hüseyn bəy bütün işlərə baxırdı. O, üzünü bəylərə tutub dedi:

– Həzərat, mənim qardaşlarım, çox ağlamaq, sızlamaqla ölənləri geri qaytarmaq olmaz! Biz düşməni tez bir zamanda tutub, əzab verə-verə öldürməliyik.

Bəylərin meyitlərini mafi-qadaynan dəfn elədilər. Geri qayıdıb güclü qoşunla Nəbigilin çox olduğu Camal qalasına getdilər. Demə, Nəbigil Kirsə getməkdən vaz keçib Camal qalasına gəliblənmiş. Baxdılar ki, Nəbigil Camal qalasının lap başındadırlar. Qorxularından dağın başına dırmaşa bilmədilər. Dağın ətəyində əylənib axşamı saldılar. Axşam çox götür-qoy elədilər. Axırda gəldikləri yolnan geri qayıtdılar. Elatla dağa çıxan Cəbrayıl naçalnikinin müavini Səlim bəy də burada idi. Püsək kəndindən keçən Səlim bəy bir gözəl gəlin gördü. Onun gözəlliyi Səlim bəyin ağlını apardı, ölən bəylər tamam yadırdan çıxdı. Səlim bəy bir adamdan soruşdu:

– Bu gəlin kimdi?

O adam cavab verdi:

– Tanımırısan? Səlim adlı bir oğlanın arvadıdır.

Bu gəlinin dərdindən Səlim bəy lap öküze döndü. Bir dəstə ilə qoşundan ayrılıb Püsəkdə qalası oldu. Gecə gəlinin əri Səlimi yanına çağırırdı, keçi su bulandırması eləyib, dedi:

– Aldığım məlumata görə sənin Nəbi ilə yaxın əlaqən var, ona patron verirsən, hər bir xəbəri çatdırırsan. Bu saat dərinə boğazından çıxaracağam.

Səlimin ayağının altından yer qaçdı, yerində donub qaldı. Eşitmədiyini sözləri eşidirdi:

– Qurbanın olum, bəy, – dedi, – mənim haqqımda sənə deyilən bu sözlər yalandı. Mən ömrümdə nə xəbərçilik eləmişəm, nə də Nəbiyə patron vermişəm. Belə yalan sözlərlə məni bədbəxt eləmə.

Səlim bəy onun üstünə qışqırdı:

– Uzun danışma, axmaq. Bu gündən adını dəyişdirərsən. Səndən Səlim çıxmaz. Sənə kim Səlim adı qoyub?

Səlim dedi:

– Deyirsən, dəyişərəm. Mənə adı kim qoyacaq? Ata-anam qoyub da. Bilsəydilər xoşuna gəlməyəcək, sənin adın da Səlimdi, qoymazdılar.

Səlim bəy ona bir neçə şillə çəkib, dama saldırdı. Kənd yüzbaşısını çağırırdı. Axtarış bəhanəsi ilə, yüzbaşı ilə Səlimin evinə gəldi. Yolda Səlim bəy öz fikrini yüzbaşıya bildirdi:

– Mən Səlimin arvadından ötrü ölürəm, – dedi. – Gərək bu gecə onu mənim yanına gətirəsən.

Yüzbaşı belə işləri çox görmüşdü. Belə işlərdə usta idi, odur ki, dedi:

– Baş üstə, bu, mənim əlimdə. Lap yorğan-döşəyinə salaram.

Səlim bəy evi axtarmaq bəhanəsi ilə gəlinə bir də müştəri gözü ilə baxdı. Doğrudan da, gəlinin əvəzi yox idi. Səlim bəyin ağı başından çıxdı. Gəlinə dedi:

– Sizin evdə oğurluq şey var, ancaq yerini demirsiniz.

Gəlin dedi:

– Ağa, bizdə oğurluq şey yoxdu. Başqa sözün varsa, söylə. Mənim ərim qarışqanı ayaqlamır ki, günah olar, siz ona oğru deyirsiniz?

Səlim bəy yüzbaşının evinə qayıtdı. Yüzbaşıya dedi:

– Get, zor-xoş o gəlini bura gətir!

Yüzbaşı gedib al-dilnən gəlini Səlim bəyin yanına gətirdi. Hamı dağıldı. Otaqda bir Səlim bəy, bir də gəlin qaldı. Səlim bəy gəlinə dedi:

– Güzəl gəlin, səndən ötrü ölürəm. Gərək mənə dil verəsən, mən də ərini buraxam.

Gəlinin canı ürپəşdi:

– Aha, indi bildim ki, mənim ərimə niyə şər atırsanmış. Elə iş ola bilməz! Əgər mənə əl vursan, çığırıb səni biabır edəcəyəm! Binamus!..

Tüfəng-tapança ilə nə qədər hədələdi, gəlini yola gətirə bilmədi. Biabır olmasından qorxub onu zorlaya da bilmədi. Belə-belə hava işıqlandı. Səlim bəy gəlinin ərini əvvəlcə Qarakilsəyə göndərdi. Söz çıxartdı ki, gəlin ərinin cinayətlərinin üstünü basdırır. Gəlini də götürüb yola düşdülər. Bunlar yarım saat deyildi yola düşmüşdülər, Nəbi dəstə ilə Püsəyə gəldi. Atndan düşməmiş, bu əhvalatı ona nağıl elədilər. Nəbi bərk qəzəbləndi. Atları kəsə yolla sürüb, Səlim bəyin qabağını kəsdilər.

Səlim bəy dəstə ilə gəlib keçmək istəyəndə hər tərəfdən onları atəşə tutdular. İlk həmlədə beş nəfəri vurub atndan saldılar. Yerdə qalanlar hərə bir tərəfə dağıldı. Nəbigil gəlini də götürüb özlərini yüzbaşı ilə Səlimə çatdırdılar. Yüzbaşını da öldürüb Səlim ilə arvadını Püsəyə, evlərinə yola saldılar, özləri

isə Qarakilsəyə gedib ucqar bir evə düşdülər. Hampalar, bəylər bunu eşitdilər, gedib evi mühasirəyə aldılar. Nəbigil aradan çıxıb, salamat İlanlı dağa getdilər

Qaçaqqlar burada çox qalmadılar, çörək yeyib qurtaran kimi atlanıb Əyridağa keçdilər. Onların Əyridağda olduqlarını naçalnik Suşevski eşitdi. Güclü qoşunla Əyri dağa yürüş elədi. Əyri dağ çox yöndəmsiz dağ idi. Hər tərəfi sıldırım idi. yalnız ikicə yolu var idi. Bunları da naçalnik tutmuşdu. İşin tərsliyindən Nəbigilin patronları da az idi. Vur-tut iki gün dava eləyə bilirdilər. İki gün birtəhər keçirdilər. Strajnik Allahverdi bunların vəziyyətini başa düşüb, əlaldan kəndlilərə xəbər verdi. Kəndlilər gündüz nə qədər çalışdılar, Nəbiyə patron çatdırma bilmədilər. Gecəni gözlədilər, bir dəstə kəndli əllərinə silah keçirib, Nəbiyə göməyə getdilər. Bərk qaranlıq idi. Ancaq hənitidən irəlində adam olduğunu hiss etmək olurdu. Kəndlilər sürünə-sürünə gedib naçalnikin qoşununun lap arxasına keçdilər. Onları qəfildən gülləyə tutdular. Naçalnikin adamları özlərini itirdilər. Qaçıb o tərəf-bu tərəfə dağıldılar. Kəndlilər özlərini Nəbigilə çatdırıb onları dardan qurtardılar. Nəbi köməyə gələn kəndlilərdən çox razılıq elədi, yola düşüb Binisə kəndinə getməyə başladılar. Demə, pristav da bir dəstə atlı ilə Binisə gəlirmiş. Uzaqdan Nəbigili görüb geri qayıtdılar. Nəbigil Binisdən keçib Ərəfsə kəndinə, Ərəfsədən də Camal qalasına, Camal qalasından Sisyana getdilər. Bu, o zaman idi ki, pristav İsmayıl bəy adamları zorla iki aylıq biyara aparırdı. Strajniklər adamları döyə-döyə kəndin arasına toplayırdılar. Kənddə bərk çığırışma var idi. Nəbi dəstə ilə Pristav İsmayıl bəy olan evin qapısında atdan düşdü. Strajniklər qorxularından onlara güllə atmadılar. Nəbi əlində tüfəng İsmayıl bəyin otağına girdi. İsmayıl bəy Nəbini görən kimi ayağa qalxıb ona salam verdi. Nəbi ona dedi:

– Qorxma, sənə heç zad eləməyəcəyəm. Bu saat kənddən çıxıb gedərsən, biyara heç kəsi aparmazsan. Naçalnik soruşsa, deyərsən ki, Sisyana kəndliləri biyara gediblər. Əgər sonra gəlib kəndliləri biyara aparsan, düz, evinə gələcəyəm.

Pristav İsmayıl bəy dedi:

– Baş üstə, heç kəsi biyara aparmaram.

İsmayıl bəy o saat kənddən çıxdı, asta qaçan namərddi, deyib elə getdi ki, bir də o kəndə qayıtmadı.

Nəbigil burada qalsın, sizə xəbəri mülkədar Ağa bəydən verim. Ağa bəy böyük mülkədarlardan idi. Onun hər yerdə torpağı, mülkü var idi. Ağa bəyin Çiçəkli yaylağında çoxlu biçənəkləri, yurdları, at qoruqları var idi. Bu adam çox zülmkar idi. O, kəndliləri öz torpağında müftə işlədir və onlara olmazın əziyyətlər verərdi. Ağa bəy padşahla lap çaşka-lojka idi. Qaldı naçalnik, paristav, bunlar Ağa bəydən tük salırdılar. Pristav İsmayıl bəy onun pulsuz-parasız nökeri idi. Ağa bəy Nəbini öldürmək üçün çox maya qoymuşdu, hər tərəfə adam salmışdı.

Günlərin bir günü pristav İsmayıl bəy on dörd atlıyan Ağa bəyin evinə gəldi. Ağa bəy ona yer göstərib dedi:

– Buyur əyləş, buraya nə üçün gəlmisiniz?

İsmayıl bəy dedi:

– Bəy, mən Nəbini öldürmək istəyirəm, tək bacarmıram. Gərək bu işdə mənə kömək verəsən. Özün bilirsən, biz sənsiz heç bir iş görə bilmərik.

Ağa bəy dedi:

– Deyəsən, quyruğun qapı arasında qalıb? Onun üçün qoçaqlaşibsən!

İsmayıl bəy dedi:

– Bəy, allahdan gizlin deyil, səndən nə gizlin. Mən Sisyan kəndlilərini iki aylıq biyara çıxarırdım. Nəbi gəlib çıxdı, dedi: «Kəndliləri biyara aparma, əgər sonra gəlib aparsan, evinə gələcəyəm». Dedim, yaxşı. Ancaq sonra gedib Sisyan kəndlilərini biyara apardım. İndi istəyirəm o mənim evimə gəlməmiş, birtəhər eləyəm, mən onu öldürəm. Onun üçün səndən kömək almağa gəlmişəm.

Ağa bəy güldü:

– Mən o Nəbini yaxşı tanıyıram, – dedi. – Əgər dəmir qapı Dərbəndə də gedəsən, genə də səni tapıb, istədiyini eləyəcək. Gərək onun dediyi sözə əməl eləyəydin. Nəbin ancaq hiylə ilə, yatdığı yerdə öldürə bilərsən. Mənim gədələrim sənə kömək edərlər.

İsmayıl bəy o gecə Ağa bəyin evində qaldı. Səhər açıldı, günəş bir boy qaxmışdı, ancaq pristavla bəy hələ yuxudan ayrılmamışdılar. Bəy sarayında nöker-naibdən başqa, yuxudan duran yox

idi. Elə bu zaman Nəbi on iki atlıyan Ağa bəyin qapısına gəldi. Ağa bəyin arvadı Sona xanım Nəbigili görən kimi üzünü cıra-cıra ərinə xəbərə getdi. Ağa bəy dal qapıdan çıxıb qaçdı. Nəbi əlində tüfəng içəri girdi. Tüfəngin qundağı ilə pristavı tərpedib dedi:

– Pristav, günortadı, yuxuya qalmısan, dur, Nəbini səndən qabaq tutublar.

İsmayıl bəy yerdən sıçrayıb qalxanda Nəbini gördü. Onun rəngi ölü rənginə döndü, dodaqları yeddi yerdən çatladı, əl-ayağı əsdi. O, güclə paltarını geyinə bildi. Nəbinin ayağına yığılıb dedi:

– Ay Nəbi bəy, qələt eləmişəm, sözünə əməl eləməmişəm! Gəl, bu dəfə də məni öldürmə! Bir də qələt elərəm, elə iş görmərəm.

Nəbi onun qolundan dartıb dedi:

– İsmayıl bəy, qalx ayağa! Hünərin bu idi, niyə sözümə əməl eləməirdin? Elə bilirdin əlimdən yaxa qurtaracaqsan?

Nəbi onun sinəsindən dörd tüfəng dürtməsi vurdu. İsmayıl bəy yerə yığıldı. O, uşaq kimi ağlamağa başladı. Nəbi bir-iki də çəkdi. Onu vurmaq istəyəndə Sona xanım yaylığını Nəbinin ayağının altına atdı:

– Ay Nəbi, oğul, İsmayıl bəyi bu dəfə mənə bağışla, – dedi, – mənim yaylığımı qana boyama.

Nəbinin əlləri boşaldı, yaylığı götürüb Sona xanıma verdi, İsmayıl bəyə dedi:

– Səni Sona xanıma bağışlayıb öldürmürəm. Ancaq, bu saat gedib Sisyan kəndlilərini biyardan geri qaytararsan!

İsmayıl bəy dedi:

– Baş üstə, günü bu gün gedib geri qaytararam.

Nəbi Sona xanıma dedi:

– Sona xanım, Ağa bəyə deyərsən ki, sağlıq olsa, görüşüb hesablaşarıq. Onun elədiyi işlərin hamısını bilirəm.

Ağa bəyin nökrəri İman kənarında dayanmışdı. Nəbi onun yanına gəlib çiyindən yapışdı:

– Kəfin necədi, səni çox incitmirlər ki?

İman cavab verdi:

– Nökərçilikdi dayna, özün hamıdan yaxşı bilirsən, çünki başın çəkib.

Nəbi dedi:

– Çox yaxşı bilirəm, çox döyülmək, ac qalmaq, qış günü qapıda çapıt arasında yatmaq, çılpaq qalmaq. Bu bəylərin qanını içsəm, genə ürəyim soyumaz!

Nəbi cibindən bir qom pul çıxardıb İmana verəndən sonra qapıya çıxdı, atlanıb Gorusa tərəf getməyə başladı.

Yoldan kənar bir çəmənlikdə oturmuşdular. Bir də gördülər uzaqdan bir kovxa gəlir. Nəbi uryadnik paltarı geyib yola çıxdı. Kovxa gəlib keçəndə Nəbi soruşdu:

– Ay kovxa, Nəbini axtarıram, onun yerini bilmirsən?

Kovxa cavab verdi:

– Onun yerini nə bilmək olar? Bu saat burada olanda, o biri saat eşidirsən ki, Arazın o tayındadı.

Nəbi dedi:

– Gəl Nəbini axtarıb tapaq, onu öldürək, padşahdan çox xələt alağ.

Kovxa cavab verdi:

– Nəbinin qorxusundan bəylər, naçalniklər, pristavlar evlərində yata bilmirlər. Mənim nə işimə qalıb, ağrımaz başıma buz bağlayam!?

Nəbi geri qayılib yoldaşlarının yanına gəldi. Buradan yola düşüb dağları bir-bir geridə qoyub Altuntaxtaya¹ getdilər. Naçalnik onların Altuntaxtada olduqlarını eşitdi. Çoxlu qoşun düzəldib Altuntaxtaya getdi. Bərk atışma oldu. Suşevskinin qoşununu dağıdandan sonra, Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Uşaqlar, bu Suşevski bizim canımıza nə od vurub? Nə eləyirik, genə də bizdən əl çəkmir. Bu gecə mən onun evinə gedib onunla da danışaram.

Nəbi yoldaşları ilə Gorus qaşına gəldi, yoldaşlarını Last dağının başında qoydu. Özü Həcəri, İsmayılı və Hayiki götürüb düz Gorusa endi. Naçalnik Suşevskinin darvazasının ağzında Məhərrəm adlı bir strajnik qarovul çəkirdi. Nəbini görəndə əllərini yanına salıb salam verdi. Nəbi ondan soruşdu:

– Ə, Məhərrəm, naçalnik evdədi?

Məhərrəm dedi:

– Bəli, Nəbi qağa, evdədi.

---

¹ Laçın dağlarındadır.

Nəbi yoldaşlarını qapıda qoyub, özü Suşevskinin otağına girdi. Gördü ki, taxtın üstündə yatıb, bir tərəfində tufəngi, bir tərəfində də tapançası var. Tufəngin qayığını qoluna keçirib. Nəbi onun tufənginin çaxmağını çıxartdı, tapançasını da götürüb öz kəmərinə taxdı. İstədi Suşevskini öldürsün. Sonra öz-özünə dedi: «Yatdığı yerdə adamı öldürmək igidlik nişanı deyil, namərdlikdi!»

Salamatca qapıdan çıxıb strajnikə dedi:

– Ə, Məhərrəm, Suşevski yatmışdı, öldürmədim. Tufənginin çaxmağını, tapançasını götürdüm. Deyərsən ki, Nəbi deyirdi, öz gücünü bilsin. Lazım olsa, gəlib arvadının qucağında başını kəsərəm.

Nəbigil Məhərrəmlə xudahafizləşib yoldaşlarının yanına getməkdə olsunlar, görək Suşevski necə oldu?

Səhər Suşevski yuxudan oyanıb gördü tufənginin çaxmağı və tapançası yoxdu. Strajniki çağıraraq dedi:

– Bu nə əhvalatdı?

Strajnik əhvalatı ona danışdı, Nəbinin sözlərini ona çatdırdı. Suşevski ikiəlli başını tutub dedi:

– Kaş Nəbi məni öldürəydi, bu töhməti başıma gətirməyəydi! Mən el içində biabır oldum.

Elə həmin gün bu əhvalat hər yerə yayıldı. Adamlar orda-burda topa-topa yığışib bu əhvalatı danışır, naçalnikə gülürdülər. Naçalnik də utandığandan nə dəftərxanaya gedirdi, nə də adam üçünə çıxırdı. Özünü yalandan xəstəliyə vurmuşdu. Bu əhvalat hətta kəndlərə də yayılmışdı.

İndi görək Nəbigil necə oldu?

Nəbigil səkkiz-doqquz yerdə vuruşmalar keçirdiklərindən patronları tamam qurtarmışdı. Onun üçün də atlanıb birbaşa yenə Gorus qaşına gəldilər. Nəbi üç adam ayıraraq dedi:

– Gorusa enin, İsmayıl bəydən patron alın!

Bunlar atlanıb İsmayıl bəyin evinə getdilər. İsmayıl bəy onları görəndə bərk qorxuya düşdü. Hayik ona dedi:

– Bizi Nəbi göndərib. Dur, bizə dörd-beş yeşik patron ver!

İsmayıl bəy o saat ayağa qalxdı. Onlara beş yeşik patron verdi. Onlar patron yeşiklərini ata yükləyib Nəbinin yanına gəldilər. İsmayıl bəy həmin gündən sonra qorxusundan həmişə divanxanads yatırdı.

İndi sizə kimdən xəbər verim, Gəncə və İrəvan yaranal-qubernatorlarından. Onlar Nəbini və yoldaşlarını qırmaq üçün çox tədbir görürdülər. Onlar istəyirdilər Nəbini hiylə ilə, pul gücünə öldürsünlər. Gəncə yaranal-qubernatı Nakaşidze belə məsləhət gördü ki, bu işi üçüncü nahiyə pristavı Şəfi bəyə tapşırınsınlar. Nakaşidzenin fikrini İrəvan yaranal-qubernatı Freze də bəyəndi. Şəfi bəy çox şirindil və hiyləgər adam idi. Bu işdən ötrü Şəfi bəyi Tiflisə də çağırdılar. Sərdar özü şəxsən Şəfi bəylə görüşdü:

– Deyirlər, sənin hiylədən başın çıxır, – dedi. – Nə hiylən var, işə sal, Nəbini və dostlarını öldürt.

Şəfi bəy sərdarın sözünü yerə salmadı, Nəbini öldürtməyə razılıq verdi. Amma iş burasında idi ki, dalağı sancırdı. Sərdar söz verdi ki, onu naçalnik qoyacaq.

Şəfi bəy geri qayıdan kimi, ürəyinə yatan adamları yanına çağırtdırıb dedi:

– Nəbini kim öldürsə, ya tutsa, ona Nəbi ağırlığında qızıl verəcəyəm.

Heç kəs Nəbini öldürməyi boynuna götürmədi. Ancaq Şəfi bəyə söz verdilər ki, Nəbinin yaxın adamlarını aldatsınlar, onların əli ilə Nəbini öldürsünlər.

Aradan beş gün keçməmişdi. Şəfi bəyin fikrini Nəbiyə xəbər verdilər. Nəbi gecəni saldı, düz, Şəfi bəyin evinə getdi. Şəfi bəy Nəbini görəndə özünü itirdi. Nəbi onun yaxasından tutub dedi:

– Ə, deyəsən, yaranallara, sərdara söz vermişən, Nəbini hiylə ilə, pul gücünə öldürdəsən. İndi öz ayağımla gəlmişəm. Dur, nə eləyirsən, elə! Dur, bu saat beş yüz tükən qızıl pul, üç yeşik də patron gətir.

Şəfi bəy gec tərpənmək istədi. Nəbi onun ağızına bir bərk şillə vurub dedi:

– Tez ol, dədənin pulu-zadı deyil, kəndlilərin qazandığı puldu. Mənim başımdan ötrü ayırdığın mayadı.

Şəfi bəy Nəbinin istədiyi pulu və patronu verdi:

– Nəbi bəy, sən allah, məndən xətasız keç. Qələt elərəm ata-babamnan, səni öldürmək sözünü ağızıma almaram.

Nəbi güldü:

– Səni öldürməyəcəyəm. Ancaq kefini pozma, nə qədər tədbir görürsən, gör. Düşmən öz düşməninini öldürmək üçün tədbir görər! Bu ki təzə iş deyil!

Nəbi buradan çıxıb Gilətağ kəndinə¹ getdi. Gilətağ kəndində Niyazalı adlı bir yüzbaşı vardı. Niyazalı həm hampa idi, həm də quldur, qoçularla dost idi. O, Şəfi bəyə söz vermişdi ki, mən quldurların, qoçuların əli ilə Nəbini öldürə bilərəm. Niyazalı bir qoçu ilə şərt bağlamışdı ki, Nəbini öldürsün, ona Nəbinin başı ağırlığında qızıl versin.

Nəbi həmin qoçunu diri tutdu, qollarını bağlayıb Niyazalının evinə apardı. Niyazalı evdə idi.

– Ə, Niyazalı, öz ayağımla yanına gəlmişəm. Dur başımı kəs, apar ver yaranallara, başımın ağırlığında qızıl al!

Nəbi Niyazalı ilə qoçunu qarın-qarına sarıtdırıb, dilləri tutulunca döydürdü. Bu döyülməklə qoçu öldü, Niyazalının isə başına hava gəldi. Bir müddət keçəndən sonra bir çoban Niyazalının dəli olduğunu Nəbiyə xəbər verdi. Nəbi gülə-gülə dedi:

– Get o porsuğa de ki, Nəbi deyir, onunla işim yoxdu, özünü dəliliyə-zada vurmasın.

Nəbigil Yellicəni², Ağudunu, Göbəkdaşını qovğa ilə keçib Kirs-Kursa³ getdilər. Kirs-Kusda Molla Rəhim adlı bir hampa var idi, kəndlilərə divan tuturdu. Molla Rəhimin üç minə qədər arı pətəyi var idi. Nəbi, Molla Rəhimin qapısına gedib əvvəl-əvvəl onun arı pətəklərini kəsdirib, balını kasıblara payladı. Nəbi dedi:

– Molla Rəhim, bu arılar kəndlilərin əlinin zəhməti ilə saxlanılır. Qoy bu il də balını onlar yesinlər.

Molla Rəhim ağzını açsa idi, onu da Niyazalının gününə salacaqdı. Onun üçün də dedi:

– Nəbi, canım da sənə qurbandı, nə eləyirsən, elə.

Nəbigil Molla Rəhimi salamat buraxıb yola düşdülər. Üç gün, üç gecə yol gəlib Kirsə çatdılar.

---

¹ Qafan rayonu kəndlərindəndir.

² Yellicə Qafan dağlarındadır.

³ Qafan dağlarındadır, həm də kənd adıdır.

SƏLİM BƏYİN ZƏNGƏZURA NAÇALNIK GÖNDƏRİLMƏSİ

Qoşunların Nəbigillə vuruşmada dalbadal məğlub olması yaranallara çox toxunurdu. Necə yəni, bir çobanla iki mahal yaranalı bacarmasın?! Bu olası işdirmi? Gəncə yaranalı Naqəşidze fikirləşdi, götür-qoy elədi, axırda bu qərara gəldi ki, Zəngəzura da ən əzazil bəylərdən birini naçalnik göndərsin. Ona tapşırırsın, o da pristavların hamısını bəylərdən qoysun.

Yadımdadı 1896-cı ilin yanvar ayında qubernator bütün ayanları topladı, öz fikrini onlara da bildirdi. Hamısı qubernatorun sözünü bəyəndi. Zəngəzura kimi naçalnik qoysunlar, kimi qoymasınlar? Hərə öz fikrini söylədi. Çox fikirdən, çənə yorandan sonra bu qərara gəldilər ki, Cəbrayıl naçalnikinin müavini Səlim bəy Rüstəmbəyovu Zəngəzura naçalnik qoysunlar. Olsa-ldsa, Nəbinin öhdəsindən o gələ bilər. Səlim bəyin kim olduğunu deməsəm, qulaq asanlar məndən narazı qalarlar.

Üzdən iraq, indi olmasın, Səlim bəy Qarabağın Əfətli kənd mülkədarı idi. Nənəsinini əmcəyini kəsən, zalım və binamus bir adam idi. Bütün Qarabağ onun zülmündən dad-fəryad çəkirdi. Özü də dəli idi, istədiyi adamı məhkəməsiz-filansız güllələyirdi. Bunun Məhəmməd bəy adlı bir qardaşı var idi. O da qardaşından geri qalmırdı. Hər iki qardaşın şallağının səsi bütün Qarabağda məlum idi. Əslində, bunlar köhnədən zatıqırıq idilər.

Uzun sözün gödəyi, qubernat əmr elədi, strajnik, yasovul yola düşdü, gedib təmtəraqla Səlim bəyi qubernatın hüzuruna gətirdilər. Xoş-beş, on beşdən sonra, qubernator Səlim bəyə dedi:

– Bilirsən səni bura niyə çağırmışam?

Səlim bəy dedi:

– Yox, əlahəzrət, bilmirəm.

Qubernator dedi:

– Səni Zəngəzura naçalnik göndərirəm. Öz qardaşın Məhəmməd bəyi də özünə müavin götürüb Gorusa gedərsən. Sənin qoçaqlığın əlahəzrət padşaha da çatıb. Səni Zəngəzura göndərməkdə məqsədimiz odu ki, orada tüğyan eləyən Qaçaq Nəbini ya tutasan, ya da öldürəsən. Mən lap yaxşı bilirəm ki, o, sənin əlindən yaxa qurtara bilməz.

Səlim bəy kəllə adam idi. Fikirləşmədən, əlini gözünün üstünə qoyub dedi:

– Cənab yaranal, o mənim əlimdə. Əgər Nəbi yeddinci göyə çıxsa, genə də əlimdən qurtara bilməyəcək! Ancaq siz nəzərinizi mənim üstümdən əskik eləməyin. Özünüz yaxşı bilirsiniz ki, Nəbi zor düşməndi, bütün rəiyyət onun tərəfindədi.

Qubernator dedi:

– Sənə əlimizdən gələn köməyi edəcəyik. Sən çalış, o xatabalanı bizim üstümüzdən rədd elə!

– Mənim gözüm üstə!

O biri tərəfdən Qafqaz canişini elə həmin 1896-cı ilin yanvarında İrəvan general-qubernatoru Frezeni vəzifəsindən çıxartdı. İrəvana qraf Vladimir Fyodroviç Qizenqauzeni general-qubernator təyin etdi. Təzə yaranal da naçalnikləri dəyişdirdi.

Bəli, yaranalın tapşırıqlarını sinədəftər eləyəndən sonra, Səlim bəy öz qardaşı Məhəmməd bəyi də götürərək, beş yüz nəfərlik qoşunla Gorusa getdi. O, nahiyə pristavlarını nəzərdən keçirdi. Bəzilərini dəyişdirdi. Uryadniklərin hamısını dəyişdirib, ətiacı, zalım adamlardan uryadnik qoydu. Yüzbaşılardan çoxunu donluqlu elədi. Səlim bəy bütün bəyləri, hampaları, xocaları Gorusa topladı. Nəbini tutmaq və ya öldürmək haqqında öz fikrini onlara söylədi. Yerindən duranın hamısı ona dedi:

– Sənin başına at təpib, nədi? Bütün rəiyyət Nəbinin tərəfindədi. Yeri düşəndə hamısı ona kömək eləyir. Bacara bilsəydin, elə Cəbrayıldan olanda tutardın da!

Səlim bəy dedi:

– Siz çox qorxaq adamsınız. Əgər aciz olmasaydınız, bir hiylə qurub onun başını batırdınız.

Bəylər dedilər:

– Sənin də hünərinə bələdik. Elə qaçaqaqsan ki, axırda Əfətlini də geridə qoyacaqsan, Cəbrayılı da.

Səlim bəy Nəbinin rəiyyət arasında böyük hörməti olduğunu çoxdan bilirdi. Bunu yadına salanda, canına üşütmə düşdü. Fikirləşdi, götür-qoy elədi, axırda bu qərara gəldi ki, Nəbini yanına çağırırdı, dilə tutsun, bəlkə tora saldı, ya da bu ölkədən uzaqlaşdırdı. Fikrini bəylərə, hampalara söylədi. Şəfi bəy Səlim bəyin bu fikrini bitməz hesab eləyib dedi:

– A kişi, sən nə danışırсан? Qurdu tora salmaq olar, ancaq onu yox!

Şəfi bəyin sözü Səlim bəyi xəmir kimi qıçqırtdı:

– Mənim Zəngəzura naçalnik gəlməkdə məqsədim Nəbini ya tutmaq, ya öldürməkdə. İndi baxıram ki, bu işi təkbaşına görmək mümkün deyil. Gərək hamınız mənə kömək eləyəsınız. Hamımız əl-ələ versək, onu tez məhv eləyə bilərik.

Şəfi bəy bığlarını eşdi, bir neçə dəfə boğazını arıtlayandan sonra:

– Düz deyirsən, – dedi, – əl-ələ versək, Nəbini üç günün içində öldürə bilərik. Bu da ki, olmur.

Səlim bəy onun qoltuğuna qarpız verib dedi:

– Mən səni yaxşı tanıyıram. Kaş bəylərin, hampaların, pristavların hamısı sən ürəkdə olaydı.

Qulu bəy əllərini yanına söykədi:

– Heç əl-ayağa düşməyin, onun canını almağı təkcə mənə tapşırın.

Bəli, bəylər çox danışdılar, çənə yordular, qılınclarını itilədilər, tufənglərini sazladılar, dağılıb kəndlərə getməkdə olsunlar, eşit Nəbinin dostu, usta Arşakdan. Usta Arşak öküz nallayırdı. Bir nəfər strajnik ona yanaşib dedi:

– Oğlu ölmüş, niyə durmusan? Naçalnik Səlim bəy bəyləri, hampaları qızıdırıb kəndlərə dağıtdı ki, gedib Nəbini öldürsünlər.

Usta Arşak bir öküzün dal ayağını nallamışdı, qabaq ayaqlarını nallamayıb yarımçıq qoydu, çəkici yerə tullayıb evlərinə getdi, çörəkdən-zaddan götürdü, paltarını dəyişməmiş yola düşdü, daban aldı, dərələrdən sel kimi, təpələrdən yel kimi gedib Sisvana çıxdı. Aradı, axtardı, Nəbini Nuravan kəndində tapdı. Hal-xoşdan sonra Səlim bəyin Gorusa gəldiyini və onu öldürmək üçün tökdüyü tədbirləri xəbər verib dedi:

– Ay Nəbi kirvə, o Səlim bəy çox quduz adamdı, özünü gözlə.

Nəbi Arşaka razılıq edib dedi:

– Arşak kirvə, çox sağ ol, bizə hörmət eləyirsən, yaxşılığından çıxarıq. Mən bu gecə özüm Səlim bəyin mənzilinə gedəcəyəm. Qismət olsa, onu qarınağrısına salaram, sən də tamaşa eləyirsən.

Arşak özünü itirdi:

– Nəbi kirvə, Səlim bəy çox əliiti adamdı. Sən nə danışır-san, bilə-bilə özünü ölümə vermək istəyirsən? Amandı yazıq-yuzuğu başıkəsik qoyma!

Nəbi onun qolundan tutub gülümsündü:

– Arşak kirvə, qorxma, o mənə heç şey eləy bilməz, – dedi.
– O Səlim bəy məni yaxşı tanıyır. Hünərimə bələddi. İlan ulduz görməmiş ölməz! Mən özüm onun yanına gedərəm.

Bəli, dəqiqələri, saatları yola verib axşamı saldılar. Nəbi əmr elədi, yoldaşları atlandılar, düz, Gorusa gəldilər. Nəbigil Gorusun hər tərəfinə yayıldılar. Gecə saat on iki olardı, gediş-gəliş bir az seyrəlmişdi. Ucqar yerlərdə şamlar da keçirilmişdi. Nəbi Hayik ilə İsmayılı götürüb, düz, Səlim bəyin qapısına getdi. Bəxtlərindən qapıda qarovul çəkən strajnik onun dostu idi. Nəbi strajniklə hal-xoş eləyəndən sonra soruşdu:

– Ə, Allahverdi qağa, Səlim bəy evdədirmi?

Allahverdi onun atının cilovundan tutub dedi:

– Nəbi qağa, Səlim bəyin yanına getməkdə, yəqin ona gözaydınlığı verəcəksiniz? Təzə naçalnikdi.

Nəbi güldü:

– Bir elə işdi, – dedi.

Allahverdi dedi:

– Evdədi. Lap qurd ürəyi yemisən ha!

Allahverdi Nəbinin sözündən heç şey başa düşmədiyi üçün çiyinlərini çəkdi. Nəbi atını yoldaşlarına verdi. Özü əlində aynalı həyəət girdi. Səlim bəyin otağının qapısına getdi. Qapı kilidli deyildi. Qapını açıb tez içəri girdi. Səlim bəy taxtın üstündə uzanmışdı. Qapı açılan kimi sıçrayıb ayağa qalxdı. Nəbi divarın dibində idi, səlim bəy onu yaxşı görmürdü, belə güman elədi ki, qapını açan öz adamlarındandı. Qışqırmağa başladı:

– Siz çox qanacaqsız adamlarsınız! Qoymursunuz rahatla-naq. Bura kəndli-kündlü evidi, nədi ki, qapını döyməmiş içəri girirsiniz?!

Nəbi sakitcə dayanıb qulaq asırdı. Səlim bəy sözünə davam elədi:

– O strajnik sizi icazəsiz niyə mənim yanına buraxıb? Mən onun dərisini soyaram, siz də tamaşa eləyərsiniz.

Nəbi əlində aynalı qaranlıqdan işığa çıxdı və gülə-gülə dedi:
– Bəy, sənin görüşünə gəlmişəm. Adam da qonağı belə qəbul edərmidi?

Səlim bəy Nəbini görəndə tapançaya əl atdı. Nəbi aynalı üzünə alıb dedi:

– Bəy, əziyyət çəkmə, əzrayıl döşünə çöküb. Tapançaya əl atmaq fayda verməz!

Nəbi onun biləyindən tutub elə sıxdı ki, tapança əlindən yerə düşdü. tapançanı yerdən götürüb öz kəmərinə taxdı.

– Sənin ağlın ona-buna getməsin! Sən öləsən, çəkib ciyərini çıxaracağam! Mən sənə hörmət eləyirəm, sən də bəyliyi bil-dirirsən? Sən bütün il uzununu dalımca düşüb mənə neyləmişən ki, indi də neyləyəsən?

Səlim bəy gözlərini yerə zilləmişdi, bir kəlmə də olsun, danışmırdı. O, ölüm dəqiqələrini gözləyirdi. Gözləri yaşla dolmuşdu, qorxudan dodaqları parça-parça olmuşdu, boğazının yolu qurumuşdu, nitqi tutulmuşdu. Nəbi bunu başa düşdü:

– Bəy, qorxma, səni öldürməyəcəyəm. Ancaq onu bil ki, mən sənə kimi özündəndeyən bəylərdən qorxan adam deyiləm. Salamatca öz işində ol. Mənim üstümdə camaatı incitmə. Bacarırsan məni atışmada öldür. İgid meydan davasında özünü göstərər. Bizim davamız mülkədarlarladır. Siz də ki, onlardan-sınız. İlanın ağına da lənət, qarasına da!

Səlim bəyin dili açıldı:

– Ay Nəbi, mən sənə müsəlman qardaşınam. Sənin ətini yesəm də, sümüyünü atmaram. Məni buraya yaranal göndərib. Sən gərək ermənilərin içində məni biabır eləməyəsən. Mən səni öz yanına çağırırdıracaqdım, yaxşı ki, zəhmət çəkib, öz ayağınla gəlmişən. səndən xahiş eləyirəm, məndən nə alırsan, al, üzə çıx, ya da buralardan uzaqlaş. Üzə çıxsan, yaxşı olar, səni özüm yaranalın yanına apararam, yaxşı bir qulluğa təyin elədirərəm, özü də sənə bəy adı verdirərəm. Mənim də başım qəlbi olar. Nəbi bəy, sənə canına and içmirəm, öz canım üçün doğru deyirəm, mən sənə kimi igidləri çox sevirəm. Mənim dediklərimi bir qardaş sözü hesab elə. Mən, sənə xeyrinə danışırım.

Nəbi gülümsündü, başını tərpedib ona cavab verdi:

– Əvvəla, mən bəy deyiləm, bəylərin düşməniyəm, ikincisi, belə şirin və hiyləgər dilnən məni tora sala bilməzsən. Mənim özümə görə aqlım, fikrim və yolum var. Mənim sizin nəsihətinizə ehtiyacım yoxdu. Bax, sənə deyirəm, mənim üstümdə yazıq-yuzuğu incitsən, genə yanına gələcəyəm. Bir dəfə də gələsən, sənə daha hörmət qoymayacağam.

Səlim bəy dedi:

– Onda, xahiş eləyirəm, məni xatasız burax, ömrünə həmişə duaçı olaram.

Nəbi güldü:

– Xatasız buraxıram, – dedi, – ancaq sən də mənim dediklərimə əməl edərsən!

– Baş üstə, baş üstə.

Nəbi onun üzünə acıqlı baxıb dedi:

– Hiyləgər düşmənsiniz! Mənim üçün iki yeşik patron ver, çıxıb gedim, tez!..

Səlim bəy ayağa qalxıb şkafı açdı, iki yeşik pairoon çıxartdı.

Nəbi çağırırdı, yoldaşlarından biri içəri girib patron yeşiklərini apardı.

Nəbi otağın qapısını bağlayıb Səlim bəyi içəridə qoydu, yoldaşlarının yanına gedib Allahverdiyə dedi:

– Bir saatdan sonra qapını açarsan. Naçalnikə deyərsən ki, mənim də qollarımı bağlamışdılar. Küçədən keçən bir adam açdı.

Sözünü qurtarıb, atını mahmızladı. Onlar Ağsu dərəsi ilə yuxarı, köhnə Gorusu keçib, düz, Qaragölə getdilər.

O biri tərəfdən, strajnik Allahverdi gözlədi, Nəbigil lap uzaqlaşdılar. Gəlib yavaşca Səlim bəyin qapısını açdı. Səlim bəy onu vurmaq istəyəndə, dedi:

– Mənim də qollarımı bağlamışdılar, ağa, mən nə eləyə bilərdim?

Səlim bəy sakit oldu. Nəbinin onun yanına gəldiyini utandığından heç kəsə demədi. Amma bu əhvalat gizli qalmadı, hər yana yayıldı.

Elə bu vaxtlar Aşıq Əhməd Gorusa gəlmişdi. Usta Hambarsum Nəbinin Səlim bəyin yanına gəlməsi əhvalatını ona xəbər verdi. Bu xəbər aşığı ilhama gətirdi, məclis qurdular, Telli sazı dilləndirdi. Nəbinin şəninə görə nə dedi:

Təzə tovlu gəldin Gorusa çıxdın,
Taladın evləri, obalar yıxdın.
Yşaqtək ağlayıb, göz yaşı axıtdın,
Çox xəcalət çəkmə, ağa Səlim bəy!
Göz yaşını tökmə, ağa Səlim bəy!

Tülküsen aslanla sən girmə cəngə,
Pişik fil olsa da neylər pələngə.
Rast gəlmisən ağır polada, səngə,
Çox xəcalət çəkmə, ağa Səlim bəy!
Göz yaşını tökmə, ağa Səlim bəy!

Qoç Nəbini gördün, tez yatdı qazın,
Çovğun, boran vurdu, qış oldu yazın,
Qızıl quşun uçdu, yox oldu tazın.
Çox xəcalət çəkmə, ağa Səlim bəy!
Göz yaşını tökmə, ağa Səlim bəy!

Eşidənlər aşığa «afərin!» dedilər. Aşıq Nəbigilin şəninə bir neçə qatar da söz oxuyub, çox xəcalət aldı. Naçalnikin, bəylərin qorxusundan, tez Gorusdan çıxdılar. Asta qaçan namərddi, qaçıb uzaqlaşdılar.

GORUSA QOŞUN GƏLMƏSİ

Nəbinin qısqısından sonra naçalnik Səlim bəy bərk xəstələndi, yatağa girib başını bərk-bərk bürüdü və strajnikə tapşırırdı ki, bu işi pünhan saxlasın. Nəbinin onun yanına gəlməsini heç kəsə deməsin. Amma o, gecikmişdi, bu əhvalat bütün ətrafa yayılmışdı, adamlar orda-burda danışırdı, Nəbiyə afərin deyirdilər.

Nəbini öldürmək və ya tutdurmaq üçün Səlim bəy çox çalışırdı, tədbir töküdü. Günlərin bir günü o, bir dəstə atlı ilə, düz, Qıraxdına getdi. Bir kağız yazdı, qardaşı Məhəmməd bəylə qubernator Nakaşidzeyə göndərdi, qoşun istədi, özü genə Gorusa qayıtdı. Səlim bəy qubernatornan çaşka-lojka idi. Kağız ona çatan kimi, yaranal komandiri çağıraraq əmr elədi:

– Beş yüz soldat götürüb Gorusa, Səlim bəyi görməyə gedərsən. Nəbini tutub şaqqa vurarsan, hər şaqqasını Gorusun bir tərəfindən asarsan ki, qaçaqlara görk olar, bir adam bəylərin, ağaların üzünə durmaz!

Komandir əlini qulağının dibinə qoydu, ədəb-ərkanla ona hərbi salam verdi:

– Baş üstə, qubernat ağa, beş yüz soldat götürüb Gorusa gedərəm. O Nəbidi, nədi onu tutub dörd şaqqa edərəm, hər şaqqasını Gorusun bir tərəfindən asaram. Bəylərin canını onun xətasından qurtararam.

Komandir qapıdan çıxdı, beş yüz soldat götürüb yola düşdü Bəli, gecəni gündüzə, gündüzü gecəyə qatdılar, gecə yatmadılar, gündüz dincəlmədilər, tək gəlib Qıraxdına çıxdılar. Komandir əmr elədi, qoşun əyləndi. Çadır qurdular, tüfəngləri baş-başa çatdılar. Bir neçə gün burada dincəlməli oldular.

Bunlar burada qalsın, indi sizə kimdən xəbər verim? Səlim bəydən.

Səlim bəy evdən bayıra çıxmır, səbirsizliklə qoşunu gözləyirdi. O, əlinin içi kimi bilirdi ki, yaranal Gorusa qoşun göndərəcək. Bir sabah o, eyvana çıxıb, Gorusa enən ilan kimi qıvrım yola baxırdı. Bir qasid özünü ona çatdırıb dedi:

– Naçalnik sağ olsun, Qıraxdına beş yüz əsgər gəlib, bu gün-sabah Gorusa gələcək. Yaranal sənə kömək göndəribdi.

Səlim bəy bu xəbərdən çox şad oldu. Qasidin ovcuna bir az qəpik-quruş basıb yola saldı. O saat bəyləri, jandarmaları yanına çağıraraq dedi:

– Qoburnat bizə köməyə qoşun göndərib. Qoşun bu saat Qıraxdındadı. Tez atlanın, qoşunun pişvazına çıxmaq! Əliniz çatan bəylərə də xəbər verin, onlar da atlansın! Can, ay can!.. Nəbi oğuldusa, davam gətirsin!

Car çəkildi, xəbər verildi, bəylər, hampalar, xanlar it xızını kimi Səlim bəyin dəftərxanasına toplandılar.

Atların kişnəməsi, bəylərin səs-küyü şəhərə yayılmışdı. Səlim bəy dəstə ilə atlanıb Qıraxdına getməyin binasını qoydu. Atları çox çapdılar, az çapdılar, yelə döndərdilər, gedib Qıraxdına çıxdılar. Qoşuna baxanda gözləri siçan yemiş pişiyin, buğda yemiş dananın gözünə döndü. Çırtıq vurdular, çox sevindilər. Qıraxdında bir neçə gün qalıb kef çəktilər. Bir gün komandir əmr elədi, qoşun qar uçuğunu kimi Gorusa tərəf axmağa başladı, Qıraxdını geridə qoydular, Tinlini keçdilər, çayları aşdılar, taki gəlib Gorusa çıxdılar. Naçalnik əmr elədi, Gorusda yaşayan adamların çoxunu evlərindən çıxarıb bayıra tökdülər, evə qoşun yığdılar. Hər işdə təpik, qapaz rəiyyətə dəyirdi. Burada da evləri boşaldılanların hamısı rəiyyət idi.

Əhməd həm dəmirçilik, həm də pinəçilik eləyib bir bölük külfətini birtəhər dolandırır. Şəfi bəy bir dəstə ilə gəlib, Arşakın uşaqlarını bayıra tökdü, evə iyirmi beş əsgər doldurdu. Arşak çox yalvardı, bir şey çıxmadı. Axırda çığır-bağır, darabara elədi. Pristav Şəfi bəy onu tutub naçalnik Səlim bəyin yanına göndərdi. Səlim bəy acıqla onun üzünə baxıb dedi:

– Səndən bir-iki söz soruşacağam, əgər doğru dedin, canın qurtardı, demədin, işin şuluqdu.

Əhməd əllərini döşünə qoydu:

– Qurbanın olum bəy, de.

– Nəbi bu saat hardadı?

Əhmədin dalağı sancdı:

– Bəy, onu bilmək olmaz. Nəbi bu gün burada olanda, sabah Arazda olur, – dedi.

Naçalnik dedi:

– Eşitmişəm, Nəbi ilə bərk dostsan, hə? Ta kim Nəbi ilə dostdu?

Əhməd bir az fikirləşdi, sonra başını yuxarı qaldırıb dedi:

– Ağa, düzünü bilmək istəsən, rəiyyət tayfasının hamısı Nəbi ilə dostdu.

Komandir böyürdən dedi:

– De görüm, Nəbi nə cür adamdı?

Əhməd cavab verdi:

– Nəbi, orta boylu, qaraşın, qaraqaş, qaragöz, dolu bir oğlandı. Çox cəld və əliiti adamdı. Qəti, qorxu bilməz. Rəiyyət tərəfdarıdır. Onu Səlim bəy məndən yaxşı tanıyır, sən də tanıyırsan.

Səlim bəy ondan soruşdu:

– Nəbi sənənin evinə gəlibmi?

Əhməd dedi:

– Yox, bəy, gəlməyib.

Dilini dibindən qoparacağam,– deyə Səlim bəy Əhmədin hər üzünə elə bir sillə çəkdi ki, gözlərindən yaş tökülməyə başladı.– İtil gözümün qabağından!..

Əhməd öz həyatına gəldi, bir alaçıq tikib uşaqlarını içinə yıgdi. Evini saldatlara verdi. Gözlədi, alatoran düşdü, ağacını əlinə alıb yola düşdü, kəndbəkənd, oymaq-bəoymaq gəzib, Nəbini axtarmağa başladı. Urud kəndində Nəbinin sorağını Darıdağa¹ aldı. Darıdağa tərəf daban aldı. Az getdi, çox getdi, dərə-tərəp düz getdi, gedib Darıdağa çıxdı. O zaman idi ki, Nəbinin yoldaşları nişana qoyub güllə atırdılar. Nəbi də yanını yerə verib Həcərlə söhbət eləyirdi. Qarovulçu Arşakı Nəbinin yanına apardı. Nəbi onu görəndə kimi yerindən qalxdı:

– Oho, xoş gördük, Əhməd kişi, xeyir ola?!

Əhməd dedi:

– Nəbi qağa, sizi qırmaq üçün Gorusa çoxlu qoşun gəlib. Sizin yerinizi öyrənmək üçün hər yerə adam salıblar.

Nəbi dodaqlarını dişlədi:

– Eybi yoxdu... Biz elə qoşunları çox görmüşük, – dedi. – Ancaq ehtiyat igidin yaraşığıdır. Ciddi hazırlaşmaq lazımdır. Əhməd kişi, çox sağ ol, səndən çox razıyam!

Əhməd dedi:

---

¹ Culfanın yaxınlığındadır.

– Siz də sağ olun! Nəbi qağa, mən tez qayıtmalıyam. Şübhələnib məni tutarlar. O Səlim bəy çox sərt adamdı.

– Yaxşı, çox yol gəlmisən, qal dincəl, sonra yola düşərsən, – deyib onu əylədi. – Bəlkə biz də sənnən getdik.

Nəbigil Gorusdan çox uzaq olan Darıdağda qalmaq, ya da buradan Arazı adlamaq əvəzinə, Gorusa tərəf getmək fikrinə düşdülər. Onlar düşmənə tor qurmaq istədilər. Belə də etdilər. Əhmədlə birlikdə gəlib, ayrılıqda ona tapşırıdılar ki, onların Qızılboğazda¹ olduqlarını naçalnikə bildirsin. Beləcə, Əhməd Gorusa getməkdə olsun, Nəbigil birbaşa Qızılboğaza getdilər. Səlim bəyin qoşununun gəlməsi üçün bircə yol qoydular ki, bu da düşmənlərin qəbir yolu idi. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Qoyarsınız qoşun dağ ətəyinə rahat çıxar. Sonrası ilə işiniz olmasın. Onlara elə divan tutarıq ki, qiyamətə kimi dadı damaqlarından getməz.

Gün gəldi keçdi, qaranlıq düşdü. Gecə yarından keçmişdi. Qızılboğaz, Üçtəpə dağlarında olan obalarda itlər ara vermədən hürür, sanki qoşunun gəldiyini Nəbigilə xəbər verirdilər. Nəbi bir fit çalıb yoldaşlarını bir yerə topladı.

– Uşaqlar, ayıq olun! Budu, qoşun gəlir. Özü də qorxuyuzada düşməyin.

Nəbi sözünü tamam eləyən kimi hamı yerə yatıb düşməni gözləməyə başladı. Bərk qaranlıq idi. Beş addımda da qaraltını seçmək olmurdu. Hər tərəfi duman, çən basmışdı. Dağların döşündəki alaçıqlardan it səsi və pöhrəlik meşədən vəhşi xoruz banlaması gəlirdi. Düşmən atlarının ayaq səsləri, adamların xı-sın-xı-sın danışması açıq eşidilirdi. Bəli, qoşun dar yoldan keçib, Qızılboğazın ətəyində əyləndi. Malbaş komandirlər elə bildirdilər Qarsın qalasını alıblar, sabah Nəbigili tamam qıracaqlar. Amma onu bilmirdilər ki, öz ayaqları ilə gəlib tələyə düşüblər. Xoruzun üçüncü banı idi. Dan yeri xırda-xırda ağarırdı. Komandirlər elə bildirdilər ki, dağa çıxmaq halvadı. Qoşuna hücum əmri verdilər, əsgərlər iməkləyə-iməkləyə dağa darmaşmağa başladılar. Elə yerə çatdılar ki, ölünü qoy, dirini ağla. Nəbi işarə elədi, hər tərəfdən qoşunu gülləbaran elədilər. Düşmənin qaçmağa yolu yox idi, hər tərəf tutulmuşdu. Nəbigil

---

¹ Laçın dağlarındadır.

güllələri çovğunlu dolu kimi tökür, leş-leşə söykənirdi. Uzaqdan Məhəmməd bəyin səsi gəlirdi. O elə bilirdi ki, sıldırım qayadan tökülənlər Nəbinin dəstəsində olanlardır, deyirdi:

– Nənəm sizə qurban, hamısını qırın, qayadan tökün! Qoymayın bir təkə salamat qalsın! Nəbi dadanmışdı Kərbəlayı Hüseyn bəyə, Qəhrəman bəyə, Avakyana, Suşevskiyə. Bax bu ha, ürəyimdən tikan çıxartdınız!

Məhəmməd bəylə Səlim bəyin kefləri kök idi, elə hey kənardan qışqırışırdılar. Birdən Nəbinin səsini eşitdilər. O, Səlim bəylə Məhəmməd bəyi çağırırdı:

– Ay Səlim bəy, ay Məhəmməd bəy! Gəlmişdiniz saqqal qayımağa, bığınızı da qoydunuz üstəlik. Gedin, araba gətirin, meyitləri aparın, qurd-quş yeyər!

Səlim bəy bunu eşidib dedi:

– Qardaş, tez qaçaq, zalım oğlu bizi diri tutacaq.

Nəbigil onları Gorusa qədər qovdular, özləri də Gorusun qaşında dayandılar. Kəndlilər hər yandan baxıb, Nəbiyə afərin deyirdilər. Aşıq Əhmədin təbi cuşə gəldi, sazı döşünə basdı, belə dilləndirdi:

Boz ata dedi ki, yola gəl, yola,
Nəcənnik olubdu bizlərə bəla,
İstəyir bəylərin qisasın ala,
Qoy sənə desinlər, ay nadan Nəbi!
Divanı dalınca oynadan Nəbi!

Qoç Nəbi çıxıbdır Gorus qaşına,
Səlim bəyin güllə tökür başına,
Şalğam edib, qırğın salıb qoşuna,
Qoy sənə desinlər, ay nadan Nəbi!
Divanı dalınca oynadan Nəbi!

Qoç Nəbi çıxıbdı Gorus dağına,
Qoşun düzülübür solu-sağına,
Səlim bəy giribdi Gorus bağına,
Qoy sənə desinlər, ay nadan Nəbi!
Divanı dalınca oynadan Nəbi!

Bu davada Nəbi Səlim bəyin qoşununa elə divan tutdu ki, gəl görəsən. Koroğlu kimi ad aldı, Rüstəm Zal kimi aləmə səs saldı.

Qızılboğaz vuruşmasında Nəbigilin on iki atı güllə ilə vurulmuşdu. Yoldaşlarından on iki nəfər piyada qalmışdı. Atlı yoldaşlar piyadaları tərklərinə alıb Zağaaltı dağına¹ Hacı Mövlamverdi bəyin yurduna getdilər. Hacı Mövlamverdi bəyin ilxısından on iki at tutub mindilər. Şah yurdunun aşırımında xoca Məşədi Baxış bəyə, xoca Ağa bəyə, xoca Məşədi Gül-məmməd bəyə rast gəldilər. Nəbi onları dayandıraraq dedi:

– Mən sizi göydə axtarırdım, yerdə əlimə düşübsünüz. Yazıq kəndlilər yalın-yalavac qalıb, parçanı aparıb onlara paylarıq. Siz düz gedin nəçənniyə deyin ki, Nəbigil bizim parçamızı aldı, ancaq öldürmədi.

Ağa bəy dedi:

– Düşmən olanda nə olar? Sizdə bir insaf olsun.

Nəbi dedi:

– Sizi ki, öldürürəm, deməli çox insaflıyam, buradan tez uzaqlaşın!

Bəylər çəkilib getməkdə olsun, Nəbi car çəkirdi, kəndlərdə olan yoxsullar Ağudu kəndinin başı üstə toplandılar. Nəbigil parçanı onlara payladı, qurtarandan sonra Çöplügölə getdilər. Elə təzəcə çatmışdılar ki, bir də gördülər Gorus tərəfdən toz-tozanaq qopdu. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Dağın ətrafına dağılın, qorxmayın! Onlar bizə heç zad eləyə bilməzlər.

Qaçaqqlar daşların dallarına doldular. Qoşunun komandiri Məhəmməd bəy idi. O, Nəbinin gücünə bələd idi. Qoşun yal-yamacca dağılıb gülləni dolu kimi yağdırmağa başladı. Yal-yamac qoşunla dolmuşdu. Nəbigil arada qalmışdılar. Hücüm etməkdə Nəbi kimi ikinci bir oğlanı analar doğmamışda. Nəbi bir nəərə çəkdi, səngərdən çıxıb Bozatın belinə sıçradı. Necə deyərlər, yelə döndü, boğanağa çevrildi. Aynalını kəklik kimi qaç-

---

¹ Laçın dağlarındadır.

² Zəngəzur dağındadır.

qıldadırdı. Bozat ağzını şir kimi açmışdı. On arşın xəndəkdən sıçrayırdı. Nəbinin üstündə el duası var idi, xata-baladan uzaq idi. Qoşunda olanlar özlərini itirdilər, düz güllə ata bilmədilər. Əlləri, ayaqları əsdi, tütənglərini də götürüb qaçmağa başladılar. Onlar Tatifin yollarına qədər qaçdılar. Nəbi, Məmmədəli gölünün yanından keçən cığır yola çıxdı. Səlim bəy, Məhəmməd bəy və Qəhrəman bəy də qaçıb çayın o tayına adladılar, bir çökəyə toplandılar. Qoşunları da Sazana körpüsünün yanına toplanmışdı. Nəbi Həcərlə gəlib bir tərənin başında dayanmışdı. Atılan güllələrdən daldalanmırdılar. Nəbi bərkdən dedi:

– Ə, Kəlbəli, Kəlbəli! O Səlim bəyə, Qəhrəman bəyə de, başlarını koldan kənara çıxartsinlar, onlara sözüüm var. Ə, Səlim bəy, Qəhrəman bəy, ay oğraşlar, mən Nənəş deyiləm ki, hər ötüb keçəndə istədiyinizi eləyəsiniz. Bura igid meydanıdır. Oğulsunuzsa, başınızı koldan kənara çıxarın!

Daşdan səs çıxdı, onlardan səs çıxmıdı. Səlim bəy yavaşca dedi:

– Dəli-zad ha deyilik, başımızı kənara çıxardağ. Başımız ki bədənimizə ağırlıq eləmir!

Yerlərini bir az da bərkitdilər. O biri tərəfdən də Sazana körpüsü yanlarına dolmuş adamlar xırda-xırda yaynıb çay aşağı qaçırdılar. Səlim bəygil də özlərini pöhrəliyə saldılar, pay-piyada qaçıb Sisyan kəndlərində gizləndilər. Nəbigil düşmən qoşununu qovub Göbəkdaşın beş ağaclığından keçirdilər. Aşıq Əhməd Arpa-buğda tərəsinin arasında sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Genə düşmən gəlib nizama durdu,
Nəcənnik at üstə bığını burdu.
Qoçaq Nəbi yağı düşməni qırdı.
Qoy sənə deyilər, ay Qaçaq Nəbi!
Yoldaşı yanında, ay qoçaq Nəbi!

Musa, Ağahüseyn qoç oğlu qoçdu,
Həcər igidlikdə hamıdan başdı,
Xanhüseyn bəy-xanı ot kimi biçdi,
Qoy sənə deyilər, ay Qaçaq Nəbi!
Yoldaşı yanında, ay qoçaq Nəbi!

Qoç Nəbi düşməni salıb talaya,
Qoymayın sağ gedib çıxa Qalaya,
Qoburnat mat qalsın belə balaya,
Qoy sənə deyirlər, ay Qaçaq Nəbi!
Yoldaşı yanında, ay qoçaq Nəbi!

Nəbi də tərənin başında dayanmışdı, pəsdən mahnı oxuyurdu. Birdən tufəngin qayığını çiyinə keçirdi, bərkdən bir fit verdi. Beş dəqiqə içərisində yoldaşlarının hamısı onun yanına toplandı. Gözlərini Nəbinin üzünə zilləyib, nə deyəcəyini gözləyirdilər. Nəbi yoldaşlarına göz gəzdirdi:

– Hamı salamatdırı? – dedi. – Yaralanıb-eləyən yoxdur ki?

Balakişi dedi:

– Məhərrəm bekarca budundan yaralanıb.

Nəbi dedi:

– Məhərrəm, yaxın gəl, yarana baxım.

Məhərrəm dedi:

– A Nəbi qağa, narahat olma, bir şey yoxdu.

Yarasını ona göstərdi. Nəbi yaraya baxdı:

– Necə bir şey yoxdu? – dedi. – Güllə qalın ətdən keçib.

Bərk ağrıyırsa, səni Ağududa qoyaq.

Məhərrəm güldü:

– Yox canım, elə şey yoxdu.

– Dava-dərman xurcununu bura gətirin.

Xurcunu gətirdilər. Nəbi xurcundan ağ çıxartdı, yararı möhkəm-möhkəm sarıdı:

– Rəhmətlik Koroğlu deyib: igidin çarığının içi qanla dolsa da, uf deməməlidi, – deyə gülümsündü. – Yaxşı, atları minin, Çilgəzə¹ tərəf çıxacağıq.

Onlar atlandılar, atları yelə döndərdilər. Ağzı yuxarı Çilgəzə tərəf getməkdə olsunlar, o biri tərəfdən Səlim bəy, Məhəmməd bəy və Qəhrəman bəy kol-kosun içindən çıxıb pay-piyada Gorusa getdilər. Səlim bəyin kefi çox xarab idi, davaların hamısında məğlub olub, xəcalət Gorusa qayıdırdı.

Bəylər Səlim bəyin başına toplaşmışdılar. O, sümsüyü düşmüş it kimi burnunu sallamışdı. Qəhrəman bəy onun könlünü almağa çalışdı:

---

¹ Laçın dağlarındadır.

– Bəy, kefini pozma, igid basar da, basılar da. Vaxt olar onların hamısını qırarıq, bu da yaddan çıxar.

Səlim bəy başını qaldırıb ona dedi:

– Camaat arasında deyirlər ki, Nəbiyə güllə batmır. Bu, düz söz imiş. Əgər ona güllə batsa idi, o, heç vaxt belə qudurğanlıq eləməzdi. Atını elə hey qoşunun içinə sürürdü. Deyəsən, döyüş meydanında biz onu basa bilməyəcəyik. Mən heç bu cür qısqıya düşməmişdim. Zalım oğlu bizi biabır elədi, qovub kol-ların arasına soxdu.

Məhəmməd bəy dedi:

– Salamət qalmağınıza sevinin, qoşunun yarından çoxunu qırıblar. Onu pul gücünə öldürmək lazımdı. Döş-döşə onunla bacarmaq çətindi.

Səlim bəy Nəbini öldürən adama yaranal tərəfindən çoxlu pul, qızıl medal veriləcəyini hamıya söylədi. Pulgir hampalar kəndlərə düşüb quldurları, qoçuları öz tərəflərinə çəkdilər.

Bu tədbirlərin heç biri Səlim bəyi razı salmırdı. O, Zəngəzura naçalnik gəlməsinə çox peşman idi, açıb-ağartmırdı, qaçıb getmək də ayıbına gəlirdi. Ancaq, son peşmançılıq fayda verməz, deyirlər.

Bu zaman Nəbi dəstə ilə Üçtəpədə Göy bulağın yanında idi. O, bərk yorulmuşdu. Yoldaşlarını Qanlıcaya yola saldı. Özü də göy otun üzərində uzanıb yuxuya getdi.

Bir vaxt ayıldı ki, Qanlıca tərəfdən güllə səsi gəlir. Başa düşdü ki, yoldaşlarını orada mühasirəyə alıblar. Nəbi Bozatan belinə sıçradı, aldı, görək Bozatan nə dedi:

Gorusun qaşında yıxılıb yatdım,
Ehtiyatı əldən kənara atdım,
Xəcalətdən tamam qan-tərə batdım,
Bozat, çatdır məni, aman günüdü!
Yoldaşların darda yaman günüdü!

Bozat, səni sər tövlədə bağlaram,
And içirəm, səni məxmər çullaram,
Əgər məni bu davadan qurtarsan,
Qızıldan, gümüşdən səni nallaram.
Bozat, çatdır məni, aman günüdü!
Yoldaşların darda yaman günüdü!

Gümüşdən döydürrəm sənın nalını,
Yüz gözələ hördürərəm yalını,
Sən gəl, qoç Nəbinin pozma halını.
Bozat, çatdır məni, aman günüdü!
Yoldaşların darda yaman günüdü!

Nəbi Bozadı dağ döşləri ilə Qanlıcaya tərəf yelə döndərdi, özünü Qanlıcanın ətəyinə çatdırdı. Baxıb nə gördü. Yoldaşlarını düşmənlər qırhaqırdadırlar. Arxadan gülləni düşmənlərin üstünə dolu kimi yağdırmağa başladı. Düşmənlərin gözləri böyüdü, elə bildilər ki, hər tərəfdən onları qomarıblar. Başlarını götürüb elə qaçdılar ki, tozları da görünmədi.

QARS VƏ AĞRI DAĞI SƏFƏRİ

İravan, Gəncə qubernatorları bütün işlərini buraxıb Nəbinin dalına düşmüşdülər. Bu zalım uşaqlarının elə bil başqa işləri yox idi. Nəbinin «cinayətlərini» toplamaq üçün Beçerov adında İrəvan silisçisi ayrılmışdı. Beçerov Nəbidən o qədər material toplamışdı ki, yalan olmasın, bir otaq tutmurdu. Nəbinin kəndlilərə verdiyi qızıl pulu vergisi qəbzləri tay-tay bağlanmışdı. Adam taylara baxanda ciyəri yanır. Qızıl pulu qəbzləri kənara dursun, qalan işlərdən də ona iki yekə kitab düzəltdilər. Bu kitablar siz gördüyünüz kitablardan deyildi. Bunlar elə kitablar idi ki, birini bir hərbə yerdən qaldıra bilməzdi. İrəvanın lap böyük prokuroru Jukovski Nəbiyə bəylərin, hampaların, mülkədarların əleyhinə qalxan üsyan başçısı maddəsi vermişdi. Əslində, kişi insafla iş görüb, Nəbiyə düzgün maddə qoymuşdu. Jukovski padşaha yazmışdı ki, Nəbi, biz bildiyimiz qaçaqlardan deyil, buna bəylər yalandan, qaçaq deyirlər. Bu, bəyləri, hampaları, mülkədarları tamam qırmaq, torpağı yoxsul kəndlilərə paylamaq üçün qalxan güclü kəndli hərəkatıdır. Nəbi istəyir ki, dünyada ağa olmasın.

Yaranal-qubernat Senqauzen, məhkəmənin sədri Bakalo, prokuror Jukovski Nəbini əfsanəvi qəhrəman adlandırır, ondan bərk qorxurdular. Onlar elə bilirdilər ki, Nəbiyə güllə-zad batmır.

Bir gün lap tezdən pristav, prokuror Jukovskinin yanına gəlib dedi:

– Nəbi Qarçıvan, Nəsirvaz, Anzır, Tunbul kəndlərinin varlılarından pul alıb, yoxsul kəndlilərin qızıl pulu vergisini ödəyib, baxın, bu da onun verdiyi qəbzlər. Biz onunla bacara bilmirik, bir tədbir görün.

Müstəntiq Beçerov bu əhvalatı da dəftərə yazdı, qəbzləri də anbara yığıdığı qəbzlərin içinə qoydurdu. Bunları da Nəbinin cinayət işinə əlavə elədilər. Yaranal-qubernat Senqauzen, prokuror Yukovskini yanına çağıraraq dedi:

– Nəbinin elədiyi cinayətləri tamam toplamaq lazımdır!

Jukovski geri qayıdıb Beçerovu kəndlərə göndərdi. Beçerov beş-altı kənddə işləyəndən sonra geri qayıdıb Jukovskiyə dedi:

– Nəbinin elədiyi cinayətləri toplamaqla qurtarmaş olmaz. O, bəylər, mülkədarlar əleyhinə o qədər cinayət işi görüb ki, ancaq bir kənddə bir il gecə-gündüz işləsən, yenə də yazıb qurtara bilməzsən.

Nəbinin «cinayət» işləri içərisində aşağı kütlənin onun tərəfində olması və ona kömək eləməsi məsələsi də çox idi. Bundan İrəvan məhkəməsinin sədri Bakalo qorxuya düşüb deyirdi:

– Nəbi ilə mübarizəni kəndlilərdən başlamaq lazımdı. Bu, mülkədar zülmü və çar quruluşu əleyhinə qalxan kəndli hərəkatıdı.

Bir tərəfdən də bəylər, hampalar qubernatın başını lap dəng eləmişdilər. Hər gün dəstə-dəstə gəlib Nəbidən şikayət eləyirdilər. Yaranal, qraf Senqauzenin lap zəhləsi getmişdi. Onun üçün də güclü qoşun götürüb Nəbini axtarmağa başladı. Çox vuruşdu, qoşun qırdırdı, Nəbinin bir yoldaşını da öldürə bilmədi. Kor-peşman Zülfüqarlı kəndinə getdi. Bəylər, hampalar onun yanına gəlib çuğulladılar ki, burada Aşıq Əhməd adlı bir aşiq var, Nəbi haqqında tərifnamə deyir, dastan söyləyir, Senqauzenin hirsindən gözləri kəlləsinə çıxdı:

– Nəbi haqqında mahnı qoşanları mən çoxdan axtarırdım. Tez onu mənim yanıma gətirin!

Pristav, düz, Aşıq Əhmədin evinə getdi, əvvəl-əvvəl evi axtardılar. Nəbi haqqında mahnılar yazılmış bir böyük dəftər tapdılar. Bu dəftərin dörd yüz əlli vərəqi var idi.

Əhmədi tutub İrəvana gətirdilər. Aşağıda İrəvanda qazamata saldılar. O, öz mahnılarında ağaları da biabır eləmişdi. Prokuror Jukovski deyirdi ki, buna gərək ən azı səkkiz il verilsin.

Deyən gərək, bu yazıq aşiq nəyin yiyəsi idi? Ev yarıb, bəylərin üzünə ağ olub, nədi? Axı bu niyə səkkiz il qazamatda yatsın?! Aşıqın tutulmasını Ağrı dağında Nəbiyə xəbər verdilər. Nəbi gecəni saldı, Arazı keçib, düz, İrəvana gəldi. Bir kağız yazıb Sinqauzenə göndərdi. Nəbi kağızda yazmışdı ki, Aşıq Əhməd nəyin yiyəsidir ki, onu tutubsunuz? Onun heç kəslə işi yoxdu, öz kəsbkarlıqlarında olan adamdı. Mən xahiş eləyirəm, kağızı alan kimi onu buraxasınız. Elə eləməyin ki, qılıncın o biri başını çevirək.

Senqauzen Jukovskini çağırdı, əhvalatı ona nağil eləyib dedi:
– Aşığı buraxarsınız. Qoy bəla başımızdan uzaq olsun. Əvvəl-əvvəl çalışıb Nəbinin özünü öldürməliyik. Aşıqları sonra da tutmaq olar.

Jukovski geri qayıdıb Aşıq Əhmədə dilindən kağız alıb qazamatdan buraxdırdı. Aşığın buraxılmasını eşidən kimi Nəbigil Arazdan adlayıb yenə Ağrı dağına getdilər.

Zülfüqarlıda toy məclisi var idi. Camaat hamısı toplaşmışdı. Adamlar Aşıq Əhməddən xahiş eləyirdilər ki, mahnılarından bir neçəsini oxusun. Aşıq Əhməd xahişi qəbul elədi, sazı döşünə basıb Nəbi haqqında mahnılardan dörd bənd oxudu. Bir çuğul bunu İrəvanda Senqauzenə xəbər verdi. Senqauzen dedi:

– Ona bir şər atıb tutmaq və ya öldürmək lazımdı. – Üstəlik Zülfüqarlıya bir çuğul göndərdilər ki, şəri mükəmməl düzəltsin.

Zülfüqarlı kənd kovxasının Lala xanım adlı adlı gözəl bir arvadı var idi. Lala xanım maral kimi bir gəlin idi. İrəvan mahalında gözəllikdə onun bərabəri yox idi. Aya deyirdi sən çıxma, mən çıxacağam, günə deyirdi, sən çıxma, mən çıxacağam. Özünün də vur-tut on səkkiz yaşı var idi. Lala xanımın əri çox qoca idi, gecə-gündüzdən başqa yetmiş yaşı var idi. O, mülkədar olduğundan Lala xanımı pul gücünə özünə arvad eləmişdi. Lala xanım onu özünə ər hesab eləmirdi, bir cavan oğlanla əhd bağlamışdı. Fikri bu idi ki, ərindən boşanıb ona getsin.

Bir gün Lala xanım başqa evə getdi, nə elədilər, geri qayıtmadı. Kovxa eşitdi ki, Lala xanım bir cavan oğlanla sevişib. O gedib prokuror Jukovskiye şikayət elədi. Jukovski ona dedi:

– Mən bilirəm, onu Aşıq Əhməd öyrədib. Yaxşısı budur ki, onu yoldan çıxardan Aşıq Əhmədi öldürəsən.

Kovxa bu sözə tamam inandı, acıqlı evinə gəldi, bir qoçunun ovcunu pulla doldurub dedi:

– Lala xanımla Aşıq Əhmədi öldürərsən.

– Baş üstə.

Kovxa çıxıb başqa kəndə getdi. Qoçu gecələr pusquda olurdu. Bir gün Lala xanım toydan çıxıb evlərinə gedirdi. Qoçu gizlindən onu gülləynən vurdu. Güllənin səsinə adamlar töküldülər. Qoçu qaçıb uzaqlaşdı. Səhər Lala xanımın öldürül-

məsini dəftərxanalara xəbər verdilər. Zülfüqarlıya çox atlı gəldi. Əlaltınca bir neçə adam öyrətdilər. Bu adamlar Aşıq Əhməlin üzünə dirənib dedilər:

– Lala xanımı Aşıq Əhməd yoldan çıxartmışdı. Birdən-birə ilqarından döndü, Əhmədə getmədi. Onun üçün də Əhməd onu öldürdü.

Aşıq Əhmədin heç zaddan xəbəri yox idi, bəlkə heç Lala xanımı da yaxşı tanımırdı. Haq-nahaq bu qanı Əhmədin üstünə atıb onu tutdular, qazamata göndərdilər.

Bunu Nəbiyə xəbər verdilər. Nəbi dəstə ilə Zülfüqarlı kəndinə gəlib bütün əhvalatı öyrəndi. Qoçunun evinə gedib, onu öz evində öldürdü. Sabahı İrəvana getdi. Yoldan bir nəfər adamla Jukovskiye belə bir məktub göndərdi: «Lala xanımın öldürülməsinə fitva verən sən, öldürən isə qoçudu. Qoçunu mən öldürdüm. Bəs Əhməd nəyin yiyəsidir ki, onu tutubsunuz? Belə də keçisi su bulandırmaq olar? Sabah tezdən Aşıq Əhmədi buraxmalısınız!»

Kağızı Jukovskiye verdilər. Jukovski çox qorxuya düşdü, gedib əhvalatı Senqauzenə söylədi.

Onlar fikirləşib Aşıq Əhmədi zamına buraxdılar. Bu şər, böhtan da baş tutmadı, çünki bu cür şər baş tutmazdı.

Elə bu vaxtlarda Nəbinin kəndlilərə yazdığı kağızlardan səkkizini Jukovskiye gətirdilər. Bu kağızları Nəbi kəndlilərə yazıb, onları bəylərin əleyhinə qaldırmışdı. Senqauzen həmin kağızların hamısını padşaha göndərdi. Yaranal çox qorxuya düşdü. O, qorxurdu ki, kəndlilər hamısı Nəbinin tərəfinə keçsinlər, mülkədarları tamam qırsınlar.

Sizə nədən xəbər verim, bu əhvalatdan bir neçə gün keçmişdi. Xəbər gəldi ki, Nəbigili Camal qalasında mühasirəyə alıblar. Sinqauzen çoxlu qoşunla Camal qalasına getdi. Nəbigilin vəziyyəti çox pis idi, onlardan birinin də sağ qurtarmağına ümid yox idi. Qoşunun çox hissəsi kəndlilərdən idi, onları zorla gətirmişdilər. Onlar Nəbigilə düzgün güllə atmırdılar. Yeddi gün dava oldu. Nəbigilin patronları tamam qurtardı. Bunu kəndlilər hiss elədilər. Gecə düşən kimi, kəndlilərin hamısı Nəbinin dəstəsinə qarışdılar, düşmən qoşununu dağıtdılar. Bu vuruşmadan sonra Nəbinin dəstəsinə qoşulmuş kəndlilərin yüz nəfərini həbs eləyib İrəvana gətirdilər. Bu zaman yaranallar, naçalniklər, İran

xanları, hökumət nümayəndələri, Osmanlı paşası İrəvanda idi. Bunlar Nəbinin dəstəsini məhv etmək üçün tədbir görürdülər. Qubernat Senqauzen və Nakaşidze öz canlarının qorxusundan kəndlilərin buraxılmasını məsləhət bildilər.

– Bu kəndlilərin cəzasını Nəbi öldürüləndən sonra verərik.

Kəndliləri on gün saxlayandan sonra buraxdılar. Bundan sonra yaranallar dəstə ilə Qarsa toplandı, orada da çox tədbir gördülər. Onlar Nəbini casusların əli ilə öldürmək qərarına gəldilər. Bu iş hansı casuslara tapşırılsın? Yenə də Paşa bəy Fə-rəcov, qardaşı Xosrov bəy, salmaslı Arzumanyan, Kərbəlayı Məhəmməd, Allahverdi bəy, Kərbəlayı Mürsəl kimiləri döşünə döydü. Sonra Gəncəyə və Təbrizə də gedib İrəvanda, Qarsda danışdıqları sözləri orada da danışdılar. Orada da casusları itilədilər. Ayının yüz oyunu var idisə, o da bir armudun başında idi. Hər yerə casus göndərdilər. Bir də bu qərara gəldilər ki, Nəbinin davasına bir də kəndlilərdən aparmasınlar. Kor nə istər, iki göz, biri əyri, biri düz. Kəndlilər də elə bunu istəyirdilər.

Senqauzen dedi:

– Onsuz da kəndlilər Nəbiyə kömək eləyirlər.

Slavoçinski güldü:

– Məsələ tək onda deyil, – dedi, – məsələ bundadır ki, vuruşmada Nəbi, əlli il dərs almış, təlim görmüş komandirdən də yaxşı dava eləyir. O, dəstəsində olanları tələfata verməmək, düşmən qoşununu sınıq salmaq yollarını hamıdan yaxşı bilir.

Qubernat dedi:

– Orası düz, ancaq tək əldən səs çıxmaz. Hamı ona kömək eləyir. O, camaata gör necə güvənir ki, padşah onun bütün günahlarından keçir, üzə çıxardır, ancaq o, üzə çıxmır. Deyir: mən üzə çıxsam, bəs yoxsullar necə olacaq?

Bəli, sözün kəsəsi, çox danışandan sonra dağılıb öz yerlərinə getməkdə olsunlar, sizə Nəbigildən xəbər verim.

Yazın orta ayı idi, havalar çox yaxşı keçirdi. İl yaxşı gəlmişdi. Ağaclar, otlar, güllər öz vaxtında yarpaq açmışdılar. Nəbigil ölkələr, yerlər dolaşib İrəvana gəlmişdilər. On beş gündən çox idi ki, İrəvanda yaşayırdılar. Amma İrəvan yaranalı hər yerə qoşun göndərmişdi, Nəbigili uzaqlarda axtarırdı.

Nəbigil elə yaşayırdılar ki, onların İrəvanda olmasını çox adam bilmirdi. Bir gün Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Uşaqlar, çox yemək adamı az yeməkdən də qoyar. Gəlin səhərdən çıxmaq, Ağrı dağına tərəf gedək.

– Məsləhət sənindi, – deyə, ona cavab verdilər.

Bəli, axşamı saldılar, əl-ayaq yığışan zaman atlanıb səhərdən çıxdılar. Atlarını birbaşa Arazın kənarına sürdülər., Arazdan o taya keçdilər. Əvvəl-əvvəl Yuxarı Kürdəmirə getməkdə olsunlar, bir hampa onların Kürdəmirdə olduğunu yaranal Senqauzenə xəbər verdi. Senqauzen də Türkiyə hökumətinə tel vurdu. O tərəfdən Osmanlı qoşunu, bu tərəfdən Senqauzenin qoşunu Yuxarı Kürdəmirə getməyə başladılar. Nəbigil onların gəldiyindən xəbər tutub Araşana keçdilər. Qoşun Araşana hücum etmək istəyəndə Nəbigil Çamurluya keçdilər. Belə-belə, Nəbigil kəndləri bir-bir keçib, axırda Ana Ağrıya çıxdılar.

Qoşunlar Ana Ağrıya sel kimi axıb bənd-bərələri kəsdilər. Bu zaman Nəbigil Ağrının döşlərində uzanıb qoşuna tamaşa eləyirdilər. Lap, ara qarışıb, məssəb itmişdi, heç kəsin heç kəsdən xəbəri yox idi. Bilmirdilər ki, hara güllə atırlar, kefləri istədikləri yerə güllə səpələyirdilər. Üç gün atışmadan sonra Nəbigil Bala Ağrıya keçdilər. Üç gün də Bala Ağrıda atışma oldu. Gecənin birində Nəbigil Ağrıdan enib xəlvət yolla Qaraqoyunlu kəndinə getdilər. Çox kəndləri gəzdilər, qoşunu da dallarınca gəzdirib lap əldən saldılar. Axırda buradan geri qayıdıb, gəldikləri yolla yenə Ana Ağrıya çıxdılar.

Bu dəfə Ana Ağrının hər tərəfində qoşun var idi. Nəbigilin patronu azalmışdı. Çərşənbə gecəsi idi. Nəbigil qəti yatmırdılar, heç yerdən də keçib gedə bilmirdilər. Həmin gecə Osmanlı paşası da, şoqəribin adı yadımdan çıxıb, min atlı ilə gəldi. Nəbigil onları da həndəvərlərinə buraxmadılar. Səhər açıldı, səhəriniz xeyir olsun, Nəbi yoldaşlarına dedi:

– İgid qardaşlar, patronumuz azalıb, gəlin bir tərəfdən vurub aradan çıxmaq.

Hamı onun sözünə razı oldu. Hazırlaşdılar, günortaüstü atları mindilər. Atları Ağra aşağı – düşmənlərin qoşununa tərəf çapmağa başladılar. Düşmənlər davam gətirə bilmədilər, ağır şeylərini də töküüb, qaçmağa başladılar. Nəbigil onları qovub

uzaqlaşdırandan sonra aşağı endilər. Bəs deyincə patron götürüb Baş gədiyə gəldilər. Gecə Baş gədikdə qaldılar. Baş gədiklilər anlara çox hörmət elədilər. Səhər açılanda Aşiq Əhməd də gəlib çıxdı. Adamlar hamısı toplaşmışdı. Bəylər, ham-palar da qaçıb getmişdilər. Aşiq Əhməd sazını köynəyindən çıxarıb döşünə basdı, görək nə dedi:

Çərşənbə gecəsi onlar yatmadı,
Tüfəng dolu qaldı, biri atmadı,
Min atlıyan paşa gəldi, batmadı,
Mahalda deyirlər: qaçaqdı Nəbi!
Yoldaşı yanında qoçaqdı Nəbi!

Paşalar qıy vurdu ərə, əsgərə,
Qaçqlar Ağrıdan vurdu beş kərə,
Qoç Nəbi səngərdən çəkdi bərk nərə,
Mahalda deyirlər: qaçaqdı Nəbi!
Yoldaşı yanında qoçaqdı Nəbi!

Atdılar tüfəngi, tökdülə tası,
Anaları görək saxlasın yası,
Açıldı paşanın paxır-pası,
Mahalda deyirlər: qaçaqdı Nəbi!
Yoldaşı yanında qoçaqdı Nəbi!

Hamı Nəbinin igidliyinə afərin söylədi, aşığa ənam verdilər.

Həmin səfərdə Nəbigil beş mülkədarın var-yoxunu dağıdıb kəndlilərə payladıqdan sonra, Arazdan bu taya adlayıb Mehridağa¹ getdilər.

---

¹ Noraşen tərəfdədir.

PƏRİÇİNQILI VƏ BİR NEÇƏ DAĞ VURUŞMASI

Nəbinin o qədər səfərləri, vuruşmaları olmuşdur ki, bunların hamısından danışsaq, gərək beş-altı «Min bir gecə» böyüklüyündə kitab yazsaq, buna da nə ömrümüz çatır, nə də bunu yazıb qurtarmaq olar. Onun üçün də çox səfər və rəvayətlərin üstündən keçmək fikrinə gəldik.

Aylar, günlər keçdi. Nəbi dağı, aranı, İrani, Turanı, Şəki-Şirvanı dolandı, çox vuruşmalar keçirdi, qan tökdü, kasib-kusuba əl tutdu, axırda Hacaxun dağına gəldi. Hacaxun atabalarından bəri Koroğlu kimi igidlərin məskəni olmuşdu. Hacaxun – uca dağ başında, möhkəm bir qala idi. Bu qalanı keçmişdə cəngavərlərdən biri tikdiribdir. Qılnc əyyamında bu qalaya girmək mümkün olmamış. Ancaq tufəng əyyamında ancaq qəhrəman igidlər cürət edib bu qalanın içində qala bilərdilər. Bu qala qəhrəmanlar məskəni, igidlər oylağı idi. Bizim qəhrəman Nəbi də buraya çox gələr, vuruşmalar keçirirdi. Günlərin bir günü Nəbigil yenə də Hacaxun qalasına gəlmişdilər. Onlar Hacaxun qalasının mənzərəli yamaclarında oturub, söhbət eləyə-eləyə çörək yeyirdilər.

Naçalnik çoxlu qoşunla Hacaxun qalasının ətəyinə gəldi. Həcər qənşər yerdə oturub hər tərəfə tamaşa eləyirdi. Mülayim külək onun saçlarını yavaş-yavaş əsdirirdi. Həcər diqqətlə baxıb qoşunu dağın ətəyində gördü. Nəbigilin yanına gəlib güllə-güllə dedi:

– Rahatlığınızı pozmayın, sizə bir xəbər deyim. Dağın ayağında çoxlu qoşun görünür. Deyəsən bizim üstümüzdə gəlib.

Nəbi yerdən sıçrayıb tufəngini götürdü. Qənşər yerdən diqqətlə dağın ətəyinə baxdı. Qoşun çox uzaqda idi. Necə deyərlər, «Qorxaq it uzaqdan hürər, yaxından quyruq bular». Onlar dağın üstünə güllə səpələdilər. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Güllə atmayın, çox uzaqdadırlar. Buradan ora güllə atmağın əhəmiyyəti yoxdur.

Qalanın ayağında çinqilin sayı var idi, qoşunda olanların sayı yox idi. Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Qoşunun çoxluğundan xofa düşmək qorxaqların işidir. Boş yerə güllə atmayın, yaxşı qarovul alın, elə eləyin ki, gülləniz boşa çıxmasın.

Güdürdülər, qoşun yaxınlaşanda atışma başladı, daş dalından, yarğandan adam başı görünən kimi qaçaqlar güllə ilə vururdular. Qoşunda olanların gözünü elə qorxutmuşdular, onlardan biri də başını kənara çıxarda bilmirdi, qaçmaq üçün yol axtarırdı. Bu minvalla axşama kimi atışdılar.

O gecə Nəbigil Hacaxundan keçib birbaşa Çin dağına getdilər. Naçalnikin qoşunu səhər baxdı ki, Nəbigil yoxdu, qaçıb gedblər. Kor-peşman Gorusa qayıtdılar, hələ atdan düşməmişdilər ki, üç bəy gəlib naçalnikə şikayət elədi ki, bəs Nəbi var-yoxumuzu alıb yoxsullara payladı. Özü də iti sürətlə Ordubad tərəfə keçdi.

Naçalnik Səlim bəy bərk hirsəndi. Söylənə-söylənə içəri girdi:

– Bilmirəm, mən yazıq nə eləyim, bu Nəbinin əlindən hara qaçım? Bu zalım oğlu mənə lap gizlənpaç oynayır. Ta biz onnan bacarmadıq. Yaxşısı budu çıxım gedim xarabama.

Naçalnik yumşaq stulda əyləşib, əlini alına dayadı. Təzəcə oturmuşdu, uryadnik qapıdan içəri girdi, hərbi salam verib dedi:

– Kərəvinc kovxası bir qarnıyoluğu ağaca sarıyıb döydüyünə görə Nəbigil kovxanı o qədər döyüblər ki, ölümçül haldadı.

Naçalnik başını yuxarı qaldırmadan ona dedi:

– Bəs Nəbi Ordubad tərəfə keçməmişdi?

Uryadnik dedi:

– Nəbiyə nə var, hər gün bir mahalda olur.

Uryadnik bir dəstə atlı ilə Üçtəpəyə gəldi ki, bəlkə Nəbigil onları görüb qaçıb getsinlər, özü də atlılara tapşırıdı:

– Əgər görsək Nəbigil bizə tərəf gəlir, onda qayıdıb qaçmalıyıq ha, yadınızdən çıxmasın!

O biri tərəfdən Nəbigil uryadnikin dəstə ilə gəldiyini gördülər. Nəbi güldü:

– Gör Nəbi nə günə qalıb ki, onun üstünə uryadnik gəlir.

Nəbinin dəstəsindən beş adam ayrıldı. Uryadnikn atlılarına elə divan tutdular, onlar Gorusu da geridə qoyub, elə hey qaçdılar. Bunlar qaçıb gedəndən sonra Nəbigil buradan çəkilib

Sisyan dağlarına getdilər. Gecə Şotlanlı oymağında dostları Məmmədəlinin evində qaldılar. Səhər yuxudan oyananda gördülər qoşun hər tərəfə səpələnib. Nəbigil naçalnikin qoşununu dağıdandan sonra Çiçəkli dağına getdilər. Nəbi anası, qohum-qardaşı, dostları ilə görüşdü. Gözəl, Nəbinin boynunu qucaqlayıb ağlaya-ağlaya dedi:

– Nəbi bala, bəs mənim Mehdim hanı?

Bu dağlar olmuyaydı,
Saraqıb-solmuyaydı,
Bir ayrılıq, bir ölüm,
Heç biri olmuyaydı.

Nəbi ona təsəlli verdi:

– Nənə, məgər sənin gözünün yaşı qurumadı? Yazıq nənə?

Gözəl dedi:

– Mənim gözümün yaşı qəbirdə də qurumayacaq.

Nəbi anasının boynunu qucaqladı, yaşlı gözlərindən öpdü:

– Nənə, sən mənim canım, sakit ol.

Gözəl gözlərinin yaşını sildi.

Nəbi bir həftə anasının yanında qalandan sonra onunla görüşüb, öpüşüb ayrıldı. Yola düşdülər. Oğlanlıcada, Gölcük-də, Hacıxunda, Təhnəli bulaqda davaya düşəndən sonra dağlar keçib, dərələr aşıb Basar-keçərə getdilər. Gəncə, İrəvan qubernatları Nəbi ilə davaya çoxlu qoşun göndərdilər.

Nəbigil qoşunun gəldiyini eşitdilər. Orada-burada oyuq qoyandan sonra səssizcə yayınıb Ayıçınqılıya¹ getdilər. Qoşun bir həftə oyuqların üstünə dolu kimi güllə yağdırdı. Yeşik-yeşik patron korladılar. Qubernator Nakaşidze naçalnik Slavoçinskiyə dedi:

– Bu necə olan şeydi? Qaçaqqlar niyə bizə güllə-zad atmırlar?

Slavoçinski dedi:

– Yəqin çıxıb gediblər.

Qubernator dedi:

– Dəli-zad olmamısan, onlar haradan çıxıb gedə bilərlər?

Slavoçinski dedi:

– Ona Nəbi deyərlər, min dəfə belə qoşunlar dağıdıb. Ona güllə-zad batmır.

---

¹ Kəlbəcərdə böyük dağdır.

Bu danışıqda üç hampa qubernatorun yanına gəldi, ona bir kağız verib dedilər:

– Nəbigil anbarlarımızı dağıtdı.

Qubernator kağızı açıb oxumağa başladı. Nəbi yazmışdı: «Ay ağılsız qubernat, niyə patronu korlayırsınız, ağızınızı ayağa verirsiniz? Biz beş gün bundan qabaq aradan çıxmışıq. İndi Ayıçınqılıdayıq, istəyirsiniz, gəlin».

Slavoçinski bərkədən güldü:

– Onun çıxıb getdiyi mənə əyan idi.

Qubernator məcbur olub, qoşunla Ayıçınqılıya tərəf getməyə başladı. Gəncə qubernatı səkkiz yüz nəfərlə bu tərəfdən, İrəvan qubernatı min nəfərlə o biri tərəfdən, Səlim bəy beş yüz nəfərlik qoşunla alt tərəfdən, nə başınızı ağrıdım, hər tərəfdən qoşun gəldi. Qoşun Ayıçınqılıda Nəbigili tapmadı, onun sorağını Pəriçinqılında aldı. Pəriçinqılına qayıtdılar. Düzdür, Nəbigil Pəriçinqılında idilər, amma burada o qədər çinqıl var idi ki, dünyanın qoşunu gəlsə idi, yenə də Nəbigilə bir şey eləyə bilməzdi. Onlar çinqıllığın içində gözəgörünməz olmuşdular. Qoşun üç gün çinqıllığı güllələdi. Çinqıdan hərdənbir güllə atılır, adama dəyirdi. Ancaq iş burasında idi ki, Nəbigilin çörəkləri qurtarmışdı, bilmirdilər neyləsinlər. Gecə Nəbi yoldaşlarına dedi:

– İgid istərəm, gedib yaxın obalardan çörək gətirsin.

Məhərrəm ilə İsmayıl yerdən qalxdı:

– Nəbi qağa, biz gedərik.

– Yaxşı. Onda Məşədi Həsənlə Məmmədağını da götürün, gedin. Ancaq ehtiyatlı olun, sizi vurmasınlar.

Onlar çinqıllıqdan salamat çəkilib özlərini yaxın obalara saldılar. Çörəklərinin qurtardığını kəndlilərə xəbər verdilər. Kəndlilər o saat bir at yükü çörək hazırladılar. Onlarla birlikdə Pəriçinqılına gətirdilər. Nəbi onlara çox razılıq elədi. Bundan sonra kəndlilər özləri hər gecə Nəbigilə xəlvətcə çörək gətirirdilər. Bir həftə dava oldu. Qubernatorun qoşunundan çox adam qırıldı, hələ bu azdı, pristav Alı bəy də vurulmuşdu. Nəbigil düşmənlərə aman vermirdilər. Başı görünəni vururdular. Nəbi güllə ata-ata deyirdi:

Pəriçinqılında salmışam məskan,
Döşəyim çinqıldı, yastığım tikan,
Çiynimdə yapınçı, köynəyim kətan,

Divanı mən çaş-baş salan qoçağam,
Bəylərin gözünə iti bıçağam.

Qırdıqca kəsilmir qoşunun dalı,
Çınqılda vuruldu pristav Alı,
Nəbiyə halaldı bəylərin malı,
Düşmənləri çaş-baş salan qoçağam,
Bəylərin gözünə iti bıçağam.

Nəbiyəm, atımın ayağı ala,
Bəylərin başına gətirəm bəla,
Qoymaram toxumu dünyada qala,
Düşmənləri çaş-baş salan qoçağam,
Bəylərin gözünə iti bıçağam.

Axşam oldu. Axşamınız xeyir olsun, Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Qardaşlar, neçə gündü dava eləyirik, sağ olsun kəndli qardaşları, yeməyimizi, patronumuzu vaxtında çatdırırlar. Nə qədər istəsək, dava eləyə bilərik. Ancaq ta bədi, gecə çəkilib gedək.

Gecəyarı olan kimi Nəbigil çınqıllıqdan çıxıb əvvəl Qanlıgöl dağına, sonra da Şükürbəyli yurduna getdilər. Bunları Şükürbəyлідə qoyaq, görək qubernatın qoşunu necə oldu?

Qubernatların qoşunu elə hey çınqılı güllələyirdi. Bir gün pristav İsmayıl bəy gəlib dedi:

– Nə üçün daşları güllələyirsiniz? Nəbi çoxdan aradan çıxıb. Bir mülkədarın da malikanəsini yandırıb, mülkədarın özünü də öldürüb. Bu saat Şükürbəyli yurdunda.

Odur ki, geri qayıdıb Şükürbəyli yurduna tərəf getməyə başladılar. Şükürbəyli yurduna gələndə Nəbinin xəbərini Quzukahasında aldılar. Buradan da Quzukahası dağına getdilər. Nəbinin xəbərini Göycükdə aldılar. Geri qayıtmaq onların arına gəlirdi. Axırda Nəbigili Qaraçınqılda tapdılar. Atışma başladı. İki saat içində Nəbigil qoşunu dağıdıb aradan çıxdılar. Bu davada qubernat da yaralandı. Slavoçinski qubernata dedi:

– Bax, yüngülsaqqal olmaq belə olar. Pəriçınqılından qayıdıb getmədin, gəlib burada iyirmi beş adam qırdırdın, özün də yaralandın.

Qubernatlar qoşunla öz yerlərinə qayıtmaqda olsunlar. Nəbigil Qaraçınqıldan keçib Xələc kəndinə gəldilər. Kəndlilər bəy-

lərdən onlara çox şikayət elədilər. Axşam olan zaman Nəbi yoldaşları ilə atlanıb Qubadlıya getdi. Onlar bəylərin qonaqlıqda olduğunu eşidib, düz, oraya getdilər. Hampalar, bəylər yeyib-ıçır, kef eləyirdilər. Çalmaq, oynamaq vaxtı Nəbi iki nəfər yoldaşı ilə qapıdan içəri girdi. Bəylər onu görən kimi qorxuya düşdülər. Şəfi bəy hamıdan qabaq ayağa qalxıb Nəbiyə salam verdi:

– Çox yaxşı vaxt gəlmisiniz, – dedi. – Buyurun əyləşin, qulluğunuzda olaq.

Nəbi dedi:

– Sağ olun, oturmuruq. Gəlmişəm görəm Xələc kəndlilərini niyə incidirsiniz, onların günahı nədi ki, bağ-bağatlarına su vermirsiniz? Bəyəm mülkədar öz rəiyyətini qırar? Heç kəslə işiniz olmasın, qoyun onlar da bağ-bağatlarını suvarsınlar.

Şəfi bəy özünə ürək-dirək verib dedi:

– Ay Nəbi, çox yaxşı eləmişən. Nəinki su, canımız da sənə qurbandı. Xahiş edirəm əyləş, bir parça çörəyimizi kəs.

Nəbi dedi:

– Çörək yemirik. Ancaq, su üstündə kəndlilərin şikayətini bir də eşitməyim!

Şəfi bəy dedi:

– Ay Nəbi, arxayın ol. Xahiş eləyirəm, oturub bizlə bir tikə çörək yəyəsən.

Nəbi güldü:

– Siz namərdsiniz, sizlə bir yerdə oturmaq da caiz deyil, – deyə çölə çıxıb ata mindilər. Birbaşa Əyin kəndinə gəlib dostları Allahverdinin evinə düşdülər. Allahverdi Nəbiyə çox təzə xəbər verib dedi:

– Nəbi, səni öldürməyə çox tədbir görürlər. Səlim bəyi tez-tez Gəncəyə çağırırlar. Səlim bəy geri qayıdanda bəyləri bir-bir yanına çağırır. Bu saat sənə dalına çoxlu casus düşüb. Səni öldürmək üçün çox maya qoyublar. O günü Paşa bəylə Kərbəlayı Məhəmməd Gorusa gəlmişdi. Səlim bəylə gizli danışdılar.

Nəbi dedi:

– Məni onlar bəlkə öz yoldaşlarımla əli ilə öldürələr. Bunsuz mənə heç zad eləyə bilməzlər. Ay Allahverdi, bu ağalar bizə çox yaralar vurublar, yadıma düşəndə ürəyim sıxılır.

Allahverdi Nəbinin çiyindənən yapışib gülə-gülə dedi:

– Ə, bu bəyləri, naçalnikləri, qubernatları nə qana çalxamısan? Gecə qorxularından evlərində də yata bilmirlər.

– Elə yaxşıdı, qoy canları çıxsın!

Nəbigil gecə burada qaldılar, səhər Quduzdağa tərəf gəndə, Səlim bəyin dəstəsi ilə qabaqlaşdılar. Atışma zamanı Nəbigil Nəsim bəyi və qardaşını öldürdülər. Səlim bəy bunların meyitlərini də qoyub Gorusa qaçdı. Nəbigil Sisyanı, Qafanı geridə qoyub Mığrıdan İrana adladılar. Nəbinin o taya keçməsinə qubernat xanlara və İran hökumətinə xəbər verdi.

O tayda Əhməd xanla Alıxan çoxlu atlıyan Nəbini axtarmağa başladılar. Aynalı kəndində vuruşmada Nəbigil Əhməd xanın və Alıxanın dəstəsindən on dörd adam öldürüb, yenə bu taya adladılar. Gecə Tivi kəndində dincələndən sonra, Qızılqayada olan oymaqlara getdilər.

Baqrat bəy adlı zalım bir mülkədar var idi. Hara qarışıq olsa idi, onu oraya pristav qoyurdular. Baqrat bəy çox əzəzil, qaniçən, həm də ağzından yava adam idi. Kəndliləri qudurmuş it kimi dalayırdı.

Yaranal Baqrat bəyi çağırır, Gorus şəhərinə pristav göndərdi. Baqrat bəy Gorusa çox ağzıtoflu gəlmişdi. O, Nəbinin davasına düşmədiyi üçün çox toz eləyirdi, özündən deyirdi:

– Buranın bəylərinin boylarını yerə soxum. Bir qaçağın öhdəsindən gələ bilmirlər.

Baqratın toflu vaxtı Nəbi Qaragölə getmişdi. Baqratın hərzə-hədyanını, alt-üst basmasını eşitdi. Ona belə bir kağız yazdı: «Qaragöldəyəm, kefin istəyirsə, gəl».

Kağızı bir adamnan Baqrat bəyə göndərdi. Baqrat bəy kağızı oxuyub məzmunundan halı oldu. Çox qəzəbləndi, əsdi, coşdu. Nəbinin adına latayır söz deməyə başladı. Qoşunla Qaragölə getmək fikrinə gəldi. O, yola düşmək istəyəndə naçalnik Səlim bəy onu yanına çağırır qoltuğuna qarpız verdi:

– O Nəbi ilə bizim heç birimiz bacarmadıq, – dedi, – ümidvaram ki, sən bacararsan. Deyirlər, sən çox qoçaq oğlansan.

Pristav Baqrat bəy bir dəstə atlı ilə Qaragölə getdi. Nəbi, Baqratın qoşunla gəldiyini durbinlə görüb yoldaşlarına dedi:

– Uşaqlar, budu, Baqrat bəy qoşunla gəlir. Onu elə qarınağrısına salarsınız ki, günü sabah, qayıdıb gəldiyi yerə ge-

dər. Orada-burada gizlənin, qoyun lap yaxına gəlsinlər. Ağahüseyn, sən çıx lap dağın başında qara ver, qoy elə bilsinlər ki, biz hamımız dağın lap başındayıq.

Ağahüseyn lap yuxarı çıxdı. Baqrat bəygil güllə ata-ata lap Nəbigilin yanına gəldilər. Onlar elə bilirdilər ki, qaçaqlar dağın lap təpəsindədirlər.

Nəbi yoldaşlarına dedi:

– Qardaşlar, dayanmaq vaxtı deyil, Baqratın qoşununa təpinmək vaxtıdır!

Nəbi nərə çəkib güllə ata-ata səngərdən çıxdı. Yoldaşları da hər tərəfdən töküldülər. Baqrat bəyin dəstəsinə elə bir divan tutdular ki, Baqrat bəy bilmədi başını götürüb hara qaçsın. Onun dəstəsinin çoxu qırıldı. Qalanları da qaçıb Minkəndə getdilər. Baqratın özü də çiyindən yaralanmışdı. Lap boğulmuş it kökünə düşmüşdü. Odur ki, birtəhər başını götürüb qaçdı. Gorusa getmədi. Onun qaçdığını bir kəndli görüb dedi:

– Bildir gələn bildirçin, hamı sənin bir qıçın? Prstav, hara qaçırsan?

Baqrat bəy ona cavab vermədi. Birbaşa yaranalın yanına getdi:

– Mən Zəngəzura getmirəm, – dedi.

Yaranal ona dəli-dələlət elədi:

– Əgər Gorusa qayıtmasan, hamı deyəcək Baqrat bəy Nəbidən qorxub qaçdı. Axmaq olma, öz işinə qayıt.

Baqrat bəy dedi:

– Hər nə deyirlər, qoy desinlər. Mən Zəngəzura qayıtmayacağam. Yəqin sən Nəbinin vuruşmasına düşməmişən. Əgər onun vuruşmasına düşsən, bilərsən ki, o neçə adamdı.

Nəbigil ona elə divan tutmuşdular ki, qubernat onu güllələsəydi, yenə də geri qayıtmazdı.

Nəbinin qorxusundan Baqrat bəyin qaçması hər yerə yayılmışdı. Aşıqlar Nəbinin igidliyinə aid şeirlər qoşur, məclislərdə oxuyurdular. Günlərin bir günü Aşıq Əhməd sazı çiyində Lülpər tərəfdən gəlirdi. Elat camaatı onu dayandıraraq dedi:

– Aşıq, Nəbidən bizə bir neçə söz oxu, qulaq asa.

Aşıq Əhməd sazı köynəyindən çıxarıb görək nə dedi:

Nəbinin bıqları eşmə-eşmədi,
Nəbinin papağın güllə deşmədi,
Nəbinin atını heç at keçmədi,
Bəyləri qorxuya salıbdı Nəbi!
Qubernatdan qisas alıbdı Nəbi!

Bozatın ayağı aladı, ala,
Başına gələnlər bələdi, bəla,
Bəy, xanlar əlindən hey çəkir nalə,
Bəyləri qorxuya salıbdı Nəbi!
Qubernatdan qisas alıbdı Nəbi!

Nəbi çıxıb qızıl pulu toplayır,
Aparıb yoxsula, aca paylayır,
Nəbini dostları qonaq saxlayır,
Bəyləri qorxuya salıbdı Nəbi!
Qubernatdan qisas alıbdı Nəbi!

Məclisə hampa Ağaliynən hampa Hacı Əlikərəm də gəlib
çıxdılar. Aşıq, Qaragöldə Baqrat bəyin qaçması haqqında təzə
şey qoşmuşdu, onu oxuyurdu. Ağaliynən Hacı Əliəkrəm
məclisi dağıtdılar. Ağaəli aşığa bir neçə şallaq çəkib dedi:

– Bayaqdan bəri qulağımızı dəng eləyirsən. Özün yaxşı bi-
lirsən, Nəbi haqqında oxumaq yasaq edilib. Dərini soyacağam!

Ağaəli ilə Hacı Əliəkrəm Aşıq Əhməlin sazını əlindən
aldılar, daşa çırpıb parça-parça elədilər. Özünü də o ki var
döyüb qovdular. Camaatı dağıdıb dedilər:

– Bundan sonra bir adam Nəbi haqqında mahnı oxuyarsa,
ya da Nəbi mahnılarına qulaq asarsa, məhkəməsiz güllələnə-
cəkdir.

Bunların bu hərəkəti camaata çox toxundu. Bir nəfər çu-
xasını çirməyib toqqasına sancdı, daban aldı, gedib Üçtəpədə
bu əhvalatı Nəbiyə xəbər verdi. Nəbigil, düz, Hacı Əlikərimlə
Ağaəlinin alaçıqlarının qabağına gəldilər. Nəbi bir neçə adam-
la alaçığa girdi. Hacı Əlikərimlə Ağaəli qorxularından əllərini
də tərpədə bilmədilər. Nəbigil onların hər ikisinin tufənglərini
əllərindən aldılar. Çox döyəndən sonra, evini talan eləyib geri
qayıtdılar. Bundan sonra Hacı Əlikərəmlə Ağaəli ağızlarına su
aldılar, Nəbi haqqında bir kəlmə də danışmadılar.

Günlərn bir günü Nəbigil Sisyana getmişdilər. Sisyanda xəbər tutdular ki, pristav Qulu bəy zorla kəndlilərdən qızıl pulu vergisi toplayır. Nəbigil o vaxt kəndə çatdılar ki, pristav Qulu bəy bir nəfər yoxsul kəndlini ağaca sarıyıb döyür, kəndli də səsi gəldikcə qışqırırdı:

– Ağa, vallah yeməyə çörək də tapmıram, uşaqlarım pəncərlə dolanırlar.

Nəbi bərk qəzəbləndi, yoldaşlarına əmr elədi, döyülən kişini ağacdən açdılar, onun yerinə pristav Qulu bəyi ağaca sarıdılar. Yoldaşları hərəsi əlinə bir ağac götürüb, qolları yorulana qədər Qulu bəyi budadılar. Nəbigil pristavı ağacda sarılı qoyub yola düşdülər. Söhbət eləyə-eləyə gedirdilər. Qəflətən naçalnikin atlılarına rast gəldilər. Atışmamaq, salamat keçmək istəyirdilər. Amma olmadı. Naçalnikin atlıları onlara güllə atdılar. Nəbigil onları qovub Urud kəndinə tökəndən sonra, də-rəyuxarı Salvartıya getdilər. Salvartıda elat adamları çilingağac oynayırdılar. Nəbigil də bunlara qoşuldular. Oyunun şirin yerində bir nəfər gəlib Nəbiyə dedi:

– Nəbi qağa, budu, naçalnik çoxlu qoşunla gəlir.

Nəbi dedi:

– Eybi yoxdu, qoy gəlsin!

Nəbigilin dava eləmək fikri yox idi. Onun üçün Salvartı yuxarı çəkilib Qoturdağa getdilər. Naçalnikin qoşunu da Ağudu dərəsinə çoxlu güllə yağdırandan sonra Gorusa qayıtdı.

Üç gün Qoturdağda qalandan sonra Nəbi də yoldaşlarına dedi:

– Ə, gəlin Kirsə tərəf gedək. Ta burada qaldığımız bəddi!

Qaçaqqlar atlandılar. Dördnala at sürüb mənzil kəsdilər, uzağı yaxın eləyib Turşsuya gəldilər. Qala naçalniki Vəzirov Nəbigilin Turşsuda olduğunu eşidib qoşunla Turşsuya gəldi, amma Nəbigili burada tapmadı. Onların sorağını Kirsədə aldı, qorxularından Kirsə gedə bilməyib Qalaya qayıtdılar.

Qalaarası kəndində Qoca adlı bir kişi var idi. Bu kişi çox kasıb idi. Gündəlik azuqəsini tapa bilmirdi. Nəbinin Kirsədə olduğunu eşidib onun yanına getdi. Salam-kalamdan sonra Nəbi, kişidən soruşdu:

– Mənə nə sözün var? Utanma, söylə!

Kişi dedi:

– Ay Nəbi, oğul, qocalmışam, işləyə bilmirəm. Qazanc gətirən övladım da yoxdu. Gəlmişəm, bəlkə mənə kömək eləyə bildin.

Nəbi dedi:

– Əmi, niyə mənə bu vaxta kimi bir söz deməmişən? Əgər desəydin, sənə həmişə kömək edərdim.

Nəbi cibindən çoxlu pul çıxarıb kişiye verdi. Əgər kişiye toxunan olmasaydı, bu pulla on il dolana bilərdi. Kişi Nəbiyə dua eləyə-eləyə evlərinə qayıtdı.

Kirs, Nəbinin ürəyinə yatan etibarlı yer idi. Hər gələndə burada beş-on gün qalırdı. Yenə Kirsdə, bilmirəm, beş gunmu, yoxsa on günmü qaldılar. Günlərin bir günü atlarını mindilər, düz, Sarımsaqlıya getdilər. Sarımsaqlıda Nəbi ailəli olan yoldaşlarına dedi:

– Siz iki-üç gündən bir ailənizin yanına gedin. Yaxşı deyil. Balakişi, Alı, İsmayıl, üçünüz də paltarlarınızı dəyişib ailənizin yanına gedin.

Bu üç nəfər hazırlandılar, evlərinə getmək istəyən zaman qəflətən hər tərəfdən onların üstünə güllə töküldü. Naçalnikin qoşunu, az qala onları xırplamışdı. Nəbinin dəstəsi onları dağ aşağı qovmağa başladı. Pristav Şəfi bəy qoyun binəsinin yanından keçmək istəyirdi. Qoyun itləri onun üstünə töküldülər. Şəfi bəy nə qədər elədi, itlərin əlindən qurtara bilmədi. İtlər onu, porsuğu boğan kimi boğa-boğa dəreyə sürüdü. Nəbigil güllə-zad atmayıb pristava tamaşa eləyir, gülüşürdülər.

Adamlar tökülüşüb pristavı itlərin ağızından aldılar. Bəylər pristav Şəfi bəyi pis kökdə Qarakilsəyə apardılar. Şəfi bəyin bu əhvalatı naçalnik Səlim bəyə çox pis gəldi. O, Sarımsaqlıya çoxlu qoşun göndərdi. Qoşun beş-on gün gəzdı, qılça yordu, ancaq Nəbinin iyini də tapa bilmədi. Geri qayıtmaq istəyəndə Nəbi dağın başından qışqırıb dedi:

– Ə, geiməyin, axtardığınız adamlar burdadı. Yanlarında da qaraağızlı qoyun itləri var, pristav ətinə yerikləyirlər.

Onlarda hünər nə gəzirdi, dağın başına çıxsınlar? Geri qayıdıb Gorusa getdilər. Naçalnikə dedilər:

– Nəbini tapmadıq. Deyirlər, Arazın o tayına adlayıb.

Qoşun gedəndən sonra Nəbigil də tərənib Kürdahan kəndinə getdilər. Bunların gəldiyini hampalar eşidən kimi qaçıb kənddən çıxdılar. Nəbigilin patronu azalmışdı. Nəbi, pristav İsmayıl bəyə bir kağız göndərüb ondan min altı yüz patron aldı.

– Bu patron hələlik bizə bəsdə, – dedi. – Gorusa ayağımız düşəndə naçalnikdən də alırıq. Onların öz patronu ilə özlərini vurmalıyıq!

İki saat camaatla söhbət eləyəndən sonra yola düşüb getməyə başladılar. Araz qırağına enib o taya adladılar.

Yaz fəsli idi. Nəbigil Təbriz səfərindən qayıdub Qısırdığa¹ gəlmişdilər. Onların bu taya keçdiyini casuslar yaranallara, naçalniklərə xəbər vermişdilər. Gorusda Səlim bəy dörd yüz atlı, Naxçıvanda Slavoçinski beş yüz atlı ilə Qısırdığa hücumla keçdilər. Gəncə qubernatı Nakaşidze, İrəvan qubernatı Senqauzen də qoşunla gəldilər. Hər naçalnik 400-500 atlı ilə gələndə, özünü təfavütünü tutun, görün, qubernat neçə nəfərlik qoşunla gələrdi? Atışma hələ başlanmamışdı. Nəbinin yoldaşlarından Tarverdi qənşərə çıxdı ki, qoşuna baxsın. Hər tərəfdən ona güllə atdılar. Tarverdiyə güllə dəydi. Nəbigil yerdən sıçrayıb qalxdılar. Atlarını mindilər, Qısırdığdan ağzı yuxarı sürüb gözdən itdilər. Düşmən qoşunu elə oradanca geri qayıdub Naxçıvana getdi.

Nəbigil də dağları, oymaqları bir-bir keçib Qazığöl dağına² qayıtdılar. Yolda Naxçıvan tərəfə gedən bir dəstə atlı ilə qa-baqlaşib xeyli atışdılar. Beş nəfər adam öldürüb aradan çıxdılar. Sonra yollarını dəyişib Ordubadın yanından Arazın o tayına adladılar.

Camal qalasından axan Ortaçayın üstündə taxtadan bir körpü tikilib. Camaat kəsə yolla bu körpüdən keçib Naxçıvana tərəf gedirdilər. Taxta körpünün yanında bir meşə var ki, buna da Taxtakörpü meşəsi deyirlər. Nəbi yoldaşları ilə Arazdan bu taya adlayıb Taxtakörpü meşəsinə gəlmişdilər. Bunu qubernat eşitdi, çoxlu adam toplayıb Nəbigillə davaya apardı. Kəndlilər Nəbigillə davaya gətirildiklərini bilmirdilər. Bunu bilən kimi iki-bir, üç-bir qaçıb dağıldılar. Düşmənlər də vəziyyəti belə görüb qaçdılar.

---

¹ Sisyandadır.

² Zəngəzurdadır.

Düşmən qoşunu dağılandıqdan sonra Nəbigil birbaşa Qırqlar dağına getdilər. Şotlanlı oymağının üstündəki Şiştəpəyə çıxdılar. Elə bu zaman naçalnik Səlim bəy də yanında on beş seytal hampa, qoşunla Şotlanlıya gəldilər. Onların Nəbigildən xəbəri yox idi. Kəndin hər tərəfində qarovul qoyub, bir hampanın evində qaldılar. Nəbigil onları görürdü.

– Ə, bu Səlim bəyin hayasına bax ki, başına it oyunu gətiririk, genə də bizdən əl çəkmir. Bu gecə mən gedib onunla bir az söhbət elərəm.

Əl-ayaq yığışan kimi Nəbi üç nəfərlə birlikdə paltarını dəyişib çoban paltarı geydilər. Başlarına qoyun dərisindən yekə papaq qoydular, üz-gözlərini hislədilər. Üstdən də hərəsi bir yapınçı geydi. Tüfəng-tapançalarını yapınçının altında gizlətdilər, düz, Şotlanlı obasına gəldilər. Qarovulçular onları çoban hesab eləyib heç bir söz demədilər. Nəbigil Səlim bəy yatan alaçığa girdilər. Səlim bəylə Qəhrəman bəy yatmışdılar. Nəbi aynalının lüləsi ilə Səlim bəyi tərپətdi, Səlim bəy vahiməli yuxudan ayıldı.

Aydınlıq gecə idi. Ay, dağın döşlərini, oymaqları süd kimi ağartmışdı. Səlim bəy səslənmək istəyəndə Nəbi onun boğazından yapışdı:

– Səsinə çıxartsan, boğazını üzərəm.

Səlim bəy Nəbini səsndən tanıdı. Əlləri boşaldı. Ölüm gözünün qabağına gəldi.

– Fərsət səndədi, nə istəyirsən, elə, – deyə döşünü irəli verdi.

Səlim bəyin bu sözü Nəbiyə xoş gəldi:

– Səlim bəy, yalvarsaydın, səni öldürəcəydim. Amma yalvarmadın, xoşuma gəldin. Səni öldürməyəcəyəm. Ancaq onu deyirəm ki, sizin kimilər nə məni tuta bilər, nə öldürə bilər. Özünüzü nahaq yerə yormayın. Səlim bəy, doğrudan da, çox həyasız adamsan. Başına olmazın oyun gətiririk, genə də bizdən əl çəkmirsən.

Səlim bəy dedi:

– Dediklərin düzdü. Amma, axı mən yaranala söz verib Zəngəzura gəlmişəm.

Nəbi güldü:

– Sənin kimi söz verənlər çox olub, – dedi. – Onların biri də sən ol. Bəy, bizdən incisən də, tufəng-tapançanı alacağıq.

Səlim bəylə Qəhrəman bəy tüfəng-tapançalarını dinməz-söyləməz Nəbiyə verdilər.

Nəbigil səssizcə alaçıqdan çıxıb yoldaşlarının yanına getdilər. Bəli, Səlim bəylə Qəhrəman bəy o gecə səhərə kimi yatmadılar. Səhər Səlim bəy Qəhrəman bəyə baxıb güldü. Qəhrəman bəy dedi:

– Niyə gülürsən, burada dəli-zad yoxdu ki?!

Səlim bəy dedi:

– Tüfəng-tapançan hanı, ay igidlikdən dəm vuran oğlan?

Qəhrəman bəy başını aşağı salıb ona cavab vermədi, xəcalət çəkdi.

Səlim bəy dedi:

– İgid oğlandı. Düşməni elə yerdə yaxalayır ki, heç kəsin ağılına gəlməz.

Qəhrəman bəy dedi:

– Kaş Nəbi bizi öldürəydi, təki belə biabır eləməyəydi.

Səlim bəy dedi:

– Yox, Nəbinin bu işi ilə mən razıyam. Düşməne belə cəza vermək lazımdı.

Qəhrəman bəy hirsindən uşaq kimi ağlayırdı. Doğrudan da, bu hərəkət ona çox toxunmuşdu. Bu zaman Şəfi bəy qapıdan içəri girdi. Bu məsələni Şəfi bəydən gizlədə bilmədilər. Ona da söylədilər, ancaq xahiş elədilər ki, heç kəsə deməsin.

Buradan atlanıb, kor-peşman Gorusa qayıtdılar.

Hava soyuqlaşmışdı. Dağda qalmaq çətin idi. Elat xırda-xırda dağdan arana köçürdü. Nəbi elat camaatı ilə xudahafizləşə-xudahafizləşə Hacaxun qalasına getdi. Hacaxunda bir həftə qalandan sonra, Naxçıvan tərəfdən Arazın o tayına adladı. Bu gedişlə onlar üç ay o tayda qaldılar, bu tərəfə adlamadılar. Bu üç ay ərzində o gün yox idi ki, xanlarla, hökumət adamları ilə dava eləməsinlər.

Günlər dolandı, payız gəlib, qış keçdi. İstilər yavaş-yavaş düşməyə başladı. Dağlar gömgöy göyərdi, güllər, bənövşələr açdı. Nəbi Arazdan adlayıb Qafana gəldi. Qafan kəndliləri Nəbinin salamat gəlməsinə çox şad oldular.

Günlərin bir günü İsmayıl Nəbiyə dedi:

– Ay Nəbi qağa, nə olar, bir Gəncə tərəfə gedək, qohum-qardaşla görüşüm.

Nəbi dedi:

– Baş üstə, gedək.

Elə həmin gün Nəbigil Gəncəyə gedib İsmayılın qohum-qardaşı ilə görüşdülər. Demə, bunların Gəncəyə gəlməsini yaranal Nakaşidze eşidibmiş. O, xeyli atlı ilə Nəbigilin dalına düşdü. Nəbigil Gəncədən çıxıb Kəlbəcərə tərəf getmək istəyirdilər. Qubernatın qoşunu onları gördü. Nəbigil atlara dəyib birbaşa Murov dağına çıxdılar. Naçalnikin qoşunu bunlardan əl çəkmədi, Murov dağına hücum elədi. Murovda Nəbigil ilə davaya yeddi yüz nəfərlik qoşun getmişdi. Çox bərk atışma oldu. Bu atışmada Nəbinin yoldaşı İsmayıl vuruldu. O saat da yaralı-yaralı düşmənlər tərəfindən həbs edildi. İsmayılın yaralı tutulmasını Nəbiyə xəbər verdilər. Nəbi çox kefsiz oldu. Özlərinin də işləri şuluq idi, birinin də qurtarmağına ümid yox idi. Düşmən hər tərəfi tutmuşdu. Qubernat bığaltı gülürdü. Nəbi Bozatı minib düşmənin qoşununa təpinmək istəyəndə Bozatı da güllə ilə vurdular. Nəbi Bozatın belindən sıçrayıb kənara düşdü. Atı vuran adam Nəbiyə də güllə atdı, amma dəymədi. Nəbi o saat onun ortasından bir güllə keçirdi. Bozatın vurulması, İsmayılın tutulması Nəbini birk kədərləndirdi. Aldı görək düşmənlərdən nə cür şikayətləndi:

Qismət belə imiş dağlarda gəzək,
Zülmkar şahlardan şikayət yazaq,
İnsafdırmı bir igidə min kazak?
Bəylərin, əfsərin əlindən haray!
Quduz qubernatın felindən haray!

Nə pis yerdə düşmən vurdu atımı,
Tamam kəsmək istər mənim zatımı,
Ax, necə qırdılar qol-qanadımı!?
Kor yapalaqların əlindən haray!
Quduz qubernatın felindən haray!

Hər yerdə tutulur Nəbinin bəhsi,
Qırdıqca qurtarmır düşmən dəstəsi,

Kəsilməz dünyada mərdlərin səsi,
Müxənnət bəylərin əlindən haray!
Quduz qubernatın felindən haray!

Onun gözləri qızdı, dodaqları gömgöy göyərdi. Başqa bir at minib özünü düşmən qoşununa vurdu. Canavar qoyunu qovan kimi düşmənləri dəstələyib o tərəf-bu tərəfə qovdu. Yoldaşlarını mühasirədən çıxarıb İstisuya getdilər. Nəbinin kefi açılmırdı. Bozatin vurulması, İsmayılın tutulması onu koğa kimi əymişdi. Bir neçə gün Cəbrayıl qalib İsmayılın yerini öyrənməyə çalışdı. Öyrəndilər ki, İsmayıl nə Gəncə qazamatında, nə də Gorus qazamatında. Burdan tərpənib Qızılboğaza getdilər. Qızılboğazda gölün kənarında atdan düşüb dincləməyə başladılar. Axşam tərpənib Dərəkəndə getməkdə olsunlar, sizə İsmayıldan xəbər verim.

Qubernat İmayılı bircə gecə Gəncə qazamatında saxladı. Nəbinin qorxusundan Bakıya – Bayıl qazamatına göndərdi. Yaralı İsmayıl Bayıl qazamatında çox əzab çəkirdi. O, yaxşı bilirdi ki, əgər Nəbi onun yerini bilsə, qazamatdan qaçırardı.

Günlərin bir günü Zəngəzur tərəfdən bir adamı qazamtdan buraxdılar. İsmayıl ona dedi:

– Qardaş, bir kağız versəm, Nəbiyə çatdırırsən?

O adam dedi:

– Niyə çatdırmıram? Harda olsa, tapıb verərəm.

İsmayıl bir kağız yazıb ona verdi. Kağızda görən Nəbini harayına necə çağırırdı:

Duman, çən dağları gəlib bürüdü,
Baxtım gör haraya məni sürüdü,
Qazamatda cavan canım çürüdü,
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi!
Qazamat dalını dələsən, Nəbi!

Müqabildi polad canım bir aya,
O zaman ki, gətirdilər buraya,
Sən gəlməsən, ömrüm gedəcək zaya,
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi!
Qazamat dalını dələsən, Nəbi!

Çənbərə kəndindən görünür Bayıl,
Gəncəni görməyə olmuşam mayıl,
Gəncəli oğluyam, adım İsmayıl,
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi!
Qazamat dalını dələsən, Nəbi!

Bəli, kişinin adı Rəcəbəli idi. Rəcəbəli İsmayilla görüşüb, öpüşüb yola düşdü. Dərələrdən sel kimi, təpələrdən yel kimi, badeyi-sərsər kimi, dəvəyə mindi, piyada getdi, günlər keçdi, aylar ötdü, Gorusa çatdı. Evinə getməmiş aradı, axtardı, Nəbini tapdı. İsmayılın kağızını ona verdi. Nəbi ona çox razılıq elədi. Nəbigil elə həmin gün hazırlaşdı Bakıya getmək tədarükünü gördülər. O, günlərin birində yoldaşlarına dedi:

– Qardaşlar, Bakıya İsmayılı qazamatdan qurtarmağa gedəcəyik, hazırlaşın.

Elə onlar yola düşən gün İsmayıl gəlib çıxdı. Hamı çox şad oldu. Nəbi dedi:

– Ay İsmayıl, nə cür oldu qazamatdan qurtardın?

İsmayıl dedi:

– Boynuma heç şey qoya bilmədilər. Onun üçün də mənə buraxdılar.

Hamı şad oldu. Onlar birbaşa Dirili dağına¹ getdilər. Bir neçə əlik və qaya keçisi vurdular. Ət bişirib çörək yeyirdilər, bir də gördülər, budu, tacir karvanı gəlir.

Qaçaqkar karvanı dayandırdılar. Tacirbaşı dedi:

– Ay Nəbi, gəl bu dəfə bizdən adla.

Nəbi dedi:

– Sizi buraxacağam. Ancaq gərək apardığınız parçanın yarısını, bir də beş yüz manat pul verəsiniz.

Tacirbaşı:

– Baş üstə, – deyib, Nəbinin istədiklərini verdi.

Karvan Nəbidən razı qalıb yola düşdü.

Nəbigil bir də gördülər naçalnik Allahverdi bəy çoxlu atlı lə adlayıb Dirilinin yan-yörəsinə töküldülər. Qaçaqkar özlərini daşların dallarına saldılar. Allahverdi bəyin atlıları onların üstünə güllə tökdülər. Nəbigil Dirili, Dağ Tumas dağlarını keçib Padarın yanına töküldülər. Allahverdi bəyin qoşunu onların

---

¹ Cəbrayıldadır.

dalınca Padara gəldi. Atışma başlandı. Düşmənlərdən bir-iki adam vurulan kimi onlar qaçıb Həkəri çayının qırağına töküldülər. Nəbi güllə ata-ata deyirdi:

Padarın dərəsin eylədim bazar,
Pristav götürüb sərdara yazar,
Zalımlar olubdu Nəbidən bezar,
Aslan igidlərim, qırın düşmanı!
Yer üzündən silin pisi, yamanı!

Dağa tüfəng atır igidlər, qızlar,
Şəfi bəy canına saldım mən azar,
Hey götürüb qubernata o yazar,
Aslan igidlərim, qırın düşmanı!
Yer üzündən silin pisi, yamanı!

Heç yoxdu bunların abır-həyası,
Qoçaqlarım vurun, alın qisası,
Anaları gərək tutalar yası,
Aslan igidlərim, qırın düşmanı!
Yer üzündən silin pisi, yamanı!

Allahverdi bəyin qoşunundan dörd nəfərini də vurub çaya qərq elədilər. Düşmən qaçandan sonra Nəbigil buradan tərpnib Balaban təpəsinə getdilər. Səhər tezdən buradan Çiçəkliyə keçdilər. Həcər bərk xəstələnmişdi. Nəbi nə onu qoyub bir yana gedə bilirdi, nə də qala bilirdi. Köçhaköç vaxtı idi. Nəbi Həcəri Molluda qoydu. Onu anasına, qohumların bərk-bərk tapşırırdı, özü yoldaşları ilə gedib Arazın o tayına keçdi. Həcərin Molluda qalmasını çox gizli saxlayırdılar, hətta qonşulara da demirdilər. İki ay keçdi, Həcər lap yaxşı oldu. Səbirsizliklə Nəbinin yolunu gözləyirdi. Nəbigildən çox niyaran idi. Bir axşam lap darıxdı. Aldı, görək, halına münasib nə dedi:

Deyirlər ki, Nəbi gedib İrana,
Üz tutubdu dağa, daşa, arana.
Qorxum budu, ordan keçə Tehrana,
Tehrandə tutdular, nədi, gəlmədi?
Nə üz verdi görən, Nəbi gəlmədi?

Göz yaşı onu boğdu, sözünün dalısını deyə bilmədi. Bir az ağlayandan sonra öz baxtından şikayətlənib dedi:

Bu dünyada çəkdim olmazın cəfa,
Bu zalımlar qoymur sürək bir səfa,
Nə oldu səndəki o gözəl vəfa?
İranda tutdular, nədi, gəlmədi?
Nə üz verdi görən, Nəbi gəlmədi?

Sənsiz bu dünyaya salmaram nəzər,
Xətirin həmişə mənimlə gəzər.
Bu yazıq Həcəri qoydu intizar,
İranda tutdular, nədi, gəlmədi?
Nə üz verdi görən, Nəbi gəlmədi?

Həcər bu sözləri yazdırıb İrana da göndərdi. Həcərin sifəti gül kimi solub zəfərana dönmüşdü. O hazırlaşırı ki, təkbaşına Arazın o tayına adlasın. Bu zaman Nəbidən bir kağız aldı. Nəbi yazmışdı: «Çox bərk davalara düşdük. Bu səfərdə iki xan öldürdük. Yoldaşlar hamısı salamatdır. Allah qoysa, on-on beş günə görüşərik!».

Nəbinin kağızından sonra Həcərin rəngi gül kimi açıldı. Heç on gün keçməmişdi. Nəbi Arazdan adlayıb, düz, Molluya gəldi. Bu o zaman idi ki, Həcər dörd nəfər yoldaşı ilə dağlara çəkilməmişdi. Nəbi onun yerini öyrəndi. Xəzəryurda¹ gedib onu tapdı. Salam-kalamdan sonra Həcər ona dedi:

– Demək, sən məni ürəkdən sevmirsən. Xəstə-xəstə atıb gedirsən. Onu bil ki, mən də Həcərəm ha!.. İstəsəm, ayrı gəzərəm, sənini kimi də ad qazanaram.

Nəbi bərkdən güldü:

– Onu kim bilmir ki, sən igid Həcərsən, – dedi, – özü də bərabərin yoxdur. Həcər, insafın olsun, lap öldürdün, biz səni apara bilməzdik. Ancaq onu bil ki, hər gün səndən xəbər öyrənirdim.

Həcər dedi:

– Gərək məni, cənazədə də olsaydım, apara idiniz.

– Yaxşı, bir də qoymaram. Bu dəfə məndən küsmə.

Gecə orada qaldılar. Səhər tezdən Nəbi yerindən qalxıb dedi:

---

¹ Ordubadda dağdır.

– Biz genə də Arazın o tayına keçəcəyik. Həxər, səndən ötrü gəlmişdik. Yoldaşlar bizim yolumuzu gözləyirlər.

Nəbigil Həcəri də götürüb yola düşdülər, Arazdan o taya keçdilər.

Nəbi Salmasa getmişdi. Bir nəfər ona yanaşdı dedi:

– Nəbi qağa, Qara Nəbi bir dəstə quldurla Arazdan bu taya adlanmışdı. Həm Arazın o tayında, həm də bu tayında quldurluq eləyir. Sənin adını ləkələmək istəyir. Bəzi adamlar sənin adınla onun adını qarışdırırlar.

Nəbi bərk hirsləndi

– Bu saat o hansı tərəfdədi? – deyə ondan soruşdu.

Adam dedi:

– Uzaqdadı, Savalan tərəfdədi.

Nəbi üzünü yoldaşlarına tutub dedi:

– Birbaşa Savalan tərəfə! Nə olur olsun, Qara Nəbini yaxalamalıyıq.

Bəli, Nəbigil dağlar, kəndlər, oymaqlar keçib Saraba gəldilər. Nəbigil Sarabda Qara Nəbi tərəfindən soyulmuş bir karvana rast gəldilər. Nəbi karvanbaşından Qara Nəbinin getdiyi səmti öyrəndi. Yoldaşlarını iki-bir, üç-bir Savalan dağının ətəklərində olan kəndlərə yaydı. Özü isə üç nəfərlə Ərdəbilə getdi. Ərdəbildə dostları ilə görüşüb, Qara Nəbinin o tərəflərdə olduğunu öyrəndi. Gecə orada qaldılar, lap tezlən yola düşdülər. Az getmişdilər ki, güllə səsi eşitdilər. Güllə səsi gələn tərəfə atları yelə döndərdilər. Yaxınlaşıb gördülər ki, öz yoldaşlarıdır. Qara Nəbinin quldur dəstəsi ilə atışırlar. Nəbigil Qara Nəbinin dəstəsinin səngər etdiyi hər yanı kəsdilər, yarım saat içində Qara Nəbinin dəstəsində olanların hamısını qırdılar. Qara Nəbinin özünü isə sağ tutub Ərdəbilin yaxınlığında güllələyib geri qayıtdılar.

Qara Nəbinin öldürülməsini yaranallara və naçalniqlərə xəbər verdilər. Yaranallar çox məyus oldular.

İGİD ÖLƏR ADI QALAR

Qubernat, naçalnik, bəylər, hampalar Nəbi ilə döyüş meydanında bacarmadıqlarını mərd-mərdana boyunlarına aldılar. Bir çox naçalnik və pristav Nəbinin qorxusundan işdən çıxıb getdilər. Şikayət ərsə dayandı. Yaranallar yenə də Gəncəyə, İrəvana, Qarsa və bir də Təbrizə toplandılar. Baş sındırdılar, götür-qoy elədilər. Nəbinin yoldaşlarından bir neçəsini yoldan çıxarmağı çuğullara, casuslara tapşırıdılar. Bu işi düzəltməyi yenə də Paşa bəyə, Xosrov bəyə, Kərbəlayı Məhəmmədə, Kərbəlayı Mürsələ, Kərbəlayı Hüseyn bəyə, İsgəndər bəyə, Arzumanyana, daha bilmirəm kimlərə tapşırıdılar.

Paşa bəy Fərəcovun arvadı Nəbinin yoldaşı Şahhüseynin arvadının qohumu idi. Paşa bəyin həm Ordubadda, həm də Arazın o tayında – Urmiyada mülkü var idi. Burada Mirzə Əhməd xan karvansarasını icarəyə götürmüşdü. İlin yarısını bu tayda, yarısını da o tayda olurdu. Paşa bəy olsa-olsa, Nəbini öz arvadının köməyi ilə öldürə bilərdi. Paşa bəy həm də çox hiyləgər adam idi. hiyləgərlikdə, şərçilikdə ad qazanmışdı.

Bunun üçün də ağalar hamısı Paşa bəyi və onun dostlarını məsləhət bilirdi. Paşa bəyi və yoldaşlarını əvvəl-əvvəl qubernatlar, sonra canişin, daha sonra padşah özü yanına çağırırdı. Nəbini öldürməyi onlara tapşırıdılar. Paşa bəy evinə qayıdan kimi iş ciddi girişib, arvadına dedi:

– Arvad, Nikolay padşah məni bərk işə buyurub, gərək mənə kömək eləyəsən.

Arvadı dedi:

– O nə işdi ki, məndən də kömək istəyirsən? Mənim əlimdən nə gələr?

Paşa bəy dedi:

– Mənə tapşırılıb ki, gərək Nəbinin öldürdəsən.

Arvad dedi:

– Sən allah, elə demə, elə igid oğulu kim qıyıb öldürər?

Paşa bəy dedi:

– Bir qulaq as. Nəbini öldürdə bilsəm, padşah məni yaranal qoyacaq. Sən də yaranal arvadı olacaqsan.

Arvadı dedi:

– Öldürə bilirsən, get öldür, yaranal ol, ta mən sənə nə kömək eləyəcəyəm?

Paşa bəy dedi:

– Bilirsən nə var? Sən, qohumun Şahhüseynin arvadını öyrət, Nəbini ərinin əli ilə öldürsün. Özünü də ona hər şey alacağam. Qızıl boyunbağı, bazubənd, üzük... Ərini də öz yanımda naçalnik qoyacağam.

Arvadı dedi:

– Axı bu nəhaq qandı?

Paşa bəy dedi:

– Ay arvad, nə nəhaq qan bazlıqdı?! Yaranal olmaq üçün hər şey eləmək olar.

Arvadı dedi:

– Yaxşı, mən onu yoldan çıxardaram.

– Tez elə, yaranal olum.

Elə həmin gündən Paşa bəyin arvadı Şahhüseynin arvadının üstünə düşdü. axşam-səhər onun başını doldurdu, yoldan çıxardıb razı saldı.

Paşa bəyi Təbriz yaranalı da yanına çağırdı, ona çox şey boyun oldu:

– Nəbini öldürsən, onun başı ağırlığında sənə qızıl və bir medal verəcəyik. Nikolay şaha da yazacağam ki, səni yaranal-qubernat qoysun.

Paşa bəy bunlara da söz verdi:

– Arxayın olun, lap tezliklə onun başını batıracağam. Elə eləyəcəyəm ki, Şahhüseynin arvadı ərini yoldan çıxartsın, Şahhüsen də Nəbini yatdığı yerdə öldürsün.

Paşa bəyə dedilər:

– Bərəkallah fərasətinə! Başın baş deyil, qızıldı, qızıl! Yaxşı fikirləşmişən.

Gəncə, İrəvan, Təbriz, Maku, Qars qubernatları Paşa bəyə üstəlik bir az pul da verdilər. Paşa bəy evinə gəlib arvadına dedi:

– Ay arvad, sən Şahhüseynin arvadına açığımı de, onu öyrət, ərini yoldan çıxartsın. Nə qədər qızıl istəsə, ona verəcəklər.

Arvadı dedi:

– Arxayın ol, açıq demişəm, özünü də razı salmışam.

Bəli, günlər keçirdi, Şahhüseynin arvadı hərdənbir ərinə deyirdi:

– Bu nə yaşayışdı? Niyə biz də nəçənnik, pristav kimi yaşamayaq?

Şahhüseyn əvvəllər onun ağzından vururdu. Arvadı dediyi sözü eşitmək istəmirdi. Ancaq yenə də onun ürəyi bulanırdı. «Axı biz niyə nəçənnik, pristav kimi dolanmayaq?» – bu söz yadından çıxmırdı.

Bir gecə Şahhüseyn arvadının yanına gəlmişdi. Gördü arvad zülüm-zülüm ağlayır. Arvadından soruşdu:

– Ay arvad, niyə ağlayırsan, axı nə olub?

Arvadı dedi:

– Belə də yaşayış olar? Axı mən də insanam! Başqa arvadlar kimi yaşamaq istəyirəm.

Şahhüseyn qışqırıb dedi:

– Axı nə olub?

– Nə olacaq, istəyirəm üzə çıxasan, bizim də evimiz, eşiyimiz olsun.

Belə-belə, arvad vaxt-bivaxt dedi. Şahhüseynin qulağını doldurdu, onu yoldan çıxartdı.

Bir gün Şahhüseyn bir az fikrə getdi, başını yuxarı qaldırıb dedi:

– Ay arvad, qorxuram, məni alladıb tutsunlar. Həmi Əli aşından olum, həm Vəli aşından.

Bu zaman Ağahüseyn qapıdan içəri girib dedi:

– Ə, bu niyə ağlayır, buna nə olub, döyüb-eləməmişən ki?

Şahhüseyn məsələni qardaşından gizlədib dedi:

– Nə bilim vallah, deyir azarlamışam.

Ağahüseyn dedi:

– Sən buna inanırsan? Zətıqırıqdı!

Şahhüseyn dedi:

– Axmaq arvaddı.

Ağahüseyn çıxıb getdi.

Şahhüseyn yenə də arvadına saf söz vermədi.

Payızın axır ayı gəlmişdi, havalar soyumuşdu. Nəbi dəstə ilə Naxçıvana tərəf getmişdi. Şahhüseyn onun gözüne pis

görünürdü. Elə bil bir neçə adam ona deyirdi: «a gidi, bu Şahhüseyn xain çıxacaq». Bir gün ona dedi:

– A Şahhüseyn, gözümə bir cür görünürsən? Olmaya bir ayrı iş var?

Şahhüseyn dedi:

– Nəbi qağa, nə iş olacaq? Bir az xəstə kimi yəm.

Nəbi onun sözünə həm inandı, həm də inanmadı. Ta üstünü vurmayıb, yoldaşlarına dedi:

– Ə, bir dəstəmiz burada qalaq, bir dəstəmiz də Arazın o tayına adlayaq, bu qışı da belə keçirək.

Nəbinin bu sözünə hamı razı oldu. Çox fikirləşdilər, götür-qoy elədilər, bu tayda qalan dəstənin başında Həcəri qoydular. Nəbi Həcərlə öpüşüb-görüşüb, bir dəstə ilə Arazdan o taya adladı. Həcər də bu tayda bir dəstə ilə qaldı. Nəbigil, düz, Urmiyaya getdilər. Mirzə Əhməd xan karvansarasına düşüb, gizli yaşamağa başladılar. Bir gün Şahhüseynin arvadı yenə gizli Paşa bəyin arvadının yanına gəlib dedi:

– Nə qədər eləyirəm, özümü yeyib-tökürəm, Şahhüseynni yoldan çıxara bilmirəm.

Paşa bəylə arvadı ona qızıl biləzik, qızıl boyunbağı və qızıl üzük də boyun oldu. Arvadın gözü buğda yemiş dananın gözünə döndü, dedi:

– Qorxmayın, ya öləcəyəm, ya da Nəbini Şahhüseynə öldürdürəcəyəm.

Paşa bəy xanın, Təbriz yaranalının yanına getdi, arvadını ciddi işə saldığını onlara da söylədi. Xanın arvadı da hərdənbir Şahhüseynnin arvadı ilə görüşürdü. Şahhüseynnin arvadı xanımların casusu olmuşdu.

Şahhüseynnin arvadı ərindən əl çəkmirdi. Elə hey ona deyirdi:

– Əgər Nəbini öldürüb üzə çıxsan, padşah səni xan eləyəcək. Kəndlərin olacaq. Şahhüseyn xan olacaq.

O qədər demişdi ki, Şahhüseyn yoldan çıxmışdı.

Günlərin bir günü Nəbigil Urmiyada bərk davaya düşdülər. Şah qoşunlarını qırıb dağıtdılar. Nəbi bu vuruşmadan qayıdandan sonra İranda rus hökumətinin ticarət müvəkkili, dostu Mirzə Həsənin məsləhəti ilə yoldaşlarından bir dəstə

götürüb, Kərbəlaya getdi. Onun dəstə ilə Kərbəlaya getməsini Paşa bəy Naxçıvan canişininə, Təbrizdə İran valisinə və İran konsuluna xəbər verdi. Şahhüseyni yoldan çıxartdığını onlara bildirdi. Onlar, Nəbi Kərbəladan qayıdanda onu öldürməyə hazırlaşmaqda olsunlar.

Nəbi Kərbəlaya nə üçün getdi, nə elədi, onu bilmirəm. Ancaq onu bilirəm ki, yaz təzəcə girəndə Kərbəladan qayıdıb, Larnı kəndində əyləndilər. Nəbi Kərbəladan gəlincə casuslar Şahhüseynlə Kərbəlayı İmanı tamamilə yoldan çıxartmışdılar. İndi onlar Nəbini öldürmək üçün girəvə axtarırdılar. Paşa bəy Şahhüseynlə Kərbəlayı İmanı yoldan çıxartdığını sərdara da, yaranallara da bildirmişdi. Onlar Paşa bəyə və casuslara çoxlu ənam və qızıl medal verməyi vəd eləmişdilər.

Larnı kəndi ağlagəlməz yerdə idi. Onun üçün Nəbigil burada bir neçə gün dincəlmək və sonra Arazdan bu taya adlamaq fikrində idilər. Bu kənddə yaşayanların çoxu bu taydan keçmiş cövmərdilərdən ibarət idi.

Bir gün Nəbi Ağahüseynlə Balakışiyə dedi:

– Mirzəxan karvansarasına o taydan çox adam gəlir, siz gedin Həcərgildən əhval öyrənin, çox niyaranam. Gecələr qarma-qarışıq yuxular görürəm.

Ağahüseynlə Balakışı, Mirzəxan karvansarasına getməkdə olsunlar, sizə xəbəri verim Şahhüseynlə Kərbəlayı İmandan.

Şahhüseynlə Kərbəlayı İman Nəbini öldürmək üçün girəvə axtarırdılar. Nəbigil Larnıya gələndə onlar casuslarla xısnıxısn danışdılar. Paşa bəy də, Kərbəlayı Məmməd də və İran casuslarının böyüyü Eynüldövlə də casusların içində idi. Paşa bəy deyirdi:

– O taya keçməyə hazırlaşın. Məsələni gecikdirmək olmaz!

Şahhüseyn dedi:

– Bu gecə qarovulda mən duraram. Bəlkə girəvə düşdü.

Şahhüseynin gözlərinin qabağını qan pərdəsi örtüdü. O, gecəyarını gözləməkdə olsun, sizə xəbəri verim Ağahüseynlə Balakışidən. Ağahüseynlə Balakışı karvansaraya gəlmişdilər, adam axtarırdılar ki, Həcərdən xəbər bilsinlər. Bir də gördülər ki, Həcərgil ley kimi gəlib çıxdılar. Atları elə bərk sürüblər ki,

atlar tamam qan-tər içindədir. Həcər atdan sıçrayıb yerə düşdü, onun sifəti qapqara qaralmışdı:

– Ağahüseyn qağa, Nəbidən bir xəbər!

Ağahüseyn gülə-gülə dedi:

– Nə eşidibsən, Həcər bacı, nə xəbər eşidibsən? Nəbi salamıtdı. Bizi karvansarayaya göndərib ki, sizdən xəbər bilək.

Həcər göyə baxdı:

– Allah sənə şükür.

Ağahüseyn dedi:

– Axı nə olub?

Həcər Şahhüseynlə İmanın ələ alınmasını, mən sizə nağıl eləyən kimi, bir-bir Ağahüseynlə Balakışiyə nağıl elədi. Ağahüseyn dedi:

– Həcər bacı, mən bir dəfə gözümlə gördüm, arvad ağlayıb ərinə nə isə deyirdi. Mən buradan qayıdan kimi o namussuz arvadı və ərini öldürməsəm, kişi deyiləm! Düşməni içərimizdə qoymuşuq, uzaqlarda düşmən axtarıyıq.

Balakışı dedi:

– Elə yoldaşlar ölməlidirlər!

Ağahüseynin qan beyninə sıçradı, bərk qəzəblənib dedi:

– Həcər bacı, tez gedək, mən lap çatladım. Nəbinin gözü-nün qabağında o xain qardaşımı gərək parça-parça eləyəm.

Sözünü qurtaran kimi atının belinə sıçradı. Atlar quş kimi qanad açıb Larnı kəndinə tərəf uçmaqda olsunlar, al xəbəri Nəbidən.

Yadımdadı. 1896-cı il mart ayının 12-si idi. Gecə, gündüz kimi ayaz idi. Nəbi, İsmayıl, Məmmədağ, bir də Məşədi Həsən Dəhvardəyirman tərəfdən Larnı kəndinə gəlirdilər. Nəbi onlara deyirdi:

– Həcərdən çox niyaranam. Xoruzların ilk banında yola düşərik. Anamı da görmək istəyirəm. Ürəyim lap yuxalıb.

Məmmədağ dedi:

– Allah qoysa gedib görüşərik.

Söhbətlərinin şirin yerində düzəngahda bir tərəfdən onların üzərinə güllə səpələndi. Nəbi qışqırdı:

– Düşmənlər yaman yerdə bizi yaxalayıb!

O tərəf-bu tərəfə səpələnib, gecə yarıya kimi düşmənlərlə atışdılar. Demə, xain Şahhüseynlə Kərbəlayı İman düşmənlərə xəbər veribləmiş. Rus və İran qoşunları hər yeri tutmuş. Nəbi Şahhüseynin səsinə eşitdi. O:

– Zalım, xain Şahhüseyn, Kərbəlayı İman bizi satıb, – dedi.

Xoruzun ilk banında İsmayıl, Məşədi Həsən və Məmməddağı vuruldu. Nəbi tək qaldı. Düşmən qoşununu qırıb yarıdan keçirdisə də, aradan çıxma bilmədi, onu da vurdular. Düşmənlər əhdlərinə yetdi. Səhərə yaxın qaçıb dağıldılar.

Adamlar hər tərəfdən tökülüb gəldilər. Nəbini və yoldaşlarını al qan içində gördülər. Şivən, binəfsə qopdu, meyitləri Larnıya aparan zaman Həcərgil gəlib çıxdılar. Həcər bərkədən qışqırdı:

– Ay aman, Nəbini vurublar!

Atdan aşıb yerə yığıldı. Hər yeri axtardılar, Şahhüseyni və Kərbəlayı İmanı tapmadılar. Onlar qaçıb gizlənmişdilər. Hamı başa düşdü ki, Şahhüseynlə Kərbəlayı İman xain çıxıb.

Həcəri ayıtdılar. O, özünü Nəbinin meyitinin üstünə saldı, başı kəsilmiş xoruz kimi özünü onun qanına boyadı.

Ömür mənəm, baxt mənəm,
Dərdli desən, bax, mənəm.
Səndən sonra dünyaya
Bir də dönüb baxmaram!

Həcər hərdən gözünü çevirib hər tərəfə baxırdı. Onun gözləri yaralı aslanın gözlərinə oxşayırdı. O, hirsindən tüfəngin ortasından var gücü ilə sıxır, Nəbinin üzünə həsrətlə baxırdı. Onu gözlərindən yaş, sel kimi axırdı:

Sənə yaralı qurban,
Bağrı qaralı qurban,
Sənin təzə yarana
Köhnə yaralı qurban!

Ağahüseyn Həcərin qolundan yapışdı, gözlərinin yaşını sel kimi axıtdı:

– Ay Nəbi, ay Nəbi! Allah, ciyərim yandı!..

Ağahüseyn dəli kimi qapıdan çıxdı, düz, Şahhüseyn olduğu evə getdi. Bir də gördü Şahhüseynin arvadı onu görüb, tumanını əlinə yığıb qaçır. Ağahüseyn tüfəngi üzünə alıb onun incəsindən üç güllə keçirdi:

– Çəpəl, səni hara buraxıram!

Nəbinin meyidi üstündə bütün ellər şivən eləyirdi. Arvadlar saçlarını yolub Nəbinin meyiti üstünə tökürdülər. Ağıçı deyirdi:

Dağıtdı Urmuda düşmənlər oba,
Qara yurdu görüm, qalsın xaraba,
Qoç Nəbi gedibdi ayılmaz xaba.
Darasın saçını tellər ağlasın!
Yerisin üstünə ellər ağlasın!

Gözüm dəydi taxçadakı yəhərə
Dəydi ağır yara igid Həcərə.
Qanlı köynəyini verin Yetərə,
Darasın saçını tellər ağlasın!
Yerisin üstünə ellər ağlasın!

Qanlı yaş tökməyən gözlər olmasın,
Məclislər qurulub badə dolmasın.
Üstünə gəlməyən ellər qalmasın,
Darasın saçını tellər ağlasın!
Yerisin üstünə ellər ağlasın!

Qoç Nəbinin ellər alsın qanını,
Qırsın bəyini, şahını, xanını.
Viran qoysun yurdu-xanımını,
Darasın saçını tellər ağlasın!
Yerisin üstünə ellər ağlasın!

Qan ağla sən, əziz ellərim mənim,
Gör necə solubdu güllərim mənim.
Tutulub, lal olub dillərim mənim,
Darasın saçını tellər ağlasın!
Yerisin üstünə ellər ağlasın!

Nəbinin meyiti üstünə o qədər adam toplaşmışdı ki, iynə atsan, yerə düşməzdi. Hamı göz yaşı töküüb, ağlayırdı. Hamı qara geymişdi. Aşığın sazı da qara geyinmişdi. Aşıq, Nəbinin yoldaşlarını başsız görəndə ürəyi qana döndü. Aldı, görək nə dedi:

Qoç Nəbinin sinavarı qıjıldar,
Güllə gələr, başım üstə vızıldar,
Quru yerdə cəsəd, canım sızıldar,
Ay allah, vuruldu aslanım Nəbi!
Beldə gümüş kəmər oğlanım Nəbi!

Nəbinin Bozadı səkildi, səkil,
Nəbini vurubdu namərd bir vəkil,
Ona demədim, tez dur, burdan əkil,
Ay allah, vuruldu aslanım Nəbi!
Beldə gümüş kəmər oğlanım Nəbi!

Qan-yaş tökür ellər, ağır obalar,
Sevinir paşa, xan, bəylər, hampalar.
Getməz, bu dağ-düyün, ürəkdə qalar,
Ay allah, vuruldu aslanım Nəbi!
Beldə gümüş kəmər oğlanım Nəbi!

Çöllərdə cavankən ağartdım başı,
Durmada hey axır gözümün yaşı,
İtirdim Nəbitək igid qardaşı,
Ay allah, vuruldu aslanım Nəbi!
Beldə gümüş kəmər oğlanım Nəbi!

Nəbinin öldürülməsi xəbəri hər yerə yayıldı. Nəbinin öldürülməsinə bəylər, hampalar, mülkədarlar da guya vaysılanır, Şahhüseynə lənət oxuyurdular. Bunu uşaq da bilirdi ki, bu gözdən pərdə asmaq idi, xalqı aldatmaq idi. Paşa bəy elə həmin gün qaçıb Arazın o tayına adlamışdı, Nəbinin öldürülməsi üçün şadlıq keçirirdi. Amma Arazın hər iki tayında olan yoxsul-fağırqlar qara geyinmişdilər. Həcər, Nəbinin meyiti üstündə zalımlardan, fələkdən şikayətlənib ağlaya-ağlaya deyirdi:

Nəbi ölüb, itirmişəm başımı,
Fələk zəhərlədi şirin aşımı,
Ay ellər, itirdim qoç yoldaşımı,
Bu zalım fələyin əlindən haray!
Quduz xanın, bəyin felindən haray!

Göylərə qalxıbdı mənim amanım,
Havaya sovruldu dinim-imanım,
Firqətindən yandı, kül oldu canım,
Bu zalım fələyin əlindən haray!
Quduz xanın, bəyin felindən haray!

Arxam sərt qayadı, önüm barıdı,
Ah çəkməkdən gül irəngim sarıdı.
Nəbi kimi qoçaq yarım varıdı,
Bu zalım fələyin əlindən haray!
Quduz xanın, bəyin felindən haray!

Hamı yığışdı, Nəbini şivənlə dəfn eləyib, qırx gün, qırx gecə yas saxladılar. Nəbi öldürüləndə hər mahal və ya ölkə yaranalları, naçalnikləri padşaha, sərdara tel vürpür, «Nəbini biz öldürmüşük» deyir, padşahdan və sərdardan mükafat almaq istəyirdi. İran valiləri sərdaralara yazırdı:

– Nəbi bizim sərbazlar tərəfindən öldürülmüşdür.

Naxçıvan naçalniki deyirdi:

– Xeyr, Nəbini bizim adamlar öldürmüşdür.

Zəngəzur naçalniki Səlim bəy deyirdi:

– Hamı yalan deyir, Nəbini biz öldürmüşük. Mükafat da bizə çatmalıdır.

Söhbətin gödəyi, bütün aləm bir-birinə qarışmışdı, yerindən qalxan deyirdi:

– Nəbini biz öldürmüşük.

Bu işdə bircə mənfəət götürən Paşa bəy oldu. Yaranalın kefi çırtladı. Ona beş yüz manat pul və bir tufəng verdi. Ən çox mükafat alan naçalniklər, yaranallar, valilər, sərdarlar oldular.

Bəli, hər yerdə ağalar şadlıq keçirir, Nəbinin qalan yoldaşlarını tamamilə qırmağa çalışırdılar. Onların girinə əvvəl-əvvəl Nəbinin yoldaşlarından Musa Məşədi Həsən oğlu və Qulam Səfərəli oğlu keçdi ki, bunlara da ən ağır cəza verildilər.

Günlər gəlib keçirdi, Həcərgil Nəbinin vurulduğu Larnı kəndindən uzaqlaşmırdılar. Hara getsələr, axşamı genə Larnı kəndinə qayıdırdılar. Hər gün Nəbinin qəbri üstünə gedir, gözlərinin yaşını tökürdülər. Belə-belə bir ay yarım gəlib keçdi. Bir gün Həcər yoldaşlarına dedi:

– Nəbi əlimizdən getdi, belimiz qırıldı. Mən Nəbinin ölümünə fitva verənləri tamam qırmamış diz qatlayıb oturmayacağam. Mən gərək əvvəl-əvvəl Şahhüseyni, Kərbəlayı İmanı, Kərbəlayı Məhəmmədi, Kərbəlayı Mürsəli qanlarına boyayam.

Ağahüseyn dedi:

– Həcər bacı, biz sənin ixtiyarındayıq. İndi başçımız sən-sən. Nə əmr eləsən, canla-başla əməl eləməyə hazırıq.

Həcər dedi:

– İki nəfər istərəm, bu gecə gedib Təbriz valisini öldürsün, səhər açılmamış, genə buraya qayıtsın!

Ağahüseyn yerdən qalxdı:

– Biri mən!

Balakişi dedi:

– Biri də mən!

Həcər dedi:

– Mənim əziz qardaşlarım, ehtiyatlı olun. Sizə vəd eləməyə heç bir şeyim yoxdu, siz adı qalmış Nəbiyə hörmət eləyirsiniz.

– Həcər bacı, o nə sözdü. Bizim hamımız Nəbiyə qurbanıq.

Ağahüseynlə Balakişi tufənglərini götürüb yola düşdülər.

Toran çalanda Təbrizə çatdılar, atlarını dostlarının evində qoyub, valinin evinin yanına getdilər. Onun evinin qapısında bir sərbaz qarovul çəkirdi. Onu öldürməmiş içəri girmək mümkün olmazdı. Ağahüseyn dedi:

– Balakişi, yavaş-yavaş gedib sərbazı xıralayaq. Güllə atsaq, hamı duyuc düşər, tapşırığı yerinə yetirə bilmərik.

Ağahüseyn pusqu ilə gedib, sərbazı elə xırpaladı, cıncırı da çıxmadı. Onun işini bitirəndən sonra tez içəri girdilər. Bir kənardə gizlənilib valinin bayıra çıxmasını gözlədilər. Baxtlarından, on dəqiqə keçməmiş qapı açıldı, vali mızıldaya-mızıldaya bayıra çıxdı. Ağahüseynlə Balakişi aslan kimi onu xırpalayıb nəfəsini kəsdilər. Onun tufəngini, tapançasını, nişanını götürüb tez qapıdan çıxdılar, dostlarının evinə gedib, atlarını mindilər. Səhər açılmamış Larnı kəndinə çatdılar. Həcər onların igidliyinə afərin söylədi. Elə bil Nəbi gəlib gözünün qabağında dayandı. Bərk kədərləndi, ağlaya-ağlaya görək, nə dedi:

Kəsilsin, fitvanı verən, əllərin,
Qollarını qırdı əziz ellərin,

Nə sindirdi ana, bacı bellərin,
O yağı düşməndən allam qisası!
Bu dünya durduqca sağalmaz yası!

Doyunca içərəm düşmən qanından,
Adlamaram paşa, bəy və xanından,
Gülləni keçirəm xain canından,
O yağı düşməndən allam qisası!
Bu dünya durduqca sağalmaz yası!

Yoldaşın itirmiş yalnız ceyranam,
Qisas almaq üçün gözən seyranam,
Nəbinin adına daim qurbanam,
O yağı düşməndən allam qisası!
Bu dünya durduqca sağalmaz yası!

Sinəmə çəkilib sağalmaz yara,
Düşmənin əlindən qaçım mən hara?
Canımı yağılar salıbdı nara,
O yağı düşməndən allam qisası!
Bu dünya durduqca sağalmaz yası!

Həcər ağlar, nə qədər ki, ömr edər,
Göz yaşım durmayıb sel kimi gedər,
Genə boğdu məni göz yaşı, kədər,
O yağı düşməndən allam qisası!
Bu dünya durduqca sağalmaz yası!

Həcər yoldaşları ilə Nəbinin qəbri üstünə getdi. Nəbinin qəbrini ziyarət eləyəndən sonra Arazdan Naxçıvan tərəfə adladılar. Həcər yoldaşlarını iki yerə böldü. Bir dəstəsini Dırnis kəndinə göndərdi ki, orada əvvəl Paşa bəyi, sonra da Gorusa gedib Səlim bəyi öldürsünlər. Özü də bir dəstə adamla Naxçıvanda qaldı ki, Şahhüseynlə Kərbəlayı İmanın yerini öyrənsinlər.

Həcərgil toran çalan zaman bir dəstə ilə çox hərləndilər, dostları ilə gizli görüşdülər. Şahhüseynlə Kərbəlayı İmanın bir dəstə casusla Dırnısdə olmasını öyrəndilər. Yadımdadı, onlar 1896-cı il may ayının 15-də Dırnısa yola düşdülər.

Əzqəza, Dırnıs dərəsində Şahhüseyn, Kərbəlayı İman və başqa casuslara rast gəldilər. Şahhüseyn gil qaçmaq istədilər. Həcər bərkdən dedi:

– Xainlər, əlimdən qurtara bilməyəcəksiniz!

Atışma başladı. Yarım saat içində Həcər gil casusların hamısını qırdılar. Həcər Şahhüseynlə Kərbəlayı İmanın qanlarından iki ovuc içdi.

– Oxay, ürəyimin közərmiş dağı bir az soyudu!

Atlarını mindilər, məhmizləyib bir dəqiqənin içində gözdən itməkdə olsunlar, sizə xəbəri Ağahüseyn gildən verim.

Ağahüseyn gil gecə Dırnıs kəndinə gəlib Rəcəbəli adlı bir hampanın evində qonaq qaldılar. Rəcəbəli gecə qardaşı Baxşəliyə xəlvətcə dedi:

– Bunların bizdə olmasını qubernata xəbər versək, bizə də çoxlu qızıl verər, həm də ad qazanarıq. Sən get naçalnikə xəbər ver.

Baxşəli atını minib Naxçıvana getdi, naçalnikə xəbər verdi:

– Nəbinin yoldaşları bizim evdədi. Gəlib asanca qıra bilərsiniz.

Naçalnik pristavı çağırtdı. Əhvalatı ona söylədi. Pristavı böyük dəstə ilə Rəcəbəlinin evinə göndərdi. Rəcəbəli ilə Baxşəli heyvanları yaylıma çıxarmaq mahnasıyla pristavın adamlarını dəhlizə, tövləyə doldurdular.

Ağahüseyn gil rahatca yatmışdılar. Pristavın adamları yavaş-yavaş gəlib onları yatdıqları yerdə güllə ilə öldürdülər. Səhər açılanda həm qaçaqların öldürülməsini, həm də Şahhüseynin, Kərbəlayı İmanın və başqalarının öldürülməsini qubernata xəbər verdilər. Qubernat başını əsdirib dedi:

– Su sənəyi suda sınar! Az qaz, dərin qaz, özün düşərsən! Şahhüseyn, Kərbəlayı İman xəyanət elədi, Nəbini öldürdülər, özləri də öldürüldülər. Hər iki hadisə bizim xeyrimizədi.

Naçalnik Slavoçinski başını bulayıb dedi:

– Nəbi heç vaxt özünü bu cür ölümə verməzdi. O, hər işdə igid və tədbirli idi. Düşmən olsa da, düzünü demək lazımdı. O, ölməli igid deyildi. Onun kimi igid, yaranmayıb və yaranmayacaq! Qaldı Şahhüseyn gillə casuslar, onları yəqin Həcər öldürüb.

Qubernat dedi:

– Əşi, elə şey olmaz! Həcər Nəbidən sonra öldü. O, Nəbi-
nin Həcəri idi.

Slavoçinski dedi:

– Yaxşı, sən deyən olsun! Ancaq Şahhüseynlə Kərbəlayı
İman namərdlik, xəyanətkarlıq elədilər.

– Nəbi ölməli idi! O, bəylərin, mülkədarların əleyhinə idi,
onlara boyun əymirdi, onları tamam qırıb qurtarmaq istəyirdi.

Bunları söhbətdə qoyum, sizə xəbəri Həcərgildən verim.
Həcər Naxçıvandan Dırnıs kəndinə gəldi ki, görsün yoldaşları
Gorusa gediblər, yoxsa hələ Dırsındadırlar? Dırnısa çatanda
əhvalatı ona nağıl eləyib dedilər:

– Ağahüseynqili Rəcəbəli ilə qardaşı Bəxşəlinin evində
qırıblar. Meyitləri də bu saat onların qapısındadır.

Həcərin gözlərindən yaş axıb yanaqları aşağı süzüldü. Bərk
qəzəbləndi. Atını düz Rəcəbəli ilə Bəxşəlinin qapısına sürdü.
Amma heç birini evdə tapmadı. Onlar qaçıb Naxçıvana get-
mişdilər. Onların evlərini talan eləyəndən sonra yoldaşlarının
meyitlərini dəfn elədi, göz yaşı axıtdı. Atlanıb dərələr keçdilər,
təpələr aşdılar. Birbaşa Molluya getdilər.

Gözəl oğlunun ölümünü eşitmişdi. Üz-gözünü tamam
parçalamışdı. Həcəri görən kimi ağlaya-ağlaya:

– Həcər, bəs Nəbi? – deyə qəşş eləyib yerə yığıldı. Həcər onu
ayıltıdı, göz yaşını onun göz yaşına qatdı. Gözəl bayatı dedi:

Ay doğub batarmola,
Ülkərə çatarmola,
Ana baladan ayrı,
Dincəlib yatarmola.

Həcər onun gözlərindən öpdü:

– Nənə can, sakit ol. Bu, tək sənin başında olmayıb, bütün
nənələrin başında olub. Ölüm haqdı, hamı öləcək.

Gözəl dedi:

– Mən balamın qəbirinin üstünə getmək istəyirəm.

Həcər dedi:

– Səni Nəbinin qəbirinin üstünə aparsam, sakit olarsanmı?

Gözəl dedi:

– Hə, ta ağlamaram. Hələ ana olmamısan, ana olsan, oğul
dağını bilərsən.

Xoruz ban verən yerdə,
Yaram qan verən yerdə.
Ana gəlsin yetişsin
Oğul can verən yerdə.

Həcər ağlayıb gözlərinin yaşını onun göz yaşlarına qatdı.
– Nənə, mən çoxoğullu ana olmuşam, – dedi, – çoxlu oğul,
qardaş dağı sinəmə çəkilib! İnanmırsan, ciyərimi yar, bax!

Hönkürtü ilə ağlayıb başını Gözəlin döşünə söykədi.

Bir gün keçdi, Həcər çölə çıxdı, ata mindi, Gözəli də
tərkinə aldı, beş nəfər də götürdü:

– Nəbinin qəbrini ziyarətə gedirik, – deyə, atı yelə döndər-
dilər. Gecə səhərə kimi at sürdülər. Arazdan o taya keçib, düz,
Larnı kəndinə çıxdılar. Nəbinin qəbri üstündə atdan düşdülər.
Həcər Nəbinin baş daşından öpdü, dizüstə yerə çökdü. Gözəl:

– Bala, Nəbi, nənən gəlib, – deyə qəbirin üstünə yıxıldı,
qəşş eləyib özündən getdi. Ayılan kimi aldı, görək göz yaşını
tökə-tökə nə dedi:

Çəkilib sinəmə balamın dağı,
Əridi, qalmaqadı ürəyimin yağı,
Bizə sitəm etdi hərcayı yağı,
Səsimi eşidib heç gəlmir Nəbi!
Anasını yada heç salmır Nəbi!

Ah çəkməkdən halım olubdu yaman,
Zalımlar əlindən dad-aman, aman,
Əldən getdi Nəbim, dəyişdi zaman,
Səsimi eşidib heç gəlmir Nəbi!
Anasını yada heç salmır Nəbi!

Bilməm, kimə gedim mən şikayətə,
Yağı düşmən salıb məni zillətə.
Baş götürüb çıxım, gedim qürbətə,
Səsimi eşidib heç gəlmir Nəbi!
Anasını yada heç salmır Nəbi!

İgid canı qismət oldu torpağa,
Ürəyim dönübdü solmuş yarpağa,

Meydan oxuyarmış şirə qurbağa,
Səsimi eşidib heç gəlmir Nəbi!
Anasını yada heç salmır Nəbi!

Gecə-gündüz Nəbi deyib mələrəm,
Haqdan mən özümə ölüm dilərəm,
Dayanmaram sənsiz, mən də gələrəm,
Səsimi eşidib heç gəlmir Nəbi!
Anasını yada heç salmır Nəbi!

Söz tamama yetdi, Gözəli ayıldılar. O, saçını yolub Nəbinin qəbrinin üstünə töküdü:

Əzizim tikə-tikə,
Dağlandım tikə-tikə.
Anan saçını yolur
Kəfənin tikə-tikə.

Şivən qopdu, el-oba töküldü, hamı ağladı, göz yaşı axıtdı, təzədən hamı qara geyindi, yas saxladı. Mehriban ananı mehriban oğulun qəbrinin üstündən qaldırdılar. Hava da qan ağlayırdı, qara duman hər yeri qaplamışdı, ıldırım saqqıldaıdır, şimşək çaxır, şiddətli yağış yağırdı. Bütün dünya Nəbinin yasını saxlayırdı. Həcər tufəngin qundağından bərk tutub Nəbinin qəbri üstündə, hamının qarşısında and içdi:

– Qəbrinə and içirəm, Nəbi! Öluncə sənin düşmənlərlə barışmayacağam! Mənim əzizim, Nəbi, ürəyimdə həmişə yaşayacaqsan! Rahat yat, əziz Nəbi! – deyib, gözlərinin yaşını sel kimi tökdü.

Camaatla görüşdü, atını minib Gözəli də tərkinə aldı. Atları qaranəfəs eləyib, gəlib Molluya çatdılar. Gözəli kənddə qoydu, beş nəfərlə dağlara çəkildi.

Mübarizə davam edirdi.

MÜNDƏRİCAT

Nəbinin qaçaq düşməsi.....	5
Həcərin həbs edilməsi	22
Həcərin qardaşlarının sürgün edilməsi.....	30
Nəbinin həbs edilməsi və qazamatdan buraxılması	39
Tək əldən səs çıxmaz	60
Nəbi Zəngəzurda.....	74
Nəbi Sisyan dağlarında.....	92
Nəbi Həkəri oymaqlarında	133
Palantökən vuruşması	145
Qafan səfəri.....	153
Aslanın erkəyi, dişisi olmaz.....	174
Hacısamlı səfəri.....	180
Bərşad döyüşləri	194
Arazın o tayına səfər	229
Niftalı bəyin və Əsəd yüzbaşının öldürülməsi.....	262
Ərikli vuruşması. Qocanın öldürülməsi	278
Mehdinin öldürülməsi.....	395
Zindan əzabı	304
Naxçıvan səfəri.....	315
Uzaq ölkələrə səfər	339
Nəbinin üzə çıxarılması	346
Səlim bəyin Zəngəzura naçalnik göndərilməsi.....	367
Gorusa qoşun gəlməsi	374
Qars və Ağrı dağı səfəri	384
Pəriçinqılı və bir neçə dağ vuruşması.....	391
İgid ölər adı qalar	411

**Azərbaycan folkloru külliyyatı,
XXVI cild, Dastanlar (XVI kitab),
“Qaçaq Nəbi” dastanı,
Bakı, “Elm və təhsil”, 2011.**

Nəşriyyat direktoru:
Проф. Nadir Məmmədli

Nəşriyyat redaktoru:
Elçin Abbasov

Kompyuterdə yığdı:
Ruhəngiz Əlihüseynova

Korrektor:
Səkinə Qaybaliyeva

Kompyuter tərtibçisi və
texniki redaktoru:
Ramin Abdullayev

Yığılmağa verilmiş: 14.09.2011

Çapa imzalanmış: 22.10. 2011

Kağız formatı: 60/84 1/32

Mətbəə kağızı: №1

Həcmi: 428 səh.

Tirajı: 500

Qiyməti müqavilə ilə.

Kitab Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun
Kompyuter Mərkəzində yığılmış, “Nurlan” NPM-də
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.